У. С. К. Т.

УКРАЇНСЬКИЙ КАЛЕНДАР

1974.

diasporiana.org.ua

Український календар 1974

УКРАЇНСЬКЕ
СУСПІЛЬНО-КУЛЬТУРНЕ
ТОВАРИСТВО У ПОЛЬЩІ
ВАРШАВА, 1974

СКЛАД РЕДАКЦІЇ ● Головний редактор — Антін Середницький ● Обкладинки — В. Кармазин-Каковський (біла) ● Тирс Венгринович (жовта) ● Стилістичний редактор — Михайло Балій ● Технічний редактор — Ганна Ціхановича ● Коректор — Анастасія Кравчук ● Ілюстрації гумору — Богдан Боберський ●

Я. Соколюк. Свічник.

З НОВИМ РОКОМ!

1.I.1944 — утворення Крайової Народової Ради. ● 1.I.1914 — народився український письменник, Юрій Збанацький. ● 1.I.1904 — народився український композитор, Микола Колеса. ● 6.I.1834 — народився український поет, Степан Руданський. ● 8.I.1934 — помер російський письменник, Андрій Белий. ● 12.I.1924 — народився член Політбюро ЦК ПОРП, Мечислав Ягельський. ● 12.I.1894 — народився український поет, Василь Блакитний. ● 14.I.1924 — народився український письменник, Леонід Куліш. ● 14.I.1924 — народився український письменник, Андрій М'ястківський. ● 15.I.1794 — народився російський письменник, Олександр Грібоєдов. ● 16.I.1954 — указ Президії Верховної Ради УРСР про перейменування міста Проскурова на місто Хмельницький. ● 18.I.1944 — помер український художник, Микола Самокиш. ● 18.I.1864 — народився український художник, Іван Іжакевич. ● 19.I.1914 — народився український письменник, Іван Савич. ● 19.I.1904 — народився український філософ, Михайло Омелянський. ● 21.I.1654 — Переяславська Рада. ● 21.I.1924 — помер Володимир Ленін. ● 21.I.1934 — Постанова ВУЦВК про перенесення столиці Радянської України з Харкова до Києва. ● 23.I.1884 — народився український письменник, Євген Кротевич. ● 27.I.1904 — початок російсько-японської війни.

Г. Кічула. «Колядки». Декоративна тарілка.

СІЧЕНЬ

1	В	**Новий рік. Іллі**
2	С	Гната, Данила
3	Ч	Юліанни, Петра
4	П	Анастасії, Добромира
5	С	Наума, Павла
6	Н	Євгенії, Клавдії
7	**П**	**Різдво Христове**
8	**В**	**Собор Пресв. Богородиці**
9	**С**	**Степана**
10	Ч	Домни, Агафії
11	П	Марка, Теофіла
12	С	Анісії, Філарета
13	Н	Меланії
14	**П**	**Новий рік. Василя**
15	В	Сильвестра, Серафима
16	С	Меланії, Гордія
17	Ч	Зосими, Афанасія
18	П	Григорія, Ярополка
19	**С**	**Богоявлення, Йордан**
20	Н	Івана Хрестителя
21	П	Юрія, Омеляна
22	В	Полієвкта, Витослава
23	С	Григорія, Маркіяна
24	Ч	Теодосія
25	П	Тетяни, Сави
26	С	Якова, Максима
27	Н	Агнії, Ніни
28	П	Павла, Івана
29	В	Петра, Леоніли
30	С	Антона, Ахили
31	Ч	Панаса, Кирила

1.II.1944 — замах на ката Варшави, Кучеру. ● 3.II.1864 — народився український поет, Володимир Самійленко. ● 3—17.II.1944 — оточення і розгром під Корсунем-Шевченківським гітлерівських військ. ● 7.II.1864 — помер сербський письменник, Вук Караджич. ● 11.II.1914 — народилася українська письменниця, Лариса Письменна. ● 13.II.1874 — народився український хімік, Лев Писаржевський. ● 15.II.1574 — вийшов у Львові «Апостол». ● 18.II.1564 — помер Мікеланджело Буонаротті. ● 18.II.1964 — помер український фізіолог, Андрій Ємченко. ● 20.II.1054 — помер князь Ярослав Мудрий. ● 20.II.1894 — народився Ярослав Івашкевич. ● 22.II.1814 — народився польський етнограф, Оскар Кольберг. ● 25.II.1954 — помер український письменник, Юрій Яновський. ● 25.II.1964 — помер український скульптор, Олександр Архипенко. ● 27.II.1904 — народився український письменник, Леонід Смілянський.

В. Сингаївський. Весільна пісня. 1968.

Анонтий

1	П	Макарія, Марка
2	С	Євтима, Анни
3	**Н**	**Максима, Євгена**
4	П	Тимофія, Анастасія
5	В	Климента, Станіслава
6	С	Оксани, Богданни
7	Ч	Григорія, Авксентія
8	П	Ксенофонта, Аркадія
9	С	Івана Золотоустого
10	**Н**	**Єфрема, Паладія**
11	П	Гната, Романа
12	**В**	**Трьох Святителів**
13	С	Кира, Івана
14	Ч	Трифона
15	**П**	**Стрітення Госп.**
16	С	Семена і Анни
17	**Н**	**Ізидора, Миколи**
18	П	Марії, Теодосія
19	В	Вукола, Христини
20	С	Парфенія, Луки
21	Ч	Теодора, Сави
22	П	Никифора, Панкрата
23	С	Харлампія, Валентини
24	**Н**	**Власа, Теодори**
25	П	Мелетія, Олекси
26	В	Мартиніана, Мирослава
27	С	Авксентія, Кирила
28	Ч	Онисима, Євсевія

4.III.1904 — народився український економіст, Олексій Нестеренко. ● 8.III.1924 — народився український письменник, Іван Кушнірик. ● 9.III.1814 — народився Тарас Шевченко. ● 10.III.1914 — народився український драматург, Петро Нестеровський. ● 10.III.1834 — перший з'їзд СД Польського Королівства. ● 11.III.1544 — народився італійський письменник, Торквато Тассо. ● 11.III. 1914 — народився український автоматик, Олександр Кухтенко. ● 12.III.1914 — народилася українська письменниця, Лідія Компанієць. ● 20.III.1904 — народився український агрохімік, Василь Старченко. ● 21.III.1854 — народився український поет, Павло Думка. ● 21.III.1914 — народився український літературознавець, Василь Лесин. ● 23.III.1924 — народився український письменник, Олексій Палажченко. ● 24.III.1794 — початок повстання Тадеуша Костюшка. ● 27.III.1904 — народився український теплоенергетик, Всеволод Толубинський. ● 28.III.1904 — народився польський і український графік, Вячеслав Васьківський. 29.III.1864 — перша виставка українською мовою мелодрами «Маруся» у Львові у театрі «Руська бесіда». ● 30.III.1894 — народився український астроном, Микола Барабашов. ● 30.III.1844 — народився французький поет, Поль Верлен. ● 31.III.1914 — народився український критик, Леонід Новиченко. ● 31.III.1964 — померла український майстер народної кераміки, Павлина Цвілик.

В. Грабовський. Молоді з околиць Городенки. 1884.

БЕРЕЗЕНЬ

1	П	Памфіла, Валентина
2	С	Федора, Маріанни
3	**Н**	**Льва, Флавіяна**
4	П	Архипа, Феодоти
5	В	Агафона, Льва
6	С	Тимофія, Євстахія
7	Ч	Афанасія, Маврикія
8	П	Між. день жінки
9	С	Івана, Еразма. Нар. Т. Шевченка
10	**Н**	**Тараса**
11	П	Порфира, Севастіана
12	В	Прокопа, Тита
13	С	Василя, Нестора
14	Ч	Євдокії, Божени
15	П	Федота, Євфанії
16	С	Зенона, Зоїла
17	**Н**	**Герасима, Якова**
18	П	Конона, Марка
19	В	Аркадія, Богдана
20	С	Єфрема, Павла
21	Ч	Теофіла, Любомири
22	П	Кесарія, Григорія
23	С	Кіндрата, Кипріана
24	**Н**	**Софрона, Георгія**
25	П	Теофана, Симеона
26	В	Никифора, Христини
27	С	Венедикта, Ростислава
28	Ч	Агапія, Никандра
29	П	Савина, Олександри
30	С	Олекси, Павла
31	**Н**	**Кирила, Трофима**

3.IV.1904 — помер український ботанік, Микола Підоплічко. ● 4.IV.1784 — народився польський фольклорист, Зоріан Доленга-Ходаковський. ● 12.IV.1954 — помер український письменник, Олесь Донченко. ● 13.IV.1904 — народився російський художник, Василь Верещагин. ● 16.IV.1844 — народився французький письменник, Анатоль Франс. ● 17.IV.1794 — повстання у Варшаві. ● 18.IV.1854 — народився український літературознавець, Микола Сумцов. ● 19.IV.1824 — помер англійський поет, Джордж Байрон. ● 19.IV.1904 — народився український металознавець, Кирило Стародубов. ● 20.IV.1914 — помер український мовознавець, Костянтин Михальчук. ● 20.IV.1914 — народився український поет-пісняр, Олекса Новицький. ● 21.IV.1904 — помер польський історик літератури, Пйотр Хмельовський. ● 22.IV.1904 — народився український письменник, Олексій Кундзич. ● 22.IV.1924 — народився український письменник, Олександр Чуча. ● 23.IV.1564 — народився Уільям Шекспір. ● 23.IV.1884 — народився український зоолог, Іван Шмальгаузен. ● 26.IV.1894 — народився український літературознавець, Борис Навроцький. ● 27.IV.1904 — помер Михайло Старицький. ● 27.IV.1924 — померла українська письменниця, Грицько Григоренко.

П. Обаль. Стара церква. Лінолеум.

Квітень

1	П	Хризанта, Дарії
2	В	Сергія, Івана
3	С	Якова, Томи
4	Ч	Василя, Василиски
5	П	Никона, Лідії
6	С	Захарія, Якова
7	Н	Благовіщення ПДМ
8	П	Гавриїла, Лариси
9	В	Матрони, Мануїла
10	С	Іларіона, Степана
11	Ч	Марка, Яромира
12	П	Івана, Зосими
13	С	Іпатія, Перемислава
14	Н	Великдень
15	П	Вел. Понеділок
16	В	**Вел. Вівторок**
17	С	Йосифа, Георгія
18	Ч	Теодула, Платона
19	П	Євтихія, Мефодія
20	С	Григорія, Серапіона
21	Н	Родіона, Никифонта
22	П	Вадима, Євтихія
23	В	Терентія, Максима
24	С	Антипи, Варсонофія
25	Ч	Василя, Ярослава
26	П	Артемона, Фомаїди
27	С	Мартина, Євстахія
28	Н	Трофима, Анастасії
29	П	Агафії, Галини, Леоніда
30	В	Семена, Адріана

1.V.1924 — народилася українська поетеса, Валентина Невінчана. ● 6.V.1904 — народився український електрохімік, Юрій Делімарський. ● 11.V.1864 — народилася англійська письменниця, Етель-Ліліан Войнич. ● 14.V.1904 — народився український фізик, Наум Моргуліс. ● 15.V.1854 — народився український біохімік, Іван Горбачевський. ● 20.V.1844 — народився український художник, Микола Мурашко. ● 25.V.1904 — народився український перекладач, Юрій Назаренко. ● 28.V.1634 — помер український гравер, поет і друкар, Степан Беринда. ● 29.V.1934 — помер український письменник, Іван Степанюк. ● 29—30.V.1964 — Міжнародний форум діячів культури в Києві до 150-річчя з дня народження Т. Шевченка.

Г. Якутович. Весілля київських ремісників у XIV ст. 1963.

ТРАВЕНЬ

1	**С**	**Свято праці**
2	Ч	Івана, Никифора
3	П	Теодора, Святослава
4	С	Януарія, Федора
5	**Н**	**Луки, Віталія**
6	П	Юрія, Анатолія
7	В	Сави, Лонгина
8	С	Марка, Македонія
9	Ч	День Перемоги
10	П	Симона, Степана
11	С	Максима, Яромира
12	**Н**	**Артема, Милетона**
13	П	Якова, Климента
14	В	Єремії, Тамари
15	С	Бориса і Гліба
16	Ч	Теодосія, Маври
17	П	Пелагії, Славомира
18	С	Ірини, Неофіта
19	**Н**	**Йова**
20	П	Акакія, Пахомія
21	В	Івана, Арсенія
22	С	Миколи, Христофора
23	**Ч**	**Вознесення Госп.**
24	П	Макія, Никодима
25	С	Єпіфанія, Германа
26	**Н**	**Гликерії, Макарія**
27	П	Сидора, Богдана
28	В	Пахомія, Яромира
29	С	Федора, Модеста
30	Ч	Андроника
31	П	Теофана, Давида

2.VI.1954 — помер український математик, Вадим Дяченко. ● 2.VI.1944 — помер український поет, Дмитро Чепурний. ● 6.VI.1894 — народився український письменник, Лука Дем'ян. ● 6.VI.1944 — висадка англо-американських військ у Франції. ● 6.VI.1914 — народився український драматург, Михайло Савченко. ● 8.VI. 1814 — народився англійський письменник, Черлз Рід. ● 9—25.VI.1944 — битва АЛ з гітлерівцями в Яновських лісах. ● 10.VI.1964 — відкриття пам'ятника Т. Шевченкові у Москві. ● 13.VI.1874 — народився український новеліст, Марко Черемшина. ● 14.VI.1864 — народився український живописець, Володимир Бальц. ● 14.VI.1914 — народився український поет, Микола Упеник. ● 15.VI.1914 — народився український механік, Микола Голеча. ● 17.VI.1864 — народився російський мовознавець, Олексій Шахматов. ● 17—21.VI.1934 — Перший з'їзд письменників України. ● 18.VI.1924 — народився український перекладач, Леонід Солонько. ● 20.VI.1834 — народився український історик, Олександр Лазаревський. ● 20.VI.1964 — помер український письменник, Олекса Кундзич. ● 24.VI.1924 — народився український поет, Богдан Чалий. ● 27.VI.1904 — народився український письменник, Володимир Кузьмич. ● 27.VI.1954 — пуск в СРСР першої промислової електростанції на атомній енергії.

А. Ждаха. Зустріч молодих 1890 роки.

ЧЕРВЕНЬ

1	С	Міжн. день дитини
2	**Н**	**Зелені свята**
3	**П**	**Пресв. Тройці**
4	В	Василиска, Софії
5	С	Михайла, Віталія
6	Ч	Симона, Сусанни
7	П	Івана, Герапонта
8	С	Карпа, Аверкія
9	**Н**	**Ферапонта, Теодори**
10	П	Микити, Захарії
11	В	Теодосії, Олександра
12	С	Ісаака, Романа
13	**Ч**	**Боже тіло** (кат.) Єремія
14	П	Юстина, Харити
15	С	Никифора, Івана
16	**Н**	**Лукіана, Діонісія**
17	П	Митрофана, Софії
18	В	Дороти, Ігоря
19	С	Віссаріона, Іларіона
20	Ч	Теодота, Клавдія
21	П	Теодора, Єфрема
22	С	Килини, Антоніни
23	**Н**	**Тимофія, Силана**
24	П	Варфоломія, Варвари
25	В	Онуфрія, Петра
26	С	Килини, Антоніни
27	Ч	Єлисея, Мстислава
28	П	Амоса, Лазаря
29	С	Тихона, Тигрія
30	**Н**	**Мануїла, Йосипа**

1.VII.1804 — народилася французька письменниця, Жорж Санд. ● 2.VII.1964 — помер український рибовод, Василь Мовчан. ● 3.VII.1914 — помер український філолог славіст, Омелян Калужняцький. ● 3.VII.1904 — народилась польська письменниця, Галіна Аудерська. ● 4.VII.1964 — помер російський письменник, Самуїл Маршак. ● 10.VII.1934 — згинув у концтаборі німецький революційний поет, Еріх Люзам. ● 12.VII.1924 — народився український поет, Василь Юхимович. ● 12.VII.1904 — народився чілійський поет, Пабло Неруда. ● 15.VII.1834 — відкриття університету в Києві. ● 15.VII.1904 — помер російський письменник, Антін Чехов. ● 15.VII.1924 — помер український письменник, Володимир Масляк. ● 16.VII.1914 — народився український письменник, Михайло Томчаній. ● 18.VII.1374 — помер італійський поет, Франческо Петрарка. ● 20.VII.1944 — Радянські і Польські війська перейшли Буг. ● 21.VII.1944 — виникнення ПКВН. ● 22.VII.1944 — проголошення Маніфесту ПКВН. ● 22.VII.1944 — помер український поет, Олександр Олесь. ● 23.VII.1944 — визволення Любліна. ● 24.VII.1964 — помер Максим Рильський. ● 25.VII.1914 — народився український правознавець, Борис Бабій. ● 27.VII.1944 — визволення Львова. ● 29.VII.1964 — померла Ванда Василевська. ● 31.VII.1784 — помер французький філософ, Дені Дідро.

Т. Шевченко. Старости. 1844.

Липень

1	П	Леонтія, Іпатія
2	В	Юди, Зосима
3	С	Мефодія, Луки
4	Ч	Юліана, Юлія
5	П	Євсевія, Галактіона
6	С	Агрипіни, Ізяслава
7	**Н**	**Різдво Івана Хр.**
8	П	Февронії, Діонісія
9	В	Давида, Діонісія
10	С	Самсона, Йоанни
11	Ч	Кира, Івана
12	**П**	**Петра і Павла**
13	С	Мелитона, Тихона
14	**Н**	**Косми і Дем'яна**
15	П	Марії, Ювеналії
16	В	Акинта, Лукія
17	С	Андрія, Марфи
18	Ч	Кирила і Методія
19	П	Юліанії, Валентина
20	С	Томи, Германа
21	**Н**	**Прокопа, Теодосії**
22	**П**	**Свято Відродження Польщі**
23	В	Антона, Аполонія
24	С	Ольги, Любомира
25	Ч	Прокла, Іларія
26	П	Гавриїла, Степана
27	С	Акилини, Онисима
28	**Н**	**Володимира, Юліти**
29	П	Антипогена, Фавста
30	В	Марини, Вероніки
31	С	Якинта, Омеляна

1.VIII.1944 — початок повстання проти гітлерівців у Варшаві. ● 1.VIII.1914 — початок першої світової війни. ● 2.VIII.1924 — помер англійський письменник, Джозеф Конрад (Коженьовський). ● 3.VIII.1924 — народився український фізіолог, Платон Костюк. ● 8.VIII.1834 — народився український поет, Юрій Федькович. ● 11.VIII.1804 — народився український письменник, Володимир Адоєвський. ● 12.VIII.1962 — політ Павла Поповича в космосі. ● 12.VIII.1904 — народився український письменник, Павло Козланюк. ● 17.VIII.1934 — I Всесоюзний з'їзд письменників. ● 22.VIII.1914 — народився український перекладач, Дмитро Паламарчук. ● 22.VIII.1584 — помер Ян Кохановський. ● 23.VIII.1944 — визволення Румунії. ● 25.VIII.1924 — народився український письменник, Павло Загребельний. ● 26.VIII.1944 — згинули члени Варшавського штабу АЛ. ● 27.VIII.1774 — народився український байкар, Павло Білецький-Носенко. ● 27.VIII.1934 — народився український поет, Володимир Лучук.

З. Кецало. До чужої хати. 1966.

Серпень

1	Ч	Мокрини, Таїсія
2	П	Іллі, Афанасія
3	С	Семена, Івана
4	**Н**	**Марії, Остромира**
5	П	Теофіла, Трохима
6	В	Бориса і Гліба
7	С	Анни, Олега
8	Ч	Єрмолая, Мойсея
9	П	Пантелеймона
10	С	Прохора, Ірини
11	**Н**	**Каленика, Венямина**
12	П	Андроника, Валентина
13	В	Євдокима, Йосипа
14	С	Леонія, Соломії
15	Ч	Степана, Фоки
16	П	Ісаака, Соломії
17	С	Євдокії, Мирона
18	**Н**	**Євстигнія, Нонни**
19	**П**	**Преображ. Госп. — Спаса**
20	В	Дометія, Потапа
21	С	Омеляна, Леоніда
22	Ч	Матвія, Юліана
23	П	Лаврентія, Романа
24	С	Євила, Клавдії
25	**Н**	**Фотія, Аникити**
26	П	Максима, Іринея
27	В	Михея, Теодосія
28	**С**	**Успіння Пр. Богородиці**
29	Ч	Діомида, Нікодима
30	П	Мирона, Пилипа
31	С	Флора і Лавра

1.IX.1864 — народився український поет, Мусій Кононенко. ● 5.IX.1804 — народився польський письменник, Міхал Грабовський. ● 6.IX.1944 — Декрет ПКВН про земельну реформу. ● 8.IX.1474 — народився італійський поет, Людовіко Аріосто. ● 9.IX.1944 — визволення Болгарії. ● 11.IX.1524 — народився французький поет, Пер Ронсар. ● 11.IX.1894 — народився Олександр Довженко. ● 11.IX.1864 — народився український поет, Павло Грабовський. ● 13.IX.1894 — народився Юліан Тувім. ● 14.IX.1894 — народився український народний різьбар, Семен Корпанюк. ● 15.IX.1804 — народився український літературознавець, Михайло Максимович. ● 17.IX.1864 — народився Михайло Коцюбинський. ● 19.IX.1914 — померла українська поетеса, Надія Кибальчич. ● 23.IX.1934 — народився український письменник, Микола Ільницький. ● 24.IX.1914 — народився український письменник, Дмитро Дереч. ● 24.IX.1934 — помер український історик мистецтва, Олексій Новицький. ● 26.IX.1864 — народився український ботанік, Євген Вотчан. ● 26.IX.1964 — померла українська письменниця, Зінаїда Тулуб. ● 28.IX.1864 — заснування Першого інтернаціоналу. ● 29.IX.1904 — народився російський письменник, Микола Островський. ● 30.IX.1684 — помер французький драматург, П'єр Корнель.

А. Зубок. «У тієї Катерини...» 1964.

ВЕРЕСЕНЬ

1	**Н**	**Андрія, Теклі**
2	П	Самійла, Фатинії
3	В	Тадея, Авраама
4	С	Агафоника, Євладії
5	Ч	Іринея, Каленика
6	П	Євтихія, Арменія
7	С	Варфоломія, Тита
8	**Н**	**Адріана, Наталії**
9	П	Сави, Пимона
10	В	Августина, Йова
11	С	Івана, Анастасія
12	Ч	Олександра
13	П	Марії, Генадія, День залізничника
14	С	Семена, Марфи
15	**Н**	**Мамонта, Івана**
16	П	Антима, Домни
17	В	Вавила, Мойсея
18	С	Захарії, Єлисавети
19	Ч	Михайла, Зенона
20	П	Созонта, Макара
21	**С**	**Різдво Пр. Д. Марії**
22	**Н**	**Якима і Анни**
23	П	Мінодори і Митродори
24	В	Теодори, Дмитра
25	С	Автонома, Данила
26	Ч	Корнила, Єрофея
27	**П**	**Воздвиж. Чесного Хреста**
28	С	Микити, В'ячеслава
29	**Н**	**Євфимії, Людмили**
30	П	Софії, Віри, Надії, Любови

2.X.1944 — занепад повстання у Варшаві. ● 4.X.1924 — народилася українська перекладачка, Зінаїда Кундіренко. ● 6.X.1924 — народився заступник члена Політбюро ЦК ПОРП, Здзіслав Грудзень. ● 6.X.1944 — помер український письменник, Степан Чарнецький. ● 6.X.1924 — народився український письменник, Володимир Дарда. ● 9.X.1904 — народився український поет, Микола Бажан. ● 9.X.1904 — народився польський письменник, Казімеж Трухановський. ● 9.X.1924 — помер російський письменник, Валерій Брюсов. ● 10.X.1794 — занепад повстання Т. Костюшка. ● 10.X.1914 — народився український композитор, Вадим Гомоляка. ● 12.X.1934 — народився український письменник, Юрій Щербак. ● 12.X.1624 — Запорожці напали на Царгород. ● 14.X.1944 — завершено визволення України. ● 15.X.1814 — народився Михайло Лермонтов. ● 19.X.1854 — народився український художник, Сергій Васильківський. ● 20.X.1814 — народився український поет і вчений, Яків Головацький. ● 21.X.1904 — народився український перекладач, Віктор Петровський. ● 21.X.1904 — померла українська письменниця, Євгенія Ярошинська. ● 23.X.1924 — народився український літературознавець, Василь Микитась. ● 23.X.1924 — народився український письменник, Дмитро Черевичний. ● 26.X.1944 — помер український біолог, Василь Старченко. ● 28.X.1894 — помер український літературознавець, Омелян Огоновський. ● 29.X.1924 — народився польський письменник, Збігнєв Герберт. ● 28.X.1914 — народився український гуморист, Микола Яровий. ● 30.X.1924 — народився член Секретаріату ЦК ПОРП, Анджей Верблян. ● 31.X.1904 — народився український письменник, Дмитро Косарик.

Невідомий художник. Вінчання. 1701.

Жовтень

1	В	Євменія, Аріадни
2	С	Трохима, Саватія
3	Ч	Євстахія, Плакиди
4	П	Кіндрата, Дмитра
5	С	Фоки, Йони
6	**Н**	**Івана, Раїси**
7	П	Теклі, Симеона
8	В	Євфросинії
9	С	Івана, Гедеона
10	Ч	Калістрата, Марка
11	П	Харитона, В'ячеслава
12	С	Свято Польського Війська, Петронії
13	**Н**	**Григорія, Михайла**
14	П	Марії, Романа, День Учителя
15	В	Кипріана, Юстини
16	С	Дениса, Івана
17	Ч	Єрофія, Степана
18	П	Харитини, Матвія
19	С	Томи, Макарія
20	**Н**	**Сергія, Вакха**
21	П	Пелагії, Таїсії
22	В	Якова, Авраама
23	С	Євлампія, Євлампії
24	Ч	Пилипа, Зинаїди
25	П	Прова, Тараса
26	С	Карпа, Лютослава
27	**Н**	**Параски, Назара**
28	П	Юхима, Лукіана
29	В	Лонгина, Леонтія
30	С	Осії, Андрія
31	Ч	Луки, Марини

1.XI.1864 — народився Стефан Жеромський. ● 2.XI.1884 — народився український літературознавець, Олександр Білецький. ● 8.XI.1674 — помер англійський поет, Джон Мільтон. ● 8.XI.1624 — помер діяч друкарської справи, Єлисей Плетенецький. ● 8.XI.1914 — народився український письменник, Іван Рябокляч. ● 9.XI.1884 — народився український археолог, Петро Єфименко. ● 9.XI.1794 — помер Григорій Сковорода. ● 12.XI.1904 — народився український драматург і літературознавець, Захар Мороз. ● 16.XI.1914 — народився командир ЛГ, Станіслав Скрипій. ● 19.XI.1874 — помер український письменник, Олекса Стороженко. ● 20.XI.1954 — помер український літературознавець, Михайло Возняк. ● 21.XI.1844 — помер російський байкописець, Іван Крилов. ● 21.XI.1694 — народився французький філософ, Франсуа Вольтер. ● 22.XI.1914 — народився білоруський поет, Ригор Няхай. ● 22.XI.1944 — помер білоруський письменник, Кузьма Чорний. ● 24.XI.1884 — помер український поет, Григорій Воробкевич. ● 24.XI.1934 — помер український поет, Олесь Досвітній. ● 25.XI.1934 — помер український історик, Михайло Грушевський. ● 26.XI.1894 — народився український історик, Микола Петровський. ● 29.XI.1944 — визволення Албанії. ● 29.XI.1904 — народився український канадський робітничий поет, Іван Шимчишин. ● 30.XI.1904 — народився польський письменник, Анджей Кусьневич.

М. Ілку. Гуцульське весілля.

ЛИСТОПАД

1	**П**	**Всіх Святих, Йоїла**
2	С	Артема, Матрони
3	**Н**	**Іларіона, Філофея**
4	П	Аверкія, Анни
5	В	Якова, Славомира
6	С	Арети, Всеволода
7	Ч	57 р. Жовтн. революції
8	П	Дмитра, Афанасія
9	С	Нестора, Богодара
10	**Н**	**Параскеви, Любомира**
11	П	Анастасії, Анни
12	В	Зиновія, Зиновії
13	С	Стахія, Наркиза
14	Ч	Косми і Дем'яна
15	П	Акиндина, Домни
16	С	Айтала, Йосипа
17	**Н**	**Йоанникія, Никандра**
18	П	Галактіона, Єпистимії
19	В	Павла, Луки
20	С	Єрона, Лазаря
21	Ч	Михайла Арх.
22	П	Онисифора і Порфирія
23	С	Ераста, Ореста
24	**Н**	**Мини, Віктора**
25	П	Івана, Йосафата
26	В	Івана, Дамаскина
27	С	Пилипа, Григорія
28	Ч	Гурія, Симона
29	П	Матвія, Сергія
30	С	Григорія, Людослава

1.XII.1934 — помер український поет і драматург, Іван Дніпровський. ● 4.XII.1884 — народився чеський славіст, Іржі Горак. ● 5.XII.1904 — народився український графік, Михайло Дерегус. ● 8.XII.1784 — помер імовірний автор «Історії русів», Григорій Полетика. ● 9.XII.1904 — помер російський літературознавець, Олександр Пипін. ● 12.XII.1924 — народився секретар ЦК ПОРП, Станіслав Ковальський. ● 15.XII.1894 — помер український садівник і лісовик, Василь Кащенко. ● 15.XII.1944 — помер український поет, Ярослав Кондра. ● 16.XII.1934 — помер український письменник, Олекса Влизько. ● 16.XII.1934 — помер український письменник, Дмитро Фальківський. ● 16.XII.1914 — народився український письменник, Віталій Петльований. ● 17.XII.1934 — помер український письменник, Іван Крушельницький. ● 17.XII.1954 — померла польська письменниця, Зофія Налковська. ● 17.XII.1884 — помер білоруський письменник, Вікентій Дунін-Марцинкевич. ● 21.XII.1764 — скасування гетьманату на Україні. ● 24.XII.1844 — народився український лексикограф і фольклорист, Євген Желехівський. ● 24.XII.1724 — помер гетьман Полуботок. ● 25.XII.1917 — проголошення Радянської України. ● 26.XII.1894 — народився український письменник, Спиридон Добровольський. ● 26.XII.1944 — згинув під Будапештом український письменник, Давид Каневський. ● 27.XII.1924 — народився український письменник, Петро Гандзюра. ● 29.XII.1904 — народився український фізик, Дмитро Каненко. ● 29.XII.1864 — помер польський поет, Антоні Сова (Желіховський). ● 30.XII.1944 — помер французький письменник, Ромен Роллан. ● 30.XII.1864 — народився український скульптор, Федір Балавчиський. ● 31.XII.1944 — утворення Тимчасового уряду ПНР.

А. Базилевич. Печуть коровай. 1963.

ГРУДЕНЬ

1	Н	Платона, Романа
2	П	Овдія, Христофора
3	В	Григорія, Прокла
4	**С**	**Введення в храм ПДМ.** Свято шахтаря
5	Ч	Филимона, Архипа
6	П	Амфілохія, Григорія
7	С	Катерини, Меркурія
8	Н	Климента, Петра
9	П	Алипія, Якова
10	В	Якова, Паладія
11	С	Степана, Іринарха
12	Ч	Парамона, Філумена
13	П	Андрія, Владислава
14	С	Наума, Філарета
15	Н	Авакума, Афанасія
16	П	Софонії, Сави
17	В	Варвари, Уляни
18	С	Сави, Анастасія
19	**Ч**	**Миколи Чуд.**
20	П	Амбросія, Івана
21	С	Потапа, Аполоса
22	Н	Анни
23	П	Мини, Єрмогена
24	В	Данила, Нікона
25	С	Кат. Різдво Христове. Утворення УРСР
26	Ч	Кат. Степана, Євстахія
27	П	Тирса, Левкія
28	С	Єлевтерія, Павла
29	Н	Агея, Феофанії
30	П	Данила, Ананії
31	В	Севастіана, Модеста

30 РОКІВ ПНР

Іван Златокудр

ТРИДЦЯТЬ РОКІВ

Тридцять літ-весен
Відродженій
Польщі —
Сьогодні
Тридцять сонць-вінків пшеничних
На липневім святі
Всенароднім
Тридцять літ-весен —
Братерству
Книги,
молота
і — плуга!...

Наука
Й —
Труд —
Тобі
Вітчизно —
Народжена
Удруге!...
Щоб —
над Одрою,
над Вартою,
над Віслою —

Шуміли
Знамена
Біло-червоні —
Квітли — мов — весною — сади яблуневі:
— блідо-рожеві —
Тридцять літ-весен
Відродженій
Польщі —
Сьогодні —
Тридцять сонць-вінків пшеничних
На липневім святі
Всенароднім —
І Вісла,
і Варта,
і Одра —
Відгомін віків неспокійних
несе
до польського моря
— горда —
Історія полян — з-над Вісли,
з-над Варти,
з-над Одри —
Тисячолітнім ралом
і — списом
— писана! —
Тридцять літ-весен
Відродженій
Польщі!

ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ В ПОЛЬЩІ

1944 РОКУ

План польської політичної еміграції в СРСР, згуртований довкола СПП, передбачав, що відбудована Польща буде державою народно-демократичного типу, Польською Народною Республікою. За таку Польщу боролися в країні члени Польської Робітничої Партії. Саме демократична програма польських патріотів й політичних діячів, представників польської еміграції в СРСР, знайшла своє втілення в дії: польські трудівники взяли шляхом революції політичну владу в свої руки.

З ініціативи ПРП, ще в підпіллі, засновано демократичне представництво польського народу (Варшава, 31.XII.1943, 1.I.1944), Крайову Раду Народову. Їй підлягали теренові ради народові всіх щаблів. Це сприяло справі єдності польського суспільства в підпільних умовах.

20 липня 1944 року Червона Армія та Польське Військо перейшли Буг. Наступного дня, 21 липня, вже у визволеному Холмі, Крайова Рада Народова прийняла Закон про утворення першого демократичного уряду Польщі, Польського Комітету Національного Визволення. Комітет очолив Едвард Осубка-Моравський; заступниками прем'єра ПКВН: Ванда Василевська та Анджей Вітос, співорганізатори Союзу Польських Патріотів та Першої Армії Війська Польського в СРСР.

22 липня 1944 року Польський Комітет Національного Визволення проголосив історичний Маніфест, перший офіційний документ народної влади. Маніфест голосив братерство польсько-радянської зброї та закликав поляків до мобілізації сил для остаточного розгрому німецького фашизму, запо-

М. Сельська. Натюрморт.

вів відбудову польської національної держави на демократичній основі й в справедливих кордонах. Документ заповів аграрну реформу та проведення демократичних виборів. Лондонський еміграційний уряд визнано нелегальним, західні держави відмовили йому свого визнання. Закордонна політика Народної Польщі опиратиметься на дружбі та співробітництві з СРСР. КНР та ПКВН діяли на підставі демократичної Конституції від 27 березня 1921 року, єдиної легальної Конституції в Польщі.

23 липня 1944 року радянські та польські війська визволили Люблін. Місце перебування польського уряду перенесено з Холма до Любліна. Двадцять шостого липня 1944 року ПКВН був визнаний урядом Радянського Союзу, а Польська Народна Республіка стала підметом міжнародного права!

ПКВН очолив збройні сили Польщі, об'єднавши Армію Людову та Польську Армію створену в СРСР в єдине Польське Військо.

Крайова Народова Рада вибрала Президію та її президента. Президент КНР одержав компетенції Маршалка Сейму. Президент КНР підписував усі закони й постанови, виступав від імені держави на міжнародній арені, діяв як голова парламенту. Слід пам'ятати, що КНР була покликана до життя в умовах війни. Депутатів до КНР були відряджені політичними, професійними та іншими організаціями. Новим елементом введеним до польського конституційного права була відповідальність депутата перед КНР, а також можливість відкликання посла з парламенту на внесок організації, що його обрала. Крайова Народова Рада, як народний парламент, мала широкі компетенції в області законодавства. Під час перерви в праці КНР, між сесійними засіданнями,

М. Смерек. Пейзаж. Акварель.

компетенції КНР приймає Президія. (Не мала вона права видавати законів, але підписувала декрети уряду, надавала їм силу законів). КНР здійснювала контроль над діяльністю виконавчих органів на чолі з урядом.

Новою прикметою Рад став принцип колегіальної праці їх виконавчих органів.

Представники ПРП та народної демократії що під час окупації вписали в Маніфест від 15 грудня 1943 року, що нова влада діятиме в інтересах трудящих Польщі. Тодішня система органів державної влади не могла ще здійснити лозунгу: «Вся влада Радам!», вона лише давала значну перевагу Рад над органами виконавчими: здійснювала поступовий перехід від «роздвоєної адміністрації» до єдиної влади Рад.

Декретом від 21 серпня 1944 року про утворення загальної виконавчої влади покликано, відомих довоєнному польському законодавству, воєводів та старостів як органів урядової адміністрації у воєвідствах і повітах, назначав їх уряд на внесок міністра Публічної Адміністрації, якому вони службово підлягали. Воєводи складали звіт про лінію своєї діяльності Президії воєвідської народової Ради (воєвода був членом ВНР). Аналогічне було становище старости.

Декрет від 23 листопада 1944 року (про органи місцевого самоврядування) доручав тим органам справи місцевого значення. Завдання органів місцевого самоврядування виконували органи виконавчі народових Рад: воєвідські на чолі з воєводами, повітові — зі старостами, великоміські, міські, сільські — відповідно з президентами, бурмістрами, війтами.

Виконавчою владою Крайової Народової Ради, як сказано вище, був Польський Комітет Національного Визволення. ПКВН був згодом заступлений Тимчасовим Урядом, який був покликаний Законом від 31 грудня 1944 р. Будучи нейтральним виконавчим органом в державі, він діяв на основі демократичних принципів Березневої конституції. На чолі Тимчасового Уряду стояв прем'єр — Е. Осубка-Моравський. Тимчасовий Уряд був розв'язаний 28 червня 1945 р. Діяв він до часу утворення Тимчасового Уряду Національної Єдності, який постав у результаті порозуміння Тимчасового Уряду Польської Річпосполитої з представниками еміграційного уряду в Лондоні на конференції (17—21.VI.1945 р.) в Москві. В період існування КНР вирішальне значення на політичне життя країни мала ПРП. В цей час польські трудящі взяли вже в свої руки майже всю владу у фактичному й політичному відношенні.

Т. Венгринович.

Крайова Народова Рада видала три знаменні закони, що мали змінити суспільно-політичний та економічний лад Польщі: Декрет про аграрну реформу від 6 вересня 1944 р., Закон про народові Ради від 11 вересня 1944 року й Закон про націоналізацію промисловості від 11 січня 1946 року.

Якщо Закон про народові Ради організував народні маси для здійснювання політичних перетворень з метою втілення демократичного принципу революційної ідеї народовладдя, то Декрет про аграрну реформу — започаткував прискорення революційно-демократичних переображень в польському селі, що привело до ліквідації залишків феодальних порядків — сприяло розквітові сільського господарства. Аграрна реформа сприяла ліквідації т.зв. «карликових» та малих господарств. На її основі творено нові економічно міцні господарства, віддаючи в руки малоземельних й безземельних селян понад 6 млн га землі (більше мільйона селянських сімей одержало землі!). Як основну оптимальну величину новоутворених господарств прийнято господарство, що мало 5 га землі середньої якості. З метою проведення аграрної реформи прийнято від великих землевласників та багатіїв господарства, які перевищували 50 га с/г угідь або 100 га загальної площі. Конфіскації підлягала земля разом з мертвим й живим інвентарем — без відшкодовання (передбачалося соцзабезпечення для непрацездатних бувших землевласників). Одночасно аграрна реформа знесла всяку заборгованість селян. Аграрна реформа, слід відмітити, була проведена руками самих селян та робітників — воєвідських, повітових та громадських повноважних представників трудового польського села, громадських, фільваркових комітетів і т.п.

В результаті згаданої реформи утворено також Державний Земельний Фонд, який становить підставу діяльності с/г наукових установ та поповнює земельний фонд державних сільських господарств.

(На підставі Закону від 12 грудня прийнято було на власність держави ліси та землю, призначену під лісонасадження, якщо їх поверхня дорівнювала 25 і більше га). Пізніший Закон про націоналізацію промисловості забезпечив й закріпив економічний суверенітет польської промисловості.

В 1947 році Крайова Народова Рада передала всі свої демократичні здобутки в руки законодавчого Сейму, що схвалив першу Конституцію Польської Народної Республіки. **Іван Врецьона**

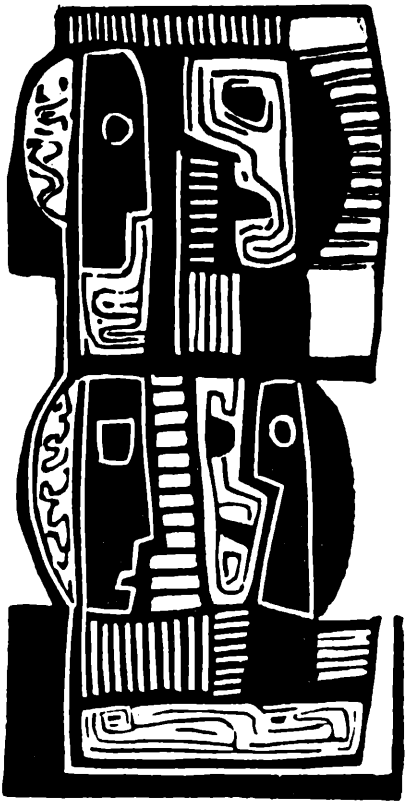

Л. Левицький. «Голови».

НАПЕРЕДОДНІ

ВИЗВОЛЕННЯ ЛЮБЛІНЩИНИ

На протязі двадцятишести років Люблінові вдруге судилось бути столицею відродженої польської державності та колискою нового суспільно-політичного ладу — Народної Польщі. Був це для Народної Польщі період важких випробувань, драматично-трагічних конфліктів, а одночасно був це період найбільш переломових моментів в історії народу, що відкривав нові шляхи до світляної майбутності. Сьогодні в 30-річчя відродження Польщі слід собі усвідомити та пригадати, якою ціною людських і матеріальних жертв прийшло визволення, зродилось нове і чим народ за все це заплатив. Сталося це можливим завдяки безмежній народній любові до свого краю, народу та свободи й в ім'я цих ідеалів йшли маси на кривавий смертний бій з ненависним гітлерівським загарбником, не жаліючи труду та життя. Стало це можливим завдяки правильній політичній платформі ПРП, континуаторці славних революційних традицій КПП, вмілому діалектичному поєднанню боротьби з окупантом — за національне та соціальне визволення. На цій основі ПРП об'єднувала довкола партії всі демократично-прогресивні сили народу в країні до боротьби з ворогом. Побіч комуністів ставали в одні ряди боротьби ліві соціалісти, радикальні людовці та інтелігенція. Все це створило передумови, що ПРП сталась провідною мобілізаційною силою в визвольній війні, а по визволенню основним двигуном відрядження польської державності на нових суспільно-політичних основах.

Ініціативу творення польської державності взяла на себе покликана в часі окупації КРН. Представники КРН і Спілки польських патріотів 21 липня 1944 року покликали до життя в Холмі ПКВН. Вже наступного дня ПКВН проголосив маніфест «До польського народу», закликаючи до напруження всіх його сил в ім'я визволення всіх польських земель та внесення якомога найбільшого вкладу в перемогу над гітлерівською Німеччиною. Одночасно маніфест заповідав проведення революційно-демократичних реформ і суспільно-політичних переображень, намітив напрямні внутрішньої та зовнішньої політики Польщі.

Сам факт творення народної влади в Любліні та в багатьох визволених тоді повітах краю було пов'язане з великими труднощами та перешкодами. Лондонський табір не занехав замірів і використовував кожну можливість для перехоплення влади крайовою Делегатурою. В багатьох місцевостях вивів з підпілля та зактивізував свою адміністрацію, протиставляючи її ПКВН-ові. Лондонський табір, який довго розважав і вагався, чи розпочати збройну боротьбу з гітлерівським загарбником, не завагався застосувати масовий збройний терор супроти представників нової влади та громадян її піддержуючих. У половині 1945 року на Люблінщині діяло біля 50-ти узброєних і вишколених груп лондонського підпілля та УПА, які в 1944 році замордували понад 100 осіб, переважно членів ПРП, а в першій половині 1945 року від рук реакційного підпілля загинуло біля 1000 активістів. За увесь період діяльності реакційного польського підпілля та УПА, загинуло в Люблінському воєвідстві понад 3000 членів ПРП, МО, УБ, ОРМО, солдатів ПВ та безпартійних.

Це реакційне підпілля в часі окупації замість сприяти визвольній війні Радянського Союзу, з перемогою якого в'язалося наше визволення, дихало до нього ненавистю, проголошувало гасла «Стояти з оружжям при боці», — по визволенню збройно виступило

проти народної влади. Ще не замовк відгомін війни, як прості, чесні люди Люблінщини, поляки та українці приступили до відбудови повоєнних знищень та зміцнення народно-демократичної влади, а збройне націоналістично-реакційне підпілля УПА, ВІН, НСЗ та всякі інші суспільні покидьки розпочали знову міжнаціональну та братерську війну.

Спільна ненависть до народної влади та Радянського Союзу зблизила реакційно-націоналістичні збройні угруповання УПА з НСЗ (Народове сіли збройне) і ВІН (Вольносць і незалежносць) на платформі антикомунізму, забуваючи про національні та релігійні відмінності. Перемогли міркування не національного, а класового характеру. В пам'яті одних і других ще не затерлись злочини мордів польського населення УПівцями, як і українців у червні 1945 р. в с. Верховинах, де за три години НСЗ замордувало 197 осіб — переважно жінок, дітей і старих. А вже в 1946 році УПА співробітничав з польським реакційним підпіллям. Виразом цього співробітництва був спільний збройний напад на місто Грубешів у травні 1946 р. Ось саме в цьому проявився класовий і антинародний характер цього підпілля. П'ять днів після нападу гітлерівської Німеччини на СРСР, Головне командування КСЗ (Крайові збройні сили) в «Інформаційному бюлетені» з 26 червня 1941 року дало вказівки, в яких неоднозначно говориться про їх політичне становище. «Зазначуємо з усією суво-

О. Шатківський. «Почаївський мотив». Ліногравюра.

рістю, як що хто будь з поляків відважиться добровільно помагати котрій будь зі сторін — вважатиметься за зрадника», а в блюлетені від 16.IV.1942 року читаємо, що цей «процес самознищення злочинців є керований божою рукою». (цитую за Я. Гілясом. Визвольна боротьба на Люблінщині. стр. 227).

Для кращого зрозуміння вкладу Люблінщини в національно-визвольну боротьбу з окупантом, деференціації класово-політичних сил діючих у воєвідстві — треба нам глянути дещо дальше та глибше в тогочасне минуле.

Люблінське воєвідство в часі окупації являлося найбільшим крайовим скупченням партизанського руху. Вже в початковім періоді окупації в воєвідстві повстало чимало конспіративних груп, організованих та керованих бувшими членами КПП, КПЗУ та КПЗБ. У липні 1941 року з ініціативи бувшого члена КПП в Красницькому повіті була заснована «Робітничо-селянська бойова організація», яка одна з перших у Польщі стала на позиції активної боротьби з гітлерівським окупантом. Організацію очолювали по черзі: Міхал Войтович, Олександр Шиманський і Станіслав Шот. У Володавському повіті постає «Боєва народна організація» на чолі з Казімежом Сідором. Слідом у цьому ж повіті Іван Голод творить «Народну гвардію». В Холмському повіті постає з бувших членів КПЗУ та радянських військовополонених «Червона партизанка». Її організатором був українець з Красничинської Вільки Костянтин Красовський, який від 1943 року був секретарем Холмського ПК ПРП. В інших районах воєвідства самочинно постають осередки комуністичних організацій як: «Товариство друзів СРСР», «Молот і серп» та ін. Всі ці організації весною 1942 року ввійшли до воєвідської організації ПРП. Першими її секретарями були: Влодзімеж Домбровський, Міхал Войтович, Гіляри Хелховський, Ян Словінський, Казімеж Вурвес і Олександр Шиманський. У червні 1942 року під проводом ПРП постає воєвідське керівництво Народної Гвардії, яке об'єднує всі самоіснуючі згадані вище партизанські загони. Обов'язки воєвідських командирів Народної Гвардії виконували: Павел Домбік, Міхал Войтович, Мечислав Мочар і Гжегож Корчинський. В 1942 році на 31 партизанський загін у країні, в Люблінському було — 12, а в 1943 році — 25, в тому відомі та загартовані в боях такі відділи, як «Армата» (А. Легензи), «Старего» (Константина Мастеляжа), «Т. Костюшки» (Г. Корчинського), «Феді» (Федора Ковалева), «Алька» (Яна Александровича), «Блискавіца» (Фелікса Козири), «Богдана» (А. Шиманського), «Мацька» (Яна Войтовіча) і ін. В пізнішому часі діяли та існували дві партизанські бригади «Земя Любельска», якою командував Вл. Скшипек, А. Фліс і І. Борковський і друга «імені Івана Голода», командирами якої були: А. Скотницький та З. Степко.

У партизанських загонах Народної Гвардії, пізніше Народної Армії, в основному крім поляків були українці та радянські військовополонені. Про участь українських селян Люблінщини в партизанці НГ і НА вимовно свідчать такі села, як Верховини, Красничин, Бонча Красноставського повіту, Вигалів, Грабівка, Загайки, Горостита Володавського і багато ін. З одного села Грабівки в партизанці було 124 українців.

Основними та головними завданнями, які поставила в часі окупації Польська Робітнича партія перед загонами Народної Гвардії та Народної Армії та деякими відділами Батальйонів Хлопських були:

а) оборона та захист народу перед варварським терором окупанта;
б) ослаблення військового та господарського потенціалу гітлерівського наїзника;
в) допомога Радянській Армії,

яка несла головний тягар війни з гітлерівськими військами.

Терор і репресії по відношенні до населення найбільш були посилені на Люблінщині. Зі всією безоглядністю проводилася екстермінаційна політика та біологічне нищення населення через розстріли та табори смерті. Саме на Люблінщині було найбільш різнородних таборів смерті, як Белжець, Майданек, Треблінка, Травнік і ряд подібних.

З початком 1943 року гітлерівці розпочали виселення мирного населення з Замійського, Білгорайського, пізніше Грубешівського та Томашівського повітів. У половині 1943 року виселенням було охоплено біля 300 сіл зі 100 тисячним населенням. Крім поляків виселювано й українців.

Окупант думав, що за допомогою посиленого терору, пацифікацій, виселювань, концтаборів, масових розстрілів і арештувань, загальмує наростаючий народний опір. І саме на цій основі зродилася в окупанта концентрація «типовання» сіл, які на його думку мали бути вогнищами руху опору та партизанки.

Першого січня 1944 року постає КРН, яка покликала до життя Народну Армію. Основою Народної Армії були військові формації Народної Гвардії багатої на той час в бойовий та організаційний досвід. Перед ПРП, КРН і Народною Армією постало напередодні визволення країни ряд організаційних, стратегічно-тактичних та політичних проблем:

1. довести до єдності всі дії збройних загонів, 2. створити на базі Народної Армії спільний партизанський штаб і 3. налагодити співробітництво з заганоми БХ і АК на платформі спільної боротьби з гітлерівським окупантом. В наказі № 2 Головного командування Народної Армії, цю провідну ідею подано в слідуючий спосіб: «Головним нашим завданням по відношенні до народу, вже сьогодні треба перейти і то якнайскоріше від збройних розпорошених поодиноких виступів до спільної планової боротьби» (цитую за Г. Корчинським. «Визвольна боротьба на Люблінщині в 1944 р.» (1966). АК підпорядковане лондонському таборові, було опановане санаційними елементами, ворожо наставленими проти народного демократичного руху — викликувало в рядах БХ антиоб'єднаючі настрої. Все це остаточно довело до того, що в конспіративному народовому селянському русі постала опозиція, яка створила партію людову «Воля люду», що разом з РППС (Робітнича польська партія соціалістична) визнали співдію з ПРП на платформі робітничо-селянського союзу та дружби з Радянським Союзом за основний фактор визвольних змагань.

Під впливом радянських перемог, посилилась національно-визвольна боротьба в Польщі, Югославії, Албанії, Італії, Франції і інших країнах. Наростали антивоєнні настрої в державах сателітах Німеччини, а уряди тих держав почали розглядатися за шляхами і способами виходу з критичного та катастрофального положення.

Як в основному представлялася ситуація та підпільний рух в Люблінському воєвідстві напередодні визволення в 1944 році?

Люблінщина в стратегічних заложеннях німецького командування становила важливий осередок партизанської діяльності з огляду на перетинаючу її залізничні дофронтові магістралі: Варшава — Луків — Берестъ, Демблін — Люблін — Ковель, Люблін — Рава Руська — Львів і доїзди: Луків — Люблін — Розвадів та Берестъ — Володава — Холм.

В травні 1944 року за даними підполковника Вальдемара Тушинського з Військового історичного інституту в Люблінському воєвідстві кількість партизанів становила біля 11 тисяч осіб, в тому біля 3500 радянських партизанів (Визвольна боротьба на Люблінщині в 1944, стор. 37).

Незважаючи на всю складність політичної ситуації, сама мозаїка різнородних партизанських загонів з різним підпорядкуванням ускладнювала ведення ефективної боротьби з окупантом. Усе це доводило до розпорошення сил і виключало єдине керівництво. Добре укладалась співдія Народної Армії з радянськими загонами та загонами підпорядкованими Польському партизанському штабові, частинно з деякими групами БХ, які щораз то частіше становлювали бойове співробітництво з Народною Армією.

В ситуації наближення фронту до кордонів Польщі перед ППР і рухом опору постали нові конкретні завдання:

1. взяти можливо якнайбільшу участь у визволенні польських земель та в остаточному розгромленні ненависного ворога, 2. зробити все, щоб поставити під постійну загрозу всі важливі пункти оборонної системи, дофронтові комунікаційні шляхи, які проходили через Люблінщину, ліній сполучення, пости тощо; 3. ліквідувати менші гітлерівські підрозділи та обмежити їх свобідні рухи; 4. дезорганізувати та нищити постачання, збіжові магазини, молочарні, тартаки, фільварки і т.д.

У квітні 1944 року на Люблінщині проведено 133 залізничні акції, в тому — 95 на поїзди, 15 — на станції. Проведено атаки на пости поліції та жандармерії, а також на менші підрозділи в сумі — 90. Розброєно 8 постів, зліквідовано Вермахтшутцпункти в Вжелвові та Заглобі, розбито три німецькі підрозділи, крім того проведено понад 30 акцій на колони автомашин, знищено 21 місто. У зв'язку з тим генеральний губернатор змушений був признати, що «...Люблінський дистрикт в 1/3 фактично перестав бути в руках німецької адміністрації». Від 16 до 31 травня проведено 73 акції на поїзди та 21 станцію. В перших днях червня (1 до 8) проведено 48 нових акцій. В деяких днях на люблінських дорогах стало 7 до 10 пошкоджених ешелонів. (Дані за підполк. В. Тушинським. Визвольна боротьба на Люблінщині в 1944. Вид. 1966 р. стор. 33—41).

В міру наближення фронту до кордонів Польщі, радянське командування щораз то більше висилало свої партизанські загони для диверсійної та розвідувальної роботи на тили ворога. В Парчівських лісах у 1944 році були радянські партизанські загони: генерала Барановського, підполк. Банова і ім. Ворошилова під командуванням майора Клинова. Весною перейшли Буг загони М. Федорова, С. Санкова, М. Неділіна та Василенка в силі 350 осіб. У квітні 1944 р. увійшли на територію Люблінщини два великі з'єднання: ім. М. Хрущова і ім. Олександра Невського. Оба з'єднання при переході на Люблінщину зустріли опір, один в околицях Рави Руської з боку УПА, а другий — 5 полку СС Галіція, який охороняв переправи через Буг.

В половині березня 1944 року, по відході з Люблінщини Ковпаківців, окупант думав, що він генерально впорався і опанував ситуацію в воєвідстві, а місцеві поліційні сили забезпечать німцям спокій. Жандармерія та підпорядкована їй гранатова й українська поліція творили мережу постів. У квітні 1944 р. в воєвідстві було 50 постів жандармерії і 16 різнорідних диспозиційних осередків, — 95 гранатової та 25 української поліції. В сумі біля 1700 осіб розміщено було приблизно в 150 місцевостях. (В. Тушинський, стор. 28).

Однак скоро виявилося, що цими силами окупант неспроможний опанувати опору народу й протиставитися партизанським діям. Для зламання опору народу, окупант кинув 25 полк СС поліції, в тому один змоторизований батальйон, один дивізіон і швадрон кавалерії СС, три сторожеві батальйони, в тому один козацький, другий литовський, три взводи змоторизованої жандармерії, дві батерії СС поліції та сотню зв'язку. В Красницькому і Опольсько-

му повітах розміщено власівців, а в травні 1944 року перекинуто на Люблінщину зі Львівщини корпус калницької кавалерії в силі біля 4000 осіб. Корпус розташувався на лівому березі річки Танва, від Ксенжиполя до Замку в районі Гути Рожанецької.

Літом 1944 року гітлерівці задумали покінчити з партизанськими загонами в Парчівських, Янівських лісах та пущі Сольській. До операції проти концентрації партизанських загонів у Сольський пущі та Янівських лісах кинули німці у червні біля 25 тисяч солдатів. Перстень оточення проходив: Заклінув — Янів — Фрамполь — Білгорай, а від півдня по лінії рік Лядо — Танев — Сон і вздовж залізниці Сон — Заклінув. Ворог оцінював сили оточених партизанів до 5 тисяч. Партизани видержали атаки ворога й непомітно вийшли з оточення. 15 червня німці вдарили, але партизанів уже не було. Одиноким успіхом німців був розгром загонів АК і БХ «до чого самі в великій мірі спричинилися нездарністю командного складу АК та їх нехіттю вспівдіяти разом зі з'єднаннями Народної Армії та Радянськими загонами». (В. Тушинський, Визвольна боротьба на Люблінщині в 1944 році. стор. 45).

Проби об'єднання АК і БХ не дали для них позитивних наслідків, на тлі реалізації плану «Бужа» та розбіжностей суспільно-політичного характеру. БХ не пішло на об'єднання. Проти партизанської концентрації в Парчівських лісах, німці в липні 1944 року кинули формації Вермахту, СС, поліцію, жандармерію та корпус калницької кавалерії. Партизанів оточили в радіусі діяння 30—40 км. Німцям допомагала артилерія, танки та авіація. Як згадує генерал Г. Корчинський: «18 липня німецький перстень оточення затиснувся до тієї міри, що замкнув з усіх сторін околицю Парчівських лісів і ми знайшлися в котлі» (Визв. бор. в 1944 р., стор. 23).

Однак партизанам з малими стратами вдалося вирватися з оточення.

В районі між Холмом — Красноставом — Замістям та Грубешовом у червні 1944 року гітлерівці провели пацифікацію, до якої вжили 20 бронедивізію посилену жандармерією, німецькою та українською поліцією. Жертв й матеріальних страт населення понесло немало.

АК, як складова частина лондонського табору, підлягала всім політичним інструкціям і настановам, які звідтіля надходили. Відноситься це особливо до таких питань, як ставлення до табору польської лівиці, Радянського Союзу, суспільно-політичної програми і т.п. Це їх лозунги: «Стати зі зброєю при боці», «Хай вороги викривавлюються» і ін. Але, коли ставало очевидним, що визволення Польщі прийде зі Сходу і принесе його Радянська Армія, тоді зайшла в лондонському таборі і в аковців конечність переглянути дотеперішнє своє становище і тактику та дещо її осучаснити. 27.X. 1943 р. опрацьовано план «Бужа», в якому, між іншим, говориться (цитую за І. Цабаном і З. Маньковським. Визвольна боротьба на Люблінщині в 1944 р. стор. 90), що треба стриміти до «опанування якнайбільшої території Польщі, як основи для привернення на польських землях суверенності польської державності та відбудови воєнних сил країни». А коли прихід Радянських визвольних військ на польські землі був справою лише декількох днів, тоді АК вносить ще доповнюючу коректу до свого плану «Бужа», а саме: «В зв'язку з приходом на наші землі регулярної російської армії, треба виступити в ролі господаря. Треба стриміти до цього, щоб на зустріч радянських військ вийшов польський командир (читай аковець — МК), який мав би за собою збройну боротьбу з німцями та хотя через це мав би найбільше право до господаря». Дальше йдуть настанови, що слід робити: «Місцеві польські команди-

ри повинні зголоситися разом з представниками громадської адміністрації» (Там же, стор. 90). Ось виразний аспект політичної демонстрації перед Радянськими владами та КРН. 10 липня 1944 року, за 12 днів до проголошення маніфесту ПКВН, Головне командування АК видало наказ № 1 всім підпорядкованим загонам у справі, як проводити саботажі: «Висаджувати евакуаційні поїзди на лініях Схід-Захід, а це тому, щоб перешкодити вивозові з країни матеріальних засобів» (Там же, стор. 84). Зривати поїзди не ці, що йдуть на фронт з амуніцією та військом, але тільки ті, що вертають з фронту. Реалізація військових заложень плану «Бужа» стисло перепліталася та була підпорядкована політичним намірам лондонського табору. Згідно з тими інструкціями, головним завданням АК було по суті не співдіяння з Радянською Армією й Народною Армією, але створення військових і політичних передумов, щоб перехопити владу Делегатурою та її адміністрацією. Чим однак Делегатура і АК обгрунтовувала свої стратегічно-тактичні маневри й засоби? В рапорті «Б» до генерала Сосновського з 14 липня 1944 р. знаходимо докладніше обгрунтовання цих положень: «Даючи Совітам мінімальну військову допомогу створимо їм однак політичні труднощі. АК підкреслює стремління народу до незалежності, а це змушує Совітів до ламання нашої волі силою й створює їм труднощі в підваженню та порушенню наших стремлінь з внутрі» (цитував за З. Цабаном і З. Маньковським. Визв. боротьба на Люблінщині в 1944 р. стор. 122. АМСВ, сигн. Ф — IV). АК ограничувалася до збройної демонстрації з продуманою й виразною перспективою показати, що вона має бути на території воєвідства панівною силою і що тільки Лондонський еміграційний уряд та його крайова Делегатура має право влади, а не польська лівиця, не КРН і її орган Люблінська воєвідська народова рада.

Шеф штабу 27-ої Волинської дивізії АК по переході Буга на Володавщину в своєму рапорті виразно говорить про своє негативне ставлення до ПРП і Народної Армії: «По переході Буга був я заскочений існуючою ситуацією в визначенім районі. Слабість місцевого АК, терор НА, а точніше її проводу ПРП, впливи Берлінга і розлам в БХ», (цитую за І. Цабаном і З. Маньковським. Там же, стор. 114).

До чого, крім збройних політичних демонстраційних дій, зводилось ще цю роль та завдання АК? В «Ситуаційному рапорті» № 4 з 8 червня 1944 року, командування Люблінською округою АК подає головні критерії, які повинні

Л. Левицький. «На передмістю».

впливати на зміцнювання та розбудову рядів АК і держання загонів у бойовій готовності: «Протиставитися кампанії ПРП, українській і більшовицькій, захищати населення перед арештуваннями й німецькими репресіями, а крім того виконувати деякі завдання в воєвідстві» (АЗГП, 203/IV — 2. К: 12. Цитую за І. Цабаном і З. Маньковським. Там же, стор. 117).

Взаємна боротьба УПА і АК доводила до масового фізичного винищування мирного населення як польського, так і українського й сприяла планам та намірам окупанта. Один з представників пролондонського табору писав у жовтні 1944 року: «Над методами дій АК у Грубешівському повіті тяжіла політика колишнього коменданта «Ангела» й колишнього ад'ютанта «Альберта», які в своїх вчинках співробітничали з гестапо». (цитую за Едвардом Прусом. Антинародна діяльність українських і польських бурж. націоналістів. Укр. істор. журнал, Київ 1972 р., № 8). На основі цих фактів стає вповні зрозумілим, хто керував діями братовбивчої різні як з боку УПА, так і тогочасного АК. Про розміри тогочасної трагедії поляків і українців, як і про страхіття переживані мирним населенням південно-східних повітів Люблінщини, др В. Сулевський в своїй праці «Ляси в огню», Варшава 1965 р. стор. 227 пише так: «Командування Грубешівського та Томашівської округів АК включило майже всі свої сили до боротьби з УПА. Нераз прибирала вона форми націоналістичної відплати, проявом чого було палення українських сіл та нищення мирного населення, що дуже становчо та гостро було критиковано місцевим проводом підпільного народного руху. Проводячи відплату Томашівські загони АК під проводом коменданта округи майора «Дручака» (Вельгельм Щепанкович), спалили в травні 1943 року українські села в околицях Тишовець. В Грубешівському загін «Віктора» (Стефан Квасьневський) в нелюдський спосіб нищив українців у всій північній частині повіту. Особливого розмаху польська відплата досягла в початку червня, коли-то Грубешівський загін АК знову перейшов Гучву. Заіснував якийсь кошмарний сплет жорстокостей масових вбивств і підпалень. Конспіраційна воєвідська народова Рада намагалася цьому запобігти, звертаючись з закликом до польського та українського населення надбужанських повітів, однак не можна було оволодіти ситуацією. На популярній сесії 27—28 лютого 1966 року в Любліні, присвяченій визвольній боротьбі на Люблінщині, забираючи голос у дискусії — Зенон Яхимяк, бувший командир загону АК, а від лютого 1944 року командир східного відтинка боротьби з українськими націоналістами, полемізуючи з др В. Сулевським заявив:

«Не треба писати, що все зробили БХ. Маю перед собою № 72 «Хлопської дороги» з минулого року. Редактор Сулевський признає, що акцію в Сагриню (Сагрині, село українське, перед війною було 2 комуністичні ячейки. Село спалене, населення вимордоване — МК) виконав «Рись» грубешівський. Не підважаючи заслуг «Рися», стверджую, що це була моя акція, виконана 9—10 березня силою близько 1000 людей, яким допомагали місцеві загони з інших районів, з біля 10 сіл». стор. 185. Коментарі тут зайві. Одне можна сказати, що націоналізм і фашизм ходять у парі зі злочинами проти власних і інших народів.

За прикладом гітлерівців українські націоналісти пробували провести насильственно переселення поляків, застосовуючи репресії. Не далекі від цих методів були і аковці. Едвард Прус в Українському історичному журналі № 8 за 1972 р. пише: «У розпалюванню польсько-українського конфлікту брали також участь керівні представники Стронніцтва народного, позиція яких в українському пи-

танні збігалася з позицією керівництва БХ, АК і Делегатури».

Боротьба між УПА, АК і БХ загострилася після прибуття збройних загонів УПА з Волині, які навесні 1944 р. витіснили загони АК і БХ з лісів між Томашевом і Бугом. При цьому УПА палила польські села, а тих українців, які їх не підтримували, вбивали. В цій ситуації Головне командування БХ рекомендувало своїм загонам на Люблінщині спрямувати свої зусилля на пацифікацію сіл, що вважалися націоналістичними осередками. В цих акціях участь брала і АК.

На основі діяльності руху опору бачимо скільки труднощів німцям робили партизани, які великі сили військових формацій, жандармерії, поліції та СС находилось у воєвідстві, скільки стратили німці своїх солдатів.

Безсумнівно ефекти цієї боротьби були б більші, коли б не було розбиття та була єдність дій, а одночасно не було потенціональних союзників німців УПА, НСЗ, ВІН і деяких загонів АК.

Уся Люблінщина була визволена Радянською Армією та при її боці Польським Військом. До відбудови і до встановлення народної влади, проведення аграрної реформи під проводом ПРП приступили всі здорово мислячі й чесні демократичні сили польського народу та українського населення. Бачимо українців у народових Радах, партії, органах безпеки, МО та в інших установах державного й громадського життя. Першими секретарями ПК ПРП в Томашеві, Красниставі, Холмі, Володаві були українські комуністи: О. Жебрун, К. Красовський, Й. Скубий і ін. В апараті ВК ПРП бачимо українців Ів. Грицанюка, М. Королька, В. Ковальчука, І. Стельмаха і др. В повітових комітетах: М. Шевчук, В. Голод, М. Шикула, Мелещук, Вербинський, Гетман і інші. В органах безпеки на керівних постах: М. Давидюк, Й. Пилипчук, А. Осташевський, В. Стасюк, Й. Кійко, Кардаш, К. Драбінський, А. Жебрун, А. Телемонюк, І. Солодкий, Й. Сорока і б. ін. Загинули з рук реакційного підпілля: В. Стасюк, К. Драбінський, К. Красовський і інші.

Микола Королько

Хата з Домбрівки, пов. Санок перевезена на терен Етнографічного парку в Саноку, побудована в 1681 р.

ВКЛАД УКРАЇНЦІВ У БОРОТЬБУ ЗА НАРОДНУ ПОЛЬЩУ

Велика кількість українців брала участь у боротьбі проти гітлерівської агресії 1939 р. За неповним підрахунком істориків у вересні згаданого року щонайменше 150 тисяч українців боролося проти гітлерівської агресії [1]).

Українці хоробро билися з агресором у рядах 9 Підляської дивізії піхоти в приморському коридорі та в Бидгощі. Солдати-українці з 5 Львівської дивізії піхоти брали участь в героїчній обороні Варшави. Варшаву захищав волинянин, майбутній генерал Польського Війська, сьогодні член УСКТ, Самійло Малько [2]). В обороні Варшави відзначився волинянин, Костянтин Гайдейко, як командир сміливих танкових контратаків з Белян на Вавжишев. Попавши в гітлерівський полон, ротмістр Гайдейко організував підпільну діяльність та втечі офіцерів з таборів полонених.

Чимало українців служило в полках польської кавалерії. Волинянин Василь Маланюк, солдат 7 полку Вєлькопольських стрільців був відзначений двома хрестами: «Віртуті Мілітарі» та «Хрестом Валєчних». Українці 3 полку Шльонських уланів і 8 уланського полку ім. Ю. Понятовського з честю виповнили свої завдання. Вони пробилися до Сольської пущі та атакували окупантів ще під кінець вересня 1939 р. Значне число українців у 2 полку кінних стрільців з Грубешева пройшли бойовий шлях від Ченстохови до Томашева Модлінського і ще 26 вересня атакували ворога. Волинська бригада кавалерії та 12 Кремянецький полк подільських уланів вславився в боях з панцирною дивізією під Мокрою, Островами та Каменськом. Лише під Мокрою улани знищили 50 німецьких танків. Після змагань біля згаданих місцевостей з наказу командуючого армією «Варшава», ген. Роммля відзначено 112 офіцерів і солдатів орденами «Віртуті Мілітарі» та «Хрестами Валєчних».

Кілька сотень українців взяло участь у боях II Корпусу, а особливо в боях під Монте-Кассіно, Анконою та Болонією. Українці служили також в I танковій дивізії та боролися з гітлерівцями на території Франції, Бельгії, Голландії та в самій Німеччині. В липні 1944 р. в Польському Війську в СРСР служило 1.171 українців, у тому 234 офіцерів [3]). У 1945 р. в Польському Війську служило 423 офіцерів білоруської, російської та української національностей.

В рядах Польського Війська чимало українців пройшло бойовий шлях до Берліна, Лужиц та північної Чехії.

В рядах Польського Війська служив пізніший заступник командира партизанського загону Народної Армії Володимир Генсьоровський. У дивізіях Червоної Армії в боротьбі за визволення Польщі взяли участь сотні тисяч українців. Багато з них полягло на братній польській землі.

У цій славній епопеї розгрому гітлерівських армій брали участь пізніші активісти, члени та симпатики УСКТ С. Малько, С. Собчак, Я. Мушинський, Д. Хвіщук, Ф. Дуда, бувший генеральний секретар ГП УСКТ, Андрій Рябчук, М. Сивіцький, І. Завадський та інші.

В Союзі Польських Патріотів у СРСР працювали пізніші співорганізатори УСКТ Трохим Марищук та голова Головного правління УСКТ, Костянтин Лащук. Славні сторінки боротьби за Народну Польщу записали українці — учасники польського партизанського руху, члени загонів «Червоного партизанства», Людової Гвардії, Батальйонів Хлопських та інших партизанських відділів.

У гірських районах південної Польщі боролися з гітлерівським окупантом партизани-лемки.

Пам'ятник партизанам в Устю.

В 1942 р. під керівництвом ПРП на Лемківщині [4]) організовано Людову Гвардію під командуванням Володимира Водзіка. Відділи Людової Гвардії розбивали ворожі транспорти, нищили лінії зв'язку, склади та особовий склад ворога.

Багато українців боролося в польських партизанських загонах на Холмщині та Підляшші. Одним з організаторів партизанського руху в Парчевських лісах був Іван Голод (Кирпічний)[5]. Про цього безстрашного партизана писав у своїй книжці «Барви валькі» Мечислав Мочар. Значна кількість українців служила в загоні Людової Гвардії ім. Адама Міцкевича, яким командував капітан Іван Голод. Славний командир згинув у битві 6 січня 1944 р., а його відділ перейменовано на І батальйон АЛ імені І. Голода.

Відділ Кирпічного боровся у Володавському, Любартівському, Радзинському, Білопідляському та Холмському повітах [6]).

У його загонах служили Михайло Круглий, Іван Никонюк, Олександр Климчук, Степан Міцкевич, Степан Хилимоняк, Дмитро Улянюк, Василь Куреша, Іван Валько та інші.

У Володавському повіті під час окупації деякий час військовим командиром АЛ був українець Тризуб з села Воля Верещинська, якого замордували німці. Його місце зайняв Іван Каляло з села Вигалева, а згодом Василь Ткачук.

«На початку 1943 р. в таких селах, як Коденець, Горостина, Кривоверба, Вигалів, Пахолє, Мостиська, Русили... та багато інших селах Володавського повіту — пише бувший керівник відділу пропаганди Володавського ПК ПРП під час окупації, Адам Тилімонюк [7]) — були організовані групи ПРП. Більшість секретарів у цих групах були українцями. В тих селах були також організовані групи ГЛ, пізніше АЛ, які утримували безперервний зв'язок з партизанами АЛ та партизанами СРСР. Допомагали їм харчами, постачали ліки, переховували поранених та провадили розвідку серед німців. В організування ПРП та ГЛ найбільше зусиль і праці вложив Іван Голод (Кирпічний).

10 і 11 бригадою Армії Людової — «Перемога» і «Свобода» командував українець, Терентій Новак. 11 бригадою АЛ деякий час командував Степан Рященко.

На польських землях боролися не тільки місцеві партизани-українці. З окупантом билися й партизанські загони з України.

«Згідно зі звітом українського штабу підпільного руху — пише С. Вронський [8]) — на польських землях в період березня та червня 1944 р. діяло 15 українських відділів і груп, нараховуючи 4400 чоловік, не беручи до уваги відділів безпосередньо підпорядкованих центральним штабам та штабам фронтів, в яких кількісно

переважали українці. Разом в цей період було їх близько 6000.

Найбільшою силою українських партизанів, які першими перейшли до бойових дій на польських землях, була І українська партизанська дивізія ім. ген. С. Ковпака під командуванням Петра Вершигори».

За заслуги в польському партизанському русі уряд ПНР нагородив орденами 233 українців, у цьому числі: 28 — Хрестом Грунвальда, 18 — орденом Віртуті Мілітарі, 147 — хрестом За хоробрість, решту Партизанським хрестом.

Хрестом Грунвальда був відзначений, між іншими, Василь Бойченко, який вславився в боротьбі з фашистами на Келеччині [9].

Після визволення Польщі чимала кількість українців боролася з реакційним підпіллям у рядах Народної Міліції та органів безпеки.

Вони часто були організаторами народної влади. Федір Дуда, наприклад, в перших днях після визволення працював уповноваженим ПКВН в повіті Томашеві Люблінському [10]).

Першим секретарем ПРП в Пулавах у 1945 році назначено Василя Голода. В грудні 1945 р. разом з Антоном Пундою взяв він участь у першому Крайовому з'їзді ПРП у Варшаві. В кінці 1947 року В. Голод працював керівником організаційного відділу ВК ПРП в Гданську, а від 1950 р. в ЦК ПОРП. Від 1954 р. Василь Голод займав важливий пост на Люблінщині першого секретаря ПОРП. У 1956 р. він був учасником першого організаційного з'їзду та ввійшов до складу ГП УСКТ. З Любліна Василь Голод був перенесений до праці секретарем ВК ПОРП в Кошаліні [11]).

Секретарем воєвідського комітету ПРП у Любліні з 1948 року працював Костянтин Лащук. Керівником сільськогосподарського відділу ЦК ПРП працював деякий час Трохим Марищук. У вересні 1944 р. на Володавщині в рядах

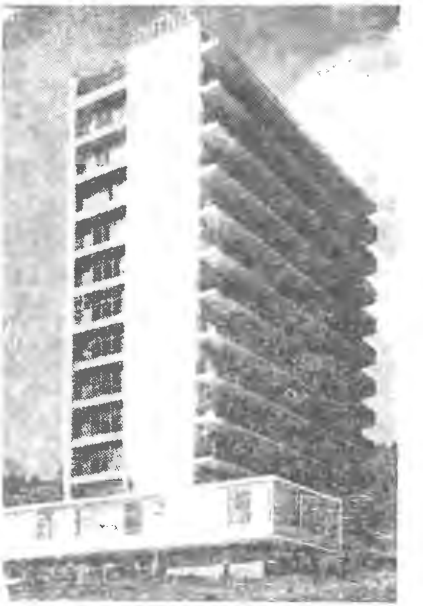

Санаторій «Гутнік» у Щавниці.

ПРП було 80% українців [12]). У цьому ж повіті в рядах військових добровольців було 60% українців. У 1945 р. на Люблінщині було 1500 українців в ПРП, з яких чимало працювало секретарями та завідуючими відділами ПК і ВК ПРП.

Секретарем ПК ПРП в Томашівському повіті була Ольга Жебрун, а начальником безпеки її брат, Олександр Жебрун.

У партійному апараті різних щаблів працювали К. Лащук, М. Королько, І. Грицанюк, М. Шикула, А. Кунах, С. Матвіїшин, А. Купан, І. Стельмах, І. Вакульчук, М. Максимюк, В. Гасюк, М. Шевчук та багато інших.

В органах безпеки на Люблінщині працювали такі українці, як О. Осташевський, І. Солодкий, К. Драбінський, Ю. Кожемпа, А. Войтович, В. Стасюк, Є. Кісь, Й. Сорока і другі.

Не один українець працівник Народної Міліції та органів без-

пеки загинув у боротьбі з реакційним підпіллям, захищаючи народну владу в Польщі.

За укріплення народної влади боролися українці також у фабриках, шахтах, у царині культури та науки, а перш за все на запущених війною, зарослих бур'яном нивах.

Хоч наведений перелік далеко неповний, проте навіть в такому стані, він вимовно свідчить про вагомий вклад українців у процес встановлення та закріплення влади робітників та селян у Народній Польщі. **А.Б.**

---

[1]. Сулевський Войцех, Участь українців у визвольній війні польського народу, НК, 1968, № 4, стор. 2.

[2] Малько Самійло, Спогад про оборону Варшави, УК, 1969, стор. 127.

[3] Blum I. O składzie socjalno-demograficznym polskich sił zbrojnych w ZSRR, maj 1943 — lipiec 1944, Wojskowy Przegląd Historyczny, 1963, Nr. 2.

[4] Перун Дмитро, Лемки в боротьбі з німецько-фашистським окупантом, УК, 1961, стор. 158.

Галько Степан, Боротьба комуністів Підкарпаття з гітлерівцями, УК, 1971, стор. 50.

[5] Борисюк Борис, Комуніст і солдат, НК, 1972, № 5.

[6] А. Т., Участь українців Володавщини в боротьбі за Народну Польщу, УК, 1964, стор. 65.

[7] Тилімонюк Адам, Українці в боротьбі за Народну Польщу, НК. 1964, № 5.

[8] Вронський С., Участь українців у польському партизанському русі, НК, 1963, № 7.

[9] Запорожець М., Українці в Європейському русі опору, УК, 1971, стор. 36.

[10] Дуда Федір, Уповноважений ПКВН, УК, 1969, стор. 28.

[11] Королько Микола, Василь Голод, УК, 1971, стор. 109.

[12] Королько Микола, Українці в ПРП на Люблінщині, УК, 1972, стор. 120.

«Сади Жоліборські» у Варшаві.

ВАСИЛЬ ВОЙЧЕНКО — ПАРТИЗАНСЬКИЙ КОМАНДИР У ПОЛЬЩІ

В період другої світової війни у польських партизанських загонах боролося чимало радянських громадян. Здебільшого це були військовополонені, що втекли з німецьких таборів і знайшли шлях у партизанські загони з допомогою місцевого населення. Деякі з цих борців ставали на чолі загонів, усі вони користувалися повагою своїх товаришів, мали великий авторитет.

Одним з найвідоміших партизанських керівників, що діяли на території Польщі в 1941—1944 рр., був українець Василь Войченко. В історію визвольної війни польського народу проти гітлерівських загарбників він увійшов як один з найактивніших організаторів партизанської боротьби.

Василь Петрович Войченко народився 16 березня 1921 р. в селі Калиновці Оренбурзької губернії. В момент нападу гітлерівських військ на Радянський Союз В. Войченко служив на західному кордоні СРСР у 49 авіаційному полку. 25 червня 1941 р. він був тяжко поранений і потрапив у полон.

В листопаді того ж року В. Войченку вдалося втекти з фашистського табору, розміщеного в Келецькому воєвідстві. Він приєднався до групи радянських громадян-втікачів з німецьких таборів, що налічувала разом з ним 7 чоловік. Група мала зброю — 5 гвинтівок і 4 пістолети. У тому районі діяло тоді вже чимало підпільних організацій, зокрема «Робітничо-селянське об'єднання», очолюване Й. Ярошем.

Тимчасом умов для розгортання активного масового партизанського руху на Келеччині ще не було. Група В. Войченка переживала організаційний період. Про дії загону в той період відомо небагато.

На початку 1942 р. загін Войченка зробив спробу перебазуватися в Люблінське воєвідство. По дорозі на схід сталися дві сутички з німцями, під час яких було вбито 3 жандарми, кілька фашистів було поранено. Партизани втрат не мали.

Влітку 1942 р. група В. Войченка повернулася в Келецьке воєвідство, де на початку 1943 р. приєдналася до загону ім. Маріана Лянгевича, що входив до складу Гвардії Людової. Загін налічував близько 40 чоловік і діяв у районі Опатова, Келець, Сандомира. Зокрема в день І Травня загін ім. Маріана Лянгевича, очолюваний В. Войченком (який дістав підпільне ім'я «Сашко») у взаємодії з загоном ім. Бартоша Гловацького зруйнував залізничну станцію Кунув. На зворотному шляху партизани влаштували серед населення кілька першотравневих мітингів, розповсюдили багато листівок і газет.

З метою знищення партизантки німецьке командування направило кілька сотень карателів, які оточили загони. Вміло використовуючи сприятливі умови місцевості, партизани організували ефективну оборону.

Щоб уникнути переслідувань карателів, загін «Сашка» перейшов у Сандомирський повіт, але там, у районі села Янішув, натрапив на польську націоналістичну банду «Народових Сіл Збройних» під командуванням «Зуба», яка спробувала роззброїти партизанів. У сутичці з бандитами В. Войченко був поранений. Загін повернувся в Келецьке воєвідство, і в серпні 1943 р. діставши назву «Сокіл», знову приєднався до підрозділів Гвардії Людової.

23 вересня загін «Сокіл» у взаємодії з загоном ім. Совінського пустив під укіс ворожий військовий ешелон, 5 і 6 жовтня партизани «Сокола» роззброїли в маєтках Пшеводи та Бугай дві німецькі охоронні групи і захопили 7 гвинтівок, 3 пістолети, 17 гранат

та інше спорядження. На той час до складу загону Войченка входив 31 партизан. Бійці мали на озброєнні 2 ручних кулемети, 1 автомат, 3 пістолети і гранати.

22 жовтня в районі села Захцін партизани були зненацька атаковані загоном жандармерії, підсиленим бронеавтомашинами. Месники не розгубилися, відкинули ворога і, вміло користуючись місцевістю, відійшли в ліс. Під час бою німці втратили 7 солдатів убитими і 4 пораненими. В числі убитих був і шеф гестапо в Опатові — Донат, який командував карателями. Партизани втратили одного бійця.

Німецьке командування докладало великих зусиль, щоб знищити загін «Сокіл». 23 листопада 1943 р. в лісництві Малахув (Келецьке воєвідство) партизанів оточили близько 500 карателів. У нерівному бою 17 партизанів загинуло, а 2 тяжко поранених були захоплені в полон. Фашисти втратили 30 вбитих; близько 70 гітлерівців було поранено, але загін «Сокіл» перестав існувати. В. Войченко був в цей час хворий і не зміг взяти участі в бою.

Т. Венгринович.

У листопаді 1944 р. В. Войченко брав участь у врегулюванні відносин між деякими частинами Армії Людової та Армії Крайової. В середині березня командування Армії Людової призначило Василя Войченка командиром батальйону, утвореного з трьох партизанських загонів Армії Людової, що об'єдналися з метою боротьби із відділами НСЗ.

Німецько-фашистські окупанти призначили за голову партизанського ватажка велику нагороду, влаштовували численні засади на нього, але всі ці заходи були безрезультатними. «Сашка» знали всі жителі в районі Свєнтокшиських гір; там співали навіть пісню «...про сашківців відважних, їх працю поважну, що свободу нам принесе». Новим проявом визнання воєнної майстерності й політичної зрілості В. Войченка було присвоєння йому звання поручника, а в березні 1944 р. капітана Гвардії Людової.

Однією з найвизначніших бойових операцій, проведених підрозділами Армії Людової навесні 1944 р., було захоплення в ніч з 16 на 17 травня міста Іляжі. В операції, якою командував В. Войченко, взяли участь три партизанських загони і загін радянських десантників «Альоша».

У червні 1944 р. загін під командуванням В. Войченка, сфорсувавши Віслу, приєднався на півночі Люблінського воєвідства до підрозділів Оперативного центру «Галицького», очолюваного українцем підполковником Валентином Пелихом. Начальником штабу Центру теж був українець майор Віктор Маланін. Центр призначив В. Войченка командиром радянської розвідницько-диверсійної групи. Тимчасом фашисти намагалися покінчити з партизанським рухом, активізувавши каральні експедиції. В цих умовах на початку липня група В. Войченка

разом з іншими підрозділами Центру повинна була забезпечити прийом і відправлення літака, що мав доставити в Москву делегатів Крайової Ради Народової. Незважаючи на складні обставини, операцію провели успішно.

Незабаром група партизанів під командуванням «Сашка» перейшла на територію Білорусії в район Кобрина, звідси наприкінці серпня 1944 р. була перекинута літаком знов у Келецьке воєвідство, де, разом з іншими групами, діяли в районі міст Островця, Опатова та Іллжі.

У вересні — жовтні 1944 р. обстановка ускладнилася. У районі дій партизанів базувалися фронтові дивізії гітлерівців, які проводили активні каральні заходи. Загін В. Войченка, що нараховував тоді близько 30 чоловік, був одним з небагатьох, які залишилися в районі попереднього розташування. За цей час партизани провели ряд вдалих бойових розвідувальних операцій, зокрема передали по радіо важливі відомості про розташування гітлерівських частин. Але кільце фашистських карателів звужувалося. 7 грудня 1944 р. загін «Сашка» був оточений гітлерівцями в районі села Мазяже. Під час нерівного бою загинув командир Василь Войченко. Кількома днями пізніше загинув його заступник Михайло Чепуткін. Загоном став командувати старшина А. Гоненко, але й він був тяжко поранений фашистами 1 січня 1945 р. Загін змушений був припинити бойові дії. Велику допомогу бійцям загону в цей період подали місцеві жителі, які переховували поранених, зброю, апаратуру. Так, наприклад, радистку Віру Григор'єву сховала в себе родина селянина Голода. Кілька родин по черзі переховували пораненого А. Гоненка. 17 січня 1945 р. група під його командуванням влилася до складу підрозділів Радянської Армії.

Василь Войченко не дожив до закінчення війни, але його бойові діла були великим вкладом у перемогу над гітлерівським фашизмом.

В 1946 р. капітан Армії Людової українець, Василь Войченко був посмертно нагороджений однією з найвищих нагород Польської Народної Республіки — Хрестом Грунвальда III ступеня. В пам'ять про героя партизанського руху ім'я Войченка присвоєне одному з підрозділів Війська Польського.

Юліан Тобіяш

Ліна Костенко

●●●

О Польща!
Я з Придніпров'я.
Я гість у твоєму краю.
Люблю,
Люблю,
Люблю
Плачу за гостинність твою!

Люблю за легенди славні,
За мову дотепну й живу.
А може за звичаї давні.
А може за дружбу нову.

За щирість твою без прикраси,
За горду вдачу й пісні.
А може, за все це разом
Така ти мила мені...

30 РОКІВ МИРНОЇ ПОЛІТИКИ ПНР

30-ліття Польської Народної Республіки, яке припадає в цьому році, дає добру нагоду до усвідомлення собі цих великих досягнень, які має в своїх підсумках польська політична діяльність на міжнародній арені. Треба тут відразу вказати, що не були б вони можливі без спільної дії з Радянським Союзом та всім соціалістичним табором, без цієї наполегливості, з якою комуністичні та робітничі партії боролись за зміцнення мирного порядку в Європі, Азії та на інших континентах після II світової війни.

Від самого початку закордонна політика ПНР діаметрально протиставлялась політиці довоєнної Польщі. Цей корінний поворот наступив разом з революційними змінами в класовій структурі суспільства.

Хай живе і розквітає Народна Польща.

Антирадянськість була піднесена санаційним урядом до основного девізу закордонної політики. Трагічний фінал санаційної Польщі у вересні 1939 року був, між іншим, наслідком політичної ізоляції, в якій знайшлась країна, бо надія на ефективну допомогу Франції та Англії була очевидно ілюзією.

Втрата суверенності та кривавий терор гітлерівського окупанта спричинились до поляризації політичних орієнтацій в польському суспільстві. Буржуазні концепції вичікування, поширювані лондонським еміграційним урядом та його військовими експозитурами в країні, табір польської демократії протиставив концепцію визволення Польщі шляхом збройної боротьби з окупантом у союзі з СРСР та всіма антифашистськими силами в світі. Польська Робітнича Партія на окупованій території та Союз Польських Патріотів у СРСР, спираючись на програмні традиції КПП, поєднували національне визволення з негайним усуненням з історичної сцени експлуататорських класів та переходом до соціалістичних перетворень у країні. Визволення Польщі прийшло зі Сходу з нищівним розгромом гітлерівської воєнної могутності Радянською Армією, разом з якою славний бойовий шлях від Леніно до Берліна пройшло утворене в СРСР Польське Військо. Цей факт мав вирішальне значення для виникнення нового співвідношення сил між табором демократії та табором реакції. Останній не має вже можливості захопити влади в свої руки, хоча його впливи в суспільстві були ще значні. Нова народна влада була вимушена йти в перших роках на деякі компроміси у внутрішній політиці.

Польський Комітет Національного Визволення — перший народний уряд, що діяв на визволених територіях, підписує в 1944 році з Радянським Союзом договір про визначення східних кордонів за етнічним критерієм. Цей істо-

ричний документ стає основою добросусідських відносин між польським народом і народами Радянського Союзу. Народна Польща, зриваючи з загарбницькою політикою шляхти та буржуазії, які протягом віків розтрачували матеріальні та духовні сили нації на підкорювання чужих земель у своїх егоїстичних інтересах, признала цим самим українцям, білорусам та литовцям належне їм право до самоокреслення та національного возз'єднання. Доказом цього було також заключення договорів з урядами Української, Білоруської та Литовської Республік про добровільну репатріацію населення.

21 квітня 1945 року Тимчасовий уряд, який був покликаний на місце ПКВН, підписує в Москві польсько-радянський договір про дружбу, взаємну допомогу та післявоєнне співробітництво. Велике значення мала технічна допомога Радянського Союзу у відбудові зруйнованого народного господарства ПНР.

Уже на Тегеранській та Ялтанській конференціях члени антигітлерівської коаліції були згідні признати Польщі територіальні здобутки, але тільки при активній допомозі СРСР під час Потсдамської конференції в липні 1945 р. справа уставлення кордону на заході та півночі була вирішена згідно з бажанням уряду Народної Польщі. Польські кордонні стовпи на Одрі, Нисі Лужицькій та Балтиці стали символом возз'єднання всіх польських земель в єдиний державний організм, актом історичної справедливості, що затріумфувала після довгих століть нерівних змагань з агресією німецького імперіалізму.

В 1945 році Народна Польща підписує статут Організації Об'єднаних Націй як один з її членів-засновників і розгортає широку дипломатичну діяльність на міжнародній арені. Характер зовнішньої політики окреслюють в наступних роках як процеси розвитку суспільного життя внутрі країни, так і зміни в міжнародній політичній атмосфері після офіційного проголошення західними державами антикомуністичного курсу.

Референдум 1946 р., вибори до Сейму та покликання в 1947 р. уряду без участі опозиційних партій, свідчать про поглиблення ізоляції буржуазних елементів та консолідацію суспільства довкола загальнонаціональних завдань, якими в цей час були: відбудова, накреслена трилітнім планом, заселення та загосподарювання Західних та Північніх земель, розвиток освіти та культури. В грудні 1948 р. відбувається Об'єднавчий конгрес ПРП і ППС, який кладе кінець розколові в польському робітничому русі. Утворена на ідеологічній платформі марксизму-ленінізму Польська Об'єднана Робітнича партія накреслює програму будови соціалізму. Першим етапом має бути індустріалізація країни.

Зовнішні обставини однак сильно гальмують реалізацію планів. Атомний шантаж США відносно Радянського Союзу та країн народної демократії, утворення НАТО в 1949 та спалах війни в Кореї в 1950 році примушують витрачати значну частину матеріальних ресурсів на оборонну промисловість. Породжує це окремі напруження в сфері суспільного та економічного життя.

В цей час польська зовнішня політика виступає на захист миру в світі. Міжнародний конгрес інтелектуалістів у Вроцлаві 1948 р. започатковує всесвітній рух захисників миру, який борючись проти імперіалістичної політики США та інших капіталістичних країн у Європі, Азії, Африці та Латинській Америці, здобуває признання та підтримку широких народних мас на всіх континентах. Занепокоєння та обурення польської громадськості викликає, зокрема, відродження сил націоналізму, мілітаризму та реванжу в Західній Німеччині, які спільно з Пента-

Л. Левицький. «У перукарні».

гоном домагаються посилення політики з позиції сили по відношенню до соціалістичного табору. У відповідь соціалістичні держави підписують у Варшаві в 1955 році договір про спільну оборону, військове співробітництво та взаємодопомогу. ПНР рішуче виражає своє зацікавлення в розвиткові цієї організації та бере активну участь в працях Дорадчого Політичного Комітету й Об'єднаного командування. Одночасно міністр закордонних справ А. Рапацький зголошує на XII Сесії ООН (1957 р.) план утворення безатомної стрефи в Середній Європі, згідно з яким на території Польської Народної Республіки, Чехословацької Соціалістичної Республіки, Німецької Демократичної Республіки та Федеративної Республіки Німеччини заборонялося б продукувати та магазинувати ядерну зброю, а також розміщувати інсталяції призначенні для обслуговування цієї зброї. Пропозиції плану Рапацького в різних варіантах були в роках 1957—64 неодноразово поновлювані на міжнародних форумах та в безпосередніх меморандумах уряду ПНР до зацікавлених держав. Позитивно поставились до них соціалістичні країни, натомість хадецький уряд Аденауера, який стояв на позиціях ревізії європейського ладу й не визнавав кордону на Одрі та Нисі, відкинув їх, не будучи зацікавленим в припиненні гонки озброєнь. Ці мирні ініціативи уряду ПНР викликали прихильний резонанс європейської громадськості, надали польській закордонній політиці розголосу та спричинились до викриття ворожого для справи миру становища правлячих кіл Західної Німеччини.

Польща, як член соціалістичної співдружності націй, незмінно проводить по відношенню до країн капіталістичної системи політику мирного співіснування, теоретичний фундамент якої був заснова-

ний ще Леніним. Вона піддержує дипломатичні, торговельні та культурні взаємини з більшістю країн світу.

В 60-тих роках міжнародна ситуація далі оставалась напруженою. В 1961 р. розпочалась агресія американського імперіалізму у В'єтнамі, яка тривала до січня 1973 року та принесла мільйонні жертви населенню Північного та Підденного В'єтнаму. Героїчному в'єтнамському народові матеріальну допомогу та моральну підтримку давали всі соціалістичні держави на чолі з Радянським Союзом. Польська дипломатія використовувала зі свого боку всі можливості, щоб припинити війну, таврюючи одночасно на міжнародних форумах злочинну діяльність адміністрації США. Представники Польщі повнили відповідальну службу в Міжнародній Комісії Контролю у В'єтнамі.

В 1967 р. Близький Схід стає ареною короткочасної, але кривавої війни між Ізраїлем а арабськими країнами, в результаті якої значні території ОАР, Йорданії та Сірії захоплює ізраїльський агресор. Окупація загарбаних земель триває й досі та грозить перетворенням близькосхідної кризи в міжнародний конфлікт. Правляча Ізраїлем вояччина не думає виконувати резолюції Ради Безпеки ООН з листопада 1967 року, повну підтримку для якої нарівні з іншими державами декларує уряд ПНР та польський народ за допомогою преси, радіо та телебачення.

Зовсім натурально, що найбільше місця в політичній діяльності ПНР на міжнародній арені займала німецька проблема. Трагічний досвід історії наказував пильно слідкувати за розвитком подій в утвореній в 1949 р. Федеративній Республіці Німеччини, в якій до влади знов приходить монополістичний капітал. Відносини з Німецькою Демократичною Республікою від самого початку встановились добросусідські, скріплені формально підписаним в 1950 році в Згожельцу договором дружби, в якому існуючі кордони на Одрі та Нисі Лужицькій уряд НДР визнав за непорушні та остаточні. Треба було однак ще 20 років консеквентної та наполегливої боротьби цілого соціалістичного табору та переходу влади з рук хадеції до соціал-демократично-ліберального уряду під керівництвом Брандта, щоб границя Одра-Ниса була признана західним державним кордоном ПНР. В договорі, парафованому у Варшаві в 1970 році, а ратифікованому Бундестагом у 1972 року, стверджується, що існуючий кордон ненарушний тепер і в майбутньому, що обі сторони зобов'язуються не перед'являти по відношенні до себе жодних територіальних претензій ні тепер, ні в майбутньому. Цей документ, подібно як раніше підписаний договір між СРСР і ФРН, становить важливий етап нормалізації відносин в Європі, створює сприятливу атмосферу для органі-

Т. Венгринович.

зації системи європейської безпеки.

Початок 70-тих років позначується загальним поліпшенням міжнародного політичного клімату. На Заході реалістично думаючі політики починають визнавати принцип мирного співіснування двох протиставних соціально-економічних систем. Орієнтація Франції на зближення з соціалістичним табором є тут хіба найбільш яскравим прикладом. Візити Л. Брежнева та Е. Герека в Парижі, закінчені підписанням Декларацій про дружбу, економічне та науково-технічне співробітництво, свідчать про це, що ідеологічні розбіжності не перешкаджають налагоджувати добрих політичних відносин. Підписання Ніксоном у Москві влітку 1972 р. угод про припинення розбудови антиракетних систем, розвиток торгівлі та наукового співробітництва з Радянським Союзом говорить про те, що найпотужніша капіталістична держава також усвідомлює собі, чим на сучасному етапі озброєнь може бути воєнний конфлікт між обома блоками держав. Перебуваючи у Варшаві, Ніксон апробував договір ПНР — ФРН та позитивно віднісся до розвитку білатеральних відносин у галузі торгівлі, науки і техніки.

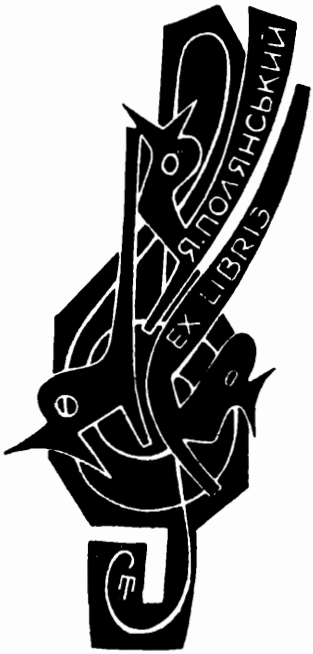

Т. Венгринович.

Гідна подиву ініціатива керівництва ПНР, очолюваного Е. Гереком, П. Ярошевичем та Г. Яблонським, позитивно позначується також на зовнішньополітичній діяльності держави, незмінною метою якої є забезпечення польському народові мирних умов праці, суспільний прогрес та зміцнення безпеки в усьому світі.

Зовнішня політика ПНР базується на кількох основних принципах, до яких належать:

По-перше, дружба, співробітництво та єдність зі соціалістичними країнами, в першу чергу з Радянським Союзом та найближчими сусідами ЧССР і НДР. Тільки міцна соціалістична спільнота націй може гарантувати безпеку кожнього її члена. Підставою єдності соціалістичної спільноти є класова та ідеологічна спорідненість, а також міцніюче економічне та культурне співробітництво. В резолюції VI З'їзду ПОРП (грудень 1971 р.) стверджується, між іншим, що консеквентна політика соціалістичної спільноти уможливила утримання миру в Європі через більш як чверть століття та створила перспективу скликання Європейської конференції безпеки та співробітництва.

VI З'їзд накреслив також програму діяльності в галузі поглиблення економічної інтеграції ПНР з соціалістичними країнами в рамках Ради Економічної Взаємодопомоги. Соціалістична інтеграція розглядається членами РЕВ як важливий чинник прискорення розвитку національної економіки та піднесення життєвого рівня населення, що було особливо міцно

наголошуване на XV Сесії Ради. Програма економічної інтеграції спирається на понад двацятилітньому досвіді співробітництва членів РЕВ, на досягненому рівні спеціалізації та кооперації виробництва, а також координації народно-господарських перспективних планів. Передбачається широке науково-технічне співробітництво, динамічний розвиток торгівлі між членами РЕВ, творення міжнародних координаційних осередків та спільних підприємств в галузі виробництва й торгівлі. Зросте значення Міжнародного інвестиційного банку та Міжнародного банку економічного співробітництва. Комплексна програма інтеграції, розрахована на 15—20 літ, спирається на основи пролетарського інтернаціоналізму, пошанування державного суверенітету та національних інтересів.

У соціалістичному поділі праці почесне місце зайняла побіч інших держав також Українська РСР. Предистинує її до цього високий рівень виробничих сил, а також безпосереднє межування з Польщею, Чехословаччиною, Угорщиною та Румунією. Паралельно до розширення економічного співробітництва можна сподіватись також посилення офіційних контактів між ПНР та УРСР по партійній та державній лінії. Організація в Києві в 1972 р. найбільшої промислової польської виставки за кордоном свідчить про заінтересовання Польщі в поширенні економічного співробітництва з Україною. Можливість від січня 1973 року подорожей громадян до всіх соціалістичних країн за вкладкою до паспортів створює платформу до широких міжнародних контактів, взаємопізнання та культурного обміну. Позитивний досвід у цьому відношенні приніс 1972 рік, коли мільйони туристів з НДР побували в Польщі, а мільйони поляків відвідали братню країну за Одрою та Нисою. Зміцнення інтернаціонального єднання народів становить одну з умов дальшого розвитку соціальної співдружності націй на сучасному етапі.

По-друге, солідарність з народами, які борються за національне та соціальне визволення і співробітництво з нововизволеними країнами.

Народна Польща від самого початку свого існування підтримує боротьбу народів Азії, Африки та Латинської Америки проти колоніалізму та неоколоніалізму. Польща — це член Комітету ООН для справ деколонізації, активно помагала народам Індокитаю в їх довголітній боротьбі за свободу й незалежність, виступає далі проти всяких актів агресії по відношенні до визволених недавно народів. Народний уряд Польщі солідаризується з боротьбою народів Анголи, Мозамбіку та Гвінеї проти португальських колонізаторів, а також з народами Республіки Південної Африки та Родезії, які ставлять опір гнобительській політиці білих расистів. В силу

Т. Венгринович.

своїх можливостей Польща старається прийти з допомогою цим народам в ліквідації їх економічної відсталості через розвиток обопільно корисних торговельних відносин, експорт машин і промислового устаткування, в цьому комплектних об'єктів. В країнах тзв. третього світу працює багато польських спеціалістів.

По-третє, мирне співіснування з державами, з протилежними соціально-політичними системами.

В історичному аспекті говорилось про це вже раніше. Візит прем'єра Ярошевича в Швеції в 1972 році та в Індії в 1973 р., розвиток економічного співробітництва з Італією, Англією, іншими європейськими державами та Японією, свідчать про бажання ПНР укладати відносини з капіталістичними країнами на основах рівноправності та взаємної користі. Польська дипломатія діє в напрямкові повної нормалізації політичних відносин в Європі, над приготуванням до підписання європейськими державами та Сполученими Штатами Америки й Канадою договору про мирне співіснування та редукцію збросень згідно з закликом Будапештської сесії 1969 р. держав-учасниць Варшавського договору та Кримської зустрічі партійного керівництва соціалістичної співдружності націй у 1972 році. Підготовчі конференції з цих питань відбулися у Хельсінках та Відні.

А. Починайло

В. Предко. Троїста музика.

ЕКОНОМІКА ПНР

ІСТОРИЧНИЙ НАРИС

ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Бурхливий економічний розвиток, що проходив у XIX столітті в країнах Західної Європи під впливом першої промислової революції, не охопив польських земель, які входили тоді до складу трьох держав: Росії, Прусії та Австрії. Повернення незалежності 1918 року створило кращі умови розвитку та буржуазно-поміщицький уряд небагато зробив, щоб ліквідувати відсталість від розвинутих країн Європи. Незалежно від деяких безсумнівних досягнень таких як: створення центрального промислового округу (ЦОП), будова гдинського порту тощо, міжвоєнний період відзначався довготривалою економічною стагнацією, глибокими та гострими економічними кризами, низькими темпами економічного росту та великим безробіттям. В умовах планування буржуазного ладу, а на селі навіть залишків феодальних відносин, неможливо було реалізувати економічні реформи, які сприяли б прискореному економічному розвиткові та спричинилися б до розв'язання пекучих економічних і соціальних проблем.

Друга світова війна принесла польському народові, крім великих людських втрат, втрат моральних і терпінь, також величезні знищення країни, що не могло не позначитись на повоєнному економічному розвиткові народного господарства. Оцінюється, що воєнні знищення спричинили 38% втрат загальної довоєнної вартості національного майна. Знищені були промисловість, транспорт, сільське господарство, зруйновані міста та села. Найбільших втрат і знищень зазнали такі міста, як Колобжег (знищений в 80%), Варшава (75%), Старогард Гданський (70%), Вроцлав (65%) і Легніца (65%). Зокрема відчутні були знищення в сільському господарстві, яке не могло заспокоїти всіх потреб у прохарчуванні населення. Взагалі знищених було на селі 343,1 тисяч господарств, це становить 22% їх загальної кількості, до 1/3 довоєнного стану зменшилось поголів'я худоби, знизилась рослинна продукція, а робочу силу на селі становили в більшості жінки. З допомогою нашій державі прийшов Радянський Союз, постачаючи до Польщі найпотрібніші продукти, зокрема збіжжя. Польща користувалась також допомогою УНРРА, хоч не в таких розмірах, як деякі, навіть менші, капіталістичні держави нпр. Греція. Англійська газета «Економіст» від 6.IV.1946 р. писала про економічну ситуацію в Польщі: «Від багатьох тижнів справа прохарчування була основним мотивом кожного важливішого розпорядження

Т. Венгринович.

уряду. Тільки швидке збільшення на 100% довоєнної промислової продукції країни може звільнити, принаймні в майбутності, його економіку від надміру збіднілого населення».

1947—1949 роки були періодом реалізації першого народно-господарського плану, трилітнього плану відбудови народного господарства. Відбудова ця вимагала великих капіталовкладень, а їх джерелом міг бути тільки національний дохід, з огляду на структуру народного господарства створюваний в більшості в сільському господарстві. Незважаючи на це, зростання національного доходу в трилітньому плані відбудови відзначалося високими темпами та в порівнянні з попереднім роком зріс: в 1947 р. — на 36%, в 1948 р. — на 29%, а в 1949 — на 18%. Були це рекордні темпи розвитку та можливі тільки завдяки існуванні значних резервів в народному господарстві, зокрема на Західних землях. В останньому році плану відбудови національний дохід перевищив рівень 1938 р. на 28%. Був це вислід значного збільшення промислової продукції, бо продукція сільського господарства не досягла тоді ще довоєнного рівня. Зі зростом національного доходу підвищився добробут населення, якого мірилом є реальна заплата, яка збільшилася на 50%.

Велику роль у здійсненні економічних завдань цього періоду відіграли проведені після війни реформи народного господарства. Передусім була це земельна реформа, здійснена на основі декрету ПВКН від 6.IX.1944 р. Внаслідок цієї реформи зліквідовано поміщицькі маєтки, поверхнею понад 100 га землі, яку розділено між сільськогосподарських робітників, безземельних та мало — і середньоземельних селян. Загально беручи, передано на власність селянам 6.070.000 га землі, що становить близько 30% сільськогосподарських угідь у Польщі. З розподілом землі на основі земельної реформи пов'язана була акція поселень на повернених Польщі західних і північних землях. Якщо на старих землях утворено 347 тисяч нових господарств, яким приділено 2.384 тисяч га землі, то на нових землях таких господарств утворено 467 тисяч, приділяючи 3686 тисяч га землі. Згадана реформа ліквідувала також всяку заборгованість селян.

Друга економічна реформа, введена законом від 3 січня 1946 року, про перехід на власність держави основних галузей народного господарства мала на меті створення основ нового економічного ладу. За цим актом націоналізовано велику та середню промисловість, банки, транспорт, торгівлю, завдяки чому суспільна власність набула панівного значення в країні. Стало можливе скупчення капіталовкладень у найважливіших галузях продукції та полегшило вільний перехід засобів виробництва між підприємствами, що приспішило відбудову і розвиток промисловості. Ліквідація великих капіталістів припинила відплив зисків за кордони країни та обмежила спожиття місцевих найбагатших верств населення на користь найбідніших, зменшуючи в цей спосіб різниці життєвого рівня в суспільстві.

Перевиконання плану економічної відбудови країни створило кращі умови для реалізації плану перебудови економіки в напрямі широкої індустріалізації.

●●●

Індустріалізації країни, що викликала рівночасно перебудову структури народного господарства, присвячений був 6-літній план економічного розвитку 1950—1955 рр. Використовуючи резерви робочої сили, передовсім на селі, та збільшуючи норми капіталовкладень, здійснено приспішений економічний розвиток країни. Основною перешкодою в здійснюванні цього плану була нестача машин і устаткування до розбудовуваної важкої промисловості. Все це треба було імпортувати з-за кордону,

віддаючи інші добра, з яких Польща могла експортувати масово тільки вугілля. З огляду на політичні обставини (холодна війна) важко було одержати закордонні кредити. Тоді з допомогою прийшов знову Радянський Союз, що був головним постачальником машин і устаткувань, а навіть цілих фабрик. Допомога СРСР проялялася також у формі технічної документації, фахових робітників та інженерів.

Головну увагу в 6-літньому плані звернено на розбудову цих галузей промисловості, що становили основу дальшого поширення інвестиційної діяльності. До таких галузей належали, передовсім, металургійна промисловість і зв'язане з нею машинобудівництво. Символом цього періоду став збудований тоді металургійний завод ім. Леніна в Новій Гуті. Виробництво сталі в 1955 р. досягло 4,4 млн тонн і втроє перевищило довоєнний рівень продукції. В ділянці машинобудівництва розпочато виробництво нових продуктів турбогенераторів, електричних машин і устаткування, верстатів та автоматів для металообробки, гірничих машин, будівельного устаткування та багато видів прецизійних приладів. В цей же період створено підвалини під швидкий розвиток суднобудівництва, тракторів та автомобільної промисловостей.

Незалежно від цього, розвивались й інші галузі промисловості. Зокрема широко розвинулась база будівництва в зв'язку з великим фронтом будівельних робіт. В хімічній промисловості багато уваги зверталось на продукцію мінеральних добрив для сільського господарства.

Концентрація капіталовкладень на розвиток накреслених планів народного господарства спричинила зміну його економічної структури. Частка доходу в сільському господарстві зменшилась з 40% до 28% (в промисловості зросла з 37% до 44%). Рівночасно зросло число працівників, що працювали

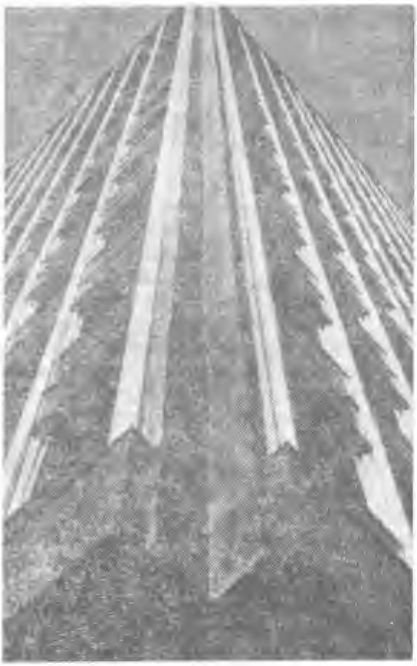

Канцелярський будинок на Східній Стіні у Варшаві.

поза сільським господарством. Вимагало це збільшення продуктів споживання, що при темпі зростання продукції предметів споживання було причиною диспропорцій в народному господарстві після закінчення 6-річки. Вже під кінець цього плану, в 1954—1955 рр. зверталось на це увагу, стараючись зменшити розміри диспропорцій, зменшуючи нагромадження при поділі національного доходу та збільшуючи капіталовкладення на розбудову галузей виробництва предметів споживання.

Тому-то основним завданням чергового народно-господарського плану 1956—1960 рр. було піднесення життєвого рівня населення. Головну увагу зверталось на ліквідацію глибоких диспропорцій між промисловістю та сільським господарством, між грошевими доходами населення, а ринковою ма-

сою товарів, між потребами імпорту, а можливостями експорту. Одним з важливих завдань була розбудова сировинної бази.

Якщо в 1953 р. частка нагромаджених в національному доході становила 28,5%, а в 1955 р. знизилась до 22,7%, то в 1956 році зменшилась до 20,8% і до 1960 р. не перевищила рівня з 1955 р. Одночасно збільшено капіталовкладення на розвиток сільського господарства, харчової промисловості, на житлове будівництво. Зумовило це високий зріст життєвого рівня населення, що знайшло віддзеркалення в 25%-му зрості реальної заробітної платні.

Продовжування такої політики в дальших роках стало неможливе, якщо це гальмувало дальший економічний розвиток країни. Тому вже в 1959—1960 роках збільшено частку нагромадження до 23,1% та 24,2% національного доходу. Потреба нових капіталовкладень назріла та в зв'язку з планованим збільшенням працівників у наступних роках і необхідного приготування для них нових місць праці.

Найвищими темпами зросту відзначились такі галузі промисловості. як машинобудівництво і хімічна промисловість, яких продукція збільшилась вдвоє. Розвинено виробництво товарів тривалого вжитку — телевізорів, пральних машин, холодильників. В хімічній промисловості, крім збільшення виробництва мінеральних добрив, синтетичних волокон і пластмас, розпочато експлуатацію покладів сірки під Тарнобжегом та виробництво синтетичного кавчуку в Осьвєнцімі. На багато збільшилося виробництво м'яса, молока, масла, цукру, риби та ін. харчових продуктів.

Чергові п'ятилітні плани 1961—1965 та 1966—1970 років передбачали дальші зміни структури народного господарства через розвиток машинобудування та хімічної промисловості. Основним завданням стало вдосконалення народного господарства, яке викликало б прискорені темпи економічного розвитку. Головну увагу звернено на технічний прогрес і розвиток таких галузей промисловостей, як електротехнічна, автоматика, виробництво точних приладів, устаткування та апаратура для хімічної промисловості.

В обох планах значна частина національного доходу призначена була на нагромадження. В 1965—1970 роках зросла вона з 27,1% до 29,7% національного доходу, а сума капіталовкладень збільшилась на понад 50%. Значну їх частину призначено на розвиток сировинної та паливно-енергетичної бази, а також сільського господарства.

Сучасний стан економіки та перспективи дальшого розвитку

Двадцятирічний період політики промислового розвитку ПНР вніс великі зміни до структури народного господарства. З довоєнної відсталої економічно країни перетворилась вона в промислово-сільськогосподарську, в якій частка промисловості у виробництві національного доходу не перестає зростати. В 1950 р. становила вона 37%, а в 1970 р. вже 58%, натомість частина вироблена в сільському господарстві зменшилась в цьому самому часі з 40% до 13%. Незважаючи на це, безсумнівного значення структури економіки ПНР ще значно відбігає від структури високорозвинутих країн світу. Говорять про це показники населення, що працює в сільському господарстві. Якщо показник цей у Великобританії становить 2,8%, в США — 4,6%, в ФРН — 8,9%, то в ПНР — аж 36,5%. Очевидно в нерозвинутих країнах ці показники ще вищі, нпр. в Індії та Туреччині досягають 70%. Отже в умовах Польщі необхідна дальша перебудова економічної структури народного господарства в напрямі технічної та суспільної реконструкції сільського господарства, що звільнило б надмірні трудові

ресурси для промисловості та обслуговування.

Завдяки високим темпам розвитку ПНР зменшила дистанцію, що ділила її від високо розвинутих країн. Якщо взяти до уваги показник національного доходу на 1 мешканця, то до війни був він у західноєвропейських країнах на 4—5 разів вищий ніж у Польщі, а сьогодні тільки вдвоє він перевищує. Середньорічний темп зросту національного доходу за 1951—1970 роки був в ПНР одним з найвищих у світі. Становив 6,9%. Взагалі соціалістичні країни виразно перевищають під цим оглядом інші держави світу, з яких тільки Японія та ФРН можуть з ними рівнятися. Характерною рисою є й це, що темпи економічного розвитку ПНР не зменшуються і в перших двох роках біжучого 5-літнього плану приріст національного доходу перевищив планові завдання та досягнув в обох роках 8%. Поза Румунією (13%) був це найвищий показник зросту в світі. В інших соціалістичних країнах 1971 року коливався від 5—7%, в Японії знизився до 6%, ФРН — до 3%.

Ще більшу перевагу має ПНР та інші соціалістичні країни в темпах зросту промислової продукції. В тому ж 1971 році темпо це становило для Польщі — 8%, для Японії — 5%, а ФРН — 2%. За 1951—1971 роки валова продукція промисловості ПНР збільшилась на 7,6 раза, в тому продукція засобів виробництва на 10 разів, а предметів споживання на 6,3 раза.

Під оглядом розмірів промислової продукції ПНР займає приблизно 10—11 місце в світі, а її частка в світовій продукції становить 2,3%. Якщо порівняти це з численністю населення, яке становить 0,9% мешканців усього світу, то числа ці говорять самі про себе. В деяких видах продукції Польща займає вище ніж 10-те місце в світі. І так: 2-ге місце в продукції жита (24,9%) світової продукції та картоплі (13,7%), 3-те місце у видобутку сірки (10,3%), 4-те місце в продукції вівса (5,6%), 5-те місце у видобутку камінного вугілля (6,2%) і бурого вугілля (4,3%), цукрових буряків (7,2%) і ріпаку (7,6%), 6-те місце в продукції молока (3,8%), і 8-ме місце у видобутку цинкової руди (4,3%) і виробництві сірчаної кислоти (2,6%), 9-те місце у продукції сталі (2,2%) і м'яса (2,0%).

Щоб зрівняти в національному доході з економічно розвинутими країнами Західної Європи, при сьогоднішніх темпах розвитку, потрібно на це щонайменше 20 років. Оцінюється, що сьогодні біля 25 країн світу має національний доход на 1 мешканця вищий ніж Польща. До війни таких країн було 40, хоч держав взагалі було менше ніж сьогодні. Для порівняння можна додати, що під оглядом численності населення ПНР

Т. Венгринович.

займає 20-те, а під оглядом поверхні 61-ше місце в світі.

Актуальний народно-господарський план на 1971—1975 роки, який є продовженням реалізованого в попередніх п'ятилітках економічного розвитку, а також науково-технічного поступу та модернізації економічної структури країни, рівночасно велику увагу приділяє піднесенні життєвого рівня населення та соціальним справам.

Нова суспільно-економічна політика була започаткована VII та VIII пленумами ЦК ПОРП, а пізніше розвинута на VI з'їзді партії. Вона базується на принципі, що розвиток економічного потенціалу Польщі дає змогу вже сьогоднішньому поколінні користуватися ефектами цього розвитку. Тому вирішено максимально приспішити піднесення матеріальних умов життя населення в пов'язанні з далеким розвитком народного господарства та його ефективністю.

Піднесення життєвого рівня населення здійснюється передовсім через зростання реальної заробітної платні, яка в 1971—1975 роках повинна збільшитися на 17—18%. Вже в першому році біжучої п'ятирічки зросла вона на 5%, тобто на 112 зл. місячно. Реалізація соціальних завдань в'яжеться зі справою повного забезпечення працею, а більш конкретно, з проблемою оптимального використання 3,5 мільйона молодих людей, що в ці роки досягнуть виробничого віку, з програмою задовольнення житлового будівництва на 25% і збільшення вдвоє коштів на комунальне господарство.

Збільшення фондів особистого споживання на 38% вимагатиме розширення розмірів та якості виробництва ринкової продукції, кращого забезпечення магазинів у товари широкого вжитку, розвиток обслуговування. М. ін. передбачається піднесення споживання м'яса на 1 мешканця, яке 1975 року досягне 60—62 кг, т.зн. рівня Данії (62 кг) з 1970 р. Постачання тканин, взуття, одежі зросте на 50%, а товарів тривалого вжитку вдвоє. Значно прискориться розвиток автомобілізації, модернізації всіх видів транспорту, поліпшаться засоби комунікації.

Піднесення заробітної платні та зростання народного споживання забезпечить зріст національного доходу, планованого на 38—39%, тобто з 756 млрд зл. в 1970 р. до 7045—1052 млрд зл. у 1975 р. Промислова продукція зросте на 48—50%, а сільськогосподарська на 18—21%. Загальна сума капіталовкладень у п'ятирічці досягне 1454 млрд зл. і перевершить попередню п'ятирічку на 38%. В'яжеться це з необхідністю підготовити 1,7—1,8 млн нових місць праці, а також з модернізацією та реконструкцією виробничих потужностей. Найглибші зміни передбачається здійснити в енергетиці та електротехніці, металургії, машинобудуванні і легкій промисловості.

Завдяки введенні до ладу 6,5 тис. мегават нових потужностей в енергетиці, виробництво електроенергії зросте до 96 млрд кіловат-годин (1970 = 64,5 млрд к-г). Планується збудувати новий великий металургійний об'єкт, а виплавлювання сталі збільшиться на 25% і досягне 14,7 млн тонн. На 65% зросте продукція машинобудування, а зокрема швидко розвиватиметься суднобудування. Зміцниться розвиток електронної та авіаційної промисловостей. Передбачається широку реконструкцію легкої промисловості, на модернізацію якої спрямовано найбільші як досі в ПНР капіталовкладення. Значні капіталовкладення асигнуються в сільське господарство, зокрема на меліорацію та електрифікацію. В 1971—1975 постачання машин для сільського господарства зросте на 50%. Збільшиться зужиття мінеральних добрив до 195 квінталів на 1 га сільськогосподарських угідь, що значно наблизить ПНР до передових, під цим оглядом, країн: Японії (324 кв), Голландії (294 кв), НДР (244 кв), ФРН (237 кв), Данії (202 кв).

Все це разом з загальним піднесенням рівня сільськогосподарської освіти, кращим використанням сільськогосподарських угідь, творенням високо механізованих ферм має служити дальшій інтенсифікації сільського господарства.

Важливим фактором приспішеного економічного розвитку є систематичне зростання товарообороту з закордоном, який в п'ятирічці збільшиться на 57%, т.зн. на більше ніж національний доход і промислова продукція. Розширення міжнародних економічних зв'язків зумовлене потребами збільшення імпорту сировини, модерних машин і устаткування, ліцензій та всяких товарів для внутрішнього ринку. Найголовнішими партнерами в товарообміні та промисловій кооперації й надалі будуть соціалістичні країни, а передовсім СРСР.

Польща в колі членів РЕВ

ПНР — це одна з країн-членів засновників Ради Економічної Взаємодопомоги, в склад якої входить 9 соціалістичних країн. Метою заснованої 1949 року РЕВ є сприяння планомірному розвиткові народного господарства країн-членів РЕВ, прискоренню їхнього економічного розвитку та технічного прогресу, піднесенню добробуту й культури народних мас. Досягнення цих завдань здійснюється на основі послідовного розвитку міжнародного соціалістичного поділу праці, координації народно-господарських планів, особливо перспективних, спеціалізації та кооперування виробництва тощо.

Економічне співробітництво соціалістичних країн полегшує суспільна власність на зособи виробництва, планування народного господарства, спільність політичних та ідеологічних інтересів. Зокрема, в останніх роках в економічному співробітництві країн РЕВ міцнішають інтеграційні процеси народних господарств.

Однією з перших і найпростіших форм економічного співробітництва соціалістичних країн є товарообмін. Темпи зросту зовнішнього товарообороту країн РЕВ є найвищі в світі, напр. у 1950—1970 роках зросли більш ніж сім разів. В середньому коло $^2/_3$ всього зовнішнього товарообороту соціалістичних країн припадає на РЕВ. Напр. 1971 року 64,1% експорту та 63,1% імпорту ПНР припадало на країни РЕВ. До Радянського Союзу експортувала Польща 35,8% загальної вартості експортованих товарів, а імпортували звідси 35,3% імпортованих товарів. Такий високий товарообмін з СРСР зумовлений цим, що Радянський Союз — це головний постачальник сировини для соціалістичних країн, а рівночасно важливий покупець готових виробів. Великий ринок

І. Крислач. 1968.

СРСР дає можливість для збуту готової продукції країнам РЕВ, в тому також Польщі, розвинути серійне виробництво машин і устаткування на високому рівні.

ПНР, після НДР та ЧССР — це найбільші експортери промислових товарів серед країн РЕВ, — частка цих товарів в загальній вартості експорту становить 54%. Це безсумнівно вислід інтенсивної індустріалізації та поглиблення суспільного поділу праці між країнами РЕВ, зокрема в галузі машинобудування.

Взаємний товарообмін країн РЕВ віддзеркалює виробничі зв'язки, здійснювані шляхом кооперування виробництва, що є вислідом міжнародного соціалістичного поділу праці й формою соціалістичної інтеграції. Її характерна прикмета — це цілковита рівноправність, пошанування незалежності та суверенітету, братерська взаємодопомога, врахування національного інтересу всіх країн — членів РЕВ.

Братерська взаємодопомога відіграла важливу роль, зокрема в перших роках існування РЕВ. Тоді Радянський Союз прийшов з допомогою всім соціалістичним країнам, що вступили на шлях індустріалізації та перебудови народного господарства. СРСР був головним постачальником машин і устаткування, сировини, продовольчих товарів і технічної документації. За допомогою Радянського Союзу збудовано в Польщі м.ін., такі великі об'єкти, як електростанцію «Турув» та металургійний комбінат ім. Леніна в Новій Гуті.

В шістдесятих роках дозріли умови для розвитку та утвердження нових форм співробітництва, зв'язаних з взаємокорисним поділом праці. Дальший інтенсивний розвиток соціалістичних країн вимагав вибору найбільш ефективних напрямків спеціалізації виробництва, основаних на природних умовах, традиції та технічно-економічних досягненнях поодиноких країн.

Ділянкою, в якій найкраще розвивається кооперація, є машинобудування. Прикладом може тут бути реалізоване від 1959 р. співробітництво між чеським заводом «Кароса» та польською фабрикою «Єльч». «Єльч» отримує від чеського заводу таксі, механічне та електричне устаткування, огрівання тощо, а постачає, м.ін. запальні котушки, регулятори напруги, стартери, рефлектори. Подібне співробітництво існує від 1968 року між торговельними центрами: польською «Польмет» та радянською «Автоекспорт».

До цього типу співробітництва можна ще зачислити спільні зусилля в реалізації більших інвестиційних завдань. Прикладом такого співробітництва є будова копальні бурого вугілля в Турошові, реалізована спільно з Польщею та НДР. З інших слід відмітити газопровід «Дружба» з СРСР до інших соціалістичних країн та єдину енергосистему «Мир», що об'єднує різні країни РЕВ.

Тісно пов'язане з кооперацією в ділянці виробництва науково-технічне співробітництво країн РЕВ. Охоплює вона такі форми як: виміна науково-технічної документації, інформації та досвіду, взаємний вишкіл кваліфікованих кадрів, виміна експертів та спеціалістів, реалізація спільних наукових досліджень. Спочатку науково-технічне співробітництво мало характер взаємної допомоги, а від 60-х років зв'язане з кооперацією науково-технічних досліджень, що дає змогу спеціалізуватись країнам у цих ділянках, в яких мають вони певну перевагу над іншими. Так, напр. у 1966—1970 роках планом координації наукових досліджень охоплено 50 проблем та 200 основних тем. Спільні дослідження ведуться в ділянці пересилки електричної енергії, пошуків нових метод геологічних праць, конструкції модерних машин, виробництва синтетичної сировини тощо.

Виробнича та науково-технічна інтеграція країн РЕВ здійснюєть-

ся шляхом двосторонніх або різносторонніх договорів. Двостороннє співробітництво соціалістичних країн знайшло вияв у взаємній координації національних планів економічного розвитку. Координація планів та взаємних постачань має на меті забезпечити виконання перспективних планів економічного розвитку в ділянці інвестиційного та матеріального забезпечення, а також забезпечення ринків збуту. Дозволяє це синхронізувати виконання важливих інвестиційних завдань.

Найвища форма виробничої інтеграції — це спільні підприємства, що діють на території всіх країн на основі спільних засобів продукції та науково-технічних досліджень. Дає це змогу значно розширити виробництво, добитись кращої його якості, модернізації та зниження собівартості. До таких підприємств належать «Агромаш» та «Інтрансмаш».

Розвитком різносторонності співробітництва займаються спеціальні комісії РЕВ, які опрацьовують рекомендації в різних справах, керуючись постановами органів РЕВ. Рекомендації комісій РЕВ мають важливе значення при координуванні планів економічного розвитку. Економічному об'єднанню сприяють спільні організації, а саме: організація співробітництва металургійної промисловості «Інтерметаль» та подібна організація співробітництва хімічної промисловості «Інтерхім» або Міжнародний банк економічного співробітництва.

Економічне співробітництво ПНР — УРСР

Важливу роль в економічному співробітництві Польщі з Радянським Союзом відіграє Україна. Це результат географічного положення, природних багатств українських земель та високого розвитку української промисловості та сільського господарства. Біля 1000 українських підприємств експортує свої вироби до 95 країн, а в 36 державах Україна будує промислові об'єкти. В українському експорті 90% становлять товари промислового походження і лише 10% сільськогосподарські продукти. Рівночасно Україна одержує 15% усього імпорту СРСР.

Поширенню економічних зв'язків України з Польщею сприяє дальший розвиток інтергації соціалістичних країн-членів РЕВ. При допомозі СРСР, з участю України збудовано в Польщі біля 100 промислових об'єктів, в тому числі потужні електростанції, металургійні, хімічні та нафтоперегонні заводи, мідні рудники й інші важливі заводи. На електростанції «Туруув» працюють виготовлені на харківському заводі «Електроважмаш» турбогенератори потужністю в 200 тисяч квт. За допомогою спеціалістів запорізького алюмінійового заводу збудовано алюмінійовий завод в Скавіні.

До будованих в ПНР об'єктів Україна виготовляє та постачає потужні агрегати резервного збуджування, потужні трансформатори, багато всякого устаткування та приладів для промислових об'єктів, які будуються в Польщі. Питома вагомість продукції, яка виготовлена в минулій п'ятирічці на підприємствах Польщі, збудованих на базі постачань з України, у відповідних галузях становить:

в продукції електроенергії	— 20%
в продукції чавуну	— 37%
в продукції прокату сталі	— 28%
в продукції азотних добрив	— 32%

Польща зі своєї сторони експортує до Радянського Союзу, в тому також на Україну, морські судна, рухомий залізничний склад, устаткування для цукрових заводів, машинне устаткування, кокс металургійний, прокат чорних і кольорових металів, цини, газетний папір, різні хімічні продукти, етиловий спирт, тканини, кравецькі та трикотажні вироби, взуття, шкіряну галантерію, меблі. Польське

підприємство «Полімекс»-«Цекоп» будує на Україні цукрові заводи, фабрики: сірчаної кислоти, газобетонну, заводи деревообробної промисловості та інші об'єкти.

Від 60-тих років Україна бере безпосередньо участь у кооперуванні виробництва та суспільному поділі праці країн РЕВ. Силами та засобами, м.ін., України збудовано нафтопровід «Дружба», якого відгалуження проходить через Польщу. Західні області України включені до єдиної енергетичної системи європейських соціалістичних країн «Мир», до якої належить також ПНР. Взаємне постачання електроенергії скорочують розміри резервних потужностей та допомагають регулювати енергійні потужності в поодиноких країнах.

Зміцненню економічних зв'язків між Польщею та Україною сприяють організовані виставки продукції в обох країнах. Столиця України була місцем польської виставки в 1972 р. «зроблено в Польщі», де показано майже цілий доробок польської промисловості. На площі поверхнею 8 тисяч кв. м. розміщено найрізноманітніші вироби — від найпотужніших машин до найпотрібніших предметів щоденного вжитку. В тому ж році в Києві була відкрита світова виставка спортивного та туристського приладдя «Інтерспорт 72», де польську експозицію яхтів та іншого спортивного приладдя організувало підприємство «Універсаль». Натомість Польща гостила у себе виставку українського скла та кераміки.

Важливе значення має участь України в обміні науково-технічних досягнень країн РЕВ. Польща та Україна обмінюються досвідом з питань планування, виробництва багатьох видів промислової продукції, зокрема алюмінію, турбогенераторів, вугільних комбайнів, графітних електродів тощо. Добре розвивається співробітництво між науковими інституціями, напр. Інститутом зварювання ім. Патона в Києві та таким же Інститутом в Глівіцах. Польські спеціалісти запозичили в своїх київських колег нові методи електрошлакового зварювання металу великих товщин у вуглекислому середовищі та впровадили їх до виробництва резервуарів високого тиску, виготовлення цементних печей, судно та автомобілебудування та інших галузей. Спеціалісти харківських заводів «Електроважмаш» та турбінного допомогли польським друзям в опрацюванні технічної документації для виробництва турбоагрегату потужністю в 200 мегават. У Запоріжжі польські інженери та техніки ознайомилися з електричним рефрижеруванням алюмінію, а в Донбасі з прогресивними методами ремонту доменних печей.

З черги ПНР передала УРСР багато комплектів технічної документації, а на польських промислових підприємствах побувало чимало українських інженерів і техніків. Принесло це успіхи в багатьох ділянках виробництва, м.ін. в продукції устаткування для виробництва електронних ламп, в обробці високоякісних тканин, в конструкції великих баштових охолодників на електростанціях. Польські та українські вчені розробляли спільні такі наукові проблеми, як безперервна дистиляція кам'яного вугілля та бензолу, автоматизація та механізація в шахтах та ін. Багатьом українським вченим польські вищі школи надали почесні звання доктора гоноріс кауса.

Пожвавленню економічних зв'язків сприяють безпосередні зв'язки братніх міст Польщі та України: Кракова з Києвом, Львова з Ряшевом, Познаня з Харковом, Вінниці з Кельцами, Бидгощі з Черкасами, Полтави з Кошаліном, Любліна з Луцьком. З кожним роком зростає взаємний товарообмін. 1972 р. Польща закупила серію українських легкових автомобілів «Запорожець». З кожним роком все більше вдосконалюються форми економічної інтеграції спільного господарювання.

С. З.

УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В ГАЛУЗІ КУЛЬТУРИ

Зародження українсько-польських культурних зв'язків відноситься до далекого минулого. Проте, якщо, характеризуючи українсько-польські культурні відносини періоду до другої світової війни, можна говорити тільки про зв'язки окремих діячів братніх народів, то з перемогою в Польщі ладу народної демократії, характер цих відносин докорінно змінюється. Вони стають надзвичайно масовими, охоплюють величезну кількість людей. До того ж ці зв'язки більше набувають характеру планомірного і цілеспрямованого співробітництва.

Передусім, про зв'язки і співробітництво в галузі літератури. Як відомо, українська література є складовою частиною багатонаціональної літератури народів СРСР. Ще до Великої Жовтневої соціалістичної революції її кращі твори оспівували самовіддану боротьбу трудящих України проти соціального і національного гніту, їх прагнення до свободи. В кращих творах української радянської літератури, яка розвивається в творчій співдружності і братерському взаємозв'язку з літературою російського народу і всіх інших народів СРСР, яскраво відображені велич і краса героїчних справ будівників комунізму. Все це, звичайно, сприяло і сприяє зростанню авторитету української літератури в Народній Польщі.

Трудящі Польської Народної Республіки знають творчість класиків української літератури, передусім, її основоположника Т. Г. Шевченка, твори якого видавалися польською мовою ще в минулому столітті. Однак широко познайомитися з ними польський народ одержав можливість тільки за народно-демократичного ладу. З творів інших класиків української літератури польською мовою вийшли двотомник І. Франка і його повість «Захар Беркут», двотомник М. Коцюбинського і його повість «Фата моргана», однотомник В. Стефаника, повість О. Кобилянської «Земля» і Г. Квітки-Основ'яненка «Пан Халявський».

Прозаїки Радянської України представлені в Польщі цілим рядом книжок. Це — романи «Велика рідня», «Кров людська — не водиця», «Правда і кривда» лауреата Ленінської премії, Героя Соціалістичної Праці Михайла Стельмаха; трилогія «Прапороносці», романи «Тронка», «Таврія», «Людина і зброя», «Собор», повісті «Микита Братусь» і «Щоб світився вогник», оповідання лауреата Ленінської та Державної премій СРСР Олеся Гончара; роман «Переяславська рада» лауреата Державної премії СРСР Натана Рибака, роман «Мати» лауреата Державної премії Української РСР ім. Т. Г. Шевченка — Андрія Головка та багато інших.

В Польській Народній Республіці видані твори лауреатів Державної премії СРСР Леоніда Первомайського, Івана Рябокляча, Вадима Собка, Юрія Яновського, а також Олександра Гаврилюка, Сави Голованівського, Євгена Гуцала, Юрія Дольд-Михайлика, Юрія Збанацького, Наталії Забіли, Василя Козаченка, Семена Скляренка, Юрія Щербака та ін.

Твори видатної дочки польського народу Ванди Василевської, яка після війни постійно жила на Україні, виходили 134 рази в 29 країнах 39 мовами — найбільша кількість зарубіжних видань серед творів письменників, що жили або живуть на Україні.

Порівняно з прозою значно менше видано в Польщі збірок українських радянських поетів. Це — три книжки поезій лауреата Ленінської премії Максима Рильського, збірка Героя Соціалістичної Праці Павла Тичини, цикл віршів Миколи Бажана «Міцкевич в

Краків. Будинок Ягеллонської бібліотеки.

Одесі» та його ж «Бесіда сердець», книжка молодого поета Івана Драча. Окремі поетичні твори українських радянських поетів вміщені в антології «Сто тридцять поетів», «У друзів», «Молоді голоси», в збірці укладеній свого часу польським письменником Тадеушом Голлендером, і в збірці К. А. Яворського. Добірки української поезії в оригіналі видано в хрестоматії «Українська література» та в літературних читанках для початкових шкіл.

З українських драматургів, мабуть найбільшою популярністю користувався в Польщі лауреат міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами», Герой Соціалістичної Праці, Олександр Корнійчук. Тут друкувалися його п'єси «Загибель ескадри», «Платон Кречет», «Макар Діброва», «Крила». Всього протягом 1944—1972 рр. у Польщі вийшло за нашими підрахунками понад 80 творів української художньої літератури. В цю кількість входять також твори російських письменників В. Беляєва, В. Добровольського, М. Дубова, В. Некрасова та В. Кисельова, які живуть на Україні. Перекладено також М. Юрковським літературознавчу працю Григорія Вервеса «Там, де Ікви срібні плинуть хвилі» (1972) і «Нарис української версифікації» Галини Сидоренко (1961).

Радянська, в тому числі й українська, література близька трудящим Народної Польщі. Вона допомагає їм глибше зрозуміти і пізнати радянську дійсність, краще познайомитися зі всесвітньоісторичними досягненнями радянського народу в усіх галузях соціального, економічного і культурного життя.

В свою чергу, трудящі Української РСР проявляють величезний інтерес до літератури братнього польського народу. Для задоволення цього цілком зрозумілого інтересу є кілька шляхів. Перший з них — це знайомство з польською літературою на мові оригіналу.

Поширюється ця література з допомогою книжкових магазинів «Дружба», які існують у Києві, Одесі, Дніпропетровську, Львові, Ужгороді, Ворошиловграді, Тернополі, Івано-Франківську, а також спеціальних відділів у загальнокнижкових магазинах. Нині кожна друга книжка, яка надходить до магазинів «Дружба», є польською.

Другий шлях — це читання польської літератури, що видається в перекладах на мови народів СРСР. Усього протягом 1944—1969 рр. видано в Радянському Союзі 1680 назв книжок польських авторів.

Нарешті, третій, найважливіший у даному разі за своїм значенням шлях — це видання книг польських письменників українською мовою. Всього протягом 1917—1969 рр. у перекладі з польської мови видано на Україні 222 назви книжок, загальним тиражем 5,6 млн. примірників. Переважна більшість цієї літератури припадає на роки, що минули після другої світової війни. Саме за цей час в перекладі з польської мови на Україні вийшли з друку понад 160 назв книжок загальним тиражем майже 5 млн. примірників.

Великими тиражами друкуються на Україні твори класиків польської літератури — Адама Міцкевича, Юліуша Словацького, Елізи Ожешко, Болеслава Пруса, Марії Конопніцької. З прозаїчних творів сучасних польських письменників перекладені на українську мову романи: «Кордіан і хам», повість «Павині пера», п'єси «Юліус і Етель», «Смерть губернатора», «Перший день свободи» та оповідання лауреата міжнародної Ленінської премії «За зміцнення миру між народами» Леона Кручковського, тритомна епопея «Честь і слава» Ярослава Івашкевича, кілька книжок Єжи Путрамента, романи Тадеуша Брези «Лабіринт», Войцеха Жукровсьоко «Дні поразки» та ін.

Чимало видано на Україні польської науково-фантастичної, пригодницької та дитячої літератури. В цьому відношенні варто назвати хоч би твори широковідомого в Радянському Союзі письменника-фантаста Станіслава Лема.

Значно бідніше представлена сучасна польська поезія. Чотири рази виходили після війни збірники віршів Юліана Тувіма і один раз — Яна Бжехви.

Само собою розуміється, що таку велику кількість літератури не можна було б перекласти без численного загону висококваліфікованих знавців української та польської мов. По праву очолював цей загін видатний український поет, учений і громадський діяч М. Рильський. Його талановитий переклад «Пана Тадеуша» А. Міцкевича, за який Рильський був удостоєний Державної премії СРСР, ввійшов у скарбницю кращих перекладів світової літератури.

Літератори Радянської України завжди оспівували й утверджували дружбу між народами, їх інтернаціональну солідарність. В українській радянській літературі з'являється все більше творів, що відображають глибоке знайомство їхніх авторів з життям братніх народів, які будують соціалізм. Темі єдності цих народів присвячені поетичні збірники М. Рильського «Чаша дружби» і «Мости», Любомира Дмитерка «Вірші про нову Польщу», Миколи Бажана «Міцкевич в Одесі». В книгах львівських прозаїків Ірини Вільде «Сестри Річинські» та Романа Іваничука «На зламі ночі», дія яких відбувається на Західній Україні, з великою симпатією зображені кращі представники польського народу.

В той же час українська тематика завжди займала і продовжує займати значне місце в сучасній польській літературі. Славному синові України Т. Г. Шевченку присвятив свій роман «Українські хочі, або родовід генія» Єжи Єнджеєвич.

Дія трилогії Ярослава Івашкевича «Честь і слава» відбувається

не тільки в Польщі, а й на Україні, де народився і виріс письменник. Події на Україні в другій половині XVII ст. знайшли своє відображення в трилогії Марка Садзевича, два томи якої вже вийшли («Крила і бунчуки» та «Повернення Катерини»). Взагалі слід сказати, що цей письменник протягом багатьох років плодотворно трудиться на ниві літератури з метою дальшого українсько-польського зближення. В повісті Яна Бжози «Земля» йдеться про події на західноукраїнських землях під час гітлерівської окупації та в перші роки після визволення. Життя в західноукраїнському селі зобразила Зофія Друждж-Сатановська в чотирьох томах роману «Топеля».

Велике значення для більш глибокого знайомства українського читача з кращими зразками польської літератури мають Дні польської книги, які щороку, починаючи з 1960 року, відбуваються восени на Україні. Важливу роль відіграють також журнали, газети, радіо і телебачення. Так, тільки в одному журналі «Всесвіт» за останні 10 років було опубліковано близько 20 творів польських прозаїків.

Знайомству трудящих України з польською літературою також сприяють урочисті відзначення ювілейних дат видатних представників культури, обмін делегаціями, книжковий обмін.

Поряд з літературою могутнім засобом зближення людей є передове мистецтво, яке допомагає досягненню взаєморозуміння між народами різних країн, представниками різних художніх традицій і напрямків, служить благородній меті — зміцненню миру на землі.

Найбільш масовим видом мистецтва є кіно, яке виконує важливі завдання в культурному співробітництві народів. Трудящі ПНР добре знають і цінять відомі праці видатних майстрів радянського кі-

Аматорський регіональний ансамбль з Татранської Буковини.

но, які утверджують найпередовіші ідеали сучасності, служать боротьбі за мир та соціальний прогрес і які по праву здобули визнання в усьому світі. Всього протягом 1944—1972 рр. у Польщі демонструвалися 1000 радянських фільмів, у тому числі багато поставлених на кіностудіях Української РСР — Київській імені О. П. Довженка та Одеській. Для порівняння необхідно сказати, що за весь період між першою і другою світовими війнами в буржуазно-поміщицькій Польщі були показані всього лише 90 радянських кінокартин. Тільки до 1967 р. в ПНР демонстровано понад 70 українських художніх кінофільмів. Слід згадати фільми «Щорс», «Земля», «Запорожець за Дунаєм», «Тарас Шевченко», «Іван Франко», «Олександр Пархоменко», «Украдене щастя», «Тіні забутих предків, «Білий птах з чорною ознакою», «Калиновий гай», «Лілея», «На крилах пісні» та інші.

Були також демонстровані документальні фільми «Радянська Україна», «Співає Україна», «Шевченко-художник» та інші.

Дуже популярними в ПНР є кінофестивалі радянських фільмів, які звичайно влаштовуються з нагоди роковин Великої Жовтневої соціалістичної революці, Дня національного відродження Польщі, укладення радянсько-польського Договору про дружбу, взаємодопомогу і співробітництво.

В свою чергу, польські кінокартини з успіхом демонструються на екранах України, як і всього Радянського Союзу. Практично кажучи, всі польські фільми, випущені після війни, показувалися в СРСР. Усього в 1944—1972 рр. на Радянській Україні йшли понад 100 художніх і сотні документальних фільмів польських друзів.

На авторському вечорі Є. Єнджеєвича у Будинку письменників у Варшаві. Доповідь читає А. Середницький. Фото М. Петшаковського.

Ю. Бояр, Р. Іваничук і С. Е. Бури на зустрічі в УСКТ у Варшаві.

Необхідно відзначити і безпосередню творчу співдружність кінематографістів Народної Польщі та Радянської України. Ще в 1958 р. оператор Людвик Перський, який свого часу був асистентом кінорежисера Ігоря Савченка в Києві, зняв у столиці Української РСР два документальних фільми — «Місто над річкою» і «Варшав'яни у Києві». В свою чергу, наприкінці 50-х років українські кінодокументалісти створили кольорову стрічку «З кіноапаратом по Кракові». В 1972 р. майстри польського кіно знімали на Україні ряд сцен до фільму «Потоп» за однойменним романом Генрика Сенкевича.

Трудящі Польщі давно цікавляться творчістю О. П. Довженка, який до речі, в 20-х роках працював у радянському посольстві у Варшаві. З метою задоволення цього інтересу восени 1971 р. в країні був проведений ряд заходів: експонувалася виставка про життєвий і творчий шлях цього видатного кіномайстра, демонструвалися такі його фільми, як «Земля», «Звенигора» і «Арсенал», читалися доповіді про його творчість.

Важлива роль у братньому радянсько-польському співробітництві в галузі мистецтва належить драматичному театрові, який є гострою ідейною зброєю комуністичних і робітничих партій соціалістичних країн. Кращі радянські п'єси широко ставляться на сценах польських театрів. Протягом 1944—1972 рр. у 80 театрах ПНР відбулося приблизно 950 прем'єр п'єс класиків російської літератури і радянських драматургів. Серед них — ряд творів української драматургії, зокрема письменників М. Куліша, О. Корнійчука та ін.

Кращі українські театри з успіхом демонстрували свою майстерність перед трудящими Народно-демократичної Польщі. Відносно недавно, в листопаді 1972 р. жителі Варшави і Кракова гостинно приймали Київський державний ордена Леніна академічний український драматичний театр імені Івана Франка, який показав три

своїх кращих спектаклі: «Пам'ять серця» Олександра Корнійчука, «Кассандра» Лесі Українки і «Лимерівна» Панаса Мирного. До речі, це вже другий приїзд у Польщу прославленого українського колективу. Вперше він приїздив на гастролі ще 1950 р.

Зі своїм мистецтвом познайомили польських глядачів також Львівський театр імені Марії Заньковецької (1958 і 1969 рр.), Луцький драматичний театр імені Т. Г. Шевченка (1961 р.), Київський театр оперети (1970 р.) і Київський театр ляльок (1972 р.).

Радянські театри широко ставлять на своїх підмостках кращі п'єси польської класичної та сучасної драматургії. Про це переконливо свідчить той факт, що під час фестивалю польської драматургії (1969 р.) 90 радянських театрів поставили спектаклі на п'єсах польських авторів. Між іншим, одну з премій тоді одержав Київський драматичний театр імені Лесі Українки за спекталь «Мораль пані Дульської» Габріелі Запольської.

Кращому знайомству українського глядача з польською драматургією сприяють гастролі польських театрів. Усього протягом 1944—1972 рр. у нашій республіці виступали шість театральних колективів з братньої Польщі. Ще в 1954 р. у Києві побував варшавський Польський театр. Під час Днів польської культури на Україні (1958 р.) в Києві та Харкові гастролював Вроцлавський драматичний театр. Тричі — в 1958, 1960 і 1971 рр. — перебував на українській землі Люблінський театр імені Юліуша Остерви, який веде свій початок від маленького солдатського театру, створеного в дивізії імені Тадеуша Костюшка в Радянському Союзі. В 1968 р. кияни і львів'яни познайомилися зі спектаклем «Сьогодні до тебе прийти не можу» в постановці варшавського Класичного театру. В 1969 р. у Львові був на гастролях Жешовський театр імені Ванди Семашкової. Нарешті, в 1970 р. кияни з великим інтересом дивилися спектаклі Гданської оперети.

Поглибленню культурних зв'язків сприяє творче співробітництво українських і польських діячів театру. Яскравим прикладом цього є постановка п'єси Олександра Фредра «Помста» на сцені Київського театру імені Івана Франка, здійснена в порядку творчого обміну діячами мистецтва Державного драматичного театру імені Юліуша Словацького. У відповідь творча бригада франківців влітку 1969 р. поставила в Кракові п'єсу О. Корнійчука «Сторінка щоденника».

Серйозну роль у збагаченні духовного життя народів відіграє музика, яка має велику силу емоціонального впливу. Високохудожні твори всіх жанрів музичного мистецтва — пісня й опера, марш і симфонія, музична комедія й ораторія — викликають у людей бадьорість і життєрадісність, допомагають їм жити й творити, активно боротися за світле майбутнє.

Одним з переконливих свідчень величезного інтересу і любові польського народу до радянського музичного мистецтва є загальнопольські конкурси кращих самодіяльних виконавців радянських пісень. У першому з них (1962 р.) взяло участь близько 10 тис. чоловік, у другому — близько 50 тис. чол., а в третьому, фінал якого відбувся в м. Зелена Гора влітку 1964 р. — уже понад 100 тис. чол. У зв'язку з величезною кількістю учасників у 1965 р. було вирішено зробити кінцевим етапом конкурсу воєвідські огляди, а загальнопольський огляд перетворити на фестиваль. Навесні і влітку 1972 р. в усіх воєвідствах пройшли огляди XI загальнопольського конкурсу самодіяльних співаків — виконавців радянських пісень, а в м. Зелена Гора — VIII фестиваль радянської пісні. У репертуарі конкурсів знайшлися й українські пісні.

Пропаганді українського музичного і хореографічного мистецтва в Польщі значно сприяли такі прославлені колективи, як Державний заслужений ансамбль танцю УРСР (художній керівник — народний артист СРСР Павло Вірський), Державна заслужена капела бандуристів УРСР (художній керівник — народний артист СРСР Олександр Міньківський) і Державний український народний хор імені Григорія Верьовки (художній керівник — заслужений діяч мистецтв УРСР Анатолій Авдієвський). Поряд з цими провідними колективами чимало зробили для популяризації в Польщі українського хорового і танцювального мистецтва Закарпатський, Волинський і Черкаський народні хори та Прикарпатський ансамбль пісні і танцю. Серед українських художніх ансамблів, які побували в ПНР, досить значне місце займають колективи художньої самодіяльності.

М. Курочко. Штоф.

Гідно представляють у Польщі українське музичне мистецтво не тільки професійні та самодіяльні колективи, а й концертні групи та окремі виконавці. Провідні українські співаки і музиканти виступають у Польщі в різних оперних спектаклях, беруть участь у фестивалях «Варшавська осінь» і «Сопотське літо», в міжнародних конкурсах скрипалів імені Генрика Венявського в Познані та піаністів імені Фридерика Шопена у Варшаві.

Українська культура розвивається в постійному спілкуванні з кращими зразками світової скарбниці культури, збагачується під її впливом. В післявоєнні роки на сценах оперних театрів України з успіхом ідуть опери «Галька» Станіслава Монюшка, балети «Шопеніана» (за творами Ф. Шопена) і «Пан Твардовський Л. Ружицького.

Роль радянських художніх колективів і окремих виконавців у популяризації на Україні польського музичного і хореографічного мистецтва, безумовно, велика. Однак ще більше значення мають гастролі польських ансамблів, співаків і музикантів. Серед них слід назвати, в першу чергу, два далеко відомі за межами Польщі ансамблі — «Мазовше» і «Сльонск».

Українські та польські композитори і музикознавці регулярно обмінюються делегаціями. Одна з них — група діячів мистецтва Львівщини — свого часу допомогла самодіяльній оперній студії при Жешовському будинку культури здійснити постановку опери «Запорожець за Дунаєм» Гулака-Артемовського. Інша подібна делегація підготувала разом з польськими друзями в Жешові танці «Рахівчанка», «Решето», «Коломийки», «Українська сюїта». Хор Будинку культури металургійного заводу Стальова Воля розучив з допомогою українських друзів пісні «Вічний революціонер» і «За городом качки пливуть».

На закінчення буквально кілька слів про зв'язки українського і польського образотворчого мистецтва, які мають давні традиції. Видне місце в цих зв'язках належить виставкам художників. Ще в 1955 р. у ПНР була вперше влаштована виставка образотворчого мистецтва Радянської України, яка давала уявлення про його розвиток, починаючи від найдавніших часів.

Незабаром у Варшавському палацу культури і науки були організовані Міністерством культури УРСР дві виставки — української народної творчості та радянської графіки. Значний резонанс мали виставка польського професіонального живопису і графіки, влаштована в 1955 р. у Києві та Харкові, і виставка праць видатного польського скульптора Ксавери Дуніковського (Київ, 1967 р.). Усього в СРСР протягом 1944—1972 рр. було влаштовано понад 200 виставок польського образотворчого мистецтва. В той же час у Польщі експонувалися близько 450 художніх виставок, на яких були представлені досягнення російського класичного і радянського живопису, скульптури, плакату, народних виробів, поштових марок тощо.

Отже, з наведеного фактичного матеріалу видно, що між Українською РСР і Польською Народною Республікою існують в галузі культури міцні братерські зв'язки і співробітництво, які розгорнулися відразу же після визволення Польщі. Рік у рік вони все більше зростають. Завдяки цим зв'язкам і співробітництву український і польський народи дедалі краще пізнають один одного, все міцнішою стає їхня єдність.

Велике значення в цій благородній і важливій справі має прикордонний обмін, який здійснюється між Львівською і Волинською областями УРСР та Жешовським і Люблінським воєвідствами ПНР, а також обмін споріднених областей України і воєвідств Польщі (Київ — Краків, Харків — Познань, Донецьк — Катовіце, Черкаси — Бидгощ, Вінниця — Кельце, Полтава — Кошалін, Запоріжжя — Вроцлав).

Братерські зв'язки і співробітництво Радянської України, як і всього Союзу РСР з Народною Польщею в галузі культури, а також у галузі політики й економіки, будуть й далі все більше рости, розвиватися і міцніти. Запорукою цього є непорушна дружба СРСР і ПНР, КПРС і ПОРП, основана на гранітному фундаменті всеперемагаючого марксистсько-ленінського вчення.

Павло Калениченко

ПЕРЕКЛАДАЦЬКА АРИФМЕТИКА

Протягом тридцяти років існування ПНР на польську мову перекладено чимало творів української художньої літератури. Незважаючи на окремі поезії та короткі оповідання, друковані в пресі, звернемо увагу на переклади, які вийшли окремими книжковими виданнями та на більші твори, що друкувалися в різних альманахах, журналах та збірках.

Цифра означає кількість перекладених і виданих книжок даного автора.

Антоненко-Давидович Борис	— 1
Бажан Микола	— 2
Бердик Олесь	— 1
Вишня Остап	— 1
Вибірки творів	— 5
Гаврилюк Олександр	— 1
Гжицький Володимир	— 1
Голованівський Сава	— 1
Гончар Олесь	— 6
Головко Андрій	— 1
Гуцало Євген	— 2
Дольд-Михайлик Юрій	— 1
Довженко Олександр	— 4
Драч Іван	— 1

Владислав Броневський.

Забіла Наталія	— 1
Збанацький Юрій	— 1
Квітка-Основ'яненко Григорій	— 1
Кобилянська Ольга	— 1
Коцюбинський Михайло	— 2
Корнійчук Олександр	— 4
Козаченко Василь	— 1
Куліш Микола	— 2
Первомайський Леонід	— 5
Рибак Натан	— 1
Рильський Максим	— 3
Рябокляч Іван	— 1
Стефаник Василь	— 1
Собко Вадим	— 2
Стельмах Михайло	— 3
Скляренко Семен	— 1
Тичина Павло	— 1
Ткач Дмитро	— 1
Франко Іван	— 5
Шаповал Іван	— 1
Шевченко Тарас	— 4
Щербак Юрій	— 2
Яновський Юрій	— 2
Народні думи	— 1
Разом	— 74

Найбільше перекладів з української художньої літератури видали: ПІВ (18), Чительнік (12), КІВ (8), МОН (7), Пакс (6), Наша ксенгарня (5), ЛСВ (3).

ВКЛАД ПОЛЬСЬКИХ УЧЕНИХ В УКРАЇНСЬКЕ МОВОЗНАВСТВО

Влітку 1953 року до Кортова, під Ольштином, з'їхалося 17 студентів: полоністів, русистів та славістів, щоб над мазурськими озерами повчитися української мови. Такий був початок! — писав один з перших випускників україністики в «Українському календарі» за 1960 рік. Отже в 1973 році минуло 20 років з дня відкриття (жовтень 1953 р.) кафедри української філології у Варшавському університеті.

Відкриття кафедри — це офіційний початок розвитку історії післявоєнної україністики в Польщі, однак, як відомо, Україною, її мовою, літературою, історією та культурою цікавились науковці від найдавніших часів. З мовознавців, що працювали в царині української мови ще до війни, і на дослідженнях яких спирається сучасна польська мовознавча україністика, назвати можна таких учених, як покійні вже Ян Янув, Тадеуш Лер-Сплавінський та Стефан Грабец, а також Здзіслав Штібер, Владислав Курашкевич, Кароль Дейна та наймолодший з-поміж них, організатор та довголітній керівник кафедри української філології — Пшемислав Зволінський. Досягнення цих згаданих видатних славістів-україністів творчо використовує нове покоління молодих учених, з яких багато може гордитися чималим власним українознавчим доробком, незалежно від того, де і на яких становищах вони зараз працюють.

Основний осередок, у якому питання українського мовознавства займають чільне місце і де виховується молода наукова україністична кадра — це Заклад української філології при Інституті русистики у Варшавському університеті. Очолює її зараз видатний україніст-літературозна-

вець, доцент др Флоріан Неуважний. У кафедрі працюють постійно такі мовознавці, як др Т. Голинська, др М. Балій та молода асистентка мгр Е. Саля, а співробітничають проф. П. Зволінський, М. Юрковський та ін.

Другий осередок українського мовознавства находиться в Заклалі слов'янознавства Польської АН. Очолює його проф. З. Штібер та др Я. Рігер. Крім згаданих осередків, майже на кожному університеті, де існують філологічні факультети, а особливо в Ягеллонському, Люблінському, а рівнож у новозаснованому Катовицькому працюють мовознавці, які цікавляться проблемами безпосередньо зв'язаними з українським мовознавством. Протягом 30-ліття існування Народної Польщі опубліковано около 20 монографій та понад 200 статей, присвячених українській мові. До речі, в «Бібліографії полоністчних та славістичних праць» (Слав'я орієнталіс, 2—3, 1958; 1, 1965; 4, 1972) подано аж 800 публікацій, у яких, між іншими, широко говориться про українську мову. Наведені факти свідчать про неймовірну пружність та живучість польської україністики. Зацікавлення та науковий доробок польських учених у ділянці українського мовознавства відноситься майже до всіх галузей цієї філологічної дисципліни: історії мови, історичної граматики, діалектології, ономастики, сучасної мови, польсько-українських мовних взаємин, лексикографії тощо.

З огляду на обмаль друкарського місця обмежимось лише до деяких авторів та їх праць.

Публікації з ділянки історії української мови та історичної граматики відносяться, головним чином, до пам'ятників староукраїнської мови, особливо XVII ст. В сорокових роках опубліковано низку статей проф. Яна Янова про староукраїнські «учительні» Євангелія та лексикони. В 1956 році вийшла перша в Польщі праця з історії української літературної мови «Зарис дзєюв єнзика українського», авторами якого були: Т. Лер-Сплавінський, П. Зволінський та С. Грабец. Слід згадати, що проф. Зволінський — це автор численних історико-мовознавчих статей, між іншими, про перше видання «Козацької думи про бій під Берестечком» 1951 р., про граматики Максима Грека, псалом Гулака-Артемовського тощо. Опублікував він також статті: «Іван Франко як мовознавець», «Мовний життєпис Т. Шевченка» (перша цього типу праця в славістичній літературі), «Погляди граматистів XVI—XIX ст. на українську та білоруську мови, «Мовний життєпис І. Котляревського» та інші статті про автора «Енеїди». Слід додати, що П. Зволінський — це редактор (разом зі С. Грабцем) першого і поки що єдиного в післявоєнній Польщі українсько-польського словника.

Один з найбільш продуктивних україністів-славістів, мабуть уже середнього покоління, є М. Лесів, автор багатьох публікацій, які присвячені переважно діалектології та польсько-українським взаєминам. Люблінський мовознавець, головним чином, цікавиться українськими говорами на території Польщі, а зокрема Підляшшя, Холмщини, Лемківщини, а також староукраїнською мовою (мова драматургії, інтермедії, творів Памви Беринди, Котляревського тощо). Багато уваги присвятив М. Лесів впливам польської та церковнослов'янської мов на українську та навпаки української на польську.

З численних праць М. Лесева, присвячених історії української мови, згадаємо лише деякі: «Діалектні фонетичні елементи в галицьких віршованих драмах XVII — початок XVIII ст.», «Роль церковнослов'янізмів та полонізмів в українській книжній мові XVIII ст.», «Фонетичні особливості віршів та передмов Памви Беринди».

Знаменитим староукраїнським Лексиконом Памви Беринди (1627)

цікавився в Польщі особливо В'єслав Вітковський. На цю тему він опублікував понад 10 статей, в яких висвітлює походження прізвища автора Лексикону, локалізує говірку, якою писав Беринда; опрацьовує графіку та правопис словника. Найцінніша однак його наукова праця — це монографія під заг. «Фонетика лексикону Памви Беринди», яка вийшла друком 1964 р.

Морфологію словника П. Беринди дослідила Моніка Дідякін — Лемінг.

Ономастику (власні імена), яка виступає в Лексиконі опрацював Лешек Шнайдер.

Крім згаданих авторів, мову творів Памви Беринди вивчали Ян Янув, М. Лесів та інші.

З численних україністичних праць Вітковського, зв'язаних з історією української мови, слід згадати книжку про мову творів Й. Галятовського, популярну працю «Українська мова» та велику статтю про українську мову та її історію, поміщену в книжці «Україна» (1970).

В. Васьківський. С. Гельштинський.

Чимало праць присвячено українському словотворстві в історичному розвиткові. Тут, у першу чергу, слід згадати статті: П. Зволінського, в яких висвітлюється теоретичні питання словотворчої структури деяких типів іменників та публікації М. Балія (про суфікс -jь та генезу формантів -ань, -аня, -унь, -уня в словотворі іменників української мови). Незабаром цього ж автора вийде монографія під заг. «Суфіксальна субстантивація прикметників в українській мові», яка базується на багатому історичному та діалектному матеріалах.

До цього ж самого типу словотворчих досліджень належить монографія Тетяни Голинської під заг. «Українські назви місяців», в якій авторка вперше висвітлила правильно словотворчу будову та походження деяких назв.

Над проблематикою з історії української мови працювало, крім згаданих, багато інших польських мовознавців, а саме: М. Карась (опублікував невідомий український лексикон Мар'яна з Ясліск з 1641 року), М. Юрковський, А. Вандас, Л. Шнайдер, Б. Струмінський, Я. Рігер та багато інших.

Визначне місце в україністичній мовознавчій бібліографії займає проблематика українсько-польських мовних взаємин. Тут належить передовсім праця С. Грабця «Кресові елементи в мові деяких польських письменників XVI—XVIII ст.», а також низка статей Б. Струмінського, С. Урбаньчика, М. Юрковського, В. Вітковського, М. Басая та інших. На особливу увагу заслуговують публікації зв'язані з науковими сесіями, що були присвячені річницям І. Франка, Т. Шевченка, І. Котляревського та Л. Українки. Реферати з тих сесій були опубліковані в різних числах квартальника «Слав'я орієнталіс».

Багато місця в польській мовознавчій літературі присвячено українським говорам переважно на території Західної України. До таких праць у першу чергу слід

було б зачислити «Мовний атлас давньої Лемківщини», т. I—VIII, 1956—64 рр. під редакцією З. Штібера, в якому на 416 картах зареєстровано мовні особливості лемківського діялекту на території Карпат. З. Штібер опрацював також лемківські назви власні: «Топономастика Лемківщини» ч. I—II, 1948—1949 рр. Західноукраїнські діалекти, особливо говірки Тернопільщини, досліджував К. Дейна. Йому належать праці: «Українські говори на захід від Збруча» (1947 р.), «Українські говори Тернопільщини» (1957), «Польські елементи в західноукраїнських говорах» (1948). З досліджень з ономастики, які мають історичний та діалектний характер, слід було б вказати на праці С. Грабця «Географія назв Гуцульщини» 1950 р., М. Юрковського «Географічні терміни та власні назви (на українському матеріалі) 1964 р. Останнім часом М. Юрковський видав монографію під заг. «Українська гідрографічна термінологія» 1971 р., яка базується на вельми багатому лексичному матеріалі. Гідрографічні назви розглядає автор з точки погляду етимології та їх структури.

Мовне пограниччя (польсько-українське-білоруське), а переважно говірки Підляшшя та Холмщини, досліджував В. Курашкевич, публікуючи на цю тему багато статей, а між іншими: «Українська диспалаталізація в підляських говірках» 1963 р., «Розвиток а на тлі дифтонгів та палаталізації в давніх українських говірках Підляшшя та Холмщини» 1958 р.

Проблематику зв'язку з мовними польсько-українськими взаєминами досліджував також М. Лесів. На згадану тему видав він низку статей, а в 1972 р. — спеціальну монографію під заг. «Теренові власні назви Люблінщини», яка була неабияким досягненням його довголітньої та кропіткої праці.

Цей бібліографічний перелік далеко неповний, однак він дає достаточно виразне уявлення про зацікавлення та успіхи польських мовознавців в ділянці української мови.

М. Юрковський, М. Балій

Вроцлавський університет ім. Болеслава Берута.

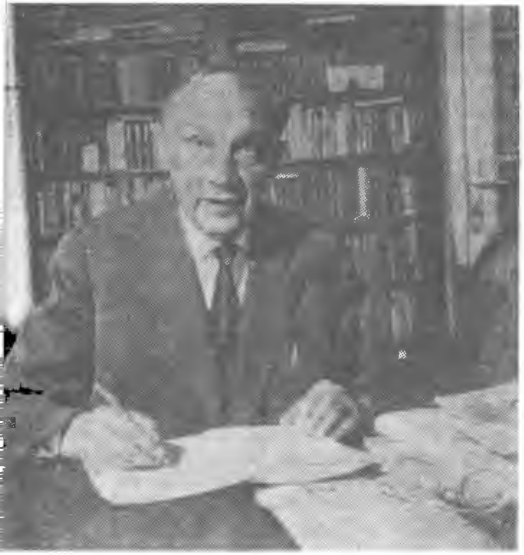

Ян Парандовський.

ПОЛЬСЬКА ЛІТЕРАТУРА

В СВІТІ

Польська література в іноземних країнах перекладалася вже з XVI ст. Про це свідчать факти перекладу основного твору А. Фрича Моджевського на німецьку мову (1557), перекладу історії Польщі Марціна Кромера також на німецьку мову (1562), «Хроніки» Яна Гербурта на французьку мову (1573) та поезій Мацея Сарбевського на англійську мову (1645).

На білоруську, російську і українську мови були перекладені старопольські романи XVI ст. «Історія про Олександра Великого», «Історія о Атилі королі угорском», «Історія правдива о Магелоні королеві», «Римския деяния», «Смехотворныя повести», «История семи мудрецов» та інші.

Проте найбільше перекладів з польської літератури в іноземних країнах появилося в післявоєнний час.

Цьому сприяло створення в ПНР Авторського агентства, яке до 1970 року організувало в Варшаві два з'їзди перекладачів польської літератури.

У Варшаві відбуваються щорічно міжнародні ярмарки книжки. Авторське агентство видає англійською, російською та французькою мовами інформаційний часопис. Авторське агентство у своїх картотеках має 350 іноземних перекладачів, з якими утримує постійні зв'язки. Засилає їм безплатно потрібні посібники та інформації. Іноземні перекладачі одержують польські нагороди та стипендії.

Згадані та інші заходи дали добрі наслідки. Лише в 1945—1970 роках 70 іноземними мовами вийшло 5000 назв книжок польської літератури. В тому числі 1.139 класичних творів і 3.326 творів сучасних письменників. Решту становлять антології.

У Радянському Союзі перекладено 1063 твори, в тому на російську мову понад 500, на українську 175, а на литовську 100 книжок. У Чехословаччині чеською і словенською мовами вийшло 917 назв книг, в НДР 500, в Югославії 247, на Угорщині 228, в Болгарії 169, в Румунії 91, а в Китаї 30.

Великою популярністю польська література користується і в капіталістичних країнах. У ФРН видано 322 назв польських творів, у Франції 158, у США 145, в Англії 128, в Ізраїлі 103, в Іспанії 91, в Голландії 81, в Японії 22, в Греції 3, в Ірані 3. Іноземними мовами вийшло 451 антологія польської літератури. Мовами народів СРСР вийшло 164 антоголії, в тому російською — 106, в НДР — 30, в ФРН — 40, у США — 33, на Угорщині — 31 та в Чехословаччині — 30.

Цікаво знати, якою популярністю в світі користуються окремі

польські письменники. Отже найбільше перекладів має романіст Г. Сенкевич, бо аж 465. Далі Ванда Василевська — 180, Адам Міцкевич — 125, Болеслав Прус — 114, Станіслав Лем — 112, Єжи Анджеєвський — 101, Аркади Фідлер — 95, Ярослав Івашкевич — 73, Ян Добрачинський — 69, Вітольд Гомборович — 68, а Леон Кручковський — 65.

Від 60 до 25 книжок перекладено таких авторів, як К. Брандис, С. Мрожек, І. Неверлі, В. Жукровський, Є. Путрамент, Є. Майснер, Ч. Центкевич і Т. Ружевич.

З наведених даних видно, що завдяки заходам влади ПНР польська література набула небувалої популярності в світі.

І. Крислач.

В НОВООРГАНІЗОВАНІЙ ГМІНІ

Від дня реформи державних і адміністративних органів, яку введено в ПНР 1 січня 1973 року, минув рік. Метою цієї реформи було створення таких громадських, організаційних та кадрових умов, які сприяли б всебічному соціалістичному розвиткові села, прогресом в сільському господарстві, досконаленню управління та зміцненню соціалістичної демократії та демократичного централізму.

Реформа державних і адміністративних органів у селах була попереджена майже двомісячними курсами для кандидатів на начальників та секретарів, які організували президія воєвідських народових Рад від червня до серпня 1972 р. В одному з таких курсів брав участь і автор статті.

В місцевості, в якій я проживаю, в результаті нового адміністративного поділу замість дотеперішніх трьох громадських народових Рад, себто в Банях Мазурських, Лісах і Жабіні, створено одну велику гміну, центром якої стали Бані Мазурські.

Головна мета гнучкого та міцного адміністративного осередка, яким стала гміна, є уможливлення населенню, зокрема хліборобам, полагоджувати, чимало, іноді дрібних справ, які раніше вирішували повітові установи. Поручено гмінним управлінням близько 140 справ, якими досі займалися повітові Ради. Розширення прав в адміністративних справах значно зміцнило найнижчий адміністративний орган, яким стала гміна та її виконавчий орган — гмінне управління.

У перших місяцях після нового адміністративного поділу населення з тих сіл, які перед цим належали до зліквідованих громадських рад (Ліси, Жабін), не було повністю задоволене з реорганізації. Мешканці цих сіл не зрозуміли ще тоді, що сучасна гміна, це вже не така, якою була колись. Нині сумніви вже розвіялись. Мешканці сіл задоволені, що ряд справ можуть полагодити на місці в гміні, до якої часто прибувають.

Гміна Бані Мазурські належить до однієї з найбільш розвинутих у Голдапському повіті. Нині господарює вона на 20,5 тисячі гек-

тарів землі, з чого на сільськогосподарські угіддя припадає 12,5 тисячі гектарів. Індивідуальні господарі посідають 5,4 тисячі гектарів. Населення гміни становить 5570 осіб.

На території гміни Бані Мазурські діє багато підприємств та установ, з яких більшість посередньо або безпосередньо, пов'язані з виконанням завдань, що їх мають здійснити гміни. У самих Банях Мазурських у 1972 році вперше в повіті було створене одне велике багатогалузеве сільськогосподарське підприємство, до складу якого ввійшло кілька колишніх пегеерів. Посідає воно нині 6200 гектарів землі.

У Банях Мазурських існують дві машинно-тракторні станції та провідний рільничий гурток у Жабіні, завдання яких — це обслуга індивідуальних господарів. Вартість цих послуг становила в 1973 році біля 9 мільйонів злотих і була вища майже на 10% порівняно з 1972 роком.

Дуже важливу роль виконує в новій гміні кооператив «Селянська самодопомога», яка діє на території всієї гміни. Вона здійснює роздрібний продаж у 19 продовольчих і 6 промислових крамницях. Крім цього займається скупуванням тварин, збіжжя і т.п.

Л. Левицький. «Жінка в хустині».

З огляду на те, що гміна Бані Мазурські — це хліборобсько-годівельний осередок, велику роль у виконанні плану відіграє ветеренарійний пункт, осередок якого знаходиться в Банях. Окремий ветеренарійний пункт додатково діє в Жабіні.

Ветеренарійний осередок веде лікарську опіку над тваринами й проводить потрібні профілактичні заходи. Одночасно з цим, він два рази в рік проводить запобіжне щеплення свиней та лікує безплідність корів.

Потреби населення в галузі кредитів забезпечує місцева СОП, а паливом — управління лісного округу.

Важливу діяльність розгортає окружний молочний кооператив у Голдапі, який у 1973 р. розпочав виробництво казиіну, в результаті чого місцеве населення має можливість набувати сироватку для годівлі свиней. Кооператив постачає також електричні доїлки та проводить скупування молока, й розбудовує і модернізує пункти скупу.

Що ж торкається самого гмінного управління, то його діяльність у 1973 р. була досить широка.

Під кінець січня 1973 р. гмінна Рада на своєму пленарному засіданні схвалила громадсько-господарський план на 1973 рік. Найбільше уваги в ньому присвячено сільському господарстві, зокрема годівлі худоби й свиней, до чого в гміні існують відповідні умови, адже пасовиська займають тут 35,3% сільськогосподарських угідь. План виконано. Свідчать про це такі ось дані: на 100 гектарів сільськогосподарських угідь припадає 79 штук худоби, в тому 34 штук корів.

Виконанням завдань у галузі сільського господарства на тери-

торії гміни займається осередок рільничого обслуговування, до складу якого входять його керівник, 4 сільськогосподарських інструкторів, інструктор до справ лугів і пасовиськ та будівельний технік.

Сільськогосподарські інструктори обслуговують по 3—4 села, в яких керують усіми працями з ділянки сільського господарства. Ранньою весною вони займалися розподілом і загосподарюванням земельних угідь з державного фонду, який на території гміни нараховує 843 гектари. Під їх наглядом виконується праця в усіх галузях сільського господарства.

Одночасно зі збільшенням кількості господарських тварин збільшилось також скупування молодняку, свиней та молока. Збільшився на 12% продаж мінеральних добрив. Зросла на 1 центнер з гектара врожайність збіжжя та на кілька центнерів сіна. В результаті цього збільшився продаж зерна гмінному кооперативові.

Управління гміни розгорнуло діяльність і в інших напрямках, як, наприклад, освіта, культура, здоров'я та соціально-побутові справи населення.

Слідом за реформою адміністрації була проведена реформа початкових шкіл. Від 1 вересня 1973 р. на території гміни почали діяти початкова гмінна школа в Банях Мазурських та збірні школи в Лісах і Жабіні. Організовано спеціальну комунікацію для дітей, які проживають далеко від збірних шкіл. Підвищився рівень навчання.

У Банях Мазурських віддавна існує сільськогосподарська школа, де здобувають потрібні знання молоді господарі.

Щоб запобігти відпливові молоді зі сіл, створено умови для задоволення її культурних потреб. На території гміни діє осередок культури, гмінна бібліотека та її філії в Лісах та Жабіні, дитячий садок, 10 сільських світлиць, 3 клуби хлібороба, 3 клуби «Руху», 15 бібліотечних пунктів та стаціонарне кіно. Існує два медичні пункти — в Банях Мазурських та в Жабіні, в яких працює 3 лікарі, в тому один зубний. В культурно-освітніх осередках розгортається досить широка діяльність. Однак, щоб усі згадані установи могли ще ширше розгортати й вдосконалювати свою працю, необхідно забезпечити вчителів, лікарів та інших працівників відповідними мешканнями. Якщо гмінному управлінню вдалося розв'язати це питання в своїх селах, то в самих Банях Мазурських воно повністю не вирішене. Якщо ж не буде засобів на нове будівництво, то труднощі в цьому відношенні будуть існувати ще протягом кількох років.

Населення нашої гміни багато дечого зробило громадськими заходами, в яких брали участь окремі села, підприємства та працівники ПГР-ів. Особливу увагу звернено на ремонти та консервацію шляхів, будівництво мостів і переїздів, модернізацію вулиць, ремонт тротуарів, садження дерев тощо. Вкладено багато зусиль, щоб наші села, господарства та різні культурні установи й підприємства виглядали естетично. Вартість виконаної праці оцінено майже на 3 мільйони злотих.

У великій мірі для естетичного вигляду сіл та виконання поставлених завдань у сільському господарстві причинився в нашому воєвідстві конкурс під назвою «Білостоцьке село господарне й культурне». В 1972 році взяли в ньому участь усі села, а з нашої гміни 63% господарів. Три села з гміни здобули нагороди. Перше місце зайняли Мочули — 100 тисяч злотих нагороди, друге — Врублі — 50 тисяч злотих і третє — Бані Мазурські — 20 тисяч злотих.

У 1973 році в конкурсі брали участь усі 18 громад та біля 370 індивідуальних господарів. Підсумки конкурсу будуть відомі на початку 1974 року.

Хоч минув лише рік, як гмінна народова Рада, її президія, комісії

та її виконавчий орган — Гмінне управління, очолюване начальником, розпочали працю, проте вони добились уже видатних успіхів.

Кому й чому слід завдячувати досягнення таких позитивних результатів і значних здобутків? У першу чергу діяльності широкого партійного та безпартійного активу, згуртованого в гмінному комітеті Фронту Єдності Народу та в окремих його комісіях; членам гмінної народової Ради та її комісій, колективам окремих підприємств та інституцій і врешті політичному керівництву гміни, яким є гмінний комітет Польської Об'єднаної Робітничої партії. Треба також завдячувати це й гмінному управлінню, його працівникам та рільничій службі, яка постійно проводила розмови з хліборобами гміни й переконувала їх у правильності політики ПОРП та народної влади.

Найважливіше однак те, що хлібороби гміни — майстри виробництва, яких у гміні проживає 42, взірцеві хлібороби, яких на 1 січня 1973 р. було 112, та всі інші трудовики сільського господарства, а є їх 755, зрозуміли заклик партії та уряду й почали повністю здійснювати завдання, які включені до наших господарських планів.

Степан Контролевич

М. Кломбіцька. Тарілка.

ВКЛАД УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ В ЗАГОСПОДАРЮВАННЯ ОЛЬШТИНЩИНИ

Післявоєнний перепис населення, проведений у 1946 році, показав, що на північних і західних землях ПНР проживає понад 5 мільйонів осіб, себто 22% всього населення країни. Побіч корінного населення проживало вже багато переселенців, які спільно започаткували відбудову майже на 70% знищену Ольштинщину.

Знищені були майже всі галузі соціально-господарського життя, з-поміж 10 тисяч промислових підприємств майже 7 тисяч були в значній мірі знищені. Шкоди в сільському господарстві сягали 2,6 мільярда, а в місті — біля 5 мільярдів довоєнних злотих. Поголів'я тварин зменшилося до 10% довоєнного стану. Загальна сума шкід, спричинена війною, досягала 23 мільярдів довоєнних злотих. Це становить майже 40 процентів усього тодішнього майна.

Побіч таких невідкладних завдань, як відбудова залізничного транспорту, комунальних споруд, промислових підприємств, сільськогосподарства та організування учбових, культурних і соціально-медичних закладів, — головним завданням було заселення земель Ольштинщини. Труднощі в цій ділянці збільшувалися внаслідок неорганізованої початково кампанії заселювання. Стихійне поселення вводило дуже багато замішання та сприяло безкарному нищенню чималої кількості сільських будинків та інших споруд. Скінчилося це тоді, коли процес заселення став організованим. Довело це до швидкого заселення міст, селищ і сіл. Уже в кінці 1946 р. західні й північні землі в багатьох районах були заселені. Опущеними залишилися лише в

значній мірі знищені селища в сільських місцевостях та будинки в містах. Пустували також господарства, які посідали понад 100 гектарів землі, а в яких початково не дозволяли поселюватися селянам. Особливо багато таких господарств було в Ольштинському воєвідстві. Крім цього в таких північних повітах воєвідства, як Бранево, Бартошиці, Гурово Ілавецьке, Венгожево й Кентшин, де все було знищене в 80%, багато місцевостей залишалось слабо заселеними.

Найбільший вклад внесли українці в загосподарювання Ольштинського воєвідства, в основному його сільських районів. Якщо йдеться про згадані повіти, в яких процент українців був високий, то можна без перебільшення ствердити, що роль українського населення в їх загосподарюванні була вирішальною. Це саме слід сказати і про частину районів Кошалінського, Щецінського та Зеленогірського воєвідств.

В першу чергу українське населення змушене було негайно розпочати ремонтування будинків, адже без нього не було б можна в них зимувати. З тодішніх звітів виникає, що на Ольштинщині, від 30 до 60% господарств вимагало невідкладного ремонту. Інші поселенці опинилися ще в гіршому становищі. Поряд необхідності проведення ремонту будівель, їм треба було ліквідувати перелоги та підготовляти землю для посіву озимин. Довелось орати угіддя, які були занедбані. Це гальмувало підготовку ріллі для посівів. Але тут слід згадати й про те, що багато українських переселенців привезло з собою чималу кількість коней і помагали тим рільникам,

М. Смерек. Церква в Каневі.

які прибули сюди раніш, але не мали ще своєї тяглової сили. Праця українських рільників причинилась також до збільшення постачання на ринок молочних продуктів. Доктор В. Вжесінський, обговорюючи процес заселювання Ольштинського воєвідства в 1945—1948 роках, стверджує, що у Венгожевському повіті після поселення в ньому українців, ціни молока й масла стали найнижчими.

Незабаром тисячі господарств, приділених українцям, змінило свій вигляд, а матеріальне становище їх власників значно покращало. До швидкого поліпшення економічних умов українського населення причинилась його працьовитість та необмежені можливості набувати землю. Багато селян, які роками мріяли про власне господарство з достатньою кількістю землі, вже через два-три роки обробляло по 15—20 гектарів й мало по 6—10 штук худоби та чимало свиней і домашнього птаства. Згодом багато з них замінило свої господарства на кращі залишені принагідними поселенцями або провело докладні ремонти.

В п'ятдесятих роках чимало українських хліборобів стало членами сільськогосподарських кооперативів, а кооператив у Брушинах Ілавського повіту, до якого належали майже виключно українці, став найкращим господарством у воєвідстві. Ініціаторами організування кооперативних господарств були колишні члени Комуністичної партії Західної України та ППР.

Як виникає зі звіту Ольштинського воєвідства, зробленого у вересні 1947 р., на територію воєвідства прибуло тоді багато заслужених діячів робітничого та селянського рухів і солдатів Польського Війська. В цьому звіті між іншим, сказано:

«Вони пред'являли документи, які стверджували їх приналежність до ППР, та посвідки, видані місцевими органами УБП і військовими органами Переселенської бригади, в яких говорилося про їх лояльність та досить часто про їх заслуги й відзначення хрестами відродженої Народної Польщі».

Ця група діячів у значній мірі причинилася до приспішення процесу пристосування до нових умов. Вони швидко ввійшли до складу правлінь самоврядних організацій, народових Рад, ППР, селянської партії тощо. Орієнтуючись у політичній ситуації, вони вияснювали українському населенню, яке іноді зволікало з загосподарюванням і чекало на швидке повернення на попередні місця, що справа повернень неактуальна, та що треба в нових умовах жити та працювати. Крім сіл, значна група українців була поселена в ПГР-ах та в містечках. Незабаром, бо вже в п'ятдесятих роках багато з них стало головами громадських кооперативів і народових Рад, керівниками та бригадирами в ПГР-ах, бухгалтерами, вчителями, працівниками партійного апарату, МО і т.п.

Особливо помітні зміни в матеріальному становищі українського населення, а тим самим і в його господарській активності, мали місце в кінці п'ятдесятих років. Нова політика в сільському господарстві, створення Українського суспільно-культурного товариства, організування навчання в школах українською мовою та введення системи позик на ремонти й будівництво створили нову ситуацію. З однієї сторони кілька тисяч переселенців повернулися на попередні місця проживання, а з другої — ці, що залишилися, приступили до ремонтів, модернізацій своїх господарств. Існує дуже багато фактів, які свідчать про те, що

саме українські селяни стали першими будівничими нових житлових будинків, заохочуючи цим самим інших до подібних починань. Прикладом цього може бути село Мокайни Пасленського повіту, де проживає українське населення. Це село найбільш продуктивне в повіті. Саме тут селянин Олександр Панасюк збудував перший новий будинок у повіті з водопроводом, центральним опаленням і лазничкою. Це саме можна сказати й про село Пенцішево Бранєвського повіту, де активіст УСКТ Є. Вербовий зробив це саме й здобув чимало послідовників. У селі Куткайни, Бартошицького повіту з понад 20 українських сімей, які тут поселилися, майже кожний збудував щонайменше один будинок.

Подібні приклади можна подати з усіх воєвідств, де проживають тепер українці. Лише з одного Ольштинського воєвідства можна подати біля 300 місцевостей, в яких від 10 до 90% населення становлять українці, де існує дуже велика господарська активність. Варто згадати хоч про такі села як: Остре Бардо, Стопки, Гротово, Куткайни і Тросини Бартошицького повіту; Пенцішево, Кшевно, Радово, Лельково, Глембоцьк, Яжень Бранєвського повіту; Попіоли, Будри, Живки, Ленкниці, Львовець, Байори та Гудник Кентшинського повіту.

Одночасно з ремонтами й будівництвом відбувався також швидкий розвиток виробництва в сільському господарстві. Тисячі українських хліборобів почали збирати врожай зернових по 30—40 центнерів з гектара і вже від довгого часу стали виробниками високосортних зернових культур. Господарів Михайла Федейка і Степана Левицького з Буршева Мронговського повіту в 60-х роках оцінено як найкращих у всьому Ольштинському воєвідстві та за виробництво найкращого посівного зерна вони отримали нагороди. Сотні таких господарів досягли рекордних результатів у виробництві молока та м'яса, а їх господарства стали місцем рільничої підготовки й відвідин численних прогулок. Прізвища таких тваринників як: Федір Сава з села Навяди та Семен Сава з Курштинова Мронговського повіту; Михайло Мигаль з села Шваруни та Михайло Мурайко з Страхомка Ілавського повіту; Петро Павелець з Сулім Гіжицького повіту; Дмитро Лесь зі села Бажирі Бранєвського повіту; Федір Вербовський з Гонзви Мронговського повіту; Михайло Адамюк з Ленгайн, Ольштинського повіту; Олександр Янчук, Микола Климек, Микола Давидюк, Микола Рудзький і Павло Василевський з Мокайн, Пасленського повіту — це відомі всім в Ольштинському воєвідстві. Їх корови перебувають під контролем, а надій молока від кожної з них річно сягає 4—6 тисяч літрів. Прізвища згаданих господарів та багатьох інших часто видно на почесних місцях з нагоди обжинок, зустрічей найкращих хліборобів, годівляних виставках і т.п. Щоб відзначити високі досягнення хліборобів, проведено воєвідські обжинки в 1967 році в селі Мокайни Пасленського повіту, а також відзначено серед найкращих хліборобів повіту п'яти українців з-поміж 10 відзначених на вое-

І. Грималюк. Коновка.

відських обжинках у Мронгові в 1968 році. У великому конкурсі на найкращого хлібороба, проведеному в 1966 році в Венгожевському повіті, перше місце здобула громада Будри, де українці становлять 50% населення. Під час святкувань 1000-річчя Польської держави першу колективну відзнаку у воєвідстві, признану Державною Радою ПНР, здобуло село Мокайни Пасленського повіту, в якому проживають лише українці. Сотні господарів і працівників ПГР-ів нагороджено найвищими державними й регіональними відзначеннями.

Наведені факти вимовно свідчать про те, як високо оцінює народна влада працю українського населення та які його зусилля й вклад у загосподарювання і розвиток північних та західних земель. Великий вклад українського населення в розвиток цих земель значно підвищив його авторитет, а це в свою чергу причинилося до того, що тисячі українських хліборобів вибрано до правлінь і рад кооперативних організацій, до народових Рад, до комітетів ПОРП, Об'єднаної селянської партії, Фронту Єдності Народу, молодіжних організацій, професійних спілок та інших громадських та політичних організацій. Беручи участь у працях громадських, політичних і професійних організаціях, вони активізують свої середовища і заохочують їх до дальшої праці над вдосконаленням своїх господарств та втягають до різних громадських починань.

Поряд з великим вкладом у розвиток і вдосконалювання індивідуальних господарств, українці беруть активну участь у діяльності державного сектора в сільському господарстві. Сотні українців від часу поселення до нині працюють у державних рільничих господарствах бригадирами, механіками, трактористами, комбайнерами, економістами, керівниками та директорами підприємств. Кожного року їх вклад у розвиток господарства збільшується. Сприяє цьому зріст висококваліфікованих кадрів. Лише в Ольштинському воєвідстві звання висококваліфікованих працівників і майстрів здобуло біля 700 осіб, а біля 200 закінчило сільськогосподарські та інші технікуми. Поряд зі старшими працівниками нові професії здобула молодь, реалізуючи заклик Спілки соціалістичної молоді села «Всі здобуваймо професію». Дуже багато молоді працює в групах рільничої підготовки, в групах молодих хліборобів і навчаються в сільськогосподарських училищах, працюючи одночасно у власних або батьківських господарствах. Чимало молодих господарів належить до групи передових хліборобів. Наприклад, у 1968 році в конкурсі найліпшого молодого майстра високих урожаїв, організованого Союзом селянської молоді, перше місце й звання майстра здобув представник української молоді Іван Бздель з села Попіоли, Венгожевського повіту. В 1969 році друге місце й звання віце-майстра здобув Степан Місеюк, а в 1971 р. звання майстра й нагороду — виїзд до Франції — Іван Угрин з Бранєвського повіту. В 1972 р. брав участь у конкурсі на майстра високих урожаїв Євген Усик з Мождж-жан, Венгожевського повіту.

Головною умовою, яка вирішує про розвиток сільського господарства крім інвестицій, агротехніки, меліорацій, інтенсивного угноювання, механізацій й добірки насінь починає все в більшій мірі ставати кваліфікація. Українські хлібороби й в цьому відношенні дотримують кроку найбільш активним господарям. В майже 30-ти особовій групі з Ольштинського воєвідства, в Залізній Горі Бранєвського повіту, яка в 1966 р. складала державний іспит на здобуття звання висококваліфікованого хлібороба, 50% становили українці. В наступних роках звання кваліфікованих хліборобів здобули сотні українців, а українська молодь в олімпіадах сільськогосподарських знань займає пере-

дові місця. Наприклад у трьох останніх воєвідських олімпіадах вони здобули другі місця й право на участь у центральних олімпіадах. У 1972 році друге місце здобув Євген Ковалюк з Кентшинського повіту.

Великий вклад у розвиток технічного прогресу в сільському господарстві вносять випускники середніх і вищих сільськогосподарських шкіл. Займають вони пости агрономів і зоотехніків у державній адміністрації, керівників та інструкторів у гмінних управліннях та відповідальних працівників у відділах цих установ. Їх обрано головами або заступниками голів повітових правлінь рільничих гуртків, їх назначено директорами та вчителями середніх і початкових сільськогосподарських шкіл, вони працюють науково у вищих учбових закладах і наукових установах Польської Академії наук та інших закладах.

Протягом тридцятиріччя існування Народної Польщі сотні української молоді здобули середню або вищу освіту в усіх галузях. Нині це автори багатьох раціоналізаторських винаходів і наукових праць та творці вартісних мистецьких творів. Їх праця сприяє загальному розвиткові західних і північних земель, які з кожним роком стаються багатшими та відіграють важливу роль у всьому житті ПНР. В 1968 р. вартість промислової продукції цих земель становила 26% загальної продукції всієї Польщі, а середній врожай 4 зернових культур досягнув 22,7 центнера з гектара, себто був на кілька центнерів вищий ніж в міжвоєнному періоді. Це результат праці мешканців цих районів, в тому й групи українців.

Наведені тут дані — це лише частина фактів з того вкладу, який внесло українське населення в загосподарювання й всебічний розвиток північних та західних земель.

Олександр Колянчук

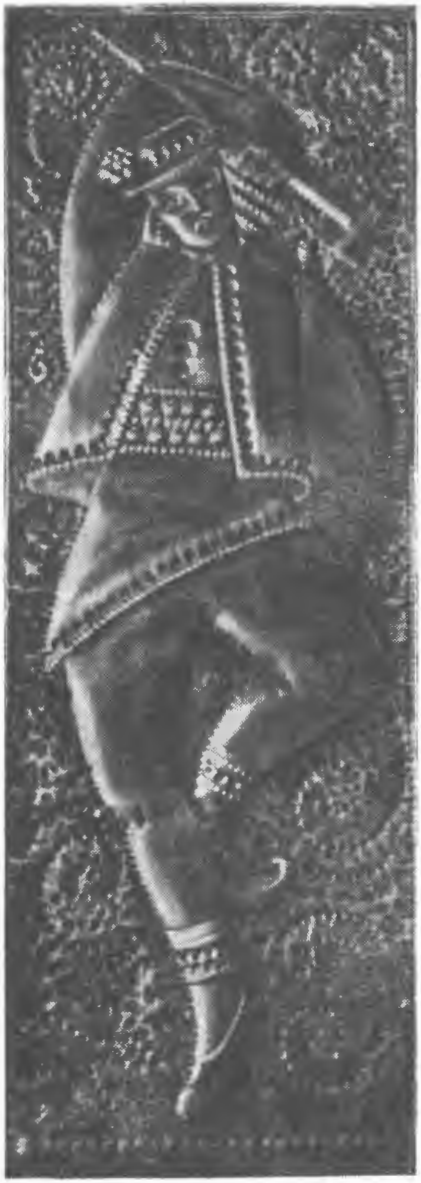

М. і Ю. Амбіцькі. «Гуцульський танець». Карбування. 1970.

УСКТ

ПОЛЬСЬКІ ВЧЕНІ ТА ПИСЬМЕННИКИ НА ЗУСТРІЧАХ В ЩЕЦІНСЬКОМУ УСКТ

Щецінська уескатівська організація підняла лекторську діяльність ще в заранні виникнення УСКТ. Від 15 березня 1957 року постійно по нинішній день ведуться літературні доповіді. Коли читач візьме до рук цей календар, літературні щецінські вечори УСКТ нараховуватимуть 700 доповідей. Чи це багато, чи мало — оцінку лишаю читачам. Ініціатива, яку підняло щецінське УСКТ, була випробувана на ділі протягом 16 років. Вона доказала, що ланки Товариства, а головно міські осередки з академічною молоддю, спроможні вести цю відповідальну, а якже корисну роботу. Цей своєрідний «народний університет» для уважного та постійного слухача дає широке знання української і польської проблематики, літературних і культурних взаємовпливів, дозволяє брати участь і співтворити сучасне життя на нових соціалістичних засадах.

Перед щецінською аудиторією виступали зі своїм письменницьким і науковим доробком усім відомі польські письменники, перекладачі, поети, історики, науковці та другі.

З письменників, що гостювали в нас, почесне місце займає відомий варшавський літератор і перекладач, Єжи Єнджеєвич, який двічі був гостем у щецінському УСКТ (1965, 1966 рр.). Його «Українські ночі...» здобули велику популярність і дочекались 3-х видань.

Станіслав Едвард Бури, варшавський перекладач української лі-

Учасниця танцювального гуртка УСКТ з Вроцлава.

тератури та театральний критик, гостював у Щеціні 4 рази (1965, 1967, 1968, 1972 рр.). З під його пера вийшли переклади на польську мову: «Земля» — О. Кобилянської, «Як на війні» та «Трансплатація» — Ю. Щербака, «Патетична соната» — М. Куліша і інші. Його статті на українську тематику знаходяться в багатьох журналах, а також в українському календарі.

Тричі гостював варшавський письменник, редактор журналу «Століца» Марек Садзевич (1968, 1973 рр.). В творчості цього письменника рясно виступає українська проблематика. «Родзіна Пломеньчикув», «Скшидла і буньчукі», «Поврут Катажини» — це лише деякі позиції цього письменника. Останньо працює він над епохою гетьмана Івана Мазепи.

Єжи Литвинюк, варшавський письменник і перекладач, гостював у Щеціні в 1966 і 1971 роках. Йому належиться подяка за те, що брав участь у підготовці для польського читача незвичайно цікавої книжки «Одкривца скарбув» — І. Шаповала.

Чималий перекладацький доробок має Адам Галіс, варшавський письменник і перекладач, який відвідав Щецін у 1965 і 1971 роках. На польську мову він переклав «Дикий мед» і «Чорний брід» — Л. Первомайського, «Чаша Арміти» — О. Бердника і інші твори.

Слід згадати ще таких як: перекладач Юзеф Бояр (1965 р.) та письменник Станіслав Струмф-Войткевич з Варшави (1966 р.), письменник-репортажист Єжи Льовель зі своїм «українським комплексом» з Кракова (1966 р.), драгоманознавець др Ельжбета Горн з Ополя (1966, 1970 рр.), письменник Анджей Кусьневич з Варшави (1967 р.), проф. Кшиштоф Дунін-Вонсович (франкознавство і справи народницького руху в Галичині) з Варшави (1968, 1972 рр.), проф. др Ст. Тадеуш Грабовський з Кракова (1966 р.), Єжи Плєсьнярович з Ряшева (1966 р.), Ян Лежаховський з Вроцлава (1972 р.), щецінські письменники Ришард Лісковацький (1969, 1972 рр.), Вєслав Роговський (1966 р.), Єжи Пахльовський (1971 р.) і інші.

Щоб доповнити список, слід згадати ще про українських письменників у Польщі, які гостювали в Щеціні зі своїм творчим доробком, а саме: Кость Кузик (1965 р.), Антін Середницький (1967 р.), Микола Щирба (1962, 1967 рр.), Василь Гірний (1968 р.) і інші.

Окрему увагу слід приділити доц. Флоріанові Неуважному, працівникові Варшавського університету, який тричі виступав перед щецінською аудиторією (1964, 1966, 1971 рр.) і др Степану Козакові, працівникові ПАН, секретареві «Славія орієнталіс». У Щеціні виступав у 1966, 1970 та 1973 роках. Оба вони запрезентували щецінянам сучасну українську літературу, при чому перший з них виступив також у Щеціні з темою «Прометеїзм в творчості Лесі Українки», на науковій сесії, присвяченій 100-річчю з дня народження поетеси, другий — з темою «Романтизм в українській літературі».

Свій поетичний доробок у щецінському УСКТ презентували: Леопольд Левін з Варшави (1967 р.), доц. Мирослав Касіян, працівник Торунського університету, який читав переклади на польську мову українських дум та балад (1971 р.), Ян Ожог з Кракова (1966 р.), Збігнєв Рибак, перекладач поезії В. Сосюри зі Згожельца (1971 р.), а також наші поети: Остап Лапський (1964, 1967 рр.), Яків Гудемчук (1962 р.), білоруський поет Віктор Швед з Варшави (1966, 1970 рр.), Ірина Рейт (1962 р.) та інші.

Історія, історичні дослідження та історична тематика в польській літературі, коли торкаються українських справ, викликують великий інтерес нашого середовища та виняткове зацікавлення. Тому саме історики найчастіше потрапляють у Щецін і в гущі різноманітної тематики нашої літературної діяльності домінувала історична проблематика.

Доцент Ф. Неуважний на зустрічі в Щеціні.

Велику популярність й симпатію щецінян завоював собі широковідомий історик, науковий працівник ПАН у Варшаві, проф. Збігнев Вуйцік. Він чотири рази виступив у щецінському УСКТ. Використовуючи свій великий науковий доробок, зібраний протягом 25 років своєї праці, він читав лекції на тему: «Козацька державність другої половини XVII ст.» (1967 р.), «Чужинці про Україну доби XVII ст.» (1970 р.), «350-ліття Хотинської битви» (1971 р.). Вуйцік дуже цікаво оповідав про свою науково-дослідницьку працю. Його «Дзіке поля в огню» дочекались чотирьох видань. Це немов шкільний підручник з історії Козаччини. Високу вартість дослідницьку мають його «Трактат Андрушовскі», «Історія Росії» і т.п.

Другим не менш цікавим підручником з історії Козаччини в руках молоді є «Січ запорозька» Лешка Подгородецького з Воломіна. Лешек Подгородецький виступав в щецінському УСКТ три рази (1968, 1969, 1972 рр.) і здобув собі не меншу популярність у нашому середовищі, виявивши себе знаменитим баталістом і знавцем озброєння воюючих військ: козацьких, польських і татарських. В його книжках «Січ запорозька», «Станіслав Конецпольскі», «Ян Собєскі», «Стефан Чарнецкі» часто виступає українська проблематика.

Тему Козаччини, а в основному легендрану постать полковника Івана Богуна запрезентував під час зустрічі з нами (1965 р.) познанський історик Марцелі Косман, після появи своєї книжки: «Слядамі богатерув трильогії».

Доц. др В. А. Серчик, працівник Інституту історії ПАН у Кракові, дослідник народно-визвольних змагань на Україні 60-х років XVIII ст., читав лекції в щецінському УСКТ на тему Коліївщини (1969 р.) ще перед появою знаменитої його книжки п.з. «Коліщизна», а відтак після її появи (1970 р.). Останньо (1972 р.) виступив з доповіддю на тему «Петро Перший» і «Катерина II». Треба сподіватись, що незабаром на згадану тему вийдуть монографії.

Др Войцех Сулєвський (1967, 1971 рр.) і др Ришард Тожецький (1972 р.) з Варшави читали лекції щецінянам з історії українського націоналізму. Перший з них свій дослідницький матеріал опублікував в багатьох книжкових виданнях і статтях поміщених у журналах, другий — в книжці «Квестія

українська в політиці III Жеши». До повного списку істориків, які виступають перед щецінською аудиторією, слід зарахувати доц. Яна Середику, наукового працівника, тодішнього ректора Вищої педагогічної школи в Ополю (1968 р.). Він виступив з темою «Українсько-польсько-російські відносини в XVII ст.» Дуже цікаво виступали: др Ян Козік з Кракова (1969 р.) який зробив доповідь на тему: «Українське відродження 1848 р.», др Алекси Дерега, працівник Інституту історії ПАН у Варшаві (1970 р.). З'ясував він тематику своєї праці під заголовком: «Політика всходня Польскі вобец зем Літви, Бялорусі і України 1918—1919 рр.»; доц. др Ян Перденя з Кракова (1971 р.) висвітлив питання «Гетьмана Петра Дорошенка»; др Януш Радзейовський, працівник ПАН у Варшаві (1971 р.) прочитав лекцію на тему «Національна проблема в комуністичній партії Радянської України 1920—1927 рр.»; мгр Юзеф Зелінський з Варшави (1972 р.) зробив доповідь на тему «Україна в політичних планах Наполеона»; мгр Казімеж Пшибось з Кракова (1972 р.) приїздив до нас з темою «Від Переяславської Ради 1654 року до Андрушівського договору 1667 року»; др Віктор Фенрих, куратор Музею Західного Поморя в Щеціні говорив про поморських князів та їх зв'язки з тодішньою польською державою.

Про мистецтвознавство розповідали щецінянам славно-звісний проф. Лев Гец з Кракова (1965 р.), який крім виступу, зорганізував чудову виставку своїх праць з гравюри. Григорій Пецух з Закопаного (1966 р.) приїздив з доповіддю на тему сучасної різьби у дереві. Андрій Ментух з Сопоту (1965 р.) прочитав доповідь на тему сучасного польського малярства, а зокрема мариністики в малярстві і Тирс Венгринович з Кракова (1968 р.) розповідав про техніку гравюри своїх праць тощо.

З соціологічними темами виступили: др Анджей Квілецький з Познаня (1967 р.) виступив з темою «Стабілізація та інтеграція лемків на Західних землях», а доц. Збігнєв Вєжбіцький з Варшави (1969 р.) з темою соціологічних досліджень національних меншостей у Польщі, а зокрема українців.

Зустріч з проф. З. Вуйціком у Щеціні.

З мовознавчими темами двічі виступив доц. Михайло Лесів з Любліна (1965 і 1970 рр.) — «Українсько-польські мовні зв'язки» та «Культурно-наукові контакти Львівського й Люблінського університетів».

Др Станіслав Бадонь зі Щеціна (1968 р.) говорив про справи Міської бібліотеки.

Археолог Олександр Цинкаловський з Кракова (1970 р.) виступив з доповіддю на тему «Стежками української праісторії».

Самозрозуміло, що тема ця не охоплює повної лекторської діяльності щецінського УСКТ.

Авторові статті йшлося показати лише більш визначних і творчих людей пера і науки. Із 107-ми запрошених гостей з Польщі згадано лише половину. Не згадано гостей з-за кордону, а було їх чимало. От хоч би взяти Радянську Україну з числа 23 гостей, на м. Київ припадає — 14, Львів — 5, Харків — 2, Дніпропетровськ — 1, Бережани — 1, з Баня Луки (Юго-

славія) — гостювало 3-х, з Пряшева (Чехословаччина) — 3-х, з Берліна — 1, з Москви — 1, з Ясс (Румунія) — 1, з Дебрецина (Угорщина) — 1. Коли взяти лише Польщу, то з запрошених нами гостей найбільше репрезентувало Варшаву — 52, відтак сам Щецін — 17, Краків — 13, Люблін, Познань, Кошалін, Ополє по — 3, Вроцлав і Лігниця по 2, Гданськ, Ряшів, Торунь, Закопане, Бжег, Перемишль, Згожелец і Елк по 1-му.

Не береться до уваги власних лекторських сил щецінського УСКТ, бо це перевершувало б розмір статті. Це питання, безумовно вимагає окремого та детальнішого обговорення.

Михайло Козак

ЧОЛОВІЧИЙ ХОР «ЖУРАВЛІ»

«Задумуєшся та стаєш перед дилемою: яка сила примушує один раз на квартал 50 людей з усієї Польщі їхати кількасот кілометрів на дводенні репетиції та дає диригентові змогу сцементувати їх в дисциплінований хоровий колектив? І відповідь насувається сама — цим таємним магнітом є любов до рідної пісні, а всі хористи, на чолі з засновником хору та його диригентом Ярославом Полянським, — це гарячі ентузіасти хорової музики».

Так писав Б. Шилкевич про виступ хору «Журавлі» в Щеціні («НС» 18. III, 1973).

Чоловічий хор вперше виступив на IV фестивалі української пісні у Варшаві. Додаймо — виступив з успіхом.

«Вечірній концерт присвячений українській хоровій та естрадній пісні» — писав рецензент концерту — «дав глядачам надсподівані враження. Він розпочався досконалим збірним чоловічим хором...

І хоч під керівництвом Я. Полянського мав лише одну спільну пробу, знаменито виконав «Ревуху» В. Матюка та пісню «Закувала та сива зозуля» П. Ніщинського».

Початок зроблено. Та проминув дзвінким феєрверком фестиваль, прийшли сірі будні, а з ними труднощі та турботи.

В лютому 1972 року 35 хористів зібралися в Сьрудборові під Варшавою на 10-денну репетицію. Нарешті був час на опрацювання репертуару, з гурту індивідуалістів почали зарисовуватися, під вмілою рукою диригента, контури колективу.

На «тренувальному таборі» в Сьрудборові був час полагодити організаційні справи; для допомоги диригентові вибрано управу хору. На місце постійного осідку хору обрано Варшаву, де проживає велика частина хористів та диригент.

В Сьрудборові остаточно оформився цей своєрідний під кожним оглядом колектив. Мабуть важко було б знайти в Польщі другий, організаційно подібний хор, якого члени проживаючи на багато сотень кілометрів від себе підготовляються індивідуально і щойно безпосередньо перед виступом з'їжджаються на спільні репетиції.

На таборі винесено одну істотну постанову — вирішено надати хорові назву «Журавлі». Бо ж як журавлі хористи злітають на репетиції та виступи, щоб згодом повернути до рідних гнізд.

Інтенсивні заняття в Сьрудборові не перешкодили хористам скласти дня 24 лютого, в четверту річницю смерті першого диригента УСКТ-івських хорів Осипа Курочка, в'язанку гвоздиків на його могилі. В'язанку — символ, немов у доказ, що чоловічий хор перебирає на себе відповідальність за збереження та гідне продовження українських хорових традицій у Польщі.

Екзаменом на атестат зрілості став для хору концерт, присвячений Лисенкові з нагоди 130-річниці з дня народження композитора. Хорові випала честь відкрити концерт у залі Вищої музичної школи у Варшаві. В хроніці хору день 27 лютого 1972 року записаний як день першого офіційного виступу «Журавлів». Цього дня всі навіть скептики, зрозуміли, що тут не може вже бути мови про одноразовий спалах ентузіазму, а сцементований колектив стає невід'ємним компонентом української культури в Польщі. Хор виконав вісім пісень з великого репертуару. Перепліталися Воробкевич, Копко, Матюк, Ніщинський, Лисенко, Людкевич... Виконано, між іншим, такі шедеври як: «Гуляли, гуляли», «Зазвенімо разом, браття», «Де срібнолентий Сян пливе» і «Чуєш брате мій».

Ректор Вищої музичної школи у Варшаві ствердив, що «художній рівень хору дуже високий».

Черговий етап діяльності хору — це його виступ у Гданську. З розмахом організовані гданщанами традиційні вже весняні концерти не без рації здобули назву «малого фестивалю».

«Колектив представив глядачам, як подавало «НС», багату художню програму, він спеціалізується в хоровій українській класиці... Хор своїм художнім рівнем дав дуже добре свідоцтво уескатівському аматорському рухові, в який він уводить у нас новий стиль — академічний спів».

Влітку «Журавлі» прилетіли до Перемишля. Перед ними стало нове завдання: турне по Ряшівщині. Маршрут: Перемишль — Мокре — Лосє.

Ось уривки вражень з турне популярного в хорі, завжди розсміяного Івася Олійника:

«Мандрівка з піснею в гори ще більш з'єднала колектив і дала «Журавлям» крила до польоту...

До Мокрого приїхали люди з Команчі, Загір'я, Устриків, Сянока, Ясла та інших місцевостей. Концерт почався десь о 22 год. і тривав до половини першої вночі...

Після концерту люди сварилися між собою, кожен хотів взяти до себе на нічліг когось з нас. Добрі люди дали на вечерю свіжого хліба та молока. На сніданок усіх запросили на традиційні пироги, які варили сільські жінки...

В Лосі співалося нам дуже легко, бо тепле привітання, яке нам влаштували мешканці, додавало сили й охоти до співу».

Тут всякі коментарі зайві. Це враження хориста, послухаймо з черги слухача, який в «НС» підписався «Учасник».

«Ще далеко до початку концерту, а з усіх доріг сходяться люди. В залі глядачі займали місце вже за годину перед початком. Самі організатори не сподівалися такої кількості глядачів...

Частина глядачів слухала концерту стоячи. Настрій під час виступу святковий, глядачі так зосереджено слухали пісень, що, як кажуть, «можна мак сіяти».

В листопаді 1972 року хор отримав запрошення від ВП УСКТ в Кошаліні на концерт, присвячений Жовтневій революції. 4 і 5 листопада відбулися два концерти в Битові та Кошаліні.

«Саме чоловічий хор у Кошаліні ще виразніше проявив свої великі вартості» писав з нагоди концертів Роман Галан. «І хоч це не буде ніяким відкриттям, варто ще раз повторити ствердження не одного присутнього на концерті, що таких перспектив і можливостей розвитку, які зараз у «Журавлів» не має поки що жоден уескатівський колектив. Хоч про успіхи значення їх діяльності можна буде говорити щойно по кількох роках, та вже тепер треба поставитись до справи виступів цього хору не як чергових кількаразових експериментів, а прийняти його існування як щось потрібне, необхідне».

Слід звернути увагу на влучне слово: необхідне. Все більше зацікавлення уескатівських (і не тільки!) середовищ «Журавлями»

Колектив «Журавлі» на виступі в Кошаліні. Фото З. Зегліча.

і численні запрошення та домагання приїхати на виступ — це найкращий доказ цієї необхідності. Зараз вже годі уявити собі якусь серйозну культурну імпрезу Товариства без участі чоловічого хору.

Виступи колективу на Щецінщині в лютому 1973 року відбулися саме в річницю першого виступу хору. В першому році свого існування «Журавлі» виступили 9 разів, несучи землякам рідну пісню. Рецензент щецінського концерту писав: «Концерт «Журавлів» залишив незабутні враження в українців Щецінщини, які з'їхалися на виступ з найдальших повітів воєвідства, людей спрагнених рідної пісні в доброму виконанні. А сльози радості та зворушення в очах багатьох слухачів хай будуть для виконавців найкращою нагородою за їх труд».

«Журавлі! Журавлі! Очарували ви нас нашими старими українськими піснями» — писала одна з щецінських слухачок в листі до керівника хору — «Ви залишили нам радість і правдиву насолоду. Від серця дякуємо та очікуємо «Журавлів» знов у Щеціні».

А інша захоплювалася і: «Слава! Слава! «Журавлі...» за щирий духовий пир, який ми переживали на концерті в Щеціні та отирали сльози зворушення».

15 вересня 1972 року хор був прийнятий на члена організації «З'єдночоне польске зесполи сьпеваче і інструментальне». Авторитет хору зростає завдяки фактові, що разом з ним радо виступають відомі в Польщі солісти: Марія Щуцька, Бернард Ладиш, Володимир Денисенко та інші.

Для потреб чоловічого хору ГП УСКТ видало першу збірку пісень, тепер опрацьовується друга.

Поїздки «Журавлів» по Польщі мають ще один аспект. Концертуючи, вони поповнюють свої ряди новими ентузіастами хорової справи. З гданського концерту диригент привіз 5 нових зголошень, з Кошаліна одне, в Перемишлі звербувано 5, а в Щеціні 3 особи. Правда не всіх, які зголосилися, прийнято, проте загальновідомо, що до співу крім охоти треба ще мати голос і музикальне вухо.

В тому місці слід подати статистично, як поодинокі осередки УСКТ репрезентовані в хорі:

Варшава	14	Гданськ	14
Перемишль	8	Краків	6
Щецін	3	Кошалін	2
Ольштин	1	Вроцлав	1

В керівника та диригента хору амбітні плани. Хоче вивчати українську хорову класику, починаючи від Дилецького, Веделя та Березовського. Сягнути також до західноєвропейської класики. Хоче показати українську пісню в історичному розвиткові від козацьких і чумацьких пісень аж по пісні радянських композиторів. До того «місцевий патріотизм» підказує включити до репертуару пісні: лемківського, перемиського та підляського регіонів.

Знаючи запал і відданість «Журавлів» хоровій справі, ці плани мають усі шанси на здійснення.

М. Т.

У ДРАМГУРТКУ

«СИНЯ ЛЕНТОЧКА»

Я хочу розповісти про українську молодь Перемишля, про її активну участь в ускатівському житті в 1970—1972 роках, без якої діяльність Товариства просто немислима. Молодих людей щороку в нас прибуває. Хто довідається про нашу світлицю, хто хоч раз зайде, той стає нашим другом і бувальцем. Звичайно відвідують молоді й кав'ярні, кінотеатри, чи театр, але більшість свого вільного часу проводять саме в домівці УСКТ. Від 1970 р. до половини 1972 р. сильно гомоніла наша світлиця молодими голосами.

Хочу згадати тут про працю 2-х молодіжних колективів драматичного гуртка під кер. Наталії Ожибко та «Синьої ленточки» під кер. мгр Ярослави Поповської.

Праця згаданих гуртків подекуди поєднується в одну цілість, так би мовити сплітається разом, але тільки на терені Перемишля.

Співочий колектив «Синя ленточка» розпочав свою діяльність добре опрацьованою програмою, на Шевченківському концерті 31 березня 1969 р. Згодом гурток виступав на фестивалі української пісні в Горлицях, а потім — на III фестивалі в Кошаліні. Там здобула «Синя ленточка» перше місце між молодіжними гуртками.

З початком 1970 р., 15-го лютого, гурток виступив з новою програмою на концерті з нагоди 100 річниці з дня народження Леніна. З того часу програма збагатилася, пісні були щораз краще та цікавіше опрацьовані, щораз краще виконувані і більше подобалися публіці. «Синя ленточка» — це естрадний гурток. Програма гуртка побудована суцільно. Виконавці ввесь час перебувають на сцені, а окремі номери програми не розділяються завісою.

В тому часі стала працювати в «Синій ленточці» Людмила Павлище. Вона вміла надати провідну лінію, тематичну концепцію, яка пов'язувала всі номери програми. Цікаво переплітала пісні, вивчені Я. Поповською, з чудовими хороводами та подекуди танцями. До цього доходили цікаві скетчі, сміховинки й веселі вірші, які вивчали бувальці драмгуртка й тоді «Синя ленточка» ставала справжньою естрадною групою.

Але це співробітництво не тривало довго. Л. Павлище зрезигнувала з праці в «Синій ленточці», як і з праці з дитячим гуртком. У вищезгаданих роках «Синя ленточка» під керівництвом Я. Поповської виступала багато разів на перемиській сцені з нагоди різних свят і роковин. Відбулося 3 Шевченківські концерти з великим вкладом «Синьої ленточки»; 12 квітня 1970 р. — концерт в честь 110 роковин з дня народження Уляни Кравченко; 19.IX.1971 р. — вечір з нагоди 100 річниці народження Лесі Українки, «Веселий вечір» 14 березня 1971 р. і інші концерти зв'язані з державними святами та річницями.

22 березня 1970 р. «Синя ленточка» виступала на Шевченківському концерті у Варшаві, 14 травня — на концерті в Любліні разом з «Бескидами».

31.V.1970 р. «Синя ленточка» на IV-му воєвідському фестивалю «Пісні та музики» в Свяноці здобула II місце («Бескиди» I-ше). 25.X.1970 р. «Синя ленточка» побувала на гостинному виступі в Кракові. Крім пісень, С. Павук декламував вірш «Лист султана до запорожців» і «Запорожців до султана». Це одинока декламація, яку з репертуару драмгуртка вчула публіка поза Перемишлем, не дивлячись на це, що драмгурток диспонує великою кількістю гумористичних віршів, скетчів та різних сміховинок, а навіть коротких інсценізацій. Якось ніхто не запропонував цього, незважаючи на це, що якраз в «Синій ленточці» зав-

Молодіжна хлоп'яча група виконує збірну декламацію «Гамалія» на Шевченківському вечорі в Перемишлі.

жди не бракує гумору та пов'язання пісень з живим словом.

28 березня 1971 р. «Синя ленточка» відвідала вдруге Краків, цим разом на міжвоєвідському огляді художніх колективів.

В жовтні 1971 р. «Синю ленточку» запрошено на гостинні виступи до Катовиць.

В Перемиському повіті виступала «Синя ленточка» в 1970—72 рр. тільки в Кальникові. На початку заснування молодіжний колектив нарахував 18—19 осіб. Були це: Ірка Бахір, Надія Бахір, Адзя Гессе, Дануся Даньчак, Ірина Зозуля, Ліда Кліш, Галина Савуляк, Стефа і Данка Сеньків, Ірина Карабаник, Христя Терлецька, Люба Філь, Ірина Худьо та Дануся Чорній. З хлопців — Богдан Білий, Казимир та Петро Сцібівовк, Зенон Туркевич, Любомир Юрчак, а опісля Степан Павук.

При кінці 1971 р. багато дечого змінилося в «Синій ленточці». Кілька дівчат підготовилось до матури. Вони не могли приходити на проби. Зенко Туркевич пішов на два роки в армію. Деякі дівчата виїхали або працювали поза Перемишлем, а деякі вийшли заміж і були зайняті своїми справами, інші перейшли до «Бескидів» — гурток, створений великим накладом сил і жмудної праці Ярослави Поповської перестав існувати. Але неструджена диригентка не піддавалася. Переборола все та зорганізувала новий гурток, в якому зараз є молодь початкових та перших класів середньої школи. Це учениці: Маруся Гнатюк, Чеслава Федьо, Ліда Савуляк, Надія Чорній, Люба Кліш, Зеня Микита, Юрина Макар та Романа Баб'єчко. І ось уже 19.III.1972 «Синя ленточка» виступила на концерті з нагоди 15-ліття УСКТ, а відтак зі зміненою програмою — на Шевченківському концерті в Перемишлі.

В такому складі незабаром виступала «Синя ленточка» на IV фестивалю у Варшаві, а в жовтні 1972 р. — на воєвідському огляді в Перемишлі. І тому, що цей гурток існує недавно, ще не використав усіх своїх можливостей і не змобілізував як слід до праці. Багато часу треба, щоб, так би мовити, з «сирого» матеріалу зробити добрий колектив. Однак Я. Поповська далі неструджено та на-

Учасники Шевченківського концерту в Перемишлі.

полегливо працює, а молоді стараються всі недоліки вирівнювати. Побіч «Синьої ленточки» існує та працює другий колектив — молодіжний драматичний гурток. Гурток цей теж бере участь в різних імпрезах з нагоди державних свят, роковин Шевченка, Лесі Українки, Уляни Кравченко. Гурток організує вечори «Гумору та сатири», в першому вечорі виступав самостійно, в другому — зі «Синьою ленточкою». Програми були дуже багаті та солідно опрацьовані, тривали понад 2 години часу. В репертуарі гуртка є багато веселих скетчів, сміховинок, веселих віршів, одноактні веселі картини. Є вірші Руданського, Франка, Котляревського, сміховинки Остапа Вишні тощо. Є теж поважні вірші Т. Шевченка, І. Франка, Лесі Українки, Уляни Кравченко, П. Тичини, П. Воронька, Л. Забашти, М. Рильського, І. Кравченко, О. Олеся та ряд інших поетів.

Крім осіб, які належали до «Синьої ленточки», в драмгурткові працювало багато старших членів та багато дітей з початкової школи: Ігор Медвідь (зараз вже закінчив ветеринарію), Павлина Ціж (вийшла заміж), Марія Чорній (зараз вже працює в Перемишлі), Любомир Побідинський (закінчив рільничий ліцей), Ганя Гнатів, Маруся Мальковська, Осип Кривуцький (теж вже працює), Юрко Крупа, Іван Кривуцький, Я. Хмара, Христина та Маруся Блонарович, Богдан, Роман і Дануся Ференц, Марія Яремко, Богдан, Роман та Володимир Ярмоли, Ігор і Марко Стех, Ірка Підлужна, Адам Стець, Аня Гаміга і інші.

Багато з них, крім того, що брали активну участь у роботі окремих існуючих гуртків художньої самодіяльності, приходили на літературні та історичні вечори, товариські та танцювальні забави тощо.

Гурток вивчив комедію «Веселі заручини», яку тільки раз поставлено на перемиській сцені.

Розпочав вивчати комедію «Дядько із системи» Євгена Кравченка та другу комедію «Весілля без музики» Івана Мельника, але зараз треба розпочинати працю від нова, бо змінюються майже всі дійові особи.

«Синя ленточка» на Шевченківському концерті в Перемишлі. Фото З. Мендиховського.

Найбільшою заслугою гуртка вважаю однак постановку драми Лесі Українки «Лісова пісня».

Чому наш колектив вирішив підготовити саме цю драму? Ще з дитячих років я була закохана в творчості Лесі Українки, а особливо захоплювалася «Лісовою піснею». І не пам'ятаю, й не чула, щоб коли-небудь її ставили в Перемишлі. Важко було підібрати виконавців. Наприклад, дуже важко виконати роль Мавки, а до цього вона мусить бути молода, гарна тощо. Подібно з іншими персонажами. Всі герої фантастичного світу мусять відзначатися свіжістю, оригінальністю, а до того мусять добре знати мову. Після численних проб нам вдалося якось перемогти труднощі. 1-го березня 1969 р. на перемиській сцені вже вдруге була поставлена «Лісова пісня». Вперше я приготовляла п'єсу з учнями ліцею, в якому я тоді вчила (1959 р.). Допомагав мені в цьому мій покійний чоловік Дам'ян Ожибко. І праця не видавалась такою важкою, хоч усі юні актори вперше виступали на сцені.

Цим разом я опрацювала «Лісову пісню» з учнями різних шкіл (деякі доїжджали). Репетиції можна було проводити тільки в неділю рано. Юні актори старалися, як могли, щоби п'єса вийшла якнайкраще, але й між ними були більш здібні, й такі, яким важко вивчати українські тексти. Деякі персонажі треба було зміняти кілька разів.

Найбільше праці для вивчення довгих і важких ролей вклали Надія Бахір (Мавка) та Мар'ян Чорній (Лукаш). А ось по черзі інші актори: Русалка водяна — Ірина Бахір, Русалка польова — Христина Блонарович, Водяник — Юрій Крупа, Мати Лукаша — Ірина Зозуля, опісля Ліда Кліш, Килина — Галина Савуляк, Доля — Дануся Чорній, Перелесник — Любомир Юрчак, дядько Лев — Осип Кривуцький, Той, що греблі рве

— Стефа Сеньків, Той, що в скелі сидить — Степан Легенс, після Ярослав Юрчак, Лісовик — Богдан Ференц, пізніше Богдан Сютрик, а відтак Степан Павук. Куць (чортик) — Ромко Ференц, після Ігор Стех, а потім Мар'ян Яремко, син Килини — Єва Павлище, після Марко Стех, потім Збисьо Кризуцький, Потерчата — Маруся Блонарович, Дануся Ференц, а відтак Ірка Підлужна, злидні — Єва Блонарович, Зенон Ференц, Маруся Козар.

Сама п'єса триває 2 з половиною години. Мені довелось бути всім: художнім та технічним керівником, організатором самої вистави, режисером, костюмером і опрацювати музичну сторону. Я. Поповська опрацювала доповідь про «Лісову пісню», яку розказала перед і в часі перерв вистави, а за другим разом опрацювала музичну сторінку.

Л. Юрчакова допомогла у виконанні деяких костюмів, а Павлище в дечому іншому. Аж пізніше за другим разом в деяких справах допомогли наші товариші: Богдан Сютрик та Ярослав Юрчак. Суфлерував І. Стисло, дуже добре характеризував усі персонажі кожного разу І. Буць.

В сумі на перемиській сцені «Лісова пісня» була поставлена 3 рази, а коли вчислити п'єсу, ставлену ліцеальними учнями то 4 рази.

2-го червня 1972 р. ми поїхали на гостинний виступ до Кракова, де глядачі прийняли перемишлян дуже сердечно, часто нагороджуючи молодих виконавців оплесками. Це, можна сміло сказати, був найприємніший день для нас усіх, а я почувала себе дуже щасливою. В моєму житті цей день належить до найкращих.

Моя праця з гуртком обмежувалась тільки на терені Перемишля. Ми дуже хотіли виїхати в терен, хоча б у Перемиський повіт, але через різні перешкоди не здійснили планів.

Наталія Ожибко

Співає дует з опери «Запорожець за Дунаєм» Я. Поповська та І. Співак на Шевченківському концерті 29.IV.69 в Перемишлі.

Богдан Назарович.

«Лемковині на виступі в Маластовій. Фото П. Шафрана.

ЛЕМКОВИНА

Ансамбль «Лемковину» утворено досить давно. Першими її членами були мешканці сіл Білянки та Лосі й частинно Висови. Вони виступали багато разів на сценах лемківських і польських сіл, а також і в містах. Ансамбль співав, танцював і грав. Спочатку керівником і диригентом «Лемковини» був Павло Стефанівський. Дуже гарно колектив показав себе, виступаючи на відкриттю пам'ятника погиблим партизанам з Лем-

«Лемковина» на Шевченківському вечорі. Фото П. Шафрана.

ківщини, який поставлено в Устю Горлицького повіту.

Згодом ансамбль перестав виступати. Замість нього почав діяти лемківський хор під диригуванням Ярослава Трохановського. «Лемковина» з дуже великим успіхом виступила в 1967 році на І фестивалі української пісні та музики в Саноці і на II фестивалі в 1968 р. в Кентшині, а також на III фестивалі в Кошаліні в 1969 році. На цих виступах прекрасно сольні партії виконували М. Трохановська, А. Стеранка і М. Воробель. Тоді були хористами переважно селяни Бортного та Зиндранови. Польське радіо з Варшави записало деякі пісні в їх виконанні.

30 травня 1970 року «Лемковина» брала участь в воєвідському огляді в Саноці. Це був 50-особовий, найбільший ансамбль пісні та танцю з усіх виступаючих колективів. Члени цього ансамблю — це мешканці сіл: Ждині, Конечної, Ганчови, Білянки.

В березні 1971 р. «Лемковина» виступила на міжвоєвідському огляді в Кракові, а в червні 1971 р. — на IV-му центральному фестивалі української пісні й музики в Варшаві. В тих виступах брали участь і члени гуртка з Лося. Сольні партії переважно виконували: Василь Дудра, Петро Корел, Ольга Гайтко, Надія Грбаль, Меланія Воробель і Ольга Стефанівська.

22 жовтня 1972 р. «Лемковина» брала участь у воєвідському огляді до V фестивалю української пісні й музики в Перемишлі, а в травні 1973 р. — міжвоєвідському огляді в Кракові.

Крім згаданих виступів, «Лемковина» давала багато концертів переважно по селах Горлицького повіту: Ганчові, Лосю, Ждині, Білянці, Маластові та в самих Горлицях.

Керівником і диригентом ансамблю «Лемковина» був Ярослав Трохановський, інструктор воєвідського правління УСКТ у Ряшеві.

П. Повазник

«Лемковина» на III фестивалі УСКТ у Кошаліні.

Маруся Щуцька на Шевченківському концерті у Варшаві. Фото М. Петшаковського.

З ГУРТКА УСКТ

НА ОПЕРНУ СЦЕНУ

Середнє та старше покоління уескатівців добре пам'ятає того «Соловейка» Марка Кропивницького, що з ним з'явилась на наших любительських конах місяцевидна дівчина Маруся, студентка російської філології Варшавського університету. Вона звернула на себе увагу своїм чистим, приємним, теплим голосом. Названо її «соловейком» у зв'язку з піснею, яку виконувала. Це був 1958 рік.

Насправді дівчина називалась Маруся Щуцька. Народилася у Верешині на Грубешівщині. Згодом переселилася до Венгожева на Ольштинщину, де здобула середню освіту.

Українське суспільно-культурне товариство незабаром заходилось допомогти талантові Марусі. Протягом 2 років Товариство оплачувало музичного педагога — добродійну Скалік, яка піклувалася Марусею. В 1962 р. Маруся, будучи ще студенткою на останньому році русистики, могла вже поступити в середню музичну школу, де вчилася у доц. Марії Кунінської. В перші місяці навчання УСКТ також їй допомагало, а крім цього полагодило їй звільнення від обов'язкового стажу вчительки-русистки після закінчення університету.

Завдяки своїм надзвичайним музичним здібностям, наполегливій та систематичній праці, Маруся Щуцька в 1965 р. могла почати навчання в Державній вищій музичній школі в Лодзі, на вокальному відділі у цієї ж доц. М. Кунінської.

Під час навчання в Лодзі бере участь у багатьох студентських концертах. У 1968 р. це приносить їй II нагороду на загальнопольському міжвузівському конкурсі класичної музики в Лодзі.

Рік пізніше, ще на IV курсі студій, дебютує в партії Мікаели в опері «Кармен» у Кракові, співає оперні арії з оркестром філармонії в Любліні та виступає в телевізійному студентському концерті.

В лютому 1970 р. дістає першу постійну працю в Поморській філармонії в Бидгощі, яко солістка зведення «Capella Bydgostiensis» не закінчивши ще студій. Це було в червні того ж року. Відтак дістає диплом з нагородою.

Починається співацька кар'єра: концерти, виступи в радіо та телевізії. Двічі співає в Національній філармонії в Варшаві — Бахові «Страсті» за св. Йоаном і Марком. Разом з «Бидгоською капелею» гостює в Чехословаччині, Данії, Італії, Югославії та Угорщині. Бере участь у міжнародних співацьких конкурсах у Будапешті (1970), Тулузі (1971) та Парижі (1972). З Тулузи привезла бронзову медаль.

У 1972/73 р. почала роботу солістки в Великому театрі в Лодзі, який правдоподібно перевершує Варшавську оперу.

В листопаді 1972 р. під час гостювання театру в Західній Німеччині співала партію Деспіни в «Cosi fan tutte» Моцарта по-італійськи. Це був її оперний дебют, до речі, дуже вдалий, як відзначала німецька преса. Дальші її ролі — жриця в Вердійовій «Аїді» та Папактена в «Чарівній свиррілі» Моцарта. Готує також Паміну з цієї ж опери, Ганусю з «Віндсорських витівниць» Ніколаї та Олімпію з «Гофманових казок» Оффенбаха.

Маруся Щуцька, як професійна артистка польських сцен, не забуває про тих, з якими виростала. Вона часто виступає в наших ускатівських концертах, додаючи їм пишності та краси. Народ, з якого виросла артистка, їй вдячний, що не соромиться свого, а успішними виступами підтверджує, що в нашому народі є таланти, які постійно розвиваються.

Ярослав Полянський

БАРТОШИЦЬКИЙ СПОГАД

Минуло вже скільки літ з того часу, коли вперше в Бартошицькому педліцеї № 2 організовано два перші класи з українською мовою навчання. Охочих учитися було багато й то в різному віці: були тут учні, в відповідних до класу літах, були також і такі хлопці, яким почав уже висипатися вус. Відчувалась тоді нестача фахівців до навчання української мови. Учні — це була збиранина з усіх районів. Розмовляли вони різноманітними говірками. Призводило це часто до кумедних ситуацій, а особливо коли не могли порозумітися між собою. Пам'ятаю, скільки сміху викликало просте слово професора математики, коли ужив слова «точка» на геометрії. Клас лопався зі сміху, а професор наш до кінця свого перебування в нашому педліцеї залишивсь «Точкою». В другому році ситуація покращала, бо крім фахівця від математики прийшов знавець української мови, Іван Брук, а також і хімії мгр Галина Криванська. Ми молоді любили співати вечорами рідні пісні. Вчились одні від других старих пісень. Наші вчителі відчували потребу організувати якийсь гурток, але не було до того в них художнього хисту. Пам'ятаю, що коли мала відбутись конференція вчителів української мови в нашому ліцеї, то організувати і вести художню частину доручено учениці Гані Галагіді, яка належала вже до самодіяльного гуртка. Щойно згодом учитель Брук та математик організували драматичний гурток, що поставив п'єсу «Сватання на Гончарівці». Ми поставили її в Кентшині та в Бартошицях. Не забуду мабуть ніколи пригод. Важко ж було цілуватися учням в присутності професорів. Однак, коли вийшли на сцену, тоді було сміху! Схвильований Осип (Борсук) забув, що має цілувати партнерку. Стоять обоє, а вона соромить-

Жіноча група Бартошицького педліцею. Фото В. Пшепюрського.

ся сказати: «поцілуй». За кулісами товариші з подругами обіймаються, показують, що слід робити. Нарешті не видержавши, Ганя шепнула Осипові: «Поцілуй же!» А ось у Кентшині було чимало сміху, бо замість пирогів принесли кров'яну кишку та ще таку, на яку перед концертом в запалі підготовки до виступу сів собі Михайло. Та й довелось нещасним «артистам» заїдати її, ще й прихвалювати. Однак після двох виступів, гурток на превеликий жаль припинив свою діяльність. Час від часу ми виступали з піснями, яких вчила нас Ганя Галагіда, однак це була краплина в морі наших бажань і можливостей.

Усе змінилось, коли до нас прийшла вчителька Олександра Сеньків. Ця віддана жінка зорганізувала гарний 40 особовий гурток танцю і пісні. Ми знали, що жодний виїзд з концертом не виправдає наших занедбань в уроках. Виключення з гуртка було б найтяжчою карою й тому ми вчились, хоч і не на відмінно, однак на стільки, на скільки кожний мав змогу. Щоб співати, треба було часто проводити репетиції, а тут в гуртожитку інші учні готовили уроки. Ми їм перешкаджали. Що робити? Ситуація здавалась безвихідною. Однак досвідчений організатор Сеньків переглянула шкільні підвали й там знайшла для нас приміщення. Директорка погодилась, щоб ми влаштували собі там свою світлицю. Скільки відер винесли ми піску разом з нашою вчителькою Сеньків! Скільки днів перепрацювали в поті чола, поки наш підвал звільнився від щибеню. Ніхто з викладачів на чолі з директор Б. Серкес не вірив, що ми дамо раду все це впорядкувати. Однак ми були сповнені запалом від своєї опікунки. Який гарний видався нам цей підвал, коли його розмалювала наша керівничка Сеньків з Марусею Купич! З якою радістю ми вітали в ній портрет Кобзаря. Не знаю, хто й подарував нам рушник на нього. В неділю наступило відкриття світлиці. Директор Серкес перетяла стрічку та прийняла вручений гуртківцями хліб-сіль. Усі професори та директор були захоплені нашою чепурненькою світлицею. А ми були горді з цього, що довели працю до кінця

Жіноча група Бартошицького педліцею під час репетиці. Фото Всеволода Пшепюрського.

та матимемо свій куточок! Гурток обрав своє правління: головою вибрано Ганю Галагіду, заступником — Михайла Гливу, а секретарем — Марусю Купич. До її обов'язків належало організувати виїзди, писати та розвозити афіші, провіряти присутність на репетиціях. В гурткові ми не лише вчились пісень, але привчалися також диригувати хором. Кожний член хору на одній з репетицій був диригентом. Це були корисні для нас лекції ведення хору. Очевидно, все робилось під оком невтомної Сеньків та під її увагами, що зле було, а що добре. Концертів у нас було дуже багато, годі їх тепер злічити. Та й де ми не бували! Кежкі, Бані Мазурські, Венгожево, Ельблонг, Бранево, Гурово Ілавецьке, а що вже казати про села поблизу Бартошиць! Там ми бували річно кілька разів і тому напевно добре пам'ятають нас люди Острого Барда, Стопок, Семпополя та інших сіл, яких назви я вже не пам'ятаю. Люди приймали нас радісно, хоч наші концерти не завжди були на високому художньому рівні, однак мрійливість наших пісень та життєрадісний український гумор часто полонив глядачів. Наші молоді викладачі, що прийшли до Бартошиць: мгр Ярослав Марушечко та Микола Калішук виступали разом з нами. Я добре запам'ятала концерт у Гурові Ілавецькому. Під час в'язанки партизанських інсценізованих пісень, на залі почули ми голосний плач матері. По обличчях наших учительок: Сеньків та мгр Галини Криванської текли сльози, яких вони й не вспівали витерти. Навіть в очах професорів видно було повно сліз. Ми співали і всі туртом плакали: зал та виконавці. Глядачам мабуть пригадались жорстокі роки війни. Іншу пригоду ми мали в одному з сіл поблизу Бартошиць. Це було на Різдв'яні свята. Після одного концерту ми пішки поспішали в сусіднє село на концерт, бо дорогу замело так, що автомашина не могла проїхати. Пан Марушечко мав зі собою магнетофон. Показував дядькам, як це робиться, тай залишив його в одній хаті. Поки ми там виступали дядьки включили магнетофон і награли. Проблема постала опісля, бо награння не надавалось на подару-

нок для наших викладачів, а як знищити запис дядьки не знали. Хотіли вже й плівку тяти, але на щастя ми повернулись і Марушечко навчив дядьків ще й ліквідувати запис. А жінки ще довго з них сміялись.

Співжиття в гурткові складалось чудесно! Ми одне за одного були б пішли край світу. А вже найбільш кожний прив'язаний був до керівника гуртка Сеньків, хоч на лекціях була вона аж надто до нас вимоглива. Тим часом до гуртка прибули першокласники, багато, бо аж 20 осіб. Треба було шукати нових розв'язань, щоб загартованого гуртка не зробити малооперативним. На зборах рада гуртка схвалила, щоб створити з них новий гурток. Щоб відтяжити керівника Сеньків, ми вирішили самі працювати з молодими товаришами. Хоровою групою зайнялась Ганя Галагіда, а танцювальною — Люба Свіченюк. Старший гурток почав вивчати п'єсу «Ой, не ходи Грицю». Це не значить, що ми припинили свою хорову чи танцювальну діяльність. Це все йшло разом. А вже коли Сеньків щось ставила, то на такому рівні, на який нас лише було стати. Не забуду, скільки зусиль вклала ця жінка лише в це, щоб навчити Ганю Галагіду божевільно сміятися. З кожним, хто грав головні ролі, Сеньків працювала окремо. Відтак відбувалася генеральна репетиція. Я захоплювалась та захоплюватимусь самовідданою працею Сеньків. Знаю одно, що вона стала мені зразком, якою повинна бути вчителька. І напевно не мені одній. А скільки цінних вказівок до праці в хорах, драмгуртках і танцювальних колективах ми винесли в життя від неї. Здається мені, що ця жінка передала нам усе, що лише сама мала хорошого: працьовитість, наполегливість та витривалість і сильну волю. Ми вже були в п'ятому класі, коли почали ставити п'єсу: «Ой, не ходи Грицю». Особливо запам'ятався мені виступ у Браневі. Зал був переповнений. За нами вже два концерти Шевченківські і ось після годинного лише «відпочинку» ми починаємо ставити п'єсу. Наші юні артисти грають чудесно: Остап Биць, Ярослав Марушечко, Катерина Гаврилець, Маруся Купич, Люба Свіченюк, а вже саму себе перейшла Ганя Галагіда в ролі Марусі. Був такий момент, коли редактор «Голосу Ольштинського» не вірив, щоб так чудово грала ліцеалістка, вважав, що це студентка театральної студії. Однак найгірший момент, важкий іспит нашої зрілості був перед нами. В середині III дії наша керівник Сеньків мліє. Непритомну виносять її за куліси. Вийти нікуди, вікон також годі відчинити. Її місце суфлера зайняв зразу Михайло Глива. А ми ставили п'єсу, грали в великому, нервовому напруженні. Однак глядачі нічого не завважили з наших переживань. Суфлерами були всі товариші, які виходили за куліси. Після того виступу п. Сеньків дякувала нам за нашу притомність й опанування. Про те, що ми виходили з Бартошиць підготовані не лише до ведення уроків рідної мови, але й до суспільної праці, свідчить факт, що вже на практиці наші п'ятикласники організували концерти на Шевченківське свято. П'ятикласників-гуртківців, що відходили від нас, прощали на врочистих зборах зі сльозами в очах. Ми зжились з ними. Серед них був відомий тоді дует Гані Галагіди та Катерини Гаврилець. Ганя Галагіда, як голова, подякувала товаришам за добре співробітництво та передала всі документи гуртка на руки новообраного голови Марусі Купич. Побажавши товаришам успіхів, ми пішли в світ здавати іспит з усього того, чого навчились у педліцеї.

Минуло вже стільки літ з тієї пори, як на Мазурській землі постав перший у Польщі молодіжний український гурток, але пам'ять про його працю все свіжа.

Анна Назарович

БУДНІ ВЧИТЕЛІВ

ГОЛДАПЩИНИ

Там де добрий учитель, там не лише діти вчаться на відмінно, але й старші пізнають красу книжки. Про це все знають добре низові та горішні ланки УСКТ. Маємо вже досвід, що коли панує зрозуміння між діячами УСКТ та вчителями, тоді праця йде жвавіше. Як приклад хочу навести Голдапський повіт. Усі вже в Польщі про Голдапщину чули. Знають, що Голдапщина веде перед в праці УСКТ. Праця Товариства пливе тут своїм руслом і завжди рівним темпом. В чому ж таємниця? Головне в тому, що працюють усі активісти. Збори правління ПП УСКТ відбуваються майже завжди в поширеному складі. Зрештою, тут збори це не просто засідання членів УСКТ чи пуста балачка. Тут дискусія запальна, питання торкаються всього, а вже найбільш українського шкільництва та турбот про вчителів. Правління цікавиться, як складаються відносини між учителем а середовищем, хто та куди з учителів з кінцем року відходить і т.п. Правління тісно співробітничає з відділом освіти в Голдапі. Відчуваючи піклування ПП УСКТ, молоді вчителі більш охоче горнуться до суспільних праць, організованих ПП. Дивлячись нині на тих людей, пишучи про них, не можу не згадати тих перших, якже трудних років. Ось 1956 рік. Він чітко запам'ятався всім українцям Голдапщини. В тому році вперше привітала 26 дітей українська школа в Банях Мазурських. І хоч діти не несли тоді квітів у руках, то їхні усміхнені личка, радісні оченята стали вчителям за всі жоржини світу. Першим керівником, учителем і одним з організаторів цієї школи був молодий, енергійний Михайло Балій. Він був також ініціатором і викладачем курсу української

Українська школа в Банях Мазурських 1960 р. Фото М. Сивіцького

Ганя Галагіда-Назарович.

мови та літератури для дорослих. Учителі були некваліфіковані, суспільні. Молодий Івась Колач, крім навчання в Банях, доїздив ще до пункту в Сурмінах та Земянах. Василь Крет (нині вже магістр) доїжджав до Ліс, Завад, Гродзіска та Польської Домбрівки. Легко нині назвати ці місцевості. Легко тепер навіть подолати цю відстань між ними. А тоді? Дороги дуже погані, а одинока «машина» — це велосипед на переміну з завжди надійними ногами. Однак факт незаперечний та знаменний: трьох учителів учило рідної мови в 8 школах, беручи під свої «крила» аж 140 дітей.

Рік 1957/1958 приносить з собою зміни. Прибуває ще п'ять нових суспільних учителів. Охоплюють вони своєю працею 11 шкіл, в яких починає вчитися української мови 193 учні. Однак потреби тодішні були величезні. Йосип Журат учив у Сьціборках, Відгурі та Жабіні, а поблизу було ще 3 місцевості, де конче треба було вчителя. В цьому також році дійшли ще вчителі: Ірина Федорович, Федір Горбачук і Данило Назарович.

Наступні роки приносять нам то спадок пунктів української мови, то їх збільшення. Постійно натомість розвивається школа в Банях, де появляються перші кваліфіковані вчителі з довголітнім стажем, нині переведені на пенсію, мило згадувані товариші: Катерина Никеруй-Піддубчишин та Марія Гнатюк. З часом до них приєднуються молоді випускники В.С. зі Щеціна: Анна Предко (Гнатюк) і Марія Шупер (Ориньчак). Відтак через рік нові щеціняни поповнюють учительську сім'ю: Богдан Назарович став працювати в Сурмінах, а Ярослав Джурко — у Відгурі.

В 1961/62 році Голдапщина має вже аж 10 кваліфікованих учителів, в тому 4 випускників щецінської україністики та 2 випускників українського педліцею № 2 з Бартошиць: Анну Галагіду та Івана Оверка. Тоді вже охоплено навчанням рідної мови 177 дітей.

Коли перегортаю архів ПП УСКТ, то бачу, що майже кожен учитель учив щонайменше в двох школах. Знаю, що вони не мусили цього робити. Відомо мені також, що при розподілі годин у школі ніхто не зважав на їхні доїзди. Однак вони все ж таки доїжджали, незважаючи на накопичення роботи, на навантаження годинами. Ось бачу випускницю Бартошиць. Перший рік роботи, а навантаження... 40 годин, коли вчитель нормально працює 26 годин. Мимохіть постає думка, скільки запалу вони мусили мати, яке почуття обов'язку перед народом, щоб не сказати: «відчепіться ви від мене. Я не тому закінчила школу, щоб ганяти по селах». Ні, ніхто з них так не сказав. Вони їздили незважаючи на сніг, дощ, мороз та болото. Їздили, бо там ждали їх діти. За це Голдапщина з гордістю каже: Ось дивіться, які в нас учителі! І я дивлюся на фото-хроніку, чи-

таю документи та захоплююся цими людьми.

Потреби на Голдапщині були в шкільництві ще великі, однак згідно з постановою Міністерства освіти відійшли з кінцем 1961/62 навчального року некваліфіковані вчителі, лишаючи про себе добру згадку та протоптані стежинки до сердець дітей крізь бур'ян та колючі терни. Спасибі, вам друзі, за все!!!

В тому ж часі 7 квітня 1962 р. відбулася в Банях Мазурських нарада керівників шкіл та вчителів української мови, скликана відділом освіти. На порядку денному наради поставлено питання: «Роль та завдання школи в середовищі з нацменшостями». На ній порушено ряд проблем, які хвилювали вчителів та керівників. Розв'язала вона деякі болючі конфлікти.

В 1962/63 навчальному році ряди вчителів на Голдапщині поповнились такими людьми, як відомий нині викладач української мови Лігницького ліцею, мгр Іваном Співаком. Він вдруге ввів у шкільне життя нову форму праці зі старшими: Народний університет, де сам прецікаво читав історію. Крім мгр. Співака дійшла ще випускниця з Бартошиць Марія Чирко-Колач та Микола Блащук.

У Відгурі Ярослав Джурко, шукаючи доріг до батьків своїх учнів, зорганізував читацький курс, який тішився великою популярністю та увагою, і був ведений до кінця праці вчителя на нашому терені.

В наступних роках учительські ряди поповнюються новими випускниками Бартошицького педліцею: Анною Островською, Іриною Піпан, Михайлом Мельником, Іваном Куньо, Іванною Бунько та Михайлиною Гринь з Лігницького ліцею. Вже в 1964/65 році охоплено 234 дітей навчанням рідної мови. А відтак з кожним роком число дітей все зростало, в 1967/68 році досягло воно 293 учнів. З цього моменту позначається спадок у зв'язку з демографічною депресією. В тих роках наступила вже

Зустріч з М. Садзевичем в Щеціні.

повна стабілізація шкільництва. Працює тут 21 кваліфікований вчитель, які не лише вчать, але й активно беруть участь у суспільних роботах. Шукають різних форм праці, щоб знайти спільну мову з батьками, зацікавити їх працею гуртка рідної мови. Тому-то від початку приходу до Бань усміхаються до мене зі знімків мішаного хору обличчя Гані Предко та Марусі Шупер. Через усі роки існування різних хорів у Банях бачу Ганю Галагіду та Славка Джурка. Ось знімок з проби драмгуртка в Лісах, а на ньому видно, що головні ролі виконують учителі: Івась Оверко з Завад та Ганя Галагіда з Ліс. І так повсякчас. Куди не глянеш, всюди побачиш: учителі з усіх кінців Голдапщини всміхаються тобі привітно. Дивишся та й дивуєшся, як це так? Навантажені роботою в школі, коли вони знаходять час, щоб суспільно працювати?

Ось Анна Гнатюк, згадуючи про

Ганя Гнатюк-Предко.

перші роки своєї праці, розповідає: «Лекції до половини третьої, а відтак обід, а потім виїзд до Грижева велосипедом на заняття до шкільної молоді або на курс для дорослих, а після треба швидко вертатися, щоб успіти на репетицію. Додому вертаюсь біля півночі».

На запитання, чи жаліє вона своєї молодості так проведеної? Вчителька відповіла:

З одного боку трохи жаль, однак і таке життя має багато своєрідної краси. Тепер було б важче з огляду на особисте родинне життя... чоловік, діти...». Однак з розмови з головою ПП УСКТ С. Контролевичем я довідалась, що з суспільної праці, незважаючи на дітей і чоловіка вчителька Гнатюк не виключилася. Вчить вона дітей танців, а це важко. Часто бере участь в засіданнях різних комісій. Крім того, дійшло більше праці в школі, бо вона ж заступник директора гмінної школи. Так само, як не може попрощатись, не дивлячись на пенсію, з суспільного роботою пані Катерина Никеруй. Завжди охоче бере участь у жюрі на читацьких конкурсах. Частенько видно, як розмовляє з молодими вчителями про їхні турботи в праці.

В Лісах у школі вперше бачу старанно ведену фото-хроніку гуртка української мови. Скільки тут відомостей старанно зібраних учителями про початки існування гуртка. Нині це вже просто історія документована знімками. Бачу великі успіхи маленького гуртка дітей. Веде його вчителька Ганна Галагіда. Маючи організаційний хист та прекрасний голос, вона з тими 16 особами дала (неймовірно) багато концертів! Крім хорового колективу вчителька веде ще танцювальний. А також загальношкільний гарцерський гурток «Мазурки», який на воєвідському фестивалі в Білостоці здобув перше місце. Однак на цьому не кінчається праця вчительки. Вона разом з чоловіком Богданом Назаровичем (що так старанно веде фото-хроніку) в 1963 р. бере керівництво над драмгуртком дорослих, в якому часто й обоє виконують ролі. Крім того, Ганя керує та співає в вокальній групі «Мазурські зозулі», відомій учасникам II фестивалю української пісні в Кентшині. Скажете, напевно, дорогі читачі, що це неможливо все погодити. А подружжя Назаровичів мало вже не лише спільну хату, а ще й 2 малих дітей. І мені не віриться, але сумніви розвівають знімки, що перегортаю сторінку по сторінці. Знімків не підробиш! А тут концерти сипляться мов з рукава! І ще одну новину знаходжу у фото-хроніці. В 1965/66 році Богдан Назарович вів у Лісах при гуртку УСКТ культурні вечори, на яких знайомлено населення з життям та творчістю славних людей. Назаровичі знайшли дорогу до населення та до дітей. Свідчить про це добра згадка людей, яка залишилась про них у Лісах. Крім того, листоноша частенько приносить листи від бувших уч-

нів, які вчаться в середніх школах або в вищих учбових закладах. Хоч знаходяться вони в різних кінцях Польщі, не забули однак своїх учителів рідної мови.

Йдуть роки й на Голдапщину приходять ще нові молоді кадри вчителів. Ось мгр Степан Бень з жінкою Ольгою, Михайло Шостак, Данута Макарик, Катерина Кушель, Богуслава Мацієвич, Йосип Присташ, Ольга Грицько та Ганя Халупа. Частина з них відійшла, однак ці, що залишились, слідом своїх попередників приєднались до суспільної роботи. Данута Макарик та Анна Халупа — це члени «Смерічок». Анна Халупа, крім того, що сама вчиться, завжди підготовляє своїх дітей до концертів. Йосип Присташ обняв керівництво над «Мазурськими зозулями». Крім того веде дуже гарний гурток дітей, який часто дає концерти в Лісах, Гродзіску та Банях Мазурських. Оля Бень, незважаючи на своє здоров'я, вчить дітей рідних пісень. Це вона підготовляє гурток до концертів в Банях.

Мгр Степан Бень вивчає з дітьми п'єси на Шевченківські свята, ялинки тощо. Робота ця займає йому напевно багато часу. А ще крім того, його обрано секретарем ПП УСКТ. Вистачає йому й іншої роботи, бо ж це голова вчительської профспілки Бань Мазурських. Ось вам знову подружжя вчителів, яке має велику шану серед населення. Зуміло знайти спільну з ними доріжку. Цінують їх люди за привітність, бо ж часто подружжя Бенів мотоциклом відвідують батьків своїх учнів. Розмовляють з ними. Ось такі-то будні вчителів Голдапщини: робота в школі, добра робота, турбота про молоде покоління та багато суспільної праці. В такому випадкові день стає короткий.

Всіх мабуть згадала я тих, кого згадує Голдапщина. Бо ж звісно, що і тут траплялись вчителі — нероби, однак імена їх пішли в забуття, бо були вони тут коротко. Голдапщина пам'ятає людей доброї роботи та сильної волі, а до таких належать згадані мною вчителі. Люди скромні та тихі. Помічаємо їх посвяту та це, що зробили. І не дарма Голдапщина гордиться своїми вчителями, бо дійсно є чим і ким гордитися.

У. Л.

НАЧАЛЬНИК ГМІНИ

ТА ДІЯЧ УСКТ

В гурті активістів УСКТ чільне місце займає Степан Контролевич. Його діяльність багатогранна. Наш активіст характерний в серйознім підході до всього і до професійної роботи, і до суспільної діяльності. В одному та другому випадках Степан Контролевич, як рідко хто, заслуговує на високе визнання та глибоку шану. Зваживши це, стає зрозуміло, чому від 1 січня 1973 року йому довірено найвищу функцію у новоствореній адміністративній одиниці повіту — гміні, начальника гмінної управи.

Походить Степан Контролевич з селянської сім'ї Грубешівщини. Роботу в гміні розпочав 9 вересня 1944 року в Долобичеві на Грубешівщині. В 1947—1950 роках працював секретарем громадської Ради в Будрах на Венгожевщині. Пізніше, від липня 1950 року до лютого 1964 року Степан Контролевич уже секретарював у громадській Раді в Банях Мазурських. Немало траплялося тут труднощів, проте всі свої обов'язки та завдання Степан Контролевич завершував успішно. Після шести років праці в Банях Мазурських у лютому 1964 року він був обраний головою громадської Ради і на цьому посту був до кінця існування старої адміністративної мережі повіту. В цьому періоді про громаду Бані Мазурські дуже часто говориться в по-

віті, як про найкращу під оглядом аграрної культури, високих врожаїв зернових, кількості худоби, свиней і т.д.

Тому й не диво, що зараз доручено йому як досвідченому діячеві, керувати однією з найбільших гмін у повіті, яка в найближчій майбутності має стати зразковою.

Начальник гмінної управи в Банях Мазурських — це людина з великим життєвим досвідом та організаторським хистом. Важливе місце в житті Степана Контролевича займає суспільна робота. Вже багато років він є членом громадської (а нині гмінної) та повітової рад, членом президії Фронту Єдності Народу, членом президії повітового правління Товариства польсько-радянської дружби. За заслуги в своїй всебічній діяльності Степан Контролевич отримав високі державні відзначення, наприклад, Заслужений діяч кооперативного руху, Бронзова та Срібна відзнаки Відбудови Варшави, Заслужений діяч Білосточчини, Заслужений працівник народових рад, Заслужений діяч культури, Заслужений діяч Товариства розвитку Західних земель та інші.

Окрему сторінку біографії Степана Контролевича займає самовіддана праця на ниві Українського суспільно-культурного товариства. Він з гордістю показує свій членський квиток УСКТ, на якому видніє номер перший. Усі події, зв'язані з діяльністю Товариства, в'яжуться з його активною участю від самих початків.

Степан Контролевич був першим секретарем (1956) повітового правління Товариства в Банях Мазурських. А далі, від 1960 року по нинішній день він є головою цього правління. Від 1956 року Степан Контролевич — це безперечно один з найактивніших членів Головного правління УСКТ, а від п'ятого з'їзду, який відбувся 23 квітня 1972 року — член Президії ГП УСКТ.

Працюючи на посту голови громадської Ради, а тепер начальника гмінної управи, Степан Контролевич ніколи не дивиться байдужим оком на справи освіти, а зокрема, на навчання української мови в Голдапському повіті. Він завжди має на увазі, щоб перед початком навчального року, а коли є потреба, то й протягом його, узгіднити умови та реальні можливості навчання української мови з відділом освіти повітової Ради в Голдапі. По-різному вдавалося полагодити цю чи іншу потребу в цій ділянці, проте все ж таки, в переважній більшості випадків позитивно.

В щоденному житті Степан Контролевич — це скромна людина. З великим задоволенням розповідає про минуле й теперішнє УСКТ, про його процвітання та падіння в окремих моментах. При цьому послуговується цифрами та фактами, які дбайливо зберігаються в його архівах у формі протоколів, звітів, таблиць і т.п. З особливою насолодою згадує перші роки, початковий період створення УСКТ, сміливих ініціаторів і відданих товаришів. Сьогодні він також оптиміст. Суспільний діяч повинен мати в собі таку прикмету, бо ж відомо, що суспільна праця нелегка, а зневір'я — великий наш ворог.

Добру роботу Степана Контролевича та його суспільну самовідданість цінує не лише наше Товариство, а й уряд Народної Польщі. У 1955 році С. Контролевич був відзначений медаллю Десятиліття Польської Народної Республіки, у 1956 році — Бронзовим Хрестом Заслуги, а в 1965 році — Золотим Хрестом Заслуги.

Степан Бень

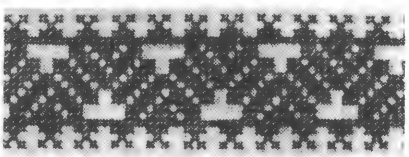

З XV-РІЧНОЇ ХРОНІКИ ГУРТКА

УСКТ У КАТОВИЦЯХ

Історія катовицького гуртка УСКТ починається від 1958 року. В тому часі вже було засновано багато гуртків УСКТ, але в нас у Катовицях було тихо. Здавалося, що немає тут українців, бо і звідки взялися.

На це питання треба відповісти, що ще в міжвоєнний період багато української молоді шукало заробітку на Шлеську.

Після визволення в місті Катовицях і довколишніх містах почали працювати на металургійних заводах, шахтах та в різних установах висококваліфіковані українці, які в перші роки народної влади приїхали сюди, щоб разом з поляками відбудувати промислові підприємства, зруйновані під час війни. Їх діти тут росли та вчились, а після закінчення учбових закладів працюють на різних посадах.

Саме ці люди були першими організаторами гуртка УСКТ.

Перше засідання відбулося в присутності редактора А. Гошовського в домі п. Кожухівської, бувшої артистки театру в Катовицях. Перші загальні збори визначено на 25.V.1958 р. в будинку польсько-радянської дружби. На зібрання зійшлося біля 150 осіб. До президії обрано редактора А. Гошовського, представника клубу ТПРД Кохановську та інших. На голову зібрання обрано Володимира Погорецького, який представив мету зібрання. Відтак редактор А. Гошовський заявив, що національні меншості в Польщі мають змогу розгортати свою культурно-освітню діяльність, національну за формою та соціалістичну за змістом. Покликано Організаційний комітет, до складу якого ввійшли: як голова В. Погорецький, заступник К. Вербовська, секретар Зоя Єрофієв, скарбник О. Ляхович і як члени: М. Кожухівська, В. Горташко, А. Білоус.

На зборах постановлено розгорнути культурно-освітню роботу в приміщенні ТПРД.

Перші вечорниці відбулися 28.VI.1958 р. в приміщенні ТПРД в Катовицях, площа Вольносьці 12 а, на які прибуло около 100 осіб. Цей вечір дуже приємно залишився в пам'яті, на якому катовичани проявили першу свою активність. Пані А. Лемішко грала на піаніно, а всі присутні співали, танцювали та бавилися в товариські гри. Цей настрій у деяких з радості витискав сльози з очей. На слідуючих зібраннях катовицькі активісти приготовлялись до Франківського вечора, який відбувся 18.X.1958 р. Це був перший святковий вечір, який дуже вдало підготовила А. Лемішко.

26.X.1958 р. скликано загальні звітно-виборчі збори. На голову зборів обрано К. Вербовську. До президії ввійшли: редактор А. Гошовський, представники ПОРП, секретар пропаганди Станіслав Висоцький та керівник відділу культури Мондра. Намічено дальший план праці — приєднати нові члени до гуртка УСКТ. Відтак Комісія-матка обрала 10 членів правління та трьох членів ревізійної комісії. Головою обрано В. Погорецького, заступником С. Лемішко, секретарем З. Єрофієв, скарбником О. Ляхович, членами: Монастирську, Ю. Рутовського та С. Палісу. Головою ревізійної комісії обрано К. Вербовську, а членами І. Телюк і К. Харицького.

28.XI.1958 р. влаштовано вечір, присвячений 41 річниці Жовтневої революції, на який прибуло багато громадян. Змістовну доповідь прочитав наш активіст і член ПОРП тов. С. Лемішко.

Правління гуртка УСКТ в Катовицях приготовило вечір українського фольклору та новорічну ялинку. Вечір відбувся 10.I.1959 р. в залі ТПРД. Присутніх було понад 100 осіб. Велика радість була, коли всі засіли до спільного стола, який дуже старанно приготу-

Звітно-виборчі збори в Катовицях. Сидить (зліва) А. Гошовський, промовляє В. Погорецький.

вала К. Вербовська та А. Лемішко. Про існування нашого гуртка довідався проф. Микола Людвик Гладилович, відомий диригент опери в Катовицях і зайнявся організуванням мішаного хору. Він був дуже щасливий, що на схилі свого життя міг ще останні сили посвятити розвиткові української музичної культури. Від 21.III.1959 р. відбувалися проби хору в домівці ТПРД. Перший виступ нашого хору під дир. проф. М. Гладиловича відбувся 6.VI.1959 р. на Шевченківському вечорі, який дав багато задоволення всім присутнім. Зал був вщерть виповнений публікою. Після врочистості відбулася забава до самого ранку.

По вакаційній перерві хор відновив проби, які відбувалися в кожний вівторок і суботу.

12.II.1961 р. в клубі ТПРД скликано загальні звітно-виборчі збори. На зборах був присутній голова ГП УСКТ тов. Боярський, якого обрано на голову зборів. У звіті голова гуртка УСКТ В. Погорецький представив усі труднощі, зв'язані з приміщенням для продовжування культурно-освітньої праці. Проведено треті вибори правління. Головою гуртка УСКТ обрано знов В. Погорецького, заступником М. Кожухівську, секретарем А. Білоус, членами Є. Шупер і Я. Залітач. До складу ревізійної комісії ввійшли: С. Лемішко та Сенів. Нове правління мало відновити діяльність гуртка.

Ми на власну руку дальше шукали приміщення. Трапилась нагода, що керівник початкової школи тов. Сімка згодився тимчасово віддати нам у користування шкільну світлицю.

8.III.1961 р. ми влаштували вечір з нагоди Міжнародного дня жінки та 90-річчя з дня народження Лесі Українки. Доповідь на тему «Міжнародного дня жінки» прочитав голова В. Погорецький. Про революційну творчість Л. Українки розказала нам дуже цікаво К. Вербовська, яка разом з дочкою Галею від самого початку дуже

У 100-річчя з дня смерті Т. Шевченка в Катовицях. У центрі Л. Гладилович.

активно працювала в нашому гурткові.

Проби хору два рази в тижні проводив проф. М. Гладилович. Концерт у 100-річчя смерті Т. Шевченка відбувся 30.IV.1961 р. в клубі ТПРД. Дуже цікаво прочитав доповідь на тему «Шевченко — великий приятель поляків» Кость Кузик. В артистичній частині виступив мішаний хор під керівництвом проф. Гладиловича. Співи переплітали декламації. До сьогодні залишилась у нашій пам'яті декламація «Хустина» в укладі і гармонізації проф. Гладиловича, яку виконав на тлі революційної етюди В. Горташко. Концерт був дуже вдалий і зробив велике враження на присутніх, які численно зійшлися не тільки з Катовиць, але й з сусідніх міст. Великий зал був переповнений і всі не помістилися. Частина гостей стояла на коридорі.

Щоб дальше піддержати зв'язок з українським населенням, 3.VI. 1961 р. ми зорганізували танцювальну забаву з виступом хору. З Кракова прибуло багато гостей, разом з головою краківського гуртка УСКТ тов. Верхолою. Гості разом з нами бавилися до ранку при орхестрі Єнгля, яка грала українські, польські і російські танцювальні мелодії.

Після вакаційної перерви проф. Гладилович підготовив хор до святкування 44 річниці Великої Жовтневої революції. Свято відбулося 25.XI.1961 р. Зійшлося дуже багато українського та польського населення, яке виповнило великий зал. Зі вступним словом виступив гол. В. Погорецький, а з доповіддю — тов. Ярослав Залітач.

У художній частині взяли участь варшавські солісти, які переплітались співами з нашим хором. Проф. Гладилович дуже старанно підготовив програму, яка всіх захоплювала. З варшавських солістів на перше місце вибилась Маруся Щуцька, що своїм ніжним голосом прекрасно заспівала

В 100-річчя з дня народження Я. Українки голова В. Погорецький вручає книжечку маленькій декламаторці.

«Рушничок». У залі знайшлись росіяни та білоруси, для яких спільний вечір був великим пережиттям. Вони дуже просили, щоб такі вечори влаштовувати частіше.

Наприкінці 1961 р. наш гурток УСКТ в Катовицях поніс неповоротну втрату, бо 3.XII.1961 р. відпровадили ми на кладовище в Катовицях дорогого нам члена гуртка, студентку Вищої економічної школи, Галю Вербовську. Покійна Галя була дуже діяльним членом. Її здібності не були пересічні, мала абсолютний слух, у хорі співала всі сольні партії, а також мала великі рецитаторські здібності. Останній раз виступила вона на Шевченківському концерті 30.IV.1961 р. з рецитацією поеми Шевченка «Якби ви знали паничі».

При кінці 1961 р. змінився персональний склад правління. На засіданні 5.XI.1961 р. додатково на заступника голови на місце хворої Марії Кожухівської обрано Степана Палісу, на секретаря на місце Аделі Білоус, яка зріклася своєї функції, обрано Я. Залітача, на скарбника — Василя Кісельчука, а на другого члена правління — Романа Гашинського.

Щоб дальше продовжувати працю гуртка, скликано 1.IV.1962 р. четверті звітно-виборчі збори в приміщенні ТПРД у Катовицях під головуванням проф. Гладиловича. Звіт діяльності нашого гуртка УСКТ склав гол. В. Погорецький. Після звіту виникла дискусія. Зібрані просили, щоб залишити той самий склад правління та зобов'язати голову В. Погорецького добиватися приміщення для гуртка УСКТ.

15.I.1967 р. похоронили ми дорогого члена нашого гуртка проф. Миколу Гладиловича. Коли в 1956 р. було створено гурток УСКТ у Катовицях, покійний прийняв це як усміх долі і розпочав працю з невеликим нашим хором. Тут народжуються його перші обробки народних пісень і оригінальні твори на слова Т. Шевченка, І. Франка та інших. Твори ці назавжди ввійшли до скарбниці української культури.

Незважаючи на труднощі, наш гурток розгортає свою діяльність. 17.XII.1969 року в клубі ТПРД в Катовицях влаштовує літературний вечір, присвячений 200-річчі з дня народження Івана Котляревського. Доповідь про життя та творчість І. Котляревського прочитав М. Струмінський-Ринкевич. На вище згаданому літературному вечорі був присутній відомий польський письменник і перекладач «Енеїди» на польську мову, Олександр Баумгардтен, який прочитав перекладені ним на польську мову фрагменти з І і ІІ частини «Енеїди». Фрагменти в оригіналі читала О. Петик, а її чоловік Петро Петик відіграв на магнетофоні фрагменти з п'єси «Наталка Полтавка».

Слід підкреслити, що цей вечір був дуже вдалий і ще більше

заохотив членів гуртка до активної діяльності.

28.II.1970 р. міське правління гуртка УСКТ у Катовицях влаштувало вечір, присвячений життю та діяльності Володимира Леніна. На вечір прибуло багато членів і симпатиків. Дуже цікаву доповідь про життя та діяльність Леніна опрацював і прочитав секретар гуртка Я. Залітач. Між іншим доповідач підчеркнув ставлення Леніна до українського народу.

Нам вдалося випозичити на кілька годин світлицю в клубі «Струй», в якій 11.IV.1970 р. відбувся врочистий вечір, присвячений Т. Шевченкові. На вечорі були присутні представники воєвідського відділу внутрішніх справ, керівник Пагинський і інспектор Гура. Також прибув відомий польський письменник Баумгардтен. Дуже цікаву доповідь прочитав активний член гуртка М. Струмінський. Молодь групи художнього слова читала вірші. На перше місце вибилася Ірина Стефанишин, яка по-мистецьки виконала поему «Гамалія».

Також дуже гарно декламували: Оля Романюк, Стефанія Худьо та маленька Аня Богонюк. Усіх присутніх було понад 80 осіб. Вони були дуже вдоволені.

5.XII.1970 року в 53 роковини Жовтневої революції влаштували ми концерт. Прибуло понад 200 осіб і великий зал, випозичений в ПКП в Катовицях, був виповнений українським населенням і запрошеними гостями. Між іншими, був інспектор до справ національних меншостей Б. Гура та письменник О. Баумгардтен. З великою увагою всі слухали доповіді М. Струмінського. Відтак відбувся 2-годинний концерт, на якому виступала «Синя ленточка» з Перемишля під керівництвом проф. Я. Поповської, художня група з Кракова, студенти української філології Варшавського університету та катовичани.

Після концерту відбулася цілонічна забава.

31.I.1971 р. гурток УСКТ у Катовицях у клубі «Струй» влаштував вечір українського фольклору, колядок та щедрівок. Присутніх було понад 70 осіб, а особливо багато молоді та дітей. Про походження колядок і щедрівок розповів голова гуртка В. Погорецький. Вечір пройшов у дуже приємному настрої.

Наступне свято відбулося 20.II. 1971 року в клубі «Струй», в якому відсвятковано 100 роковини з дня народження Лесі Українки. Численно зійшлися члени та симпатики гуртка.

Дуже гарно опрацьовану доповідь про життя поетеси прочитав О. Петик. Доповідь перепліталася декламаціями вибраних віршів Л. Українки, які читала молодь і маленька Аня Богонюк. У другій частині виступила Л. Лемішко з кількома народними українськими піснями під акомпанемент своєї мами.

Чергові VI звітно-виборчі збори УСКТ у Катовицях відбулися 25.IV.1971 р. в залі ТПРД. Звіт про діяльність гуртка за період від 23.II.1969 р. до квітня 1971 р. склав голова гуртка В. Погорецький. Після звіту та дискусії переведено вибори, на яких обрано головою В. Погорецького, секретарем Я. Залітача, скарбником В. Кісельчука, членами С. Лемішко та А. Каспша. До складу ревізійної комісії обрано відомих активістів: К. Вербовську, П. Петика та М. Сеніна.

Після виборів розпочинається дальша діяльність гуртка. В неділю 16.V.1971 р. в клубі ТПРД у Катовицях відбувся Шевченківський концерт, на який прибуло понад 100 українців з Катовиць та сусідніх міст. На підмогу запрошено краков'ян, які виступили з хором зі своєю програмою. Доповідь прочитав відомий активіст М. Струмінський. Як звичайно, молодь групи художнього слова виступила з віршами, а в музичній частині — відома солістка Леся Лемішко.

Після літньої перерви, молодь катовицького гуртка УСКТ влаштувала 14.XI.1971 р. в клубі «Струй» т. зв. «молодіжну вечірку при каві та музиці», на яку прибуло 50 осіб. Цей вечір пройшов у дуже приємній атмосфері.

11.XII.1971 р. відбулися врочисті збори, присвячені 54 річниці Жовтневої революції. Слід тут згадати, що більшість прибулих на врочистість — це молодь, студенти, робітники та інтелігенція. Змістовно та добре опрацьовану доповідь про Жовтневі події 1917 року прочитав студент Катовицького політехнічного інституту та член гуртка, Роман Лесько. Майже півторагодинну програму, яку приготовила власними силами сама молодь катовицького гуртка, оглядалось з приємністю.

Завдяки підібраному колективові правління гуртка поборює труднощі, на які натрапляє, та приймає іншу форму праці, яка є можлива для реалізування. Такою формою була організація авторських вечорів.

Перший авторський вечір відбувся 20.XI.1971 р. з відомим краківським істориком, доцентом В. Серчиком, автором цінної праці «Коліївщина».

18.XII.1971 р. відбувся літературний вечір, присвячений видатному українському новелістові В. Стефаникові. Прибуло понад 80 чоловік, серед них переважала молодь. Доповідь про життя й творчість письменника на фоні злиденних обставин, в яких жило тогочасне галицьке село, прочитав гість з Варшави, мгр Іван Олійник.

Чимало зусиль до організації вечора доклала активістка гуртка О. Петик.

Майже кожного року молодь та старші члени гуртка УСКТ у Катовицях зустрічають новий рік у Кракові на «Маланчинім вечорі». Дуже гостинно приймають нас краков'яни.

Вже в традицію катовицького гуртка ввійшов звичай організування «Вечора українського фольклору», який відбувся 5.II.1972 р. Присутніх було понад 120 осіб, які зійшлися в клубі «Струй». За спільним столом гостилися кутею та співали колядки, щедрівки й українські народні пісні.

Другий авторський вечір відбувся 12.II.1972 р. з викладачем історії Ягеллонського університету, др. Яном Козіком. На зустріч прибуло понад 60 чоловік. Др Козік висвітлив питання «Українське відродження в Галичині 1830—1848 роках».

Від лютого 1972 р. розпочинається постійне вміщування імпрез катовицького гуртка УСКТ на афішах ТПРД, як рівнож члени гуртка можуть зустрічатися раз на тиждень у суботу через 4 години. В таких умовах старається гурток вести статутну діяльність.

У тому часі наша молода солістка Л. Лемішко бере участь у конкурсі радянської пісні, організованому ТПРД у Катовицях. На міському огляді зайняла І місце, співаючи «Гандзю» та «Білі троянди» і висунено її на воєвідський огляд до Торуня.

Святковий вечір у Катовицях, присвячений 30 роковинам Польської Робітничої партії, відбувся 29.IV.1972 р. в світлиці Головної пошти. Крім мешканців Катовиць і гостей з інших місцевостей, взяли участь голова ГП УСКТ в Варшаві, Микола Королько та старший інструктор ГП Я. Полянський. Прибуло понад 120 осіб. Доповідь прочитав М. Королько. В дальшій частині програми під керівництвом Ірини Стефанишин виступила група художнього слова, яка виконала польською мовою словесно-музичний монтаж. Згодом виступила перемиська естрадна група «Бескиди». Після концерту розпочалася цілонічна забава.

З черги третя зустріч з істориком др. Козіком відбулася 20.V. 1972 р. Він прочитав доповідь на тему: «Український радикальний рух 70—90-х років XIX століття». Прибуло понад 50 чоловік.

Четверта доповідь на тему: «Український народний рух до

І світової війни» прочитав др Козік 12.VI.1972 р. Присутніх було біля 50 осіб.

Після вакаційної перерви катовицький гурток продовжує свою діяльність. 7.X.1972 р. в клубі ТПРД вислухали доповіді Ірини Стефанишин на тему: «Ікони» частина І. Присутніх було понад 50 осіб.

21.X.1972 р. відбувся літературний вечір у клубі ТПРД, на якому член гуртка, відомий активіст М. Струмінський прочитав доповідь про першого ректора Київського університету Михайла Максимовича. Присутніх було понад 50 осіб.

П'ята зустріч з др. Козіком у клубі ТПРД відбулася 11.XI.1972 р. Ми слухали доповідь: «Україна та соціалістична федерація».

Святковий вечір у Катовицях, присвячений Золотому ювілеєві СРСР, відбувся 25.XI.1972 р. в студентському клубі Політехнічного інституту «Вагадло». Присутніх було біля 200 осіб, у більшості молодь. Стверджено, що це була одна з найкращих урочистостей, які ми досі організували.

Всіх прибулих членів, прихильників та запрошених гостей щиросердечно привітав голова міського правління, В. Погорецький.

Доповідь: «Півсторіччя України в СРСР» прочитав секретар гуртка Я. Залітач.

У художній програмі концерту виступили малята — учні місцевих шкіл у гарних українських народних строях. Діти проспівали «Гуцулку Ксеню» та «Білі каштани». Відтак група художнього слова: О. Романюк, Лесько прекрасно декламували вірші П. Тичини та В. Сосюри. Після них виступили «Бескиди» зі своїм репертуаром. Згодом відбулася цілонічна танцювальна забава.

9.XII.1972 р. в клубі ТПРД відбувся вечір, присвячений Дмитрові Яворницькому. Доповідь опрацював активіст гуртка М. Струмінський. Присутніх було понад 60 осіб.

Багато нашої молоді та старших виїжджала до Кракова на «Маланчин вечір», який відбувся 20.I.1973 р. в приміщенні ТПРД. Краков'яни дуже щиро нас привітали на чолі з головою гуртка УСКТ Є. Верхолою, який доложив багато старань, щоб усі прекрасно себе почували.

В суботу 17 лютого 1973 р. в клубі ТПРД у Катовицях організовано зустріч з др. Я. Козіком, який прочитав доповідь на тему: «Москвофільський рух у Галичині». Зацікавлення доповіддю було дуже велике. Прибуло 80 осіб. В більшості це була молодь.

10.III.1973 р. відбулася зустріч з доцентом др Флоріаном Неуважним, який прочитав доповідь: «Сучасна українська література». Присутніх було понад 80 осіб.

Відтак ми організували 17.III. 1973 р. — літературний вечір, присвячений 250 річниці з дня народження Григорія Сковороди.

31.III.1973 р. відбувся Шевченківський вечір.

Далі відбулися:

7.IV.1973 — зустріч з проф. Збігнєвом Вуйціком. 8.IV.1973 — звітно-виборчі збори. 14.IV.1973 — зустріч з Станіславом Едвардом Бурим. 5.V.1973 — вечір, присвячений «гагілкам». 19.V.1973 — 15-ліття УСКТ у Катовицях.

Досягнення катовицького гуртка завдячується дібраному колективові активістів, які працюють від заснування гуртка до сьогоднішнього дня, а саме: Анастазії і Степанові Лемішкам, Казимирі та Семенові Вербовським, Ользі та Петрові Петик, Михайлові Струмінському, Василеві Кісельчукові та багатьом іншим.

Уже виросли молоді діячі, які взяли кермо в свої руки, а саме: секретар гуртка Я. Залітач, Ірина Стефанишин — «серце» групи художнього слова, Леся Лемішко — солістка гуртка, декламаторка — Оля Романюк. Слід згадати студентів: двох братів Леськів, які вміють поєднати навчання з суспільною працею в гуртку, також Ю. Поповича, що активно працює в гуртку.

В. Погорецький

ЛЮБЛІНСЬКИЙ ГУРТОК УСКТ

Гурток Українського суспільно-культурного товариства в Любліні виник один з перших у Польщі, вже в 1956 році. На протязі своєї довгої діяльності він добився багатьох досягнень, хоча були також й недоліки. Не беручи до уваги історію гуртка, вкажемо лише на його діяльність за минулі 1971—1972 роки. В згаданому періоді, на початку 1973 року роботою гуртка керувало правління в складі: Іван Вакульчук — голова, Микола Рощенко — заступник голови, Іван Ігнатюк — секретар, Михайло Вронка — скарбник та члени Віра Ващук, Остап Місевич, Ілля Матвійчина. До складу ревізійної комісії входило 3 члени, а саме: Степан Дейнека, Зеновій Дудра та Анатолій Ніконоров.

На початку 1973 року люблінський гурток нараховував 65 членів. За 1972 р. членські внески вплатило 90% членів. У 1972 році гурток змінився під організаційним оглядом, збільшилась кількість його членів. В 1972 р. в члени УСКТ вступило 13 чоловік. На протязі 1971—1972 років гурток працював активно. Відбулося 4 загальні збори членів; правління провело 12 засідань, на яких обговорено всі важливіші проблеми, що виникали зі статуту та річного плану роботи. Правління в своїй праці додержувалось принципів колективності та внутрішньої демократії. Ревізійна комісія провела 2 засідання. Основним завданням праці гуртка та його правління була організація; справи художніх самодіяльних колективів: вокального під назвою «Троянда» та інструментального. «Троянда» нараховує зараз 20 членів, до складу інструментального гуртка ввійшло 5 музикантів. В 1971 р. і до половини 1972 р. естрадний гурток очолював Тадей Чуб, а від вересня до тепер веде його Ян Фус, людина віддана серцем і душею українській пісні та музиці. В 1972 р. багато громадської праці вложив у розвиток «Троянди» Андрій Хамротович, за що належиться йому щира подяка. Інструментальний гурток уже від давна очолює відомий діяч УСКТ Остап Місевич.

Художній колектив «Троянда» під керівництвом Я. Фуса та члени інструментального і рецитаторського гуртків з Любліна.

За минулі роки «Троянда» добилася великих успіхів. У 1971 р. вокальний гурток взяв участь в огляді художніх колективів УСКТ в Кракові, а жіночий склад «Троянди» виступив на IV-тому фестивалі української пісні й музики у Варшаві. В 1971—1972 роках «Троянда» виступала в Любліні перед членами та прихильниками УСКТ, а також працівниками люблінських установ і підприємств 11 разів. Крім цього правління гуртка УСКТ і художній колектив «Троянда» зорганізували та провели в 1971—1972 роках 7 концертів для українського населення, яке проживає в селах Люблінського воєвідства. Ці концерти відбулися: в Яблочині та Заболотті, Білопідляського повіту; Гребенному, Томашівського повіту; Ганні та Дубогродах, Володавського повіту; Дратові, Любартівського повіту та Оріхові Старому, Парчівського повіту. В цих концертах «Троянди» взяло участь 810 чоловік. В 1971—1972 роках концерти нашої «Троянди» вислухало разом 1630 чоловік.

Інструментальний гурток має дещо менші досягнення. Виступав він при різних нагодах — (концерти чи забави) — 7 разів. Української музики в виконанні цього гуртка вислухало в 1971—1972 роках 470 чоловік.

Діяльність наших художніх гуртків причинилася до популяризування української культури серед польського населення та в певній мірі заспокоїла духові потреби української національної меншості, яка виступи «Троянди» завжди й всюди приймала дуже сердечно та гостинно. Концерти «Троянди», зокрема в Любліні для польського населення, спричинилися до скріплення польсько-української дружби.

Всі ці успіхи завдячуємо самовідданій праці членів «Троянди». Деякі з них працюють в аматорському русі вже понад 16 років.

Слід тут подати такі прізвища наших відданих аматорів як: Ірина Возняк, Надія Галь, Теофіль Шандрук, Кристина Жепінська, Іван Дудич, Ірина Скиба, Олена Кошель, Валентина Рощенко, Тереза Гжейдак та багато інших.

Крім художньої діяльності проводиться в нас культурно-освітня праця, яку зосереджено передусім у власному клубі, відкритому кожного вечора. В клубі реалізуються різні форми цієї діяльності, згідно з прийнятим річним планом роботи (гуртка УСКТ) та щотижневою програмою діяльності клубу.

З огляду на мале приміщення клубу, в якому міститься ледве 20 чоловік, дуже часто користувалися ми залами різних установ, як нпр. міського Будинку культури, кооперативу інвалідів «З'єдноченє» тощо. З цими культурно-освітніми установами ми вже від давна співробітничаємо. Найбільш поширеними формами нашої культурно-освітньої діяльності були доповіді, зустрічі з визначними людьми та врочисті вечори. В 1971—1972 роках зорганізували ми врочисті вечори, присвячені пам'яті Т. Шевченка, Л. Українки, М. Лисенка та один вечір з нагоди 15-річчя заснування УСКТ. В цих вечорах взяло участь 440 чоловік, а в 15 доповідях та зустрічах 260 чоловік.

Згадані доповіді та зустрічі були присвячені українським письменникам та українській культурі. При співробітництві таких установ як: міський Будинок культури, Клуб міжнародної преси і книжки «Рух» та іншими зорганізували 4 виставки української церковної архітектури та 2 виставки українського мистецтва.

В 1971—1972 роках наш гурток зорганізував для членів та прихильників УСКТ 9 танцювально-вокальних вечірок, в тому 2 «Маланки», в яких взяло участь 300 чоловік. Організаторами й учасниками більшості цих вечорів була молодь, яка гуртується в нашому клубі.

Не все, очевидно, можна було

зробити громадською працею. Треба було й на все грошей. На статутну діяльність ми витратили в 1971—1972 рр. 42.277,50 зл. Ці витрати ми покрили у великій мірі запрацьованими власними силами грішми.

На закінчення слід сказати, що в нашій діяльності ми завжди одержували допомогу з боку партійних установ та органів народної влади, а зокрема відділів культури воєвідської народової Ради та народових рад Томашівського, Володавського, Білопідляського й Парчівського повітів.

Другою важливою справою, яка заслуговує на увагу, є це, що ми вели свою діяльність при співробітництві заінтересованих установ, яким саме завдячуємо багато успіхів. Встановили ми тісне співробітництво з такими установами як: МБК, Клуб МПіК, кооператива інвалідів «З'єдноченє», МЗБМ (Міське правління житлових будинків), Міське підприємство «Рух», та Музею люблінського села. Це співробітництво принесло нам, як і згаданим установам, взаємні користі та спричинилося до поширення в Любліні української культури, а також укріплення польсько-української дружби.

На закінчення слід завважити, що правління гуртка склало на 1973 рік ще ширший план діяльності. Крім полагодження справ організаційного характеру, обмін членських квитків, проведення зборів, засідань тощо, запланувало ряд доповідей, зустрічей, урочистих вечорів, танцювально-вокальних вечорів, зорганізувати концерти для українського населення в таких місцевостях як: Хворостита, Вирики, Голешово та Данці Володавського повіту та Межилистя і Кодень Білопідляського повіту. Намічено також ще інші форми діяльності, яких головна мета — це заспокоєння культурних потреб українського населення та постійне укріплювання польсько-української дружби.

Багато уваги присвячено в нашій діяльності молоді та її активній творчій праці в рядах УСКТ.

Іван Ігнатюк

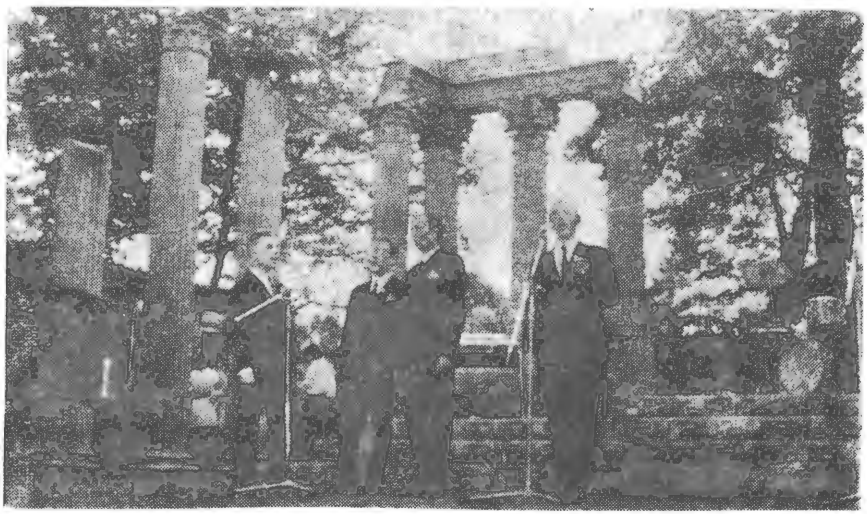

Бескидяни Б. Сютрик, Є. Співак, Я. Юрчак і А. Чорний на V фестивалі УСКТ в Лазенковському парку виступали з програмою кабаре.
Фото М. Петшаковського

ПОПУЛЯРНО-НАУКОВІ СЕСІЇ

УСКТ

Давновідомим є твердження, що література це не лише сума творів написаних та надрукованих, а щось ширше і більш загальне — процес, який можна назвати літературним життям. Що складається на цей процес? Крім періодичної появи згаданих творів — праця їх авторів, реакція читачів від запропонованого письменниками, ставлення до отриманого чтива т.зв. посередників між авторами а споживачами творчості, тобто видавців, критиків і врешті читацької «аристократії» — літературознавців. Думки цих останніх завжди є найбільш вагомими, їх оцінки мають найбільшу силу значення для рядових читачів. Тому теж кожна нарада, з'їзд, сесія цих людей заслуговує, і по-правді, збуджує зацікавлення широкого кола громадян — відомо бо, що питання обговорювані на таких нарадах потребують уваги, мають чимале значення.

В нашому уескатівському житті такі події містять додаткову вартість — свідчить проте, що літературний процес, який розвивається в межах діяльності Товариства — менш-більш повний. Правда, жодна з наукових сесій, які скликалися досі Товариством (про що мовитиметься дальше) не торкалася проблем розвитку уескатівської літератури (хтозна чи не заслуговує вона на таку увагу), але всі вони були починами її представників.

Активність літераторів чи літературознавців, які згуртовуються, або мають близький контакт з УСКТ, можна було спостерігати від самого початку існування цієї громадської організації. Наради, часто творчі, членів літературно-мистецького об'єднання, оглядові і критичні, історичного і теоретичного характеру статті, що друкувалися на сторінках «Нашої культури» та «Нашого слова», участь цих людей у наукових сесіях, влаштовуваних іншими організа-

Лемківські гудаки з «Лемковини» на V фестивалі УСКТ. Фото М. Петшаковського.

Троїста капела з Бобровника на V фестивалі УСКТ. Фото С. Григорчука.

ціями, виступи перед публікою, що кожного року збирається на концертах, присвячених Шевченкові чи різного роду подіям (ця форма діяльності наших літераторів виявилася найбільш тривкою, бо зустрічаємося з нею також сьогодні) засвідчують оцю активність. Кілька зі згаданих форм безсумнівно вплинуло великою мірою на те, що перші популярно-наукові ускатівські сесії нагадували зустрічі з представниками української громади. Були вони організовані в 1964 році, тобто році оголошеному ЮНЕСКО — Шевченківським.

Завітала тоді до Польщі делегація з України, в складі якої були, між іншими, професор Григорій Вервес та ректор Черкаського педінституту О. Тканко. Г. Вервес виступив тоді вперше на науковій сесії, організованій ГП ТПРД для відзначення Шевченкового ювілею. Варто згадати, що серед доповідачів — визначних наукових авторитетів: М. Якубця, С. Козакевича, П. Зволінського, В. Ведіної, був також працівник кафедри української філології при Варшавському університеті Остап Лапський, який говорив про «Тривку вартість поезії Т. Шевченка».

Товариство вміло використало перебування гостей з України в Польщі і запросило їх до участі в кількох популярно-наукових сесіях влаштовуваних спільно з воєвідськими правліннями ТПРД. Перша з них відбулася 12 березня в Кошаліні. Керівник кафедри української філології у Варшаві професор П. Зволінський читав доповідь про «Місце Шевченка в розвитку української літератури», проф. Г. Вервес зосередив увагу присутніх на «Всесвітньому значенні творчості Кобзаря», а К. Олещук аналізувала «Творчий шлях Т. Шевченка». Цікавою і приємною несподіванкою для слухачів та розповідачів був виступ вчителя - пенсіонера гр. Абрамовича, який свої спогади про спільні святкування польською і

«Ослав'яни» з Мокрого на V фестивалі УСКТ. Фото М. Петшаковського.

українською молоддю роковин геніального творця перед 1-шою світовою війною, назвав «Мої зустрічі з Шевченком». Закінчилась ця важлива подія в житті Товариства інсценізацією «Тарас Шевченко», яку підготовили артисти Балтійського театру в Кошаліні.

Три дні пізніше, тобто 15 березня, влаштовано чергову подібну нараду у Зеленій Горі. Крім двох згадуваних вже науковців — П. Зволінського, який на другій сесії присвятив свою доповідь мові творів Кобзаря, та Г. Вервеса, що зосередився на популярності Тарасового слова в світі, — присутній був також варшавський україніст, ускатівський діяч А. Середницький. Темою своєї доповіді обрав він відносини між «Шевченком і його польськими друзями». Зацікавлені використали присутність знавця мови та літератури, і під час дискусії отримали чимало відповідей на турбуючі їх питання.

17 березня мешканці Жешова та сусідніх місцевостей мали нагоду зустрітися з двома україністами — працівниками Варшавського університету Т. Голинською та А. Середницьким. Говорили вони про мову Кобзаря та про його польських друзів.

В центрі уваги громадян не тільки польського походження, була тоді наукова сесія, що відбулася 10 березня в Гданську. З гостем з України, редактором Черкаського педінституту О. Тканком, який говорив тоді про життя і творчість Шевченка, приїхали також проф. Козакевич з Національного музею у Варшаві та М. Юрковський з Польської Академії наук. Темою доповіді першого з них було малярство українського творця («Шевченко як художник»), другий з науковців говорив про «Шевченка і поляків».

В цьому теж часі відбулася зустріч проф. Г. Вервеса та д-ра Ф. Неуважного з громадянами Ольштина. Розмова велась, звичайно, довкола проблем зв'язаних з життям і творчими надбаннями Коб-

заря. Своєрідну наукову нараду влаштовано теж у Любліні перед Шевченківським концертом. 5 квітня доктор М. Лесів прочитав доповідь про творчий шлях Кобзаря, а доцент Львівського університету Евеліна Войнова розповіла про відзначування Шевченківського ювілею в Казахстані та Таджикістані.

Після цих сесій-зустрічей можна було ствердити, що УСКТ гідно відсвяткувало, чи відзначило, Шевченківський рік. Можна було також говорити про створену надійну основу дальшої, вже активнішої діяльності літературознавців та літераторів зв'язаних з Товариством. На практиці виявилося однак, що на чергову, влаштовану уескатівськими діячами цього роду подію треба було чекати аж сім років.

У слід за сесією, що відбулася 30.III.1971 року в краківському відділені ПАН-у і була присвячена Лесі Українці, зорганізовано силами літературно-мистецького об'єднання популярно-наукову сесію у Варшаві. 4 квітня зібралися доц. др Ф. Неуважний та др С. Козак — учасники краківської зустрічі, а також доц. др М. Лесів і мгр А. Середницький. Присутні, яких було біля 50 осіб, могли почути цікаві доповіді — наукові розробки: «Ідеал прометеїзму Л. Українки», «Л. Українка на тлі епохи», «Мова творів Л. Українки» та «Л. Українка в Польщі». Праці ці внесли чимало нового в дотеперішній доробок дослідників творчості української поетеси. Частина з цих матеріалів друкувалася польською мовою в науковому квартальнику «Славія орієнталіс» та на сторінках «Нашої культури».

Черговий визначний ювілей прискорив час влаштування Товариством наступної наукової конференції. Напередодні 250-річчя з дня народження українського мислителя Григорія Сковороди, 19 листопада 1972 року організовано у Варшаві популярно-наукову сесію. Присутні, активісти і шанувальники творчості українського просвітителя, з зацікавленням слухали доповідей: «Сковорода — наш сучасник», у якій доцент Ф. Неуважний вказав між іншим на актуальність деяких вчень філософа на його традиції, що знайшли і знаходять надалі віддзеркалення в українській літературі, «Григорій Сковорода в Польщі» — мгр. А. Середницького, який звернув увагу на популярність, резонанс думок мислителя в Польщі, «Мова творів Г. Сковороди» — доцента М. Лесева, що зосередився передовсім на творах літературного, художнього характеру, вказав на роль мови Сковороди в зародженні новітньої української літератури. Матеріали з цієї, чи не найбільш змістовної і вдалої уескатівської наукової наради, надруковано в 12 номері «Нашої культури» за 1972 рік, номері, який майже вповні присвячений був цій знаменній даті в історії розвитку української культури.

Своєрідним явищем в культурному житті Товариства були наукові студентські симпозіуми. Ініціативу подали українські студенти з Ополя, а викликала її хвиля пожвавленої активності студентської молоді, що діяла при УСКТ в 1967—1969 роках. Перший симпозіум скликано 31 березня 1968 року у Вроцлаві. Був він присвячений 130-річчю викуплення Тараса Шевченка з кріпацької неволі. Основну частину доповідей підготовили студенти української філології у Варшаві, хоч не мало було також прелегентів з інших академічних осередків. Годиться згадати теми праць і прізвища юних дослідників, яких частина займається тепер науковою роботою вже професійно. Про «Світову велич Шевченка» говорив Ю. Ліборський зі Щеціна, «Шевченко народний поет» — це тема доповіді О. Гнатюка з Гданська, І. Бреян та М. Хом'як з Ополя підготовили працю про «Шевченка і його польських друзів», В. Підлипчак з Вроцлава про «Жінку в поемі «Наймичка», а М. Маркович з Познаня — про «Шевченка — худож-

ника». А ось доповіді студентів-україністів: М. Шумада — «Шевченко а слов'янство», В. Назарук — «Поетика творів Шевченка», Б. Гнатюк — «Доля жінки в творчості Шевченка», І. Олійник — «Шевченко і музика», Р. Галан — «Проза Шевченка».

1969 рік позначений був в історії української літератури як ювілейний рік Івана Котляревського. 200-річчя з дня народження цього поета відзначили і українські студенти в Польщі. В днях 13—14 грудня 1969 р. тривав у Вроцлаві другий симпозіум. Крім вже згадуваних В. Назарука, Б. Гнатюка, І. Олійника, Р. Галана, М. Хом'як, М. Марковича доповіді підготовили також І. Гулявий та Й. Демко. Порушувалася проблематика мови поета «котляревщини», зв'язків творця з музикою, значення його творчості, критичних висловів про нього тощо. Варто відзначити, що під час першого симпозіуму в оцінюючому жюрі були діячі та літературознавці: Г. Боярський, О. Лапський, С. Козак, К. Кузик. Матеріали представлені на обох наукових зустрічах студентів містили чимало вартісних думок, спостережень, були свідченням великого вкладу праці та хисту їх авторів. Жаль, що жодна з доповідей не була надрукована і представлена широкому колу зацікавлених.

Згадані тут популярно-наукові сесії та симпозіуми показали, засвідчили те, що довкола УСКТ гуртується зовсім не мала група талановитої інтелігенції, якої творчі можливості далеко ще не вповні проявились. Все-таки дотеперішні її надбання є одними з найбільш тривких вартостей, яких добилося у своїй кільканадцятилітній діяльності Товариства. Люди ці, спільно з десятками найбільш відданих активістів, позначають своєю працею шлях історії культури сьогоднішнього дня.

Р. Галан

Народний хор з Білого Бору на V фестивалі УСКТ. Фото С. Григорчука.

НА V ЮВІЛЕЙНОМУ ФЕСТИВАЛІ

30 червня 1973 р. у Варшаві погідне надвечір'я. Старогрецький театр в Лазенковському парку. Шумлять старі тополі. Червневе сонце позолочує верхів'я лип і дубів. На ставах плавають величезні лебеді й прудкі каченята. Статуї старогрецьких богів спокійно поглядають на прибулих. Праворуч королівський палац. Багато бачили протягом довгих віків кам'яні статуї античних богів, але фестивалем української пісні, музики й танцю захоплюються вперше. У літньому театрі місця зайняті докраю. За межами театру юрба людей, неначе запорожці на багатому весіллі.

V фестиваль української пісні відкриває голова ГП УСКТ, Микола Королько. Теплими словами сповіщає, що у фестивалі бере участь 419 учасників художньої самодіяльності, що українське населення ПНР святом пісні вшановує Рік польської науки, науки, яка має великі заслуги в царині вивчення й українських проблем.

Досвідчені конферансьє Д. Ярчак і Б. Сютрик підсилюють зацікавлення публіки. Численні фотографи збирають свої трофеї у мисливському піднесенні. А серед публіки представники партії, міністерств, діячі культури й науки, любителі пісні. На трибунах лави молоді.

Мішаний хор «Дума» електризує публіку. — Чи це професіонали — питають малозорієнтовані гості. Величаво звучить «Варшав'янка», до глибин душі зворушує пісня «Степом». Здається, що навіть античні статуї зажурилися над долею вбитих в степу солдат. Ще не затихли в верхів'ях дерев могутні акорди хору, а ось «Ослав'яни» з Мокрого розбурхали народним гумором і танцем веселі настрої. Все міняється, неначе в чарівному сні. То кольоровий, неначе чарами викликаний з глибини віків народний хор з Будрів, то неповторна бойківська капела з Бобровника, то веселкою кольорів мінливий хор з Білого Бору, жваві гудаки з «Лемковини», несподіваний чар козачка маленької Лідки з Білянки, то аромат «Фіялочок» з Лігниці, жвавість народних танців лігницьких ліцеалістів, несподівано приємний гумор чоловічих вибранців з перемиських «Бескидів», привабність «Смерічок», новизна щецінських «Чумаків» і величаві акорди чоловічого хору «Журавлі».

Перший концерт вповні вдалий. Вражає велике підвищення художнього рівня, приплив нових талантів, нових форм художнього вислову, збагачення репертуару, барвистість костюмів та зрілість організаційного хисту.

●●●

На другий день зранку у прекрасному залі Варшавської філармонії відбувся молодіжний концерт. Виступили діти з початкових шкіл у Ганчові, Білому Борі, дитячі музиканти з Кошаліна, Ельблонга і Тшеб'ятова. Діти показали, що вчаться грати на скрипках, гармоніях, цимбалах та інших інструментах, співають дитячих і не дитячих пісень.

Справжнім мистецтвом порадував молодіжний ансамбль з загальноосвітнього ліцею з Гурова Ілавецького. Він захоплював барвистими строями, різноманітністю пісень та вдалою хореографією. Програма учнів Гуровоілавецького ліцею була на такому рівні, що

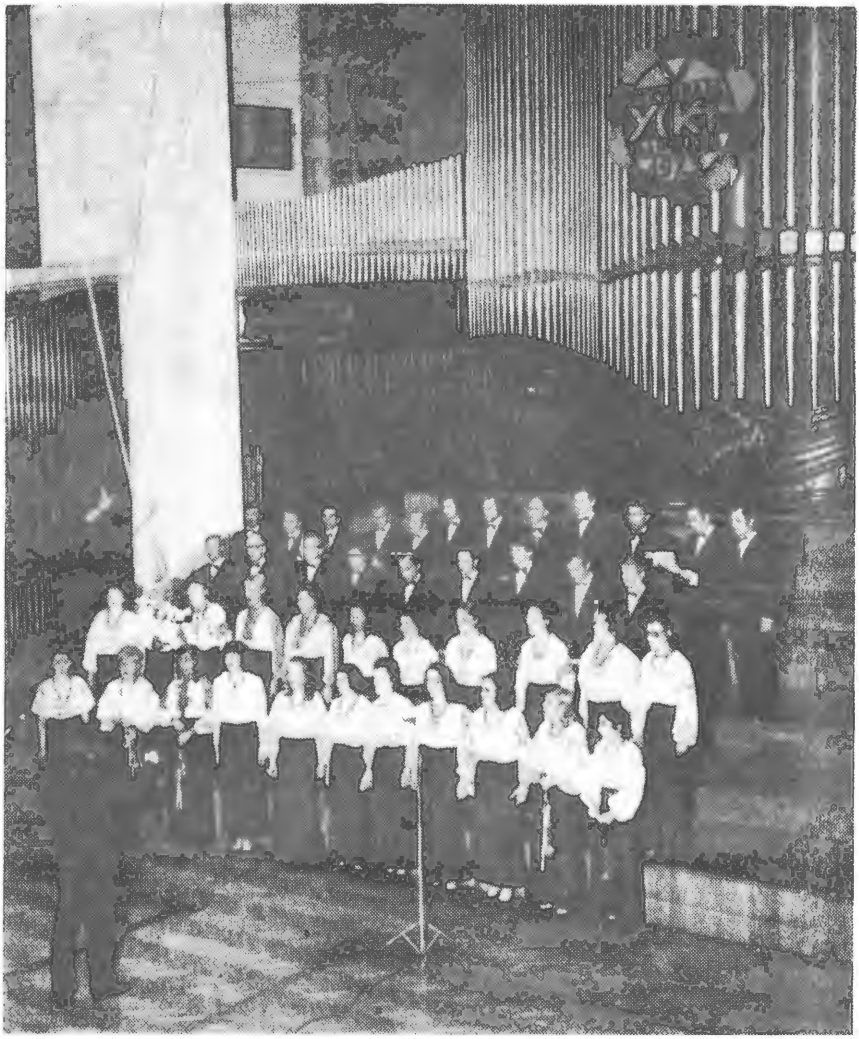

Мішаний хор УСКТ «Дума» на V фестивалі УСКТ, диригує Я. Полянський. Фото М. Петшаковського.

не сором з нею було виступати в столичній філармонії.

Не з меншим успіхом танцювали учні Лігницького ліцею, чи митці коломийки з Вроцлава. Не погано випали гданські танцюристи. На ранньому концерті захоплювали етнографічною особливістю народний хор з Білого Бору, бойківська капела з Бобровника, «Ослав'яни» з Мокрого та «Лемковина» з Горличчини.

У другому концерті проявились організаційні неполадки, великі різниці в рівні окремих колективів, перевантаженість програми.

У супроводі хору УСКТ «Дума» співає соліст Національної філармонії Ф. Пшемелевський на V фестивалі УСКТ. Фото М. Петшаковського.

Деякі колективи розтягнули програму в часі так, що до багатьох глядачів завитала втома.

●●●

Третій післяобідній концерт продемонстрував наявність знаменитих талантів, як ось тенор Степан Білянський, бандуристи Анна та Левко Сивіцькі, Леся Лемішко та інші. Добре випали відомі вже з попередніх концертів танці, а справжньо майстерно і величаво прозвучали виступи мішаних хорів ГП УСКТ «Дума» та «Журавлі» під керівництвом Ярослава Полянського.

З такими хорами можна виступати перед найбільш вимогливою публікою, перед фаховими знавцями хорового мистецтва в широкому світі. Загалом V ювілейний фестиваль продемонстрував широкий ріст вгору і вширину, доказав, що до високоблагородних мистецьких змагань стають не тільки уескатівські ветерани, але молоде і наймолодше покоління. Появилося чимало нових форм вислову, митців гри на нових інструментах. Жаль тільки, що притихли давніше численні бандури. Приємно було дивитися, як виконавців слухачі обдаровували квітами, приємно було в фіналі оглядати майже весь понад 400 особовий колектив 22 гуртків-учасників фестивалю, колектив, який після закриваючих фестиваль слів голови ГП УСКТ, виконав разом з публікою могутню пісню «Реве та стогне Дніпр широкий».

V ювілейний фестиваль і з огляду на приміщення, в яких він відбувався, гордо збережеться в пам'яті його учасників на все життя.

Його досягнення виникають також з щирої праці багатьох спеціалістів-поляків, які з подиву гідною прихильністю і талантом

Танцювальний ансамбль з Гурова Ілавецького на V фестивалі УСКТ. Фото М. Петшаковського.

підготували окремі гуртки. Часто завдяки їх праці наші художні колективи в творчому піднесенні та рості. Не можна стриматися від ствердження, що такий аванс широкі маси українського населення завдячують великодушності та соціалістичній гуманності партійного і державного керівництва нашої країни.

Антін Верба

ЮВІЛЕЇ

Іван Златокудр

ЛЕНІН

Стартують зоряні космодроми у нове сторіччя!...
Та не висохла кров пролетарська на червонім знамені —
Вічна правда робітнича:
Ленін!...

...Били землю коні
Вогнегриві, шалені —
П'ятикутні комети червоні!... —
Й на Жовтневих знаменах:
Ленін!...

...Розгортав
сімнадцятий
в швидких походах змагань робітничих
прапори пурпурові!...

...Блузи робочі!...
...Шинелі зелені!...
Сто томів пролетарської революції —
в одному слові:
Ленін!...

І. Страхов. В. Ленін.

УКРАЇНСЬКІ СПІВРОБІТНИКИ

В. І. ЛЕНІНА

Особисто В. І. Леніну не довелось проживати або бувати на Україні, але як він відносився до неї, про це вимовно свідчать хоч би факти такі:

В грудні 1918 р. ЦК більшовицької партії вирішив послати українця Панаса Жарка, який був тоді членом Центрального Виконавчого комітету Спілки залізничників у Москві, до праці на Україну. В зв'язку з цим Ленін написав до нього листа, в якому запитував: 1) «Звідки Ви родом? 2) Чи вмієте говорити по-українському? 3) Жили та працювали на Україні, скільки років?» (В. І. Ленін про Україну, Київ, 1969, ч. II, ст. 208).

О. М. Жарко відповів:

1) Зеньківського повіту, Полтавської губ.; 2) так; 3) всього мені 31, жив у Полтавській губ. до 1 грудня 1917 року, працював з 1904 року».

Під кінець 1918 р. він був уже на Україні та працював там до 1939 року.

29 листопада 1919 р. пленум ЦК партії прийняв Резолюцію про радянську владу на Україні. Її автором був В. І. Ленін. В Резолюції зазначено:

«Члени РКП на території України повинні на ділі проводити право трудящих мас, учитися і розмовляти в усіх радянських установах рідною мовою, всіляко протидіючи спробам штучними заходами відтіснити українську мову на другий план, прагнучи, навпаки, перетворити українську мову в знаряддя комуністичної освіти трудових мас. Негайно ж повинні бути вжиті заходи, щоб у всіх радянських установах була достатня кількість службовців, які володіють українською мовою, і щоб надалі всі службовці вміли розмовляти українською мовою». (Тамже, ст. 359—360).

Ці ленінські положення актуальні й досі.

В квітні 1921 року делегація українських селян, серед яких був Ф. П. Дідук, відвідала в Москві В. І. Леніна. Про це Ф. П. Дідук написав спогади:

«Розмову ми вели українською мовою. Один з наших товаришів вибачився, що ми говорили по-українському, спитав, чи зрозуміло йому. Володимир Ілліч відповів, що він розуміє й любить українську мову, читав твори Шевченка, Франка та інших українських письменників. У свою чергу він поцікавився, чи є в селах українські видання Шевченка, Франка, Коцюбинського та інша література». («Спогади про Леніна», Київ, 1958, т. II, ст. 605).

Виникає питання, як сталося, що В. І. Ленін розумів українську мову й знав українську літературу? У великій мірі причинилися до цього українські революційні діячі — члени більшовицької партії, які зустрічалися й працювали разом з ним.

Першим видатним діячем тодішньої революційної робітничої організації, який співробітничав з В. І. Леніним, був син бувших кріпаків-українців Петро Запорожець.

Народився він 3 січня 1873 року в Білій Церкві. Його батько Кузьма за участь у виступах селян Чигиринського повіту на Київщині проти поміщиків був в 1872 р. засуджений на чотирнадцять років каторги й засланий у Сибір до Томської губернії. Після п'яти років разом з малим Петром переселилася туди й його дружина. Згодом Петро став учнем реального училища в Томську, де вступив у таємну революційну організацію учнів. Весною 1886 р. сім'я Запорожців повернулася на Україну. Петро вчився в Києві і брав участь у діяльності нелегальних революційних гуртків. У 1891 року він переїхав до Петербурга й після року став студентом Технологічного інституту. Відразу після приїзду встановив зв'язок з рево-

люційними діячами. В 1892 р. він був одним з організаторів революційного марксистського гуртка, якого ідейним керівником у 1893 р. став В. І. Ленін. Від цього часу й почалось співробітництво П. Запорожця з Леніним. Восени 1895 р. в Петербурзі був організований «Союз боротьби за визволення робітничого класу». До його керівного ядра побіч Леніна входили уродженці України Петро Запорожець та Степан Радченко.

Під впливом петербурзького «Союзу боротьби» подібні організації були засновані в Москві, Києві, Катеринославі, Миколаєві, Володимирові, Костромі, Орлі та в інших містах. Велику роль в їх заснуванні відіграв Петро Запорожець. В грудні 1895 р. В. І. Ленін, П. Запорожець та інші члени Союзу були арештовані й кинуті до тюрми. 13 лютого 1897 року їм оголошено судовий вирок — заслати засуджених під нагляд поліції в Сибір. Ленін виїхав, П. Запорожець та інші були перевезені до Бутирської в'язниці в Москві, де були дуже важкі умови. Тут Запорожець тяжко захворів і його невдовзі відправили під нагляд поліції в село Тептіївку на Київщині, де жили його рідні. Але він хворів далі. На початку 1898 р. його відвезли до лікарні у Вінниці, де він 4 березня 1905 р. помер.

Учасниками революційного руху й членами петербурзького «Союзу боротьби», а тим самим і співробітниками В. І. Леніна були теж уродженці Конотопу, теперішньої Сумської області, брати Степан Радченко (1869—1911) та Іван Радченко (1874—1942).

Степан Радченко брав участь у приготуванні І з'їзду РСДРП, був його учасником, де його обрано членом ЦК. Був арештований у 1893, 1895 і 1902 роках, але на Україні не працював. Натомість Іван Радченко, будучи членом РСДРП від 1898 року, а в 1901—1902 роках агентом ленінської «Іскри», бував у Полтаві, Катеринославі, Харкові, Єлисаветграді та в інших містах. Брав він участь в організуванні підпільної іскрівської друкані в Конотопі. У 1903 р. був арештований, засланий в Сібір, але вже в 1905 році втік за кордон. В 1908—1911 роках вів підпільну роботу в Харкові й Одесі. Після революції не працював на Україні.

В перших роках двадцятого століття почав співробітничати з В. І. Леніним видатний революційний діяч України Микола Скрипник (1872—1938), який вступив до РСДРП ще в 1897 р. З В. І. Леніним він зустрівся в 1905 р. на III з'їзді партії. Після Лютневої революції 1917 р. співробітничав з ним у Петрограді. Був делегатом на VI з'їзд РСДРП, членом Петроградського військово-революційного комітету, який керував Жовтневим повстанням. Після перемоги Жовтневої революції, згідно з пропозицією В. І. Леніна, в грудні 1917 р. був посланий на Україну, де початково був народним секретарем праці, а з 4 березня 1918 р. — головою Радянського уряду України. Брав активну участь у громадянській війні. В цьому ж році став членом колегії Всеросійської Надзвичайної Комісії й завідував відділом боротьби з контрреволюцією. Для постійного проживання повернувся на Україну в квітні 1920 р. і ввесь час був членом уряду. Брав участь у працях Комінтерну. Все це вимагало зустрічей і співробітництва з В. І. Леніним.

Григорій Іванович Петровський (1878—1958), учасник революційного руху на Україні від 1895 року. Почав співробітничати з В. Леніним, будучи депутатом 4-ої Державної думи. Ставши керівником більшовицької фракції Думи, брав участь у Краківській (1912) і Поронінській (1913 р.) нарадах ЦК РСДРП, проведених під керівництвом Леніна, та ввійшов до складу ЦК партії. 2 червня 1913 року виступив у Думі з промовою, складеною на основі тез В. І. Леніна, в якій виклав більшо-

вицьку програму з національного питання. Після Лютневої революції повернувся до Петрограду, але вже в липні 1917 р. був посланий на Україну. Від листопада 1917 р. до березня 1919 р. виконував функцію народного комісара внутрішніх справ всесоюзного уряду, очолюваного Леніним. Одночасно був головою Всеукраїнського революційного комітету. Від березня 1919 р. працював на Україні, будучи заступником голови ЦВК СРСР. У своїх спогадах про В. І. Леніна він пише:

«Володимир Ілліч учив нас, комуністів, скромності, вчив, що на першому місці повинні бути інтереси партії та робітничого руху, яким ми служимо». («Спогади про Леніна», 1957, т. І, ст. 462).

Співробітничали з В. І. Леніним, особливо після Лютневої революції 1917 року та під час Жовтневого повстання в Петрограді, й такі українці, як Володимир Антонов-Овсієнко з Чернігова; Павло Дибенко з Чернігівщини; Микола Подвойський, син вчителя з Чернігівщини; Юрій Коцюбинський, син письменника М. Коцюбинського; Дмитро Мануїльський з Хмельниччини та Григорій Чудновський з Дніпропетровська.

В. Антонов-Овсієнко (1883—1939) член РСДРП з 1903 р. Між іншим розгортав революційну діяльність у Варшаві й Пулавах. Був переслідуваний та арештований. Проживав в Австрії й Франції. Під час Жовтневої революції був секретарем Петроградського військово-революційного комітету та членом трійки оперативного керівництва повстанням. В кінці 1917 р. комісар для боротьби з контрреволюцією на півдні країни. З березня 1918 р. був членом уряду України. Активний учасник громадянської війни й боротьби з німецькими окупантами.

Павло Дибенко (1889—1938), член партії з 1912 р. В 1917 р. член Петроградського військово-революційного комітету, а потім увійшов до складу першого Радянського уряду, очолюваного В. Леніним. З 1918 р. працював на Україні й в Криму, керуючи партизанськими загонами та військовими частинами. Брав участь у боях під Царицином з Денікіним та в придушенні Кронштадського заколоту в 1921 р. Потім служив у армії.

Микола Подвойський (1880—1948) розпочав революційну діяльність у 1898 р. в Чернігові. Член РСДРП з 1901 р. Працював у багатьох містах Росії, перебував у 1906—1907 роках у Німеччині й Швейцарії. Під час Жовтневої революції був головою військово-революційного комітету в Петрограді. Організував Червону армію. В січні-вересні 1919 р. був народним комісаром у військово-морських справах України. Потім займав ряд відповідальних постів у армії, був головою Спортінтерну, працював як історик.

Юрій Коцюбинський (1896—1937) брав участь у революційному русі з 1911 р., членом партії став у 1913 р. В жовтні 1917 р. був комісаром Петроградського військово-революційного комітету; брав участь у повстанні й штурмі Зимового палацу. Делегат І і ІІ Всеросійських з'їздів Рад. Від грудня 1917 р. займав ряд відповідальних постів в уряді України. В 20-их—30-их роках працював дипломатом. Брав участь у підписанні Ризького мирного договору в 1921 р. з Польщею. Згодом був заступником голови Ради Комісарів України й головою Держплану УРСР. Член ЦК КП України.

Дмитро Мануїльський (1889—1959), член партії з 1903 р. Революційну діяльність розпочав у Петербузі в студентському середовищі. В 1906 р. був одним з організаторів Кронштадського і Свеаборського збройних повстань матросів і солдатів. Був засуджений. Утік з Вологодської тюрми до Києва, де працював у військовій організації більшовиків. Від 1907 р. до 1912 р., а потім від 1914 до травня 1917 р. проживав за кор-

доном. Здебільшого у Франції. Брав участь у Жовтневій революції. В грудні 1917 р. став членом колегії Наркомпроду РРФСР. Від 1918 р. працював на Україні членом уряду й секретарем ЦК КПУ, а від 1922 до 1943 р. в Комінтерні, в зв'язку з чим дуже часто зустрічався з В. Леніним. Після другої світової війни працював на Україні.

Григорій Чудновський (1894—1918) юрист, до партії вступив у 1907 р. в 1912—1916 роках перебував в Австрії й США. В жовтні 1917 р. був членом військово-революційного комітету в Петрограді. Разом з В. Антоновим-Овсієнком керував штурмом на Зимовий палац. В кінці 1917 виїхав на Україну, де брав участь у боях з ворогами Радянської влади. Загинув у квітні 1918 р. в боях з німецькими окупантами.

Близькими співробітниками В. І. Леніна були ще Олександр Цюрупа, уродженець сучасної Херсонської області, та Анатолій Луначарський з Полтави.

О. Цюрупа (1870—1928) будучи учнем середньої школи, вже в 1891 р. організував у Херсоні марксистські курси. Був два рази арештований і змушений виїхати з України. В 1899 р. в Уфі вступив до РСДРП, а в 1900 р. вперше зустрівся з Леніним і став його вірним послідовником. На його пропозицію виїхав до революційної праці в Харків, а відтак у Миколаїв. В 1902 р. змушений був залишити Україну. Після Жовтневої революції був членом Радянського уряду, займаючи різні пости.

Анатолій Луначарський (1875—1933) революційну діяльність розпочав у 1892 р. в Києві. Багато років проживав за кордоном, де брав участь у революційному русі. До Росії повернувся в травні 1917 р. Від жовтня 1917 р. до 1929 року був народним комісаром освіти Радянського уряду. Займався літературною творчістю. Писав статті про Т. Шевченка, якого називав поетом глибоко революційним; про М. Коцюбинського, Лесю Українку, Миколу Куліша та інших українських митців художнього слова.

В 1918 р. протягом короткого часу, від 6 січня до кінця лютого, близько співробітничав з В. І. Леніним. Володимир Затонський (1888—1938), родом з Хмельниччини, член РСДРП від 1905 р. Працював у Києві. Був наркомом освіти першого Радянського уряду України. Шостого січня 1918 р. він був призначений представником українського уряду при Раді Народних Комісарів РРФСР. Після приїзду до Петрограда В. Затонський більше двох тижнів працював у кабінеті В. І. Леніна та разом з ним вирішував питання взаємовідносин між Україною й Російською Федерацією. Зустрічався також він з В. І. Леніним і пізніше, коли працював знову на Україні.

Влас Чубар (1891—1939), видатний партійний і державний діяч України, член партії з 1907 р. Від 1923 до 1934 року голова уряду УРСР, а потім заступник голови Ради Народних Комісарів СРСР, уродженець Запорізької області. Зустрічався він та співробітничав з В. І. Леніним, головним чином під час свого перебування в 1917—1919 роках у Петрограді, де був членом Президії Вищої Ради народного господарства, а відтак головою правління націоналізованих державних заводів. Доводилось йому співробітничати з Леніним і тоді, коли він перебував уже на Україні, де від лютого 1919 р. займав ряд відповідальних постів у господарських установах, а в 1920 р. — член Українського ревкому.

Олександр Шліхтер (1868—1940) народився в Лубнах на Полтавщині, учасник революційного руху з 1887 р., в партію вступив у 1891 році. До революції багато років діяв на Україні. Був делегатом V і VI з'їздів РСДРП. У 1917—1918 роках був наркомом землеробства в уряді РРФСР, очолюваного

Леніним. В наступних роках працював на Україні, брав участь у працях радянських дипломатичних органів. Від 1924 року аж до смерті працював на Україні на дуже відповідальних постах: віцепрезидент Академії наук, директор Інституту марксизму-ленінізму, член Президії ЦВК УРСР.

Крім згаданих було, безумовно, ще багато інших українських революційних діячів, які бодай короткий час працювали під керівництвом вождя Жовтневої революції, але, на жаль, немає тепер змоги встановити про них докладних біографічних даних.

Микола Щирба

ПОЛЬСЬКІ СПІВРОБІТНИКИ

В. І. ЛЕНІНА

Як серед українських пролетарських революційних діячів, так і серед польських було чимало осіб, які протягом довгого часу співробітничали з В. І. Леніним. Діялося це перед Жовтневою революцією, під час революції, громадянської війни й після неї. Ці польські діячі стояли на грунті спільної боротьби польського пролетаріату з пролетаріатом багатонаціональної царської Росії проти капіталізму й самодержавства. Вони твердили, що польський народ зможе здобути незалежність лише після повалення царизму. Майже всі вони брали участь у Жовтневій революції та в громадянській війні, в боротьбі з іноземними інтервентами. Після ж революції вірні принципам пролетарського інтернаціоналізму, польські революціонери стояли на позиціях захисту Країни Рад.

Найближчим співробітником В.І. Леніна був Фелікс Дзержинський (1877—1926), який походив з колишньої Віленської губернії. Революційну діяльність розпочав у 1894 році. Один з організаторів і керівників СДКПіЛ багато разів був арештований і в'язнений. З Леніним познайомився в квітні 1906 р. на IV з'їзді РСДРП. Був він представником СДКПіЛ в ЦК більшовицької партії. Працював на території Польщі й за кордоном. В 1912 р. був знову арештований. З в'язниці вийшов після Лютневої революції 1917 р. Залишився в Петрограді та брав найактивнішу участь у приготуванні Жовтневого повстання. Був членом Петроградського військово-революційного комітету, а від 20 грудня 1917 р. — головою Всеросійської надзвичайної комісії для боротьби з контрреволюцією й саботажем. В 1920 р., коли війська Й. Пілсудського розпочали війну з Країною Рад, Дзержинський перебував на Україні, де вів боротьбу з різними контрреволюційними організаціями. Після закінчення громадянської війни в 1921 році, за пропозицією В. І. Леніна його призначено ще й наркомом шляхів, а 2 лютого 1924 р. ЦВК СРСР обрав Дзержинського головою Вищої Ради Народного Господарства, залишаючи далі головою органів безпеки. Ввесь час був членом ЦК партії.

В. І. Ленін вважав Ф. Дзержинського як одного зі своїх найближчих співробітників і доручав йому найбільш небезпечні й найвідповідальніші пости.

Протягом довгого часу зустрічався та співробітничав з В. І. Леніним визначний діяч польського й міжнародного революційного руху, Юліан Мархлевський (1866—1925). Народився він в місті Влоцлавек.

Революційну діяльність він розпочав у рядах першої польської робітничої партії. — Першого «Пролетаріату». Згодом став одним з організаторів і керівників СДКПіЛ. Проживаючи за кордоном, брав у 1901—1903 роках участь у видаванні більшовицької газети, ленінської «Іскри». Як представник СДКПіЛ брав участь у V з'їзді РСДРП (1907 р.). Працював у німецькому робітничому русі, за що

Пам'ятник В. Леніну в Новій Гуті. Фото ЦАФ.

в 1916 р. був ув'язнений. З німецького-концентраційного табору звільнено його в 1918 р. на інтервенцію Радянського уряду. В травні 1918 р. прибув до Москви, де був обраний членом ВЦВК, у складі якого залишався до кінця життя. Брав участь у створенню Комінтерну, а відтак був його активним діячем. Від 1923 р. очолював Міжнародну Організацію Допомоги Революціонерам (МОДР).

Дещо коротшим було співробітництво з В. І. Леніним Йосипа Уншліхта (1879—1938), уродженця Млави, члена СДКПіЛ від 1900 р. Він брав участь в V з'їзді РСДРП (1907 р.) і там уперше зустрівся з Леніним. За свою революційну діяльність був 6 разів арештований і тричі засуджений на заслання. Звільнений під час Лютневої революції, восени 1917 р. прибув до Петрограда й тут у жовтні ввійшов до складу Військово-революційного комітету. Брав участь у громадянській війні, а від 1921 р. працював в радянських органах безпеки, будучи заступником Ф. Дзержинського. Й. Уншліхт був членом ЦВК СРСР всіх скликань та делегатом багатьох з'їздів ВКП(б).

Фелікс Кон (1864—1941) — варшав'янин, член Першого «Пролетаріату», в 1884 р. засланий у Сибір, де пробув до 1904 р. Від 1904 р. член ППС, а від 1906 р. член ЦК ППС-лівиці, зустрівся з В. І. Леніним під час свого перебування в Швейцарії в 1914 році, де був членом Цімервальдського об'єднання революційних інтернаціоналістів, утвореного В. І. Леніним в 1915 р. Дальші зустрічі й співробітництво відбувалися вже в Росії, куди Ф. Кон прибув у 1917 р. Після Жовтневої революції працював у Петрограді.

Тут слід згадати про зв'язки Ф. Кона з Україною. Вперше революційну діяльність він розгорнув в Одесі й Миколаєві під час революції 1905—1907 років, а відтак з 1918 по 1922 рік, був членом уряду Радянської України, а в 1921 р. — навіть перший секретар ЦК КП(б)У.

В 1922—1923 р. займає пост секретаря Виконавчого комітету Комінтерну і в зв'язку з цим часто зустрічався з Леніним.

В СРСР залишився до смерті.

До числа польських революційних діячів, які зустрічалися й співробітничали якийсь час з В. І. Леніним, належать ще Юліан Ленський (Лещинський), Адольф Варський (Варшавський), Броніслав Весоловський, Якуб Ганецький, Франціішек Гжельщак.

Юліан Ленський — Лещинський (1889—1939) — народився в Плоцьку, а революційну діяльність розпочав у 1905 р. в СДКПіЛ. Брав участь у Поронінській нараді, організованій більшовиками в 1913 р. Тут зустрівся з В. І. Леніним. У 1914—1915 рр. перебував на засланні. Після Лютневої революції прибув до Петрограда, де взяв участь у революційних подіях. У 1918 р. був обраний членом ВЦВК. Працюючи в радянських адміні-

стративних установах, займався польськими справами. В 1920 р. очолював Польське бюро ЦК КП(б) України. Від 1924 р. займав керівні пости в КПП.

Адольф Варський — Варшавський (1886—1937) — уродженець Варшави, один з засновників і керівників СДКПіЛ. На IV з'їзді РСДРП був обраний членом ЦК і в 1908 — 1909 роках, як член ЦК і член редколегії центрального органу РСДРП газети «Соціал-демократ», співробітничав з В. І. Леніним. В роки першої світової війни стояв на позиціях інтернаціоналізму та разом з В. І. Леніним брав участь у нараді інтернаціоналістів у Ціммервальді та Кінталі. Був одним з організаторів КПП. З 1924 р.. проживав у Радянському Союзі.

Броніслав Весоловський (1870—1919) — народився в Білостоцькому воєвідстві. Інженер. Революційну діяльність розпочав у 1889 р., організуючи у Варшаві Спілку польських робітників. У 1894 р. організував І з'їзд СДКПіЛ, в якій відтак був одним з керівників. Два рази — в 1894—1903 та 1908—1917 роках перебував на засланні в Сибірі. Після визволення в 1917 р. брав участь у Жовтневому повстанні в Петрограді, а потім працював у секретаріаті ЦК РКП(б) та в апараті ВЦВК, де й зустрічався з В. І. Леніним. 18 грудня 1918 року на чолі делегації радянського Червоного Хреста прибув до Варшави для переговорів про обмін військовополоненими. Тут 20 грудня був арештований. Відправляючи під ескортою до кордонів Радянського Союзу, поліція вбила його, безумовно з дозволу своїх зверхників.

Якуб Ганецький (1879—1937) — родом з Варшави. В 1903—1909 роках був членом Головного правління СДКПіЛ. Як її представник у 1903 р. брав участь у II з'їзді РСДРП, де й встановив зв'язки з В. І. Леніним. Брав участь у революції 1905—1907 р., сидів у в'язницях, зустрічався з В. І. Леніним у Пороніно, а в 1917 р. став членом Закордонного бюро ЦК РСДРП, яке було створено більшовиками в Стокгольмі. Після Жовтневої революції перебував у Радянському Союзі, де займав чимало відповідальних постів у державних установах.

Згадуючи про перебування В. І. Леніна в Швейцарії, Я. Ганецький писав:

«Живучи в Пороніні, в Австрії, в країні воюючій, він не має можливості працювати, діяти... Тут він з властивою йому залізною енергією почав діяти. Відновлюється зв'язок з Росією. Посилаються точні інструкції та плани роботи в нових обставинах. Встановлюються зв'язки з небагатьма вже революційними соціал-демократами в інших країнах, що залишилися вірними робітничому класові. Готується грунт для створення III Інтернаціоналу. Мала поки що кількість його прихильників не бентежить Ілліча. Головне — їх якість. Ілліч завжди був такої думки, що «краще менше, та краще». («Спогади про В. І. Леніна», Київ 1957, т. І. ст. 453—454).

Францішек Гжельщак (1881—1937) — уродженець Варшави, член СДКПіЛ з 1904 р. Кілька разів арештований. У 1917 р. брав участь у Жовтневій революції, а на II з'їзді Рад був обраний до ВЦВК. Одночасно з цим займав пост секретаря Всеросійської надзвичайної комісії, головою якої був Ф. Дзержинський. На цей період припадає його зв'язок з В. І. Леніним. Після створення КПП входив до складу її керівництва. Від 1928 р. проживав у СРСР.

Крім згаданих вище, з В. І. Леніним піддержував зв'язки учасник революційного руху, лікар Сергій Багоцький, який початково діяв у Петербурзі, Києві й Варшаві, а після втечі з каторги в 1910 р. поселився в Кракові, де вступив у ряди СДКПіЛ. В 1912—1917 р. в Кракові та Пороніні, а відтак у Швейцарії перебував у близьких відносинах з Леніним. У 1917 р. брав активну участь в організації його повернення в

Росію. Після революції перебував у Радянському Союзі. Написав спогади про свої зустрічі з Леніним у Кракові й Пороніні.

Разом з В. І. Леніним у 1917 р. повернулися в Росію з Швейцарії член СДКПіЛ Олександр Гранас-Вронський та донька Фелікса Кона — Гелена Усієвич.

Станіслав Пестковський був у 1917 р. секретарем більшовицької фракції ЦВК Рад і брав участь у II з'їзді Рад, на якому був створений перший Радянський уряд.

Делегатом II з'їзду Рад були члени СДКПіЛ Якуб Долецький, Бернард Закс та більшовик Ігнаци Дзелватовський. На з'їзді обрано їх членами ЦВК.

Мечислав Бронський — Варшавський у першому Радянському уряді займав пост заступника наркома торгівлі й промисловості.

Станіслав Будзинський (1894—1937) зустрічався з Леніним у Москві, де в 1917—1918 роках був членом президії Московської Ради депутатів.

В Жовтневій революції в Петрограді, Москві, Києві та в інших містах Країни Рад брало участь дуже багато польських революційних діячів. Потім чимало з них займало відповідальні пости в органах Радянської влади в різних частинах країни. Але тепер важко встановити, хто з них, де й коли зустрічався чи співробітничав з В. І. Леніним. **Микола Щирба**

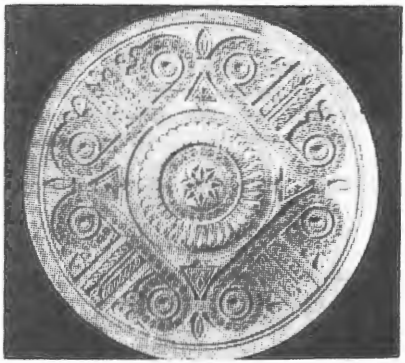

С. Корпанюк. Тарілка. Різьба та інкрустація.

Микола Бажан

21 СІЧНЯ

В жалобі
Площі,
Вулиць набряклі вени,
І стягом, як полум'ям,
вітер полоще,
І слово на прапорі — Ленін.

День
Упав,
Прапор чорний.
Чорний день.
Чорний стяг.
Марш жалібний, марш мінорний
Пройшов, прогримів по містах.

По селах, містах, по майданах,
по гонах,
Серцем до серця, плечем до плеча,
Проходить країна,
Комуна,
Колона, —
Вітчизна Ілліча.

Ні! Він живий,
Він не вмер, він не хворів!
Він тут — у мільйонах облич!
У мільйонах сердець, на мільйонах
прапорів
Проходить землею Ілліч.

Стяг жалібний розгортуй,
Жалоби лет тут!
Вождю країни,
Комуни,
Когорти
Сьогодні останній салют.

Здригнуться і бризнуть антени
гасла
І гаслами світ заллють:
— Леніна
Серце згасло,
Леніну
Останній салют!

ПАВЛО БІЛЕЦЬКИЙ-НОСЕНКО

(1774—1856)

Наприкінці XVIII та в першій половині XIX ст. на Україні починає розгортатись видавнича діяльність. Появляється безсмертна «Енеїда» І. Котляревського, а також періодичні видання: «Харьковский еженедельник», «Харьковские известия», «Украинский вестник», «Украинский журнал», а відтак збірники та альманахи — «Украинский альманах», «Украинская звезда», «Запорожская старина», «Украинский сборник» і ін.

В 1819 році виходить друком збірка М. Цертелова «Опыт собрания старинных малороссийских песней» — а відтак безцінна збірка «Малороссийские песни, изданные М. Максимовычем» (1827). Проконсультувавшись з І. Котляревським видає свою «Историю Малой России» Д. Бантиш-Каменський (1827). Олександр Павловський видав першу граматику живої української мови «Грамматика малороссийского наречия, или грамматическое показание существеннейших отличних, отдаливших малороссийское наречие от чистого российского языке...» (1818).

З появою перших художніх творів, мова яких базувалась на живій народній основі, виникла потреба розвинути нову українську лексикографію. Перший такий словник був доданий до «Енеїди» І. Котляревського (1798 р.), який містив у собі 972 реєстрові слова. Відтак подібні лексикографічні праці були додавані до збірок Цертелєва та Максимовича, граматики Павловського тощо. Окремо надрукував «Собраніе словъ Малороссийского наречія» І. Войцехович у «Трудах общества любителей российской словесности» (1823). Згадані словники були диференційними. Подавали вони лише такі українські слова, які не виступали в російській мові. Назагал це були словники дуже вбогі. Не могли вони заспокоїти вимог та потреб читача й любителя української літератури. Виникла пекуча конечність скласти окремий повний словник української мови, про що вказує О. Максимович у передмові до своєї збірки пісень «Подробнаго и полнаго Малороссийского словаря мы еще не имеемъ... По мести требыванія и по занятіямъ своимъ, я не имею возможности взяться за сей предметъ, а весьма бы желалъ, чтобы кто-нибудь изъ земляковъ моихъ..., принялъ на себя сей полезный и любопытный труд». Без сумніву, що таку потребу мусив відчувати й Павло Білецький-Носенко.

●●●

Павло Білецький-Носенко народився в Прилуках у сім'ї, яка виводилась з давнього козацького роду. Предок його Іван Нос брав участь у козацьких війнах за гетьманування Б. Хмельницького. Дружина І. Носа походила з роду Білецьких і тому Павло в спадку одержав прізвище Білецький-Носенко. Батько Павла загинув у війні з турками. Згідно з родинною традицією Павла також ще маленьким хлопцем відправлено на військову службу. Маючи п'ять років, він поступив в петербурзький шляхетський сухопутний кадетський корпус, в якому закінчив блискуче навчання в 1793 р. В ранзі поручика на військовій службі перебував до 1798 року, а відтак пішов у відставку, повертаючи в Прилуки. Там він працював у суді, а рівночасно вчив грамоти дворянських дітей. Викладав різноманітні науки, а саме: російську, французьку, німецьку мови, поезію, риторику й естетику, географію, природознавство, математику тощо. Як на ті часи Носенко був енциклопедично освіченою людиною. Співробітничав він з усякими науковими товариствами, а зокрема з Товариством наук при Харківському університеті та з Петербурзьким вільним економічним товариством, куди посилав різноманітні статті. В полтавській газеті він друкував свої

праці на українську тематику, а зокрема мовознавчі «О языке малороссійскомъ», «О первыхъ гражданскихъ буквахъ в Россіи» та з фольклору «О поверьях и суеверьяхъ малороссіянъ» та ін. Крім згаданих праць він написав велику кількість статей на найрізноманітніші теми, починаючи літературною, а кінчаючи природознавчою, археологічною, економічною, медичною тематикою.

П. Білецький-Носенко написав українською мовою цілу низку художніх творів: 333 байки, 23 казки, 15 балад, жартівливу поему «Горпинида чи вхоплення Прозерпини», оповідання «Іван Золотаренко» та російською мовою історичний роман «Зиновій Хмельницький». Він перекладав твори Руссо, Шіллера, Лафонтена, Бюргера, Гете та інших авторів. Свою літературну та наукову творчість Носенко вважав національним обов'язком. Він бажав внести свій вклад у розвиток української культури, ознайомити інші народи з українською мовою, літературою, фольклором, історією та культурою взагалі «...я не знаю, как кто, а я люблю родину и желалъ бы познакомить ее съ целымъ светомъ. Право! Она стоить жого» — писав він до редактора полтавської газети в 1840 році. За життя письменника були надруковані лише деякі твори, решта залишилась у рукописах.

Отже Білецький-Носенко займався наукою та літературою не для розваги, як це вважали деякі дослідники. Його діяльність була зумовлена внутрішньою потребою служіння своєму народові.

Крім згаданих праць, фундаментальне значення не лише для історії української лексикографії, але й для історії української мови, а передовсім літератури посідає «Словник української мови» Білецького-Носенка. Про цю роботу вперше довідуємось з листування Носенка з А. Метлинським, який відповідаючи лексикографові, повідомлює, що рукопис його першого словника запропастила Російська академія: «...за несколько предъ симъ леть, какъ знаю изъ достоверныхъ источниковъ (словник Б.М.) былъ представленъ въ Россійскую академію и затерянъ».

Жіноча група Бартошицького педліцею під час репетиції. Фото В. Пшепюрського.

Ця невдача не знеохотила Носенка й він почав укладати новий словник української мови, над яким працював п'ять років (1838—1843). Закінчивши роботу, Носенко звернувся з проханням до міністра освіти Уварова видати його лексикографічну працю. Міністр освіти передав словник Носенка на рецензію в Академію наук. Там не було знавця української мови й рукопис послано на розгляд у Київський університет. Оскільки в Київському університеті не найшлось спеціаліста від української мови, рецензувати роботу Носенка передано М. Максимовичеві. Після позитивної рецензії словник повернено Носенкові, над яким автор працював ще три роки, поповнюючи його новим матеріалом.

Будучи в похилому віці, Білецький-Носенко поручив друкувати своєї праці М. Маркевичу, який зазнавши едиторських невдач, віддав рукопис П. Кулішеві. Цей останній у 1862 році передав словник Харківській громаді і так діждався він Валуєвського указу. Відтак праця Носенка була передана Київській громаді.

Незважаючи на це, що словник Носенка на той час був найбільшою лексикографічною працею, до останніх днів царської імперії він не побачив денного світла. Видано його щойно в 1966 році в Інституті мовознавства ім. О. Потебні Української АН.

Для укладення свого словника Носенко використав майже всі публікації українською мовою, які появились до 40 років XIX ст. Оскільки тих публікацій не було вже аж надто багато, лексикограф черпав матеріал до свого словника безпосередньо з уст народу. В цьому саме заключається історичне значення цієї небуденної лексикографічної праці, в якій відображено живу народну мову Полтавщини кінця XVIII та початку XIX ст.

Помер Носенко 1856 року. Похоронено його в селі Лапинцях.

Б. М.

ОЛЕКСА СТОРОЖЕНКО

(24.XI.1805 — 6.XI.1874)

Літературна діяльність письменника Олекси Стороженка припадає на 50—60 роки XIX ст.

Він був сучасником Шевченка, Вовчка, Руданського, Федьковича та Щоголева, але в тодішньому складному процесі, в літературно-мистецькому житті України, в літературній боротьбі того часу безпосередньої участі не брав. Не вважав він себе письменником-професіоналом, на свої літературні заняття дивився як на розвагу — передусім був всупереч своїм зацікавленням відданий військовій службі в російській армії.

Народився Олекса Петрович Стороженко на Полтавщині у сім'ї дрібного поміщика — відставного поручика, нащадка колишньої козацько-старшинської верхівки, що своїм обов'язком вважав, кохаючи Україну, вірно служити царизмові. Спочатку виховувався вдома, а потім у військовій школі. З 18-и років він поступив на военщину, якій віддав майже тридцять років здібного життя. За цей час побував він з своїм полком в багатьох місцевостях рідної України, брав участь в російсько-турецькій війні 1829 року та в інших походах.

Починаючи з 1851-го року, Стороженко займав як довірена людина ряд високих посад: служив чиновником для особливих доручень при київському генерал-губернаторі, а потім — при міністрі внутрішніх справ, яке особливо дбало за те, щоб від Молдавщини до фіна на всіх язиках все мовчало.

1868 року вийшовши у відставку в чині так званого дійсного статського радника, Олекса Стороженко останні роки свого життя просидів у своїм маєтку Горішині, поблизу поліського Берестя. Тут його було обрано повітовим верховодою дворянства і головою тодішніх мирових суддів. Стороженко-

ко займався музикою, малярством, скульптурою, за що навіть був нагороджений медаллю Академії мистецтв.

Помер Олекса Стороженко 18 листопада 1874 року в своєму хуторі. Поховано письменника на міському православному кладовищі у Бересті.

Займаючи високі тодішні державні та громадські посади, Стороженко не втрачав любові до селянства, прислухався до його мови, придивлявся до звичок і звичаїв. Він, український пан особливо захоплювався рідною українською народною творчістю. Перебуваючи з полком в багатьох місцях України, він використовував чи не кожну нагоду, щоб познайомитись зі старими бувалими людьми, столітніми дідами, послухати і не тільки, а й записати їх розповідів про славне минуле України про Запорізьку Січ, боротьбу українців з окупантами, старовинні сімейні звичаї, вірування. Все це і свої спостереження над тогочасним життям-биттям селян, чиновників, поміщиків стало основою для його творчості, початок якої припадає на кінець 40-их, початку 50-их років XIX-го століття.

Стороженко почав свою творчість українською і російською мовою. Проте суворе переслідування російською адміністрацією українських видань, особливо після арешту гнівного Шевченка, призвели до того, що в 50-х роках Стороженко став відомим лише як автор низки оповідань російською мовою. Ці оповідання були першим виступом письменника в літературі. Вони з'явилися в газеті «Северная пчела» під заголовком «Расказы из крестьянского быта малороссян», а декілька з них вийшло друком в журналі «Библиотека для чтения».

В циклі «Расказы из крестьянского быта малороссян» Стороженко змальовує епізоди з життя сільських чиновників, знаного йому непогано поміщицтва. Особливо характерні оповідання «Изворотливый малоросс», «Лесной дидько и непевный», «Колбаса», «Подкидыш». Змальовуючи селян дотепними, кмітливими і винахідливими, їх поетичні повір'я та звичаї письменник хоче викликати симпатію простолюддя серед панів, примирити пана з селянином.

1857 року було опубліковано роман Стороженка «Братья-близнецы», писаний російською мовою, в якому розгортається сімейна хроніка двох поколінь поміщика Бульбашки, відтворюється животіння нащадків колишньої козацької старшини, що після Хмельниччини вела безсило маєтками по всій Лівобережній Україні. Розповідь ведеться іронічно, хоч, правда, в ній відчутні нотки замилуванністю патріархальною старовиною. Проте докладний опис занять панів і підпанів, обмеженості їх запитів і інтересів, показ тодішньої заскорузлості й тодішнього застою дають яскравий образ життя того часу. Повна творчість Стороженка припадає на початок 60-их років — час пожвавлення українського, а вже більш самостійного літературного життя напередодні і під час реформи позначилися і на літературній діяльності Стороженка. Він поривае з писанням російською мовою, пише твори по-українськи. У підставі сучасного українського руху, журналі «Основа» протягом 1861—68 рр. було опубліковано близько двадцяти його творів, які 1863 р. в Петербурзі з'явилися окремим двотомним виданням під назвою «Українські оповідання». За їх кількістю і з раптового друку слід припускати, що Стороженко писав їх раніше.

Збірник цей відкривався циклом оповідань «З народних уст». Сюди ввійшли гумористично-побутові та легендарно-фантастичні етюди: «Се така баба, що чорт їй на махових вилах чоботи оддавав», «Вчи лінивого не молотом а голодом», «Лучче нехай буде злий ніж дурний». «Жонатий чорт», «Чортова корчма», «Скарб», «Закоханий чорт». «Сужена», «Три сестри» написані

на основі народних анекдотів, переказів, приказок. Рухливий кістяк цих оповідань, проста побудова, багатий гумор подобався читачам. Вони відзначаються яскравою образністю, доброю неспотвореною мовою, природністю розповіді, гумористичною тональністю. Стороженко літературно обробляв фольклорний твір, подавав на його основі певні картини селянського побуту і звичаїв, хотів й розважав читача. Та не знайдемо тут глибоких громадських ідей, при всій ідейній обмеженості.

В оповіданнях Стороженка відбито колоритні малюнки народного українського рідного життя. З щирим захватом, романтично піднесеним стилем, а частіше користуючись засобами багатого життєстверджуючого українського народного гумору, письменник розповідає про мужніх, безстрашних і благородних запорізьких предків-козаків, про їх вірність батьківщині, не інтересом, а просто про готовість накласти головою за її свободу («Закоханий чорт», «Межигорський дід», «Чортова корчма», «Дорош», «Споминки про Микиту Леонтієва Коржа» тощо).

Стороженко не був і не прагнув глибше пізнати історичні фактори і тому зображуючи минуле, ішов насамперед від фольклорних традицій і образів, а також підглядав перо Гоголя та Куліша («Кіндрат Бубенко — Швидкий», «Прокіп Іванович», «Дорош», «Мірошник»). Письменник поетизує образ столітнього діда Кіндрата, одного з героїв гайдамацького руху XVIII століття, з болем в серці показує прощання зі зруйнуваною козацькою фортецею на Дніпрі. Але загальне розуміння історії подається в Стороженка з ідеалізованих позицій, трактується в дусі не збіднювання романтиків, що й призводить подекуди до прикрашення суспільних відносин часів козацтва, до замилуваності патріархальною доброю стабільною старовиною. Він виступив продовжувачем традицій козакофільської романтики, що в українській літературі склались ще в першій половині XIX ст. Замилуваність старовиною не заважала одначе Стороженкові миритися з соціальним гнітом українського народу в часи кріпацтва.

Дещо осторонь від творчості Стороженка стоять його оповідання «Вуси» та «Голка». Вони належать до кращих з найбільш популярних.

Перша — з майстерно зроблених гуморесок — це сатира на тупе бюрократичне чиновництво і на безглузді «государственое узаконення», яким воно без більшого опору керувалось.

В основі оповідання «Голка» лежить історичний анекдот, власне кілька анекдотів (з них розгорнуто лише один) про відомого польського магната Потоцького, який вславився своєю жорстокістю.

Ці оповідання переконливо показують, що майстер слова Стороженко вмів надавати соціальні вимоги звичайним комедійним ситуаціям.

Водночас з оповіданнями вийшла друком п'єса «Гаркуша», яку автор назвав «драматичними картинами на три дії». Тут увага письменника зосереджена на історичній постаті повстанського отамана Гаркуші. Драма «Гаркуша» — це твір романтичний, і характер конфлікту, і сюжетні розвороти, і засада оборобку образів, і поетика характерні для романтичної літератури.

Після року 1863, після цієї знаменної доби, Стороженко занехав українську мову.

З 1864 року в журналі «Отечественные записки» з'явилась його повість російською мовою «Тетушкина молитва», в якій засуджується жорстокість поміщиків навіть в їх родинному житті — бутті — побуті.

В кінці 60-их років Стороженко знов береться за поему «Марко Проклятий». Він дбайливо допрацьовує цей твір. Протягом тридцяти років збирав матеріали, народні перекази й легенди про

Марка — вічного мандрівника і зіставляв його з відповідними образами, що їх дала світова література.

Поема однак лишилася не закінченою. Уривки її спершу були надруковані у львівському журналі «Правда» (1870 р.), а потім поему було видано окремою книжкою в Одесі — 1879 року, вже після смерті письменника.

Перу Стороженка належать також переклади на російську мову кількох творів Г. Квітки-Основ'яненка «Солдатський патрет», «Мертвецький великдень», «Козир-дівка» та П. Куліша «Орися».

Хоч творчість Стороженка і відзначається, як кожна зрештою творчість суперечливістю, але без цього доробку уявлення про 50—60-ті роки літературної прозаїки було б неповним.

Талановитий розповідач, неабиякий знавець українського слова, Стороженко урізноманітнив форми і розширив можливості розповідної манери української прози. Поруч з іншими прозаїками — основ'янами — він вніс свою ленту в демократичну українську літературу, у розвиток української мови. Він підготовив грунт для нового етапу розвитку української художньої прози, для виникнення реалізму. Його справу продовжували І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний й ін. **Е. Рачинська**

Б. Пянида. Глечик.

ЛЕВ ПИСАРЖЕВСЬКИЙ

(13.II.1874 — 23.III.1938)

В кінці XIX століття завдяки дослідженням, передовсім, П. Кюрі та М. Склодовської, вже були, у великій мірі, підірвані старі погляди про неподільність атомів.

Великого значення набули проблеми хімії з точки погляду електронних уявлень. Саме до цієї галузі й відносився один з останніх циклів робіт визначного українського радянського хіміка академіка Льва Писаржевського.

В усіх працях та енциклопедіях подається 1874 рік, як рік народження Л. Писаржевського, але нами виявлено в Респ. архіві Молд. РСР, що дата його народження це 1.II.1871-й — див. (Центр. Держ. архів Молд. РСР — ф. 88, оп. 1. с. 1014, арк. 58—61).

Л. Писаржевський народився в сім'ї нотаріуса. Його дід родом з Кам'янець-Подільської губернії. почав військову службу підпрапорщиком, брав участь у Вітчизняній війні 1812 року та дослужившись до чину генерал-майора, поселився в Кишиневі.

Навчання Л. Писаржевського почалося в Кишиневській прогімназії, а в 1882 році він учився в Одесі, в Рішельєвській гімназії. відтак у Новоросійському одеському університеті, який закінчив у 1896 році.

Наукову роботу почав ще студентом II курсу під керівництвом професора П. Мелікішвілі, а 1899 року вони разом підготували монографію «Дослідження пероксидів», яку СПБ Академія наук нагородила Ломоносівською премією.

Від 1904 до 1908 року Писаржевський працював професором в Юр'івському (тепер Тартуському) університеті, а в 1909—1911 рр. у Київському політехнічному інституті, після цього на Бестужевських курсах у Петербузі, а від 1913 року професором Гірничого

інституту в Катеринославі (тепер Дніпропетровськ), де проходила його дальша діяльність; там же його й поховано.

Теми його магістерської дисертації: «Пероксиди й надкислоти», та докторської: «Вільна енергія хімічної реакції й розчинник» внесли значний вклад у розвиток хімічної науки.

Розквіт його діяльності припадає на період після Жовтня.

1925 року Писаржевського обрано академіком АН УРСР, а 1930 року — академіком АН СРСР. Від 1930 року він став членом КПРС.

Відомо, що фізична хімія вивчає хімічні явища за допомогою методів і принципів фізики. Вона має величезне практичне й теоретичне значення. Ось чому 1927 року в Дніпропетровську було створено Український науково-дослідний інститут фізичної хімії на чолі з Л. Писаржевським. В ньому, за час до початку світової війни, було виконано значну кількість дуже важливих робіт. Тепер цей науковий осередок знаходиться в Києві під назвою: «Інститут фізичної хімії імені Л. В. Писаржевського АН УРСР» і є, так би мовити, штабом науково-дослідної роботи з хімії на Україні.

При активній участі Л. Писаржевського в Дніпропетровську були відкриті нові вузи: Університет (1918 р.) та Хіміко-технологічний інститут (1930 р.). В цьому ж році вченого відзначено Ленінською премією. Багато зусиль поклав Писаржевський для розвитку фізичної хімії в Грузії (Тбілісі), на батьківщині свого першого керівника, вчителя-професора П. Мелікішвілі.

За його участю створено також у 1912 році науково-популярний журнал «Природа». Він намагався та по змозі, послідовно здійснювати поширювання хімічних знань серед широких мас населення. Цікаво відзначити, що про його лекції в Троїцькому народному домі в Києві (тепер театр оперети) поліційний агент 20.IV.1909 року повідомляв своє начальство так: ...на лекціях професора Політехнічного інституту Писаржевського... присутні виключно свідомі робітники. (Центр. Держ. арх. Жовтн. рев. — Ф. ДО, од. зб. 5, ч. 21-А 1909, арк. 95 зв.).

Писаржевський провадив і революційну роботу, що видно з архівних даних департаменту поліції. Звідти дізнаємось, що поліційні шпигуни слідкували за ним, починаючи ще з цих часів, коли був професором в Юр'ївському університеті. (С. М. Кузьменко «Нові матеріали про Л. В. Писаржевського» — Нариси з історії природознавства і техніки, вип. XIV, К. 1971, стор. 48—50).

З листа начальника Київського охоронного відділення від 28 лютого 1911 року видно, що «...Екстраординарний професор... Л. Писаржевський... відомий департаментові поліції та відділенню, але висвітлити його діяльність та зв'язки в м. Києві, завдяки надзвичайній конспіративності та обережності Писаржевського, ще до того й мешкає в садибі Політехнічного інституту, до цього часу було неможливим».

Л. Писаржевський піддержував зв'язки з відомим революціонером М. Морозовим, який, після звільнення з Шлісельбурзької фортеці, приїжджав до Києва навесні 1910 року читати лекції. Це було зафіксовано в поліційних актах, що свідчить про його таємний нагляд.

Після революції 1905 року прогресивна група професорів Київського політехнічного інституту (ліва група), до якої належав і Писаржевський, підтримувала революційні домагання студентів, а 1911 року вона, на знак протесту проти репресій з приводу студентських заворушень, подала у відставку, всі вони залишили свої посади.

Рада Міністрів УРСР в 1964 році встановила премію імені Л. Писаржевського за видатні роботи в галузі вивчення механізму хімічних реакцій.

С. Кузьменко

ТВОРИ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ

В СУСІДІВ

Наша проза під пером Кобилянської, Стефаника, Черемшини, Яцкова набрала поетичного лету, мелодійності, ніжності, грації та різнорідності... Це гарні здобутки нашого розвою...

І. Франко

З автобіографії Марка Черемшини (псевдонім Івана Семанюка), (13.VI.1874 — 25.IV.1927), відомо, що він ще під час навчання в Коломийській гімназії захоплювався творчістю Ю. Словацького. В особистій бібліотеці українського письменника можна побачити поему польського поета «Мазепа» в перекладі М. Зерова. Підтверджуючи одержання нового українського видання твору Ю. Словацького, Марко Черемшина писав у листі від 13 березня 1926 р. до перекладача, що «Ваш (тобто М. Зерова — В.П.) «Мазепа» кращий чим оригінал».

Ці слова ще раз підтверджують цей факт, що Марко Черемшина був добре обізнаний з творами Ю. Словацького, а тому міг прекрасно оцінити блискучий переклад М. Зерова. До речі, він передрукований у другому томі «Вибраних творів» Ю. Словацького, що вийшов у 1959 р. в Києві. Марко Черемшина носився з думкою познайомити своїх земляків з оповіданням маловідомого польського письменника Ю. Гіжовського, присвяченого життю буковинців. Як здається, співець Гуцульщини не здійснив перекладу цього твору.

Восени 1925 р. Марко Черемшина познайомився з польським громадсько-культурним діячем, автором декількох праць з історії України та українсько-польських взаємин Леоном Василевським (батьком письменниці Ванди Василевської). В розмові обговорювалися проблеми розвитку української літератури, зокрема літературного процесу на Радянській Україні. Л. Василевський дав Черемшині твори російського радянського письменника І. Еренбурга. До речі, польський публіцист одним з перших звернув увагу своїх земляків на оригінальний талант Марка Черемшини. Його статтю передрукував чеський «Час» (1912).

Вперше польські читачі познайомилися з творчістю Марка Черемшини з антології «Молода Україна», що її видав у Варшаві в 1908 р. польський письменник Вл. Оркан. Тут були перекладені три його оповідання — «Дід», «Хіба даруймо воду», «Карби». В основному перекладач упорався зі своєю роботою, хоч у новелі «Карби» дещо пом'якшив соціальну кінцівку твору. В оригіналі читаємо: «Верталися назад голими ножами і викроювали у Петриковім серці карби, які ніколи не загояться і не заростуть панським салом». А у польському перекладі написано: «Пішов у широкій світ. В його серце щораз глибше врізувалися карби».

Антологія «Молода Україна» була прихильно прийнята польською та українською критикою. І. Іванський у журналі «Сфінкс» та І. Дем'янчук у журналі «Сьвят словяньскі» позитивно оцінили появу перекладів з української літератури. Шкільна рада своїм розпорядженням від 20 вересня 1908 р. рекомендувала навіть учителям давати учням-полякам «для заохочення твори української літератури у польських перекладах», щоб вони згодом перейшли до читання українських авторів мовою оригіналу. І тільки один з членів шкільної ради, якийсь Ф. Майхрович виступив проти цього рішення, вважаючи, що «недоцільно закуповувати книжку Оркана для шкільних бібліотек».

1909 року Т. Міхальський видав дослідження «Молода Україна», в якому розглянув сторічний розвиток нової української літератури. Польський критик так оцінив творчість Марка Черемшини: «Особливо полюбив батьківщину Буковину і своїх гуцулів — Іван Семанюк. Цей етнографічно відмінний закуток українського життя із своїми особливостями і відтін-

ками у мові, звичаях, пересудах і легендах живо і барвисто відтворений у Семанюка». Як бачимо, Т. Міхальський відзначає лише етнографічну колоритність творів співця Гуцульщини, не згадуючи нічого про їх соціальний зміст. Помилково він назвав Буковину батьківщиною письменника. Це, очевидно, пояснюється тим, що перша його збірка «Карби» появилася в Чернівцях.

У наступному році А. Крушельницький надрукував у «Звіті» польської гімназії в Коломиї «Нариси сучасної української літератури», в яких дав розгорнуту характеристику творчості Марка Черемшини. Він змальовує не красу Гуцульщини, а картини «Кривавих ран гуцульського села». Критик підкреслив також художню майстерність українського новеліста.

У міжвоєнний період про Марка Черемшину писалося в «Нарисі української літератури» (1930) Б. Лепкого, в IV томі «Великої літератури повшехної» (1933), а крім цього згадано у книжці С. Вінценза «На високій полонині» (1936).

У Народній Польщі окремі згадки про Марка Черемшину знаходимо в праці польського мовознавця С. Грабця «Географічні назви Гуцульщини» (Краків, 1950) і в хрестоматії «Українська література» (Варшава, 1962). У книзі «Україна — теразьнєйшосьць і пшешлосьць» (1970) Р. Лужний зараховує його до цих майстрів українського художнього слова, які «внесли нові цінні вартості до розвитку прози», «збагачуючи її суттєвими для її дальшого розвитку ідейно-сюжетними і художніми цінностями».

У книзі записів Снятинського літературно-меморіального музею ми знайшли такі слова: «Вклоняємось пам'яті співця Гуцульщини, співця краси Карпатських гір. М. Мольнар (Братіслава), М. Смаль (Краків), Андрейчик (Софія), члени делегації для відзначення 100-річчя з дня народження Івана Франка».

Не менш цікаві взаємини Марка Черемшини з іншими народами. Він переклав рідною мовою твори чеського (М. Тільшова), болгарського (А. Каралічев), угорського (Міксат Кальман), німецького (Людвик Тома, М. Юнгнікель), французького (Е. Золя, Ж. Ренар), голландського (Мультапум) та інших авторів, знав про «великого словенського поета» Прешерна. Разом з іншими українськими письменниками Черемшина підписав телеграму з приводу смерті Е. Золя, «поборника світла й правди в літературі й житті..., титана пера».

З другого боку, творчістю автора «Карбів» цікавилися найкращі представники різних народів, знайомлячи своїх співвітчизників з творами Марка Черемшини. Як здається, першими про нього дізналися чеські читачі. В 1899 р., тобто через три роки після появи першого його оповідання «Керманич», празький журнал «Словенскі пшеглед» помістив першу згадку про співця Гуцульщини. 1902 року цей же журнал привітав і вихід першої збірки українського автора «Карби». Про неї писали також чеські критики Ф. Штінгл і А. Круделка, особливо виділяючи оповідання «Більмо», де змальована страшна картина життя селянина. Перший з них називає Черемшину представником «української модерни, який пише в реалістичній манері і використовує для цієї мети власний досвід і свої спостереження над життям гуцулів». А в 1914 р. в збірці оповідань «Українске класи» (колосся. — В. П.) вміщено чеський переклад одного з оповідань письменника.

Треба відзначити, що саме чехам належить досі найповніше (крім російського) видання перекладів оповідань Марка Черемшини, що їх здійснив відомий чеський перекладач Рудольф Гулька. 1946 року він видав ці переклади під назвою «З гуцульських гір», що були підсумком багаторічної праці над творами одного з його улюблених письменників. У листі до дружини Н. Семанюк, він писав, що ще

в 1920 р. одержав від українського фольклориста та етнографа В. Гнатюка твори В. Стефаника, М. Черемшини і Л. Мартовича. «Були це автори, — продовжує свою думку Р. Гулька, — щодо розуміння життя краю так різні і рівночасно так споріднені змістом, що мене зразу ж захопили...» А в «Примітках перекладача» до згаданого видання він підкреслив, що «вся його літературна спадщина... свідчить про Марка Черемшину як прекрасного знавця мужицької душі».

Вже після Великої Вітчизняної війни з творами Марка Черемшини познайомилися болгарські, німецькі та угорські читачі. Це й не дивно. Після встановлення народної влади були створені відповідні умови для міжлітературних взаємин, для обміну культурними цінностями.

1956 р. в газеті «Молодь України» дружина письменника Н. Семанюк надрукувала свої спогади під назвою «В дорозі», в яких, зокрема, розповіла про зв'язки Марка Черемшини з Болгарією та болгарською літературою. Ця стаття зацікавила відомого болгарського літературознавця та перекладача Петка Атанасова, який познайомив своїх земляків з низкою оповідань українського автора (деякі переклади опубліковані в антології «Пол хот Украина». 1965), надрукував ряд статей про його творчість. У статті «Серед болгарських читачів» він писав: «У скарбниці національної та світової літератури залишаються лише справді самобутні таланти, які зуміли своєрідно передати минуле й сучасне свого народу, його мрії та сподівання. Таким, безперечно, оригінальним майстром українського слова, тонким художником прекрасної Гуцульщини, з її незрівнянною гірською красою був і Марко Черемшина. Він був також і великим гуманістом, який щиро любив своїх знедолених земляків, людей з великим серцем, які вміли по-справжньому любити своїх друзів і ненавидіти ворогів. За це шанують Марка Черемшину не лише на Україні. Перед ним з пошаною схиляються зарубіжні читачі».

Активним популяризатором і до-

Л. Долинський. «Прогнання купців з храму».

слідником української літератури в Німецькій Демократичній країні є доцент Грайсвальдського університету Карл Рунге, який у 1963 р. видав німецьку антологію українського оповідання під назвою «Українські новелісти». Тут поданий його німецький переклад новели Марка Черемшини «Святий Николай у гарті». У післямові до цього видання Карл Рунге написав змістовий нарис про історію українського оповідання, відзначивши названий твір. Ще один німецький переклад оповідання Марка Черемшини «За мачуху молоденьку» знаходимо в сумнозвісному західнонімецькому виданні «Криниця для спраглих» (1970). Як пише радянський критик В. Лук'янова, перекладачка: «А. Г. Горбач лише переказала зміст, в її збідненому, одноманітному, буквалістичному перекладі зникає поетичність й пісенність оригіналу».

1968 року в Будапешті вийшла угорська антологія під назвою «Українські оповідання», в якій поміщено також переклади творів Марка Черемшини.

Врешті, слід згадати про англійське видання праці Є. Шабліовського «Українська література крізь віки» (1970), в якій дана цікава характеристика літературної спадщини Марка Черемшини. Описуючи злидні трудового народу, письменник мріяв про ті часи, коли «трударя будуть вітати, прибутком добрим та віком довгим... миром між людьми, між народами, гараздом і волею..., і світлі всієї рідної землі».

Закінчуючи свої нотатки про зарубіжні переклади та відгуки на творчість Марка Черемшини, хочемо нагадати слова грузинського поета Шота Руставелі: «Що встаїв ти, те пропало, що роздав — твоє навіки». А Марко Черемшина щедро роздавав свої «чічки» народові, який шанує його літературну діяльність. Його талановите слово знайшло свого читача й за межами України.

В. Полек

ІВАН РУБЧАК

(7.III.1874 — 11.V.1952)

Славний та заслужений артист, Іван Рубчак був одним з акторів-ентузіастів.

Ювіляр, про якого згадую, народився в містечку Калуш, Станіславської (тепер Івано-Франківської) області в сім'ї шевця Дем'яна Рубчака. Іванко вчився в народній школі в Калуші. Потім у верстаті свого батька здобував шевське ремесло. Іванко бувало, переодітий за царя Ірода, ходив з різдвяним вертепом і своїм дзвінким голосом передував між колядниками. Вмів оживляти вертепні ляльки голосом і руками так справно, що за це його називали комедіантом.

Пізніше співав у церковному хорі та достоменно виспівував «тропарі й кондаки». Його полюбили і він став помічником дяка. Згодом, як 18-літній юнак, обняв посаду дяка в містечку Броди на Тернопільщині. Саме тоді (1894 р.) Т-во «Руська бесіда» у Львові оголосило конкурс на акторів і хористів до свого театру. До конкурсу приступив і Рубчак, який за радою місцевого вчителя залишив «апостола чтеніє», витримав конкурс і остався в театрі, що гастролював тоді в Тернополі.

Художнім керівником театру був знаменитий на той час актор і режисер С. Янович, за словами І. Франка «головна корисна сила руської сцени». Він поставив, уперше, п'єси І. Франка «Рябина» та «Кам'яна душа». Саме в них дебютував бувший хорист Іван Рубчак. Потім Рубчак грав роль учителя в однойменній п'єсі Івана Франка. Щойно в ролі Карася в опері «Запорожець за Дунаєм» проявився його талант до співу. Ще й тепер намальоване олією полотно з портретом Карася-Рубчака прикрашує зал обласного Краєзнавчого музею в Тернополі та нагадує славного актора.

Рецензенти львівських газет

схвалювали гру й вокальні партії Рубчака. Хвалили між іншими акторами і його краківські газети, де в травні 1900 року гастролював театр. Особливо польський письменник В. Оркан високо цінував мистецьке виконання Ф. Лопатинської, К. Рубчакової, І. Рубчака та інших. Проте треба ствердити, що роль Карася в виконанні Рубчака далеко відбігала від виконання цієї ж ролі корифеями українського театру так по силі, як і по рельєфності зображення типа. В виконанні цієї ролі Рубчакові бракувало, між іншим, козацької статечності, однак не бракувало там витівок, які подобалися галицькій публіці. Іншим разом Рубчак здійснював ролі Ліхтаренка (Хазяїн), Дяка (Вихованець) і Медвелєва (На дні).

В 1905—1906 роках театральному сезоні художнім керівником театру Т-ва «Руська бесіда» у Львові працював славний актор і режисер Микола Садовський. Він вимагав від акторів серйозного ставлення до театру. З його режисерських настанов користав і Рубчак, що інколи позначилося на зіграних ним ролях. Садовський цінував Рубчака за його голос, якому, мовляв, бракує вокальної обробки.

Незабаром Садовський повернувся на Придніпров'я, а художній провід театру передав у руки здібного актора, Йосипа Стадника. Режисер Стадник використав Івана Рубчака, як співака в басових і баритонних партіях, в операх та оперетах. І так, крім ролі Карася (Запорожець за Дунаєм), Кабиці (Чорноморці) Рубчак здійснив ролі: Ескамільйо (Кармен), Мефісто (Фауст), Зевса (Орфей у пеклі), Хана Гірея (Роксоляна), князя Греміна (Євген Онєгін), Стольника (Галька), консула Шарплеса (Мадам Батерфляй), Єлеазора (Жидівка). В опереті Страуса «Циганський барон», Рубчак у ролі годівляника свиней Кальмана жупана був незамінний. Це був галицький Рубчак, скромний на угорську манеру, саме за словами:

«Но читати й писати
Це треба добре знати...»

Рубчак мав великі голосові можливості, які без решти виповняли галицькі провінціальні зали, а яким бракувало музичної освіти. Він не вмів володіти віддихом, проте за виконувані ним арії в операх і солоспівах збирав густочасто рясні оплески й мусив співати на біс.

Іван Дем'янович був назагал популярним, а цю його популярність і голос використовував директор театру Й. Стадник для реклами. Бувало, в церкві на хорі лунало Рубчакове голосисте «апостола чтеніє». Люди гляділи на хор, а по церкві йшов шепіт: Рубчак...артист ...Рубчак... Це була корисна театральна реклама, яка заохочувала людей до відвідування театру. Таку рекламу застосував директор Стадник і в Тернополі перед першою світовою війною.

Тоді-то на сцені «Міщанського братства» в Тернополі я бачив Івана Рубчака в опері Гушалевича «Підгоряна», який в пісні «Поле моє поле» з властивим собі темпераментом виспівав горе селянина, що позбувається поля — «гіркої кривавиці». Арія хвилювала публіку та робила на неї міцне враження.

Наші гімназисти, а між ними Маріан Крушельницький, гаряче аплодували Рубчакові. Ми аплодували грі та співові Рубчака в ролі Мефіста (Фауст). Поява Рубчака-Мефіста бентежила, до чого причинявся також і його могучий бас. Тоді Рубчакові сталася пригода. Під його тягарем зірвалася западня і він впав під сцену та потовкся. Рубчак зіграв тоді роль Хоми (Ой не ходи Грицю, та на вечорниці). Його Хома був сільським хитруном, який своїми хитрощами та інтригами спричинив два сценічні нещастя. Ми були й на інших п'єсах, в яких виступав Рубчак і всі йому аплодували.

Влітку 1914 року театр Т-ва «Руська бесіда» у Львові давав вистави в містечку Борщів. Там йо-

го застала перша світова війна. Актори розбрелися хто куди. Один Рубчак остався, щоб перечекати там воєнне лихоліття.

Під кінець серпня 1914 року ввійшли до Східної Галичини царські війська і там задержалися. Культурне життя завмерло, школи та театри не діяли. Щойно восени 1915 року постав у Тернополі стаціонарний театр під назвою «Тернопільські театральні вечори», під дирекцією Леся Курбаса. Художній керівник театру О. Курбас не любив рутинованих акторів і тому Рубчака до театру не запросив. Щойно наступник Курбаса, режисер Микола Бенцаль заангажував Рубчака до цього театру.

Рубчак не міг дістати дозволу на приїзд до Тернополя. Поїхав по нього актор ТТВ Севастіан Зубрицький, який його привіз.

Рубчак був уже тоді людиною підтоптаною, огрядний з виполірованою лисиною, з якого випроміньовала стихійна, життєва наснага. Був дотепний і своєю появою вносив радість та веселощі, особливо тоді, як пародіював своїх режисерів і товаришів. Його участь в спектаклях забезпечувала касовий прибуток. Нерідко, можна було почути:

— Ідете до театру?

— А Рубчак грає?

— Так!

— Як Рубчак грає, то треба йти.

У «Театральних вечорах» Рубчак відтворював свою улюблену роль Карася (Запорожець за Дунаєм). Тодішня публіка, а переважали люди в сірих шинелях, гаряче нагороджували оплесками вокальні партії Рубчака та його партнерів.

Він виступив також у ролі Макогоненка (Наталка Полтавка) і відтворював її на грані інтермедійно-реалістичного мистецтва. Це був хитрий «хлопський філософ», який з призирством ставився до таких же хапунів, як Возний — Бенцаль, вчених, та замість «друкованих», Рубчак говорив «дрюкованих», що викликало бажану ним веселу реакцію.

Іван Рубчак не вивчав ролі напам'ять і часто імпровізував, «поправляв» авторів п'єс і зловживав злободенними засобами, щоб приподобатися публіці. І робив це вміло.

Рубчак часто вдавався до фальшивого пафосу, який позначився в граній ним ролі Цокула в останній дії п'єси «Наймичка». В тій дії Рубчакові трапилася пригода. По патетичних словах «Муки мені дайте, тяжкої муки»!!!, через якусь хвилину ввійшов на сцену недавно заангажований реквізитор з мищиною муки, яку вживано після гриму. Знервований Цокуль-Рубчак не стратив самовпевненості говорячи з пафосом «не треба» та випихаючи непрошеного гостя зі сцени, гнівно шепотів: «Ідіть до чорта!», «Шляк би вас трапив!!!»

Рубчак виступаючи в п'єсах побутового жанру, ані голосом, ані гримом не робив перевтілення і не вивчав ролі напам'ять, оправдовуючись цим, що суфлер бере за це гроші, щоб підповідав. На репетиціях Рубчак вимовляв текст звичайною говіркою, а режисера запевняв, що на виставі гратиме як треба. Перед виходом на сцену походжав за кулісами, глибоко вдихав повітря і так приспособлювався до гри.

О! — говорив, жартома Мар'ян Крушельницький — глядіть! Наш Рабцьо вступає в роль...

Рубчак мав великий сценічний досвід і бувало втручувався на репетиціях до режисерських настанов, дораджуючи змінити інтонацію, бо так, як твердив, грано цю роль за режисера М. Губчака, а так за Й. Стадника, або М. Чарнецького. Так-то Рубчак допомагав акторам, цебто за його словами, «вчив їх ходити по сцені». Навіть такі видатні актори, як А. Бучма й М. Крушельницький признавали, що Рубчак був їх вчителем. «І мене Рубчак вчив ходити по сцені і за його сприянням я грав, між іншими, ролі Миколи (Наталка Полтавка) і Імана (Запорожець за Дунаєм) та Шельменка денщика».

Спалахнула лютнева революція. Актори, і між ними Рубчак, прийняли її з задоволенням, як початок кращого майбутнього.

В театрі уладжено 2 концерти вчесть Т. Шевченка та Івана Франка, в яких брав участь і Іван Рубчак, співаючи соло пісні до слів Т. Шевченка «Ой, Дніпре, мій «Дніпре» та «Гетьмани, гетьмани», а також очолював велику демонстрацію з нагоди першої річниці від дня смерті Івана Франка.

В половині серпня 1917 року Тернопіль здобула німецько-кайзерівська лейбгвардія. В тих умовах Тернопільські театральні вечори ліквідовано, а дехто з акторів попав в ряди австрійської армії. До них належав і Рубчак. Він своїм співом і жартами розважав солдатів і офіцерів, і тому всі його любили. Це був український Швейк у війську.

Після утворення в 1918 році в Галичині уряду ЗУНР, до культурного центра Тернополя прямують актори, звільнені з війська з огляду «на публічний інтерес».

За моєю допомогою постає театральна імпреза п.н. «Український театр», якого антрепренерами були Микола Бенцаль і Іван Рубчак. Тут Рубчак виступав у знаному репертуарі і мав успіх. Вистави театру давали добрий прибуток — «Беньо, себто Бенцаль був ніби директором на афішах..., а я, то так більше до каси...» — жартував Рубчак.

В березні 1919 року вступили до того театру А. Бучма та В. Калин, які приїхали з Києва. За їх почином антрепризу замінено на Товариство акторів «Новий Львівський театр». З того приводу Рубчак був вічним опозиціонером.

Щораз то більше давав про себе знати М. Крушельницький, до якого Рубчак мав слабість і рад був почути з уст Мар'яна Михайловича схвальну оцінку своєї гри.

В цьому театрі трапилась Рубчакові пригода. Отже, згідно з римаркою автора, виникла на сцені між персонажами бійка, в якій актор Калин почастував Рубчака так реалістично, що цей аж присів. Згодом Рубчак, тримаючись за серце, вже за кулісами крикнув на весь голос: Убив! — панове — убив!!!

— Хто? де? кого? — посипались запитання.

— Калин мені заїхав кулаком з усієї сили під самі ребра і я мало що не зомлів.

— Та, він хіба ненароком...

— Добре ненароком... Ще й подивився...

Влітку 1919 року НЛТ переїхав на гастролі до Кам'янця-Подільського, а з ним і Рубчак. І в Кам'янці-Подільському, Проскурові та Вінниці Рубчак своїм співом сподобався публіці.

На початку січня Іван Ручак з частиною акторів НЛТ переїхав до Роздільної, а згодом повернув до Галичини. Рубчака та акторів інтерновано, а згодом звільнено. Тоді-то Рубчак виступає в театрі під дирекцією Василя Коссака, який давав вистави на Покутті. В 1921—1923 роках бачимо Рубчака в театрі Т-ва «Українська бесіда» у Львові, під художнім керівництвом Олександра Загарова, де другим режисером був Йосип Стадник. Рубчак виступав тільки в побутовому репертуарі та операх, які ставив режисер Й. Стадник. Там відзначився в ролі Хоми Брута (Вій), диригуючи бурсацьким хором ковбасою. Виступав в операх «Галька», «Продана наречена», «Чорноморці» та «Запорожець за Дунаєм». Оглядаючи спектакль «Отелло» В. Шекспіра, Рубчак твердив, що Загаров був знаменитий у ролі Отелла, тільки вистава тривала за довго і він змучився.

— А, може б, ви Рабцю заграли роль Отелла? — зажартував Крушельницький.

— Ніби, знаєте, щось такого..., але дусити, то я міг би — відповів весело Рубчак.

В 1923 році Рубчак, за сприянням Загарова, який був тоді художнім керівником театру в Ужгороді, бере участь у виставах то-

го театру, де передує в своєму репертуарі. Два роки пізніше, Рубчак повертається до Львова та в кооперативі «Український театр» під дирекцією Йосипа Стадника належить до ядра того ж театру. В тім театрі користувався також немалим успіхом.

В 1929 році Рубчак переходить до Театру ім. Тобілевича, що був тоді найкращим. У грудні 1936 року відзначено ювілей тисячного виконання Рубчаком ролі Карася. Публіка гаряче аплодувала незвичайному ювіляреві.

Рубчак був малограмотним і це зумовлювало його несміливість. Бувало, треба було заповнити якусь анкету, тоді Рубчак говорив до директора Стадника: «Напишіть там за мене, бо я забув окуляри...»

— Так, так, я знаю, що ви забули окуляри — відповідав, посміхаючись директор театру. Рубчак належить до тих нечисленних акторів, які дожили до возз'єднання західноукраїнських земель з Радянською Україною. Будучи депутатом до Українських Народних Зборів у Львові, Іван Дем'янович у свой промові назвав визволення Західної України «чудом з-над Збруча». Він був також одним з тих акторів, які грали на сцені театру, де перед тим українське слово було заборонено.

У Львові постав Державний український драматичний театр ім. Лесі Українки, який розпочав свою діяльність оперою «Запорожець за Дунаєм» з Рубчаком в ролі Карася. Рубчак полонив глядачів співом, своєю простотою, щирістю та стихійним гумором.

Незабаром німецькі фашисти зайняли Львів, а після звільнення міста Рубчак вступив до Державного театру ім. М. Заньковецької. В першу річницю визволення Львова Рубчакові, за заслуги, присвоєно звання заслуженого артиста УРСР, а пізніше нагороджено орденом «Знак пошани» та медаллю «За доблесну працю у війні 1941—1945 рр.». На сцені цього театру він здійснив роль Тишківського (Мужицький посол), Бізнесмена Кесслера (Російське питання) та Альбрехта (Навіки разом).

У березні 1949 року відбувся у Львові ювілейний вечір присвячений 75-річчю з дня народження та 55-річчю сценічної діяльності Івана Рубчака. Ювіляр отримав багато вітальних телеграм і листів з краю та з-за кордону. Вітали Рубчака також його учні: А. Бучма і М. Крушельницький, яких він вчив «ходити по сцені».

Незабаром він здійснив роль діда козака (На велику землю), за виконання якої був відзначений Державною премією СРСР.

Під кінець свого життя, Рубчак зіграв епізодичну роль селянина в інсценізації повісті І. Франка «Борислав сміється».

Рубчак був одружений з видатною артисткою Катериною Коссак. Це подружжя було недоцільне, а славне прізвище Рубчака так і тяжіло над її життям. В листопаді 1919 року Рубчакова померла. Рубчак овдовів і під кінець свого життя одружився вдруге з молодою дівчиною. Актор діждався сина.

На багатогранну, видатну та заслужену особистість Івана Рубчака слід гляділи поблажливо та з гумором. Увесь свій плодотворний вік він імпровізував і був оригінальним витвором галицького театру.

Рубчак помер 11 травня 1952 року. Його поховали у Львові на Личаківському кладовищі.

Теофіль Демчук

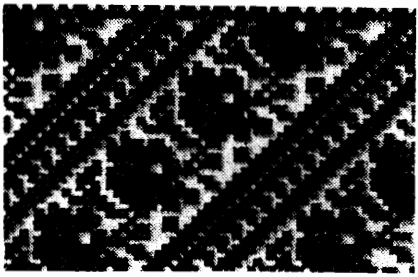

АДАМ ДІДУР

(24.XII.1874—7.I.1946)

Адам Дідур — один з найвидатніших європейських оперних співаків, часто порівнюваний з Шаляпіним, походив з українського роду.

А. Дідур народився в місцевості Воля Сенкова, Сяніцького повіту. Співу вчився у Львові (1892 р.) та Мілані (Італія). Вперше виступав у 1894 р. на сцені Варшавської опери, відтак — у Ріо-де-Жанейро, Буенос-Айрес та інших містах Південної Америки. Далі гастролював у Лондоні, Мілані, Мадриді та інших європейських містах.

У 1899—1903 рр. співав у Варшавській та Львівській операх. З гастролями їздив у Петербург, Москву, Одесу. Від 1908 по 1929 рр. був солістом ньюйоркської «Метрополітен — опера». Після цих гастролів займався педагогічною діяльністю у Варшаві та Катовицях. У 1939 р. був директором Львівської опери. Відразу після війни Дідур організував Шлеську оперу (Битом) та був її першим директором.

А. Дідур у своїй сценічній діяльності виступав, між іншим, в таких партіях: Стольник, Збігнєв («Галька», «Страшний Двір» Монюшка), Кецал («Продана наречена»), Мельник, Борис Годунов, цар Додон («Золотий когутик»), Родольфо («Сомнабула» Белліні), Дулькамара («Любовний напиток»), Мефістофель (опера А. Бойто та «Фауст» Гуно), Скарпія («Тоска»), Генрих, Вотан («Логенгрин», «Валькирія» Вагнера), Дон Базіліо та ін.

А. Дідур володів прекрасним за тембром голосом (високий бас). Критика вказує також на його великі акторські здібності. **І. Г.**

МИХАЙЛО КОЦЮБИНСЬКИЙ

(1864—1913)

Роль цього письменника в історії української літератури можна оцінити як слід на тлі суспільно-політичних відносин, які панували на Україні під кінець XIX і на початку XX століть.

Коцюбинський дебютував в 1890 році кількома віршами на сторінках львівського журналу «Дзвінок», кілька років пізніше став відомим вже як прозаїк — автор чудових оповідань, новел і нарисів. Наддніпрянська Україна, де письменник постійно проживав, знаходилась під владою царизму. Внаслідок заборони важко було там друкувати книжки українською мовою. Хто хотів у ширшому масштабі займатись літературною творчістю, змушений був користуватись з послуг галицьких видавництв — на території Австро-угорської монархії існували під цим оглядом кращі умови.

Коцюбинський з великими труднощами прокладав собі шлях в літературу.

Походив з небагатої сім'ї. Дуже рано втратив батька. З юності опікувався численною сім'єю. Тому небагато часу міг присвячувати писанню. А царська влада з неохотою дивилась на українців, які займались літературою. Офіційні кола, де могли і як могли, розповсюджували погляд на українську мову (або, згідно з урядовим переліком назв — малоросійську) як відгалуження російської мови. Потрібно було мати неабиякий характер і справжнє патріотичне серце, щоб в цій ситуації, будучи письменником, не віддатись спонукам набагато легшого просування в житті і кращого заробітку на ниві російської мови. Коцюбинський належав саме до тих людей — з серцем і характером. В публіцистичних статтях з мужністю боровся за признання самостійності і права розвитку україн-

ської мови, в своїх творах, які писав цією мовою, на практиці доказував її високі вартості як творчого матеріалу літературних творів.

Коцюбинський з увагою слідкував за формальними досягненнями сучасної йому європейської літератури і найвидатніші ефекти цих досягнень творчо та оригінально використовував у своїх творах. Зробив сучасними в українській прозі засоби виразу — стиль і метафорику. Під його пером українська мова стала ще гнучкішою, а фразеологія акуратнішою, забриніла новою доброзвучністю та новою стрункістю. Ідучи слідами великого Кобзаря, письменник безустанно досліджував мову простого народу з різних місцевостей України і фольклором збагачував та доповнював українську літературну мову. Як стиліст Коцюбинський посідає одне з передових місць не тільки в українській літературі, але й в європейській.

Але не тільки формальні здобутки, не тільки вартості нової творчої техніки висунули Коцюбинського на це експоноване місце: зміст його творів був також новаторським, часом прямо революційним. Коцюбинський ще в юності засвоїв засади наукового соціалізму. А маючи при цьому обдарованість проникати, чітко бачити дійсність і будучи патріотом, суспільником, глибоко відчуваючи недолю свого народу, вмів спостерегти те, чого не спостерігали його попередники в українській літературі — представники т.зв. етнографічного напрямку, як Грінченко, Нечуй-Левицький та інші. В той час, як ті в великій мірі ідеалізували суспільні відносини, замазуючи різниці та протилежності між пануючими класами — буржуазією та поміщиками і пригнобленою сільською та міською біднотою, Коцюбинський першим в українській прозі дав правдивий аналіз тих відносин, вказуючи на пропасть, яка ділила багатих і бідних.

В своїй знаменитій повісті «Fata morgana», основаній на тлі кривавих подій 1905 року на Україні, він показав глибокі класові розшарування селянства, яке раніше, в сприйнятті вищезгаданих письменників — етнографів, представлене було як цілісна маса, перебуваюча щоправда іноді в досить важких умовах, але з усім тим майже ідилічна. Коцюбинський першим ввів до повістей соціологічну конструкцію людської долі. І першим створив постать героя нових часів — революційних часів боротьби за соціалізм. В «Fata morgana» таким героєм є Марко Гуща, представник промислового пролетаріату, який організує робітників і селян до боротьби за повалення старого ладу і введення нового, який спирався б на суспільній справедливості.

Отже, Коцюбинський був попередником нового, збагаченого найновішими досягненнями суспільних наук реалізму. Пішов далі в реалізмі ніж Чехов, від якого перейняв тільки деякі зовнішні, стилістичні і композиційні риси творчості.

«Fata morgana» — це перший в українській літературі та один з перших у світовій літературі епічний твір, в якому суспільні відносини змальовані з точки зору історичного матеріалізму. І представлені були не шаблонно, нудно, по-вчительськи, але дуже цікаво, оригінально і майстерно, при використанні найновіших засобів експресії, найгарніших, якими може гордитись вся європейська проза.

Павло Тичина, один з найвидатніших сучасних письменників і діячів Радянської України, «Fata morgana» Коцюбинського ставить поруч з повістю «Мати» Горького. І правильно.

З більших повістей Коцюбинського на особливу увагу заслуговують ще «Тіні забутих предків».

Це повість про життя гуцулів, в якій багато чудових жанрових сцен, насичених майже екзотич-

ними реаліями, які переплітаються мотивами чудової народної фантастики, особливо цікавої та оригінальної гуцульської демонології, а також ліричними описами мальовничої і грізної природи Карпат. Усю повість пронизує атмосфера привабливої насолоди, яка властива карпатським верховинцям. І як правильно стверджує сучасний дослідник творчості Коцюбинського, працівник АН УРСР в Києві, Микола Грицюта, остання сцена повісті, в якій змальовуються похоронні гуцульські обряди, є прекрасним символом тріумфу життя над смертю (М. Грицюта, «Михайло Коцюбинський. Літературний портрет». Київ, 1961, ст. 122).

Коцюбинський жив і працював в епоху т.зв. модернізму, коли більшість письменників висловлювала настрої безнадійності та втечі від життя. Автор «Fata morgana», будучи виразником соціалістичної ідеології, вмів відмежуватись від цих занепадницьких течій, від песимізму і декадентства. Проголошував віру в життя і в можливість встановлення щасливого суспільного ладу на землі.

В ряді своїх найвидатніших новел (як знаменита «Intermezzo» і «Незнайомий») Коцюбинський зображував революціонерів, які боролись проти царя і віддавали своє життя в ім'я добра народу. В інших знову творах (як «Persona grata» і «Подарунок на іменини») змалював тип прислужників царату, таврував їх бездушність і жорстокість.

Т. Мороз. Платєва тканина.

Слід додати, що Коцюбинський не тільки пером впливав на громадськість. Ще в молодих роках він був зв'язаний з рухом народників, а пізніше — коли переконався в слабості і обмеженості цього руху — з конспіраційним рухом соціал-демократів.

Коцюбинський був українським патріотом, готовий все віддати для своєї вітчизни. Але розумів, що дорога до національного визволення України веде через повалення царату. А царат могли тільки повалити об'єднані зусилля всіх пригноблених народів. Звідси випливає співпраця Коцюбинського з соціал-демократами Росії, які на своїх прапорах написали лозунг повалення царату і створення федерації вільних народів. І нічого дивного, що Коцюбинський так легко і скоро встановив дружбу з великим російським письменником Максимом Горьким, одним з найвидатніших представників світового соціалістичного руху.

Обидва письменники познайомились на Капрі, де Коцюбинський перебував в 1909—1912 рр. на лікуванні.

Отже, Коцюбинський відіграв переломну роль не тільки в літературі, але й в національному українському русі. Зробив сучасною і наблизив до найкращих європейських взірців як літературу, так і політичну українську думку. Був організатором нового етапу національної свідомості українців, етапу, який безпосередньо випередив Велику Жовтневу революцію. Та, як відомо, повернула українському народові давно втрачену форму державного буття.

Займаючи таку позицію Коцюбинський, зрозуміло, змушений був боротися і боровся з цілим табором українських націоналістів.

Щасливе майбутнє свого народу бачив у дружбі з іншими народами, передусім з російським і польським.

Коли йдеться про польську культуру, Коцюбинський неодноразово словами і ділом підкреслював свою симпатію до неї. Вивчив польську мову. Переклав на українську мову твори польських письменників — Міцкевича і Ожешко.

Коцюбинський гідно ввів українську літературу на європейський форум. Його твори перекладали майже на всі мови народів Європи і вони по сьогоднішній день викликають великий інтерес в країнах Західної Європи. У Швейцарії, в Цюріху, вийшла велика збірка новел, оповідань і нарисів Коцюбинського в перекладі на німецьку мову. Один з найвидатніших сучасних італійських письменників, Альберто Моравія, вказав колись, що багато завдячує Коцюбинському як в галузі техніки писання, так і в суспільних ідеалах.

Ніколи не втратять ваги і значення слова, які після смерті Коцюбинського виголосив Панас Мирний:

«Та творча сила народного духу, котра надала його нам, не зникне безслідно ніколи, а його праця буде сяяти провідною зорею над шляхом інших, що підуть слідом за ним».

Щоденники і листи сучасних Коцюбинському письменників (як М. Горький, П. Тичина і багато інших) говорять про автора «Fata morgana» не тільки як про великого художника, але також як про людину з високими моральними засадами, благородну, як про полум'яного суспільника, патріота і гуманіста.

Сміло можна сказати, що Коцюбинський був гідним спадкоємцем і продовжувачем думок і починань великого Кобзаря.

Був справжньою людиною. Був справжнім українцем.

Єжи Єнджеєвич

МИКОЛА БАЖАН — РІЗЬБАР

ДУМОК І СЛІВ

Не віриться, що Бажанові минає сімдесят років, бо бачу його постійно в труді, в пошуках, у змаганні зі словом, яке повинно відтворити красу, глибину та пластичність світів, що оточують поета, що їх сенс він намагається передати сильно, енергійно, радісно. В «Італійських зустрічах» читаємо:

О невситима радосте
видіння й пізнавання!
Ти, як енергія, криєшся
в барвах і мармурах викутих,
В стрімко споруджених стінах,
в сміло піднесених банях,
щоб наливати силою,
гордості вчити й кликати.

«Невситима радість пізнавання», притаманна всій творчості Бажана, «заразила» багато українських поетів молодих поколінь. Згадаймо Драчеві слова:

Хай чує твій екстаз, твою захланність дужу,
Твій моцартівський дим хай смалить самота.
Знай ситу міру зла й добра веселий голод,
Спізнай усе, яке є, і хай сопе юрма...
(«Балада творчості»)

Серед найсильніших і найталановитіших майстрів поезії на Україні наприкінці двадцятих років Бажан-дебютант відразу зайняв свою неповторну позицію. Як багато поетів цієї багатої талантами доби відродження української радянської літератури, Бажан перехворів дитячою хворобою свого часу, пройшовши крізь різноманітні «ізми»: панфутуризм, експресіонізм, вітаїзм. В романтичних пошуках власного порту він коротко затримався у «Вапліте» (Вільній Академії пролетарської літератури), організації, біля якої згрупувалися, між іншими, такі письменники як: Павло Тичина, Олександр Довженко, Микола Куліш, Юрій Яновський. Відтак його «патетична фрегата» пішла в далекий рейд, що триває до сьогоднішнього дня.

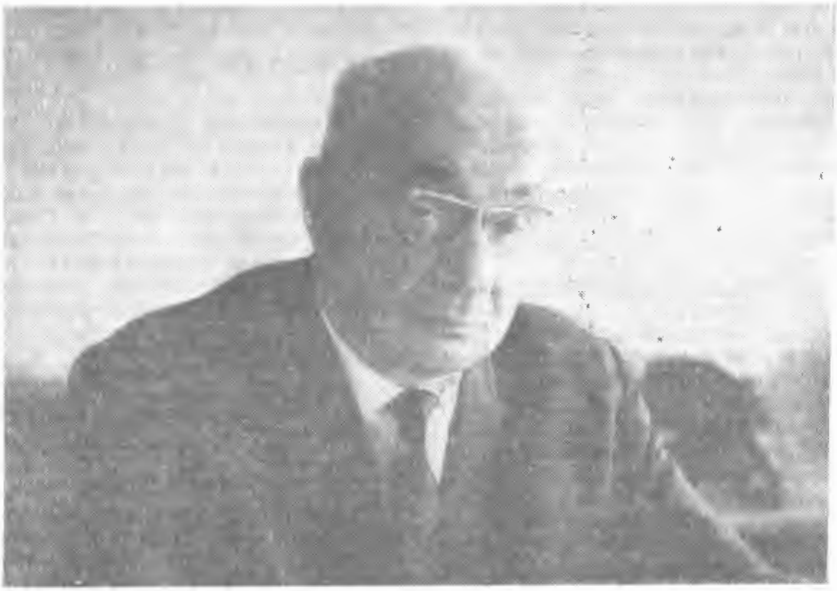

Микола Бажан.

Микола Платонович Бажан народився 9 жовтня 1904 року в Кам'янці-Подільському. Хлоп'ячі роки провів в Умані. В цьому місті ще не щезли з пам'яті часи Коліївщини, Гонти, Залізняка, спогади про опришівську діяльність Кармалюка, кровного побратима Яносіка чи Ондрашка. Саме тут, через Умань, прокотилися стихії революції, анархії, контрреволюції: галицькі січові стрільці й ватаги Махна, німецькі рицарі смерті й націоналістичні угрупування Тютюнника, білогвардійці Денікіна, бундючні легіонери Пілсудського та червоні кіннотчики Котовського.

Саме в Умані затримався в 1920 році новаторський театр Леся Курбаса, що залишив неабиякий слід на естетичних концепціях самого Бажана. Згадуючи Василя Еллана-Блакитного, письменник так писав про театр Леся Курбаса: «Поїхав з Умані і сам театр, лишивши після себе об'єднаний цим театром в студію гурток уманської молоді (серед неї був майбутній поет — Ф.Н.), захопленої тією високою насолодою мистецтва, що її радо дав студійцям зазнати щедрий талант Курбаса та його артистів. Революційне мистецтво, колективне дійство, патетичне слово плаката і вірша, ритм мімодрам, пластичних сцен, хорових декламацій. Ритми ковані, ламані, гнуті, як вірш Маяковського, що докотився тоді до Умані». («Путі людей», К. 1969, стор. 97).

Враження бурхливої епохи, експерименти в мистецтві, лектура, зустрічі глибоко вкарбувались в пам'ять молодого Бажана, щоб пізніше знайти відображення в пластичних, наповнених енергією та життям поетичних образах, корені яких сягали далекої й близької минувшини.

В 1922 році Бажан поїхав у Київ, щоб розпочати студії. В Києві він знайомиться з Михайлом Семенком «батьком українського футуризму» та пристає до ціху письменників, виступаючи на сторінках альманаху панфутуристів з

віршем «Сурма юрм». Оригінальні, позначені печаттю пошуків, спектаклі театру Курбаса, захоплююча фігура Олександра Довженка, запальні літературні дискусії, розпочаті суперечними памфлетами Миколи Хвильового, зацікавлення мистецтвом живопису й особливо графіки, якою Бажан займався трохи «для хатнього вжитку», великою мірою вплинули на загальний кшталт мистецького світосприймання Бажана-поета.

Вже майже п'ятдесят років Микола Бажан веде своє єдиноборство зі словом, щоб з безформної брили вирізьбити бажаний кшталт і надихнути оце слово глибокою думкою. В вірші «Дорога» він скаже:

Так важко на жорстокім камені
Шляхів вирізьблювати грань.

Якщо поезія Павла Тичини була витвором геніального музика та живописця, то вірші Бажана — це наслідок довголітньої праці архітектора, різьбара, натхненного тесляра. Молот, долото, циркуль — оце знаряддя — супутники праці Бажана-мислителя, Бажана-історіозофа, Бажана-романтика, що високо цінує барокко. З їх допомогою Бажан воздвиг свої поетичні будівлі.

Перший том поезії «17 патруль» (1926) відобразив романтику, патетику й змагання громадянської війни. В цій збірці знаходимо крім особистого досвіду, багато впливів футуризму та конструктивізму, що, зрештою, корисно відрізнювало Бажана «під знаком» пост символізму. Одночасно, вже тут, в цій збірці, є вірші, що свідчать про нахил автора до точності, обміркованності художніх засобів, про талант конструкції вірша та обізнанність з матеріалом, з якого родилися його мужні балади — картини подій і переживань.

Збірка «Різьблена тінь» свідчила про відрив від короткочасних літературних впливів, заповідала випрацювання власного стилю, який можна би окреслити, як своєрідне поєднання експресіонізму, барвистого багатства барокко та пролетарського неоромантизму, так сильного та популярного тоді на Радянській Україні. Вже заголовок збірки звертав увагу на специфічні властивості поетичного бачення світу. Саме вони виникли й збагатилися в наступних збірках.

Вже тоді, наприкінці двадцятих років, Бажан починає заглиблюватися в сенс, істоту, глибинну суть історії, відкидаючи її нашарування, щоб дійти до серцевини подій минулих і сьогочасних. Він обдарований специфічним пластичним зором. Поета приваблює не тільки сенс трагічної історії України в своєрідній еволюції, але — і хто знає, чи це не є саме головне в творчості автора «Різьбленої тіні» — візуальний, різьбярський, випуклий кшталт історії й сучасності. Оця пластична точка погляду, його пластично-просторове бачення явищ, подій, конфліктів — притаманні риси його поезії до сьогоднішнього дня.

Бажана охоплює «пристрасть хтивого барокко». В 1929 році він написав цикл «Будівлі», де, використовуючи засоби архітектури, різьби та живопису, він створив своєрідний синтез трьох стилів, трьох історичних епох і української думки. Поет зобразив похмурий, аскетичний, егзальтований період середньовіччя («Собор»), повну показного багатства, набундючену, одягнену в шкарлат епоху Мазепи («Брама») і напружений, насичений енергією, пафосом, бажанням цілеспрямованості сьогочасний індустріальний день («Будинок»).

Одночасно в пластичних образах поет відтворив час Коліївщини («Залізнякова ніч») та героїку громадянської війни. Саме тоді захопила поета проблема творця по відношенні до колективу, пов'язана з питанням фантазії та дійсності. Мобілізуючи всю пластичну майстерність, Бажан воскресив перед уявою читача картини бюргерівської Німеччини в барвистій фантасмагорії «Гофманова

ніч» (1927). В атруйній атмосфері бюргерів поет немов прирікав прихід Гітлера, рисуючи клімат, в якому міг народитися фашизм. В поемі «Гофманова ніч» Бажан робить переоцінку співвідношення ілюзії, фантазії, висуваючи на перший план вагу дійсності.

Все частіше Бажана хвилюють філософські проблеми у співвідношенні з історією. Цю проблематику він намагається поставити в своїх віршах-будівлях, поемах-диспутах, в яких стосує фільмовий принцип зміни кадрів — образів, образів — картин, образів — портретів, образів — конфліктів. Чи це буде пристрасний протест проти знищення основних людських прав і законів («Гетто в Умані», 1929), чи роздуми над сенсом історії України (поема «Сліпці», 1930—31), чи захист вартості ідеалу під тиском песимізму та залишків старих понять (поема «Розмова сердець», 1928), чи роздуми над смислом людського існування взагалі та творця зокрема («Дорога», 1927, поема «Число», 1931), Бажан завжди проявляє дивний дар органічно перетоплювати оці проблеми в дзвінкому металі своєї поетичної майстерності.

Типовим прикладом філософської полеміки, одягненої в добірному кшталті слова є, крім названих, іронічна поема «Смерть Гамлета» (1932), де автор заатакував мниму нейтральність та роздвоєння інтелігенції в буржуазному світі та прихильно віднісся до творців пролетарської культури, стаючи на їх боці.

Філософські та історіозофічні поеми Бажана поставили поета на верхів'ях европейської поезії. В них український поет зробив вдалу спробу заглибитися в важливі філософські та етичні проблеми своєї епохи, закріплюючи в українській поезії традиції інтелектуальної поезії, глибокі джерела якої є в дійсності. Дійсність Бажан бачить не банально, неспрощено, в переплетінні її величі й марності, в масштабі великих історіозофічних узагальнень і в детальному поетичному дослідженні дріб'язкових фактів і явищ.

Тридцяті роки для Бажана — це роки поширення проблематики та тематики його творів, це роки ствердження домінанти життя, відданого служінню суспільству, як це маємо в поемі «Безсмертя» (1935—37), у віршах «Трилогія пристрасті», «Танець», «І сонце таке прозоре».

Крім інвазії мотиву радості життя, аполетом якої є Бажан в «Грузинських поезіях», «Узбекистанських поезіях», його творчість в тридцятих роках збагатять інтернаціональні та орієнтальні мотиви. Саме тоді Бажан виступить як перекладач, переклади якого, м.ін. «Вітязь у тигровій шкурі» Шота Руставелі (1937), вірші грузинських поетів, Маяковського, «Фархад і Шірін» Алішера Навої, становлять зразок трансплятор-ської праці. Мужні, ковалі з найтвердішого металу, вірші Бажана періоду війни з фашизмом були гострою, точною зброєю. Вони причинилися до духової мобілізації радянського народу в його боротьбі з гітлерівською навалою. Це цикл «Сталінградський зошит» (1942—43), що зобразив відданість, мужність і соціалістичний гуманізм радянських солдатів. Своєрідною допомогою в боротьбі проти гітлерівців була допомога, що йшла з далекого тила історії. Це була поема «Данило Галицький» (1942), де поет воскресив картини боротьби й перемоги литовських та руських воїнів над ливонцями, німецькими рицарями.

Повернення до філософських роздумів на матеріали інших культур принесе своєрідні результати в циклі «Англійські враження» (1948), що були продовженням полеміки зі «Смерті Гамлета». В цих вражаючих барельєфах віршем, в циклі, що створює оригінальну поему «Міцкевич в Одесі» (1956) та в наповнених сонячними малярськими барвами «Італійських зустрічей» (1962) — в цих творах ми знову зустрінемося з ненаситністю думок українського

поета, який залишився вірним своєму наказові:

Рости і зривай оболонки, і ветхі
зривай шкаралущі,
О радосте, зерно майбутнього...
(«Трилогія пристрасті»).

Історія та сучасність у взаємодії з питанням особи й громади завжди хвилювала поета. І в післявоєнних віршах ці питання продовжують займати поета, не втрачаючи нічого з своєї пластичності й заглибленості в цій філософській перспективі, яка дозволяє Бажанові проривати важкий матеріал і влучати прямо в істоту сучасності. Можливо, що досконале володіння словом і знаряддями його обробки, всебічна знайомість поетичного будівельного матеріалу, знання його форми, фактури, а передовсім наявність власного поетичного світогляду, були причиною того, що Бажан ніколи, навіть в часах панування схематизму й славослів'я не знижував рівня своєї поезії до пересічної мірки.

Сила, властива його мужньому стилеві, переконливість форми й вагомість поетичної думки не покидають Бажана і зараз. Про здобуття нових обріїв думки свідчать не тільки поема «Політ крізь бурю» (1964), але передусім сильні, вражаючі уяву своєю різьбленою матеріальністю, варіації на теми з Р. М. Рільке «Чотири оповідання про надію» (1967) та ліроепічний цикл «Боги Греції» (1968).

Може оця сила, яка в естетиці Бажана відіграє небуденну роль, яку поет запряг до боротьби за справжній, соціалістичний кшталт життя, не дозволила поетові затриматися в розвиткові. (Може оця сила, окрилена вірою в красу і людський розум, дала поетові змогу стати при кермі літературного життя на Україні після 1956 року і допомогла розважливо покерувати розвитком поезії, культури). Саме їй Бажан присвятив багато зусиль, розпочинаючи видання «Української радянської енциклопедії» в 17-ти томах, шеститомної «Історії українського мистецтва», чотирьохтомної «Історичної енциклопедії України», якщо не рахувати (а рахувати слід!) величезної перекладацької та критичної праці.

Для нас, поляків, особливо цінна є симпатія Бажана до польської літератури, спеціально близька та важлива його грунтовна обізнаність з польською романтичною поезією, шану якої він віддав не тільки в своїх віршах, але також в майстерних перекладах зі Словацького і Норвіда (особливо «Фантази», «Прометідіон») та блискучих розвідках — статтях про цих поетів та інших польських письменників.

Думаю, що ми, поляки, маємо великий борг перед Бажаном — поетом і другом нашої літератури. Дві тоненькі книжечки перекладів віршів автора «Будівель» на польську мову (1962, 1967) не заповнюють прогалини, яка існує між справжнім значенням і позицією Бажана в літературі та нашим ознайомленням з його поезією. Мав рацію Ярослав Івашкевич, коли писав у рецензії на збірку «Розмова сердець» польською мовою: «Микола Бажан надто близький нам, щоб ми мали задовольнитися оцією дрібною спробою». Вже пора, вже найвищий час запрезентувати Бажана-поета польському читачеві всебічно та повно, як він на це заслуговує. **Флоріан Неуважний**

Р. Вакула. Миска.

Микола Бажан

УМАНСЬКІ СПОГАДИ

Добредем? Чи на кривому шкворені
Не захрясне й хрусне передок?
Добредем? Чи наші коні зморені
Ще потягнуть далі хоч на крок?
Треба стати десь не при дорозі,
Пошукать пристанку й темноти,
Щоб коштовну нашу кладь на возі
Від очей жадібних зберегти.
Так і станем просто неба в полі,
Просто прірви, просто зірки втрьох.
Вічність нам розкриється поволі,
Повна тайн, і марень, і тривог.
Горілиць впадеш ти перед нею,
Вогник думки ще мигтить на дні.
Наче ключ, пронизаний, зорею,
Граєш, світиш, дзвониш в глибині,
І спливають мрій сріблясті тіні —
Водоростів пасмуги бліді.
В ключевім і зорянім тремтінні
Йдуть думки, мов кола по воді.
Відсвітами гострих зір проколотий,
Витягшись, як жертва, на траві,
Слухаєш бриніння піль навколо ти,
Слухаєш погрози грозові.
Чи зірниці ходять небосхилами
Чи відлуння дальніх канонад?
Сквирськими ярами задимілими
Панське військо сунеться назад.
Впрост і вхльост сікли клинки
будьоннівські,
Шпарили швидкі шрапнелі вись.
З льоту, з маху рвали люті коні в скік,
Лавою за лавою ллючись.
Ристю били в шар тяжкий чорнозему
Тисячі і тисячі підків.
Захід хмуро розпалався грозами,
Рейд громів на Вінницю стримів.
Ми бредем дорогами принишклими,
Де недавно ще гули бої,
Кінські трупи луплять очі вишклені,
Шкірять білі щелепи свої.
Брухт побоїщ. Битви ржаві пристрої,
Шмаття. Мотлох. Вирви на ріллі.
Схови смерті, по-вояцьки бистрої, —
Чорні, голі горбики землі.

Б. Пянида. Прибор для квасу.

ОЛЕКСАНДР ДОВЖЕНКО В ПНР

Видатний український кінорежисер і письменник, Олександр Довженко (11.IX.1894—25.XI.1956), в 1921 році почав працювати в українському радянському посольстві у Варшаві. Михайло Коваленко пише (НК 1965, № 8), що пізніший кінорежисер працював у комісії для репатріації військовополонених, а відтак начальником канцелярії посольства. Українське дипломатичне представництво містилося в готелі Вікторія на вулиці Хмельній. Як свідчать сучасники, Довженко знав польську мову «на відмінно». Митець учився живопису, відвідував музеї та картинні галерії, оглядав історичні пам'ятки столиці Польщі, ходив до філармонії, цікавився тодішніми фільмами польсько-американської кіностудії.

Славу в Польщі Довженко здобув як кінорежисер, а згодом як відомий письменник. Від утворення ПНР до наших днів його фільми демонструвалися в багатьох кінотеатрах.

Йому присвячувалися окремі сесії. Згадаймо, наприклад, науково-популярну сесію, організовану Головним правлінням ТПРД у Варшаві від 16 по 18 вересня 1959 р.

Про О. Довженка в ПНР писали найвидатніші знавці кіномистецтва. Чимало уваги йому присвятив проф. Єжи Тепліц у «Історії штукі фільмовей» в п'яти томах (1955—1970). Знавець світового кіномистецтва, Єжи Тепліц дав високу оцінку німим фільмам Довженка.

«На великій хвилі експериментів — пише в другому томі своєї «Історії кіномистецтва» Є. Тепліц — яка перекотилася по всіх кіностудіях СРСР, виплинув великий режисер Олександр Довженко. Його твори «Арсенал» та «Земля» зайняли чільне місце серед досягнень німого фільму».

Тепліц стверджує, що Довженко — це третій великий радян-

ський режисер поруч Ейзенштейна та Пудовкіна. На думку Тепліца його творчість наскрізь оригінальна. «Він йшов власною оригінальною дорогою, самостійно доходив до художніх концепцій».

На фільмах Довженка позначилася його любов передовсім до України, до образотворчого мистецтва, народної української поезії, творчості Тараса Шевченка та М. Гоголя.

Першим видатним фільмом українського кінорежисера професор уважає «Звенигору». Значно вище польський мистецтвознавець ставить фільми «Арсенал» та «Земля».

«Мало є фільмів — пише далі Є. Тепліц — а головне німих фільмів, які б захистилися перед часом і до наших днів промовляли з такою силою краси, як «Земля» Довженка. В цьому фільмі відчувається незвичайну велич природи українського села, гармонію перемін зі зміною пір року, споконвічний ритм засівання та збирання врожаїв».

Історик полемізує з цими критиками, які закидали Довженкові біологізм і висловлює думку, що коли б фільмові Довженка забрати елементи краси, спокою, гармонії, він став би слабкішим та біднішим, а драматичний конфлікт втратив би свою вагомість. З перспективи часу видно, що не критики, а Довженко мав рацію.

Після оцінки окремих фільмів Довженка найранішого періоду його творчості Є. Тепліц доходить до висновку, що:

«Олександр Довженко, який наприкінці 20-их років став одним з великих чільних фільмових творців, був уже спочатку самобутнім авангардистом. Він не належав до ніякої групи чи авангардної школи, не був пов'язаний з жодною тодішньою експериментаторською майстернею. Його художній успіх був безумовно доказом не тільки таланту, але також зміни настрою по відношенні до фільмового авангарду».

Досить широку працю про українського кінорежисера та письменника опублікувала в журналі «Квартальнік фільмови» (1957, № 1) Регіна Дреєр. Її розвідка вийшла також окремою книжечкою під заголовком «Олександр Довженко» (1957).

Польська дослідниця показала Довженка на фоні тогочасної української кінематографії та ствердила, що щойно Довженко створив національний український фільм. Дослідниця цитує враження С. Ейзенштейна після огляду «Звенигори». Російський митець відзначив самобутність і оригінальність художнього мислення Довженка, відзначив народження нового митця, нової особистості в кіномистецтві. Р. Дреєр не погоджується з деякими критиками, начебто у фільмах Довженка проявлялися націоналістичні елементи. Авторка високо цінує фільми «Арсенал», «Земля», «Щорс» та інші твори Довженка. Вона вказує на високу художню літературну вартість його сценаріїв. Дослідниця зокрема звертає увагу на сценарії «Щорс», «Зачарована Десна» та «Поема про море». Сценарій «Поема про море» — пише Дреєр — це підсумок художньої творчості Довженка, його філософське та художнє кредо. Зберігаючи вірність для свого романтичного стилю, Довженко пішов у цьому творі набагато дальше. Дав повніший портрет своєї епохи, значно збагатив творчий верстат і художнє бачення світу». На думку авторки творчість Довженка має неминаючу вартість.

Про літературну вартість сценаріїв Довженка писав також Єжи Гіжицький у вступній статті до польського перекладу «Мічуріна» («Чародзей садув»). Він вказує, що Довженко був видатним письменником і драматургом. Його талант у цій царині проявився, на думку Гіжицького, головне в сценаріях «Щорс», «Мічурін», «Битва за нашу Радянську Україну»

У виданих у 1959 р. «Матеріалах» про Довженка поміщено пе-

Олександр Довженко.

реклад вірша Г. Рошала про українського кіномитця, частину праці Р. Дреер та статтю А. Піотровського. Останній вказує, що Довженко створив нову епоху в кіномистецтві.

Про творчість Довженка писав також К.Т. Тепліц. (Трибуна Люду, 1952, № 3). Він присвятив також українському митцеві окрему книжку, яку підготував для видавництва «Іскри». Після огляду життєвого та творчого шляху Довженка Кшиштоф Тепліц писав:

«У 1961 році, коли на міжнародному фестивалі фільмів у Канні присуджено нагороду одному з радянських фільмів, в обгрунтованні цього рішення спеціально підкреслено, що нагорода признана за продовження напрямку Довженка. Бо Довженко, цей наскрізь оригінальний, а разом з цим і наскрізь народний митець створив свій власний напрямок в історії фільму — напрямок любові до землі, природи, краєвиду та людей».

Про О. Довженка поміщалися матеріали в польських газетах та журналах: «Фільмі» (1947), «Жицю літерацкім» (1956), «Пшиязьні» (1957), «Політиці» (1959) тощо. На польську мову, крім згаданого сценарія про Мічуріна — («Чародзей садув») у перекладі Г. Заленського, надруковано «Поему про море» та «Зачаровану Десну» в перекладі М. Рачкевича (Література радзецка 1957, 1958), оповідання «Мати» в перекладі Є. Василевської (Літ. радз. 1968, № 9) і «Капітан» у перекладі М. Купльовського (Жицє літерацкє, 1963, № 16). А. Галіс польському читачеві подарував «Спогади» В. Шкловського, яких частина присвячена Довженкові.

Беручи до уваги наведені факти, можна сміливо ствердити, що Олександр Довженко гідно ввійшов у культурний процес ПНР, а його ім'я стало популярне не тільки у вузькому колі знавців, але й в широких масах любителів добрих фільмів.

Антін Верба

МИХАЙЛО ДЕРЕГУС

Серед митців, чия творчість формує та визначає обличчя образотворчого мистецтва Радянської України, надибуємо художника Михайла Дерегуса.

Він успішно працює над тематичною картиною, в жанрі пейзажу та натюрморта. Та чи не найбільший його внесок у скарбницю українського радянського образотворчого мистецтва складають твори станкової графіки та ілюстрації.

Михайло Дерегус народився в с. Веселому на Харківщині 5 грудня 1904 р. в родині сільського фельдшера. Початкову освіту Михайлик дістав у сільській школі, а пізніше продовжує навчання в повітовій Богодухівській гімназії.

Пристрасть до малювання в М. Дерегуса проявилася дуже рано, але перші уроки з образотворчого мистецтва він дістає аж від гімназійного вчителя Степана Вакуленка.

Багато часу забрало від майбутнього художника навчання на педагогічних курсах, а відтак 2 роки навчання на біологічному факультеті Харківського інституту народної освіти.

Проте, перемагає захоплення мистецтвом, і М. Дерегус познайомившись з професором Харківського художнього технікуму О. Кокелем, опановує основи малюнка.

В 1925 р. М. Дерегус поступає на факультет малярства до Харківського художнього інституту. Тут згуртувалася в той час велика кількість визначних художників і педагогів, у яких, пристрасний схильний захоплюватися Дерегус, зміг багато навчитися.

Великий вплив на Дерегуса в інституті зробив видатний український пейзажист М. Бурачек, який викладав майбутнім художникам закони колориту, й тим самим розвивав у них колористичний дар.

Захопившись живописом, як про це говорить сам Дерегус, він не приділяв належної уваги рисункові та дещо недооцінював усієї його ваги, як основи майстерності художника-живописця, чи графіка.

Закінчивши інститут у 1930 р., Дерегус займається переважно живописом, а також багато працює над мистецтвом плакату.

Вже в перші роки своїх творчих шукань Дерегус у живописних творах проявляє непересічні здібності митця, а працюючи над плакатом, він перебуває в пошуках узагальненої форми, виразних лаконічних і декоративних ознак специфіки цього жанру.

В ранній період формування митця мали місце його недогляди в пошуках теми, сюжету, чи вагомих мотивів з життя або оточення, про що говорять його роботи «Відпочинок», «Збирання яблук» та ін. В цих роботах свою увагу художник часто зосереджує на споглядально-описових картинах середовища, його побутових, іноді випадкових сценах, а також дуже поверхово їх осмислює та опрацьовує. Не дивлячись на це, молодий художник у той час робить уже помітні творчі успіхи та малює картину «Купальниці», якою збагачує українське мистецтво в ділянці жанрової картини.

Новий творчий період митця наступає в час становлення всього радянського мистецтва на шлях соціалістичного реалізму. В цей період творчості Дерегус приділяє увагу людині праці, шукає значних тем з життя та створює такі живописні полотна, як «Трипільська трагедія», «Колгоспне свято», «Трактористи», «Драмгурток» та ін. З художнього боку в цих творах, ще дуже відчутним виступає деяка поверховність знання художника реального життя, ще нема належного проникнення митця

— П. Садовський. Сім'я лісорубів.

в суть явищ, у внутрішній зміст, проступає ще захопленість живописними колористичними можливостями та композиційними ефектами, в окремих образах проглядає парадність.

Разом з тим, у живописних полотнах Дерегуса все ширшає коло зацікавлень, з'являється в нього героїчна тема, а іноді трагічна нота («Трипільська трагедія»). В його графіці того часу знаходимо здоровий гумор та веселий жарт (ілюстрації до «Енеїди» І. Котляревського), невимовне горе й трагедію (серія кольорових офортів до «Катерини» Т. Шевченка).

Дальше поглиблення уваги художника до життя виразно проступає в його картині «Кадня», над якою він напружено працював мандруючи по селах і містах Київщини та Волині. В результаті такої подорожі, Дерегус створює альбом кольорових офортів під загальною назвою «Дорогами України».

В офортах «Дорогами України» Дерегус досягнув перетворення живих картин рідної природи в поетично-музичні образи пейзажу, що захоплюють нас своїм високохудожнім образом великої емоційної сили.

Офорти з циклу «Дорогами України» художник М. Дерегус створив у дусі традицій української національної графіки, що розвивається від «Живописної України» Т. Шевченка, від графіки Л. Жемчужнікова, О. Сластіона, О. Кульчицької.

В процесі активної творчої діяльності його ідейно-мистецькі зацікавлення, художній світогляд і творче обличчя поступово викристалізовуються, художник у своїх творах усе частіше звертається до історичної тематики. Він тепер уже певніше виступає в своїх стрійних композиціях як майстер багатофігурних сцен, у яких характеристика образів сповнена художньої сили, виразності та ідейного змісту.

В період свого ідейно-художнього визрівання та творчого формування Дерегус звертається до творчості Т. Шевченка та в 1936—38 р. створює серію офортів і монотипій до поеми «Катерина», в яких виразно виступає творчий потенціал митця, що силою творчої уяви та поетичного почуття вміє відтворити життя з усією його правдою, з усім тонким відчуттям реальної дійсності.

Після 1943 року Дерегус створює новий цикл офортів під назвою «По шляхах війни», в яких переважає пейзаж, але вже не той, що в «Дорогами України» чарівно-поетичний, а понівечений ворогами української землі, в яких природа спотворена, а села, куди повернулися знедолені люди, в руїнах.

У цих художньо виразних і внутрішньонапряжених офортах, художник з новою творчою насногою створив картини, сповнені великої правди та психологічної напруги, що побуджують не страх, пригніченість або зневіру, а викликають вболівання та співчуття до невинно покривдженої Батьківщини, й запалюють патріотичні почуття до неї.

В 1944—45 роках художник знову звертається до історичної тематики й виконує тематичну серію живописних полотен, присвячених подіям визвольної народної війни XVII ст. і її провідникові Б. Хмельницькому, в яких відтворено народ та його національних героїв у час піднесення хвилі народного гніту, в час найбільшого патріотичного розбудження та самоосвідомлення народом своєї непереможної сили й правди, в боротьбі за народні права, за волю й незалежність.

Над створенням образу Б. Хмельницького М. Дерегус працював дуже багато та виконав аж кілька варіантів, а також тричі змальовує його в картині «Переяславська Рада», в якій художник працював над вирішенням більш важливої, складної та широкої теми — народу. Дотримуючись історичної

правдоподібності, Дерегусові в 1953 р. вдається вкінці створити цілком оригінальний образ гетьмана, змальованого в розквіті своїх сил, якого зображає в певному найважливішому моменті, що після глибоких роздумів ніби прийняв рішення всенародного значення та найбільшої відповідальності.

Звертаючись до цих історичних подій XVII ст., Дерегус хоч і з захопленням, але можливо, що в деякому поспіхові ілюструє роман Н. Рибака «Переяславська Рада», на жаль не дуже вдало, бо в малюнках мають місце описовість, ілюстративність і холодна прозаїчність. У цей час напруженої творчої праці на історичну тематику М. Дерегус також створює епічний цикл офортів «Українські народні думи та історичні пісні», які творчо переробляє та повторює з деякими змінами, у техніці акварелі та олійного малярства.

Характерною особливістю цих графічних листів художника виступає певна монументальність, піднесена епічність трактованих образів, сміливість у вирішенні самого задуму, широта піднятої теми та її ідейність. Проте трапляються також невдачі, що виникають часом у результаті захоплень побутовими прозаїчними чи ілюстративними сторонами, а також внаслідок особливого поривисто-змінного творчого настрою, або зниження вимог і порушення принципів правдивого відображення дійсності.

Поглиблюючи свою творчу працю над історичною тематикою та епосом українського народу, М. Дерегус звертається до творчості М. Гоголя й виконує ілюстрації до його повісті «Тарас Бульба», в яких майстерно, з усією силою свого таланту, відтворює події з великої епопеї життя цілого народу, геніально відображених Гоголем. У цих графічних листах Дерегусові вдається передати дух і характер правдоподібних епізодів з історії народу та його героїв, про що в складних і суворих умовах життя проявляв мужність і геройство в боротьбі з чужоземними та іновірними ворогами, за свою волю та незалежність.

Продовжуючи творчу працю над творами М. Гоголя, М. Дерегус ілюструє «Місячну ніч», «Сорочинський ярмарок», «Ніч перед різдвом», «Вечори на хуторі біля Диканьки» та інші твори письменника, до яких, у своїх графічних композиціях, відтворює прояв народного характеру, його духовно багатий фантастичний світ і його лірико-поетичне сприйняття чарівної природи та її принадних образів, виповнених типовим характером старого українського села, з його побутом, ритуалами та звичаями.

Поширюючи коло своїх творчих планів, Дерегус починаючи з 1953 р. багато працює над ілюстраціями до роману Л. Толстого «Війна і мир», що вимагає від нього особливого хисту старання та опрацьованості.

В новому етапі творчості М. Дерегус звертається до класичної спадщини Т. Шевченка, до його повістей, досі ніким не ілюстрованих, а також виконує ілюстрації до творів Марка Вовчка.

В цих нових серіях ілюстрацій М. Дерегус відтворює живі образи з життя народу, що в тяжких злиднях і горі, а навіть у найжорстокіших життєвих умовах, здатний не тільки помножувати глибоко людські найтонші почуття та ідеали, а також гартувати свої незламні характери повні стремління до щастя й волі.

Оглядаючи творчість М. Дерегуса, який багато працює як у малярстві, так і в графіці, виразно помітимо його творчі здобутки в жанрі пейзажу.

Його твори завжди композиційно добре побудовані, художник уміє реально-прозаїчне та буденне узагальнювати й перетворювати до піднесено-ліричного або збуджено-романтичного.

Немало уваги приділяє М. Де-

регус творчій роботі в жанрі портрета й не так сучасного, як історичного. Привертає увагу портрет дружини художника (1945 р.), портрети Б. Хмельницького (1945 і 1954 р.), Шота Руставелі (1950 р.) та М. Заньковецької (1954 р.). Цим творам притаманна велика узагальненість, до якої художник вдається з метою досягнення документальної подібності, а також вміння художника проникнути у внутрішній світ історичної особи, збагнути й передати образотворчими засобами її характер та ідеали співзвучні з часом і тенденціями історичного розвитку.

Свої малярські та графічні твори художник виставляє на всіх республіканських та союзних виставках, а також за рубежем, в країнах народної демократії.

Разом з творчою роботою М. Дерегус віддає багато енергії та часу громадській роботі, працює і як педагог, і на посаді директора Державного музею українського мистецтва, а згодом — на посаді головного редактора державного видавництва УРСР «Мистецтво». У 1955 р. його обирають секретарем парторганізації Спілки радянських художників України, а в 1956 р. — головою Спілки радянських художників України.

В 1956 р. М. Дерегус побував в Італії, де мав нагоду оглядати всесвітньовідомі твори класичного малярства скульптури та архітектури. З цієї подорожі художник привіз багато зарисовок та етюдів.

Володимир Вітрук

М. Курочко. Баклаги.

ВАДИМ ГОМОЛЯКА

Український радянський композитор, Вадим Борисович Гомоляка народився 30 жовтня 1914 р. в Києві. В довоєнні роки він навчався в Київській консерваторії на історико-теоретичному факультеті, а в рр. 1941/42, коли основний склад професорів і студентів евакуювався у Ташкентську консерваторію, він продовжував там навчання на композиторському факультеті.

У 1942 р. пішов В. Гомоляка добровольцем в Радянську армію і закінчив консерваторію після Великої Вітчизняної війни у 1946 році по класу композиції у проф. Л. Ревуцького. Спочатку працює викладачем музично-теоретичних дисциплін у Київській консерваторії, а в 1956 р. він член Президії Спілки композиторів України, член Правління СКУ, голова відділення музфонду СРСР. Композитор В. Гомоляка член КПРС, нагороджений орденом Червоної Зірки (1943), трьома медалями, лауреат Державної премії (1951), з 1958 р. Заслужений діяч мистецтв УРСР, а в 1960 р. нагороджений орденом Леніна.

У творчому портфелі композитора твори різних жанрів. Основне місце займають серед них балети: «Запорожці» (1954) на лібретто О. Галабутської та А. Опанасенко, «Сорочинський ярмарок» (1955) за однойменним твором М. Гоголя на лібретто Б. Таїрова і Б. Каменковича, «Чорне золото» (1956) на лібретто О. Лукацького і М. Трегубова, «Оксана» (1963) — дитячий балет на лібретто Р. Гомоляки і С. Сергеєва. Багато уваги приділяє композитор симфонічній музиці; у нього перш усього сюїти з його ж балетів «Чорне золото» і «Сорочинський ярмарок», одна симфонія і широковідома сюїта «Закарпатські ескізи» (1950), нагороджена Державною премією. Це чотиричастинна програмна композиція, в якій колоритно й майстерно втілено образи життя за-

карпатського народу до і після возз'єднання. Крім цього композитор написав симфонічну поему «Лист з фронту», дві симфонічні картини «В Молдавії» і «В Іспанії», східні мініатюри, «Святкові увертюри» (1953 р. і 1967 р.) та ін.

Композитор створив теж концерт для скрипки з оркестром, баладу для голосу з оркестром на слова М. Рильського, квінтет для дерев'яних духових інструментів і ряд інших камерних творів.

Успішно працює В. Гомоляка в галузі музики до кінофільмів. Кращі з них: «Зоря над Карпатами», «Довбуш», «За двома зайцями», «Чорна Тиса», «Голубі дороги» (співавтор Я. Цегляр), «Максимка» і «Командир корабля» (співавтор І. Шамо) і «Земля» (співавтор Б. Крижанівський).

М. Б.

ВІД СІЛЬКОРА ДО АКАДЕМІКА

Леонід Миколайович Новиченко (нар. 31 березня 1914 р.) знаходиться зараз у творчій зрілості, що висуває постать цього вченого — теоретика, історика та критика літератури на чільні позиції радянського літературознавства взагалі. До його думок, концепції й оцінок прислуховуються зараз письменники та вчені багатьох радянських республік, знаходячи в них широкі обрії теоретичних узагальнень, гостроту обсервації літературних фактів, вміння настроюватися на хвилю епохи та пильну увагу до питань краси художнього слова.

Шлях до нинішньої позиції на літературознавчому фронті був закономірний, хоч важкий, завойований наполегливою працею.

Виходець з Сумщини, з вчительської родини, 14-літнім юнаком дебютував як сількор роменської газети «Радянське життя». В 1929 році, періоді «великого зламу» почав друкувати перші вірші. Але не поезія, як виявилося пізніше, була стихією життя Леоніда Новиченка. Ще в період навчання в Київському університеті, на філологічному факультеті, який закінчив у 1939 р., щоб проводжувати студії в аспірантурі, Новиченко в 1938 році почав активно виступати на сторінках «Літературної газети» та журналу «Радянська література», де завідував відділом критики.

В полі зору молодого тоді ще критика знаходилися в першу чергу факти сучасного літературного життя, а передусім поезія. Неначе своєрідними обжинками тодішніх зацікавлень сталися дві праці — літературно-критичні нариси: «Павло Тичина» (1941) та «Повість про поета. Лірика Максима Рильського» (1942).

Війна покликала критика служити безпосередньо пером перемозі над фашизмом. Новиченко займається публіцистикою на сторінках «Радянської України», що виходила в прифронтовій смузі, а після війни Леонід Миколайович займав різні посади в ідеологічному фронті, в Спілці письменників України, в редакціях літературних журналів тощо.

Діючи з властивим собі темпераментом у царині критики та журналістики, Леонід Новиченко з 1949 року працює в Інституті літератури АН УРСР, де перебуває донині, будучи членом-кореспондентом АН УРСР.

В діяльності Л. М. Новиченка існують три напрямки праці, досліджень і пошуків. Це, в першу чергу, зацікавлення сучасністю в українській літературі на широкому, загальнорадянському тлі. По-друге — це дослідження в галузі теорії й практики соціалістичного реалізму. І, нарешті, потретє — праці синтетичного типу з історії української літератури. Якщо оця остання ділянка знайшла здійснення в чергових колек-

Леонід Новиченко.

тивних працях «Нарис історії радянської літератури» (1957), «Історія української літератури» (1965), то найповнішою виявилася в розділах останніх томів 8-томної «Історії української літератури».

Важливу роль у формуванні живого літературного процесу в його ідейно-формальному аспекті відіграють такі праці Л. Новиченка, як «Про різноманітність художніх форм і стилів в літературі соціалістичного реалізму», «Про багатство літератури» (1959). Уникаючи естетичного догматизму та стильової регламентації, наголошуючи на діалектичній єдності, суспільно-пізнавальній позиції митця та типу художнього зображення дійсності, Л. М. Новиченко все частіше намагається зобразити стильову різноманітність літературних явищ на Україні, у східнослов'янських літературах та в багатонаціональній радянській літературі. Про це свідчить доповідь на VI Міжнародному з'їзді славістів: «Проблема стильової диференціації в сучасних східнослов'янських літературах» (1968), виступ на сесії в Варшаві (8—11.IX. 1972), присвяченій гуманістичним та суспільним вартостям в слов'янських літературах й також низка статей у спеціалістичних журналах СРСР.

Думається, однак, що тривалу вартість для пізнання української літератури мають, крім вище згаданих досліджень, а, хтозна, може в першу чергу, ці книги та статті, які вперше сміливо, оригінально, аргументовано не тільки вивчають індивідуальну творчість тих, чи інших радянських письменників, але вивчають питання, як мистецтво слова після Жовтня набрало нової якості, як воно розв'язувало найважливіші гносеологічні, етичні та естетичні проблеми. Для свого часу зразком такого дослідження була монографія про Тичину «Позиція і революція» (1956), а нещодавно збірник статей; «Неілюстрація — відкриття!» (1967), який охопив на конкретних прикладах творчості Довженка, Рильського, Бажана, Головка, Гончара, Блакитного, Влизька та Плужника (цих двох поетів саме Новиченко ввів наново в літературний обіг) широке коло питань про правду, добро та красу в літературі для людей.

Ще одна важлива риса Новиченка-критика, силу якого збільшує досвід ученого та теоретика — вміння виловлювати нові таланти серед молодих. Яскравий приклад цього — вступна стаття до першої збірки Івана Драча: «Соняшник» (1962). Хотілося б побажати критикові, щоб його сито, що виловлює в морі літературних фактів різноманітні скарби, видобувало якнайбільше перлин, за якими йдуть талановиті письменники, книги, твори, щоб його гостре перо було спрямоване проти сірості, догматичної фразеології та безідейності, щоб його творча наснага далі давала йому змогу справедливо важити на терезах «що добре, а що зле» в літературі.

Флоріан Неуважний

СЕМЕН КОРПАНЮК

Далеко-далеко лунає розголос про с. Яворів на Гуцульщині. Тут виросло не одне покоління майстрів художньої обробки дерева. Їх творіння знані повсюдно. Вони здобули собі широке визнання. Разом з тим, яворівські різьбарі зробили великий вплив на розвиток і поширення цього виду мистецтва та на його утвердження не лише на Гуцульщині, але й далеко поза її межами.

Багато поколінь яворівських різьбарів розвиваючи мистецтво художньої обробки дерева, створили своєрідну школу, яка відзначається не лише високою технікою різьблення та виразною ритмічно-стрійною орнаментикою, але й високим мистецьким рівнем.

Прості люди Карпат, будучи обдарованими від природи, вони перш за все великі трударі і в повсякденній роботі виявляли велику зацікавленість до всіх видів і жанрів народної художньої творчості, а разом з тим, проявляли велике вміння та винахідливість. Тут повсюдно та щедро застосовується традиція різьби в побутових речах, в інтер'єрі та екстер'єрі.

Тут широкої слави зазнали різьбарі Ю. Шкрібляк (1822—1884), його сини Василь (1856—1928) і Микола (1858—1920), що секрети високохудожньої різьби здобували самотужки.

На мистецьких традиціях династії Шкрібляків виростало багато гуцульських різьбарів, а серед них перші великі їх послідовники Юрій та Семен Корпанюки, які по матері були внуками Ю. Шкрібляка. Очевидно, що така родова близькість до Шкрібляків відіграла немалу роль у розвиткові природних художніх здібностей Корпанюків, зокрема Семена (нар. 14.IX.1894).

Різьбою малий Семенко почав цікавитися ще з малих літ. Високомистецькі вироби з дерева, та не тільки з дерева, щедро виповнювали інтер'єр рідної хати; весь господарський реманент на подвір'ї був позначений умілою рукою народних майстрів, а там і все оточення повсюдно та щедро на кожному кроці було обставлене речами й предметами роботи гуцульських народних умільців, — усе виховувало високі естетичні смаки, впроваджувало в світ мистецтва та творчості. Не міські школи й театри, не професори й академіки вчили Семенка, він учився в народних школах — «академіях» Гуцульщини виповнених музикою та піснею, різьбою та малярством, ковальством і столярством, теслярством і гончарством, казкою, народним танком і найрізноманітнішими гуляннями, забавами та іграми, барвистими килимами та одежею... Та чого там тільки не вчили. Пройшовши такі академії, проявляючи неабияку зацікавленість і старання, природне обдарування Семена розвивалося далі в процесі діяльності.

Добру школу життя та відданості справі повноцінного мистецтва, брати Корпанюки проходили вдома, зокрема в своїх дядьків Шкрібляків. Буваючи в них, чи то по справі, чи випадково, Семен і його брат Юрій, придивляючись, вчилися не тільки різьби, але й столярської справи, так спорідненої з різьбою, а також вчилися техніки виготовлення та виточування інструменту, від якого так залежить мистецтво художньої обробки дерева.

В тих сприятливих умовах гуцульського села, в яких звичайна тяжка праця, що давала кусок хліба, і майже органічно поєднувалася з працею, яка дає духовну поживу, Семен і його старший брат Юрій зростали, пізнавали життя, вчилися народної мудрості, робили перші кроки в опануванні мистецтвом різьби.

Тяжко жилося батькам Корпанюків, важкою працею приходив кусник хліба до хати, але в цих умовах Юрій та Семен помагали батькам, а маючи неабиякий на-

Різьбар Семен Корпанюк за роботою.

Л. Лесюк. Семен Корпанюк. Вапняк 1963.

хил до різьбарства, оволодівали секретами художньої обробки дерева, робили перші спроби в цьому виді творчості.

Далися узнаки тяжкі матеріальні умови та конкуренція, що могла залишити шматка хліба дядьків, які виховували собі зміну, не поспішаючи передавати та розкривати секрети своєї професії.

Ще в ранніх своїх роботах Семен Корпанюк, як і його старший брат, що працював в одинакових умовах, використовував як технічні прийоми, так і самі композиційні схеми та орнаментальні зразки школи Шкрібляків. І тільки згодом, уже на початку 40-х років, визріває та сформовується талант митців, які мають уже своє творче лице, свій індивідуальний почерк.

Та багато пройшло часу, багато було вже зроблено, й розійшлося поміж людьми, коли кілька творів, виконаних у техніці площинної різьби Семена Корпанюка, було показано в 1927 р. на виставці «Всхідних ярмарків» у Львові, та в 1929 р. на «Повшехній крайовій виставці» у Познані, за що був нагороджений грамотою.

Одержаний успіх окрилював майстра, і вже 1930 р. на виставку у Ворохті, Семен Корпанюк подає свої нові роботи (скриньки, шкатулки, портретні рамки, рахви, портсигари) декоровані різьбою, але вже збагачену інкрустацією рогом, перламутром, бісером і металом, на високому рівні художньої майстерності. Об'єктивна оцінка мистецьких досягнень С. Корпанюка, який виставляв свої роботи разом з Юрієм, надихала митців на нові творчі задуми.

З кожним роком майстерність зростала. Різьбою С. Корпанюка зацікавилися не лише цінителі, але й спритні перепродувачі, які скуповували твори та вивозили на продаж навіть за кордон. Усе це не дуже добре позначалося на роботах народних умільців. Шкідливий вплив на творчість різьбара мали кабальні умови, нав'язані за-

мовником, за якими митець був змушений задовільняти міщанські смаки.

Хвиля творчого піднесення оповила всіх народних майстрів Гуцульщини, а серед них і Семена Корпанюка, якого декоративний різьблений таріль був уже виставлений у 1940 р. на всесоюзній сільськогосподарській виставці в Москві.

Тривожні рухи війни перервали однак творчу діяльність митця. І лише визволення Гуцульщини з-під фашистської окупації принесло народному майстрові різьби та інкрустації на дереві нове натхнення до творчості.

Свої нові високохудожні вироби С. Корпанюк здає тепер до Косівської артілі художніх виробів «Гуцульщина», а також для музею Косівського училища прикладного мистецтва та до багатьох музеїв Радянського Союзу. Високих успіхів досяг С. Корпанюк своїми творами в 50-х роках на різних виставках в країні та за кордоном.

У 1962 р. за видатні творчі заслуги уряд України надав С. Корпанюкові високе звання Заслуженого майстра народної творчості УРСР, а незадовго його прийнято в члени Спілки художників України.

Працюючи творчо, Семен Корпанюк виконує багато нових художніх творів, яким притаманні проста та чітка композиція орнаментальних мотивів, їх гармонійна рівновага, велике розуміння ритму та симетрії, а також вміння органічно поєднати декор предмету з його взаємообумовленими функціональними властивостями, з його формою та утилітарним призначенням. Так, наприклад, художні вироби з дерева роботи С. Корпанюка часто своєю формою уподібнені до геометричних фігур, зокрема тарілки, рахви, бочівки нагадують кругові об'ємно-сферичні форми, а шкатулка чи ваза — інші геометричні фігури такі, як: куб, квадрат чи прямокутник або циліндричні фігури. Виходячи з

С. Корпанюк. Тарілка. Різьба та інкрустація.

цих властивостей, декор предмету та його характер, цілком мусить бути підпорядкований і пов'язаний з формою, та випливає з тих геометричних фігур — кола, квадрата, трикутника тощо, і тих елементів, що виникають при їх геометричному поділі в процесі створення та нанесення на предмет декоративних орнаментальних мотивів, за допомогою різця, циркуля та інших інструментів.

Характерна прикмета творчості визначного народного майстра різьби та інкрустації С. Корпанюка — це традиційне використання орнаменту в декорі. Що стосується виробів з дерева взагалі, то специфіка обробки й характер інструментів цілком визначають та впливають на художньо-стильові ознаки твору, а також на вироблення певних технічних прийомів самої різьби.

У творчості С. Корпанюка ці прикмети подибуємо в певній узгодженості з складеними традиціями, що розвинуті та збагачені новими художніми прийомами та технічними особливостями завдяки таланту й творчим можливостям народного майстра.

Творча спадщина цього видатного й самобутнього народного майстра Семена Корпанюка дуже

велика. Сьогодні вона стала цінним надбанням не лише Яворівської школи різьби, але й усіх майстрів Гуцульщини. До творчої спадщини видатних майстрів звертаються та розвивають її традиції молоді покоління різьбарів Карпат та Буковини.

Твори Семена Корпанюка знаходяться в багатьох музеях України і Радянського Союзу, а також зберігаються в численних приватних колекціях Москви, Ленінграда, Києва, Львова, Івано-Франківська, Коломиї, Косова та інших міст країни. **Володимир Вітрук**

ЯРОСЛАВ ІВАШКЕВИЧ

Видатний польський письменник і громадський діяч, Ярослав Івашкевич народився 20.II.1894 р. в Кальнику на Україні. Вчився в Києві, де розпочинав свою літературну творчість.

Україна, її культура та природа полонили письменника. Він став видатним продовжувачем української школи в польській літературі.

«Хто раз зустрівся з такою чарівною країною, як Україна — сказав ювіляр розмовляючи в 1964 році з автором цих рядків — цей її ніколи не забуде».

Слова ці підтвердилися в літературній практиці автора. Аромат України ввійшов у художні твори, спогади, статті та бібліотеку письменника. В його книгозбірні находяться твори Шевченка, Тичини, Рильського, Бажана, Корнійчука, Вєрвеса, Павличка, Дмитерка та інших українських письменників; «Антологія української поезії» і українські переклади творів Міцкевича, Словацького, Тувіма, а навіть поодинокі числа «Нашої культури» та «Українські календарі». Тут, розуміється, є й український переклад роману «Честь і хвала». Письменник добре володіє українською мовою. Звітуючи про Міжнародний форум у честь Шевченка в Києві, він писав:

«Українська мова мені не чужа, навпаки, це мова, яка оточувала мене в дитинстві. Від того часу мова ця дуже розвинулася, вдосконалилася та збагатилася новими словами, яких я вже не знаю — але в мене залишився однак ще з дитинства досить добрий (київський) акцент цієї мови».

В інтерв'ю для київського журналу «Всесвіт» (1960, № 4) Я. Івашкевич заявив:

«Навряд чи треба багато говорити про мою глибоку відданість Україні, бо Україна — батьківщина моя».

Виступаючи перед представниками найвищої влади ПНР у 1964 році, коли нагороджувано письменника орденом «Будівничий Народної Польщі», він сказав, що в цій урочистій хвилині переноситься думками над Дніпро, в роки своєї молодості.

Виступаючи у Варшавському радіо Івашкевич розповідав про свою подорож на Україну в 1958 р. з великим зворушенням:

«Це ж земля, де я народився, земля, яка мене сформувала... На Україні я також дозрів як письменник з усіми своїми вартостями й недоліками».

У лекціях для студентів Варшавського університету ювіляр чимало місця присвятив спогадам про Україну. Він згадує Тадея та Максима Рильських. Поет твердив, що «польський соціалізм народився на Україні. Варинський був сином дрібних поміщиків, а пізніше орендаторів і жив на Україні». Письменник звертає увагу на посилення шляхетської колонізації на Україні та про її відступ в другій половині XIX ст., а головне після Жовтневої революції. Це не перешкодило встановленню між польським та українським народами нових дружніх зв'язків, про

що свідчать приклади Л. Варинського, В. Стефаника, М. Рильського та інших.

Голова СПП високо цінував у згаданих лекціях культурні надбання сучасної України.

«Коли я відвідую Україну, то стверджую, що вона ще сповнена не збагненними багатствами, які позначилися на моїй молодості, а були усвідомлені щойно в зрілому віці. Українська культура посідає свої невідомі та невичерпні цінності. Прикладом цього може бути фільм, який мені показували в Києві...

Фільм цей незвичайний, один з найкращих, які я бачив. Створений нібито на основі новели Гоголя, бо зветься «Ніч під Івана Купала», але в дійсності нічого спільного з Гоголем не має... Все тут глибоко пов'язане з краєвидами та казковим світом України, але так непогамовно, так темпераментно, насичене винахідливістю та ефектами й то за допомогою вельми простих засобів. Так фантастичних картин я не бачив ні в одному американському, ані теж французькому фільмах». (Месенчнік літерацкі, 1971, № 11).

Звітуючи про перебування на Україні під час Шевченківських свят у 1964 р., Івашкевич знов захоплюється Україною:

«Ця столиця Київ чарівна не лише цим, що в ній збережені такі зворушливі спогади моєї молодості, як це, що я знайшов у ній ще старі місця, будинки й мешкання, де жив я та мої друзі. З тремтінням серця я оглядав шкільні приміщення, до яких я ходив разом з друзями молодості... Київ як величезне місто, чарівний, його скоріше можна назвати велетенським парком, ніж мільйонним містом, повним різних установ, наукових, культурних та адміністративних осередків. Особливо весняною порою, коли великі наддніпрянські парки зливаючись в одну цілість блищать свіжою травневою зеленню; коли перші гарячі вакаційні дні манять величезні юрби молоді на дніпровські пляжі, яка мандрувала туди через величезний пішоходний міст — Київ видавався чародійною казкою.

А що ж говорити про подорож пароплавом по Дніпру аж до Канева. Спочатку нас супроводили куполи Печерської лаври, а відтак позолочення Видубецького монастиря, а потім поля, ліси, високі та низькі береги, хащі, в яких щебетали співучі соловейки. І я мусив визнати, що співають вони гарніше та більш «кваліфіковано» ніж у Польщі. А потім мандрівки автомашинами до місцевостей, де народився, жив і які любив Тарас Шевченко. Розгорталися перед нами такі забуті краєвиди, від яких відзвичаїла нас Польща зі своїми густо розташованими селами, маленькими будиночками та лісками на кожному кроці; такі краєвиди, широкість яких просто лякала незвичних людей. Поля, які тягнуться аж до обрію, де око губиться, не маючи на чому зупинитися, чудові лани жита, гороху».

Виступаючи на прийомі в Моринцях, Івашкевич захоплювався не лише прекрасними творами культури, музеями (під пам'ятником в Шевченкові та Моринцях), величезними школами та будинками культури, побудованими в усіх цих місцевостях, через які вони проїжджали, але хвалив також український борщ з пампушками та часником, і гречаники з шкварками, й вареники з сиром (Жице літерацке, 1964 № 27, переклад Г. Майстренко). Не меншу симпатію письменник проявляє до України й в художніх творах. У романі «Червоні щити» він звертав увагу на тісні родинні зв'язки руських князів з польськими Пястами. В творі згадується про київську княжну Добронегу, дружину польського князя Казимира Відновителя; про Вишеславу, дружину Болеслава II; про першу жінку Болеслава Кривоустого, Здиславу з Києва; про Євдокію, жінку Мешка Старого та Олену, дружину Казимира Справедливого.

Ярослав Івашкевич.

У творі «Осінний бенкет» (1917) автор підкреслює, що українська земля сповнена «фруктами та чорнокнижництвом». У поезії «До К. Шимановського» (1931) автор з'ясовує значення України для творчості обох друзів:

„Ona to, Ukraina, pieśń przeszła i przyszła,
Ten cmentarz Żółkiewskiego, ziemia Samuela,
Odezwała się do nas w dni naszych zaraniu
I takim pianiem graniem do duszy nam wnikła,
Że jeszcze teraz echem co wiosna w nas śpiewa".

У вірші «Мої сестри» згадує українську землю та чарівність йорданських свят. Повість «Місяць сходить» (1925) вимовно славить красу українського села:

«...немає нічого розкішнішого від подільсько-українського села, яке розсілось серед зелених пагорбків і ярів, завжди над дзеркалом ставу, серед зелені незвичайних садів і городів».

В «Осінньому бенкеті» автор говорить, що український народ «темний та попами й панами одурманений», але вже в інших творах він вказує на красу того ж народу та його боротьбу за волю. Боротьбу українського народу з панами автор змальовує в повісті «Місяць сходить», в «Книзі моїх спогадів», в романі «Честь і слава» та в рецензії на книжку В. Серчика «Гайдамаки».

В збірці «Сентиментальні краєвиди» (1926) письменник помістив нарис «Біля Говерлі», в якому митець описує чарівність східних Карпат, а особливо красу гуцулів:

«Увесь цей кольоровий натовп сповнений гумором, з доброю вдачею, темпераментом, насичений почуттями, заплутаний у трагічні конфлікти... Музику мають чудову, а танець надзвичайний — пише автор. Сама Гуляницька не могла б так чудово відтворити мелодійність гарного танцю, який звуть арканом, як це зробив молодий гуцульський пастух».

Чимало місця в своїй творчості Івашкевич присвятив Дніпрові та Києву. В повісті «Іларій, син бухгалтера» (1923) автор славить столицю України:

«О, Києве, місто засмучене, городе руйнований печенігами й татарами, своїми синами грабований, тисячу разів боліючий, тисячу раз сумуючий. Сумерки та дзвони над твоїми золотими куполами стали мені найкращим спогадом. Бузки, бузки лілові над Києвом, з Марійського саду, столітні хащі з Ботанічного — фіолетові, темні, ясні, білі викупані в крові моїх друзів. Сьогодні ось весна, надходить день вашого цвітіння, ясної радості, аромату, пушистості. Нема мене між вами. Жалію невимовно. Може б сповитий хащами, на могучий Дніпро задивлений, я не міг би думати про свої дні...»

У 1960 р. він з захопленням писав про свою сучасну прогулянку по Дніпру (НК, 1960, № 9).

«Київ має найбільший процент зелені з усіх міст Європи — розповідав письменник радіослухачам після повернення з України в 1958 році. Найкраща його частина — це парки. Види на Дніпро, на низькі острови Дніпра, види на Чернігівку невимовно гарні. Види з Києва на Дніпро належать до найкращих у світі».

Очарований природою України, письменник взагалі критично ставиться до польської шляхти, що жила на Україні.

У повісті «Місяць сходить» він писав, що «небагато шляхтичів на Україні купує та читає книжки». У п'єсі «Весілля пана Бальзака» шляхетські революційні демократи підготовляють селянське повстання, а один з героїв п'єси Верига — Даровський заявляє графині Ганській, що між «вами й нами» не може бути ніякої згоди».

Остаточний розрахунок з польською шляхтою на Україні автор проводить у романі «Честь і слава».

Після огляду братньої різні, після образів всіляких чварів автор доходить висновку, що не з ненависті, а любові треба віддавати перевагу.

З цієї саме любові до людини, до народів виросла почесна діяльність Івашкевича, як борця за мир.

Ювіляр став відомим, як популяризатор в Польщі української літератури та польсько-українських літературних зв'язків. Він чимало уваги присвятив Шевченкові. У свій час поет переклав «Заповіт» Кобзаря. 9 березня 1964 р. на врочистому вечері в Варшаві, присвяченому Шевченкові, письменник прочитав доповідь, в якій високо оцінив творчість українського поета.

«Т. Шевченко — говорив доповідач — був виразником долі й недолі українського народу. В його творчості пролунав голос народу, якого він так довго був позбавлений. В поезії Шевченка прозвучали основні риси українського народу — любов і туга за волею, цей вітер від степу та Чорного моря, цей єдиний на світі краєвид, краєвид чудесних рік і надзвичайно врожайних ланів, садів і городів. Пам'ять про Т. Шевченка польський народ зберігає, як пам'ять про когось близького. Його свято — це також наше свято...

Я бажаю виразити мою глибоку пошану та любов до нього в словах найбільш гарячих і інтимних. Виразити в них любов до людини, яка мріяла про часи, коли,

«Врага не буде супостата,
А буде син і буде мати,
І будуть люди на землі».

Виступаючи на Міжнародному форумі в 1964 році в Києві, Ярослав Івашкевич заявив:

«Ми повинні дивитися на Шевченка та на його твори не як на якийсь епілог, а як на пролог до нових, ясніших днів. Велика відповідальність лежить на нас, письменниках сучасної Європи. Ми можемо багато зробити всі разом. І тому ми повинні Шевченка, який любив усіх людей і хотів, щоб усі жили в згоді, закликаючи в своїх прекрасних віршах до цього співжиття — обрати своїм патроном».

У популярних фейлетонах «Розмови про книжки» в газеті «Жице Варшави» Івашкевич високо оцінив випуск на Україні «Вибраних творів» (1959) Ю. Словацького. На його думку український переклад «Фантазія» своєю вірністю та гнучкістю викликає просто подив. Створив його Микола Бажан, досконалий поет, майстер, якого володіння поетичною мовою та збагачування української мови досягає вершин саме в цьому перекладі. Тепер я й сам не знаю, що більше цінувати, чи цей, чи може, переклад «Беньовського» пера М. Рильського. Адже ж Рильський після лаврів, які здобув перекладом «Пана Тадеуша», додає до вінка своєї слави ще один листок, перекладаючи «Беньовського». Знамените закінчення п'ятої пісні цієї поеми українською мовою звучить чудово» (Ж.В. 1960, 24.IV.).

У вступному слові до польського перекладу книги М. Бажана «Міцкевич в Одесі» (1962) Івашкевич пише, що твори Бажана відзначаються досконалістю форми, багатством лексики, а над усе великою культурою.

Появу на Україні збірки віршів Ю. Тувіма письменник привітав з великим зворушенням і особливо високо оцінив переклади Максима Рильського. Не з меншим захопленням він зустрів збірки поезій М. Рильського польською мовою (1965). Дуже тепло відгукнувся Івашкевич на видану в Польщі книжку Г. Вервеса «Там де Ікви срібні плинуть хвилі» (1972).

Ярослав Івашкевич познайомив польських читачів також з маловідомим українським письменником Феліксом Кривином. Він переклав навіть кілька його маленьких оповідань з книжечки «Калейдоскоп».

Письменник радо пише відгуки на польські книжки, в яких виступає українська тематика. Досить згадати книжку М. Варненської «Романтична подорож пана Бальзака» (Ж.В. 1965, 5.XII.), «Спогади з минулих літ» С. Шептицької (Ж.В. 1968, 28.I.), «Дивне життя Садика Паші» Я. Худзіковської (Ж.В. 1971, 24—27.VII.).

Виступаючи на Конгресі польської культури в 1966 р., письменник зложив шану українській літературі, українській землі та польсько-українському співробітництву.

«Прикладом — говорив він — такого гідного подиву культурного співжиття є історія взаємного впливу польської та української культур. Це єдиний приклад у світі, коли в одній країні виникає літературна школа названа від імені іншого народу».

Ярослав Івашкевич цікавиться дуже й історичними польськими працями про Україну. Доказом цього можуть бути рецензії на книжку В. Серчика «Гайдамаци» (Ж.В. 1972, 30—31.VII), на публікацію Ю. Гаштецького «Містш запомняни» (Ж.В. 1972, 1—2.X.), на монографію Л. Базильова «Останні роки царської Росії» (Ж.В. 1973, 4—5.II.).

В цих відгуках Івашкевич вказує на похибки та неточності вчених і часто творчо доповнює рецензовані праці.

Наведений, а треба сказати далеко неповний огляд україністичних праць Ярослава Івашкевича, ставить голову Спілки польських письменників у ряді найвидатніших митців слова, які збагатили та поглибили течію зацікавлень Україною в польській літературі, письменників, які питання українсько-польських взаємин виводили на шлях взаємного зрозуміння, пошани та корисного обміну культурними надбаннями. **Антін Верба**

Ансамбль учнів Гуровоілавецького ліцею «Думка» на V Фестивалі УСКТ. Фото М. Петшаковського

МИТЕЦЬ І ПЕДАГОГ

Сучасна польська Велика енциклопедія відзначає, що «Вацлав (В'ячеслав) Васьківський, член Українського мистецького об'єднання у Варшаві «Спокій» у 1920—37 роках, займається дереворитом (ілюстрації, екслібріси) та експериментує в ділянці нових графічних технік».

Художник народився 15.II.1904 р. у Рівному на Волині. Він вивчав графіку під керівництвом Л. Вичулковського, а малярства вчився у професорів Т. Прушковського та Ф. Коварського в Академії мистецтв у Варшаві.

З 1937 р. Васьківський працював асистентом в цій же Академії, у 1952—1956 р. — заступником професора, а з 1956 р. — надзвичайним професором.

Мистецький доробок В. Васьківського різноманітний. Професор — майстер рисунку, митець в олійному малярстві, дереворіті та усіх клисичних техніках гравюри. Він має новаторські художні досягнення в ділянці нових засобів художнього вислову в нетрадиційних матеріалах, в чорно-білій і кольоровій ксилотипії (дереводруку), в кольоровій акватипії, в глибокій ліногравюрі, в кольоровій плоскій, глибокій та комбінованих ксилотипіях. З технічних досягнень професора слід вказати на різноманітне гравірування в пластмасах — від сухориту до мецотінти.

Професор Васьківський — лауреат премії на першій загальнопольській художній виставці в 1950 р., лауреат державної нагороди II ступеня в 1951 р., почесної нагороди на першій загальнопольській виставці книжкової ілюстрації, премії ТПРД в 1959 р. та ін.

Праці В. Васьківського зберігаються в музеях Варшави, Кракова, Бидгощі, Нью-Йорка, Чікаго, Єрусалима, Москви, Ленінграда та Канева.

В його творах часто виступає українська тематика, згадаю хоч би його роботи: портрети Т. Шевченка, краєвиди Волині, Галичини й Лемківщини.

В. Васьківський. Портрет А. Фукер.

У недавно виданій монографії Марії Гронської «Nowoczesny drzeworyt polski» праці В. Васьківського знайшли високу оцінку.

«Васьківський, — читаємо там, — працював спочатку в ділянці ма-

Н. Зубрицький.

В. Васьківський. Автопортрет.

лярства, а згодом майстерно оволодів техніками майже усіх графічних дисциплін. Чимало зусиль він присвятив експериментам в ділянці вирізання та друку ілюстрацій. Він працював в основному в усіх техніках, однак митець найбільше відомий в дереворіті, «кухню» якого він поставив на найвищому рівні. Його майстерність, яка стає вже на межі — хотілося б сказати магії, відноситься до сторгмового дереворіту.

Художник перейняв найкращі традиції дереворіту минулого сторіччя та традиції українських радянських графіків... Свій дереворит він поєднував найчастіше з ілюструванням та прикрашуванням книги. Особливо він відзначався в малих формах, які гармонізувалися з друком...

З великим успіхом, зокрема в окупаційний період, він творив екслібріси. Частина з них була видана конспіраційним способом у рідкісному вже нині альбомі в 1944 р...

Дереворити Васьківського відзначаються великими художніми якостями...

Дійсність, яку він схоплював в основному з натури, в опрацьованні художника набирає характеру поетичних мініатюр, які часто сповнені рис романтичної чутливості...

Майже класичний рисунок і композиційні достоїнства йдуть поруч з досконалим опануванням верстату».

Другий сучасний мистецтвознавець Анджей Банах у книзі «Наука писання» (1971) дає високу оцінку циклу дереворитів В. Васьківського до книги О. Пушкіна «Дубровський». А. Банах, між іншим, пише, що В. Васьківський єдиний у Польщі вивчив таємниці минуловічного дереворіту.

«Погляд, що стиль, — пише Банах, — це людина, можна віднести до Васьківського. Скромність художника применшує його вартість. Багато ілюстрацій Васьківського показує, як митець може змінювати слово пластики, як відмінний вислів може замкнути в різних охопленнях без деформації, без знищення єдності картини... У підборі елементів світу та побудові з них дереворіту Васьківський наскрізь сучасний, він не бере зразку з дереворіту минулого сторіччя».

Як педагог, професор Васьківський має великі досягнення. Його учень в ділянці графіки Т. Домінік працює вже доцентом Академії мистецтв у Варшаві, а М. Роєвський проректором цієї ж Академії.

Вартісних досягнень добилися такі учні професора, як М. Шиманська, Р. Дудзінський, Б. Володько-Мадярська та інші. **А.С.**

Троє можуть зберегти секрет, якщо двоє з них мертві.

Б. Франклін

ФРАНЧЕСКО ПЕТРАРКА

НА УКРАЇНІ

Франческо Петрарка (20.VII.1304—19.VII.1374) чи як він себе назвав Петрарка, великий італійський поет епохи Відродження, — оригінальна постать з історії світової культури. Мало хто знає, що в часі Відродження першим подався в далекі освітні мандри по країнах Європи Ф. Петрарка. Він уважається рівнож основоположником європейської гуманістичної культури. Від нього бере початок класична філологія. Він започаткував епістолярний жанр у новоєвропейській літературі та перший створив коротеньку новелу-анекдот, яку пізніше розвинув гуманіст Поджо в своїх «Фацеціях». Книжка Петрарки «Про зневагу до світу» — це перша в історії літератури Ренесансу сповідь бунтівника. Подібно до своїх попередників поет розробив жанр любовної лірики, яка вперше в його творчості зобразила реальні людські почуття. Петрарка створив оригінальний стиль, який пізніше строго наслідують лірики. Під впливом творчості великого поета виникає літературна течія «петраркизм». Петрарка виявився неперевершеним майстром вірша та стилю. Його сонети — досконалі, стиль — вишуканий. Петрарка як людина, перш за все цінував власну гідність. Подібно, як 400 літ пізніше Сковорода, він відмовлявся від вигідної служби в різних покровителів. Як поет, разом з Данте й Бокаччо, вважається творцем італійської літературної мови.

Петрарка народився в італійському місті Ареццо в родині нотаріуса. Після поразки «білих» гвельфів, до яких належав батько Франческа, сім'я покидає Флоренцію й переїжджає на південь Франції, в мальовничу місцевість недалеко Авіньйона. Тут минають шкільні літа поета. В юності він вивчає право, а в 1326 році, маючи 22 роки посвячується духівництву. Через рік зустрічає в церкві вродливу молодицю, закохується в неї і довгий час під ім'ям Лаура він її оспівує. В 1333 р. він знов мандрує по Європі. Відтак їде на село, де жив самотньо. В 1347 році підтримує антифеодальне повстання Коля ді Ріенцо. В 1356 році ближче знайомиться зі слов'янським світом. Петрарка приїжджає до Праги з дипломатичною місією до імператора Карла IV. Останні роки життя поета проходять у Мілані, Венеції й Падуї. За життя Петрарка користувався великою повагою серед співвітчизників. Вже з 1350 року його родинний будинок в Ареццо показують як пам'ятку. Літературну славу поетові приносить епопея «Африка», написана латинською мовою. Поема прославляла стародавній Рим і тим самим відроджувала любов до рідного краю, гордість за його минуле. Латинською мовою Петрарка написав численні філософські та історичні трактати. Латинську мову поет високо цінував і поважав тільки твори написані нею. До своїх італійських поезій ставився легковажно. Проте майбутнє показало, що саме ця поезія, створена рідною мовою, зробила поета великим.

Любовна лірика в творчості Петрарки присвячена Лаурі. Про неї у своїх віршах розповідає тільки те, що побачив її в церкві 6 квітня 1327 року й що вона померла в 1348 р. Збірку поезій, присвячену Лаурі, під назвою «Канцоньоре» поет розділив на дві частини — «На життя Лаури» і «На смерть Лаури». До збірки ввійшли не тільки любовні вірші поета, але й сонети, канцони філософського та політичного змісту. Напр. «Моя Італія», «Високий дух». Крім ліричних віршів Петрарка присвятив Лаурі алегоричну поему «Тріумфи». В поезії, де прославляється Лаура, немає найменшого натяку на близьке знайомство поета й Лаури.

Питання поширення творів і поглядів Франческо Петрарки на

Україні мало досліджене. Але навіть ці незначні відомості, які про українську «петраркіяну», свідчать, що вона невелика. Вплив Петрарки на Україні однак мусив бути, адже італійсько-українські зв'язки мають давні міцні традиції. Досить інтенсивними вони були в чорноморсько-дунайській добі українського народу (IV—IX в. н.е.), коли українці масово поселювалися недалеко кордонів Римської імперії, осідаючи над Дунаєм і Чорним морем. В середніх віках на Україні працювало багато італійських будівничих, художників, приїжджали до нас з Італії купці тощо. З України виїжджали до Італії посольства, студенти, паломники і т.п. Вони, очевидно, привезли й «Божественну комедію» Данте.

Італійський гуманізм поширювався на нашій землі в основному з другої половини XVI в. Однак сам рух Відродження починався тут раніше, в XV в., коли гуманіст Григорій зі Сянока засновує в Галичині (в Дунаєві) перший гуманістичний двір на Україні та в Польщі.

В XIV—XVIII вв. українська література має безпосередні зв'язки з Італією. Італійська література стає відомою на Україні, поширюючись в оригіналах, рідко перекладах, часто згадується й цитується в творах українських письменників. (Докладніше див. М. Бажан. Люди. Книги. Дати.).

Разом з цим поширення західноєвропейського гуманізму натрапляло в нас на серйозні перешкоди. Однією з них був поділ церков на Східну й Західну, вплив Візантії на Україну, що спричинилося до «ворожого ставлення західноєвропейців до Росії, а руських — до Західної Європи, відносин, які виникли на грунті різного віросповідування». (Петров, Н. «О влиянии западноевропейской литературы на древнерусскую»). Другою перешкодою була втрата Україною державності. Велику частину українських земель прилучено до Польщі, а тому безпосередні впливи Відродження й реформації зменшились, вони приходять на Україну переважно з польського грунту та й то тільки тоді, коли ці течії відживали на Заході.

Як уже зазначали дослідники, на Україні впливи Ренесансу були досить незначні: почасти вони обмежилися на засвоєння певної тематики літературних творів, засвоєння, що продовжувалось і за часів барокка. Перекладів майже не було. Нечисленні проби належали чужинцям. Спроби власних праць українців стояли ще під величезним впливом візантійської традиції й чужоземної культури. Тому не дивно, що в цей час немає перекладів з Петрарки українською мовою. М. Бажан у цитованій книжці висловлює думку, що й за таких умов «в боротьбі України проти польських феодалів, які прикривали свої загарбницькі прагнення єзуїтськими проповідями, українцям не раз ставало в пригоді волелюбне італійське слово. Гнівні інвективи Петрарки, глузування Бокаччо, сміливі думки Бруно і ін. часто цитуються в книжках українських письменників в XVI—XVII вв., що вели боротьбу проти схоластів...» Тоді й італійська література впливає на українську. З середини XVI в. на Україні досить інтенсивно розвивається полемічна література антипапського спрямування. Серед антипапських памфлетів була «Історія о єдном папі римском», що виник на візантійському грунті. Памфлет розповідав про папу «Петра гугнивого блудника» та «дівицю», яка після його смерті стала папою. Памфлет був поширений серед католиків і протестантів, зустрічається в творчості Бокаччо, Гуса й Петрарки.

В цей час визначний український письменник-полеміст Мелетій (Максим) Смотрицький (1577—1633) пише про Петрарку та перекладає деякі його твори. Твір Смотрицького «Тренос», виданий під псевдонімом Теофіл Ортолог, сповнений «високим патріотичним

пафосом», «гострий болем за кривду вітчизни і гнівом до зрадливих співвітчизників». (Див. Історія української літератури, Київ, 1967). В «Треносі» поряд з церковними писаннями є посилання на твори античних і середньовічних письменників, філософів та істориків. У IV розділі «Треносу» подано вибірку цитат і уривків з творів латинських письменників, поетів і богословів, що осуджували моральний упадок Риму й папства. Уривки подано в оригіналі й в польському перекладі. Смотрицький починає цитати уривком з «Листів без адреси» Франческо Петрарки:

«Ти був Римом, став фальшивим Вавилоном
З котрого стільки смутку несеться у всі сторони!
Мати обманств, найчорніша в'язниця для добрих...»

Цей гострий сонет великого італійського поета спрямований проти фальшу й лицемірства Риму, «гнізда розпусти, обману та насильства». М. Смотрицький пише в цьому розділі: «Подібним способом... Франціск Петрарка, італієць, так проте в своїх італійських віршах співа». Сонет Петрарки переклав українською мовою з «Треносу» М. Грушевський й помістив його в своїй «Історії української літератури». «Я, — пише про себе Грушевський, — в перекладі своїм тримавсь більш польського тексту, бо, він очевидно, був призначений для читачів». «Тренос» мав великий вплив на читачів. Польща боялася, що під «загарбницькою» політикою Риму розумітиметься політика її власна. Королівською грамотою від 1610 року книжку було заборонено.

В XVI—XVII вв. українські письменники щораз частіше користають з італійських писань. «Західноевропейський вплив, найчастіше через польське, також чеське й угорське посередництво, спричинився до розвитку української любовної лірики XVIII в. І тут можна добачати деякі стичності української лірики з поезіями Петрарки». (Я. Гординський «Україна й Італія»). Академік М. Возняк, дотримуючись цієї думки, зазначає: «Зріст зацікавлення любовною піснею з малюнками особистого життя й інтимного життя серця коштом громадських інтересів характеризує розвиток української поезії протягом усього XVIII в.» (Возняк, М. Історія української літератури, т. 3). У XVIII в. зростає також на Україні зацікавлення творами античних авторів і пізніших письменників, у тому числі й Петраркою. Деякі твори перекладаються українською книжною мовою, хотя засвоюються вони переважно в оригіналах. Петрарка поки що в тому часі в нас ще не перекладався.

Перший переклад поезій Петрарки українською мовою, очевидно, припадає на початок XIX в. Це був не переклад, а переспів, який зробила Марта Писаревська (1799—1874), дружина Степана (автора пісні «Де ти бродиш, доле»). Вірш «Петрарчина пісня» в переспіві М. Писаревської було поміщено в українському альманасі «Сніп», який вийшов у Харкові 1841 року. Ось перша строфа з «Петрарчиної пісні»:

Не можна нам прожити вмісті:
Прощай, коханочко моя!
Нехай без тебе зв'яну я,
Як по-морозу жовкнуть листя!

Після цього перекладу Петрарка на Україні перекладається набагато пізніше. Леся Українка думала перекладати поезії італійського поета. В листі до М. Косача від 26—28 листопада 1889 читаємо: «Коли ж се видання має бути і для інтелігенції, то тоді список треба б іще розширити, помістити туди Сервантеса, Бомарше, Петрарку і ін. Мені здається, що без сих авторів наша література буде аж надто неповна». В проспекті творів, які Л. Українка пропонує перекласти, знаходимо й «Сонети» Петрарки. В статті «Два направления в новейшей итальянской литературе» велика українська поетеса так характеризує італійського поета: «Петрарка, що

залишився в пам'яті нащадків ніжним співцем Лаури, був свого часу найтенденційнішим поетом. Різкий тон у його саркастичних викривальних сонетах, які були спрямовані проти тиранії розпущеного папського двору в Авіньоні, перевершив навіть Данта». (Л. Українка. Твори. Київ, 1954). В тогочасних українських письменників, і не тільки тогочасних, знаходимо висловлювання й згадки про Петрарку чи то в окремих статтях, чи навіть оригінальних творах. Наприклад, у сонеті Володимира Самійленка:

Я не Петрарка — ти ж нова Лаура,
Ти може краща, ніж вона була.

1911 року літературно-науковий «Вісник» (жовтень-грудень) подає канцону великого італійця «Моя Італія» в українському перекладі письменника, літературознавця й перекладача, Івана Стешенка (1873—1918) з таким вступом: Канцона до італійських дук, з покликом визволити родину з тяжкого її рабства. «Канцона «Моя Італія» — один з найдосконаліших витворів мистецтва. В ній звучить біль поета за роздор рідного краю, вболівання патріота за об'єднання Італії, відродження її незалежності й могутності. Петрарка закликає бути самовідданим в ім'я загальної справи, відмовитися від дрібних інтересів. Коли поет писав свою пісню, його батьківщина була економічно, територіально й політично роздробленою країною. На Україні питання незалежності, об'єднання й державності також було болюче на початку XX в. Тому переклад канцони «Моя Італія» виявився своєчасним, він сприяв піднесенню українського революційного руху. Канцона в перекладі Стешенка починається так:

«Італіє моя, хоч жадне слово
Не згоїть ран докучливих;
Що стан твій дивний точать в пору злую,

Але нехай перелить громою
Мій стогін в словах гучних».

Канцона відзначається прозорим, ясним стилем і мистецтвом світлотіні. «Італія вже мала поета, тепер у неї появився досконалий художник» — так оцінив Петрарку італійський літературознавець Де Санктіс. Для італійських патріотів «Моя Італія» не раз служила бойовим кличем за свободу рідного краю.

Переклад поезій Петрарки українською мовою здійснює щойно через 20 літ талановитий український поет і перекладач Микола Зеров, що в останні роки свого життя на рідній землі задумав створити антологію майстрів світового сонету (101 сонет). Для антології, яку так і не має змоги скласти, Зеров майстерно перекладає в 1934 році два сонети Петрарки з книжки «На смерть Лаури». Переклади були надруковані в журналі «Всесвіт» (1963, № 10) та в творах Зерова, які вийшли в світ 1966 (М. Зеров. Вибране).

Тут подаємо уривки з його перекладів:

«Чи скиглення в гаях зачується пташина,
Чи в літнім вітерці зашепочуть дерева,
Чи лепетливих вод гармонія жива
Сюди до берега зеленого долине.

●●●

Ні зоряних небес мандрівні хори,
Ні вітрокрилі в морі байдаки,
Ні в полі збройних лицарів полки,
Ні звіра красного глибокі нори».

Інших перекладів Петрарки українською мовою, на жаль, не знаходимо. Безперечно, українці вивчали творчість великого поета у російських перекладах, і в польських, і в оригіналі та на лекціях з літератури. Та прикро все-таки, що українських перекладів так мало. М. Бажан у цитованій книжці справедливо стверджує, що: «Переклади старого доброго «Декамерона», і нового, досить злого Лампедузового «Гепарда», творів Пратоліні й віршів Квазімодо, Пазоліні, Буттіна, п'єс Гольдоні й де Філіппо, — список можна було б продовжити, долучивши переклади, які з'явилися у періодичній пресі. Проте зроблено все-таки значно менше, ніж того вимагає наш радянський читач».

Маркіян Прут

ЛУДОВІКО АРІОСТО

(8.IX.1474 — 6.VII.1533)

До культури Феррари належить видатний італійський поет, Лудовіко Аріосто. Для феррарського двору, куди поет змушений був піти на службу після смерті батька, Аріосто пише вірші, п'єси. Як і його попередник Петрарка, він писав латиною та італійською мовою.

Основним твором Аріоста, написаним італійською мовою, є поема «Шалений Роланд». Поема за змістом і формою — взірець аристократичної культури пізнього Відродження. «Шалений Роланд» — це своєрідна поетична енциклопедія італійського життя поч. XV в. Аріосто почав працювати над нею 1506 року. Вийшла поема в світ за рік до смерті поета, 1532 року.

Поема «Шалений Роланд» мала вплив на інші культури. На Русі Василій Новгородський в св. посланні змальовує земний рай подібно, як його зображує Аріосто. Дослідник давньої української літератури Петров пише: «В поемі Аріосто один з героїв її Астольф... вибирається на високу гору земного раю й бачить там патріархів та Іоанна. Так само й новгородці бачили земний рай на горі, на вершині якої написано Дусус, що відповідає патріарху та Іоанну».

Композиція поеми «Шалений Роланд» побудована на несподіваних змінах різних епізодів. В поемі можна виділити основні три теми. Перша тема — це війна імператора Карла проти сарацинів. Сарацинський цар Аграманта зі своїм військом стоїть під Парижем. Однак його розбито, християнство врятовано. Друга тема — це історія кохання Роланда й Анжеліки. Куди б не йшла Анжеліка, жорстока язичниця, туди подається Роланд. Анжеліка зустрічає вродливого сарацинця Медора. Вона закохується. Коли Роланд довідується про кохання Анжеліки й Медора, то з заздрощів сходить з розуму. Астольф знаходить його втрачений розум на місяці, де він зберігається в склянках з ярликами. Аріосто каже, що людської глупоти там нема, вона вся залишається на землі. Третя тема — це історія кохання молодого сарацинського героя Руджеро з войовничою дівицею Брадаманте. Загально беручи, в поемі виступає близько двохсот дійових осіб.

В поемі Аріосто кидається в вічі критична свідомість гуманіста, віра в реальність світу та людину вільну від забобонів. Поема написана дзвінкими октавами, які за свою звучність дістали назву «золотих».

Поему перекладено, крім української, майже на всі європейські мови. В Росії переклав її С. Є. Раїч у 1832—33 рр. На польську мову переклав поему Пьотр Кохановський у 1779 р. Леся Українка перекладаючи «Ата Троль» Гейне, наводить невеликий уривок з поеми «Шалений Роланд». **М. Пруг**

З ПОЕМИ «ШАЛЕНИЙ РОЛАНД»

. . . . . .

Дівчина — мов троянда весноока!
Барв весняних стережуть тини високі:
Щоб пастир й — череда оминали квіти;
Ласку їм небо дарує і — ніжність — вітер,
Райдуга платки рожеві гладить радо
І живить їх дощ — перший — оранжовим градом;
Дівчата гожі й — юнаки краси зореясної
Скроні охочо вінчають квіттям вчасним.

. . . . . .

Тут сміх завжди й — так весело довкола
І — заквітчане квіттям небо ясночоле —

. . . . . .

Де ж закохані п'ють весну повними губами
І про любов воркують — під зеленими дубами.
Любов підступно сіть пряде й тятиву — для лука:
Що — кохання дивний чар, що — мука —!...—
Той не дізнається напровесні-рано —
Кого стріла її не зранить.

Переспів Івана Златокудра

З ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ

ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ ЛІВОБЕРЕЖНОЇ УКРАЇНИ ЗА «БЕРЕЗНЕВИМИ СТАТТЯМИ» 1654 РОКУ

У стародавньому українському місті Переяславі (тепер Переяслав-Хмельницький, Київської області) 18 січня 1654 року зібралася народна рада, яка відкрила новий славний період в історії українського та російського народів. На Переяславській раді прийнято рішення про возз'єднання Лівобережної України з Російською державою, що мало величезне прогресивне значення для дальшого політичного, економічного та культурного розвитку двох великих слов'янських народів. Правобережна Україна та Галичина й надалі залишалися в складі феодальної Польщі. Буковина перебувала під турецьким, а Закарпаття — під австрійським пануванням.

Оскільки на Переяславській раді вирішено лише принципове питання з ким бути, необхідно було визначити взаємовідносини між Лівобережною Україною й Росією. Це зробили «Березневі статті». Вони були прийняті в результаті переговорів, проведених у Москві в березні 1654 року (звідси назва) українським посольством на чолі з генеральним суддею Самійлом Богдановичем-Зарудним і переяславським полковником Павлом Тетерою з представниками російського уряду. До їх складу ввійшли «Просительні статті» та «Статті Богдана Хмельницького» (або

С. Луцик. Богдан Хмельницький.

«Статті Війська Запорізького»), подані українським посольством, і царські укази до них, жалувані грамоти царя Олексія Михайловича від 27 березня 1654 року про права та вільності Запорізького війська та інші.

За «Березневими статтями» Лівобережна Україна користувалася широкими автономними правами. Вона зберігала старий адміністративно-територіальний поділ на полки (на Лівобережжі незмінно було 10 полків), сотні (їх кількість коливалася від 7 до 20 в кожному полку) і курені, свої органи управління на чолі з виборним гетьманом, право на відносини з іноземними державами, за винятком Польщі та Туреччини, 60-тисячне військо, козацькі суди (сільські, сотенні, полкові та генеральний суд), свою правову систему, джерелами якої були звичаєве, польсько-литовське і магдебурзьке право. Органи військового управління періоду народно-визвольної війни проти шляхетської Польщі стали виконувати всі належні їм державні функції. Українська державність складалася у формі феодальної республіки.

Безпосереднє керівництво внутрішнім і зовнішнім життям Лівобережної України здійснював генеральний (головний) уряд, що складався з гетьмана та його найближчих помічників (генеральний обозний, генеральний писар, генеральний суддя, генеральний підскарбій та інші). В старшинській ієрархії першою особою після гетьмана був генеральний обозний, який завідував артилерією козацького війська.

Формально посади генеральної старшини вважалися виборними, в дійсності ж ця виборність в кінці XVII — на початку XVIII ст. була цілком номінальною. Російський уряд, зберігаючи на перших порах привілеї козацької старшини, лишив за собою право затверджувати новообраного гетьмана та встановив контроль над збиранням податків. Зібрані гроші передавалися до царської скарбниці, звідки відпускалась певна частина їх на потреби України.

Згодом російський царизм, проводячи колонізаторську політику, поступово порушував умови «Березневих статей» і щораз більше втручався у внутрішні справи Лівобережної України. В 1663 році для контролю за діяльністю гетьмана був створений спеціальний орган — Малоросійський приказ, який в 1722 році перетворено в Малоросійську колегію з місцеперебуванням у Глухові (тепер Сумської області), який протягом майже всього XVIII ст. був столицею Лівобережної України. До того ж між кожним новообраним гетьманом і російським урядом укладалися спеціальні статті, які обмежували права та компетенцію гетьмана і підлеглого йому апарату управління. Так, «Переяславські статті», схвалені царським урядом при обранні на гетьманство Юрія Хмельницького 1659 року зобов'язували гетьмана посилати козацькі полки в розпорядження царського уряду, збільшували контингенти російських військ на Лівобережній Україні, забороняли без дозволу царського уряду обирати гетьмана і т.п. «Батуринські статті», схвалені царським урядом за поданням гетьмана Івана Брюховецького 1663 року, підтверджуючи «Березневі статті», доповнювали їх двома додатковими пунктами про повернення з Лівобережної України російським поміщикам селян-втікачів і заборону українським купцям вивозити з України і продавати в Росії горілку та тютюн. «Московські статті», схвалені царським урядом під час перебування в Москві Івана Брюховецького 1665 року посилювали адміністративну та фінансову залежність Лівобережної України від Російської держави. В «Глухівських статтях», схвалених царським урядом при обранні на гетьманство Дем'яна Многогрішного 1669 року заборонялися безпосередні дипломатичні

Ю. Логвин. «Ти, царице, вража мати...!»

зв'язки Лівобережної України з іноземними державами. «Коломацькі статті», схвалені під час скинення з гетьманства Івана Самойловича і обрання гетьманом Лівобережної України Івана Мазепи 1687 року містили нові пункти, що посилювали владу російського царизму на Лівобережній Україні та обмежували політичні права гетьмана й козацької старшини. Зокрема, гетьманові заборонялося без дозволу царського уряду позбавляти старшину керівних посад, а старшині — скидати гетьмана. Але разом з цим царський уряд допомагав козацькій старшині зміцнювати і юридично оформляти своє становище як панівного класу. В другій половині XVIII ст. відбулася остаточна ліквідація автономного устрою Лівобережної України.

В. Кульчицький

ЗАСНУВАННЯ НОВОЇ СІЧІ

1734 РОКУ

В 1734 році російський уряд дозволив запорізьким козакам, що перебували після зруйнування царським військом у 1709 році Старої Січі на території володінь Кримського ханства, повернутись на Запоріжжя. Тут вони біля теперішнього села Покровського Дніпропетровської області заснували Нову Січ, яка відіграла важливу роль у боротьбі Росії проти султанської Туреччини та Кримського ханства. Січовики вміло разили ворога вогнепальною й холодною зброєю. Вони добре воювали не лише на суші, а й на морі. Запорізьке козацьке військо відзначалося надзвичайно високою дисципліною. Воїни у вільний від походів час удосконалювали та гартували свій військовий вишкіл і витривалість та готували бойове спорядження.

Сама Січ складалася з трьох частин. В центрі внутрішньої її частини була велика площа, навколо якої розташувалися низькі подовгуваті дерев'яні будівлі, призначені для січової залоги (курені), будинки старшини, церква та військові склади. Внутрішня частина відокремлювалася високим земляним валом з баштами від зовнішньої частини, де знаходилися крамниці, майстерні, житла ремісників, торговців та інших козаків. До зовнішньої частини примикала споруджена в 1735 році Новосіченська невелика фортеця — (ретраншемент), в якій постійно перебував гарнізон царського війська. Комендант фортеці підлягав київському генерал-губернаторові. Його обов'язки визначалися двома актами. Інструкція з 1736 року йому наказувала «...запорожских казаков поступки прилежно всегда предостерегать и наблюдать», а в певних випадках «...кошевому атаману с товариством добродетельным порядком напомнить...» про «незаконність»

того чи іншого вчинку. Разом з тим комендант повинен був наглядати за всіми приїжджими на Запоріжжя. З другої інструкції 1755 року видно, що комендант повинен також наглядати за загальним станом на Запоріжжі, перешкоджати втечам сюди селян і прийняттю їх до козацтва, допомагати старшині розправлятися з непокірними. Пізніше царський уряд створив укріплену смугу військових поселень.

Територія Нової Січі була поділена на вісім паланок (округів). На правому березі Дніпра знаходились Бугогардівська, Інгульська та Кодацька, на лівому березі були Кальміуська, Орельська, Протовчанська та Самарська паланки. Біля гирла Дніпра була Прогнойська паланка. В свою чергу паланки розбивалися на слободи, кожна з них налічувала в середньому 100—150 дворів.

Населення всього Запоріжжя було неоднорідним і становило близько 100 тисяч чоловік. Воно складалося з козаків посполитих (селян). Козаки були зобов'язані відбувати власним коштом військову службу та в соціальному відношенні поділялися на заможних, дрібних власників і сірому, тобто козацьку бідноту. Частина сіроми, що не знаходила собі роботи, виконувала службу в січовій залозі. Загальне число козаків, які виконували військову службу, складало близько 20 тисяч чоловік. Посполиті звільнялися від військової служби, але натомість відбували різні повинності на користь запорізького війська. Окрему групу посполитих становили підсусідки, що не мали власного господарства та жили в чужих дворах «у сусідах». Число підсусідків збільшувалося за рахунок зайшлих кріпаків, передусім сімейних.

Майнова нерівність приводила до того, що класова боротьба не припинялася протягом усього періоду існування Нової Січі. Січова старшина та багате козацтво посилювали експлуатацію збіднілих козаків і селян, які жили в Січі. В руках цієї верхівки зосереджувалась переважна більшість землі та величезна кількість худоби. Так, наприклад, загальну ціну майна останнього кошового отамана П. Калнишевського, не рахуючи свиней, визначено в 38718, а військового писаря І. Глоби — в 31267 карбованців[2]).

Адміністративне та військове управління Нової Січі зосереджувалося в руках козацької старшини, яка поділялася на кошову (кошовий отаман, військовий писар, військовий суддя, осавул) паланкову, військових служителів і курінних отаманів. У руках кошового отамана була вища військова, адміністративна та судова влада на території Запоріжжя. Військовий писар керував військовою канцелярією, військовий суддя здійснював правосуддя й на випадок відсутності кошового отамана виконував його обов'язки. Основними функціями військового осавула були нагляд за складом війська, ведення козацьких реєстрів (компутів), спорядження, розподіл грошової плати, харчів тощо.

Нижчу групу старшин складали військові служителі: довбиш (відповідав за військові клейноди), військовий пушкар (завідував артилерією), військовий товмач (керував роботою перекладачів при військовій канцелярії), військовий кантаржей (відав збором торгових мит), військовий стадник (наглядав за козацькими стадами й табунами) та інші.

До паланкової старшини належали полковники, писарі та осавули. Окрему групу старшин складали отамани 38 куренів, які мали такі назви: Батуринський, Брюховецький, Васюринський, Ведмедівський, Величківський, Вищестеблівський, Джереліївський, Дерев'янківський, Дінський, Дядьківський, Іванівський, Іркліївський, Калніболоцький, Канівський, Кислянівський, Коніловський, Коренівський, Корсунський, Крилівський, Кущівський, Левушків-

ський, Минський, Мишастівський, Незамаївський, Нижчестебліївський, Пашківський, Переяславський, Пластунівський, Платнірівський, Полтавський, Поповичівський, Рогівський, Сергіївський, Тимошівський, Титарівський, Уманський, Шкуринський, Щербинівський.

Кошова старшина обиралася щороку в урочистих обставинах на загальновійськових радах. Незважаючи на їх зовнішній демократизм, багата верхівка, користуючись на радах своєю владою та залежністю маси козацтва, добивалась потрібних їй рішень. На чолі запорізької козацької адміністрації довгі роки залишалися одні й ті самі особи. Сірома нерідко різко виступала проти такої практики. Так, в ніч на 26 грудня 1768 року вони кинулися до будинків старшини, почали громити їх, забирати майно, бити багатіїв. Кошовий отаман Калнишевський ледве врятувався, потайки вискочив через горище та сховався в Новосіченському ретраншементі [3]). Кілька днів влада на Січі була в руках сіроми, але старшині з допомогою царських військ вдалося розгромити повстанців.

Паланкова старшина та військові служителі призначалися кошовим отаманом. Курінні отамани обиралися на зборах куренів. Вони щодо козаків свого куреня виконували теж і судові функції.

Запоріжжя за часів Нової Січі перетворилося в небезпечне вогнище народної боротьби проти феодально-кріпосницького та національного гніту. До того ж, існування в Січі особливого устрою та системи управління йшло врозріз з політикою ліквідації автономного устрою України, яку проводив царизм.

На початку червня 1775 року царські війська під командуванням генерала П. Текелія, що поверталися з турецького фронту, несподівано оточили Січ з усіх боків і зруйнували її. Слідом за цим цариця Катерина II видала маніфест про ліквідацію Січі, в якому проти запорізьких козаків висувалися звинувачення, що їх територія стала притулком для селян, які втікали від українських і російських поміщиків, а також те, що «заводячи власне хліборобство, вони розривали тим саму основу їх залежності від нашого престолу й, звичайно, задумали утворити з себе всередині батьківщини область, цілком незалежну, зі своїм власним несамовитим управлінням, в надії, що нахил до розбещеного життя та до грабунків буде при внутрішньому достатку безперестанно обновлювати й збільшувати їх кількість [4]). Землі колишньої Нової Січі ввійшли до складу Новоросійської та Азовської губерній, об'єднаних у Катеринославське намісництво.

Багато старшини, переважно вищої, було заслано. Решті старшини царський уряд надав офіцерські посади в російській армії. Посполиті та рядові козаки, особливо сірома, були закріпачені. Частина козаків, що не хотіла миритися з установленими кріпосницькими порядками на Запоріжжі, переселилася за Дунай, на територію сучасної Румунії (тоді підвладну Туреччині), та заснувала там тзв. Задунайську Січ, яка існувала до 1828 року.

В. Кульчицький

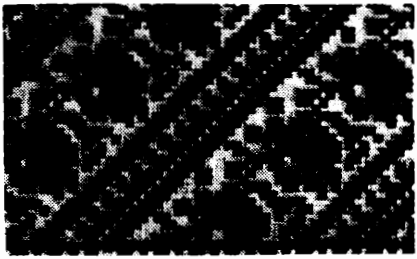

[1] В. Голобуцький. Запорізька Січ в останні часи свого існування. 1734—1775, Київ, 1961, ст. 78.
[2] Там же, ст. 166.
[3] Хрестоматія з історії Української РСР, том. I, Київ, 1959, ст. 517—518.
[4] Там же, ст. 537.

ЛІТЕРАТУРНІ ПАМ'ЯТНИКИ

ПОЛТАВИ

Місто Полтава на річці Ворсклі згадується в літописі під 1174 р. Виходить, що в цьому році Полтаві сповниться 800 років. Тепер у Полтаві є аеропорти, 6 музеїв, 2 парки культури і відпочинку. Серед споруд відрізняються Собор з XVII ст., дзвіниця Хрестовоздвиженського монастиря в стилі барокко (1786), Краєзнавчий музей, збудований архітектором В. Кричевським. У місті працюють музично-драматичний театр ім. М. Гоголя і ляльковий театр, Педагогічний, Сільськогосподарський та Інженеробудівельний інститути з біля 10 тис. студентів. Тут діє гравіметрична обсерваторія АН УРСР, Інститут свинарства та Обласна сільськогосподарська дослідна станція.

У Полтаві живе понад 150 тисяч населення.

Полтава, мов прекрасна пісня з глибини сивих віків. В уяві багатьох людей одразу ж постає ім'я Котляревського. Не дивно! Котляревський прославив ніжну, добру, журливопісенну та мрійливу дочку цього краю Наталку, створивши літературний тип української дівчини. Він увічнив поетичну Ворсклу, «річку невеличку», славну «не водою, а війною, де швед поліг головою». Своєю працею та своєю відданістю Полтаві Котляревський поклав початок літературній славі рідного краю.

Кожен, хто вперше потрапляє до Полтави, проймається гордістю за багату та славну минувшину, яка відбилася тут у численних реліквіях. Те, що по землі полтавській ходили Котляревський і Шевченко, Гоголь і Панас Мирний, Леся Українка й Микола Лисенко, Васильківський і Ярошенко, нікого не залишає байдужим.

Літературна слава міста складалася протягом століть. Полтава згадується в біографіях багатьох письменників усіх часів від Іоанна та Паісія Величковських, легендарної Марусі Чурай і аж до наших сучасників, скажімо, Бориса Чіпа чи Ганни Величко, які тільки починають літературний шлях. У Полтаві схрещувались дороги Самійла Величка і Сковороди, Гоголя і Шевченка, Боровиковського та Гребінки, Стефаника й Коцюбинського.

Полтавці вміють шанувати пам'ять своїх земляків-літераторів. Їх іменами вони назвали десятки вулиць і провулків, школи, бібліотеки, театри. Найбільші вулиці міста — Шевченківська, Пушкінська, Гоголівська, вулиця Котляревського. На голубих табличках означені імена письменників Панаса Мирного, Карпенка-Карого, Короленка, Нечуй-Левицького, Макаренка, П. Гулака-Артемовського, та ін. А одна з нових вулиць найменована просто Літературною.

Пам'ятниками письменства стали будинки, в яких жили та працювали Панас Мирний, Володимир Короленко, Пилип Капельгородський, Грицько Коваленко. На вулиці Комсомольській є скромний двоповерховий будиночок, де на початку 20-х років містилася редакція першої на Україні молодіжної газети «Червоний юнак», своєрідної кузні літературних талантів. Тут готувалися до друку книжки молодих письменників: Григорій Епік читав у тих стінах своїм товаришам думи з «Червоної кобзи», а його побратими творили нові обряди й пісні. В двері цього будинка входили Андрій Головко та Павло Усенко.

За один квартал звідси — вулиця Гоголівська. До липового скверу звернені високі вікна колишнього клубу ім. Лібкнехта. За ними колись у сторожкій тиші лунав натхненний голос кращого з українських радянських ліриків, Володимира Сосюри. Сюди на літературні вечірки збиралися з усього міста молоді робітничі й студентські поети, сурмачі нової доби. Вони слухали Сосюру й відчували подих епохи.

На вулиці Євгена Гребінки є звичайнісінький будинок під № 23. В одній з його кімнат у 20-х роках мешкав нині відомий український гуморист Олександр Ковінька. Його гостину відвідували Ірчан, угорець Мате Залка, а В. Сосюра прожив тут ціле літо 1927 р. і написав збірку віршів, обвіяну цві-

Садиба Івана Котляревського в Полтаві після реставрації 1969 р.

том медяних полтавських акацій і срібним пилком літніх ночей. Хіба не літературна реліквія цей будиночок! І будинок на площі Леніна, що на початку сторіччя належав відомому полтавському адвокатові Миколі Дмитрієву: в ньому 1903 р. зупинилася Олена Пчілка з дочкою Ларисею, Лесею Українкою. І будинок на вулиці Жовтневій поблизу Спаської церкви, що в ньому в 1927—29 рр. зупинявся Микола Зеров! І будинок на Суконному провулку, № 7, де в пореволюційний час мешкав поет, художник, мандрівник і вчений Микола Філянський, автор трьох поетичних збірок і книжки нарисів «Від порогів до моря». І будинок... Та цей список довгий — всіх не перелічити.

Тільки є з-поміж них один, загальнонаціонального значення, величний і прекрасний літературний пам'ятник, про який не можна не сказати слова, бо цей пам'ятник — це садиба Івана Котляревського. Це місце освячували своєю присутністю десятки видатних людей протягом півтораста літ. Це Тарас Шевченко, Гоголь, Срезневський, Боровиковський, Леся Українка, Стефаник, Коцюбинський, Лисенко, Старицький, Остап Вишня, Рильський, Гончар та багато-багато інших. З літа 1969 року подвір'я та хата Котляревського стали місцем паломництва сотень тисяч людей.

Вигляд Іванової гори справді вражаючий, незабутній. Серед цегляних багатоповерхових споруд, які швидко підіймаються по околах, гніздо Котляревського манить затишком, поезією спокійного напівсільського життя Полтави початку XIX ст., тесовим дахом просторої хати та очеретяною стріхою повітки, невеликими старосвітськими віконцями, з яких видно було Котляревському й весняну повінь на луках, і пушкарівський монастир на горі, й шляхи заворсклянські...

А поряд з садибою — дзвіниця неіснуючого тепер Успенського кафедрального собору, якою поет милувався щодня, йдучи на службу в місто й повертаючись додому. Тут у давні літа стояла дерев'яна церква, господарем у якій ходив отець Іоан Величковський, поет і просвітитель. Увесь цей старовинний майдан, його земля, сходжена великими людьми, товсті стіни старої дзвіниці — все промовляє до нас живими іменами. Звідси проводжали Котляревського листопадового дня 1838 р. на вічний спокій. Звідси ж у січні 1920 року сірі воли круторогі повезли в останню дорогу тіло Панаса Мирного...

Додав свою частку літературній величі Полтави і Тарас Шевченко. Він побував улітку 1845 р. Тарас Григорович не пройшов по цій землі байдужим туристом: він

уважно вислухав близьких до Котляревського людей, відібрав з тих розповідей найдорогоцінніші зерна та поклав на полицю пам'яті, щоб використати їх згодом у повісті «Близнеци», змалював хату поета.

У Полтаві завжди було багато щирих шанувальників Шевченкової музи. Гідно оцінили вони незламність Великого Кобзаря в часи солдатчини. В травні 1861 р. передові полтавські «громадці» посадили на пам'ять про Шевченка маленький дубок. Зелеляне їхньою любов'ю дерево виросло й збереглося до наших днів. Воно й тепер шумить на схилі гори в колі могутніх дубів-побратимів, напоєне цілющою водою маленької Тарапуньки, що тихо струмить по зеленій луці мальовничої Павленківської околиці. Шевченків дуб — один з небагатьох живих літературних пам'ятників Кобзареві на Україні.

Та повернемося до міста...

На вулиці Котляревського вересневого дня 1903 року було відкрито перший монумент авторові «Наталки Полтавки». Його зробив академік Леонід Позен. Багато змінилося в Полтаві з того часу, але пам'ятник, як і десятки років тому, чарує полтавців неповторністю форм, мистецтвом бронзового різьблення барельєфів, витонченим смаком і глибиною любові, вкладеної в камінь і метал талановитим скульптором. Стало традицією в дні культурних свят, а надто ювілеїв Котляревського, фотографуватись біля монумента. Так було й у вересні 1969 року, коли до Полтави на 200-річчя від народження поета зібралися діячі літератури, мистецтва, науки з найвіддаленіших кутків країни.

Нещодавно заходами Товариства охорони пам'ятників історії та культури з'явилася меморіальна дошка на фасаді кінотеатру «Колос», колишньому міському театрі ім. Гоголя. Серед імен, вирізьблених на дошці, більшість літератори. Тут виступали Панас Мирний і Короленко, Коцюбинський і Карпенко-Карий, Маяковський і Луначарський, Олена Пчілка та Грицько Коваленко.

Ми виходимо з Південного вокзалу до Ворскли та дивимося на горішню Полтаву. Перед нами не тільки монастир та Іванова гора, а ще й білостінна будова інженерно-будівельного інституту. Отож помандруємо до нього. Ввійдемо під склепіння старої кам'яниці й вклонимося їй доземно: тут працювали українські байкарі Левко Боровиковський і Петро Гулак-Артемовський, залюблений в українську пісню, збирач і популяризатор народних скарбів чех, Алоїз Єдлічка і поет Микола Вербицький, училася українська поетеса, щира приятелька Шевченка Олександра Псьол і відома письменниця Любов Яновська (перше тут містився заклад інститутоК). Стіни, лункі коридори, аудиторії промовляють до того, хто вміє слухати голос минулого.

Мандруючи Полтавою, без особливих зусиль завважуєте «літературні» прикмети міста. Ось пам'ятник Миколі Гоголю напроти обласного театру його імені. А тут могила Котляревського — єдина на давно ліквідованому старому полтавському цвинтарі. Нарешті зупиняємось біля колишньої класичної гімназії (тепер приміщення середньої школи № 3), яка вписана в біографії та долі М. Старицького, О. Строніна, М. Драгоманова, Л. Позена, І. Павловського, А. Луначарського. Довгі роки тут викладав малювання Шевченків товариш з Академії мистецтв Федот Ткаченко: йому на будинкові — меморіальна дошка.

На тлі лагідної природи ці пам'ятні місця, будинки та монументи обвіяні славою письменників і поетів, співаків і митців пензля, діють заспокійливо, схиляють до роздумів. Від часу Котляревського Полтава стала символом українського красного письменства, поетичного образу та натхнення. Вона сприймається сьогодні як один величний літературний музей.

Петро Ротач

ЮВІЛЕЙ ОДЕСИ

Одесу, як місто засновано 1794 року. До того часу цією територією володіли кочові племена, а особливо монголо-татари. У XV ст., після упадку Золотої Орди, владу на Причорноморії захопило Литовське князівство. Саме в той час на місці сьогоднішньої Одеси виникло поселення Качибей (Хаджибей). Під кінець XV століття тут встановилась влада Кримського ханства — васала могутньої тоді Османської імперії. Під час другої російсько-турецької війни царські війська та загін козаків Чорноморського війська захопили місто. Згідно з пропозицією російського полководця О. Суворова в 1794 році почалась будова великого міста. Спеціальна експедиція на чолі з Й. Дерібасом та інженером Ф. Деволаном мала протягом 5 років збудувати гавань та місто.

Назву міста взято від грецької колонії Одесос, яка колись існувала поблизу Хаджибея. Швидко зростало населення новозаснованого міста. Туди переселялись українські та російські селяни, а також ремісники з Правобережної України та Білорусії. Незабаром Одеса стала центром військового, учбового, судового округів та ряду інших крайових установ. Одеський порт був головним виходом на зовнішні ринки для зростаючої продукції сільського господарства (зерна, вовни тощо) України та Бессарабії. З розвитком капіталізму в місті виникає ряд більших підприємств, зокрема чавуноливарний завод Рестеля, завод сільськогосподарських машин Гена. Велику роль у господарському розвиткові міста відіграло будівництво залізниць. В 1865 році відкрився рух на лінії Одеса-Балта. Це була перша залізниця на Україні.

Вже в перші десятиліття свого існування Одеса стає значним культурним центром. На початку XIX століття в місті налічувалося кілька шкіл і пансіонатів. У 1817 році відкрився Рішальєвський ліцей, перетворений згодом (1865 р.) на Новоросійський університет. У 1830 році почала працювати міська публічна бібліотека. В 1839 році виникло Одеське товариство історії та старовини, яке за час свого існування видало 33 томи «Записок», заснувало археологічний музей та велику бібліотеку. Активну діяльність розгорнуло засноване в 1839 році Одеське філармонійне товариство. В Одесі рано з'явилась періодична преса. Водночас місто стає центром книговидавничої справи. До 1861 року тут було надруковано понад 700 назв книжок, переважно з питань історії та економіки. Починаючи з 40-х років виходили «Одеські альманахи», які набули широкої популярності.

В першій половині XIX століття Одеса стає теж театрально-музичним центром. В одеських театрах працювали видатні драматичні трупи. На сцені можна було побачити корифеїв російського та українського театрів: М. Щепкіна, Т. Соленика, А. Мартинова та інших. В 1825 році в Одесі, на вигнанні жив видатний польський поет Адам Міцкевич. У 1834 році тут вийшла перша книжка українською мовою, «Маруся. Повість віршована» (казка невідомого автора).

В період після реформи наступають великі зміни в культурному житті міста. Як важливу подію того періоду слід вважати відкриття 1865 року Одеського університету, який розпочав свою діяльність у складі трьох факультетів: історико-філологічного, юридичного та фізико-математичного.

Важливе місце в розвиткові культури належало театральному мистецтву. Оперний театр, збудований у 1887 році архітекторами Ф. Фелькнером і Г. Гельмером, прикрасив місто. Споруда належить до найгарніших театральних будинків світу. Зовнішня архітектура витримана в дусі віденського барокка. На сцені оперного театру

Пасажирський теплохід «Тарас Шевченко» в Ялтинському порту.

майже щороку виступала українська трупа, якою керував корифей української сцени М. Кропивницький. Тут же періодично виступала італійська трупа.

В тих часах визначну роль відіграла Одеса у розвиткові української літератури. В 80-х — 90-х роках тут вийшли десятки українських книжок, зокрема альманах «Нива».

В Одесі таємно діяло Агентство польського центрального національного комітету, яке відіграло важливу роль у підготуванні повстання 1863 року в Польщі та на Правобережній Україні. В 1879 р. в Одесі появилися збірники присвячені Т. Шевченкові: «Поминки Тараса Григоревича Шевченка» й «Тарас Григоревич Шевченко».

У першому з них О. Андрієвський (А.Т.) повідомив про відгуки одеської преси в XVIII річницю смерті Кобзаря. Інші матеріали висвітлювали життєвий і творчий шлях поета.

В другому збірнику повідомлялося про відгуки на творчість Шевченка в Чехії, Франції та Німеччині.

Окремим збірником вшанувала Одеса Шевченка в 100-річчя з дня його народження. В 1914 р. тут видано збірник «Т. Г. Шевченко», в якому надруковано «Заповіт», вірш М. Некрасова «На смерть Шевченка», статтю К. А. Іващенка про життя й творчість поета та статтю А. Петровського «Бережіть могили». Статті були написані російською мовою.

В 1885 р. в Одесі появився український літературний збірник «Нива». В збірнику надруковано твори М. Старицького, Дніпрової Чайки, І. Левицького, Б. Грінченка та інших українських письменників. Збірник «Нива» видали М. Боровський і Д. Маркович.

У Одесі працював видатний біолог, лауреат нобелівської премії, Ілля Мечников (1845—1916).

На початку пролетарського періоду у визвольному русі, головну роль в якому відіграв робітничий клас, історія революційної Одеси нерозривно пов'язується з ім'ям В. Леніна, який уважав Одесу одним з головних пунктів революційного руху на півдні країни. В роки першої російської революції Одеса була найбільшим

центром революційного руху на Україні. Там проходили багатолюдні мітинги та демонстрації, масові страйки, сутички з царськими військами. Разом з тим велась боротьба трудящих за народну, справді демократичну культуру. Одним з таких осередків демократичної культури стала публічна бібліотека. Вона фактично перетворилась на своєрідний університет для демократичної молоді. Велику роботу серед населення проводили представники прогресивної інтелігенції в Народній аудиторії. Там ставились драматичні та оперні спектакли, влаштовувались науково-популярні лекції. Приїжджали в місто видатні українські письменники: Іван Франко, Леся Українка, Михайло Коцюбинський. На сцені виступали видатні театральні діячі та співаки: П. Цесевич, Г. Пирогов, С. Крушельницька, І. Алчевський, драматичний актор І. Мамонтов-Дальський та інші.

Одеса в ті роки залишалась великим центром музичної освіти. Одеське музичне училище, перетворене 1914 року на консерваторію, очолював визначний диригент Д. Климов. З тієї школи вийшов ряд блискучих віртуозів-музикантів. Це училище закінчив, між іншими, видатний музикант — педагог П. Столярський, який виховав багато талановитих скрипалів.

Широку популярність здобула в країні також Одеська художня школа, очолювана видатним педагогом та художником К. Констанді. В роки першої світової війни в Одесі виходив єдиний тоді український журнал «Основа», де вперше друкувався П. Тичина.

14 січня 1918 року відбулось об'єднане засідання Рад робітничих, солдатських і матроських депутатів, яке проголосило Радянську владу в Одесі. Зразу після встановлення Радянської влади, почалась жорстока боротьба з німецькими імперіалістами та англо-французькими інтервентами. Агресорів перемогла Червона Армія й від 19 лютого 1920 року Одеса стала радянською. Трудівники міста приступили до відбудови зруйнованого господарства. Корінні зміни зайшли й в культурному житті населення. Розгорнуто велику роботу, щоб ліквідувати неписьменність. Здійснювались серйозні заходи щодо перебудови та розвитку вищих шкіл. На базі факультетів університету — 1921—22 рр. почали розвиватися інститути: медичний, народного господарства та народної освіти. В 1923/1924 році у вузах і технікумах навчалось понад 12 тис. чоловік. Вчені Одеси зробили помітний вклад у становлення та розвиток молодої радянської науки. В 1924 році проф. В. Філатов розробив метод пересадження роговиці, проф. Г. Суслов опублікував кілька праць з галузі теоретичної механіки.

В місті виникли нові вогнища культури — загальнодоступні народні бібліотеки та клуби для трудівників, п'ять нових музеїв, народні театри «Массодрам», «Червоний факел», «Робсіль-театр», театральна студія «Березіль». Відбудовано після пожежі театр опери та балету, а в 1925 році відкрито Український драматичний театр. У 1922 році організовано першу на Україні Одеську студію художніх фільмів, яка поставила ряд популярних фільмів. На студії працювали кінорежисер О. Довженко та письменник Ю. Яновський. Одеські митці випустили ряд популярних на той час фільмів, зокрема «Остап Бандура», «Укразія», «Т. Шевченко» та інші.

У 1920—22 рр. молоді письменники І. Микитенко, Е. Багрицький, Г. Захаров та інші створили гурток «Потоки Октября», а 1924 року тут виникла філія Спілки пролетарських письменників України «Гарт». Керівником її став І. Микитенко.

В той час заіснували великі зміни й в розвиткові освіти. Вся молодь шкільного віку була охоплена освітою. В 1939 році в 128 оде-

ських школах навчалось понад 80 тис. дітей. Одеса стала одним з великих вузівських центрів країни. Напередодні війни в 17 вищих учбових закладах навчалось понад 20 тис. студентів. У місті працювало 20 науково-дослідних інститутів, у тому числі Український експериментальний інститут очних хвороб, інститути селекційно-генетичний, виноградарства, бальнеології, протитуберкульозний, онкологічний та інші.

В Одесі напередодні війни було 93 бібліотеки, Палац піонерів, Будинок учених, 10 музеїв, 7 театрів, естрада, філармонія. В одеських театрах виступали видатні майстри сцени Ю. Шумський, Н. Ужвій, А. Крамаренко, П. Маціевська, Г. Мещерська, М. Гаккебуш, В. Василько, Л. Бугова, І. Твердохліб, П. Нятко, Ю. Кипоренко-Доманський. Колектив Одеського театру ім. Жовтневої революції створив ряд цікавих спектаклів, а саме: «Диктатура», «Дівчата нашої країни», «Соло на флейті» І. Микитенка, «Платон Кречет», «Загибель ескадри» О. Корнійчука та інші. Багате музичними традиціями місто виростило таких видатних діячів радянського мистецтва, як К. Данькевич, Д. Ойстрах, Е. Гігельс. Бурхливий розвиток міста, як і всієї країни, перервала війна з фашистською Німеччиною. Майже 5 років боролась завзято Одеса. Усі захисники Одеси одержали медаль «За оборону Одеси», а саме місто — звання героя. Рішенням уряду Одесі було вручено найвищу нагороду Радянської держави — орден Леніна і медаль «Золота Зірка» (1965 року).

В роки першої післявоєнної п'ятирічки трудівники Одеси повністю закінчили відбудовні роботи та зробили крок уперед на шляху дальшого розвитку промислового виробництва. Флот поповнився суднами найновіших конструкцій. З'явились нові міжнародні лінії, які брали свій початок в Одесі та провадили в країни народної демократії, в Індію, Бірму, Цейлон. Восени 1957 року згідно з рішенням уряду на Сухому Лимані, поблизу села Іллічівське, розпочалося будівництво нового порту. В 1958 році в новому порту, який названо Іллічівськом, засяяв вогонь маяка. Тут збудовано перше судно-теплохід «Україна». Через Іллічівськ Радянський Союз підтримує торговельні зв'язки з 38 країнами світу. Зараз реконструється Одеський морський порт. Звідси бере початок 69 транспортних морських ліній до 92-х країн світу. В 1966 році Одеський порт нагороджено орденом Леніна.

Великою подією для мешканців міста було відкриття в 1968 році Одеського морського вокзалу, збудованого зі скла й бетону. Героями Соціалістичної Праці стали моряки-китобійці з флотилії «Слава», яка вийшла в перший рейс в Антарктику восени 1946 року.

Невпізнанно змінилась Одеса в післявоєнний час. Бурхливий розвиток промисловості, транспорту, культури позначився дуже на вигляді міста. Сьогоднішню Одесу називають містом студентів. Тут працюють 14 вищих учбових закладів та 36 науково-дослідних інститутів й інших установ. За кількістю вузів Одеса посідає п'яте місце в країні.

Державний університет ім. І. Мечникова, один з найстаріших у країні, на 9 факультетах якого вчиться 12 тис. студентів. Його нагороджено орденом Трудового Червоного Прапора. Працюють там три члени-кореспонденти АН УРСР, 46 професорів і докторів наук, 266 доцентів і кандидатів наук. Книжковий фонд бібліотеки університету налічує понад 2,5 млн. томів.

Далеко за межами Одеси відомі навчальні центри для підготовки морських кадрів. Це інститут інженерів морського флоту, вища інженерно-морська школа та середні школи, які готують фахівців для морського транспорту.

На ввесь світ відомий своїми працями, боротьбою за здоров'я

людини інститут очних хвороб та тканинної терапії. Заснований В. Філатовим, інститут за післявоєнний час добився чималих успіхів

Сьогодні Одеса має 6 театрів, філармонію, цирк, 18 кінотеатрів, 21 літніх кінотеатрів, 5 палаців культури. Далеко за межами області відома Заслужена хорова капела Палацу культури ім. Л. Українки. Одеса пишається своїми земляками, які прославили місто на сценах багатьох театрів світу: Є. Чавдар, О. Кривченя, Г. Олійниченко, молодий артист М. Огренич. піаніст Є. Могилевський. Згадати треба артистів — улюблених одеситів — народну артистку СРСР Н. Ткаченко, народного артиста УРСР П. Михайлова, співачку Р. Сергієнко, ветерана української сцени І. Твердохліба, Г. Бабенка, О. Водяного, Л. Стасову та інших.

Серед культурно-освітніх установ помітне місце належить музеям Одеси. Один з найстарших і найцікавіших — це музей археологічний. В 1965 році засновано в Одесі єдиний у країні музей морського флоту СРСР. Унікальні твори українського та російського образотворчого мистецтва зібрано в колишній галерії. 103 члени налічує Одеське відділеня Спілки художників УРСР. Згадати треба обов'язково славного художника М. Божія. В Одесі працює відомий гуморист В. Іванович.

Різноманітна за жанрами, цікава за художнім втіленням проза повоєнної Одеси. Письменник І. Гайдаєнко створив роман «Санта Марія». Вдало розробляє морську тематику письменниця А. Зорич. Поет Ю. Трусов свій твір «Хаджибей» присвятив рідному місту.

Одеса сьогодні — це обласне місто, найбільший порт на Чорному морі. Територія міста становить 147,7 км. Населення — 796,7 тис. чоловік.

Міцніють, стають дедалі ширшими зв'язки Одеси з зарубіжними країнами. Як член Всесвітньої федерації споріднених міст, Одеса встановила дружні взаємини з Ліверпулем і Олександрією, Оулу та Марселем, Тріполі й Йокогамою — це міста-побратими. До міст-побратимів часто приїздять одеські артисти, композитори, письменники тощо. За 50 років Радянської влади Одеса стала справжнім промисловим і культурним центром України, справжньою перлиною Причорноморя.

Опрацювала Н. Кравчук

Г. Якутович. Частина козацького табору.

ТОВАРИСТВО РУСЬКИХ ЖІНОК

«Смутна історія нашого народу — писала Н. Кобринська у статті «Руське жіноцтво в Галичині в наших часах» — й смутна доля його жіноцтва». Темні, забиті, позбавлені елементарних людських і громадянських прав робітниці та селянки в своїй переважній більшості були неписьменними, безправними та приниженими. Не краща була й доля жінки-інтелігентки, коло діяльності якої обмежувалося сумнозвісними «три К» (кірхе, кіндер унд кюхе, що означало церква, діти й кухня).

У боротьбі за права жінки-трудівниці, проти її безправного становища, за рівноправність з чоловіками виступила українська письменниця та організаторка жіночого руху в Західній Україні Н. Кобринська (1855—1920). Почалися болючі пошуки шляхів і засобів для реалізації цього важкого та складного завдання, вивчення досвіду інших народів у розв'язанні цієї важливої суспільно-політичної проблеми.

Нагадаємо, що в 1697 р. в Лондоні якась Мері Естеял видала, здається, першу працю, присвячену жінкам, а через сто років Мері Венстоункрефт — «Захист прав жінок» (1792). Проте жіночий рух за зрівняння жінок у правах з чоловіками організаційно сформувався тільки в другій половині XIX ст., набувши майже масового явища.

Н. Кобринська уважно стежила за всіма проявами цієї боротьби, глибоко вивчала російську, польську, німецьку та французьку літератури з жіночої проблеми. Вона захоплювалася романом М. Чернишевського «Що робити?», а «певності і сили» подала їй праця Стюарта Мілля «Про неволю жінок». Тому не могла погодитися з «сервілістичними», за її словами, творами польської письменниці Климентини Гофманової, з «неконсеквентністю» саме у цьому питанні її улюбленої письменниці Е. Ожешко, що виражені в її книжці «Кілька слів про жінок». Під впливом знайомства з працями К. Маркса та Ф. Енгельса українська авторка зрозуміла, чому в такому «фальшивому становищі живуть тепер жінки в нашій нібито культурній країні».

«Серед того розпучного хаосу блиснув промінь світла, — писала Н. Кобринська в своїй автобіографії, — що вивів мене на стежку, по якій здається, буду вже іти до кінця мого життя. Я бачила ясно, що чоловік не був тим в початках свого існування, чим є тепер, що все залежить від условій життя, признала я, що і теперішній суспільний лад не є чимсь непохитним, що в нім заєдно доконуються зміни...» Письменниця зрозуміла, що можна й треба змінити жалюгідність становища жінки у буржуазному суспільстві, добитися їхньої участі в усіх ділянках громадсько-культурного життя Західної України.

З цією метою Н. Кобринська задумала організувати товариство українських жінок, завданням якого було пробудження їх з багатовікового сну та приєднання до суспільно-корисної праці. Ця ідея знайшла широкий відгомін серед передової частини галицького жіноцтва, яке 7 жовтня 1884 р. зібралося в Станіславі (тепер Івано-Франківськ) для обговорення проекту свого статуту. Як видно з його 5 пункту, діяльність товариства поширювалася не тільки на Галичину, але й Буковину та Закарпаття, тобто всі українські землі, захоплені Австро-Угорщиною. Основне його завдання — поширення освіти серед жінок шляхом відкриття для них доступу до гімназії та університетів, організації вечорів, зустрічей і концертів, тобто використання всіх громадсько-культурних і товариських форм.

Особливу роль Н. Кобринська відводила літературі. «Ми поклали собі метою — писала невтомна організаторка — впливати на розвій жіночого духа через літера-

туру, бо література була все вірним образом ясних і темних сторін суспільного життя, його потреб і недостатків».

На зборах жінки одноголосно схвалили статут Товариства руських (українських — В. П.) жінок, а згідно з законом — до 30 днів його затвердило намісництво. І ось настав історичний день в історії українського жіноцтва. 8 грудня 1884 року знову ж у Станіславові зібралися жінки на свої перші збори, щоб своєю присутністю доказати, «наскільки наше жіноцтво збудилось із сну й дозріло до розуміння своїх народних прав і обов'язків».

Напередодні цієї знаменної події в газеті «Діло» появилася передова стаття «Перед збором руського жіночого товариства в Станиславові», написана Ів. Франком. «...Тільки той нарід здужає оснувати тривале й повне національне життя, що в нього жінки перенятi свідомістю й ідеалами цього життя. Тільки той рух, що запалюється в домовому огнищі, може горіти рівним і тривалим полуменем, тільки розумні й освічені матері, сестри й жінки, що думають, можуть випровадити й виховати розумне й освічене покоління».

Л. Терлецький. «Роксоляна». 1973 Рельєф.

Добре розуміючи громадське значення першої жіночої організації в Галичині, Ів.Франко прибув до Станіслава, оголосив на зборах численні привітання (всіх — 37) і, здається, прочитав свій вірш «Женщинам», в якому висловив радість, що жінка по стежці життєвій іде із ним (чоловіком — В. П.) спільно, думає і вчиться — учасниця всіх трудів, втіх, надій.

Він також подав докладний звіт у газеті «Діло» під назвою «Перші загальні збори руського жіночого товариства в Станиславі».

На зборах з палкою промовою виступила Н. Кобринська. Ів. Франко помістив її в «Ділі» 29 грудня 1884 р., яка змалювала «нинішне мізерне становище женщини в нашій суспільності, котрі виключені від усякої публічної роботи...» Н. Кобринську одноголосно було обрано головою новоствореного жіночого товариства.

Письменниця енергійно взялася за роботу. Вона готує твори жіночого пера для «Зорі», що скоро мала стати за редакції Ів. Франка також трибуною названого товариства. Трапилось інакше. «У нас зайшли великі непорозуміння з видавництвом літературної часописі, — писала Кобринська в листі до О. Кониського від 23 січня 1885 р. — «Зоря», котра мала перейти на власність п. Франка, перейшла на Тов(ариство) ім. Шевченка. То був дуже немилий завід не лиш для п. Франка і нашого жіночого товариства..., а для всіх, що поважають его талант...»

Тоді органом жіночого товариства мав стати журнал «Братство», що його задумав видавати І. Франко. Проте йому так і не вдалося

видати цього журналу — частина жіноцтва побоялася підтримати «скомпромітовано» Франка (маються на увазі недавні його арешти). «Най нас буде мало — писала Н. Кобринська — а все-таки буде значити, що галицьке жіноцтво вспирає (підтримує — В. П.) найновіший літературний напрямок і належить до найрадикальнішої партії в краю. Я задумала в тім дусі агітувати до послідно можливої хвилі...»

Ця та інші причини примусили Н. Кобринську виступити з Товариства (1886), що тільки протягом першого року свого існування збільшилося на 124 членів (на початку їх нараховувалося 54). Проте письменниці вдалося трохи згодом усе ж таки видати альманах — «Первоцвіт жіночого виробу» — «Перший вінок» (1887). Він, за оцінкою І. Франка, «належить до найкращих і найбагатіших змістом наших видань із того десятиліття», а «для історика нашої культури і нашого національного відродження ся книжечка завсігди буде дорогоцінною пам'яткою».

Справді, перше жіноче видання було не лише видатною культурною подією, а й актом політичного значення. Адже в ньому взяли участь письменниці з обох роз'єднаних політичними кордонами частин України — Наддніпрянщини та Галичини, заявляють про свою єдність, виявляючи «почуття дружності й духовної близькості» (І. Франко).

На появу «Першого вінка» відгукнулася не тільки українська, а й польська преса. За його прикладом кн. Чарториська рішила видати подібне польське жіноче видання, запрошуючи до участі в ньому декого з авторок «Першого вінка».

Як бачимо, організоване Н. Кобринською товариство руських жінок і виданий нею «Перший вінок» стали провісницею жіночого визволення на Україні, пробиваючи «світлі сліди в будуче».

В. Полек

ПЕРЕНЕСЕННЯ СТОЛИЦІ УКРАЇНИ ДО КИЄВА

Відомо, що Перший Всеукраїнський з'їзд Рад — уставочний орган влади робітників і селян України, який, виявляючи їх державну волю, за прикладом історичного Другого Всеросійського з'їзду Рад мав проголосити повалення антинародного, контрреволюційного уряду буржуазно-націоналістичної Центральної ради та встановлення Радянської влади на Україні, був скликаний 4 (за новим стилем — 17) грудня 1917 року в місті Києві. Але Центральна рада зірвала роботу з'їзду Рад. Делегати-більшовики та співчувачі їм, заявивши рішучий протест проти дій Центральної ради, прибули до Харкова. Тут вони об'єдналися з делегатами обласного з'їзду Рад робітничих і солдатських депутатів Донецького та Криворізького басейнів.

Перший Всеукраїнський з'їзд Рад — «з'їзд Рад робітничих і солдатських депутатів України з участю частини селянських депутатів (так він визначив свою назву) відбувся 11—12 (24—25 за новим стилем) грудня 1917 року в Харкові. В історії українського народу цей з'їзд займає особливе, історичне місце. На основі марксистсько-ленінського вчення, у відповідності з основними принципами ленінської національної політики Комуністичної партії з'їзд Рад розв'язав корінні питання життя та всієї історичної долі трудівників України — 25 грудня 1917 року прийняв резолюції, якими проголосив Україну Республікою Рад робітничих, солдатських і селянських депутатів і федеративною, союзною частиною Російської Радянської Республіки.

Очолювана В. І. Леніним Рада Народних Комісарів Російської Радянської Республіки своєю постановою від 29 грудня 1917 року вітала утворення в Харкові справді народної Радянської влади на

Україні та обіцяла Радянському урядові братньої республіки повну й всебічну підтримку в справі боротьби за мир, передачі всіх земель, фабрик, заводів і банків трудовому народові України.

З допомогою своїх російських братів трудівники України в збройній боротьбі протягом короткого часу розбили Центральну раду та її петлюрівсько-гайдамацькі війська, й до кінця січня 1918 року визволили майже всю територію республіки. Зважаючи на те, що Київ є природним географічним центром України, Український радянський уряд 21 січня (3 лютого за новим стилем) 1918 року прийняв постанову про перенесення столиці республіки з Харкова до Києва. Тоді до міста Києва переїхали Центральний Виконавчий Комітет Рад України, Народний Секретаріат (так спочатку називався уряд Української Радянської Республіки) та всі інші республіканські державні установи. Київ став столицею Радянської України.

Трудівники України під керівництвом комуністичних партійних організацій знищували залишки старої буржуазно-поміщицької державної машини, енергійно будували та зміцнювали свою рідну, робітничо-селянську владу, перебудовували життя на нових, соціалістичних засадах, усували тяжку спадщину буржуазно-поміщицького ладу в різних галузях економічного й культурного життя. Цією великою творчою діяльністю визволеного народу керував Український Радянський уряд, що перебував у Києві.

Але ця творча діяльність була перервана в лютому 1918 року розбійницьким вторгненням на територію молодих радянських республік імперіалістичних армій іноземних інтервентів, підтриманих внутрішньою буржуазно-поміщицькою та націоналістичною контрреволюцією.

Об'єднавшись в могутній воєнно-політичний, господарський і дипломатичний союз та перебороши величезні труднощі, голод, розрухи, куркульські заколоти, шалені атаки іноземних інтервентів, робітники та селяни Радянської Росії, Радянської України, Радянської Білорусії та інших братніх республік при інтернаціональній допомозі міжнародного робітничого класу під керівництвом Комуністичної партії на чолі з великим Леніним розгромили вщент іноземних інтервентів і внутрішню контрреволюцію, героїчно захистили свою Радянську владу та соціалістичні завоювання. Величезне значення для всієї долі українського народу мало утворення в липні 1918 року Комуністичної партії (більшовиків) України як складової частини Комуністичної партії всієї Радянської країни — партії інтернаціоналістів-ленінців.

Харків, як столиця Радянської України під час збройної боротьби в період іноземної інтервенції та громадянської війни, як великий промисловий і робітничий центр країни та колиска Радянської влади на Україні, відіграв видатну роль у відбитті збройних нападів міжнародної імперіалістичної реакції та повалених експлуататорських класів, у зміцненні радянського соціалістичного ладу. Тому протягом, порівнюючи, тривалого часу він залишався столицею Радянської України.

Відгриміли бої іноземної інтервенції та громадянської війни. Народи молодої Країни Рад дістали можливість приступити до здійснення головної мети соціалістичної революції — перебудови всіх сфер економічного й соціально-культурного життя на соціалістичних і комуністичних засадах та систематичного підвищення матеріального і культурного рівня життя населення. В. І. Ленін озброїв партію та народ геніальним планом соціалістичного будівництва, який включав здійснення соціалістичної індустріалізації країни, колективізації (кооперування) сільського господарства й глибокої культурної революції, подолан-

ня фактичної нерівності колишніх пригноблених націй і вирівнювання їх економічного та культурного рівня, об'єднання їх зусиль у соціалістичному й комуністичному будівництві.

Утворення 30 грудня 1922 р. Союзу Радянських Соціалістичних Республік за своїм політичним значенням і соціально-економічними наслідками зайняло видатне місце в історії Радянської держави. Створивши єдину союзну Радянську державу, народи Країни Рад стали непереможними. В єдиній братній соціалістичній сім'ї вони під керівництвом ленінської КПРС за надзвичайно короткий історичний час своєю самовідданою працею перетворили країну в могутню передову соціалістичну державу. На цьому ленінському шляху в братерському єднанні та дружбі досяг всесвітньоісторичних успіхів і український народ. На соціалістичне місто перетворився і Київ.

Тому XII з'їзд КП(б)У вже в січні 1934 року прийняв постанову «Про перенесення столиці Української Соціалістичної Радянської Республіки в місто Київ». У цій постанові говорилося: «Зважаючи на зміцнення основних промислових районів України, утворення областей, що полегшують керування цими промисловими районами України (Донбас, Харків, Дніпропетровськ), маючи на увазі необхідність наближення уряду України та центрального партійного і радянського апарату до найважливіших сільськогосподарських районів, якими є райони, розташовані на Правобережній Україні, а також для дальшого і швидшого розвитку національно-культурного будівництва і більшовицької українізації на базі індустріалізації і колективізації, — перенести столицю України в місто Київ, що є природним географічним центром».

Переїзд до Києва в червні 1934 року ЦК КП(б)У, ЦВК Рад України, Ради Народних Комісарів УРСР та інших республіканських наркоматів і відомств, перетворення міста в столицю Української Радянської Соціалістичної Республіки стали великим хвилюючим святом нової перемоги ленінської національної політики, ідеології пролетарського інтернаціоналізму та дружби народів Союзу РСР.

Разом зі всією Радянською країною розбудовувався та небачено зростав Київ — столиця Радянської України. Якщо в 1926 році населення Києва становило 514 тисяч чоловік, то в 1972 році — вже 1 мільйон 780 тисяч. Тепер Київ за кількістю населення є третім містом Радянського Союзу після Москви та Ленінграда, одним з найбільших промислових, культурних і наукових центрів СРСР. Лише за останні двадцять п'ять років у Києві збудовано більше, ніж за всю його історію, а, як відомо, вона, за сучасними науковими даними, налічує не менше 14—15 століть. Про розмах житлового будівництва в столиці України може красномовно свідчити той факт, що лише за останні 11 років один мільйон чоловік одержали нові квартири чи поліпшили свої житлові умови. А до 1990 року житловий фонд столиці планується збільшити в два рази. Вже в 1972 році на одного киянина припадало в середньому 8,5 квадратних метрів житла, а до 1990 року ця кількість має зрости до 15 квадратних метрів.

На прапорі міста Києва — столиці Радянської України — сяють два ордени Леніна та «Золота Зірка» міста-героя, яких він удостоєний Комуністичною партією та Радянською державою за видатні трудові й ратні подвиги та за велике значення в історії братніх українського, російського і білоруського народів.

Павло Тичина писав про Київ:

«Ти — наша честь, і гордість, і краса.
Як голуб — ніжний, гострий як коса.
Ти — наша слава, помста за руїни.
Ти — невмируще серце України».

Б. Бабій
академік АН УРСР

ЗА ВИЗВОЛЕННЯ УКРАЇНИ

Корсунь-Шевченківська операція

Роки 1943—1944 — це був період цілковитого визволення України з-під панування гітлерівського окупанта. Розгром німецько-фашистських військ під Сталінградом започаткував рішучий перелом у розвиткові другої світової війни. Грім та заграва сталінградського побойовища оповістили всьому світові, що зближається час загибелі смертельного ворога людства — гітлеризму.

Зудар велетенський армій під Сталінградом двох воюючих сторін був випробуванням сил двох політичних систем, соціалізму та фашизму. В цій смертельній боротьбі, в небувалому в історії воєн людському зусиллі та самопожертві перемога залежала не тільки від кількості та якості озброєння, але й від співвідношення матеріальних факторів. Вирішальною тут була сила ідеї, яка зумовлювала вчинки та дії людей, силу морального фактора. В кривавих битвах у донських і надволжанських степах, під стінами Сталінграду німецько-фашистські війська були розгромлені. Перемогла Червона Армія. Трьохденна жалоба оголошена Гітлером у Німеччині в зв'язку з ліквідацією армії Павлюса в сталінградському котлі була «мементо морі» для німецького фашизму.

Почався соромний відворот німецько-фашистських військ з окупованих земель Радянського Союзу. Над поневоленою Україною сходило сонце свободи. Під стінами Сталінграду, на берегах Волги в жорстоких боях викувалася щаслива доля українського народу, воля України.

2 лютого 1943 року в історичний день закінчення великої битви на Волзі Червона Армія розпочала у Харківську наступальну операцію. Всю весну й літо велися запеклі бої на Лівобережній Україні, які в другій половині 1943 року увінчалися великими перемогами Червоної Армії. Внаслідок цих боїв Червона Армія очистила від окупантів Лівобережну Україну, форсувала Дніпро, а 6 листопада визволила Київ. Визволені були також Дніпропетровськ, Черкаси та інші міста. Захоплені були важливі стратегічні плацдарми на правім березі Дніпра та в Криму. Настав час визволення Правобережної України.

Наступ Червоної Армії на південному крилі радянсько-німецького фронту в планах радянського Верховного Головнокомандування мав винятково важливе воєнно-політичне та економічне значення. Завданням цього наступу було розгромити велике стратегічне угруповання ворожих військ, визволити мільйони радянських людей з гітлерівської неволі, повернути металургії Кривий Ріг, Керч, марганцеві рудники Миколаєва, Чорноморські порти та визволити родючі сільськогосподарські райони. Визволення Правобережної України та вихід Червоної Армії на південно-західні радянські кордони відкривало перспективу виведення з війни Румунії, відкривало шлях на Балкани, а також в напрямкові Польщі та Чехословаччини. Переможний наступ Червоної Армії на Правобережній Україні дозволяв ударити по флангу й тилу німецько-фашистських військ групи «Центр», яка розпачливо захищалася в Білорусії, замикаючи шлях до угруповання німецько-фашистських військ Кляйста у Криму та відтинаючи Німеччину від Турції.

Виконання цього стратегічного завдання Верховне командування Червоної Армії доручило військам 1, 2, 3 та 4 українських фронтів, окремій Приморській армії Чорноморського флоту та Азовській флотилії при співучасті українських партизанів.

Слід згадати, що на Правобережній України діяли тоді великі партизанські загони: Бегми, Вершигори, Малікова, Мельника, Нау-

мова, Обуха, Олексинки, Сабурова, Федорова Чернігівського, Федорова Ровенського та інших. Ворог за всяку ціну оборонявся. Утримання Правобережної України та Криму в планах гітлерівського командування належало до першочергового завдання на східному фронті. Програвши битву за Дніпро, гітлерівці міркували, що зима та весна 1944 року дадуть їм перепочинок. Вони не сподівалися, що Червона Армія, після проведених операцій на Лівобережній Україні та форсування Дніпра, здібна буде в умовах весняного бездоріжжя, без відпочинку продовжувати наступ. Гітлерівське командування не покидала надія скинути Червону Армію з правого берега Дніпра. Воно старанно готовилося до наступу.

Як бачимо, обі ворожі собі сторони приготовлялися до вирішальних, жорстоких боїв.

На початку січня 1944 року, на південь від Полісся знаходилося велике угруповання військ «Південь» Манштейна, до складу якого входили 4 танкова та 8 і 6 армії. На південному Кримі німецько-фашистських військ діяло угруповання А. Кляйста, до складу якого входили 17 німецька, 3 румунська армії та 44 армійський корпус. На Правобережній Україні знаходилося 93 ворожі дивізії, з яких 18 було танкових, 4 моторизовані та 2 бригади. Заблокована в Криму група Кляйста мала 8 піхотних і 2 кавалерійські дивізії. Разом в угрупованнях було 103 дивізії та 2 бригади, що становило 41% всіх дивізій і 72% танкових, які знаходилися на радянсько-німецькому фронті. Була це велика ворожа сила, слід підкреслити, що на західному фронті на початку літа 1944 року знаходилися всього 59 військових з'єднань, між якими було тільки 9 танкових дивізій.

Щоб поконати ці сили ворога, Верховне командування згрупувало 168 піхотних дивізій і 9 дивізій кінноти. Радянська дивізія нараховувала від 2600 до 6500, а німецька 7 до 9 тис. солдатів і офіцерів. Фактичне спі сил і засобів воюючи Україні перед наступ Армії було:

	Черво Арм	на ія	Нім. фаш. війська
солдатів і офіцерів	— 2.365	\000	1.760.000
гармат міномет.	— 28	\000	16.800
танків і САУ	— 2	\000	2.000
літаків	— 2	\360	1.460

З наведених цифр вн новок, що Червона перемогу в людях як гарматах і мінометах, танках як 1,7 до 1, в кі ків і САУ Червона А уступала ворогові. І співвідношенні сил і території Правобереж від Дніпра до Карпат, до Чорного моря роз пеклі бої, які закінчи не визволення Україн

Згідно з наміром ко Червоної Армії: чотир фронти вкінці грудня та на початку січня 19 наступ. Протягом січн війська цих фронтів у вели наступальні опер мирсько-Бердичівську, градську, Ровенсько-Л колаєво-Криворізьку Шевченківську. Коорд українських фронтів маршал Жуков, 3 і 4 фронтів маршал Васи

●●●

Одною з головніших них операцій Червон Правобережній Україн сунь-Шевченківська.

Вступом до Корсунської операції була Ж Бердичівська та Кір 24 грудня 1943 року українського фронту п туп і розгромивши сил вання ворога в пол 1944 року, пішли на за 200 км доходячи до під ниці та Умані. 5 січня

ввідношення х сторін на ом Червоної

пливає вис- Армія мала 1,3 до 1, в також в лі лькості тан рмія трохи При такому засобів на ної України, від Полісся орілися за ли остаточ-

мандування українські 1943 року 44 поновили — лютого спішно про ації: Жито- Кірово- цьку, Ми- а Корсунь- націю 1 і 2 здійснював українських евський.

наступаль- і Армії на була Кор-

Шевченків- томирсько- воградська, війська І шли в нас не угрупо- вині січня хід до 80— ступів Він- 1944 року

війська 2 українського фронту прорвали оборону ворога, 8 січня визволили Кіровоград і до 17 січня пересунулися на захід 40—50 км. Наслідком цих двох операцій утворився Корсунь-Шевченківський відступ, який своєю верхівкою спирався на береги Дніпра, а основою на Шпову-Звенигородку. Сильне згрупування ворога в складі 10 дивізій, одної мотобригади та різних частин 1 танкової та 8 німецько-фашистських армій, які боронилися в районі Канева, окружені були з півночі та півдня Червоною Армією.

Утримання Корсунь-Шевченківського відступу мало для гітлерівців велике значення. Спираючись на береги Дніпра в районі Канева, відступ розділяв суміжні крила 1 і 2 українських фронтів. Це утрудняло спільні бойові дії двох фронтів, перешкаджало маневрувати берегом Дніпра, залишало в руках ворога вигідний плацдарм, який у сприятливих умовах дозволяв ворогові наступати на Київ та повернути втрачені позиції в районі Дніпра. Утримання цього відступу мало для гітлерівців і пропагандовий аспект. Щоб прикрити свої ганебні поразки на східному фронті, гітлерівська пропаганда трубила: «Солдати німецького Райху й досі черпають воду з Дніпра».

Ворог прикладав усі зусилля, щоб у районі Корсунь-Шевченківського відступу збудувати стійку оборону. Йому сприяв характер місцевості: велика кількість ярів, балок, висот і населених пунктів, легко було пристосувати до оборони. Але ж оборона відступу мала й свої дуже слабкі місця — це були її фланги, над якими з півдня та півночі нависли війська 1 і 2 українських фронтів. Виступ находився, немов у великих розщіплених кліщах, які при першому натискові Червоної Армії замикалися в районі Звенигородка — Шпова та відтинали ціле угруповання німецько - фашистських військ. Цієї небезпеки не доцінювало німецько-гітлерівське командування. Ці вразливі місця в обороні відступу майстерно використало Головне командування Червоної Армії.

Враховуючи небезпеку і значення Корсунь-Шевченківського відступу Головне командування Червоної Армії в директиві від 12.I. 1944 року поставило завдання перед військами 1 і 2 українських фронтів спільними одночасними ударами сточити та знищити угруповання німецько-фашистських військ, обороняючи відступ. Згідно з завданням командування 1 українського фронту командуючий генерал Ватутін, начальник штабу генерал Боголюбов, член військової ради генерал Крайнюков вирішили силами ударної групи військ у складі 40 армії генерала Жмаченка, 27 армії генерала Трофименка та 6 танкової армії генерала Кравченка в районі Таращі прорвати оборону ворога та наступати в напрямкові Звенигородка та вкінці 3 дня наступу з'єднатися з військами 2 українського фронту в районі Звенигородка — Шпова, частиною сил наступати в напрямкові Шальне — Богуслав. Командування 2 українського фронту (командуючий генерал Конев, начштабу генерал Захаров, член військової ради генерал Сусайков) вирішило, щоб силами ударної групи військ у складі 4 армії генерала Рижова, 55 армії генерала Галаніна, 5 гвардійської танкової армії генерала Ротмістрова, при допомозі військ 5 і 5 гвардійських армій прорвати оборону ворога в районі Баландіно та наступати в напрямку Шпова — Звенигородка, щоб з'єднатися з військами 1 українського фронту та замкнути кільце оточення.

Корсунь-Шевченківську операцію підтримували в обсязі воєнних дій 1-го українського фронту 2 повітряна армія генерала Красовського та в обсязі воєнних дій 2-го українського фронту 5 повітряна армія генерала Горюнова.

Сили двох наступаючих фронтів становили 27 стрілецьких ди-

візій, 4 танкові корпуси, 1 механізований корпус, які мали 3900 гармат і мінометів, 370 танків і САУ. Перевага була по стороні Червоної Армії в живій силі 1,7 раза, в гарматах і мінометах 2,4 раза, в танках і САУ 2,6 раза. Таким чином ставка Верховного командування запевнила всі умови дли перемоги.

Рання весна на Україні не сприяла наступові Червоної Армії. Розбиті дороги, провесняне бездоріжжя перешкаджали постачанню необхідних матеріальних і технічних засобів, утруднювало маневр військами в часі приготування й ведення наступу. Треба було великої військової майстерності з боку командування, солдатського фізичного гарту та моральної сили, щоб поконати всі ті труднощі. Надії німецько-фашистського командування на весняне бездоріжжя, яке не дозволить Червоній Армії продовжувати наступ, не здійснилися. 24 січня 1944 року, 4 гвардійська та 53 армії 2 українського фронту почали вести розвідку боєм, силами передніх батальйонів. 25 січня перейшли до наступу головні сили, які спільно з бригадами 20 і 29 корпусів 5 танкової армії прорвали головну лінію німецької оборони, розширили прорив на боки флангів. Того ж дня пішли в наступ головні сили 5 танкової армії. 26 січня 20—29 танкові корпуси прорвали другу лінію ворожої оборони та з блискавичною стрімкістю вдерлися в оперативну глибину оборони. 27 січня ворог силами трьох танкових дивізій старався контратакувати. Зав'язалися жорстокі бої. Ворогові вдалося закрити пролом у своїй обороні та відтяти 20 і 29 танкові корпуси від радянських головних сил. Однак, радянські танкісти, незважаючи на це, продовжували виконувати бойові завдання, прямували вперед. 27 січня 20 танковий корпус генерала Лазарева атакою вночі здобув Шпову, а 28 січня ввійшов до Звенигородки.

В тому часі 29 танковий корпус генерала Кириченка виходить у район Лисянки. Головні сили 2 українського фронту — 5 гвардійська танкова армія генерала Ротмістрова, 18 танкова армія генерала Полоскова, 5 кавалерійський корпус генерала Селіванова в жорстоких боях 30 січня розгромили контрнаступаючі ворожі війська та розпочали наступ слідом за 20 і 29 танковими корпусами.

26 січня пішли в наступ війська 1 українського фронту. Після сильного артилерійського приготування, при підтримці авіації, війська 27 армії та 6 гвардійської танкової армії прорвали оборону ворога. 28 січня рухливий загін 6 танкової армії обхідним маневром прорвався через Лисянку в Звенигородку, де з'єднався з військами 5 гвардійської танкової армії 2 українського фронту. Панцерні кліщі замкнулися. Німецько-фашистська група військ у складі 10-ти дивізій і одної бригади з кількома артилерійськими танковими інженерійними частинами була оточена та опинилася в Корсунь-Шевченківському котлі. Щоб не дати ворогові вирватися з котла, війська 27 армії, 4 гвардійської армії та 5 кавалерійського корпусу утворили внутрішній фронт, а силами 5 і 6 гвардійської танкової армії був утворений зовнішній фронт. З флангами цих армій стикалися з'єднання 40 і 53 армій.

Кільце оточення стискалося. Доля німецько-фашистських військ у Корсунь-Шевченківському котлі була вже вирішена: капітуляція або смерть. Іншої дороги не було.

Керуючись почуттям гуманізму, командування Червоної Армії пробувало умовити гітлерівців до капітуляції. З цією метою до оточених військ з літаків були кинуті відозви. На фронт приїхали представники національного комітету «Вільна Німеччина» та президент Союзу німецьких офіцерів генерал Фон-Зайдліц, який пережив уже трагедію сталінградського котла. За його підписом до оточених військ була спрямована

відозва, в якій писалося: «Як президент Союзу німецьких офіцерів «Вільна Німеччина» я поспішив на ваш фронт, щоб установити особистий контакт з вами та показати єдиний можливий шлях з катастрофи — перехід на сторону національного комітету «Вільна Німеччина». У відповідь Фон-Зайдліц заочно був засуджений Гітлером на кару смерті. 8 лютого 1944 р. командування Червоної Армії ультимативно запропонувало ворогові скласти зброю. Ультиматум відкинено. В радіограмі командуючому оточеної групи німецьких військ генералові Штеммерману Гітлер запевняв: «Можете надіятися на мене, як на камінну стіну. Ви будете визволені з котла. А поки що тримайтеся».

Червона Армія приступила до ліквідації котла. Становище оточених німецьких військ з кожним днем погіршувалось. 10 лютого вся територія котла простріювалася з атакуючими радянськими військами. Йшли криваві бої. Ворог напружував усі свої сили, щоб розблокувати свої оточені війська. 27 січня перед зовнішнім фронтом радянських військ діяло 3 танкові і 3 піхотні дивізії ворога, а 3 лютого було — 8 танкових і 6 піхотних дивізій. Але ж усі намагання ворога прорватися до своїх потерпіли невдачу. Мов смертельно поранена звірюка, ворог незважаючи на людські страти, рвався вперед. В обсязі бойових дій 27 армії йому вдалося пробитись і ввійти в район Шендерівки. Віддаль між оточеною групою військ генерала Штеммермана, а контратакуючими військами Манштейна скоротилася до 12 км. Утворилася загроза виходу угрупування ворога з оточення. 12 лютого був найкритичніший день у Корсунь-Шевченківській операції — пише в своїх спогадах маршал Конєв. Командування Червоної Армії прийняло негайні заходи: з других відтинків фронту були перекинуті танкові та стрілецькі відділи й інші допоміжні частини. Ворог був остаточно затриманий.

Для скорішого зліквідування котла 12 лютого Головне командування Радянської Армії доручило керівництво операцією генералові Конєву, підпорядкувавши 2 українському фронтові 27 армію зі складу 1 українського фронту. Дні існування оточених ворожих військ у котлі були пораховані. Вночі на 27 лютого оточені ворожі війська, користаючи з сильного вітру та осліплюючої метелиці, учинили спробу вирватися з котла в районі Шендерівки. Колони ворожих військ наосліп рушили в південно-західному напрямкові з метою прорватися до своїх. Ворог йшов напролом. Його зупинив шквальний вогонь військ 27 армії 4 гвардійської армії та 312 авіодивізії бомбардувальників. Розгорілася остання смертельна сутичка. Ворог був знищений. Сам командуючий групою оточених військ генерал Штеммерман поліг на полі бою. Тільки невеличка групка німецьких танків і бронемашин з кількома генералами та офіцерами прорвалася і ганебно втікла з поля бою, покидаючи свої війська на погибель.

Так закінчився один з найбільших боїв на Правобережній Україні. Оточені 10 дивізій і одна танкова бригада ворожих військ були розгромлені. З 80 тис. оточених військ ворога — 55 тис. солдатів і офіцерів погибло та поранено, 18.200 було взято в полон. З котла на літаках вирвалося всього біля 2—3 тис. Ворог стратив усе узброєння, всю бойову техніку. Корсунь-Шевченківське став для німецько-фашистських військ новим Сталінградом. Цього не вкривають і німецькі генерали-історики. Генерал Мелентін у своїй книжці «Танкові побойовища» в розділі «Відступ з України» — пише: Корсунь-Шевченківське оказався новим Сталінградом. Правда, розміри катастрофи були менші, але страти особливо в артилерії були величезні. Фашистські полководці тратили грунт під ногами...» Після ліквідації Корсунь-Шевченківського котла умови на стику 1 і 2

українських фронтів докорінно змінилися на користь Червоної Армії. Провалилися назавжди плани німецько-фашистського командування на відбудову оборони на Дніпрі та утримання Правобережної України.

Неоцінену допомогу Червоній Армії оказало місцеве населення. Під час ліквідації оточення гітлерівських дивізій радянськими військами помагало місцеве населення. Жителі визволених українських сіл направляли дороги, будували оборонні спорудження. Достарчали боєприпаси. Здібні носити зброю вступали в ряди Радянських Збройних сил. Тільки в селі Квіткі 500 чоловік увійшло до складу 180 стрілецької дивізії, а біля 600 жінок, стариків і дітей копали окопи, виносили з поля бою поранених, яким давали першу допомогу. За хоробрість і відвагу багато квітян було нагороджено державними нагородами.

«Результати січнево-лютневого наступу військ українських фронтів читаємо у «Великій Вітчизняній війні» — були знамениті. Німецько-фашистські загарбники потерпіли поразки під Житомиром і Бердичевом, Кіровоградом і Корсунь-Шевченківським, Рівним і Луцьком, Миколаєвом і Кривим Рогом. Склалися умови для здійснення завдань II етапу бойових дій — цілковитого очищення від ворога Правобережної України».

Самійло Малько

Т. Венгринович. «Краєвид». Олія. 1969.

КУЛЬТУРНІ ПОДІЇ

ІСТОРИЧНО-КУЛЬТУРНА

ХРОНІКА

Історичні події:

1394 — Ліквідація литовським урядом удільних князівств на Україні.
1584 — Похід українських козаків на турецьку фортецю Очаків.
1614 — Похід П. Сагайдачного на турецьку фортецю Синоп.
1624 — Похід запорозьких козаків на Кафу та Керч.
1634 — Похід запорозьких козаків на Азов.
1654 — Переяславська Рада.
1704 — Вибори на короля Польщі Станіслава Лещинського.
1734 — Заснування Нової Січі на річці Підпільній.
1774 — Загарбання Австрією Буковини.
1784 — Заснування Миколаєва.
1794 — Заснування Одеси.
1824 — Збудування першого цукрового заводу на Україні.
1864 — Скасування кріпацтва в Польському Королівстві.
1864 — Заснування Першого Інтернаціоналу.
1874 — Введення назви Привісляньский край для Польського Королівства.
1904 — Початок російсько-японської війни.
1914 — Початок першої світової війни.
1944 (лютий) — Розгром німецьких військ у районі Корсунь-Шевченківське.
1944 (червень) — Висадка англо-американських військ у Франції.
1944 (липень) — Визволення Львова.

Культурні події:

1364 — Заснування Ягеллонського університету.
1574 — Перше видання Апостола у Львові.
1594 — Заснування Замойської академії.
1674 — Видання першого підручника з історії України під заг. «Синопсис».
1794 — Прем'єра п'єси В. Богуславського «Краков'яци і гуралє».
1834 — Заснування Київського університету.
1844 — Заснування Технічної академії у Львові.
1844 — Заснування Головного училища садівництва в Одесі.
1864 — Початок праці театру «Руська бесіда» у Львові.
1874 — Видання історичних пісень українського народу М. Драгомановим і В. Антоновичем.
1874 — Видання першого числа журналу «Друг» у Львові.
1884 — Початок будови Одеського оперного театру.
1894 — Поява журналу «Житте і слово».
1904 — М. Лисенко заснував Музично-драматичну школу в Києві.
1924 — Видання гуморесок: «Вишневі усмішки» О. Вишні.
1924 — Видання першого числа газети «Радянське село».
1924 — Прем'єра п'єси М. Куліша «97» в театрі ім. І. Франка в Харкові.
1934 — Перший з'їзд письменників України та заснування СПУ.
1934 — Одержано важку воду в Інституті хімії АН УРСР у Дніпропетровську.
1934 — Заснування в Києві Інституту електрозварювання.
1934 — Заснування в Києві Інституту математики.
1934 — Заснування в Києві Інституту театрального мистецтва.
1944 — Заснування в Києві Головної астрономічної обсерваторії АН УРСР.
1964 — Міжнародний форум діячів культури в Києві до 150-річчя з дня народження Т. Шевченка.
1964 — Відриття пам'ятника Т. Шевченкові в Москві.
1964 — Відкриття пам'ятника І. Франкові у Львові.

←Л. Терлецький. «Київ», фрагмент. 1965

ПЕРШИЙ ПІДРУЧНИК

З ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

«СИНОПСИС» 1674 РОКУ

Триста років тому в Києво-Печерській лаврі був написаний Синопсис, що означає короткий історичний огляд. Від того часу він набрав поширення не тільки на Україні, але й в Росії, де майже до кінця XVIII ст. був основним шкільним підручником з вітчизняної історії, витримавши 29 видань. У Києві він перевидавався шість разів (1674, 1678, 1680, 1823, 1836 і 1861 роки), а в Петербурзі аж 21 раз. Крім цього, згадується видання Віленського братства й переклад Івана Копієвича на латинську мову. Синопсис мав вплив на Хіландарського проігумена Пансія, що склав у 1762 році історію болгар [1].

Твір приписувався довгий час ректорові Києво-Могилянської колегії (від 1701 року Київська ака-

демія), а пізніше архімандритові Києво-Печерської лаври Інокентію Гізелю. Проте питання про авторство Синопсису лишається дотепер вікритим, оскільки політичні погляди та ідеологія Гізеля не збігаються з ідейною спрямованістю твору. Гізель народився й почав своє навчання на Ольштинщині, потім продовжував учитися в Києві. Звідси церковний і освітній діяч України Петро Могила послав його на навчання у відому Львівську братську школу. Отже його юні роки пройшли в польському оточенні. Під час присяги російському цареві в 1654 році Гізель приєднався до тієї частини української православної ієрархії, що певний час відмовлялася присягати, а в період боротьби за возз'єднання української та російської церков був прибічником київського митрополита Йосипа Нелюбовича-Тукальського, який лишався ворожим у відношенні до Москви. Однак перед загрозою турецької навали Гізель мусив переорієнтуватися на Росію. Внаслідок цього з його дозволу або благословення і вийшов Синопсис невідомого автора, прихильника возз'єднання України з Росією. На підставі наведеного професор Київського університету Михайло Марченко (в 1939—1941 роках ректор Львівського університету), розглядаючи питання про авторство Синопсису, твердить, що «цей твір монастирського походження, пронизаний ідеєю провіденціалізму духовної особи, але за своїм змістом й ідеологією він не може належати перу Гізеля»[2].

Автор Синопсису поставив перед собою завдання викласти історію Русі від стародавніх часів до возз'єднання Лівобережної України з Російською державою. Однак історичні події, викладені не зовсім послідовно, з великими прогалинами та всупереч багатьом відомим уже тоді джерелам. Чимало відомостей має випадковий, іноді легендарний характер. Автор більше користувався «Хронікою з літописців стародавніх», ніж першоджерелами. Хроніку, як відомо, склав у 1672 році ігумен Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря Феодосій Сафонович. Однак вона була написана під впливом польських істориків, головним чином Матвія Стрийковського — автора «Хроніки польської, литовської, жмудської і всієї Русі» (доведена до 1572 року, надрукована вперше 1582 року). Загалом Синопсис має компілятивний характер, який проявляється не лише в його змісті, але також і в побудові викладу історичного матеріалу.

Виклад подій в Синопсисі починається на зразок «Повісті временних літ» (складена на початку XII ст. літописцем Нестором), біблійною легендою про походження народів взагалі, зокрема слов'янських. Початок слов'яно-російського народу автор виводить від легендарного Мосоха, шостого сина біблійного Іафета — сина Ноя, врятованого богом від всесвітнього потопу. Від Мосоха ніби пішла також назва Москви. Походження терміну «росси» тлумачиться, як розсіяні по різних місцях слов'яни.

Признаючи єдність россів, автор Синопсису зосередив основну увагу на історії Київської держави. Першими київськими князями він уважає легендарних засновників Києва братів Кия, Щека, Хорива те сестру Либідь, після смерті яких, на його думку, наступив період князювання Рюрика, який утвердився в Новгороді й поклав початок князівській династії Рюриковичів. Тут повторено легенду про покликання деякими східнослов'янськими племенами зі Скандинавії трьох варязьких (норманських) князів Рюрика, Синеуса та Трувора князювати на Русі, яку відтак використали німецькі історики для обгрунтування антинаукової норманської теорії. За цією теорією, норманцям невірно приписується вирішальна роль у створенні давньоруської держави й

формуванні матеріальної та духовної культури Київської Русі.

Спадкоємцем Рюрика був Олег (більшість істориків, на відміну від Синеуса та Трувора, вважає його реальною особою), який князював у Новгороді, будучи правителем при малолітньому Ігорі. В 882 році він здобув Смоленськ, Любеч і, вбивши Аскольда і Діра, оволодів Києвом. У 911 році Олег здійснив вдалий похід на Візантію та на знак перемоги прибив свій щит на воротах Константинополя. В Синопсисі широко розповідається про князювання Ігоря, Ольги, Святослава й Володимира. За останнього було завершено об'єднання всіх східнослов'янських земель від Карпат на Заході до Волги на Сході та від Новгорода на Півночі до Чорного моря на Півдні в складі Київської Русі, а також запроваджено як державну релігію християнство. Автор окремо називає шість дружин Володимира (з них дві грекині, дві чешки та одна болгарка) та дванадцять його дітей (9 синів і 3 дочки). Насправді Володимир, щоб піднести свій авторитет у міжнародних справах, поріднився з візантійським імператором Василієм II, одружився з його сестрою царівною Анною. Основні події більше чи менше послідовно викладені тільки до татаро-монгольського нашестя «проклятого» Батия (внук Чінгісхана), точніше до знищення Києва в 1240 році. Відтак (з третього видання 1680 року) розповідається про діяльність великого московського князя Дмитрія Донського та розгром полчищ золотоординського воєначальника (пізніше він став правителем Золотої Орди Мамая на Куликовому полі (біля впадіння річки Непрядви в Дон) 1380 року, а також додано коротке оповідання про перший та другий походи турків на Чигирин в 1677 та 1678 роках і розгром цієї навали російсько-українськими військами під командуванням воєводи Григорія Ромодановського та гетьмана Івана Самойловича.

Закінчується Синопсис переліком руських князів, польських воєвод на Україні, козацьких гетьманів та його помічників, полковників і київських митрополитів.

Аналіз тексту Синопсису дає можливість виділити два основні питання, які поставив перед собою автор. По-перше, він намагався показати спільність походження українського, російського та білоруського народів від давніх слов'янських племен, об'єднаних під зверхністю київських князів. По-друге, приклади спільної боротьби українського та російського народів з їх зовнішніми ворогами і, насамперед, з навалою татар, а пізніше турків повинні були нагадувати про небезпеку, що загрожувала Україні з боку Туреччини та Кримського ханства в другій половині XVII ст. Поряд з цим у творі яскраво проводиться ідея самодержавства в Росії. Автор Синопсису монархіст, він керується типовою для тодішньої не української, а російської історіографії феодально-кріпосницького періоду концепцією про споконвічність самодержавного ладу в Росії, про успадкованість монархії Київської Русі Руссю Московською, в особі російського самодержавства[3]. Возз'єднання Лівобережної України з Росією в середині XVII ст. обгрунтовувалося спільністю походження українського та російського народів, які розглядалися як «російські народи», і єдністю самодержавної влади, що склалася ще в період Київської Русі. Автор Синопсису тлумачив цю історичну подію як повернення земель України під «скіпетроносну царську руку» Олексія, що прийняв титул государя всієї Великої, Малої та Білої Русі. Водночас він захищав і ідею української державності, оголошуючи Київ батьківщиною самодержавної влади в Росії. В руках київських князів зосереджувалась вся повнота «самодержавної» влади, яку вони одержували в порядку спадкування. Так, велика княгиня київська Ольга

після свого чоловіка Ігоря розсудливо правила всіма Російськими князівствами «як сильніший монарх або самодержець». Великий князь київський Володимир Святославич йменував себе «царем і самодержцем російським». Володимир Мономах, який нібито одержав від свого діда по матері, візантійського імператора Константина Мономаха (звідси походить і його прізвисько) корону та інші регалії, став «благовінчаним царем Російської землі».

З офіційної політичної точки погляду, якої дотримувався автор Синопсису, він визнав російське самодержавство та претензії московських царів на Україну, як нібито на їхню «споконвічну прабатьківську вотчину». Це цілком відповідало інтересам царизму і тим, безперечно, пояснюється його так тривале використання.

В. Кульчицький

[1] А. Лаппо-Данилевський. Очерк развития русской историографии. «Русский исторический журнал», 1920, книга 6, ст. 26.

[2] М. Марченко. Українська історіографія (з давніх часів до середини XIX ст.) Київ, 1959, ст. 61.

[3] Там же, ст. 62.

Вишивка на манжетах «брижиках» з села Нижні Ворота Закарпатської області.

ПОЧАТОК КНИГОДРУКУВАННЯ НА НАДДНІПРЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ

У 1974 р. на Україні відзначатимуть 400-річчя друкарської справи. Про друкарню Федорова у Львові писав в «Українському календарі» за 1973 р. В. Грабовецький. Тепер увазі наших читачів рекомендуємо статтю М. Гамрецького про початок книгодрукування над Дніпром. Слід пригадати, що в 400-річчя книгодрукування на Україні в колишній друкарні Києво-Печерської лаври відкривається Музей книги та друкарства.

До найстарших над Дніпром належить і Києво-Печерська друкарня. Основою її стала Стрятинська друкарня, заснована у 1603 році в Бережанській окрузі (Галичина) українським шляхтичем Федором Балабаном. Цю друкарню придбав у 1606 році у спадкоємців Балабана і перевіз до Києва архімандрит Києво-Печерського монастиря, Єлисей Плетенецький. Близько десяти років тривали підготовчі роботи до введення її в дію — будівництво приміщення, виготовлення додаткового устаткування, підготовка текстів для набору, добір працівників тощо.

Для забезпечення друкарні папером в Радомиському маєтку лаври на Київщині була заснована фабрика.

Навколо друкарні об'єдналося чимало видатних діячів української культури як світських, так і духовних-вчених, письменників, справщиків-редакторів, перекладачів, художників-граверів. Найбільш визначними з них були — Єлисей Плетенецький, Захарія Копистенський, Іов Борецький, Олександр Мітура, Памва Беринда, Філофей Кізаревич, Зизаній Тустановський, Тарасій Земка, Дмитрій Ростовський, Лазар Баранович, Іннокентій Гізель, Афанасій Кальнофойський, Іоаннікій Галятовський, Ігнатій Старушич, Йосиф Кирилович, Гавриїл Дорофеєвич та інші.

До художників і граверів нале-

жали — Тимофій Вербицький, Парфеній Малковицький, Михайло Фойнацький, Іннокентій Щирський, Леонтій Тарасевич, Тимофій Нетрович, Іларіон Мігура, Марко Семенов, Данило Голяховський, Никодим Зубжицький.

Кращими складачами, коректорами і словолитниками були Тарасій Половкович, Степан Беринда, Нафан Зенькович, Дмитрій Захарієвич, Леонтій Єрусалимович.

Допоміжні технічні роботи виконували в друкарні учні Братської школи і студенти Києво-Братської колегії.

На чолі друкарні стояли правитель і два помічники.

Крім паперової фабрики, друкарня мала словолитню, рисувальну, гравірувальну і палітурну майстерні, бібліотеку.

Першою книгою, що вийшла з цієї друкарні, був датований 20 грудня 1616 року «Часослов». У 1618 році з'явився «Везерунок цнот» — віршований твір Олександра Мітури на честь засновника друкарні Єлисея Плетенецького. В 1619 році вийшла «Книга о вере» — полемічний трактат Захарії Копистенського і великоформатний, з зовнішнього боку прекрасно виданий, обсягом у 1062 сторінки «Анфологіон». У 1622 році була надрукована брошура «Вирши на жалосный погреб зацного рыцаря Петра Конашевича Сагайдачного». 10—12 серпня 1627 року побачив світ виданий на «користь спудеїв» перший український словник «Лексикон словенороссский и имен толкование» Памви Беринди.

Деякі видання, зокрема «Часовник», «Псалтир», «Євангеліє учительное», «Синопсис» та інші були підручниками. Твір Іннокентія Гізеля «Синопсис» — перша спроба систематичного викладу історії, протягом сторіччя перевидавався 25 разів, і до появи книги Ломоносова «Русская история», був єдиним підручником. Німецький культурний діяч XVII ст. Йоган Гербеній високо цінив автора «Синопсиса», — «Мужа з великим знанням мов і наук, які нів здобув у багатьох академіях Європи та в подорожах, збагаченого освітою й досвідом».

За час з 1616 по 1620 рік київська друкарня випустила 11 капітальних творів. Протягом другої половини XVII ст. в ній було надруковано понад 120 книг, більшість з яких мала від 500 до 1.000 сторінок. Деякі книги були розкішно видані і багато ілюстровані. В окремих книгах налічувалося до 80 гравюр.

Книги друкувалися старослов'янською і тодішньою українською літературною мовою, оскільки вона, за словами Тарасія Земки, «щира і великославна, прекрасна і всякої благодаті сповнена» (Ф. Тітов, Матеріали для історії книжкової справи на Україні в XVI—XVII вв. К., 1924, ст. 10). Захарія Копистенський називав слов'янську мову «знаменитою і славною». Лексикограф XVII ст. Памва Беринда трактував її, як «багаторозумну, сповнену розуму і мудрості». 21 квітня 1623 року в передмові до одного з видань Захарія Копистенський писав, що ця мова «широко і далеко розповсюдилася і славною була, від слави й слов'янською її названо. Хіба вона справді не славна, якщо на заході до Білого моря й кордонів Венеції й Риму доходить, а на півдні з Грецією в сусідстві і братерстві живе; над Чорним морем до Персії сягає і в Льодовите море впирається. На півночі з німцями й тими, які в сусідстві з ними живуть стикається.

З київської друкарні виходила не тільки богословська і церковно-богослужебна, а й різноманітна література — полемічно-публіцистичні і художні твори, навчально-шкільні підручники і посібники, календарі з статтями політично-географічного і побутового змісту, тези академічних диспутів тощо.

До 30-х років XVII ст. книги друкувалися церковно-слов'янською і старослов'янською, близькою до народної, мовою, а з 1633

по 1646 рік також і латинською, грецькою й польською мовами. Іноземними мовами видавалися переважно антикатолицькі й антиуніатські полемічні твори. Книги випускались не тільки для України, а й для всього слов'янського світу. 31 липня 1624 року Захарія Копистенський у передмові до «Бесід Іоанна Златоустого» писав: «Прийміть її (книгу — М. Г.), росіяни і слов'яни (славінци) і македоняни. Набувайте її, болгари, серби і боснійці. З радістю вітайте її, істряни, іллірійці і долматинці. Зустрічайте її, македоняни і угровалахи. Прийміть її, чехи, морави і хорвати. І вся взагалі широковладна Сарматія і володійте нею, як багатоцінним скарбом».

Велику популярність далеко за межами України здобув «Катехізис» Петра Могили. Його читали росіяни, білоруси, молдавани, болгари, серби й представники інших народів. Петро Могила, який за словами грузинського культурного діяча Іоанна Батонішвілі «у свій час тримав кермо освіти Києва, був першим українським письменником, чиї твори перекладалися на грузинську мову. Наприкінці XVII ст. його «Сповідь правди» (грузинською мовою «Самнацівледі сцавлані» й «Катехізис» — «Сцавлані») багато разів переписували й розповсюджували тодішні видатні діячі грузинської культури. Пізніше перекладалися на грузинську мову й «Календар» та «Бриття бороди» Дмитрія Туптала, «Скеля вірності» Стефана Яворського, «Регламент» Теофана Прокоповича, покладений в основу «Статуту» Тбіліської й Телавської семінарій.

Різьба Миколи Мазурика з Бжежви Саноцького повіту.

Видання Києво-Печерської друкарні відзначалися красивим шрифтом, високою якістю набору, прегарною композицією заголовних листів, ініціальними фігурними літерами, які символізували основну ідею твору, прикрашалися мініатюрами, заставками, художньо виконаними малюнками, тваринним і рослинним орнаментом — зображенням звірів, птахів, листя, стеблин, виноградних грон. Зразки шрифтів і прикрас друкарня запозичила для своїх видань з руських стародавніх рукописів. Форми літер, спосіб розташування слів, вживання надрядкових і переносних знаків були такі ж, як і в стародавніх рукописах.

У деяких книгах є переклади на тодішню українську мову малозрозумілих слів і висловів, примітки, предметний та іменний покажчики, посилання на джерела, довідки, передмови, присвяти, післямови.

Видання друкарні через купців і лаврських майстрів продавалися в Москві та інших містах Російської держави, розповсюджувалися за кордоном — у Польщі, Молдавії, Сербії, Болгарії, Чорногорії та інших країнах. 28 вересня 1624 року воєвода прикордонного міста Путивля Головін і Єсипов сповіщали московський уряд про приїзд управителя київської друкарні Памви Беринди, відрядженого до Москви з «книгами печат-

ными своєго мастерства». Особливо пожвавилася торгівля книгами у Москві після возз'єднання України з Росією. В 1672 році працівники Києво-Печерської друкарні Олексій Мушин і Тимофій Кушка відкрили у Москві крамницю й торгували в ній виданнями київської друкарні. Ліквідуючи рештки української державності, царський уряд фактично припинив і видавничу культурно-освітню діяльність київської друкарні. Указом Синоду від 7 вересня 1721 року їй дозволено було друкувати лише богослужебні книги. Щодо перевидання старих, то вони могли бути надруковані «тільки після виправлення і звірки з великоросійськими книгами, щоб ніякої різниці і окремого наріччя в них не було, а інших книг колишніх і нових видань, не сповістивши про них духовну колегію і не одержавши від неї дозволу, не друкувати». Цим указом друкарня поставлена була в цілковиту залежність від московської духовної цензури.

Роль Києво-Печерської друкарні в історії освіти і культури українського, російського та білоруського народів дуже велика. Її діяльність допомагала українському народові в його боротьбі за свободу і незалежність проти іноземного гноблення, вихованню почуття національної свідомості, любові до рідної мови, розвиткові науки і культури.

Видання друкарні відіграли певну роль і в зміцненні та піднесенні Московської держави XVII ст., суспільно-політичний лад якої був розхитаний селянськими війнами й нападами іноземних військ.

Культурний вплив друкарні поширювався і на слов'янські країни та Молдавію. Під впливом і при підтримці Києво-Печерської друкарні були засновані друкарні у Кимполунгу, Яссах, Говері, Тарговішті.

Друкарня сприяла формуванню української літературної мови шляхом зближення старослов'янської мови з живою народною.

Марко Гамрецький

СТО РОКІВ «ІСТОРИЧНИХ ПІСЕНЬ»

Силою обставин, що обмежували в минулому столітті розвиток української культури, деякі тогочасні видання українського фольклору мали значення громадських маніфестів. Для романтиків такими актами національного самопробудження були цертелівське видання дум, перший пісенний збірник М. Максимовича, історичні пошуки гуртка І. Срезневського в «Запорозькій старині», а в Галичині — «Русалка Дністрова». Пізніше, коли протягом шістдесятих років розвіялася віра в політичні зміни, що призвели б до повної культурної емансипації українського народу, з тла скромної культурної діяльності української громади почав щораз сильніше виділятися цілеспрямований науковий інтерес до минулого, зокрема до його демократичних традицій, закріплених у фольклорі. Тогочасні діячі добре знали, що в народній творчості треба шукати найвідповідніший на дану пору ключ до вияснення питань національної самобутності й долі, засіб поглиблення віри в історичну стійкість української нації. Появився план науково повноцінного видання фольклорних багатств України; з виникненням південно-західного відділу Російського географічного товариства в Києві (1872) група діяльних учених (В. Антонович, М. Драгоманов, Ф. Вовк, С. Русов, П. Чубинський, О. Лисенко та ін.) приступила енергійно до його реалізації й випустили за чотири роки існування товариства ряд цінних видань.

Поряд з семитомними «Працями етнографічно-статистичної експедиції в західноруський край» (1872—79), в яких зібрано цілий доступний комплекс свідчень про побут українського народу в межах Росії, центральне місце в праці відділу зайняло видання окремого збірника історичних пі-

сень. Для культурників-демократів 60—70-х рр. історичні свідчення, збережені в народних піснях, мали не меншу документальну вагу, ніж неповна й однобічна документація письмових джерел до української історії; отож таке видання мало стати живим літописом українського минулого, що його складав протягом століть сам народ. Учені, що бралися за це діло, вірили, що народна пісня — це важливий ключ до суспільно-політичного світогляду народних мас; це надавало збірникові політичного значення, що його виразив пізніше М. Драгоманов словами: «з тих пісень можна бачити й те, як приступити до українських людей тим, хто хоче битись з неволею на їхній землі».

Не диво, що для праці над таким збірником об'єдналися два найталановитіші, найбільш ерудовані члени київського наукового товариства — Володимир Антонович і Михайло Драгоманов, людина виняткової теоретичної ерудиції, добре ознайомлена з європейським фольклором і фольклористичною методологією.

Дослідники поставили собі мету — створити видання на високому науковому рівні, тобто засноване на якнайширшому джерельному матеріалі, очищеному від усіх фальсифікатів, впорядкованому за строго науковими критеріями й доповненому грунтовними критичними коментаріями. Сучасна громадськість живо відгукнулася на прохання надсилати матеріали. Крім повно вичерпаних друкованих джерел у збірник увійшли нові записи трьох десятків збирачів, між ними й тексти з Галичини. Впорядники, згідно з вимогами сучасної фольклористики, не скупилися місцем для численних варіантів, сподіваючись, що це стане вкладом до повнішого розкриття значення й історії публікованих пісень. Також при визначенні меж публікованого матеріалу вони пішли за голосом сучасної науки: покинули первісне розуміння історичної пісні як твору, що розповідає про відомих історичних героїв і події, й прийняли погляд, що до збірника належить кожна пісня, в якій відбиті зміни укладу суспільних відносин на Україні. Таким чином збірник мав стати, за словами впорядників, «поетичною історією громадських явищ у південній Русі».

За первісним планом матеріал мав публікуватися в п'яти частинах, що відповідали головним етапам української історії. До закриття південно - західного відділу РГО й горезвісного емського указу встигли вийти тільки перший том (1874), що охоплює «пісні віку дружинного й княжого» й перший відділ «пісень віку козацького» (боротьба з татарами й турками), а в наступному році перший випуск другого тому з піснями з часів Хмельниччини. Решту матеріалу, що був уже готовий до друку, розділено перед виїздом М. Драгоманова за кордон між нього й В. Антоновича. З цього видав Драгоманов у Женеві «Політичні пісні українського народу XVIII—XIX ст.» (1883—85) і «Нові українські пісні про громадські справи» (1881). Зате цикли, що залишилися в Києві (пісні про події другої половини XVII ст.; правобережні пісні XVIII ст.) ніколи не вийшли друком; ціле ж нове видання «Історичних пісень», що його готував Драгоманов при кінці свого життя, було знищене у Львові в подіях першої світової війни. Таким чином велика праця обох дослідників залишилася незавершеною.

За сто літ, які ділять нас від видання «Історичних пісень», фольклористика значно вдосконалила свої робочі методи. В книжці, підготованій В. Антоновичем і М. Драгомановим, дуже виразно відбилися різні риси тогочасної методології, зокрема віра в пряме відбиття й довге зберігання важливих історичних подій у фольклорній пам'яті й можливість реконструювати ці давні пов'язання на основі різних, часом невеликих

змістових подібностей між історичною подією й піснею. Зате невелика увага зверталася тоді на художні особливості досліджуваних пісень, на пов'язання їх стилю з певними епохами. Зверхній характер мало й розшукування пісень в інших народів. Ці принципи втратили вже давно свою переконливість. Сучасна наука не може вже обстоювати твердження, що в давніх колядках збереглися сліди конкретних подій і постатей княжої доби (діяльності Івана Берладника й Романа Галицького, взаємин з уграми й половцями, знищення Києва Батиєм), або пов'язувати деякі пісні з пам'яттю про діячів ранньої козаччини, таких, як Предслав Лянцкоронський чи Богдан Ружинський. Незважаючи на критичне ставлення впорядників до романтичних пісенних підробок, в їх власну книгу вкралися деякі інші підробки й пісні пізнішого походження. Не витримує критики принцип точного датування більшості пісень і взагалі їх упорядкування за історичними датами, а не за художніми признаками. В романтизованому образі «історії України в піснях», що його намагалися автори створити, перемішані твори різного характеру — справжні історичні пісні, думи й балади, а навіть книжні вірші. Але за багатством зосередженого матеріалу й грунтовністю коментування ця книжка залишається й досі неперевершеним джерелом; треба навіть жаліти, що до історичної документації, зібраної В. Антоновичем, і міжнародних пісенних паралель, які розшукав у фольклорі різних, не тільки слов'янських народів М. Драгоманов, пізніші дослідники додали небагато нового. На свій час була книжка, якій минає сто років, справжнім науковим подвигом у загальноєвропейському масштабі. Дуже значне було також її суспільне значення, стверджене й пізнішим захопленим відгуком Максима Горького. Треба жаліти, що досі не перевидано хоч фотографічним способом цієї цінної пам'ятки української науки минулого століття, і що сучасна україністика не має до того часу її гідного наступника, такого, як одержали його, наприклад, росіяни в недавно виданих трьох томах російських історичних пісень XIII—XVIII віку.

Орест Зілинський

Свічник з XVII ст.

ПОСТІЙНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ ТЕАТР У ЛЬВОВІ

«Якби ми колись дожилися до народного театру, з нас вийшла б нація» — писав великий німецький поет і драматург Йоган-Фрідріх Шіллер, досконало розуміючи, яке велике значення має цей вид мистецтва для виховання народних мас, розвитку культури, організування суспільної свідомості нації. Бо, відображаючи на сцені життя, театр не лише впливає на глядача, хвилює й формує його почуття; він розвиває духовну творчість, літературу, музику, пісні та танці, архітектуру й живопис, зберігає й пропагує національну ношу, традиції й звичаї народу.

Таку роль театр відіграв і в історії культурно-національного відродження західної вітки українського народу, що в кінці 18-го століття (1772) попала під владу Австрійської імперії Габсбургів.

Важке й незавидне було тоді положення цього народу, вищі верстви якого давно вже перейшли у ворожий табір і зденаціоналізувалися, а етнографічну масу творило безпросвітнє, нехтоване «хлопство» та малоосвічене духовенство, серед якого лише «сотий ієрей єдва славенський зрозуміє язик». Такому народові театр, як найдоступніше та найлегше зрозуміле мистецтво повинен був замінити літературу, пресу, все рідне.

Своїм корінням в українському народі театральне мистецтво сягає часів сивої давнини та Київської держави. Воно витворилося з народних обичаїв, забав, заручинових і весільних звичаїв, похоронних обрядів, а після прийняття християнства розвивалося у формі різдвяних вертепів, великодніх драм та шкільної інтермедії. Саме виставкою двох інтермедій, доданих до драми Я. Гаватовича та здійснених у Кам'янці Струмиловій (тепер Кам'янці Бузькій) у 1619 році й датується початок нового українського театру.

На зародження ідеї рідного театру серед галицької освіченішої верстви кінця 18-го, початку 19-го століття міг мати вплив приїзд до Львова Варшавської драматичної трупи Трускалявського, вистави якої відвідували питомці духовної семінарії. В стінах цієї установи починають ставитися комедії польського драматурга Богомольця, драматизовані картини з народного життя («Руське весілля») та інші. Звідси вийдуть ентузіасти, організатори та співтворці перших галицьких українських публічних театральнх вистав, гуртків, труп та першого сталого театру у Львові. Таким був Іван Озаркевич, дід письменниці Наталі Кобринської, що започаткував перші публічні театральні вистави в Коломиї (8 травня 1848 р.) переробкою п'єси І. Котляревського «Наталка Полтавка», виданою латинкою в Чернівцях («Дівка на відданню, або на милування нема силування»).

Про те, яке значення мала в ті часи театральна вистава в рідній мові, свідчить факт, що І. Озаркевич повторив цю виставу 26 жовтня 1848 р. у Львові на закінчення «Першого з'їзду руських вчених» і «відігранням комедії-опери... разом з танцями і співами дуже втішив усіх у многім числі зібраних гостей» («Зоря Галицька», 1848, № 25). Пізніше виставу переробки «Наталки Полтавки» повторено в Перемишлі, де Іван Айталович-Вітошинський зорганізував аматорський театральний колектив. Тодішні газети («Зоря Галицька», «Пчола») захоплено писали про ці вистави, як про важливі події в житті народу, що популяризувала ідею театрального мистецтва серед широких кіл суспільства.

Але на постійний театр рідною мовою прийшлося західноукраїнській громадськості ще довго ждати. Щойно в 1862 р. у Львові постає клуб-товариство «Руська бесіда», що поставило собі за мету

влаштувати музикально-декламаторські вечірки, забави, концерти тощо. Голова «Бесіди», тодішній віце-маршал краєвого сейму, Юліан Лаврівський взявся здійснити ідею створити постійний український театр у Львові. На цю ціль він пожертвував значну суму грошей і дав почин усенародній збірці фондів. А щоб нову установу забезпечити вмілим керівництвом, відповідним репертуаром та акторськими силами, члени «Бесіди», як видно з їх першого звідомлення, «звернули свої очі на Придніпрянську Україну, де в Житомирі, Харкові, Кам'янці Подільському, Одесі та Полтаві існували знамениті українські театри». В січні 1864 р. запрошено на директора та мистецького керівника нового театру Омеляна Бачинського, уродженця Галичини, що тоді працював артистом Житомирського театру. О. Бачинський приїхав до Львова зі своєю жінкою Теофілею, також артисткою театру, привіз багатий сценічний репертуар — понад 70 драматичних творів, — які на Україні і в Росії в публічних і приватних театрах від часів І. Котляревського з успіхом представлялися, і приступив до підготовки вистави.

Відкриття театру і першу виставу назначено на 29 березня 1864 р. Про це заздалегідь повідомила громадськість львівська газета «Слово», і з усіх-усюдів галицької провінції поприїздили бажаючі взяти участь у цьому всенародному святі. Надійшло багато вітальних телеграм, між ними й від далекої словінської газети з Целівця (Словенія). В урочистій обстановці, в присутності високих цивільних і військових та духовних представників влади, в переповненому публікою великому залі «Народного дому» прозвучала спеціально для цього свята написана увертюра Михайла Вербицького, і піднялася театральна завіса. На сцені стояв гурт святково прибраних у народну ношу хлопців і дівчат. З-посеред них виступив Лонгин Бучацький, тоді студент права, а пізніше радник Нацвищого трибуналу в Відні, та з глибоким чуттям і зрозумінням виголосив «Пролог», що його на це свято написав Омелян Огоновський. Вже перші слова прологу «По довгім сні, по сні немов в могилі. Ми до життя ся знову пробудили» — викликали серед публіки бурю захоплення та сльози радості — писав тодішній критик.

Після прологу оркестр виконав симфонію М. Вербицького, і почалася вистава «Марусі», драми, яку з повісті Г. Квітки-Основ'яненка переробив поляк Павлин Свєнціцький. В ролі Марусі виступила Т. Бачинська, захоплюючи публіку чарівним голосом, досконалою грою та великим сценічним хистом. Їй гідно дотримував пари О. Бачинський у ролі Наума. Правдивою несподіванкою була гра Лазовського (Павлина Свєнціцького), а також інших артистів-аматорів, між якими відкрились такі першорядні таланти, як Юрчакевич, Ю. Нижанковський, Сироїчковський.

Публіка, серед якої було також багато поляків, з запалом і піднесеним настроєм та гарячими оплесками виявила своє вдоволення грою артистів. Свято випало до найменших подробиць складно й гарно. Про це однозгідно писала тоді вся львівська преса: українська, польська та німецька, а через два дні виставу прийшлось повторити на загальне бажання львівської та приїжджої публіки.

З черги театр дав у Львові ще понад 20 вистав, на репертуар яких склалися п'єси «Наталка Полтавка» і «Москаль-чарівник» — Івана Котляревського, «Сватання на Гончарівці» і «Шельменко денщик» — Г. Квітки-Основ'яненка, «Назар Стодоля» і драматизована П. Свєнціцьким «Катерина» — Т. Шевченка, «Кум-мірошник, або сатана в бочці» — В. Дмитренка, а також переклади з польської («Верховинці» — Ю. Корженьовського), французької та інших літератур. З російської літе-

ратури на сцені цього театру довго йшли комедії Миколи Гоголя «Ревізор» та «Женитьба», що їх переклав П. Свєнціцький. Щоб задовільнити музикальні потреби публіки, перероблено також чужі опери («Гальку» — Монюшка та «Преціозу» — Вебера) і мелодрами, які достосовувано до творчих можливостей своєї сцени.

У Львові театр перебував до половини липня 1864 р., а тоді на запрошення Т. Білоуса, директора гімназії та посла до крайового сейму, виїхав до Коломиї. Від серпня 1864 р. по 1866 р. театр об'їхав усі знатніші міста Галичини, побував у Станіславі, Самборі, Перемишлі, Тернополі, Чернівцях, Бережанах, Стрию, Дрогобичі, Трускавці, всюди збуджуючи радість і гордість за рідне мистецтво. На досвітку свого існування театр мав чисто український характер. Зі сцени гомоніло українське слово, оголошення, програми й листування велися фонетичним народним правописом. Тому тодішнє покоління, спрагнене всього рідного, раділо з приводу театру. Люди вірили, що з розвитком цього театру почнеться «нова, щасливіша доба», що це мистецтво піднесе й «закріпить права народу на вільне існування». «Наша рідна мова, — писав тоді Б. Дідицький — українська пісня, мелодії з-під сільської стріхи будили в старшого покоління щире захоплення, а серед молоді одне і друге просто полонитиме уми й серця та виплекає в неї почуття любові до свого народу».

Заснований у 1864 р. український театр у Галичині існував з перервами, більше ніж півстоліття та дійшов свого розквіту спершу за управи енергійної та багатозаслуженої артистки Теофілі Романович (1874—1880 рр.), пізніше під керівництвом Івана Біберовича та Івана Гриневецького (1881—1893), і нарешті за М. Садовського (1905). В цьому театрі працювало багато талановитих акторів, як А. Мужик-Стечинський (1905), поляк К. Плошевський, К. Підвисоцький, С. Янович (батько основника українського революційного театру в Києві та Харкові, Лева Курбаса, який також почав свою діяльність у львівському театрі), В. Юрчак, І. Рубчак і К. Рубчакова, Й. Стадник і Софія Стадникова та багато інших митців української сцени, діячів культури. Вони поклали підвалини під те мистецтво, яке етнографічній масі допомогло стати народом. **Микола Косар**

ДО 100-ЛІТТЯ «ДРУГА»

Студентський літературно-науковий двотижневик «Друг», що виходив у Львові в 1874—1877 роках своє місце в історії української преси та літератури завдячує письменницькій та редакторській діяльності Івана Франка та Михайла Павлика. Заснований москвофільськими студентами з «Академіческого кружка» спочатку поширював реакційні, консервативні погляди на суть українського народу та його мови. Галицька студентська молодь подібно, як старше покоління, поділялась тоді на два ворожі табори: москвофілів об'єднаних у «Академіческому кружку» та народовців, що гуртувались в товаристві «Дружній лихвар». Більшість студентів, навіть поступових, горнулась до «Академіческого кружка», що був під патронатом «Народного дому», від якого отримав приміщення, зібрав досить велику бібліотеку та видавав свій журнал. Заслугою «Друга» в початковій його діяльності було це, що він крім маловартісної писанини мішаниною українських, церковнослов'янських, російських та польських слів, призначені для розваги «русским красавицям», друкував і твори справжньої літературної вартості. Правда, й ці твори появлялися в спотвореному вигляді, з різними мовними ви-

правленнями в москвофільському дусі, на що не раз скаржилися їх автори. Писав на цю тему й Іван Франко до члена редакції «Друга», Василя Давидяка, якому посилав свої вірші до друку, ще будучи учнем гімназії в Дрогобичі: «мені здається, що форми граматичні, чи то українські, чи галицькі, то спільне добро цілого руського народу, спільний скарб книжного язика».

Перший вірш Франка, сонет «Пісні народні» друкований під псевдонімом Джеджалик, появився вже в 3-му числі «Друга» за 1874 рік. Були це взагалі перші друковані рядки Франкової поезії, як і вся пізніша творчість письменника, насичені патріотичним звучанням:

«Криниця та з живими, чудними струями,
То дух народа твого — а хоч в сум повитий
Співа до серця серцем й живими словами...
Щоб наші серця жаром чистим запалити».

Цього ж року «Друг» помістив перші літературні спроби Михайла Павлика «Не забудь» (2-й нр.), «Влюблена» (18-й нр.), «Судьба» (9-й нр.). В 15 і 16 числах журналу друкувалася стаття Павлика «Николай Васильєвич Гоголь», в якій високо була оцінена творчість і талант Гоголя.

Важливою подією в історії «Друга», що відбилася на його дальшій діяльності, були опубліковані на сторінках журналу три листи Михайла Драгоманова. Першого листа, поміщеного в II числі «Друга» за 1875 рік у перекладі на язичіє, написав Драгоманов, відгукуючись на статтю галичанина (Гната Онишкевича) про новий напрям української літератури. Сприймаючи прихильно деякі вис-

В. Васьківський. «На передмісті Рівного». Олія. 1937.

новки автора статті, що торкалися м.ін. статті Драгоманова «Література російська, великоруська, українська і галицька», надрукованій у «Правді», Драгоманов критично оцінив загальне ідейне спрямування співробітників та редакції «Друга». Писав він м.ін.: «...ніяка сила речей не спинить впливу на вас галицького народного грунту і традиції, а сей грунт і традиції мають найближчих свояків на Україні. Хоч як не відхрещуйтеся, а тепер від хлопської галицько-української мови не втечеш, живучи в Галичині. Говоріть що хочете, а ви і ваші діти будуть слухати казок і пісень українських. У ваших політично-національних суперечках з поляками доведеться частіше згадувати українця Хмельницького, ніж Івана III Московського».

В «Отповеди» редакції на першого листа Драгоманова, поміщеній у 12 числі журналу, писалося, що у Галичині «не прийметься ни язик великорусский, ни украинский, для того пишем, о сколько можна, по галицьки и не зважаем на то, что украинцам рутенское письмо не подобается, бо наши читатели все галичане». Драгоманов уточнював своє становище в дискусії в чергових: другому і третьому листах до редакції надрукованих російською мовою в 5, 13—14 числах «Друга». Великий публіцист і вчений пояснює, що тут йдеться «не тільки про мову, але про цілий напрям культури і діяльності освічених верств». Закидає не тільки редакції «Друга», але й редакціям усіх галицьких журналів, що мало пишуть про народ, його побут, нужду й горе, не публікують повістей з життя народу, не популяризують поступових європейських наукових, політичних і соціальних ідей. Тимчасом завдання інтелігенції, завдання молодого її покоління — це служіння народові, праця для нього, підвищення його свідомості та освіти.

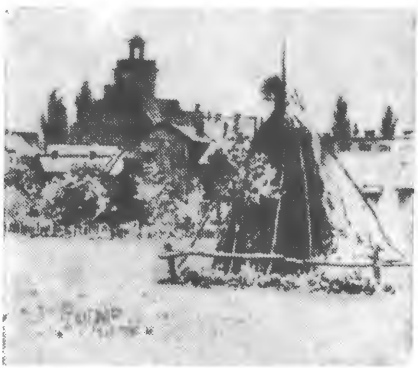

В. Васьківський. «Краєвид з Гостиніна». Туш.

Листи Драгоманова знайшли широкий відгомін серед галицької молоді та великою її більшістю були сприйняті прихильно. Велике враження зробили вони зокрема на Івана Франка та його найближчих товаришів — Михайла Павлика та Івана Белея, що від самого початку боролися проти «язиччя» і захищали необхідність розвитку української літературної мови. «Друг» був однак і надалі редагований в москвофільському дусі, а на його сторінках подибувалося ось такі висловлювання: «Писати у нас по-українські було би простою безпалезною недоречностию».

Рівночасно листи Драгоманова активізували прогресивну частину молоді «Академіческого кружка», яка почала поступово завойовувати керівні позиції, а згодом увійшла до складу редакції «Друга». Франко друкує тут 1875 року повість «Петрії і Довбущуки», а Павлик в статті «Академіческое общество» ставить питання про обов'язок інтелігенції служити народові. Та все-таки перевага була ще по стороні реакційної рутенської групи молоді, так що на загальних зборах «Академіческого кружка» вкінці 1875 року з його членів виключено Івана Белея за активне відстоювання прав української літературної мови. Щойно весною 1876 року, коли виринула

думка об'єднати «Академіческий кружок» з «Дружнім лихварем» до «Академіческого кружка» почала вписуватися українофільська молодь, в тому також члени «Дружнього лихваря». Нововибране керівництво «Академіческого кружка» визнавало погляди прогресивної молоді та здійснило об'єднання двох студентських гуртків. Зміни зайшли й в редакції «Друга», до складу якої від липня 1876 року входили: Іван Франко, Михайло Павлик, Антін Дольницький і Володимир Левицький, а вслід за цим змінилася мова й спрямування журналу. «Друг» стає органом демократичної молоді, поміщує художні твори та наукові статті, літературні новини, звіти з діяльності студентських товариств. В 13—16 числах «Друга» Павлик помістив свою статтю «Потреба етнографічно-статистичної роботи в Галичині», в якій закликає письменників ближче придивлятися до життя народу та зображувати його в своїх творах. Також Франко в друкованих тут «Літературних письмах» підкреслює значення народності в літературі та проголошує свої естетичні погляди, бореться за реалізм і справжній патріотизм у літературі. У 20-му числі «Друга» появився вірш Франка «Наймит», в якому поет зображує народ, закований в кайдани і висловлює надію на його визволення:

«Ори, ори й співай, ти, велетню закутий,
В недолі та тьми ярмо!
Пропаде пітьма й гніт, обпадуть з тебе пута,
І ярма всі ми порвемо!»

Проти таких творів і самого «Друга» виступають на сторінках галицьких журналів реакційні діячі москвофільські та народовські, що всілякими способами стараються припинити видавання журналу. В січні 1877 року коли арештовано Павлика, народовець Володимир Левицький спочатку загрожував закриттям журналу, а пізніше виступив з редакції та через інтриги ускладнював фінансову ситуацію «Друга». Перешкоди чинили також москвофіли, в руках яких знаходилась каса гуртка. Франко, як тільки міг, старався підтримувати видавання журналу, м.ін. сам робив коректу, займався експедицією та адміністрацією, щоб заощадити кошти. Чимраз менше знаходив до співробітництва справді діяльних людей і старався гуртувати біля себе ідейну молодь. Не зломило його й це, що «виділ кружка» двічі ухвалював припинити видавання «Друга». Від 1-го числа журналу за 1877 рік починається друкування оповідань Франка про робітників «Борислав. Картини з життя підгірського народа».

Найбільшою потіхою для Франка в цій ситуації була підтримка Драгоманова, який у своїх листах до нього підбадьорював його до праці, давав щирі поради, заохочував. Зі своєї сторони Франко інформував Драгоманова про всі подробиці з суспільно-культурного життя Галичини, про клопоти з видаванням «Друга», просив надсилати матеріали. «Ви були перший і майже одинокий чоловік — писав до Драгоманова, що додав мені духу і охоти». А в іншому місці писав: «Будьте ласкаві й до дальших номерів «Друга» надсилати бодай короткі замітки! Вони все якось веселіше печатаються і з більшим інтересом читається номер, як там і Вашого дещо. А критики наших католиків ми перестали боятися».

Арешт Франка 12.VI.1877 р. та його однодумців перериває видання «Друга», а з ним революційно-демократичний напрям у галицькій пресі. Та не на довго, бо вже на початку 1878 року, після звільнення з арешту, Франко та Павлик, при матеріальній допомозі, починають видавати новий журнал — «Громадський друг». Нове видання відкриває вірш Франка, що звучить як мотто:

«Обриваються звільна всі пута,
Що в'язали нас з давнім життям:
З давніх брудів і думка розкута, —
Ожиємо, брати, ожиєм!»

А. Вігорний

МУЗИЧНО-ДРАМАТИЧНА

ШКОЛА МИКОЛИ ЛИСЕНКА

На початку двадцятого сторіччя змінилося соціально-економічне життя на Україні. Нові соціальні групи потребували нового мистецтва. Тодішній український театр досягнув вершин художньої творчості й виконував велику громадську роль. Виконували її і аматорські гуртки та хори. Тоді то, і виникла потреба піднесення культурного рівня акторів, виховання режисерів і співаків.

З того то приводу були спроби відкрити музично-драматичну школу в Києві, але вони із-за нестачі відповідних умов закінчувалися невдачею. Умови такі настали тоді, як на горизонті Києва появився видатний український піаніст, диригент і композитор Микола Лисенко.

Композитор Лисенко, поетеса Леся Українка та драматург Михайло Старицький очолювали тоді українську громадськість та українську культуру. Та «велика трійця» в часах найбільшого царсько-реакційного тиску, боролася за належні права українського народу, за його національне та соціальне визволення.

В Києві Лисенко посвятився музиці. Давав уроки гри на фортепіано, компонував фортепіанні речі, писав опери тощо. Організував хори, які плекали українську народну пісню. Однак мрією Лисенка була його власна музично-драматична школа. Його мрія здійснилася в день 35-літнього ювілею, зорганізованого йому Товариством «Громада» в Києві під кінець 1903 року. Зібрані ювілейним комітетом гроші в сумі 6.000 карбованців були призначені на купівлю дачі для композитора. Лисенко зрезигнував з дачі, а гроші ці призначив на організацію музично-драматичної школи в Києві.

Відкриття школи відбулося влітку 1904 року в присутності представників українського громадянства та представників музичного світа Києва. Тій школі Лисенко посвятив увесь свій час і свої сили. Ним керувала любов до свого народу й до його музичної культури. Він поставив собі за завдання — виховувати потрібні для українського мистецтва кадри, боротися за розвиток української музики та театру в важких умовах царського гніту.

Музично-драматична школа містилася в домі на вулиці Великій Підвальній. Вузькі сіни з вулиці по сходинках вели в прихожу. Дворі напроти входу вели в зал з невеличкою сценою, де відбувалося вчення та виступи драматичного класу. Ліворуч від прихожої був клас Лисенка, в якому стояв концертний рояль Беккера. Поруч з залом була приймальня, з якої провадив коридор в скрипковий та теоретичний класи, а далі був довгий і вузький вокальний клас, де також відбувалися лекції. Під сходами була кімната, де сходилися музиканти та театральні діячі. Місця було мало, тому довелося працювати в кілька змін з 9 години ранку до 12 години ночі.

Музично-драматична школа М. Лисенка реалізувала на музично-вокальному відділі програми консерваторії, а на драматичному відділі програми Московської філармонії музично-драматичної школи.

На відділі музично-вокальному вчилося около 160 учнів. Відділ драматичний мав два курси, а саме російської та української драми. На курсі російської драми вчилося 20 чоловік, а на курсі української драми було 15 чоловік. Згодом число курсантів змінялося.

Музичний відділ мав класи фортепіано та скрипки. Основним педагогом класу фортепіано був Лисенко. Клас скрипки був під керівництвом професора Вонсовської-Буцької.

Класи сольного та оперного співу очолював світової слави оперний співак О. Мишуга, а вчили в тих класах професори Зотова і Муравйова.

Теорію музики викладав знаний

теоретик музики, професор Любарський. Теорію мистецтва викладали професори В. Перетц і І. Стешенко.

Були спроби завести клас бандури і на викладовця запрошено бандуриста Кучеренка. Проте цей інструмент не мав тоді ще наукових підстав і спроби завести клас бандури не повелися.

При школі діяв хор, зложений з гімназистів, студентів, панночок урядовців і семінаристів. Працю хору гальмували такі труднощі: плинність кадр, незнання користами нот тощо. Треба було вложити багато праці, щоб хор міг дати концерт.

Драматичний відділ очолювала Марія Старицька, бувша актриса театру М. Старицького та абсольвентка школи Московського філармонічного товариства. Вона викладала дикцію, постановку голосу, художнє читання та майстерність актора.

Драматичний відділ мав три класи. У перших двох класах учні проходили дикцію, постановку голосу, сольфеджіо, мімодраму, вправи сценічної гри, історію української, російської драми та ще й грим.

У третьому класі учні проходили декламацію, практику сценічної гри окремих актів і п'єс, танці, фехтування, психологію в зв'язку з мімікою, історію української та російської драми, естетику і історію костюму.

На російському відділі вчив також професор Лепковський.

На відділі української драми викладали українською мовою без офіційного на це дозволу.

Школа розвивалась, і у 1908 році було вже 230 учнів. Зі школи Лисенка вийшло чимало співців, особливо співачок, а абсольвенти школи отримували ангажементи в українських і російських театрах.

Лисенко був видатним піаністом-педагогом і продовжувачем традиції європейської піаністики другої половини XIX століття. Сам тем-

Микола Лисенко

пераментний, енергійний своєю кипучою енергією заражав увесь колектив, збуджував творчий ентузіазм і виховував почуття відповідальності за виконання гри на інструменті.

На лекції Лисенко сідав праворуч від учня та приймав вивчене завдання. Потім учень виконував гами, вправи, етюди, а вчитель давав учням вказівки, виправляв аплікатуру і недопрацьовані технічно місця, вказував на музичні прикраси та на відповідну інтерпретацію твору. Часто показував, як треба грати який музичний твір. Дбав, щоб клавіші були все чисті, а бувало і сам стирав з клавішів пилинки платком намоченим одеколоном.

Вчив шанувати пальці рук, як чуття дотику, що оживляє клавіші, надаючи їм потрібні тони.

Вчено за планом, який передбачав технічний матеріал, твори композиторів Баха, Бетховена, Шопена, Ліста, Чайковського, Глазунова та Рубінштейна. До плану входили й «салонні п'єси». Учні акомпанували співакам та інструменталістам, грали на два, три, а то

й чотири фортепіано. Часто були естрадні виступи перед публікою.

З бездарними й недбайливими учнями Лисенко розлучався. Зате оточував піклуванням талановитих і працьовитих учнів, здібних та бідних учнів звільнював від оплати.

В музично-педагогічній праці Лисенка були і гумористичні епізоди. Ось, одна з талановитих учениць повідомила його, що виходить заміж. Лисенко знервувався та вчинив їй неймовірний закид, начебто вона зробила щось недозволеного. Він кричав, що тепер вона кине музику та займеться кухнею, пелюшками, тощо. Розгублена панночка вибрала відповідну хвилину та сказала йому: «— Адже ж ви самі, Миколо Віталіовичу свого часу одружились...» Почувши таке, Лисенко на мить зупинився, а відтак голосно розсміявся...

Зі школи Лисенка вийшов цілий ряд українських акторів та співаків, а між ними співак Михайло Микиша.

Лисенко дбав про першу українську музично-драматичну школу до кінця свого життя. Тяжко хворий, він робив розпорядження та просив принести йому зведення про хід навчання в класах.

Микола Лисенко добре заслужився для української культури. 24 жовтня 1912 року перестало бити серце великого українського митця та патріота.

Його музична школа існувала до 1918 року, а на базі цієї школи повстала Державна музична школа ім. М. Лисенка. **Т. Демчук**

ГУМОР

НА ЗЛО ЧОЛОВІКУ

— Мій чоловік тут був?
— Був.
— Горілку пив?
— Пив.
— Скільки?
— Двісті грамів.
— Тоді налийте мені двісті п'ятдесят...

НАЙКРАЩІ ЛІКИ

— Лікарю, що робити, щоб у мого чоловіка хоч трохи налагодилися нерви?
— Мусите обоє виїхати!
— Куди?
— У протилежні боки.

ПАРАСКА

— Параско!
— Га!
— В поле підеш?
— Болить нога.
— А ввечері на танці?
— Ага!!!

РОЗ'ЯСНИВ

— Татусю, як курочка?
— Ко-ко-ко.
— А качка?
— Ква-ква.
— А мамка?
— Гир-гир-гир.

У МЛИНІ

— Ти що привіз?
— Лій.
— Трохи постій.
— А ти що?
— Мед.
— Ставай наперед.
— А ти що привіз?
— Горілку.
— Берись за мірку!

НЕМА ДОМА

Сусідка питає хлопчика:
— Івасю, мама вдома?
— Мами немає.
— А татко?
— Теж сховався.

А. Ментух. →

НАУКА ТА МИСТЕЦТВО

ТИПИ КАПІТАЛІСТИЧНИХ ДЕРЖАВ АЗІЇ, АФРИКИ ТА ЛАТИНСЬКОЇ АМЕРИКИ

Сучасний світ характеризується диспропорціями та контрастами. Відносяться вони до величезних диференціацій географічного середовища, господарського й суспільного рівня розвитку народів, які замешкують Землю. В залежності від ступеня розвитку, вирізняємо країни: індустріалізовані та відсталі в економічному відношенні. Ці останні називаємо країнами слабо розвинутими. Диспропорції та нерівномірність розвитку притаманні багатьом суспільствам Азії, Африки та Латинської Америки. Вимовним доказом диференційованого процесу розвитку між індустріалізованими капіталістичними державами, а тими, які розвиваються, є дані, що відносяться до числа населення й величини виробництва в тих двох групах країн. Біля 31% населення світу (країни розвинуті) виробляють 86,6% промислової продукції, а останні — біля 69% населення витворює заледве 13,6%. Диспропорції в практиці відображаються у величезній диференціації національного доходу, який припадає на одного мешканця окремих країн. Важко точно встановити границю, яка ділить країни світу на індустріалізовані та відсталі у господарському відношенні. До першої групи зараховується практично майже всі держави Європи, США, Канаду, Нову Зеландію. Австралію, Японію, Республіку Південної Африки, до другої — всі інші.

Сучасний світ здиференційований також під оглядом політичного та соціально-економічного ладу. Вирізняємо дві системи: соціалістичну та капіталістичну, а також держави, які не належать до жодної зі згаданих систем, знаходяться на різних етапах економічного розвитку. Називаємо їх країнами Третього світу. В цих державах можемо виділити дві концепції розвитку: капіталістичну та не капіталістичну. Держави, які репрезентують капіталістичну систему, вдосконалюють залишений їм колонізаторами метод максимального використання чужого капіталу та розвитку господарських контактів з Заходом. Рівночасно ведуть боротьбу, щоб ті контакти спирались на принципах рівності й приносили їм господарські користі. Концепція не капіталістична визначає особливу роль державі. Дозволяє краще використати невеликі господарські можливості, а також полегшує повну мобілізацію сил населення. Прихильники цієї політики хочуть максимально прискорити економічні перетворення, часто за рахунок послаблення своїх контактів з Заходом, щоб співробітничати з соціалістичними державами. Прагнуть так покерувати розвитком своїх держав, щоб з стадії передкапіталістичної перейти до соціалізму, пропускаючи капіталістичну стадію. Ці явища бачимо в Арабській Республіці Єгипту, Алгерії, Сірії, Танзанії та інших. Політична карта Азії, Африки та Латинської Америки різноманітна й барвиста. Кожний колір означає іншу державу. Кожна з тих країн має президента або короля, модерну столицю, армію та поліцію, свій гімн, а також ряд інших зовнішніх атрибутів незалежності. В багатьох випадках суверенітет тих держав має, на жаль, тільки формальний характер. Питання поділу державних систем капіталістичних країн, які розвиваються, це дуже складна та дискусійна проблема. Справа в тому, що в державах, які розвиваються, часто виступає не один пануючий клас, а нерідко союз двох або більше.

Виходячи з цієї точки погляду можемо розрізнити:

— феодально-буржуазійні держави, в яких засоби виробництва належать до поміщиків і буржуазії, а феодальний клас держить в своїх руках політичну владу;

— буржуазійно-поміщицькі держави, де буржуазія та поміщики диспонують головними засобами виробництва та діляться політичною владою;

— буржуазійні держави, в яких засоби виробництва та політична влада належить до буржуазії;

— держави союзу народних сил, в яких влада спирається на «народному фронті», зосереджує патріотичні елементи народної буржуазії, інтелігенцію та політичні й професійні союзи трудових мас сіл та міст.

Тепер коротко схарактеризуймо окремі типи держав: у феодально-буржуазійних державах вирізняємо конституційні й абсолютні монархії. До конституційних монархій належить Марокко, Іран, Ефіопія, Йорданія, Непаль, Лаос і Сиям. До абсолютних монархій зачислюємо Саудийську Арабію, Кувейт, Катар, а також малі держави на Арабському півострові. В конституційних монархіях головою держави, а рівночасно начальником збройних сил є король. До його конституційних узаконнень належить також вирішування справ війни й миру, укладання міжнародних порозумінь та трактатів, видавання декретів, безпосередній вплив на склад та існування парламенту. До складу парламенту входять дві палати: нижча й вища. Істотні різниці між монархічними режимами полягають, між іншим у тому, що, наприклад, в Ірані й Ефіопії сенаторів особисто визначає цісар, а нпр. в Марокко цісар визначає $^1/_3$ палати. Спеціальні електорські колегії обирають $^1/_4$ депутатів, а $^2/_3$ — загальні вибори. Жінки, подібно як поліція, військо, королівська сім'я, особи засуджені тощо, особи в яких члени сім'ї за кордоном, не мають права голосу. Не означає це, що поліція, військо й королівська сім'я не виконують влади. В більшості конституційних держав існують монопартійні системи, нпр. в Ефіопії єдина легальна партія — це Національно-патріотичний союз, який у 1934 р. був покликаний цісарем. В Йорданії — Арабський конституційний блок, заснований королем у 1956 р. і в Непалі та Кувейті діяльність політичних партій «конституційно заборонено». В усіх монаріях господарський розвиток спирається на державному капіталізмі. Явище це виступає майже в усіх державах, які розвиваються. Зв'язане воно з відроблюванням запізнень в господарському розвиткові. Тому-то держави, які розвиваються, стараються обминути ранні фази капіталізму та зараз вступають у фазу державного капіталізму. Державна влада в тих

О. Архипенко.

країнах — це знаряддя капіталістичної акумуляції. Вона керує процесом інвестиційним і впливає та рішає про поділ національного доходу. В Ірані до держави належить 170 з 300 найбільших фабрик, а сектор державний розвивається найскоріше. В Кувейті вся земля, всі підприємства — це власність держави. На тих державах спирається неоколоніальна політика, яку ведуть імперіалісти, щоб зберегти експлуатацію колоній та напівколоній.

У буржуазійно-поміщицьких державах влада належить до буржуазії та поміщиків. В цій групі вирізняємо демократичні республіки за системою президентської, або кабінетно-парламентарної влади олігархічні режими, а також фашистські військові диктатури. В Латинській Америці переважає, на зразок конституції США, форма президентського уряду. Президента обирають у безпосереднім або посереднім голосуванню. Президент визначає, або відкликує міністрів, які перед ним відповідають за свою діяльність. В своїх руках він має великі компетенції, які діють разом з парламентом. В Азії та Африці виступає система кабінетно-парламентарного уряду (нпр. Індія). Великі колоніальні держави намагалися сформувати державні системи країн, які визволялися на зразок метрополій. Республіки з системою олігархічної влади вирізняються тим, що під офіційною фасадою республіканських інституцій криється їх реакційний, суспільний зміст. Більшість олігархічних режимів, це військово-поліційні диктатури з фашистськими методами влади.

О. Архипенко. Жінка з вієром. 1914 р.

В державах фашистських військових диктатур, як нпр. у Гватемалі, Бразілії, Уругваю, Аргентіні всі політичні партії розв'язані, громадянські права відстрочені, влада переходить у руки реакційного корпусу та поліції, впроваджується «стан винятковий», який стає станом «ненормальним», поліція дістає нічим не обмежену владу над громадянством.

Державами національної буржуазії називаємо країни, в яких влада належить до дрібної й середньої промислової, торговельної та сільськогосподарської буржуазії, а також до націоналістично настроєних військових кіл. В цих державах переважає державний капіталізм. Захопивши в свої руки державну владу, буржуазія зосередила основну масу засобів виробництва. Вона, подібно як і феодальна верхівка, є прислужницею іноземного капіталу. Національна буржуазія, яка терпить від іноземного капіталу, бере участь у боротьбі проти імперіалізму за національне визволення народних мас. У країнах, що звільнилися від гніту іноземної буржуазії та стали на шлях самостійного розвитку, більша частина національної буржуазії, яка дійшла до влади, на сучасному етапі у своїй зовнішній політиці бореться за

зміцнення самостійності та незалежності своїх країн. У буржуазних державах можемо вирізнити три типи державних систем, а саме: тоталітарні, автократичні та демократичні. До представників типових тоталітарних режимів належить: Лівія, Судан, Уганда, Республіка Заїр. Спільна їх особливість — це тотальний терор, спрямований проти всіх опозиційних сил з професійними спілками включно, патологічний націоналізм, з'єднаний з урядовим, релігійним фанатизмом; а також завзятий антикомунізм і антирадянськість. Вербальний антиімперіалізм має майже виключно демагогічне значення. Він спрямований лише проти найслабших імперіалістичних держав, не торкається, нпр. США. Головне його вістря спрямоване проти нацменшостей у своїй державі. В Уганді, нпр. 7000 британських громадян представників білої раси посідає найкращі землі, загарбані ще в період колоніалізму, зате угандський режим усунув британських громадян і угандійців з азіатським походженням. Автократична система різниться від тоталітарного режиму підходом до сил крайньої лівиці у власній державі та країн соціалістичного табору. До представників автократичної системи належить Перу, де армія держить в своїх руках монополь політичної влади, але певні сили крайньої демократичної лівиці мають можність легальної діяльності. Вони спрямовують головну атаку проти імперіалізму, а також проти великої та середньої комирадорської буржуазії та поміщиків. В боротьбі за реформу умовно попирають представників влади, автократичні режими пробують визволити край з-під неоколоніальної залежності, але їх боротьба послідовна. В своїй закордонній політиці вони коливаються між імперіалістичними державами, а соціалістичною системою. Можна сказати, що суть націоналістичної політики бюрократичної буржуазії зводиться до утримання суспільних конфліктів в стані рівноваги. Проводяться земельні реформи, але не ліквідується поміщицького класу, націоналізується велику та середню промисловість (як нпр. в Єгипті), однак не позбавляється буржуазії доходу зі знаціоналізованих галузей господарки. Вся політика реформ, як і цілість суспільної політики держави, служить зміцненню націоналістичної влади буржуазії. Демократичні системи держав національної буржуазії видаються найбільш «оптимальними» з точки погляду трудового народу міст та сіл. У ситуації, коли маси не спроможені змінити співвідношення сил на свою користь, дозволяють на проведення багатьох структурних реформ, а одночасно на збереження традиційних громадянських прав — здобутків буржуазно-демократичної революції. Типовими при-

І. Марчук. Ярослав Мудрий

кладами демократичних систем в державах національної буржуазії може бути Іран та Сірія. Національна буржуазія неспроможна сама реалізувати програми структурних реформ, тому організує маси та старається про політичну допомогу репрезентантів трудових мас у своїй країні, а нерідко звертається за допомогою до держав соціалістичного табору. В боротьбі з неоколоніалізмом та його внутрішніми підпорами, багатою буржуазією, поміщиками, національна буржуазія організує «народний фронт», щоб усіма силами паралізувати опір реакції.

Держави союзу народних сил — це такі країни, в яких владу виконують народні сили. До їх складу входять: професійні та політичні організації, патріотична інтелігенція, частина поступової державної буржуазії, офіцерські кадри національної буржуазії. Різниці між державами союзу народних сил, а державами національної буржуазії можна би окреслити так: у державах союзу народних сил народні маси стаються активним підметом політики, а не тільки її предметом, однаково в питанні мети соціальної політики, а також її сил моторичних; соціальні проблеми розв'язується в них не «маніпуляційними» методами, але в залежності від співвідношення сил у союзі. Держави союзу народних сил стають гегемоном усіх незалежних держав у боротьбі з неоколоніалізмом, вимушують на імперіалістичних монополях та державах зміну політики, поносять кошти та тягар тієї боротьби; держави союзу народних сил проломлюють застій держав «відсталої зони».

До держав тієї групи можна зарахувати: Гвінею, Конго-Браззавіль, Алгерію та Чілі.

Опрацював Євген Фіцак

Треба багато вчитися, щоб усвідомити, що знаєш мало.

М. Монтень

ЄВРОПЕЙСЬКЕ ЕКОНОМІЧНЕ ТОВАРИСТВО НА НОВОМУ ЕТАПІ

Засноване 1957 року Європейське економічне товариство (ЄЕТ), як міжнародне державно-монополістичне об'єднання країн, в якійсь мірі здійснило давні плани багатьох політичних діячів Західної Європи. Ще до першої світової війни німецький імперіалізм мріяв про створення «Центральної Європи». В часі першої світової війни появився проект Сполучених штатів Європи, а між війнами — план «Пан-Європи», якого автором був французький міністр А. Бріанд.

Однак щойно 1952 року вдалося створити першу спільну економічну організацію капіталістичних держав Європи, що була предтечею сьогоднішнього ЄЕТ. Було це Європейське об'єднання вугілля та сталі (ЄОВС), до якого ввійшло 6 західноєвропейських країн, пізніших засновників ЄЕТ: Франція, ФРН, Італія, Бельгія, Голландія та Люксембург. Його основною метою було зміцнення воєнно-металургійної бази Північно-атлантичного пакту. В 1953—1954 роках знесено митні кордони для вугілля та сталі, створюючи в цей спосіб спільний ринок для цих товарів. Наступного, 1955 року, міністри закордонних справ ЄОВС на конференції в Мессині вирішили прийняти проект країн Бенелюксу про створення «Спільного ринку» для всіх товарів. Остаточно угоду про створення ЄЕТ підписано 25.III.1957 р. в Римі (Римський договір). Договір після ратифікації парламентами країн-членів ЄЕТ увійшов у життя з днем 1 січня 1958 року. Рівночасно підписано договір про створення Європейського об'єднання атомної енергії (ЄОАЕ).

Восени 1971 року в Брюсселі підписано угоду про прийняття до

ЄЕТ Англії, Данії, Норвегії та Ірландії. Протягом 1972 р. вирішувався в цих країнах остаточний їх вступ до «Спільного ринку»: в Данії та Норвегії були проведені референдуми, в Англії — голосування в парламенті. В результаті від участі в ЄЕТ відмовилась Норвегія. Від 1.I.1973 р. в склад «Спільного ринку» входить 9 країн.

Метою заснування ЄЕТ була ліквідація митних кордонів та створення «Спільного ринку». Римський договір визначає такі цілі ЄЕТ, як всесторонній розвиток економічної діяльності, систематичний і гармонійний розвиток, піднесення життєвого рівня і зміцнення зв'язків між країнами-членами ЄЕТ. Здійсненню цих планів має служити «Спільний ринок», що полягає на:

скасуванні всіх митних зборів і кількісних обмежень між країнами-членами ЄЕТ,

встановленні спільного митного тарифу і ведення спільної торговельної політики супроти третіх країн;

ліквідації між країнами-членами ЄЕТ перешкод для вільного обміну людей, капіталу та послуг;

встановленні спільної політики в ділянці транспорту й сільського господарства;

узгідноюванні економічної політики країн-членів ЄЕТ.

Керівними органами ЄЕТ є Рада міністрів, Європейська комісія, Асамблея («Європейський парламент») і Трибунал (суд). Рада міністрів ЄЕТ координує спільні принципи економічної політики, схвалює бюджет і гонорари для персоналу ЄЕТ. Європейська комісія, як виконавчий орган опрацьовує внески в справах політики ЄЕТ, виконує нагляд над виконанням рішень Римського договору і постанов органів та установ ЄЕТ, сама схвалює постанови та рішення, опрацьовує однорідні митні тарифи. Європейський парламент покликаний до контролю діяльності ЄЕТ, а Трибунал (суд) — до вирішування справ правильної реалізації та інтерпретації договору, а також розглядає він скарги країн-членів РЕВ.

Крім згаданих органів в ЄЕТ діють допоміжні дорадчі установи (Суспільно-економічний комітет, Валютний комітет), кредитні установи (Європейський інвестиційний банк, Європейський суспільний фонд, Європейський фонд розвитку заморських територій) та видавництва (Офіційний інформатор Європейських товариств — це Бюлетень ЄЕТ і різні статистичні бюлетені).

Реалізація спільної економічної політики не проходить гладко, але натрапляє на перешкоди, яких основною причиною є вузькі національні інтереси поодиноких країн-членів ЄЕТ. Вже на початку існування «Спільного ринку» появилися суперечності між капіталістичними монополіями та поодинокими країнами, головно між Францією та ФРН. ФРН стреміла до повнішого політичного об'єднання та надання установам ЄЕТ таких понаднаціональних уповноважень, щоб їх постанови зобов'язували всіх членів ЄЕТ. Натомість Франція весь час виступала проти політичної інтеграції і боронила принципу однодумства при розв'язуванні всіх питань. Іншою причиною розбіжностей є сільськогосподарська політика та торгівля сільськогосподарськими продуктами. Франція хотіла б мати монополь на ринку цих продуктів, проти чого виступає ФРН та інші країни ЄЕТ.

В результаті цих та інших суперечностей інтеграція західноевропейських країн, якій сприяє з черги об'єктивний розвиток економічних процесів, крім багатьох досягнень, не може розв'язати цілого роду складних проблем. До безсумнівних досягнень слід зачислити реальне здійснення митної та торговельної унії, якої вплив на світову торгівлю є очевидний. Суперечності поглиблюються та наростають також між країнами ЄЕТ а іншими країна-

ми, зокрема США та західноєвропейськими державами. Вже 1964 року у відповідь на створення «Спільного ринку», 10 західноєвропейських країн створило іншу економічну організацію Європейське об'єднання вільної торгівлі (ЄОВТ). Після вступу Англії, Данії та Ірландії до ЄЕТ число членів ЄОВТ зменшилось до 7, з якими 1972 року ЄЕТ підписала договір про створення до 1977 року т.зв. стрефи вільної торгівлі між 9 країнами ЄЕТ і 7 країнами ЄОВТ, що до певної міри злагодить суперечність між тими країнами.

Невеликі ефекти західноєвропейської інтеграції в ділянці конюнктурної, транспортної, енергетичної та соціальної політики, немає й надалі порозуміння в сільськогосподаській продукції. Виникли навіть прояви дезінтеграції в діяльності Європейського об'єднання вугілля: сталі та Євратому.

Мимо цього на Паризькій конференції в жовтні 1972 року схвалено проект дальшого напрямку інтеграційних процесів, які від спільного ринку повинні поступати до повної економічної, а потім і політичної інтеграції. Іншими словами: торговельна унія повинна перемінитися на валютно-економічну, а ця в політичну, що повинно наступити до 1980 року. Багато політиків сумнівається, чи вдасться здійснити валютну унію до 1973 р., а дальше політичну унію, якщо на перешкоді стоїть невдоволення суспільства, як і політичні суперечності між країнами-членами ЄЕТ.

Створення ЄЕТ відображає боротьбу в капіталістичному світі, а одночасно — це є спробою протиставитись світовій системі соціалізму.

ЄЕТ намагається вести неоколоніальну політику в малорозвинених країнах. **С. З.**

У сонця є один недолік: воно не може бачити самого себе.

Сократ

ПОЛЬЩА В ПОЕТИЧНІЙ ТВОРЧОСТІ МАКСИМА РИЛЬСЬКОГО

В українській радянській літературі визначним явищем є багатогранна творчість Максима Рильського. Широковідомий за рубежами Радянської України як талановитий поет, оригінальний перекладач, видатний літературознавець та знаменитий публіцист, Максим Рильський багато зробив для зближення демократичних літератур польського й українського народів.

Визначною подією в зміцненні зв'язків дружби польського й українського народів було признання Максимові Рильському за заслуги в цій ділянці звання почесного доктора Ягеллонського університету в зв'язку з ювілеєм 600-річчя його існування.

В творчості Максима Рильського дуже важливе місце займає перекладацька робота. В свідомості рядового поляка його ім'я зв'язане передовсім з перекладами на українську мову творів Адама Міцкевича, а зокрема «Пана Тадеуша». Признання це цілком справедливе, але бачити в Максимові Рильському тільки знаменитого перекладача Міцкевича, — це значить обмежувати його поетичну й перекладацьку творчість, присвячену Польщі, чи зв'язану з Польщею і з польською літературою.

●●●

В 1923 році М. Рильський почав працю над перекладом поеми А. Міцкевича «Пан Тадеуш».

Літературним відбиттям цієї праці є вірш «Човен» (1924) та публіцистичні висновки, в яких автор підкреслює необхідність ознайомлення українських читачів з геніальною поемою великого польського поета. Після чотирьох років «приємної праці» М. Риль-

ського вийшло перше видання поеми українською мовою.

Поруч з працею над перекладом «Пана Тадеуша», Максим Рильський вивчав життя і творчість польського поета. Про це свідчать перші спроби перекладання сонетів. Перший переклад М. Рильського «Акерманських степів» був вміщений в його вступній статті до перекладу «Пана Тадеуша», в якій, підкреслюючи великий патріотизм Адама Міцкевича, український поет вказував саме на цей сонет, як характерний для творчості відірваного в той час від Литви польського поета.

В 1929 р., згадуючи свою працю над перекладом поеми, М. Рильський написав вірш «І знов «Тадеуша» я розгорнув».

Другим видатним твором першого періоду, зв'язаним тематично з Польщею, була віршована повість М. Рильського «Марина», написана в 1927—32 рр.

М. Рильський в поемі «Марина» зображує життєву трагедію красуні-кріпачки, яка перетерпівши стільки горя, глуму та знущань зі сторони панів, перестає покірно коритися та мовчки терпіти наругу і зважується на полум'яний протест та стає гнівним і безстрашним месником за народні кривди.

Однак, крім головного героя Марини, в поемі показана в основному вірна критика життя польського панства на Правобережній Україні у першій половині XIX ст. В поемі виступають не тільки пани, але й панночки, які «глибоко» зітхають і розчулюються від ніжної музики і в цей же час дуже безжалісно б'ють своїх покоївок, а паничі, що чемно вклоняються своїм дамам і виголошують гучні риторичні фрази про народолюбство тоді, як на конюшні за їх наказом різками шмагають кріпаків.

В поемі М. Рильського розкривається життя двох протилежних таборів — панів та кріпаків. В негативному плані, з великою викривальною силою змальовані поетом образи польських панів-кріпосників Пшемиславських, Медниських, Замітальського, Карповича, Кутерноги і придворного поета Гибурція.

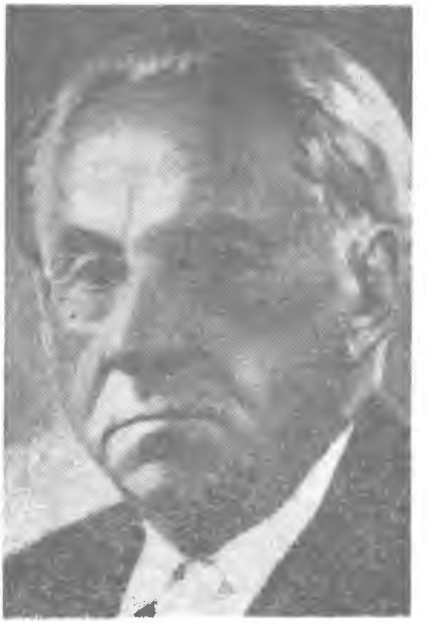

Коли панів змальовує поет негативно, то одночасно протиставляє їм з глибокою симпатією та співчуттям змальовані образи представників народу — Марини, Марка Небаби «оповідача невтомного» діда Наума, Кіндрата, діда Марка Небаби та інших.

Третя лінія творчого використання автором впливів і літературних традицій веде від Міцкевича через польські та народні українські пісні. Праця М. Рильського над перекладом «Пана Тадеуша» допомогла в змалюванні життя і розваг польських панів — кріпосників, а вивчення українських народних пісень допомогло авторові поеми розкрити справжні відносини між «добрими» панами та кріпаками.

В 30 роки увагу М. Рильського привертає постать польського композитора, великого Шопена. Вия-

вом цього став написаний у 1934 р. досконалий вірш «Шопен».

В цьому творі поет з великою любов'ю та теплотою малює яскравими барвами портрет Шопена в такт його вальса. Музика Шопена стає натхненням поета.

Шопена вальс, пробриньканий невміло
На піаніно, що, мовляв поет, —
У неладі «достигло ідеала» —
О! даль яку він срібну відслонив
Мені в цей час вечірньої утоми,
Коли шукає злагідніле серце
Ласкавих ліній і негострих фарб,
А десь ховає і жагу, і пристрасть,
І мрію, й силу, як земля ховає
Непереборні порості трави...

На велику поетичну майстерність цього твору безпосередній вплив мала творча праця Максима Рильського над перекладом «Пана Тадеуша» Адама Міцкевича.

Українського поета титанічною силою поетичної майстерності притягали вже з дитячих років образи «Гри Войського на розі» та «Концерту Янкеля» з «Пана Тадеуша». Саме від їх перекладу на українську мову почав М. Рильський творче знайомство з польською літературою.

Вірш «Шопен» поруч з «І знов «Тадеуша» я розгорнув» є свідченням поглиблення й перенесення цього знайомства і на оригінальну поетичну творчість М. Рильського.

●●●

У воєнних поезіях М. Рильського характерне звертання до кращих традицій та до видатних синів народів світу Міцкевича, Байрона, Пушкіна, Шевченка, які невтомно протягом усього свого життя боролись за свободу та дружбу між вільними народами; сполучається в один згідний, великий заклик до боротьби з фашизмом.

Вірш «До поляків», написаний в 1941 р. є закликом поляків до боротьби, звучить сильно й повно, як може тільки звучати високопатріотичний і інтернаціоналістичний польський заклик «За вашу і нашу волю».

В своєму вірші «До поляків» український поет вказував на славні традиції цього заклику в житті польського народу і закликав поляків, тепер закованих ворогом, рвати ланцюги неволі:

Сини Міцкевича, Словацького, Шопена,
Сини Коперніка, заковані сини!
Рвіть ланцюги тяжкі! Хай згине тьма шалена,
Хай сяє голубінь народної весни!

У великій боротьбі з ворогом Польща не буде самітна. Поет вказує на братню сильну руку великої країни, яка незабаром прийде з поміччю мужнім полякам.

Погляньте: розцвіли нового дня ознаки!
Почуйте дружній стиск братерської руки!
За волю, за честь — усі до лав, поляки!
За діло правеє — до зброї, вояки!

У написаному 2 квітня 1942 р. вірші «Чаша дружби» Максим Рильський закликає всі слов'янські народи до невпинної, спільної боротьби з ворогом.

В цій загальнослов'янській боротьбі проти загарбників, беручи приклад з дружньої боротьби з ворогом радянських народів, візьме участь і польський народ.

Хай загине ворог наш лукавий,
Хай шумить єдним світлим шумом
Сивий Дніпр і срібноводна Вісла,
Вольна Волга в славному роздоллі,
Світ слов'янський — голубий Дунай!

●●●

Після закінчення війни зацікавлення Максима Рильського життям слов'янських народів, в тому числі й польського, ще більше зростає і поглиблюється.

Поет подорожує тепер по слов'янських країнах. В 1945 р. М. Рильський побував в Польщі, в складі радянської делегації бере участь в працях першого післявоєнного слов'янського з'їзду в Белграді (8—15.XII.1945 р.), навесні 1946 р. відвідує Прагу. Результатом цих подорожей є збірка віршів «Чаша дружби» (1946), написана як «Скромний дар великій справі єднання й дружби слов'ян». Епіграфом до своєї збірки поет бере слова Тараса Шевченка:

«Щоб усі слов'яни стали
Добрими братами».

На початку 1947 року Максим Рильський пише урочистий слов'янський гімн «Гей, слов'яни». Справі миру і дружби між народами присвячена також збірка поезій «Братерство» (1950).

У збірці «Наша сила», що вийшла у 1952 р., знайшовся цикл віршів «У молодій Польщі», зв'язаних тематично з перебуванням М. Рильського в Народній Польщі з нагоди відкриття у Варшаві пам'ятника А. Міцкевичу 28 січня 1950 р.

Цикл «У молодій Польщі», що складається з семи віршів — «У Варшаві», «Перед пам'ятником Міцкевичу», «Пам'ятник Коперніку в Кракові», «Любов Яровая» в Краківському театрі», «У Вроцлаві», «Дівчина в Закопаному», «Музей Леніна в Пороніні», — відтворює враження поета з подорожі по Польщі в 1950 р.

М. Рильський бачить Варшаву, яка невпинно відбудовується, розростається. Йому відомий героїзм Варшави в роки II світової війни. З глибокою пошаною, а одночасно й підкресленням цього великого героїзму населення польської столиці, український поет каже:

«І слави прапор твій достоїн,
Як варт безсмертя Сталінград».

В наступному вірші «Перед пам'ятником А. Міцкевичу», вдавшись до літературних асоціацій, зв'язаних з творчістю та діяльністю трьох слов'янських поетів — А. Міцкевича, О. Пушкіна та Т. Шевченка, — Максим Рильський стверджує, що разом із здійсненням в наш час ідеї дружби та братерства народів «не поржавіє з часом їх вічний вайдельотський спів».

«Дівчина в Закопаному» та «Музей Леніна в Пороніні» були написані під враженням відвіданих поетом Татр.

В першому вірші поет розкриває своє захоплення народним польським побутом. Малює образ вродливої польської дівчини.

...у гуральськім буйнім танці,
В золотім народнім строї,
На сніжистій верховині
Губалівської гори.

Згадуючи про своє перебування разом з Максимом Рильським в Польщі в 1950 р. литовський радянський поет Антанас Венцлова пояснює нам причини виникнення цього твору.

«Бачив я М. Рильського на вулицях зруйнованої Варшави, що відбудовувалась героїчною працею польських робітників. Бачив я його у Вроцлавській ратуші і на трибуні робітничого клубу вагонобудівного заводу. Але особливо запам'ятався мені поет в чудовому Закопаному, де ми побачили сніг, а поруч сонце і квітучі троянди. Вільного вечора сиділи в ресторані на високій горі Губалувка, звідки Закопане, сповите сутінками, було схоже на золотий невід. З великим інтересом і захопленням спостерігав М. Рильський танці гуралів, прислухався до їх пісень, в яких часто згадувалось ім'я народного героя Татранських гір «що урівнював всіх людей» — Яносіка. Поета дуже зацікавили місцеві народні звичаї, пісні і танці з їх неповторним, нестилізованим народним примітивізмом і красою, з національним гірським вбранням та топірцями».

З циклом «У молодій Польщі» є тематично споріднений, пізніше написаний вірш «Татри» (1952). Розкривається в ньому тема дружби польського і українського та інших радянських народів. Вірш починається ліричним вступом, присвяченим природі польських Татр, після чого поет звертається до історичного минулого — часів польського Яносіка і українського Довбуша:

«Це тут, не шукаючи просік,
На дикому схилі Карпат
Гуляв колись мужній Яносік,
Одважного Довбуша брат».

В дальших строфах вірша М. Рильський переходить від славних подій минулого до безсмертя сучасності. Поет оспівує постать Леніна:

«Він правді дивився у вічі,
Нещадно він кривду разив
І польські ряди робітничі
Зближав до російських рядів».

Новим віршем, в якому до певної міри відсутні літературно-наукові асоціації, є написаний у 1953 р. твір М. Рильського «Польському народові». Поет звертається в ньому до поляків з палким новорічним привітом від українського народу:

Прийміть у день щасливий цей,
Щоб разом нам радіти,
Щоб наших дихання грудей
Було в єдине злите,
Привіт Шевченкових дітей,
Міцкевичеві діти!

Згадуючи минуле польського народу, повне горя й страждань, поет протиставляє йому нову добу будови соціалізму:

Де «вільний наймит» лан орав
Для ситого магната,
Де визиску батіг свичав,
Немов змія проклята,
Живе свідома власних прав,
Республіка багата.

У вірші «До Польщі», який ввійшов до збірки поезії «Сад над морем», поет в збагаченому світлі змальовує життя демократичної Польщі, він виявляє безпосередній, без публіцистичної декларативності, підхід до розроблення теми дружби польського і українського народів.

Максим Рильський два рази відвідав Польщу у 1956 р. і з цим періодом зв'язані два вірші поета «На концерті «Мазовше» та «Желязова Воля». Багатство барв та кольорів, помічене поетом на концерті, у вірші передане та відтворене головним чином через оригінальні порівняння, метафори та вміле використання епітетів:

Барвисті строї морем розлились,
Неначе квіти весняних узлісь,
В сумні пісні вплелися жартівливі,
Народне серце билося у співі —
Те, що у муках билося колись.

Численні подорожі М. Рильського (Білорусія, Литва, Польща, Болгарія, Франція, Бразілія) відбилися у збірці його поезій «Далекі небосхили», що вийшла у 1959 році.

В усіх віршах цієї збірки провідною є ідея інтернаціоналізму. Цикл поезій «Книга про Францію» (1957) відкривається «Серцем Шопена».

В кінці травня 1957 р. М. Рильський, їдучи до Парижа, затримався з товаришами у Варшаві.

«У Варшаві, — писав він, — були годин зо три, що й дало нам змогу поїздити по місту, де я, як «варшавський старожид», показував супутникам і чудесні парки в Лазенках та при Бельведері, і мальовничу Віслу, і подарунок радянського народу народові польському — Палац культури. Бачили ми і церкву, де в стіні замуроване серце Шопена».

Будучи вже в Парижі, М. Рильський свої враження з Варшави передає віршем:

Є церква у Варшаві. Там стіна
Ховає Польщі й людськості святиню —
Шопена серце. Голосно луна
Своїм биттям те серце і донині.

В наступних строфах поет говорить про силу музики великого Шопена, «коли торкався клавіш Фредерік, то сам Міцкевич — сам Міцкевич плакав».

До збірки «Далекі небосхили» ввійшов також написаний у 1958 р. чудовий вірш «Польщі».

В основу вірша покладене ствердження Максима Рильського, що він у Польщі дружби скарб знайшов на все своє життя. Починаючи від усвідомлення собі цього простого, радісного факту, через розкриття своїх спостережень та вражень, навіяних глибоким знанням польської літератури й культури, що нерозривно переплітаються, доповнюються образами сучасного життя соціалістичного польського народу, згадуючи про свою дружбу з сучасними польськими поетами — «гарячим як свіжа рана» Юліаном Тувімом та Владиславом Броневським — М. Рильський створює повнокровну картину життя демократичної країни, якій поет бажає всього найкращого:

Сонце в нас одно — і шлях єдиний,
Тож прийми цей голос з України,
Братня Польще! Хай тобі щастить
Будувати, сіяти, творить,
Нехай буде в тебе дім багатий
Сяйвом книг, картин, пісень і статуй,
Хай тебе твоя доба нова
Золотим вінком оповива!

Відвідуючи у червні 1958 р. Білорусь, Максим Рильський, між іншим, побував в місцях, зв'язаних з життям і поетичною творчістю молодого Міцкевича. В циклі віршів «На братній землі», присвяченому білоруським друзям, знайшлись також три сонети: «Міндовгів замок», «Камінь філаретів», «Мариля».

В першому сонеті «Міндовгів замок» український поет відтворює почуття задуми, яке оволоділо ним, коли оглядав він сірі руїни славного, оспіваного Міцкевичем в героїчній поемі «Гражина», замка старих литовських князів, а одночасно відзначає, що саме тут, в Новогрудку, колишній литовській столиці, «уставали буревійні дні» історії «двобоїв» литовців з хрестоносцями.

В другому сонеті розгортається поетом спомин про волелюбне студентське товариство філаретів (любителів чесності), до якого належав Міцкевич.

В сонеті «Мариля» М. Рильський говорив про силу впливу Марилі Верещак на поетичне зростання польського поета. Відвідуючи колишній маєток Верещаків в Пугановичах та захоплюючись альтанкою, утвореною шістьма липами, де зустрілась Мариля і закоханий молодий Міцкевич, поет вклоняється

...густолистим липам,
Де запалала гострим смолоскипом
На цілий світ поетова любов.

В кінці 1959 р. вийшла нова книжка поезій М. Рильського «Голосіївська осінь» (лірика 1959 року).

З 14-ти віршів книжки «Голосіївська осінь» 5 було написаних в Польщі під час перебування М. Рильського на науковій сесії на честь Ю. Словацького у Варшаві в 1959 році. У вірші «Ми сиділи в Гданську» поет торкається дискусії про красу та мистецтво в зв'язку з тим, що дехто з молодих літераторів заперечував розуміння земної краси в нову «добу космічної ракети». Чутливий на красу природи і людського життя поет вдається до риторичного заклику:

Може, це архаїка, дурниці,
Атавізм, дикунство, примітив,
Та сьогодні голосок синиці
Душу всю у мене оповів!

В іншому, пізніше написаному вірші, поет заявляє:

Любити можна
Поезію в добу ракет,
Бо дивна річ, людина кожна
Якоюсь мірою поет.

●●●

Ми бачимо, що зацікавлення Польщею, польською культурою, зроджене ще в дитячі роки в батьківському середовищі і посилене в роки праці над перекладом «Пана Тадеуша», згодом у Максима Рильського поглиблювалось, приводячи до детального ознайомлення з життям польської країни та вивчення її культурно-літературної традиції.

Максим Рильський є автором 25 (до 1963 року) оригінальних творів, присвячених польському народові, або ідейно зв'язаних з життям Польщі. З цього числа 6 віршів та і поема були написані до війни, а 18 віршів — у післявоєнні роки, що свідчить про постійне поширення польської тематики в творчості поета.

Тема дружби і братерства українського і польського народів є однією з провідних тем в літературній творчості та громадській діяльності Максима Рильського.

Польща в його поезії — це передовсім країна великих розумних людей: Адама Міцкевича, Фридеріка Шопена, Юліуша Словацького, Ярослава Домбровського, Марії Конопніцької, Яна Матейка, Станіслава Виспянського, а в наш час — Юліана Тувіма та Владислава Броневського. Це братня країна, в якій український поет знайшов скарб дружби на все своє життя.

В. Починайло

Трапляється... буває часом...
Частує гірко доля злом:
І бекаєш, і ходиш вихилясом,
Опудалу дурному б'єш чолом.
З афоризмів М. Годованця

УКРАЇНСЬКИЙ ФОЛЬКЛОР У ТВОРЧОСТІ ПОЛЬСЬКИХ КОМПОЗИТОРІВ

Українська народна пісня займає вже здавна зовсім особливе місце у всесвітній фольклорній скарбниці. Її величезне мелодичне багатство, ритмічна різноманітність та оригінальність ладових особливостей притягували і притягують постійно загальну увагу. Тому й не дивно, що українською народною піснею почали цікавитись вже 2 сторіччя тому назад знатоки, вчені-фольклористи, дослідники, що стали записувати її та вивчати, а композитори брали її за основу різних жанрів професійної музики. Тут важно відмітити, що українською піснею захоплювалися не тільки свої композитори, але також багато музикантів і композиторів інших національностей. Проте до сьогодні ця проблема ще дуже мало вивчена.

Відомо, що в музиці Й. Гайдна, В. Моцарта, а також його сина, що довгий період часу проживав у Львові, зустрічаються українські народнопісенні інтонації. Великий Л. Бетховен вибрав популярну українську народну пісню «Їхав козак за Дунай» темою для свого камерного тріо. Неодноразово звертався до українських мелодій угорський класик Ф. Ліст. Наскільки ж більше любили українські народні пісні представники сусідніх до України народів, російські, польські, чеські композитори, які мали змогу ближче з ними познайомитись.

Російський композитор і критик О. Сєров першим написав наукову роботу «Музыка южнорусских песен» на основі дослідження українських наспівів. Окремі інтонації українських народних пісень проникають у творчість видатних російських класиків: О. Бородіна, М. Римського-Корсакова, П. Чайковського й інших.

Тісні культурні і мистецькі зв'язки між українськими і польськими передовими діячами розвиваються, починаючи з XVIII ст. і поступово розширюються все більше. В сучасному українському літературознавстві питання літературних взаємозв'язків польських і українських поетів і письменників минулого піднімались вже неодноразово; і на сьогодні досить глибоко вивчена творчість польських поетів, що писали українською мовою і обирали темами своїх творів події і образи з життя українського народу (Вервес, Гнатюк, Кирчів). А питання використання українських народних пісень і окремих їх особливостей творчості польських музикантів залишається й досі майже зовсім не розроблене.

Тим часом, як відомо з архівних джерел та історичних матеріалів, багато польських композиторів народжувались і довгі роки проживали на українських землях; знали й цінили українську народну творчість, історію, побут, легенди і пісні українського народу. Деякі навіть захоплювалися героїчними подвигами народних месників, борців за правду і справедливість і свідомо оспівували їх у своїх романсах, музично-драматичних творах та програмних інструментальних жанрах.

Отже, паралельно з існуванням т.зв. «української школи» в польській літературі XIX ст. ми можемо впевнено констатувати таку ж українську школу в історії польської музики.

Листаючи польську музичну літературу кінця XVIII і XIX ст., зустрічаємо чимало прикладів у творчості багатьох композиторів, в яких використані окремі звороти або й цілі мелодії українських народних пісень та ритми українських танців. Автори їх (а можна б назвати їх кілька десятків), переважно вихідці зубожілої шляхти, що проживали серед простого люду на Україні, навчались в українських учбових закладах Житомира, Переяслава, Крем'янця, Самбора, у Львівському та Київському університетах. Вони з дитинства спілкувались з українським народом, вивчали його пісні і думи.

Одним з перших найпопулярніших представників українського напрямку в польській музично-поетичній літературі можна вважати Томаша Падуру (1801—1871), який навіть своє ім'я змінив на український лад, назвавшись Тимком. Музично-поетична творчість Т. Падури здобула в І половині минулого сторіччя велику популярність, незважаючи на її не надто високу художню цінність. В його спадщині основне місце належить пісням-думам, які написані під впливом української пісенної творчості та оспівують в основному козацькі бойові походи.

Одночасно з Падурою треба назвати Грегора Відорта, домашнього співака і музиканта-теорбаніста польського графа Вацлава Жевуського. Він склав багато пісень на слова Т. Падури. Це перш за все панегірики на честь свого пана, серед яких швидко поширилась по всій Україні і Польщі «Пісня про Ревуху» («Як поїхав Ревуха на коні гуляти»...). Нащадки Грегора Каетан і Франц Відорти були теж співаками-музикантами. З останнім зустрічався М. Лисенко і слухав його спів. У своїй роботі «Народні музичні інструменти на Україні» Лисенко пише про спів Ревухи: «В ньому почувається епічний настрій, молодецтво, міцний гартований степовий дух лицаря... Зауваживши, що автор думки жив більш як 100 років тому і в подорожах із своїм паном Вацлавом Жевуським бував на Січі, міг дещо подібне почути від запорожців, то й не диво що так молодецький настрій виливсь у цьому найкращому номері його композиції. Сам приспів думки «Грай, море Чорне море», турецькі чи татарські вигуки «Галакгіда — гу» все тут до речі ілюстровано відповідною музикою».

З тієї ж самої праці М. Лисенка дізнаємося також, що на Україні широко спопуляризувалася в народі «Пісня про Кармелюка» («За Сибіром сонце сходить»...) до слів Т. Падури. Є припущення, що автором мелодії до цього вірша був поляк, Ян Комарницький. Про нього згадує Лисенко: «...прогайнувавши майже все своє добро, Вацлав Жевуський завів у своїй Саврані школу лірників, теорбаністів, бандуристів. Помічниками його були з літературного боку Т. Падура та Ян Комарницький. Вони складали пісні і думки про козаків-низовців». Т. Шевченко говорить у своєму «Щоденнику» про цю пісню, але змінює початкові слова на «Повернувся я з Сибіру», при чому додає, «що це рукопис мізерного Падури». Варто ще підкреслити, що ця мелодія Я. Комарницького у виконанні Відортів мала типовий характер мазурки, а в народі вона побутувала як широка епічного складу пісня: так вона й записана М. Лисенком.

Більш свідоме і глибоке зацікавлення українським фольклором спостерігається у творчості польських авторів наприкінці 20-х і особливо в 30-х роках XIX ст. В тому часі з'явилось в польській літературі багато творів на українську тематику; серед них: «Марія» А. Мальчевського (1827), «Замок Каньовський» С. Гощинського (1828), «Пісенька козацької дівчини» Б. Залеського (1829), «Дума про Вацлава Жевуського» Ю. Словацького (1832) і ін. Коли ж ідеться про український музичний фольклор, то тут в першу чергу треба назвати публікацію збірника Вацлава Залеського.

Wacław z Oleska „Pieśni polskie i ruskie ludu galicyjskiego. Z muzyką instrumentowaną przez Karola Lipińskiego". Львів, 1833. Неабияку цінність представляє факт, що у вступній статті до цього збірника В. Залеський пише з глибокою повагою про працю свого попередника польського етнографа і археолога Зоряна Доленгу-Ходаковського. В його роботі «О дохристианском словянстве» зібрано, як дізнаємось, 1631 пісень, з чого 1254 — українських, 199 — польських, 128 — білоруських, 49 — російських і 1 — чеська.

Цікаві зразки звертання до українських танцювальних ритмів зустрічаємо у п'єсах Юзефа Козловського (1757—1831), який родився у Вар-

шаві, а пізніше працював скрипалем у воєводи Стемпковського в Києві і вчителем музики у кн. Огінського. Козловський тільки частинно приналежний до польської музичної культури. В його спадщині пісні-романси, контрданси і інші танцювальні п'єси. В деяких з них знаходимо звороти притаманні українським танцювальним жанрам:

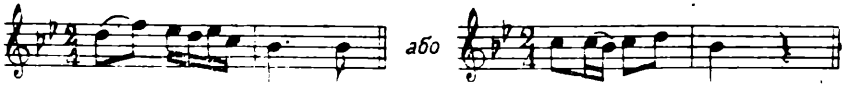

Багато прикладів використання українських народних тем знаходимо у творах Марії Шимановської і Карла Ліпінського; крім цілих мелодій зустрічаємо окремі українські народнопісенні інтонації, повищення IV ступені в мінорі, перемінність натурального і гармонічного мінору і ін.

Марія Агата Шимановська (1790—1835) відома піаністка і композиторка, учениця Ельснера, Курпінського і Фільда. Гастролювала вона з концертами в різних країнах Європи. Проживала у Львові, Варшаві, Києві і Петербурзі. Шимановська написала багато пісень до поезій А. Міцкевича і фортепіанних творів. У деяких використані українські теми. Так, наприклад, початок фортепіанної мазурки:

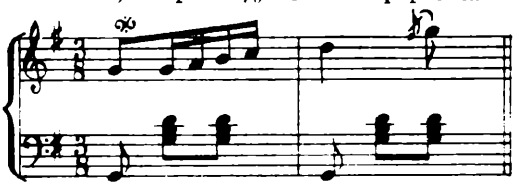

ідентичний з першою фразою української народної пісні «Ой під гаєм, гаєм, зелененьким». В драматичній баладі на слова Міцкевича «Альпугара», де втілено героїчний і мужній образ Альманзора, проходить рішуча мелодія популярної української пісні «Було не рубати зеленого дуба»:

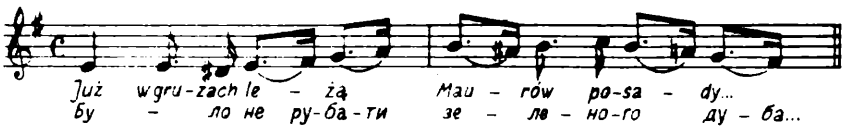

Відомий польський скрипаль, фольклорист і композитор Кароль Юзеф Ліпінський (1790—1861) народився в музикальній сім'ї. Був майже самоуком, проте гру на скрипці допровадив до такої віртуозної досконалості, що два рази в рр. 1818 і 1829 змагався з славетним Н. Паганіні. Серед творів Ліпінського знаходимо «Пісню козацьку», в якій автор влучно передав характер українських історичних пісень. Крім цього цікава його композиція «Спів до Німану», де в середньому епізоді використано звороти типові українській народній пісні:

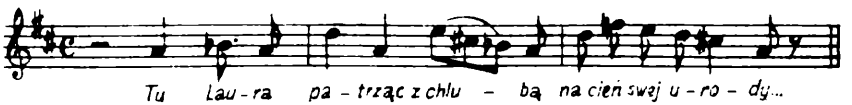

Також в його другому скрипковому концерті т.зв. Concerto militare введено українські теми. Побічна партія першої частини характеризується задушевним ліризмом і наспівністю, близькою багатьом українським народним пісням:

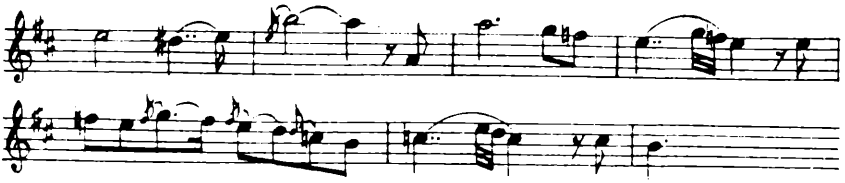

В основу другої частини цього ж концерту покладено мелодію західноукраїнської народної пісні «Ох, я нещасний, що маю діяти»:

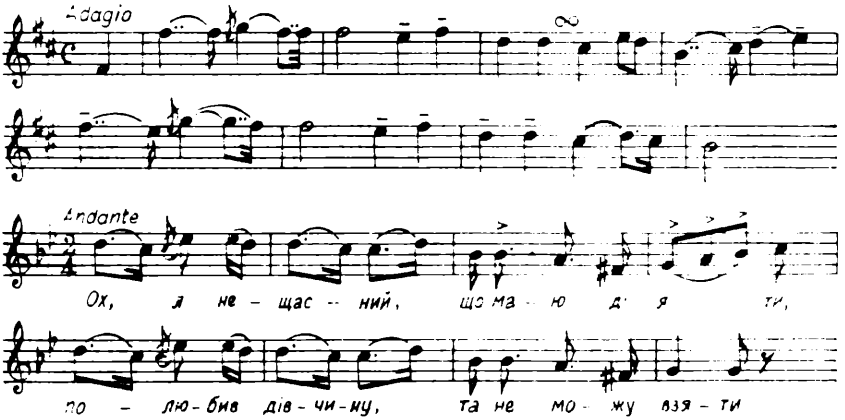

Доволі часто, свідомо чи можливо несвідомо, звертався до українського фольклору Ігнаци Коморовський (1824—1857). Композитор хворів туберкульозом; недуга швидко прогресувала і сповняла його безнадійним настроєм, що відбився майже в усіх його творах. Звертає на увагу його скорбна «Пісня масок» з поеми «Марія» А. Мальчевського для голосу з супроводом мішаного хору. Перша фраза цієї композиції збігається з мелодією української народної пісні «Їхав козак на війноньку»:

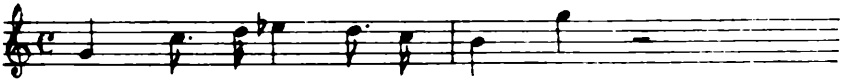

Також в його піснях-романсах «Східна пісня», «Туга дівчини» і «Зозулич» на слова Б. Залевського чуємо інтонації українських народних пісень:

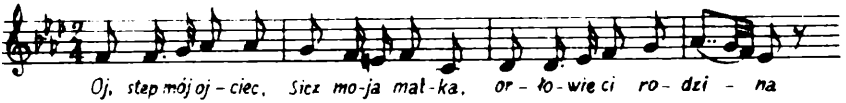

Цікаво, що думки критиків XIX ст. щодо музики І. Коморовського були прямо протирічні: Й. Сікорський називав його дилетантом, а Й. Кеніг писав у «Газеті Варшавській» 1857 року, що його романси відзначаються багатством мелодики і ритміки та свіжістю звучання. Далі той же критик признавав велику заслугу у створені пісень І. Коморовського, подібну С. Монюшкові.

Дуже близькі українській народній пісенності деякі твори Казімежа

Любомирського (помер 1871 р.), зокрема його дві «Думки» на слова Б. Залеського. В першій з низ «До гуслів» використані елементи української пісні «Чорнії брови, карії очі». Також у свою хорову композицію «Козацький похід» композитор ввів фразу відомої української пісні «Ой казала мені мати».

Неодноразово звертався до українського мелому Олександр Зажицький (1834—1895). Зокрема це відчутне в його романсі «Сумуючий співак» на слова Б. Залеського, в якому композитор використав не тільки у вокальній партії українські народнопісенні звороти, але й у фортепіанному супроводі застосував наслідування звуків волинки — особливо поширеного народного інструменту в західноукраїнських областях. Гру на цьому інструменті О. Зажицький міг слухати в Самборі або у Львові під час свого навчання в гімназії.

У музичній спадщині композитора Зигмунта Носковського (1846—1909) є також цілий ряд творів, пов'язаних з українською тематикою. З. Носковський — учень скрипаля А. Контського і композитора С. Монюшка — писав легко і багато; у нього: симфонії, симфонічні сюїти, камерні інструментальні твори, опери, кантати, хори та пісні. Українські народнопісенні джерела знайшли своє втілення в симфонічній поемі «Степ» і в цілому ряді пісень; серед них: «Ніч», «Стах», «Наші гуралі» на слова Ленартовича (пісня присвячена співакові А. Дідурові):

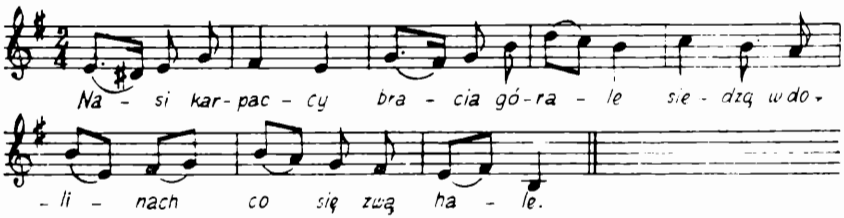

Багато уваги приділяв українським пісням Ян Галь (1856—1912). Музичну освіту здобув він у Варшаві, Кракові і Відні. Потім довгі роки працював педагогом музики у Львові. У нього понад 400 творів різних жанрів. Проте основне місце займають хори і пісні, багато з яких відзначаються українським задушевним ліризмом. Кращі з них: «Сивий коню» до слів А. Асника і «Туга» до слів М. Конопніцької. Цей солоспів присвячений всесвітньовідомому українському співакові Олександрові Мишузі, з котрим зв'язувала його щира дружба. В кадансі ми бачимо типовий для українських романсів незхідний рух до ввідного тону і оспівування тоніки:

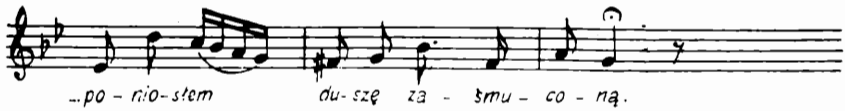

Українською пісенністю пронизана також творчість Зарембів Владислава Івановича і його сина Зигмунта. Заремби, подібно як М. Завадський і Й. Витвицький народились в польських сім'ях, але все життя прожили на Україні і почувались українськими композиторами. У всіх переважно фортепіанні твори, що виросли на молодіях і ритмах українських пісень та танців. Хоч образна інтонаційно-ладова і ритмічна своєрідність українських народних пісень не дістала в їх п'єсах відповідного розвитку, то все ж мелодична різноманітність і краса української пісні обумовила привабливість і популярність багатьох рапсодій, думок і чабарашок цих композиторів. У Зарембів, крім ін-

струментальних, досить чисельні вокальні твори. Владислав створив низку хорів на слова Т. Шевченка: «Якби мені мамо намисто», «Утоптала стежечку», «Калина» і ін., а Зигмунт займався в основному обробками українських народних пісень. Величезною любов'ю втішається по нині його концертна обробка пісні М. Кропивницького «Соловейко». Її майстерно розвинена вокальна колоратура, ефектні звукозображальні моменти та віртуозний фортепіанний супровід спричинились до того, що цей романс по праву зараховується до кращих зразків української вокальної лірики.

Вражає використання українського фольклору і в творчості Генрика Ярецького (1846—1918), учня С. Монюшка, диригента оперного театру в Познані, Львові та Кракові. Ярецький — автор великої «Травневої кантати», яку виконано вперше 1873 року на ювілейному концерті в Кракові, присвяченому М. Коперніку. Він створив цілий ряд опер, камерних творів і хорів. Серед них особливо цікава з уваги на поставлену нами проблему кантата «Дума українська» на текст однойменної поеми Ю. Словацького. Тут мова про щире кохання молодої пари, загибель дівчини під час татарського наїзду, і відчай молодого козака по втраті коханої. Вся 3-частинна композиція побудована на українських народнопісенних інтонаціях, а в останній частині використана мелодія загально любленої пісні «Ой не ходи, Грицю».

Отже прикладів на використання українських інтонацій в творах польських композиторів XIX ст. можна б привести ще багато. Ми нарочно не розглядали творчості видатних і всесвітньовідомих польських композиторів Ф. Шопена, С. Монюшка, М. Карловича, К. Шимановського і ін., в яких поставлена проблема могла б стати предметом глибокого музикознавчого дослідження, а зупинились в основному на творах маловідомих і забутих польських композиторів. Нам ішлось про те, щоб з'ясувати факти захоплення багатьох польських музикантів багатством і красою української народної творчості та ствердити незаперечний факт існування українського фольклорного напрямку у польській музичній літературі минулого сторіччя.

М. Б.

ПІВНІЧНОУКРАЇНСЬКІ ГОВОРИ В ПОЛЬЩІ

Більшість українців у Польщі — селяни, які вийшли з різних діалектних оточень і ще й досі користуються своїми рідними говірками. Їх мова, звичайно, підлягає впливам української літературної мови з одного боку та польської мови — з другого.

Українські говірки в нинішніх кордонах Польщі розташовані на території східних повітів Люблінського воєвідства, східних і південних повітів Ряшівського воєвідства, на території Гайнівського та Сем'ятицького повітів на Білосточчині, де поступенно переходять у білоруську мовну течію. Населення, яке говорило по-українськи, в границях Люблінського та Ряшівського воєвідств, переселилося частинно в 1945—1946 рр. на Радянську Україну. Воно перемішалося там, назагал, з українським населенням інших діалектних груп, головним чином, західних областей, що спричинилося до нівеляції діалектних прикмет, які люди привезли зі своїх рідних сіл та містечок.

Частина населення, носіїв українських діалектів в границях ПНР,

проживає на західних та північних землях Польщі. Можна, отже, говорити про українців, які користуються донині своїми діалектами, винесеними зі східних повітів Люблінського та Ряшівського воєвідств, на території Ольштинського, Гданського, Кошалінського, Щецінського, Зеленогірського, Білостоцького та Вроцлавського воєвідств. Тут мова населення підлягає сильним впливам не тільки української та польської літературних мов, але також на неї впливає мова сусідів, які говорять або місцевою польською говіркою (мазурською, кашубською, шльонською тощо), або польською чи українською говіркою принесеною з інших сторін. Тільки починаються дослідження цих українських діалектів, перенесених на територію мішану з точки погляду говіркових відношень (нам відомо про дослідження Броніслава Мороня в Ольштинському воєвідстві та Данути Ярчак — в Щецінському). Дослідження ці можуть нам вказати напрямок змін, які заходять чи заходитимуть у цих українських переміщених говірках.

Про якісь групи українських говірок можна говорити на тій території, де вони формувалися від давен-давна. Українські говірки на території Польщі можна поділити на кілька груп, а саме:

1. Підляські, які належать до північноукраїнського наріччя;
2. Перехідні від північних до південно-західних говірок;
3. Західні окраїни південно-західних говорів
   а) волинських
   б) наддністрянських
   в) надсянських
   г) бойківських
4. Північнолемківські.

Підляські говірки

Виступають вони в східній частині Люблінського та в південно-східних районах Білостоцького воєвідств. Мають вони особливо архаїчний характер. На півночі вливаються поступово в білоруські, на заході стикаються з чисто польськими говорами (мазовецькими). На сході за Бугом тягнуться поліські говірки, дуже близькі своєю системою до підляських.

Підляські говірки віддавна притягали увагу мовознавців та етнографів. Ще в XIX ст. почали появлятися збірки та праці, які вміщали тексти та описання цих говірок. Спочатку були це численні фольклорні матеріали, тексти, при яких лише принагідно сказано було щось про мовні властивості. До найбільш відомих належать публікації: К.В. Вуйціцького, „Zarysy domowe", Warszawa 1842, t. III, s. 265—353 rozdział „Ruś Podlaska"; А. Ріттіха Приложение к материалам для этнографии Царства Польськаго. Губернии Люблинская и Августовская, С.-Петербург 1864. Тут у розділі «Малороссы» подано характеристику народної культури українців і кільканадцять пісень. Н. Страшкевича, Устная народная словестность в Холмской и Подлясской Руси та Очерки быта крестьян Холмской и Подлясской Руси по народным песням у збірнику: «Памятники русской старины в западных губерниях», С.-Петербург 1885, Н. Янчука Малорусская свадьба в Корницком приходе Константиновского уезда Седлецкой губернии, Москва 1885; О. Кольберга, «Chełmskie». Obraz etnograficzny, t. I—II, Kraków 1890—1891; І. Бесараби Материалы для этнографии Седлецкой губернии, С.-Петербург 1903 тощо. В деяких з названих вище публікаціях подано короткі характеристики самої мови населення. Це були перші спроби описання українських підляських говірок.

Кость Михальчук, відомий український діалектолог, звернув увагу на ці говірки. Подав їх коротку характеристику та завважив, що: «з усієї території південноруського племені не зустрічаємо тепер ні одного кутка, в якому панувало б таке вавілонське змішання всіх наріч і говорів, яке маємо

саме на цій території. Без пересади сказати можна, що там майже кожне село поражає дослідника якимись неочікуваними особливостями мови» («Наречия, поднаречия и говоры южной России в связи с наречиями Галичины» в «Трудах этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край», С.-Петербург 1877, т. 7, 2, ст. 463).

Перед першою світовою війною підляським говорам присвятили мовознавці кілька статей (напр., С. Желеховський, Заметки о русских говорах Седлецкой губернии, Русский Филологический Вестник, т. 11, Варшава 1884, ст. 255—261; А. Д. Григорьев, О малорусских говорах Седлецкой губернии, Протоколы заседаний Словесной коммиссии московского археологического общества 30.I.1901). Крім згаданих статей вийшла ще монографія відомого тоді мовознавця В. Шимановського: «Звуковыя и формальныя особенности говоров Холмской Руси. Обзор с приложением образцов народных говоров», Варшава 1897. Матеріали до своєї монографії зібрав автор, передовсім, анкетним методом від місцевої інтелігенції. З території Підляшшя мав відомості з таких сіл, як Гусь, Заболоття, Росош, Ганна, Полюбичі, Вишничі, Рещинка, Любень, Городище, Сухава, Замолодичі, Орхувок та з сіл розташованих дальше на південь аж до тогочасного російсько-австрійського державного кордону. В цей спосіб опрацьована фонетика та морфологія не має більшої наукової вартості, однак дає нам орієнтацію про підляські та холмські говірки з кінця XIX ст.

Цікавий також звіт з наукової етнографічно-мовознавчої екскурсії до Константинівського повіту студента Е. Рудницького. Охоплює він села: Гнойно, Старий Бубель, Борсуки, Серпелиці, Заканалє. Зібрані там матеріали Рудницький передав А. Шахматову, а фонограми — в архів «Отдела Русского Языка и Словесности». В звіті звертається увагу на те, що народ сам називає свою мову «руською», «хахлацькою» або «простою». В звіті говориться про те, що в одному католицькому селі вдалося записати лише одну байку, люди бо перелякалися, що дослідження ці можуть мати якийсь зв'язок з дискутованою тоді справою «виділення Холмщини» (Н. П. Кондраков, Отчет о деятельности Отделения Русского Языка и Словесности Императорской Академии Наук, Сообщения ОРЯС И АН т. 87, С-Петербург 1910, ст. 31).

У міжвоєнний період дослідження цих говірок провадив, передовсім, В. Курашкевич. Були це дослідження на високому науковому рівні, відносилися, головним чином, до звукової системи говірок. Основою його праць були зібрані ним самим матеріали з сіл східних повітів Люблінського та Білостоцького воєвідств. Загальну характеристику також підляських українських говірок подає Курашкевич у статті: „Przegląd gwar województwa Lubelskiego", поміщеній у збірній книжці „Monografia statystyczno-gospodarcza województwa lubelskiego", Lublin 1932, t. I, s. 273—324. В. Курашкевич опрацював у деяких інших своїх розвідниках такі проблеми, як виникнення дифтонгів у північноукраїнських говірках, отвердіння приголосних перед давними е та і (1933, 1939). В одній зі своїх розвідок описав притаманні властивості українських говірок між Бугом та Нарвою, де вони починають переходити в білоруську мовну течію (1939).

Матеріали, зібрані В. Курашкевичем перед II світовою війною, послужили йому основою до кількох важливих статей про північні діалекти. В одному випадкові це опис говірки села Дратів під Ленчною (1947). В інших своїх працях мовознавець торкається таких проблем як: «мазурення» в українській говірці з-під Сем'ятич (1950), розвиток а після м'яких приголосних (1958), отвердіння приголосних (1963) тощо.

Українські діалектні матеріали

на Підляшші збирав у міжвоєнний період також відомий польський мовознавець Ян Токарський. До війни встиг він опублікувати лише одну статтю про систему голосних говірок з околиць Янова Підляського (1939). Після війни використав він свої матеріали до статті про відмінювання іменників в українських підляських говірках (1952). Стали вони також основою окремої книжки про фонетику та відміну говірки села Серпелиці, яке нині знаходиться в повіті Лосіце, Варшавського воєвідства (1964). У Серпелицях говориться зараз тільки по-польськи. Зібраний та опрацьований Я. Токарським матеріал має, отже, важливу історичну вартість.

У 1929 році надрукована була стаття П. Расторгуєва п.з. «Про польський та білоруський вплив на українські говірки колишньої Сідлецької губернії». Статтю поміщено в «Українському діалектологічному збірнику» т. II, ст. 199—209. Стаття спиралася на матеріалах, зібраних ще перед першою світовою війною.

Після II світової війни, крім згаданих вище праць проф. В. Курашкевича та Я. Токарського, почали появлятися розвідки про підляські говірки, основані на свіжому, вже після війни зібраному, матеріалі. Починаючи від 1955 року, Кафедра польської мови Університету ім. М. Кюрі-Склодовської в Любліні почала збирати діалектні матеріали до планованого мовного атласа Люблінського воєвідства. Взято до уваги тут також українські говірки. Програму до збирання діалектних матеріалів, т.зв. «квестіонаріуш» опрацював П. Смочинський (надрукована в Любліні 1965 р.). Інтенсивно матеріали ці збиралися, передовсім, в 1960—1967 роках. Зібрано тоді досить численний матеріал, участь у цьому брали, насамперед, С. Вархол та М. Лесів. Зібрано також матеріали з українських та мішаних сіл. Переховуються вони зораз в Закладі польської мови Інституту польської філології цього ж Університету.

Використовуючи свіжо зібрані матеріали, М. Лесів написав кілька розвідок, які торкаються таких проблем, як вплив наголосу на стягнення закінчень прикметників (1959), виняткове закінчення дієслів **-хмо** (1966), система відмінювання імен та дієслів в говірці села Коденець, Парчівського повіту (1962), польський вплив на українські говірки Підляшшя (1958) тощо.

Про говірки українсько-білоруського пограниччя на території Польщі писав М. Кондратюк. Обговорює він систему голосних Гайнівського повіту (1964). Про українські говірки Підляшшя писав також І. Ігнатюк в замітках друкованих у польському часописі «Єнзикознавца» (т. 4, Люблін 1968) та в «Нашій культурі» (Замітки про українські говірки на Підляшші, НК 1959 № 6).

Потрібні ще детальні дослідження над словництвом цієї території, про що ми дуже мало встигли довідатися. Потрібні також дослідження морфології та детальне опрацювання мовних українсько-польських взаємин на території підляських говорів.

Підляські говори відрізняються від сусідніх українських говірок ось такими властивостями:

1) Дифтонги (двозвуки), які постали на місці староукраїнських голосних **о** та **е** в закритих складах та староруського голосного званого «ять» під наголосом, напр., **куонь, вуоз, нуоч, хліеб, звіер** (пор. кінь, віз, ніч, хліб, звір) і т.п. Тільки т.зв. Луговики вздовж Бугу (м.ін. села: Сушно, Шумінка, Королівка, Ружанка) вимовляють у таких випадках **і** згідно з літературною нормою.

2) Давніше м'яке **р** стверділо в усіх майже позиціях, напр. **куру** «курю», **радок, урад** «уряд», **рабий, рика** «ріка», **подвіре** і т.п.

3) У частині підляських говірок, розташованих на крайньому заході, зберігаються ще від староруської епохи м'які **ть, дь, ль, нь, сь**

перед голосними **е** та **и** (і), напр. **коневі, великих, на уліці, ходіті, леміш** і т.п. (в інших українських говорах: **коневи, великих, на улици, ходити, леміш**).

4) Нестягнені староукраїнські закінчення збереглися у відміні прикметників, головним чином, тоді, коли на закінчення падає наголос, напр. слабáя, слабóє, слабúє, слабúї, слабýю, коли, однак, наголос падає на основу, закінчення це виступає у стягненій формі: **велíка, велíк-у, велíке, велíкі.**

5) В родовому відмінку однини прикметників жіночого роду виступає здебільшого характерне закінчення **-еї**, напр., **добреї, молодеї**, а в орудному однини — **-ею: добрею, молодею** тощо (пор. відому приказку: **«За дурнею головою ногам бида»**).

6) Закінчення 1-ої особи множини минулого часу **-хмо** зустрічаємо лише на невеликій території Парчівського та Володавського повітів, напр. **ходиліхмо, буліхмо, приносиліхмо** і т.п. Звідси цю частину підляських говорів народ сам називає «хмацькою мовою», а носіїв цього говору «хмаками».

7) В підляських говорах виступає своєрідна лексика: **вельме, одкуль** (-звідки), **міти** (-мати), **кульо** (-скільки), **тульо** (стільки), **хцу** (хочу) та багато інших.

Тут подано лише найбільш притаманні прикмети підляських говірок.

2. Перехідні говірки від північних до південно-західних

Перехідні говірки тягнуться між північними та південно-західними з заходу на схід, починаючи від території Холмського повіту та північних окраїн Грубешівщини. Притаманна прикмета цієї території — це змішання північноукраїнських мовних властивостей з південно-західними, напр. на місці давнього подовженого **о, е**, та «ять» під наголосом виступає тут **і**, як у південно-західних говірках; в ненаголошеній натомість позиції виступає **у, и**, як у північноукраїнських говорах, напр. **кінь, сніп** і **снупок, вечур, чобут, митла, бида, видро** тощо. В деяких місцях заховується ще звукосполучення **лі, ле** замість загальноукраїнського **ли, ле**, напр., **плечи, маленькій, рубилі, худилі...**, так, як у багатьох північноукраїнських говірках. Багато особливостей цієї території пов'язано з українськими говірками, які тягнуться на південь, хоч деякі в'яжуться з підляськими. Оце окремі слова, записані В. Курашкевичем в с. Бжезьно коло Холма: **нивістка, стіл, бельок в стині, попил, сидить на крислуви, ціп, ципильно, виритьоно, писок** (пісок), **вязати, везка сіна, вигун** (вигін), **міст, мусток, петюнка** (п'ятниця), **руздво, замуж вуддай** тощо (вибрано з книжки В. Курашкевича: «Zarys dialektologii wschodniosłowiańskiej z wyborem tekstów gwarowych", Warszawa 1954, str. 130).

Так окреслені українські перехідні говірки були досліджувані ще перед І світовою війною, про них знаємо дещо з праці В. Шимановського: «Звуковия и формальния особенности говоров Холмской Руси» Варшава 1897, про яку ми говорили вище. Цього говору торкалися також деякі праці В. Курашкевича публіковані в міжвоєн-

— Любий сусіде, позичте мені на вечір свій патефон.

— Ви хочете послухати платівки?

— Ні, я хочу хоч раз виспатися...

ний період та після II світової війни (дивись вище). Цю територію взято також до уваги в зв'язку з опрацюванням Мовного атласа Люблінського воєвідства в Університеті М. Кюрі-Склодовської. Для досліджень, вибрано кілька сіл, в яких населення розмовляло по-українськи або по-польськи.

З праць, які показалися в останні роки і були основані на свіжозібраному матеріалі, можна назвати нарис Г. Захарчук п.з. «Niektóre zagadnienia gwar ukraińskich w województwie lubelskim", „Językoznawca" nr 11—12, Lublin 1964, str. 175—185, що становить фрагмент її магістерської праці про холмські говірки. Історії цього говору торкається стаття М. Лесева про мову «тестаменту», списаного в Холмі 1648 року, в якому знайти можна багато рис характерних для цієї саме території («Слявія Орієнталіс» 1963, № 3).

3. Західні окраїни південнозахідних говірок

Далі на південь простягаються окраїни південно-західної групи українських говорів: волинські, наддністрянські, надсянські, бойківські.

А. Волинські говірки

Волинські говірки заходять частинно на територію Грубешівського та Томашівського повітів до річки Солокії на півдні. Основних праць, які відносяться до згаданої мовної території ПНР досі не було. Спорадично писали про них В. Шимановський, В. Курашкевич та Г. Захарчук. З цієї території опрацьовано говірки декількох сіл для Мовного атласа Люблінщини. Матеріал цей знаходиться в картотеці Закладу польської мови Університету в Любліні. Треба ще згадати про монографію Б. Сокальського п.з. „Powiat sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym, historycznym i ekonomicznym", Львів 1899, в якій на ст. 261—270 подано характеристику говірок, які входять до волинських говірок. Села ці знаходяться на нинішній території ПНР, а саме: Будинин, Хлоп'ятин, Довжнів, Городище, Гільче, Костяшин, Ліски, Лівче, Махнівок, Миців, Осердів, Переводів, Сулимів, Жинятин.

Найголовніші мовні властивості:

1) Наголошене **е** вимовляється ширше, подібно до **а**, напр. **замлю, по салах, траба, з дущам, стажкою.**

2) На початку слова перед голосними доходить найчастіше протетичний приголосний **г**, напр., **гулиця, готава, гочи, гінший, герати** (вулиця, отава, очі, інший, орати) і т.п.

3) У дієслівних формах теперішнього часу виступає закінчення **-ть** (м'яке т), напр., **ходить, робить**, на відміну від інших сусідніх говірок, в яких у цьому випадкові появляється **-т** (тверде): **ходит, робит, ходят, робят...**

4) Замість літературних форм займенників у родовому відмінкові **тієї, моєї, своєї** виступають тут форми з упрощенням, а саме **теї, меї, свеї**, так само замість форм орудного відмінка **тією, моєю, своєю** на цій території появляються **тею, мею, свею.**

Ряд інших системних властивостей цих говорів в'яжеться з усією групою південно-західних говірок української мови або з її частиною.

Михайло Лесів

— Чому я тебе не зустрічаю з цією милою блондинкою?
— Вона вийшла замуж.
— За кого?
— За мене...

БРАТСЬКІ ШКОЛИ

Сірійський учений Павло Алепський 1652 року відвідав Україну. І ось що його вразило. «По всій землі козаків, — писав він, — ми помітили прекрасну рису, що здивувала нас: усі вони, навіть більшість їхніх жінок і дочок уміють читати. Тут навчають грамоти всіх дітей, навіть бездомних та сиріт». Ніде, ні на Близькому Сході, ні на просторах Росії йому не доводилось більше цього спостерігати.

В XVI—XVII століттях Україна була вкрита братствами, а кожне братство утримувало школу та шпиталь. Суспільство тих часів розуміло й гостро відчувало потребу в освіті, як надійному засобі захисту проти експансії з боку польсько-католицької шляхти. Автор тогочасного полемічного твору «Пересторога» ясно бачив цю небезпеку експансії, якщо писав: «Давні ревнителі набудували багато церков і монастирів, щедро наділили їх майном, леч, що було найпотрібніше — шкіл посполитих — не фундували. Через це потомки, наукам не вчені, не змогли удержати політичної влади. Тому братства старалися для наук малих школу мати». Тогочасні братства не лише засновували школи, але й дбали, щоб мали вони підручники. Найміцніше львівське й віленське братства подбали про склади й надрукування граматики. Це було в першу чергу потрібне тому, що відомий єзуїт Скарга публічно твердив, ніби слов'янська мова не придатна для науки, бо не має правил і граматики.

Братські школи відзначалися виразним демократизмом. Вони були всім доступні. До школи міг поступити кожний, хто хотів, незважаючи на вік. В одному архівному документі занотовано таке свідчення: «вступив я до школи 1709 року п'ятилітнім хлопцем після смерті батька». До нас дійшли статути деяких братських шкіл. В них зазначалося, що в школі була повна рівність учнів. Хто краще вчився, хто більше знав, цей сидів вище тих, хто менше знав, хоч би здібний учень був найбіднішим, сиротою, чи з тих, хто примушений був добувати собі харчування, випрохуючи його по хатах. Такі порядки українських братських шкіл були зрозумілі далеко не кожному. Історик О. Єфименко в своїй статті, присвяченій братствам, наводить слова єпископа архангельського та холмогорського Варсонофія про школу, організовану його попередником: «Чего ради такая не по здешней епархии школа построена? Да и школам в здешней скудной епархии быть не надлежит. К школам имел охоту бывший здесь архиерей — черкасишка, ни к чему негодница». («Черкасами» звали в Росії вихідців з України).

Типовим шкільним будинком тих часів була звичайна селянська хата поділена на дві частини. В одній половині жив учитель, в другій — містилася школа. І забезпечена була братська школа шкільним приладдям дуже скромно. Проте значення її в розвиткові української культури в XVI, а особливо в XVII і XVIII століттях було величезне.

Головною рушійною силою тодішньої школи був її керівник, найчастіше мандрівний дяк. Виглядом це була мало імпозантна постать, проте багато вона значила в розвиткові культури наших предків. До школи вчителя приймало братство. Від кандидата громада вимагала: щоб він мав «добрий глас», знав порядок служб, володів талантом і методикою педагога. Крім цього тодішній вчитель був головною культурною силою в громаді. Звичайно дяк-учитель організовував і керував хором. Він умів складати і розучувати до днів свят вітальні вірші, він був автором інтермедій чи вертепних п'єс. Все це дяк-учитель мав виконувати разом зі своїми старшими учнями «підростками». Сам учитель, його учні вживали цієї мови, якою говорило місцеве

населення. Книжні слов'янські слова вимовляли суто народною українською мовою.

Основна маса вчителів братських шкіл — це мандрівні дяки. Це були переважно колишні вихованці київської академії, чи харківського, чернігівського або переяславського колегіумів, що не змогли з тих чи інших причин закінчити вищої школи. З вантажем знання, який вони встигли набути в академії чи колегіумі, ставали на шлях мандрівних дяків-учителів братських шкіл. Частина мандрівних дяків улаштовувалася домашніми вчителями в старшинських чи козацьких сім'ях. У шкільних дяків починали свою науку І. Котляревський, Г. Сковорода, Т. Шевченко. Тарас Григорович згадував:

Це в школі
Таки в учителя-дяка,
Гарненько вкраду п'ятака
... та й куплю
Паперу аркуш і зроблю
Маленьку книжечку.
І візерунками з квітками
Кругом листочки обведу
Та й спишу Сковороду.

Уявлення про мову та стиль віршованих сценок, які складали й виконували з «підростками» мандрівні дяки-вчителі, може дати уривок одного такого твору мандрівного дяка. В п'єсі бог, виганяючи з раю Адама, говорив до нього:

«Пішов же геть, поганий, з раю.
Об'ївся яблук, аж сопеш,
От так ти доглядаєш гаю.
Без роспиту, що хочеш, то і рвеш».

Ой кум до куми залицявся,
Їй пошити сорочечку обіцявся.

Найдавніші братства, а при них школи були організовані в Західній Україні (найголовніші — львівське та віленське). Згодом, особливо після возз'єднання України з Росією, братські школи густою мережею вкривають простір Лівобережжя. Це був час розквіту народної культури на Україні. Вагомість братських шкіл усвідомлювали й керівні кола країни. В 60-х роках XVIII століття за дорученням гетьмана Розумовського Теплов склав був проект університету в Батурині. В доповідній записці Теплов писав: «В Малой России от давних времен заведены школы. Не получая никакого содержания, а учащиеся никакого одобрения, количество учащихся не ослабевало, а, наоборот, увеличивалось. Батуринский университет, — стверджував Теплов, — никакого недостатка студентов иметь не может и перед Петербургским и московским в том авантаж предвидится».

Проте раніше засновано було університет на Україні не в Батурині, а в Харкові. Саме тут, на Слобожанщині братські школи набули особливо широкого розмаху. Проф. Д. Багалій, який досліджував історію Слобожанщини, зазначав, що за архівними даними братську школу зареєстровано вже в 1675 році в Охтирці. За переписом Хрущова 1739 року в чотирьох полках Слобідської України налічувалось 124 школи. В більших містах занотовано по кілька шкіл (в Сумах та Ізюмі по 5, в Лебедині та Харкові по 4, а Межиріччі — 7). В окремих школах працювало не по одному, а по кілька вчителів. У чотирьох харківських школах налічували 19 дяків-учителів.

Зростові кількості шкіл і збільшенню числа мандрівних учителів-дяків на Слобожанщині сприя-

ло заснування в 1726 році харківського колегіуму. Це була загальноосвітня школа, доступна для всіх станів населення. Спочатку програма колегіуму мала латиногрецький напрямок. Однак при єпіскопі Самуїлі Миславському (вихованці київської академії) до навчання вводять французьку та німецьку мови. При його наступнику Сміличу програма збагачується курсами математики, геометрії, поширюється курс філософії та природничих наук (включаючи початки медицини). Отже, харківський колегіум згідно з програмою та складом студентів це — світська вища школа. Виклади велися й професори та студенти між собою розмовляли латинською мовою. Що давав колегіум своїм вихованцям, свідчать фонди його бібліотеки. Сюди було передано бібліотеку Стефана Яворського. Пізніше архиєреї, вмираючи, передавали колегіумові свої особисті бібліотеки. В 70-х роках XVIII століття в бібліотеці колегіума, крім авторів античного світу, широко представлена була література епохи Відродження. Твори Еразма Ротердамського знаходимо в каталозі бібліотеки в численних примірниках різних видань. Філософія була представлена працями Бекона, Декарта, Гесенді, матеріалістів XVII віку. Єпіскоп С. Миславський у своїй інструкції професорам колегіуму рекомендував використовувати при викладанні філософії та природознавства твори «натуральної філософії» Х. Вольфа. Для практичних вправ у французькій мові рекомендував давати студентам читати твори Вольтера, Руссо, енциклопедистів, хоч при цьому застерігав, що з цих творів «многие черпают своего неверия начало». Професори мали свої бібліотеки. Ними користувалися також і студенти. В житті харківського колегіуму були періоди розквіту та були й роки занепаду. Були часи, коли в колегіумі працювали професори, які викладали «архітектуру, фортифікацію та мали «смотреніе» на геометрію й танці». Особливо були це роки, коли за ініціативою губернатора Щербиніна організовано при колегіумі «добавочні класи», в яких викладалися геодезія, архітектура, програмне малярство, що наслідувало програму петербурзької академії мистецтв.

Серед викладачів харківського колегіуму вибивається величава постать Григорія Сковороди. Відійшовши від педагогічної роботи в колегіумі, він став мандрівним не дяком-учителем братської школи, а мандрівним філософом. Його філософські ідеї розповсюджувалися шляхом бесід і переписуванням рукописів. Найпопулярніші твори Сковороди розходилися в списках через мандрівних дяків-учителів по цілому придніпров'ю, що і засвідчив Т. Шевченко в вище наведеному нами вірші.

Демократичні порядки братських шкіл викликали гострі переслідування з боку царського уряду й синоду. До початку XIX віку інституція братських шкіл була знищена, а українське селянство стало мало не на 100% безграмотним.

С. Таранушенко

Грицю, Грицю до роботи!
В Гриця порвані чоботи...

Н. Денисова.

КОСМОНАВТИ УКРАЇНЦІ

Тринадцять років тому, 12 квітня 1961 року, вперше в історії людства, подолавши земне тяжіння, людина опанувала навколоземну орбіту. Юрій Гагарін, російський космонавт № 1, відкрив еру польотів людини в космічний простір. До того була проведена велика підготовча робота. Зокрема, в жовтні 1957 року появився перший штучний супутник Землі. В другому супутнику полетів у космос перший живий розвідник — собака Лайка. В січні 1959 року здійснено запуск першої космічної ракети. Це було величезне досягнення вчених, конструкторів, робітників, усіх радянських народів.

Слідом за Гагаріним у космосі побували десятки радянських та американських космонавтів. Перед наукою постали незнані доти проблеми, пов'язані з перебуванням людини поза земним тяжінням. Для їх розв'язання знадобилися нові й нові польоти, в яких випробувалися вдосконалені прилади й системи. В космосі в різний час побували два зоряні сини України, полковник Павло Попович і генерал-майор Георгій Береговий.

В серпні 1962 року Павло Попович здійснив на кораблі-супутнику «Восток-4» разом з чувашем Андріяном Ніколаєвим, який летів на кораблі-супутнику «Восток-3» перший у світі груповий тривалий політ у космос. У космосі Попович перебував 71 годину, облетівши на космічному кораблі 48 разів навколо Землі та пройшовши шлях близько 2 мільйонів кілометрів. Розповідаючи про свою зустріч у космосі з космонавтом Ніколаєвим, Попович пише: «Так, ми зустрілися в повному розумінні цього слова. Не лише почули, а й побачили один одного. Я перший помітив Андріяна. Його корабель, який виходив з тіні, освітило сонце, і він здавався мені зіркою. Ми зблизилися. Зустрілися на орбіті. Віддаль між нами була десь близько п'яти кілометрів. За космічними масштабами на той час це було неймовірно близько. Це був початок і більш коротких відстаней. Це перший експеримент такого зближення. А якщо сказати ще точніше, то тут багато народилося нового: і саме виведення на орбіту двох кораблів, і двосторонній зв'язок між ними, і тривалість польоту, і «плавання» в кабіні».

Космонавт Павло Попович народився 5 жовтня 1930 року в селищі Узині, Білоцерківського району, Київської, області, в родині робітника. В 1947 році він закінчив одночасно Білоцерківську ремісничу школу та школу робітничої молоді, одержавши кваліфікацію столяра. Відтак учився в Магнітогорському індустріальному технікумі, який закінчив у 1951 році, здобувши спеціальність технікабудівельника. В тому ж році він був призваний до лав Радянської Армії. В 1954 році закінчив Сталінградське військово-авіаційне училище, а в 1958 році — Військово-повітряну інженерну академію ім. М. Жуковського. За великий подвиг, що знаменував новий етап в освоєнні космосу, — здійснення першого в світі групового тривалого польоту в космос — Павлові Поповичу присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Другим космонавтом — українцем був Георгій Береговий. Він у жовтні 1968 року здійснив чотириденний політ на космічному кораблі «Союз-3», зробивши 61 оберт навколо Землі. Під час польоту провадив маневрування та зближення до декількох метрів з безпілотним космічним кораблем «Союз-2» за допомогою автоматичних і ручних систем орієнтації та керування польотом космічного апарата на орбіті. Під час польоту Береговий виконав велику програму наукових досліджень. Варте уваги те, що поряд з геофізичними, астрономічними та медико-біологічними дослідженнями космонавт вів спостереження за тай-

фунами, циклонами, лісовими пожежами, в районі екватора виразно бачив грозові явища.

Георгій Береговий народився 15 квітня 1921 року в селі Федорівці, Карлівського району, Полтавської області, в родині робітника. Дитинство його пройшло в місті Єнакієві. В сімнадцять років, закінчивши вісім класів середньої школи, він пішов працювати на Єнакієвський металургічний завод. З ранніх років Береговий захоплювався авіацією. Після закінчення аероклубу вступив у грудні 1938 року в Луганську школу військових льотчиків. Відтоді він служить у Військово-Повітряних Силах Радянської Армії. Під час другої світової війни був льотчиком-штурмовиком на різних фронтах. Брав участь у боях за визволення Києва, Польщі, Румунії, Угорщини, Чехословаччини. В жовтні 1944 року за відвагу та героїзм, виявлені в боях з фашистськими окупантами, йому було присвоєно звання Героя Радянського Союзу. Після війни він закінчив Вишу офіцерську школу, а потім курси льотчиків-випробувачів. У 1956 році без відриву від роботи льотчика-випробувача він закінчив Військово-повітряну академію (тепер ім. О. Гагаріна), а в 1968 році за здійснений подвиг йому вдруге присвоєно звання Героя Радянського Союзу.

Доречно згадати, що запуск, підготованого Береговим космічного корабля, відбувся напередодні закінчення в столиці Австрії, Відні конференції Організації Об'єднаних Націй для дослідження та використання космічного простору в мирних цілях. У її роботі взяли участь делегації 79 країн світу та 12 спеціалізованих міжнародних організацій. Делегацію Украї-

Церква Спаса на Берестові 1113—1125. Київ.

ни очолював академік АН УРСР Борис Бабій. На пленарних засіданнях конференції розглянуто результати наукових досліджень космічного простору за десять років космічної ери. Значне місце в роботі конференції посідали проблеми міжнародного співробітництва в космічній діяльності та розвиткові космічного права.

Розвиток ракетно-космічної техніки тісно зв'язаний з ім'ям українця Сергія Корольова. Він народився 12 січня 1907 року (30 грудня 1906 року за старим стилем) у Житомирі, в родині вчителя. Виховували його мати-вчителька та вітчим інженер Г. Баланін. Закінчивши дворічну професійну будівельну школу, молодий Сергій працював столярем. Пізніше перейшов на виробництво, до верстата. В 1924—1926 роках учився в Київському політехнічному інституті, де на талановитого юнака звернули увагу ректор В. Бобров, декан механічного факультету Г. Сухомел, продесор Є. Патон та інші. В 1930 році без відриву від виробництва закінчив факультет аеромеханіки Московського вищого технічного училища ім. М. Баумана і в тому ж році Московську авіаційну школу льотчиків. У 1933 році з його участю було організовано групу для вивчення реактивного руху, колектив якої створив перші експериментальні ракети. Відтак Корольов став конструктором перших супутників Землі та космічних кораблів, які забезпечили завоюванням основних етапів дослідження космічного простору. Його мати, Марія Баланіна (за другим чоловіком), говорить, що «Сергій вже в п'ятнадцять років твердо вибрав собі шлях і йшов по ньому до мети — стати інженером, будувати планери та літаки, а пізніше — з тридцятих років — конструювати ракети. Сергій до кінця життя залишався людиною надзвичайної життєрадісності. Він умів цінувати людей, любити їх. У хвилини життєвих випробувань ніколи не падав духом, не втрачав самовладання, оптимізму та волі до боротьби. Його справедливо називали заполоненим. Він віддавав справі всього себе, без останку».

За видатні заслуги в справі підкорення космосу Корольова обрано в 1958 році академіком АН СРСР і двічі (в 1956 і 1961 роках) удостоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

Помер Корольов 14 січня 1966 року та з великими почестями поховано його біля Кремлівської стіни в Москві. Президент Академії наук СРСР М. Кедлиш на похороні сказав: «Сергій Корольов був найвизначнішим конструктором ракетно-космічних систем... Його могутній талант, невичерпна енергія та палке серце викликали глибоку повагу в усіх, хто його знав, хто з ним працював. Пам'ять про його винятковий вклад у розвиток науки й техніки назавжди збережеться в нашого народу та в історії світової науки». **В. К.**

МУЗЕЇ НА УКРАЇНІ

Історія музеїв — це історія всяких збирань і колекціонувань. Відомо, що ще в давнину люди збирали та складали найрізноманітніші й найцінніші предмети, що своїм мистецьким виконанням та науковим змістом звертали на себе загальну увагу. Такі збірки були в поодиноких містах Греції, Риму, Єгипту. Пізніше осередками колекціонування творів науки, мистецтва та сакральних предметів стали церкви. З одного боку вже самі церковні будівлі становили пам'ятники народного мистецтва, а з другого — церкви були місцями, в яких постійно експонувались і дбайливо зберігались твори народного мистецва, рукописи та стародруки.

В Київській Русі в церквах та монастирях збирались воєнні реліквії, пам'ятні предмети, ікони. Особливо багаті були збірки в

Інтер'єр гуцульської хати. Державний музей етнографії й художнього промислу АН УРСР. Фото А. Данилюка.

Київській Софії та Києво-Печерській лаврі.

Перші музеї з'явились в XV—XVIII ст. В XV ст. Лоренцо Медічі у Флоренції створив музей сучасного типу, де численна колекція творів мистецтва була експонована за певною системою, в спеціальному будинку. Найбільше було створено музеїв у країнах Західної Європи в XVII та XIX ст. До найвизначніших слід зарахувати: Лувр в Парижі, Британський музей і Національна галерея в Лондоні, Дрезденська картинна галерея, музей Прадо в Мадріді, Метрополітен у Вашінгтоні. На початку XIX ст. виникають музеї на Україні. Це Миколаївський, Феодосійський, Одеський і Керчинський. Переважали в них археологічні колекції й тому називають їх археологічними. Миколаївський музей засновано в 1809 р. як археологічна колекція монет, мармурових скульптур при Чорноморській штурманській роті. Він проіснував недовго й колекції його були передані до Одеського музею.

Феодосійський музей виник у 1811 р. В основу його лягли приватні знахідки старогрецьких і староримських монет, посуди, архітектурних фрагментів і других пам'ятників античних міст, генуезькі пам'ятники, які свою назву взяли від міста Генуя. Воно було портовим центром работоргівців. Згаданий музей знаходився в старій татарській мечеті. В 1873 р. був побудований для музею окремий будинок за проектом І. Айвазовського. Сам художник багато вніс для дослідження минулого цього міста, зокрема проводив розкопки 80 курганів.

Одеський музей був відкритий у 1825 р. В його створенні важливу роль відіграли археологи І. Стемпковський, І. Бламберг, П. Дрюбрюкс. Музей був зв'язаний з Одеським товариством історії та

старовинностей, яке об'єднувало багатьох учених, займалося великою видавничою діяльністю (видало 33 т. записок), вело розкопки на півдні України. Тому в музейні збірки попали пам'ятники Ольвії, Пантікапея, Херсонеса. Сюди перейшли приватні колекції Д. Княжевича, А. Стурдзи, М. Мурзакевича. Вже в першій половині XIX ст. музей став найбільшим на Україні. До його складу входили збірки: доісторичні, єгипетські, еллінські, римські, візантійські, генуезькі, монгольські, турецькі, російські.

Керчинський музей був створений у 1826 році з ініціативи І. Стемпковського та П. Дюбрюкса. Розкопки старовинного Понтікапея, похованого під Керч, дали багаті матеріали для музею (деталі від скульптур, фрагменти художнього оздоблення будинків, предмети побуту).

Видатний археологічний музей древностей був заснований при Київському університеті. В 1890 р. виникає Херсонський археологічний музей, засновником якого був археолог В. Гошкевич. У музеї зібрано пам'ятники від часів мезоліту аж до наших днів. Багато є пам'яток зі скіфських та античних часів (зібраних при розкопках на острові Березань). Одночасно був відкритий Херсонський музей (Корсунь). Основою його стали матеріали розкопок, проведених лейтенантом Чорноморського флоту Крузе в пошуках храму, де хрестився, як повідомляє літопис, князь Володимир. Пізніше там було відкрито ряд християнських храмів, античних пам'ятників древнього грецького міста Херсонеса. Офіційна дата відкриття музею — це 1892 року під назвою «Склад місцевих древностей».

Перший історичний музей на Україні організувався в 1869 році. Це був музей Чорноморського

Бойківська хата 1846 р. з с. Пилипець Міжгірського р-ну, перевезена до Львова в 1968 р. Фото Г. Оленця.

флоту в Севастополі. Засновником його були учасники оборони Севастополя в 1854—55 роках.

Якщо Севастопольський музей був військово-історичним, то музей, який виник у 1899 р. в Києві був різностороннім. Тут були зібрані не тільки історичні пам'ятки, а й мистецькі. Від 1904 року він одержав назву: «Київський художньо-промисловий і науковий музей». Тут були відділи: художньої промисловості, археології, історії, нумізматики, етнографії та бібліотека. Багато для розвитку цього музею зробили археологи Б. Ханенко, В. Хвойко, М. Біляшевський. Богдан Ханенко зібрав колекцію картин і скульптур, які тепер зберігаються в Київському державному музеї українського мистецтва.

У 1897 році створився історичний музей в Чернігові. В організації його важливу роль відіграв основоположник Архівної комісії Є. Андріївський. У той саме час в земство надійшла заява В. Тарнавського про створення музею в Чернігові, на основі колекції, яку він збирав 40 років (колекція складалась з відділів доісторичного, великокняжого та козацького). Особливо цікавий був великокняжий. Тут були зібрані матеріали розкопки Княжої гори (Літописної Родні), Лепляви, монети, предмети побуту з часів Київської Русі. В 1898 р. В. Тарнавський склав каталог своєї збірки. Довгий час справа про створення музею не вирішувалась і колекція зберігалась у Києві. В 1802 році вона була перевезена у відремонтований будинок ремісничого училища. Тоді, вже після смерті В. Тарнавського, був складений другий том каталогу. В 1908 р. музей Архівної комісії був об'єднаний з музеєм В. Тарнавського.

Широковідомий історичний музей в Дніпропетровську виник у 1902 р. Засновником його був Д. Яворницький. У 1906 р. в його фонди влилися колекції А. Поля (предмети кам'яного, бронзового, залізного віків; скіфських та козацьких часів).

У кінці XIX і на початку XX ст. на Україні почали з'являтись музеї, які тепер називають краєзнавчими. Одним з найстаріших музеїв такого типу був Полтавський, заснований у 1891 році з ініціативи відомого російського вченого В. Докучаєва. Крім матеріалів експедиції, які передав він, сюди ввійшли колекції: з етнографії — Скаржинського, з археології — Є. Скаржинської, В. Щербаківського.

В останніх роках XIX ст. виникають художні музеї. Ще раніше такого типу музеї були організовані в Галичині. Це картинні галерії в Феодосії, Одесі, музей образотворчого мистецтва в Харкові.

На початку XX ст. з'явилось де-

Михайлівський собор Видубецького монастиря 1070—1088. Київ.

кілька меморіальних музеїв. Царський уряд не був зацікавлений увіковічненням пам'яті видатних і прогресивних діячів. Лише старанням громадськості вдалося в 1904 р. в Ялті створити музей А. Чехову.

Всього в дореволюційний період на Україні було засновано 36 музеїв.

На Західній Україні, зокрема Галичині, музеї були при старовинних монастирях та церквах. Тут зосереджувалися цінні пам'ятки старовини — книжної, іконної золотарської тощо. На жаль, тільки дрібні залишки дійшли до нас з колишнього багатства Галицьких Крилоських церков та монастирів, «Волоської церкви», «П'ятницької церкви», «Св. Онуфрія» у Львові та Манявського Скиту. Все, що збереглося — це заслуга жменьки людей, які знали ціну рідної старовини. Назвемо тут тільки перших діячів на цьому полі: Могильницького, Петрушевича й Шараневича. Їх збирацька діяльність музейних цінностей починалась у 20-х роках XIX ст. і відразу дала значні результати.

Після реформи 1848 року в Австро-Угорщині, пожвавилось культурне життя в Галичині. В цей період ентузіасти починають засновувати музеї. В 1873 році у Львові при підтримці приватних осіб виникає музей художньої промисловості, який розгортає велику роботу. Збирає твори художніх промислів, сприяє їх розвиткові. Тут організовуються різні конкурси для ремісників на найкращі роботи з металу, дерева, шкіри, консультації для художників, ремісників і колекціонерів.

Нова сторінка в історії музею відкрилась у 1904 році після перенесення його в новий будинок. Експозицію організовано за суто предметними, а в їх межах і хронологічними принципами. Музей веде наукову роботу. Тут видаються різні матеріали про художню творчість, зокрема «Зразки домашнього промислу на Русі», і 10 зошитів кольорових таблиць, з великою кількістю орнаментики.

В 1885 році до 300-ліття заснування Ставропігійського братства Шараневич підготував церковно-археологічну виставку з предметів Волоської церкви, Братського архіву, галицьких монастирів і церков. Заговорили з віків рукописи і документи, стародруки, посуд, різьблені хрести та ікони. Так виник перший на Галичині музей старовини. У роки першої світової війни він був вивезений в Ростов-на-Дону. Звідти його повернули назад в 1928 р.

У 70—80 роках минулого століття окремі ентузіасти і вчені почали збирати матеріали з історії Львова і Львівщини. У 1893 р. в одному з залів міської ратуші було засновано «Історичний музей міста Львова». З ініціативи Наукового товариства ім. Т. Шевченка в 1895 році при підтримці Ів. Франка і В. Гнатюка виникає ідея створення етнографічного музею. Українська громадськість гаряче привітала цей почин. Незабаром почали надходити з усіх кінців України експонати, листи з запитаннями, що і як збирати. Наукові експедиції В. Гнатюка, Х. Вовка, Ф. Колесси, О. Роздольського, В. Шухевича збагатили музей цінними експонатами з Бойківщини, Гуцульщини, Лемківщини, Закарпаття та Буковини. Свої колекції передали М. Зубрицький, Б. Заклинський, Л. Гарматій, А. Онищук, М. Кузьмак.

З кінця 20-х років XVIII ст. зароджувалося в Галичині польське музейництво. Першим засновником польського бібліотечно-музейного руху був науковий заклад Оссолінського у Львові, до збиралися книжки, нумізмати, карти, гравюри та портрети. В ті часи організовується історико-мистецький музей Любомирських, «Народний музей ім. короля Яна III». В 1868 році граф В. Дзєдушицький зорганізував зі своїх збірок величезний природничий і народописний музей у Львові.

Польська музейна традиція мала державно-громадську основу, тому мала вона змогу вступити на шлях широкої організаційно-видавничої діяльності. Завдяки їй світ побачив, наприклад, 5-томну «Гуцульщину» В. Шухевича.

Хоч на початку XX ст. у Львові було вже декілька музеїв, як, напр. музеї: Народного Дому і Петрушевича, Ставропігійського Інституту, Наукового товариства ім. Шевченка, — однак ні один з них, за винятком музею художньої промисловості, не мав відповідних приміщень, постійних спеціалістів та окресленого плану діяльності. Про описи та каталоги годі й казати. Тому багато цінностей тоді понищилось, пропадало безслідно або вивозились за кордон. У 1905 р. у Львові виник «Церковний музей», в якому спочатку збирали і впорядковували пам'ятки культурно-церковного життя Західної України, а згодом пам'ятки світського життя. В 1908 р. музей перетворено в Національний (нині Львівський музей українського мистецтва). Цей рік і вважається датою заснування першого на Західній Україні музею. Тут збирають церковну старовину; стародруки, ікони, твори образотворчого та прикладного мистецтва. Музей організовує наукові дослідження, видає збірники наукових праць. Цю роботу ведуть Іларіон Свєнціцький (стародавні рукописи та ікони), А. Лушпинський, В. Січинський, М. Драган (архітектура), М. Сосенко (художнє оформлення рукописів), І. Гургула (писанки), Я. Пастернак (археологія).

В 1907 р. виникла Львівська картинна галерея, яка збирала до своїх фондів твори зарубіжних майстрів.

На початку XX ст. ентузіасти Прикарпаття почали збирати на-

Софійський собор. 1037. Київ.

родне мистецтво Гуцульщини. В 1926 р. мистецтвознавець В. Кобринський організовує в Коломиї музей «Гуцульщина».

Нова важлива сторінка в розвиткові музеїв на Західній Україні відкривається з заснуванням Товариства та музею «Бойківщина» в Самборі. Спочатку товариство існувало на правах кооперативу, а від 1928 року — як статутне товариство. Музей швидко ріс, розширювався. Вже в 1938 році збірка його складалася з 30676 експонатів з відділами: мінералогії, палеонтології, археології, етнографії, церковного мистецтва, стародруків, часописів, карт. Особливо багаті були тут збірки з археології, етнографії та рукописів. Музей організовував виставки, проводив наукові дослідження, видавав щорічні записки, присвячені дослідженням історії, культури й побуту під назвою «Літопис Бойківщини». На його сторінках зі статтями виступають В. Кобільник, М. Скорик, Ю. Кліт, Я. Зілинський, І. Княжинський. Товариство провадило велику пропагандистську роботу з музейної ділянки. В 1931 р. тут відбувся 1-й з'їзд українських музеологів, на якому схвалено заснувати «Комітет українських музеїв». До комітету ввійшли: І. Свєнціцький, В. Кобільник, М. Драган. Комітет видавав бюлетені, відозви, провадив консультації.

Історія музейної справи на Закарпатті починається під кінець минулого століття. Вона тісно зв'язана з ім'ям угорського історика Теодора Легоцького. Починаючи з 1860 року, він захоплено збирав доісторичні та історичні пам'ятки, проводить археологічні розкопки, збирає монети.

В 90-х роках в м. Севлюші (Виноградово) проводить археологіч-

Будинок колишньої Полкової канцелярії XVII ст. м. Чернігів. Архітектор невідомий.

ні розкопки та збирає пам'ятки минулого вчитель Й. Мигалик.

В 1918 р. розпалася Австро-Угорщина. Закарпаття було включено до складу буржуазної Чехословаччини. Сім'я Легоцьких виїхала в Угорщину, а колекції продала будапештенському капіталістові Зінгеру. Згодом колекція повернена і тепер вона знаходилась під наглядом урядової комісії. Цією комісією в 1920 р. було створено «Музейне товариство Легоцького», а через 3 роки відкрито музейну експозицію.

В цьому періоді в Ужгороді було відкрито два музеї. Вони були об'єднані в «Підкарпатське крайове музейне товариство». Через різноманітні причини музеї при капіталістичних порядках були в основному сховищами пам'ятників. Лише в деяких музеях провадилось серйозне вивчення музейних колекцій.

Справжній розвиток музейної справи на Україні почався після перемоги Жовтневої революції та возз'єднання всіх земель. Виникають багато нових музеїв (Черкаський, Уманський, Вінницький, Миколаївський — історико-краєзнавчі); історико - археологічні (Харківський, Бахчисарайський 1920). У Києві було відкрито 2 художніх музеї: російського образотворчого мистецтва (1920), музей західноєвропейського та східного мистецтва (1922). Тоді ж виникають Одеський музей західного та східного мистецтва, Полтавський художній музей. У тяжких умовах іноземної та громадянської війни музейним працівникам нераз доводилось проявляти героїзм, щоб зберегти музейні будинки та колекції. В роки соціалістичного будівництва, в період піднесення промисловості, сільського господарства, культури та науки продовжують виникати нові музеї: музей революції, філіал музею Леніна в Києві (1938), музей Т. Шевченка та М. Рильського в Києві, музей В. Короленка, музей П. Мирного в Полтаві, музей Коцюбинського у Вінниці, Л. Українки в Колодяжному, І. Котляревського в Полтаві, І. Франка та Я. Галана у Львові й інші.

Напад гітлерівської Німеччини зупинив музейне будівництво на Україні, зруйновано ряд музеїв. Цінні колекції вивезено до Німеччини. Не було ні одного музею, який не мав би шкоди під час Великої Вітчизняної війни.

Після війни почалось відновлення музеїв, комплектування та творення нових. У багатьох музеях збирались експонати, які не відповідали їх головним профілям. Ці експонати були передані у відповідні музеї. Зменшилась кількість музеїв, але це дало можливість у збережених музеях організувати краще роботу. Наприклад, у 1951 році відомий етнографічний музей АН УРСР був об'єднаний з музеєм художньої промисловості.

За післявоєнні роки виникло ряд нових музеїв. Тепер уже цілковито змінилась суть музеїв, їх роль і вся робота. З півзакритих не дуже значних збірок, покликаних в основному зберігати пам'ятники, музеї перетворились у широкі різносторонні наукові заклади. В 1969 році на Україні було 145 державних музеїв, з них: 2 історико-революційні, 23 історичні, 55 краєзнавчих, 30 меморіальних. Вони зберігають величезні багатства, цінні наукові документи, розповідають про життя нашого народу. Всі музеї працюють планово, ведуть збиральницьку роботу для поповнення своїх фондів, зберігають, реставрують і вивчають колекції, створюють нові експозиції.

В останні роки виникла нова форма музейного будівництва — «народні музеї». Народні музеї створюються при школах, клубах, промислових підприємствах, у колгоспах. У 1970 році на Україні є активними шукачами, краєзнавцями, збирачами, колекціонерами. Вони зібрали понад 800 тис. цінних експонатів, не враховуючи того, що збирає учнівська молодь у школах.

Народні музеї ведуть велику виховну роботу. Основою її є екскурсії, які проводять члени рад музеїв, учителі, учні старших класів. У музеях ведуться екскурсійні уроки, семінари, теоретичні конференції, організовуються зустрічі з видатними людьми, тематичні вечори, дні відкритих дверей тощо.

Недавно відкрився музей фарфору на Городницькому фарфоровому заводі ім. Комінтерну. Серед експонатів є тут рідкісні вироби українських, російських, німецьких, чеських майстрів. Музей народного ткацтва почав працювати три роки тому в с. Левковичі на Житомирщині. Тут широко представлено самобутнє мистецтво ткаль, цього здавна відомого на Україні своїми майстрами села.

Широкого розвитку набрали музеї, які розповідають про окремі галузі техніки, науки, мистецтва. Такі музеї створюються в установах, фабриках, творчих об'єднаннях. У музеї при Київському цирку унікальні експонати розповідають про історію циркового мистецтва на Україні. Вже знаними стали музеї мікроскопів у Київському медінституті, музеї фізкультури та спорту при Київському палаці спорту. Кілька років тому у Львові була відкрита музей-аптека. Тут експонуються фармацевтичне приладдя, документи з історії фармацевтики, стародавній аптечний посуд: глиняні амфори XIV ст., кам'яні, мідні і залізні ступки. Великий інтерес викликають стародруки, гербарії.

Великого розмаху набирає на Україні будівництво музеїв під відкритим небом. Створення їх пройняте ідеєю збереження для майбутніх поколінь найцінніших зразків народної архітектури, предметів побуту. На Україні ще за часів царської Росії передові діячі культури (М. Біляшевський, Д. Яворницький) мріяли про створення музею під небом. Однак у тодішніх умовах здійснити цього не вдалося.

Цікаво, що в 1910 р. в Катеринославі (Дніпропетровськ) була організована велика Південноросійська промислово-господарська виставка. До опрацьовання проекту малоросійської садиби запрошено Д. Яворницького. На площі 800 квадратних сажнів він розмістив типове господарство з Мишуриного Рога, в склад якого входила хата, комора, сіни, хлів і свинярня. Біля хати — город з картоплею, соняшники, помідори, капуста. Навколо хати красувався вишневий садочок і квіти. Недалеко хати стояли вулики з солом'яними дашками та криниця з характерним для неї журавлем. Всередині хата була обставлена відповідним скарбом, уквітчана зеленими гілочками та квітами. Піч розмальована чудовими квітами українського орнаменту, біля печі — дощатий піл, який правив за ліжко, над ним висіла дитяча колиска, поряд — ткацький верстат. На виставці садиба мала великий успіх. Це був по суті перший музей під відкритим небом на Україні.

Перші спроби організації експозиції під відкритим небом на Західній Україні були зроблені в 1894 році у Львові на етнографічній виставці. На ній експонувались різні вироби ремісників, одяг, культура та побут селянства Галичини. У гуцульському відділі експонувалась церква, хата з усіма господарськими прибудовами. Трохи пізніше, в 1806 р. буковинський історик, дослідник Гуцульщини Фрідріх Кайндль повідомив загальні збори наукового товариства в Зальцбургу про плани створення музею в Чернівцях на зразок сканзенівського. Це мав бути не тільки перший музей такого типу в Австрії, але й взагалі перший публічний музей, де українська етнографія мала знайти належний притулок. Однак, цей задум залишився нездійсненим.

У 30-ті роки в Галичині знову зароджується ідея створення музею під вікритим небом. Її підносить відомий вчений Іларіон

Свєнціцький. З різних причин будівництво музею у Львові не було почате. Тільки вдалося перевести до Львова бойківську церкву XVIII ст. з с. Кривка Турківського району Львівської області. Мріяв в ті часи про створення музею-парку, Володимир Кобільник, відомий археолог, один з організаторів музею «Бойківщина». Він хотів в Самборі на міській площі створити музей: поставити типову бойківську церкву та цілу загороду.

Роблено спроби, щоб організувати музей під відкритим небом у Львові після другої світової війни. Однак, післявоєнні матеріальні труднощі на деякий час загальмували справу його будівництва. І лише в 1966 р. розпочато будівництво музею у Львові. У Львівському музеї будуть експонуватися пам'ятники народної архітектури та побуту з Поділля, Волині, Полісся, Бойківщини, Лемківщини, Гуцульщини, Буковини з Покуттям. Влітку 1972 р. для відвідувачів був відкритий перший відділ музею «Бойківщина». Тут вже експонуються 19 цікавих пам'ятників бойківського житлового, господарського, сакрального будівництва. Будівництво музею продовжується. Вже перевезено 6 будівель — експонатів з Гуцульщини, 4 — з Буковини, 4 — з Поділля, 5 — з Полісся, 2 — з Волині. Серед експонатів находяться релікти будівництва часів Київської Русі — однокімнатна хата, кліть.

Трохи раніше розпочато будівництво музею народної архітектури в Переяслав-Хмельницькому. За планом експозиція його поділяється на відділи: українське, лісостепове село, промисловість середнього Придніпров'я, колекція вітряків.

У 1966 р. розпочато будівництво, а в 1971 р. вже відкрито для відвідувачів експозицію в Ужгородському (Закарпатському) музеї народної архітектури та побуту.

В 1971 році розгорнулося будівництво музею народної архітектури та побуту України у Києві. Вже перевезено біля 20 будівель-експонатів з Полісся, Полтавщини, Слободянщини.

В 1965 році острів Хортиця — колиску українського козацтва — оголошено державним заповідником. На острові буде споруджено архітектурний ансамбль-музей, який покаже побут, життя та подвиги козацтва.

Поблизу м. Косова на Івано-Франківщині теж створюється музей під відкритим небом, експонати цього музею розповідатимуть про високомистецьку архітектуру, різьбарський хист та щоденне життя верховинців-гуцулів. Уже перевезено гуцульську садибу XIX ст. з повним внутрішнім обладнанням.

В останні роки на Україні почали організовуватися музеї в

Троїцький собор (дерево). 1772. Дніпропетровська обл., м. Новомосковськ.

окремих хатах, селянських садибах на місцях.

Виросло і оновилося с. Березовичі на Волині. Незабаром зникнуть останні давні хати. Тому селяни вирішили зберегти одну садибу ще з XIX ст., заснували в ній музей сільського побуту.

Складний та довгий шлях пройшла історія музеїв на Україні від приватних колекцій до сучасних музеїв і музеїв під відкритим небом з комплексним показом народної культури. Коли в минулому організування музеїв було зайняттям окремих людей або групи, то тепер воно стало на Україні масовим, справою державної ваги, народної потреби.

Архип Данилюк

ОХОРОНА ПАМ'ЯТНИКІВ ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ НА УКРАЇНІ

Україна багата історико-культурними скарбами. На її території знаходяться такі всесвітньовідомі комплекси, як античні: Ольвія, Херсонес, Тірас, Пантікапей; пам'ятники скіфських городищ і курганів; слов'янських середньовічних міст Києва, Чернігова, Галича, Переяслава, Володимир-Волинського, Львова. Широковідомі козацькі фортеці та могили, унікальний музей кам'яного віку, «Кам'яна могила» з численними наскельними зображеннями. Захоплення викликають дерев'яна архітектура Карпат; безцінні перлини українського барокко, пам'ятники, пов'язані з історією Запорізької Січі.

На Україні багато пам'ятників пов'язаних з іменами діячів культури та науки, з революційною боротьбою трудящих, Великим Жовтнем, громадянською війною, соціалістичним будівництвом і героїчними подвигами радянських людей в роки Великої Вітчизняної війни.

До Жовтневої революції на Україні не було державної охорони цих пам'ятників. Так звана «Імператорська Археологічна комісія» вважала Україну за об'єкт археологічних розкопів та за джерело, що з нього поповнювались речами старовини та мистецтва музеї та палаци Петербурга й Москви. Видатні українські пам'ятники культури вивозились за межі України і гаснули у приватних збірках. Лише окремі українські діячі науки й мистецтва за тих часів тільки з особистої ініціативи могли вживати тих або інших заходів щодо охорони та зберігання пам'ятників української культури (В. Тарнавський у Чернігові, акад. М. Біляшевський у Києві, Б. Ханенко в Києві, акад. Д. Яворницький у Дніпропетровську). В останні десятиріччя в цій справі трохи допомагали земські й міські самоврядування. Але ж при надзвичайному багатстві України на пам'ятники культури різних часів справа охорони їх у самій основі підривалась пригніченим становищем України за царизму. Дбання про охорону й зберігання українських історичних пам'ятників уважалось за вияв сепаратизму. Крім того, ця справа ускладнювалась тим, що була приватна власність на землю, будинки.

Лише Жовтнева революція дала змогу організувати охорону пам'ятників історії та культури. В. Ленін виявляв турботу про пам'ятники. «Пролетарська культура — говорив він, не є культура, що вискочила невідомо звідки, не є вигадка людей, які називають себе спеціалістами по пролетарській культурі. Це все цілковита нісенітниця. Пролераська культура повинна стати закономірним розвитком тих запасів знання, які людство виробило під гнітом капіталістичного суспільства...» Ці ленінські думки та поради склали серцевину концепцій у цьому важливому питанні.

Першим корективним актом про охорону пам'яток історії та культури був декрет Раднаркому від 1 квітня 1919 року «Про передачу історичних і мистецьких цінностей у відання комісаріату освіти». За цим декретом усі будівлі й приміщення мистецько-історичного значення на території республіки були передані під охорону держави. Вже на протязі 1919—1920 років була проведена велика робота в справі збереження пам'ятників історії та культури. Багато речей зібрано до музеїв. Проте в ті часи неможливо було сподіватись певної системи й плановості. В країні зруйновано громадянською війною господарства, не було спеціалістів. Тому в першу чергу з руїн піднімались заводи, відновлювалась праця в колгоспах і цьому приділялось найбільше уваги.

Раніше цією справою займався Український комітет охорони пам'яток мистецтва й старовини, а в 1922 році — Головполітосвіти. В ті роки був виданий декрет про оголошення державним заповідником решток стародавнього грецького міста Ольвії. В 1926 році ВУЦВК та РНК УРСР видали «положення про пам'ятки культури і природи». Для допомоги державним органам охорони закликались усі свідомі громадяни. Центром став Український комітет охорони пам'яток культури. В травні 1929 року відбувся перший Пленум комітету. З доповідями виступають письменник І. Кулик, проф. В. Дубровський, проф. С. Таранушенко, акад. Д. Яворницький, проф. А. Добровольський.

Пам'ятники, які мають особливе наукове, історичне та художнє значення, уряд оголосив державними історико-культурними заповідниками. В 1929 р. на Україні було 9 таких заповідників: Ольвія,

Ю. Химич. Києво-Печерська лавра. Гауш. 1966.

Церква з села Олександрівка Хустського р-ну Закарпатської обл. Фото В. Ольхом'яка

могила Т. Шевченка, Києво-Печерська лавра, Бердичівський замок польського феодала XVII ст., Кам'янецька фортеця, замок князя К. Острозького в Старому Константинові, Чернігівський заповідник, Києво-Кирилівський і Новгород-Сіверський монастир. Всього в 1929 році вже під охороною держави було 562 пам'ятники.

Провадились також наукові дослідження пам'ятників історії та культури. З 1925 р. протягом 4 років тривало дослідження Ольвії. Керували цією науковою експедицією С. Дложевський, проф. М. Болтенко, проф. Ф. Камінський. Дві наукові експедиції займалися протягом 4 років дослідженням архітектури під керівництвом проф. І. Моргилевського і С. Таранушенка. Протягом 3 років експедиція під керівництвом акад. Д. Яворницького досліджувала територію Запоріжжя, яку планувалося затопити водами Дніпрогесу.

Велике значення для розвитку державної охорони пам'ятників історії та культури мали нормативні акти, які стали надійною правовою основою охорони й збереження архітектурних, археологічних та історичних пам'ятників, визначали їх місце в комуністичному вихованні трудящих, встановлювали правовий режим використанню пам'ятників минулого в народно-господарських цілях.

«Всі пам'ятники культури, що знаходяться на території СРСР, мають наукове, історичне або художнє значення, є недоторканим всенародним надбанням і знаходяться під охороною держави» — говориться в «Положенні про охорону пам'ятників», затвердженому Постановою Ради Міністрів СРСР від 14 жовтня 1948 р. «Про заходи до поліпшення охорони пам'ятників культури».

Важливе значення в цій благородній справі має створення Товариства охорони пам'ятників історії та культури Української РСР.

Активісти Товариства за короткий час багато зробили в справі організації та охорони пам'ятників. Особливо слід зазначити розмах наукових досліджень. Завдяки їм збагатилися знання в історії, культури та мистецтва Київської Русі, визвольної боротьби українського народу в XVI—XVII століттях, революційної боротьби проти царського самодержавства за перемогу Радянської влади.

На території України, громадськістю проведено чимало археологічних розвідок і відкриттів. До таких слід віднести розкопку археологічною експедицією Товстої могили коло м. Орджонікідзе на Дніпропетровщині. Визначним успіхом відзначилась праця Київської постійно діючої археологічної експедиції. В результаті розкопок було виявлено кілька зрубів дерев'яних будівель IX—X століття. Вони свідчать про давнє дерев'яне будівництво в місті. Зруби після консервації будуть демонструватися. На територіях, де виявлено археологічні пам'ятники, встановлюються охоронні знаки.

Багато робиться в справі організації охорони пам'ятників істо-

рії. Так, у 1965 році Рада Міністрів УРСР прийняла постанову «Про увічнення пам'ятних місць, пов'язаних з історією запорізького козацтва». Обласними організаціями Товариства спільно з державними органами охорони пам'ятників проведена робота для увічнення цих пам'ятних місць. У м. Чигирині споруджено пам'ятник Богдану Хмельницькому, відкрито меморіальний музей-заповідник у Берестечку, реставровано пам'ятник архітектури — церкву в Суботові, де похований Богдан Хмельницький. У Холодному Яру на честь Коліївщини планується збудувати меморіал. На острові Хортиця розпочато будівництво музею-заповідника Запорізької Січі.

Немеркнучою сторінкою в історії є боротьба українського народу за Радянську владу. Пам'ять про борців за нове життя дорога кожній людині. На площах багатьох міст споруджено пам'ятники видатним діячам Комуністичної партії та Радянської держави, революціонерам С. Косіореві, Г. Петровському, В. Чубареві, Д. Мануїльському в Києві, М. Скрипникові в Харкові, В. Затонському в Хмельницькому, Артемові (Ф. Сергєєву) в Донецьку, Ю. Коцюбинському в Чернігові. В багатьох містах виникли нові пам'ятники В. Ленінові. Протягом нинішньої п'ятирічки буде споруджено ще ряд пам'ятників і монументів у містах і селах України. Серед них пам'ятники А. Жданову, В. Чубареві, М. Подвойському, В. Антонову-Овсієнкові.

Свято береже народ пам'ять про радянських людей, які загинули в боях з німецькими фашистами за визволення України. Понад 16 тис. надмогильних плит, стел і обелісків встановлено в республіці в пам'ять про героїв. Створені меморіальні комплекси в Краснодоні та на Савул-Могилі, меморіали Радянської Армії у Львові та Корсунь-Шевченківської битви на Черкащині, пам'ятник Вічної Слави в багатьох містах. Кількість

Кирилівська церква. Середина XII століття. Київ.

Б. Сойка. Стара львівська архітектура.

таких пам'ятників у найближчі роки ще збільшиться.

Приділяється велика увага вшануванню видатних митців культури: письменників, художників, артистів, композиторів. Товариство приймає участь у відзначенні ювілейних дат славетних діячів української культури: І. Котляревського, Л. Українки, В. Стефаника, Л. Мартовича, В. Гнатюка, Ф. Колесси, С. Тудора.

Велику роботу проводять організації товариства, щоб зберегти мистецькі витвори, їх опаспортизувати та охоронити. Для їх збереження та показу створюються музеї, організовуються різноманітні виставки. В Олеському замку, що в 70 км від Львова, незабаром буде відкрита філія Львівської картинної галереї — музей культури та мистецтва західних областей УРСР.

Євангелист. Різьба з XVIII ст. невідомого автора.

Багато зусиль покладається в республіці для охорони архітектурної спадщини. Для збереження пам'ятників народної архітектури, створюється музей під відкритим небом у Львові, Ужгороді, Києві, Косові, Івано-Франківському. Постановою Ради Міністрів УРСР затверджено список пам'ятників архітектури УРСР, що перебувають під державною охороною.

Зараз під охороною держави є понад 2 тис. архітектурних споруд. Утверджується охорона не тільки окремих видатних споруд, але й цілих ансамблів, які зберігають в собі прийоми їх пов'язання з природою, історією містобудування. З метою збереження таких ансамблів створюються історико-архітектурні заповідники в Києві, Львові, Чернігові, Кам'янець-Подільську, Білгород-Дністровську, Новгороді-Сіверському, Луцьку. У Львові на площі Ринок передбачається відновити історично усталену мережу обслуговуючих закладів, музейних і культурних закладів. В Києві планується створити кілька таких заповідних зон.

В ряді міст уже реставруються старовинні замки та фортеці, наприклад: Хотинська фортеця (XIII ст.), Луцький замок (XIII—XVI ст.), Акерманська фортеця (в Білгород-Дністровську), Манявський скит (XV ст.), Невицький замок в Ужгороді (XIV ст.), Херсонська фортеця (XVIII). Проектується впорядкування палацово-паркових ансамблів у Качанівці, Тростянці, Сокиринцях.

Держава щорічно виділяє великі кошти на реставрацію пам'ятників архітектури. За п'ять років на ці роботи за рахунок різних джерел фінансування витрачено близько 20 млн. крб., в т.ч. організації товариства виділили майже 1 млн. крб. Перед орендаторами архітектурних пам'ятників поставлено вимоги про дбайливе до них ставлення.

Розпочато роботи в справі до-

слідження пам'ятників історії науки та техніки. В Дніпропетровській області, наприклад, виявлено та взято на облік модель залізничного мосту, створеного Є. Патоном, першу в СРСР машину для розливання чавуну.

Велика робота по охороні пам'ятників на Україні підпорядкована меті виховання підростаючого покоління. В лекціях, розповідях, кіно пояснюються наукові, мистецькі цінності пам'ятників, розкривається суть ленінських положень про охорону старовини та творів мистецтва. **Архип Данилюк**

РОЗВИТОК ФІЛОСОФСЬКОЇ ДУМКИ НА УКРАЇНІ

Частина 1 — до половини XIX ст.

Філософія в загальному розумінні становить одну з форм суспільної свідомості. В античному світі, на етапі свого зародження, філософія охоплювала всі людські знання про навколишній світ та саму людину, причому давала вона більш реальне осмислення дійсності як міфологія. Розвиток філософії в напрямкові природознавства та суспільствознавства привів до появи в XVII—XVIII ст. окремих, наукових дисциплін як фізика, біологія, психологія тощо. Філософія перестала бути наукою наук, предметом її вивчення стали передовсім світоглядні проблеми такі, як питання про відношення свідомості до буття, загальні закономірності процесу пізнання, етика та естетика. Всі ці напрямки виступають уже в древногрецькій філософії, яка на протязі століть становила вихідну базу розвитку європейської культури.

В основі народження філософії, особливо її корінного питання, лежала відвічна людська цікавість, звідки взявся світ, що нас оточує та яка є суть усіх речей і явищ, інакше, що становить прапочаток усього, що є головним і діючим початком у світі, матерія чи дух. Сама людина становить трудну до осмислення загадку. Складається бо з тіла, матерії і внутрішнього світу думок, переживань, відчуттів. На перший погляд воно не має нічого спільного з матерією. В залежності від відповіді на це питання філософи поділились на матеріалістів і ідеалістів. Перші, як Геракліт, Демокріт, Епікур твердили, що світ матеріальний і не має початку ні кінця, що матерія перебуває в постійному русі та розвивається за своїми законами. Другі, як Платон, визнавали первинним дух, свідомість, мисль, а світ матеріальний лише недосконалим відображенням світу ідей. Найбільші пізнавальні властивості, причому вроджені, апріорні, посідає в Платона душа. В теологічних системах, зокрема християнстві, душа вважається несмертельною, становить боже тхнення сполучуюче людину з творцем світу. Арістотель, який хотів примирити ідеалізм Платона з матеріалізмом Демокріта, розглядав відношення душі й тіла як відношення активної форми та пасивної матерії. Два способи мислення, діалектичний та метафізичний, зародились також в античній епосі. Діалектика була методом доходження до правди через розкриття суперечностей, метафізика трактувала явища статично, ізольовано, історично. Діалектикою послуговувалися матеріалісти, причому часто була вона наївною з огляду на низький рівень природничих знань, а також ряд шкіл ідеалізму.

Розгляд розвитку філософської та суспільно-політичної думки на Україні слід почати з часів Київської Русі. Духовна творчість східнослов'янських племен до прийняття християнства виражалась у міфологічному, дуже колоритному та фантастичному, наївно-натуралістичному поясненні явищ природи. Безрадність і страх перед її сліпими силами родили віру в злих і добрих духів. Кожне плем'я мало своїх богів, яким поклонялось. Політеїзм був характерним для патріархально-родового ладу, який з появою в VII—IX ст. приватної власності уступив місце феодалізмові. Утворення могутньої держави східних слов'ян — Київської Русі та прийняття нею християнства були подіями великого історичного значен-

ня. Розвиток письма та поширення освіти стимулювались так потребами самої держави, як і потребами нової державної релігії, яка повела рішучу боротьбу зі старими віруваннями та звичаями. З'являються книги візантійських отців церкви, а потім оригінальні релігійні та історично-політичні твори як «Повість временних літ», Київський літопис, Галицько-Волинський літопис, широковідома епічна поема «Слово о полку Ігоревім». Київські князі, вбачаючи в християнстві чинник єдності держави, всяко підтримували церкву, наділяючи її землями та привілеями. Самі також писали твори з політичними та релігійно-моральними настановами, як «Правда руськая» Ярослава Мудрого з XI ст. та «Поученіє дітям» Володимира Мономаха XII ст. Вчення церкви про божественне походження державної влади освячувало феодальний порядок та зміцнювало одноособову владу великого князя.

Філософська та суспільно-політична думка Київської Русі розвивалась під впливом вчення отців церкви та тих ідеалістичних течій, які були принесені з Греції християнством. Можемо тут назвати філософію Платона, стоїцизм, певні елементи філософії Арістотеля, зокрема логіку. Використання античної філософської думки обмежене до потреб обгрунтування релігійних догм. В такому розумінні філософами можна на Русі вважати літописця Нестора, князя Володимира Мономаха, митрополита Никифора.

Чи не це той Микитка,
Що по лікті свитка?
Під віконцем зігнувся,
Чи не вийде Маруся.

Упадок Київської Русі внаслідок феодальних поділів та монголо-татарської навали, заняття південноруських земель литовськими, польськими та угорськими феодалами становлять важкі часи в історії України. В цих незвичайно трудних умовах на базі дальшого розвитку продуктивних сил та посилення економічних зв'язків між українськими землями, росту яких не в силі були зупинити агресори, в XIV—XV ст. закінчується процес формування української народності як етнічної спільності зі своєю мовою, територією та самобутньою культурою. Одночасно почалася довготривала боротьба українських народних мас проти іноземного гніту та феодально-кріпосницьких відносин, в ході якої виникло козацтво, Запорізька Січ. Ця боротьба перекинулась у сферу літератури в надзвичайно острій формі після проголошення Берестецької церковної унії в 1596 році. Проти унії виступили міські братства. Будучи релігійно-національними організаціями українського міщанства та духовенства, вони засновували школи, друкарні, поширювали антиуніатські твори. До видатних полемістів, які виступали на захист православної церкви, проти національного та релігійного гноблення українського народу, належав Г. Смотрицький, С. Зизаній, Х. Філалет, З. Копистенський, І. Вишенський, І. Борецький, І. Копинський, М. Андрелла — Оросвичівський (з Закарпаття) та інші.

З суспільної точки погляду найбільш радикальним, співчутливим недолі селянства, запряженого в ярмо панщини, був І. Вишенський (н. около 1550, п. після 1620 р.), який гнівно критикував поведінку чужих та «своїх» панів і, як справжній гуманіст, домагався рівності всіх людей незалежно від стану. Арістотеля і Платона, як поганських учителів, Вишенський не признавав. Його погляд на взаємовідношення духа й тіла відповідав цілковито євангельському, а ідеалом суспіль-

ства Вишенський вважав ранньохристиянські відносини, до яких можна дійти не насильством а через самовдосконалення людей. Вишенський написав 17 творів, писав переважно в монастирі на Афоні, звідки посилав їх на Україну.

І. Борецький (помер 1631 р.), ректор Львівської братської школи, закликав короля скасувати унію та зрівняти в правах з польським інші народи Речі Посполитої, причому вказував, що козаки зуміють захистити національну та релігійну свободу свого народу. Творчість Андрелан (1636—1710) має подібно, як інших авторів, богословсько-теологічний зміст, багато є в ній співчуття для закріпаченого селянства, публіцист розглядає Закарпаття як невід'ємну частину України.

В 1632 р. київський митрополит П. Могила засновує першу вищу школу на Україні, яка під назвою Києво-Могилянської колегії, а згодом академії, стане на багато років головним центром культури та освіти Східної Європи. Програма навчання у восьми класах включила, крім вивчання студентами чотирьох мов слов'янської, грецької, латинської, польської, філософію, богослов'ю (від 1694 р.), граматику, риторику, піїтику, арифметику, географію, астрономію та музику. Курс філософії був ведений в дусі західноевропейської схолостики, яка була своєрідним синтезом християнської теології з вченням Арістотеля. В XVII ст. лекції з філософії читали, м.ін.: І. Гізель, Л. Баранович, С. Яворський, у XVIII ст. Ф. Прокопович, С. Поповський, І. Левицький, А. Дубневич, М. Козачинський, Г. Кониський. Значна увага приділялась логіці та фізиці Арістотеля. Логіка ділилась на «три дії розуму»: поняття, судження та висновок. Фізика, інакше натурфілософія, Арістотеля на відміну від логіки, яка була цінним здобутком універсального мислителя, давала противоречні уявлення про природу, деякі з його тверджень, як неможливість творення з нічого, мали матеріалістичний характер, інші, як вчення про причини, зокрема четверту — мету, були ідеалістичними. Наука Арістотеля переплітались на лекціях філософії біблійними текстами. До половини XVIII ст. професори самі підбирали матеріал для викладу й тому іноді висказували ряд думок, які значно відрізнялися від офіціальної схолостики. Прокопович і Козачинський визнавали, на приклад, незалежне існування матерії, Попович і Дубневич вважали, що матерія була створена, але знищити її вже неможливо.

Києво-Могилянська академія була в епосі наступу католицизму твердинею православ'я й до часу підпорядкування її петербурзькому синодові виховала цілу плеяду політичних і церковних діячів не тільки України, але й Росії, Болорусії, Болгарії, Сербії. До найвизначніших з них слід зарахувати Л. Барановича, І. Галятовського, І. Гізеля, Ф. Прокоповича, Г. Кониського. Свої численні твори писали вони слав'янською, тодішньою книжковою українською, польською, латинською та російською мовами. В протилежність П. Могилі, який був противником об'єднання України з Росією, Баранович, Гізель, Прокопович активно працюють над зміцненням українсько-російських політичних та культурних зв'язків. Баранович одночасно виступав за збереження автономії Лівобережної України та незалежності

Додому їду
Як риба пливу,
А за мною, молодою,
Сім кіп хлопців чередою...

українського духовенства від московського патріарха. Прокопович як пристрасний прихильник і реалізатор реформ Петра I, деякий час фактично керував російською православною церквою.

Світогляд українського народу XVII та XVIII століть був насичений волелюбними мріями про національне та соціальне визволення, спогадами великих збройних повстань, проти іноземного панування на Україні та дикого свавілля магнатів. Це виразилось у козацьких літописах, широковідомих народних думах та історичних піснях.

Визначне місце в історії української філософської думки належить Г. Сковороді (1722—1794), творчість якого розвивалась в умовах посилення кріпосничого права на Україні та касування російським самодержавством останніх автономних прав Лівобережжя. Сковорода вчився десять років у Київський академії, кілька років прожив в Угорщині, працював учителем у Переяславській семінарії та Харківському колегіумі, а після звільнення з колегіуму до кінця життя залишився мандрівним філософом та поетом. Головні філософські та поетичні твори: «Діалог, или розглагол о древнем мірь», «Разговор пяти путников о истинном щастіи», «Разговор дружеский о душевном міръ», «Израильський Змій», «Басни Харковскія».

Філософські погляди Сковороди не стільки в процесі книжної умоглядності — хотя йому були добре відомі погляди Платона, Арістотеля, основні догмати християнства, гуманізм епохи Відродження, емпіризм англійської філософії XVII ст. та матеріалізм французьких енциклопедистів XVIII ст. — скільки з особистої обсервації життя, заглиблювання в сенс буття людини, осмислювання реальних явищ природи та суспільно-економічних відносин. Тому-то світогляд Сковороди оригінальний, неповторний, український, але заразом, якщо в його оцінці послуговуватися встановленими в філософії критеріями, непослідовний, суперечливий, дуалістичний. Це давало привід одним історикам вважати його немаль містиком та релігійним реформатором, іншим знову — майже матеріалістом та атеїстом. Факт, що Сковорода, великий гуманіст, просвітитель і демократ, в розв'язанні основних питань філософії стояв на позиціях ідеалізму, але ідеалізму без офіційної схолостики, метафізики та біблійної ортодоксії. До кожної правди він доходив власним розумом і тому ряд тверджень філософа-поета були стихійно матеріалістичними.

Сковорода вважав, що світ один, але ділиться на видимий і невидимий. Видимий світ, це світ матеріальний, існуючий вічно, але пасивний. Активним началом, формою світу видимого є світ невидимий, божественний, який є вищий від матеріального та який з ним вічно співіснує. Бог не є однак особовий, антропоморфічний, не є також твором матерії, а існує як невидима натура в формі таких понять, як істина, розум, вічність, справедливість, любов. Таке співвідношення двох начал Сковорода вбачає також в людині, в якої думка, душа, серце становить внутрішню пружину тілесних дій, духовне і матеріальне перебувають отже в єдності, але не становлять тотожності.

В признанні назалежного існування матеріального світу, який розвивається за природними законами, виражаються елементи стихійного матеріалізму в світогляді мислителя. Сковорода визнавав геоцентричну систему Коперніка, закон збереження речовини та руху, а також інші досягнення природознавства свого часу.

В центрі філософських роздумів Сковорода ставить живу людину, «мікрокозм», і доходить до висновку: щоб знайти своє місце в природі та суспільстві, людина мусить найперш добре пізнати саму себе. Смисл життя людини в шуканні істини та щастя. Оскільки, однак істина становить в остаточній інстанції божественне начало, яке тільки проявляється в матеріальних речах, то наші органи чувств є недосконалі, щоб пізнати сутність, вони можуть сприймати тільки саме явище, тобто зовнішні її проявлення. Часткове пізнання вічної істини є однак можливе та наступає поступово в ході століть. Теорія пізнання Сковороди є історично обмежена й крие собі певні елементи містики. З другого боку, в пізнанні явищ ма-

теріального світу, філософ стояв на раціоналістичних, просвітительних позиціях, вірив у могутність людського розуму та доцінював роль досвіду в процесі пізнання.

Щастя людина може осягнути через «сродну» працю, тобто вибір такої, яка відповідала б її природним нахилам, здібностям. Правдиве щастя не полягає на багатстві, плотських втіхах, фальшивій славі, а в самопізнанні, вдоволеності з творчої праці, в душевній досконалості. Якщо б усі люди працювали «на сродности», то не було б соціального зла, багатіїв, яких Сковорода називає трутнями, та бідних, які мусять зносити визиск і беззаконня, була б демократична республіка рівних за станом людей, яка забезпечила б свободу громадянам та вільний розвиток освіти. Утопійність суспільно-етичних поглядів Сковороди полягає між іншим, у тому, що цей ідеальний лад на землі можна було б збудувати без застосування насильства, а тільки шляхом морального самовдосконалення людства. В умовах жорстокого кріпосного ладу ідея визначення становища людини в суспільстві її природною здатністю, а не становими привілеями та багатством була все ж таки дуже прогресивною.

Сковорода виступав проти релігійного фанатизму, вказуючи скільки ворожнечі та відкритих воєн вибухало між народами на тлі релігійної нетолерантності. Православна церква остаточно підпорядкована в XVIII ст. самодержавству, перестала бути виразником національних прагнень українського народу, що так ярко проявлялось у XVII віці, більше, через свою прив'язаність до царського трону, стала співреалізатором колоніальної політики російського абсолютизму на Україні. Сковорода негативно ставився до церковної ерархії, яка вела такеж паразитичне життя як і феодали-кріпосники. Щодо біблії, то мислитель намагався розуміти її символічно, пов'язати зі своєю пантеїстичною концепцією у формі т.зв. третього світу.

Григорій Сковорода, творчість якого була сповнена любов'ю до пригнобленого народу, посідає одне з найбільш почесних місць в історії розвитку філософської думки на Україні. Не припадком 250-річчя від дня його народження вилилось на Батьківщині мислителя-поета у всенародне свято.

Помітне місце у розвитку філософії на Україні займає Я. Козельський (1729 — п. після 1793 р.), син сотника Полтавського полку. Після навчання в Київській академії та Петербурзькому університеті, розгорнув він активну просвітительську діяльність, займаючи кілька років пост секретаря Сенату, а в період 1770—1778 рр., члена Малоросійської колегії в Глухові. Працюючи в руслі загальноросійської культури, він залишався під впливом Ломоносова та французьких просвітителів Дідро, Гельвеція, Руссо. В поглядах на природу та відношення до неї людської свідомості матеріалістичні риси світогляду Козельського переважають над ідеалістичними. Він не тільки признає незалежне існування матерії, але вказує, що об'єктивними категоріями являються також простір і час, та що ці поняття тратять смисл без зв'язку з матерією. В підході до розуміння закономірностей природи в цілому Козельський не послідовний, стоїть скоріше на позиціях деїзму та дуалізму. Світ є пізнавальним через відчуття, сприйняття, уяву та пам'ять, які творять нижчу ступінь процесу пізнання, та через такі абстрактні форми людського мислення, як поняття, судження, умовиводи (вища ступінь). Це теорія пізнання матеріального сенсуалізму XVIII ст., сторонником якої був Козельський і яку поширював у своїх працях.

Суспільство та державу Козельський оцінює також в дусі поглядів просвітителів XVIII ст., особливо Руссо. Закони та держава зродились з добровільної угоди людей, які хотіли в цей спосіб забезпечити собі рівність при переході від природного стану до громадянського, в якому появилась уже приватна власність. Соціальна нерівність людей виникла з порушення суспільного договору. Але тому, твердить Козельський, покривджена сторона може виступати проти порушників. Можна це вважати виправданням повстань народних мас проти гнобителів, хоч сам Козельський не був революціонером і зміну суспільного ладу обумовлював зміною законодавства,

умовиводи мають велике значення. Метою логіки мислитель уважав пізнання істини.

Лодій критикував Канта за відрив філософії, форми, від відображаємого предмета, матерії, тому, що це веде до представлення мислення незалежним від буття. Не погоджувався з поділом Канта логіки на «чисту» й «прикладну», бо такий поділ відокремлював розум від чуттєвого досвіду. Лодій в теорії пізнання Канта вбачав небезпеку, заперечення об'єктивного існування предметів, адже чуттєве споглядання Канта ще не означає сприйняття а тільки душевну дію, пов'язану з органами чуттів. Саме тому — відмічав Лодій — Кант згідно зі своєю філософською концепцією міг поділити «споглядання» на чисте (a priori) й на емпіричне (a posteriori), чого не можна зробити з чуттєвим пізнанням. Лодій писав, що ідеалізм Канта завів його до агностицизму, до обмеження пізнання до самих тільки явищ, які мають внутрішній характер, і заперечення пізнавальності реально існуючих предметів. Вчений не признавав суб'єктивізму Берклі та Юма, захищаючи принципи тодішнього метафізичного матеріалізму. В 1823 р. царська цензура заборонила перевидавати «Логічні настанови» Лодія, як книгу політично шкідливу.

Лодій утримував зв'язки з Україною, листуючись з львівськими вченими та пересилаючи з Петербурга до Львова багато наукових книг.

Революційний рух декабристів був тісно пов'язаний з Україною не тільки територією дій, але й прихильним ставленням до українського народу та прогресивних представників української культури, особливо з боку Рилеєва, Раєвського та братів Борисових. Декабристи, згруповані в Товаристві об'єднаних слов'ян, висунули принципи федеративного, рівноправного об'єднання всіх слов'янських народів, кожний з яких буде мати свій державний суверенітет.

Визнаючи первинність природи, декабристи розуміли її як супутність різних сполук атомів, які творять окремі тіла й предмети. Рух матерії відбувається за відомими законами механіки, звідси метафізичний, механістичний характер матеріалізму декабристів, обумовлений рівнем тодішніх знань про природу. Філософія, на думку декабристів, повинна служити революційній боротьбі проти всього, що гальмує економічний, суспільний та політичний розвиток країни. Завдяки могутності розуму світ є пізнавальний, а його закони, які людина встановлює на основі вивчення дійсності, повинні відповідати «істинній сутності предметів». Душу декабристи — матеріалісти розуміли як високоорганізовану психічну діяльність людини. Ряд декабристів визнавало послідовний атеїзм, доводячи, що релігія та церква являються захисниками соціальної та політичної реакції, являються ворогами науки та прогресу. Віра в існування надприродних сил виникла в їх розумінні з безсилля людини перед силами й законами природи, внаслідок душевних переживань, хвороб і т.п. Декабристи-вільнодумці критикували Вольтера за деїзм та Дідро за непослідовність у боротьбі з релігією та церквою. В підході декабристів до явищ суспільного життя є багато оригінальних думок. Пестель, на приклад, дійшов до висновку, що рушійною силою XIX віку є боротьба між народними масами й станом аристократії та багатого міщанства. Борючись за свободу й республіканський устрій, декабристи вважали, що в умовах Росії це можна досягнути тільки революційним переворотом і що революції взагалі являються закономірністю розвитку суспільства. Однак декабристи не бачили ролі народних мас у цих революціях, вони їх представляли, як військові перевороти. Це було проявом їх класової, дворянської ограниченості. Ідеалізм декабристів проявився, між іншим, в окресленні генезису держав як організацій договірного характеру та в перебільшенні ролі законодавства в розвиткові держави. Історію вони розуміли як історію народу, а не царів і князів, хотя ограниченого впливу видатних діячів не заперечували. На практиці однак декабристи були далекими від народу, що й стало причиною їх фізичної поразки в 1825 р. Ідеї декабристів не пропали безплідно, були підхоплені та розвинуті на-

ступними поколіннями революціонерів Росії та України.

В січні 1846 р. передова українська інтелігенція створює в Києві таємну політичну організацію для боротьби з кріпосним ладом, національного визволення та поширення ідей слов'янського федералізму. Приймає вона символічну назву товариства Кирила і Мефодія, просвітителів слов'ян. Після року існування в його рядах було близько ста чоловік.

Політичні та філософські погляди членів товариства Кирила та Мефодія знайшли своє найповніше відображення в основному програмному документі «Книгах буття українського народу» та відозвах, одній — до українського народу, другій до російського та польського. Проголошується в них необхідність скасування кріпосницького права, «викорінення рабства та всякого приниження нижчих класів». Другою основною ідеєю є домагання політичної рівноправності народів, національної свободи, які привели б до створення суверенних національних республік, об'єднаних в демократичній федерації слов'янських народів. Національна ворожнеча повинна уступити єдності та братерству народів, зокрема українського та польського. Україна з рації історичних кривд, які їй були заподіяні, предистинована відіграти головну роль у створенні союзу вільних народів. Елемент месіанства, що тут виступає, був своєрідним виразом впливу ідей Міцкевича, які він виклав по відношенні до Польщі в 1832 р. в «Книгах польського народу та польського паломництва». З теорією месіанства не погоджувався Т. Шевченко, М. Гулак, О. Навроцький, М. Савич та інші, що стояли на позиціях революційної демократії та відкидали містичну інтерпретацію історичного процесу. Національне і соціальне визволення вони мислили досягнути через народне повстання на Україні, що знайшло свій вираз в одному з кінцевих параграфів «Книг буття»: «Встане Україна зі своєї могили та знову озоветься до всіх братів своїх слов'ян і почують крик її і встане Словянщина, і не позостанеться ні царя, ні царівни, ні князя, ні графа, ні герцога, ні сіятельства, превосходительства, ні пана, ні боярина, ні кріпака, ні холопа — ні в Московщині, ні в Польщі, ні в Україні, ні в Чехії, ні у Хорутан, ні у Сербів, ні у Болгар».

Основними авторами «Книг буття українського народу» були М. Костомаров і В. Білозерський. Це позначилось особливо сильно на філософських концепціях суспільного розвитку, які витримані в ідеалістичному дусі. Соціальна нерівність у слов'ян пояснюється прибуттям на їх землі німецьких королів, які з одних людей зробили панів, а з других — невільників. Розквіту досягали в минувшині тільки ці народи, які зберігали сильну віру в найвищу істоту. Вважаючи сучасне їм суспільство запереченням християнських ідеалів, їх порушенням, Кирило-Мефодіївці вимагали повернення до відносин з перших віків християнства, коли воно ще не було офіціальною релігією й захищало бідних та переслідуваних. Можна тут дошукуватися впливу поширених тоді в Західній Європі ідей християнського соціалізму Ламецце.

У виборі методів повалення кріпосного ладу не було серед членів товариства згоди. Праве крило очолюване П. Кулішем і В. Білозерським, уважало, що соціальне визволення прийде само через просвічення кріпосників, реформи і т.д. і що треба передовсім розвивати почуття національної єдності всіх станів. Ліве крило, яке спиралось на заклики революційної поезії Шевченка початку 40-х років не погоджувалось з пасивною роллю народних мас і домагалося розгортання повстанської пропаганди серед селянства.

В березні 1847 р. Кирило-Мефодіївське товариство перестало існувати внаслідок доносу та арештів. Його значення в історії розвитку українського національно-визвольного руху трудно переоцінити.

Т. Шевченко (1814—1861) — найбільший український поет романтичного та реалістичного напрямку, художник слова й пензля, незламний борець за соціальне та національне визволення українського народу, був одночасно видатним мислителем, живо реагуючи на всі прояви ідеологічного життя своєї епохи та визначаючи револю-

ційно-демократичні шляхи розвитку суспільно-політичної думки на Україні. Світогляд Шевченка від раннього періоду творчості до останніх хвилин життя був непохитний, сформований на традиціях боротьби українського народу проти кріпосництва й національного гноблення. Вважаючи серцем нації трудовий народ, Шевченко вірив в його силу й своєю палкою поезією старався підняти селянство до загального збройного виступу проти царя та поміщиків. У протилежність ліберально-реформістського табору, який виступав з національно-солідаристськими закликами, Шевченко не бачив в українських кріпосниках жодних проявів патріотичної чи соціально прогресивної постави, трактуючи їх нарівні з іноземними — російськими та польськими. Шевченко прагнув до єдності дій пригноблених мас усіх слов'янських народів і в такому широкому русі проти царя та поміщиків вбачав можливість національного визволення України. Він підтримував тісні ідейні зв'язки з польськими революціонерами З. Сераковським та Б. Залеським, з передовими представниками російської культури М. Щепкіном, М. Чернишевським, О. Герценом, І. Тургеневом та багатьма іншими. Творчість Шевченка була співзвучною російській революційно-демократичній думці, яка ставила на порядку дня теж саме політичне завдання — невідкладну ліквідацію самодержавно-кріпосницького ладу в Росії.

Суспільні та філософські погляди Шевченка знайшли свій вираз у поезії, повістях та «Щоденнику». Коли він пише: «І на оновленій землі врага не буде супостата, а буде син, і буде мати, і будуть люди на землі», то це мрія гуманіста про суспільство людей рівних і вільних від експлуатації, це ідеал суспільства, який проголошувався тодішніми соціалістами-утопійцями. Просвітитель і революціонер Шевченко вірив, що після успішного селянського повстання, буде передана земля її правдивим господарям, наступить свобідний розвиток людини. Шевченко пророкував, що геніальні технічні винаходи Фультона і Ватта з'їдять у скорому часі феодальні кнути, престоли та корони, завершать працю французьких енциклопедистів в масштабі всієї планети. Можна цей вислів вважати за відчуття наближення нової епохи, паростки якої в кріпосницькій Росії були ще надто слабими, щоб поет міг розвинути цю думку далі й дійти до усвідомлення матеріального чинника, вирішального в розвиткові суспільства.

Шевченко не був абстрактним мислителем, його творчість виростала з гущі народного життя, яке завжди було пов'язане з природою, землею, предметами матеріального світу. Тому Шевченкові були чужі умоглядні системи німецького ідеалізму, трактування природи лише як форми втілення ідеї. Він уважав її незалежною від свідомості людей, вічною та безконечною, обмеженою тільки своїми законами. В Шевченка виступають елементи діалектики в розумінні розвитку природи як процесу народження нового й відмирання старого, що має місце також у суспільному житті. Його активна постава по відношенні до наболілих проблем кріпосного суспільства перечить будь-якому агностицизмові чи скептизмові в пізнанні, зокрема пізнанні механізмів та пороків існуючого ладу. Історію Шевченко розглядає як процес боротьби народних мас зі своїми гнобителями, а не як саморозвиток абсолютної ідеї чи хроніку життя видатних осіб. Взагалі ідеї, згідно з Шевченком, виникають з потреб суспільного життя. Передові ідеї мають величезне значення для народу й тому треба їх поширювати у формі полум'яного слова, організуючи в цей спосіб маси до боротьби за свою свободу. Шевченко своєю поезією хотів дати українському народові «слово правди» і таким воно було всенародно сприйняте.

Естетичні погляди Шевченка були далекими від поширених тоді ідеалістичних вчень Гегеля про мистецтво як самоціль, як прояв духа, який проглядає з матерії. Шевченко наголошував, що мистецтво повинно відображати дійсність, природу, а не абстрактний ідеал, якого до цього ж без посередництва «недосконалої» матерії взагалі не можна зобразити. Художник настільки є ограничений оточуючою його природою, наскільки при-

рода ограничена своїми вічними, незмінними законами. І якщо художник відступає від «вічної красуні природи», то він сказує себе на моральне виродження. В цей же час мистецтвом не можна назвати грубе, натуралістичне копіювання природи — мистецтво повинно вбирати піднесену, світлу фантазію художника, його натхнення та захоплення, в формі вічної природи. Захоплення та подив родяться з глибокого розуміння краси, безконечності, симетрії та гармонії в природі. Шевченко вважав, що мистецтво так, як література повинно служити народові та сягати своїми коренями в глибину народного життя. Цей постулат реалізму не втратив свого значення й сьогодні.

А. Починайло

ДЕЩО ПРО СЕРЕДНЬОВІЧНУ ЛАТИНУ

В часи середньовіччя, які охоплюють також епоху Відродження, латинська мова була міжнародною мовою того часу, мовою дипломатів і вчених. Вона давала можливість здобувати освіту в закордонних університетах, була ключем до вищих знань. У всіх вищих учбових закладах Європи, в тому числі й Київській академії, викладання велось латинською мовою. Людина, яка не володіла латинню, вважалась просто неосвіченою. Латинська мова в той час була мовою законодавства, управління та судової справи, була мовою науки. Латинь була мовою науки й філософії тому, що набула велике лексичне багатство в період пізньої імперії.

В епоху Відродження латинською мовою писали свої праці знаменитий учений Ломоносов у Росії, Томас Мор в Англії, Еразм Роттердамський у Голландії, Томазо Кампанела в Італії. В XVI—XVIII ст. на території України діяло чимало друкарень, які видавали книги латинською мовою. Найбільшими осередками латинського видавництва на Україні були Львів, Почаїв, Бердичів, Житомир, Луцьк. В Добромилі трьома виданнями (1612, 1614, 1615) латинською мовою вийшла Я. Длугоша «Historia Polonica». Симон Окольський випустив у світ у 1646 р. книгу «Russia Horidan», 1648 р. Кроковський написав латинською мовою «Disputationes lodicae...».

Середньовічна латина ще мало досліджена галузь філологічної науки, але вже в цю проблему досить великий вклад внесли польські вчені, як професор Плезія Маріан, Гансінець Ришард, Доманський Юліуш, Винничук Лідія та інші. Всі вчені згідні в тому, що стан обробки філологічних середньовічних джерел є без сумніву гірший від стану опрацювання латинських стародавніх текстів. Професор Маріан Плезія склав словник середньовічної латини та дав їй хорошу характеристику в статті «Лаціна, ктурей нє знами», яка була надрукована в журналі «Меандер» № 7/8 за 1946 р. Польський учений пише, що дехто називає середньовічну латину кухонною, вульгарною та не зауважує цієї великої ролі, яку вона відіграла. Треба признати, пише автор статті, що середньовічна латина відрізняється від класичної. Письменники середньовічної епохи творили нові слова, вживали багато чужих слів, технічних термінів, які можна зрозуміти при допомозі спеціальних словників. Розвиток середньовічної філософії створив також деякі надбання в термінологію. Середньовічну латину не можна розглядати як зубожіння класичної, а треба розглядати як її дальший розвиток і її напрям визначили специфічні обставини середньовіччя. Середньовічна латина була мовою загальноєвропейської культури й кількість творів, які виникли на протязі більше як десяти століть (від VI до XVIII ст.) була велика. На особливості середньовічної латини вказував та-

кож російський учений проф. М. Сергієвський у праці «История французского языка» (Москва, 1947). В середньовічній латині, пише автор, спостерігається перехід іменників середнього роду в чоловічий рід, нпр. balneus, caelus, vinus, vasus замість balneum, caelum, vinum, vas і т.д. Іменники середнього роду в множині, напр. folia, brachia переходять у категорію іменників жіночого роду однини. Для середньовічної латини характерна втрата відмінкових закінчень, які уступають місце описовим прийменниковим конструкціям.

Проф. М. Сергієвський вважає, що в середньовічних латинських словах мало місце відхилення від класичної мови щодо наголосу. Різні слова мали наголос на передостанньому складі в той час, як класична мова вимагає наголосу на третьому складі від кінця.

Особливостей латинської мови середньовіччя значно більше й латинь середніх віків вимагає ще великого дослідження, щоб можна було охарактеризувати її повністю.

Євген Друшкевич

Ой за гаєм, гаєм,
Гаєм зелененьким,
Там орала дівчинонька
Воликом чорненьким.

УКРАЇНІКА В БІБЛІОТЕКАХ ПРАГИ

Прага, місто старовинної культури, гордиться тим, що вже в 1348 році тут засновано перший у заальпійських країнах університет. На зламі XVIII та XIX століть саме в Празі зародилося наукове слов'янознавство. Живий інтерес до культурного розвитку інших слов'янських народів, між ними й українського, став одним з головних мотивів чеського національного відродження.

Не диво, що в празьких бібліотеках та архівах виросла унікальна колекція слов'янознавчої літератури й рукописних матеріалів, до якої звертаються вчені цілого світу. Не останнє місце займає в цих збірках український матеріал. У Празькій університетській бібліотеці зберігаються ще з часів колишнього єзуїтського університету кілька українських стародруків, між ними перше видання граматики М. Смотрицького (1619), друге видання «Лексикона славенороссского» Памви Беринди (1652) і «Небо новое» Й. Галятовського (1665). Дуже цінну збірку старих українських книг має Національний музей: куди посилали свої праці та інші матеріали передові діячі українського відродження, починаючи від М. Максимовича, І. Срезневського та О. Бодянського. Поряд з цінними стародруками (перше видання «Лексикону» Беринди) тут можна знайти більшість важливих українських видань з першої половини минулого століття, наприклад: третє видання «Енеїди», твори Квітки-Основ'яненка, Гребінки, Метлинського, Костомарова, Шевченка («Чигиринський Кобзар», «Гамалія», «Тризна»), К. Тополі, Т. Падури, Р. Моха, І. Гушалевича та ін.; альманахи «Запорожская старина», «Украинский сборник», «Русалка Дністрова», «Сніп», «Вінок русинам на обжинки», пісенні збірники М. Максимовича, Вацлава з

Олеська, Й. Лукашевича, Жеготи Паулі, «Галицькі приповідки» Гр. Ількевича. Щедро представлені петербурзькі видання 50-х та 60-х рр., між ними й т.зв. «метелики» з Кулішевої друкарні. Унікальне зібрання західноукраїнських друків — це бібліотека Франтішка Ржегоржа, передана музеєві згідно з бажанням цього великого прихильника української культури. Інші цінні книги з української етнографії та фольклористики зберігаються в бібліотеці етнографічного відділу Національного музею.

Але найбільшою колекцією українських видань може похвалитися Слов'янська бібліотека. Заснована в 1924 році для підтримки славістичних студій, вона користується великою повагою серед науковців-славістів у всьому світі. Українські книжкові фонди Слов'янської бібліотеки охоплюють цілу історію українського друку — від першої книги, надрукованої на українських землях, «Апостола» І. Федоровича (1574) та славнозвісної «Острозької біблії» 1581 р. почерез рідкісні книги XVII, XVIII аж по цінні видання радянської наукової та художньої літератури.

З XVII століття в Слов'янській бібліотеці збережено 14 стародруків з києво-печерської, львівських та унівської друкарень, між ними твори Л. Барановича (Меч духовний, 1666, Труби словес проповідних 1674), А. Радивиловського (Вінец Христов, 1688), К.Т. Ставровецького (Зерцало богословії в унівському виданні 1692 р.), «Києво-печерський патерик» з 1661 р., «Синопсис» з 1680 р. Вісімнадцяте століття представлене 15 стародруками з київських, чернігівських, львівської та почаївської друкарень. Між ними находяться твори чернігівського архієпіскопа І. Максимовича (Алфавит собранний, 1705; Царский путь креста Господня, 1709), Дмитра Ростовського-Туптала (Книга житій святих, 1764), М. Козачинського (Філософія Аристотелева, 1745). Крім того в бібліотеці находиться низка книг, надрукованих у Росії, авторами яких були українці, а саме Є. Славинецький, Ф. Прокопович, С. Яворський, Г. Бужинський, Г. Кониський та інші. Тут є також три книги, надруковані на зламі XVIII та XIX століття в Будині для закарпатських українців. Разом у всіх празьких бібліотеках нараховується 72 титули, що репрезентують українську літературну продукцію XVI—XVIII століть.

Те, що в Слов'янській бібліотеці зібрано з друків з 1800—1863 рр., є цінним доповненням фондів Національного музею (разом беручи йдеться тут про 330 книжкових титулів). Поряд з творами відомих авторів — А. Метлинського, Л. Боровиковського, П. Куліша (перше видання «Чорної ради»), Марка Вовчка тут можна знайти праці менш відомих авторів — І. Материнки (С. Бодянського), братів Карпенків та ін. Дуже цікава збірка літературних альманахів того часу, до якої входять «Киевлянин» М. Максимовича (1840—50), «Ластівка» Є. Гребінки та «Молодик» І. Бецького з ранніми творами Т. Шевченка, «Южнорусский сборник» А. Метлинського (1848), «Саратовский литературный сборник» Д. Мордовця (1859) та «Хата» П. Куліша. Мовознавчі твори того часу представляють зокрема «Грамматика малороссийского наречия» О. Павловського (1818), «Опыт южно-русского словаря» К. Шейковського (1861) і західноукраїнські граматики та інші мовознавчі праці Й. Левицького (1834, 1850), І. Вагилевича (1845), Й. Лозинського (1846) та Я. Головацького (1849). Багата тут колекція ранніх збірників українського фольклору: пісенні збірки М. Максимовича з 1834 та 1849 рр., Вацлава з Олеська (1833), Жеготи Паулі (1839—40), А. Метлинського (1854), «Украинские народные предания» П. Куліша (1847) і його «Записки о Южной Руси» (1856—

57), «Старосветский бандуриста» М. Закревського (1860) та «Быт подолян» К. Шейковського (1860).

Багату збірку старших джерел знайде для своєї праці історик. У бібліотеці находяться основні праці О. Рігельмана, Д. Бантиш-Каменського, М. Костомарова, Д. Зубрицького та інші. Особливо цінна колекція старших археографічних видань, що відносяться до української історії (Чтения в Обществе истории и древностей российских при Московском университете; Акты, относящиеся к истории Западной России; Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России; Архив Юго-Западной России.

Українська книжкова продукція з другої половини минулого та початку XX століття репрезентована ще ширше. Читач знайде в Слов'янській бібліотеці основні твори всіх визначніших письменників того часу, часто в першовиданнях, і багато рідкісних дрібніших друків, що виражають смак і читацькі інтереси епохи. Особливо цінна збірка видань творів Шевченка, що мають історичного значення (празький Кобзар 1876 р., львівське видання 1867 р., женевські видання Драгоманова, Кобзар Доманицького), також різні дрібні й принагідні друки. З часу після 1860 р. бібліотека має майже повне зібрання важливіших літературних і суспільно-громадських часописів (петербурзька «Основа», львівська «Правда», «Зора», «Народ», «Життя і слово», «Літературно-науковий вісник») і періодичних видань наукового спрямування (Киевская старина, Записки Українського наукового товариства в Києві, Україна). Вичерпно представлені зокрема різні публікації Наукового товариства ім. Шевченка у Львові з його центральним органом — «Записками». В бібліотеці зібрано взагалі переважну більшість важливих наукових публікацій з різних галузей україністики: історії, літературознавства, етнографії та фольклористики, мовознавства, мистецтвознавства, географії та економії, збірники матеріалів, хрестоматії, підручники.

С. Караффа-Корбут. Ілюстрація до книжки. Кольорова ліногравюра. Львів. 1968 р.

Вже в перших роках свого існування Слов'янська бібліотека з великою увагою комплектувала також українську художню й наукову літературу, що виходила в Радянському Союзі. Тут находиться більшість важливих видань української поезії та прози з двадцятих і початку тридцятих років. Не бракує чільних літературних часописів і збірників, хоч на цьому полі помітні деякі прогалини. З наукової літератури особливо широко охоплені видання Української Академії наук. Рядом цінних видань представлена книжкова продукція тих частин України, що до 1939—45 рр. не входили до складу Радянського Союзу, зокрема видання з території довоєнної Чехословаччини.

І в післявоєнний час Слов'янська бібліотека систематично комплектує твори українських письменників, літературні й наукові журнали та книги з українознав-

ства, що їх випускають видавництва України та інших держав. Український відділ бібліотеки нині налічує понад 21 тисячу каталогізованих одиниць, між ними ряд багатотомних серійних публікацій, газет і журналів. Крім того, кілька тисяч українських книг скаталогізовано в спільному східнослов'янському та чехословацькому відділах. Україністичні фонди, зібрані в бібліотеці, дають місцевим і закордонним читачам можливість усебічно ознайомитися з Україною, з історичним і сучасним розвитком її культури та громадського життя.

Окремо треба згадати видавничу діяльність бібліотеки в галузі україністики. До сторіччя з дня смерті Т. Шевченка бібліотека випустила циклостильовану бібліографію Е. Велінської «Тарас Шевченко-баснік революціонаж». Слідуюча більша друкована книга Е. Велінської та автора цих рядків «Тарас Шевченко в ческе культуже» (Прага 1962, 95 с.). До 150-річчя з дня народження поета бібліотека видала книжечку, в якій находиться чеський переклад «Єретика» й бібліографічні інформації про чеські переклади творів Шевченка та про Яна Гуса й гуситський рух. Того ж року вийшла ще брошура «Українска література ве Словенски кніговне», що дає загальне повідомлення про україністичні фонди бібліотеки та її співробітництво з Україною. Завершенням цієї діяльності треба вважати великий науково-бібліографічний збірник «Сто п'ятдесят років чесько-українських літературних зв'язків 1814—1964», виданий у 1968 році. На 478 сторінках він охоплює сім синтезуючих статей про історію українсько-чеських літературних взаємин, повні бібліографічні дані про книжкові й журнальні переклади з української літератури за даний час (поверх 3 тисяч позицій), про чеські праці, що відносяться до української культури (понад 4 тисячі статей та повідомлень), а також списки старших українських друків і рукописних матеріалів, що зберігаються в празьких бібліотеках і архівах. В збірнику поміщено понад 50 ілюстрацій. Він мав багато рецензій у місцевій та закордонній пресі.

На закінчення треба згадати про українські матеріали в празьких архівах. Зрозуміло, що вони не такі багаті, як у Польщі. Все ж Літературний архів при Музею чеської літератури на Страгові скриває такі дорогоцінності, як оригінальний лист Григорія Сковороди; автографи творів Л. Боровиковського, М. Костомарова, І. Франка; листи І. Срезневського, С. Бодянського, М. Максимовича, Я. Головацького, П. Куліша, В. Антоновича, М. Драгоманова, О. Потебні, М. Сумцова, М. Грушевського, В. Гнатюка, О. Кобилянської, Ф. Колесси та багатьох інших діячів української культури. В Слов'янській бібліотеці находяться оригінальні листи В. Стефаника, В. Гнатюка, Ю. Яновського та багатьох інших сучасних письменників. Рукописні відділи Національного музею й Університетської бібліотеки зберігають до п'яти десятків цінних рукописів з XVII—XVIII ст., зокрема збірники духовних пісень і проповідей народною мовою з території Закарпаття.

Орест Зілинський

Г. Колос. Плесканці.

ВАЖКА ВОДА

Всім відома звичайна вода — H_2O, молекулярна вага 18, густина 0,99 г/см³. В ній міститься в дуже незначній кількості, приблизно 0,02%, важка вода — D_2O, молекулярна вага 20, густина 1,1 г/см³.

Наявність її з'ясовується існуванням ізотопів хімічних елементів, зокрема ізотопів водню. Майже кожен з 105 відомих сьогодні хімічних елементів має (здебільшого по декілька) подібних собі електронною будовою атомів елементів, які різняться між собою лише масою та займають одну й ту ж клітинку в періодичній системі Д. Менделеєва. Тому їх і називають ізотопами (від грецьких слів: ізос — однаковий, топос — місце). Вони подібні до себе хімічними властивостями, але ізотопи легких елементів, напр. ізотопи водню різняться між собою властивостями значно більше. Ізотопи бувають стабільні та нестабільні (радіоактивні). Позначають їх так, що вгорі, з правого боку ставлять масу ядра, а знизу з лівого боку — заряд ядра (кількість протонів). Водень є найлегший і найбільш розповсюдженим у космосі з усіх відомих тепер елементів. Він має 4 ізотопи: звичайний і найбільш розповсюджений ($_1H^1$) — протій, дейтерій $_1H^2$ або D тритій (T або $_1H^3$) і, порівнюючи недавно одержаний ($_1H^4$). Протій і дейтерій — це ізотопи стабільні, інші радіоактивні.

Кисень, який входить до води, має три стабільні ізотопи: $_8O^{16}$, $_8O^{17}$, $_8O^{18}$.

Зважаючи на таку кількість ізотопів водню та кисню, вода може існувати в багатьох ізотопних відмінах, але найбільше значення має важка вода D_2O, яку виявлено на початку 30-х років нашого сторіччя в УРСР, що мало величезне теоретичне та практичне значення.

Розчинність різних речовин у важкій воді значно менша, ніж у звичайній, деякі хімічні реакції вона затримує, а деякі прискорює. Біологічні процеси в живих організмах, в присутності важкої води, ідуть повільніше. Вона не сприяє розвиткові живих організмів, являє собою для них своєрідну отруту. Була висловлена навіть думка про те, що причиною старіння людського організму є те, що в ньому з віком накопичується значна кількість важкої води.

Електричним струмом вона розкладається значно повільніше від звичайної (прибл. в 4—6 разів) і тому цим користуються для добування її зі звичайної води, яка є їх сумішшю. Важка вода при цьому концентрується в залишкові електроліту. Щоб одержати за цим способом 1 кг важкої води треба електролітично розкласти приблизно 170 т звичайної води.

Для добування її іноді використовують неоднакові температури кипіння звичайної та важкої води тому, що при кип'ятінні значної кількості звичайної води в залишкові накопичується D_2O.

Останнім часом часто користуються тим, що з водню фракційною перегінкою виділяють дейтерій, а потім його спалюють у D_2O. Існують ще й інші методи добування важкої води: дифузія, термодифузія, хімічний обмін.

Важка вода тепер широко вживається для практичних та теоретичних потреб і тому її добувають у значній кількості. Вона має важливе значення в атомній енергетиці. Там її вживають для затримання руху нейтронів в ядерних реакторах; також її використовують: для виділення вільного дейтерія, для добування та вивчення його за допомогою різних ізотопів, для багатьох хімічних і біологічних досліджень; як мічену воду, для добування сполук з міченим воднем тощо.

Якщо взяти до уваги, що до значної кількості органічних сполук входить водень (протій), то навіть важко собі уявити, які можна було б одержати наслідки, коли б в них протій замінити дейтерієм.

У цьому відкривається необме-

жене поле для досліджень і можливих їх наслідків.

Академія наук УРСР являє зараз визначний центр наукових досліджень у різних галузях знання, але й незабаром, після її створення, в ній виникло багато різних шкіл (напрямків) науково-експериментальних робіт, які мали велике наукове значення.

Біля академіка Л. Писаржевського в Інституті фізичної хімії, який згодом став називатись і тепер називається його ім'ям, створилась наукова школа з питань фізичної хімії.

Саме в цьому Інституті, в 1934 році, було добуто, вперше в світі важку воду та виконано низку досліджень щодо вивчення її властивостей, добуто ізотопи водню та кисню і т.д.

Цим зроблено значний внесок у світову науку. **С. Кузьменко**

УКРАЇНА В ЗАХІДНИХ ЕНЦИКЛОПЕДІЯХ

«Важко собі уявити француза чи англійця, який терпеливо копається в заграничній енциклопедії, щоби встановити, скільки в ній названо французьких (чи англійських) державних діячів, митців чи вчених, а кого пропущено. В народів, що не переживали політичних катастрофізмів, які тягнулися віками, в держав, яких ніхто не викреслював карт, немає таких комплексів. Ми однак усе ще не можемо позбутися оцих заінтересувань і тільки вздрімо якийсь чужоземний лексикон, як уже й починаємо його перегортати, шукаючи відомих букв». Так писав польський фейлетоніст В. Копалінський в 1968 р. Не встоявши перед спокусою, перегонув я також доступні в варшавських бібліотеках західні енциклопедії, видані після останньої війни. Як нас там бачать? Відповіді на це питання порядкую тематично.

НАЗВА

«Назва Україна означає пограничний край, і цей характер він мав довгі віки, в добі, коли постійно велась на його території війна, що в ній він переходив багато разів з рук козаків у руки київських росіян, литовців і поляків». Це відкриття черпаємо з: „Diccionario enciclopedico U.T.E.H.A.", Mexico 2953 (i Barcelona, Buenos Aires, Bogota, Caracas, Guatemala, Habana, Lima, Montevideo, Rio de Janeiro, Santiago).

«Україна або Малоросія — в широкому застосуванні назва великого району середньої Європи, населеного русинами (званими також малоросіянами та українцями), що охоплює переважно південно-західню Росію та польську Галичину. У вужчому значенні назва торкається Української Рад. Соц. Респ. однієї з семи союзних республік СРСР»: („The Columbia Encyclopedia", New York 1945).

НАРОД

«Українці належать до найгарніших серед багатьох народів СРСР. Вони високі, кремезні, круглоголові, довголиці, простоносі, вуста в них середньої величини, а вуха малі. Колір їх тіла дуже смаглий, волосся в них переважно темне, грубе та кучеряве, очі темні, часто карі. Українки відомі своєю красою. За царату багато українців ішло в царські гвардійські полки, що вербували високих та сильних мужчин».

«Українці — це окрема гілка слов'янського племені, з мовою, виглядом і звичаями достатньо іншими, щоб числитись за націю». Тут автор (Е. Реймонд) немов відповідає на чиїсь сумніви, чи українці справді нація, а чи може ні. А нам здавалось, що такі сумніви — це вже далека історія...

«До з'єднання з Росією в XVII ст. українці боролися з постійними нападами поляків, литовців, татарів і турків. Ці історичні події вчинили з українців мішаний народ, ізольований та інший від білорусинів та великорусинів на півночі»: („The Encyclopedia Americana. International Edition", New York 1964).

«Російські етнографи, а серед них Чубинський, який більше від усіх інших займався українцями, вважають їх за один з фізично найдосконаліших народів завдяки їх високому ростові, сухорлявим постатям, струнким кінцівкам, глибоким і живим очам, чорним, майже прямолінійним бровам. Не бракує одиниць, яких вигляд має на собі татарську печать. Вираз лиця в українця поважний, майже суворий; говорить він поволі і поміркованo. Вільний у порухах, радше апатичний, не має багато ініціативи й через те має репутацію лінивого. Не дуже меткий розумом, усе-таки добре засвоює і, вловивши думку, розвиває її докладно; тому почавши діло, не покидає його ні за що, і через ту прикмету українець має славу впертого. Мовчазний, недовірливий до тих, яких не знає, стає після щирим і відвертим». („Enciclopedia Italiana", Roma 1950).

МОВА

«Незважаючи на багатолітні жорстокі утиски царизму та давніші чужі тиранії, українська (малоруська) мова залишилась у всьому багатстві, гнучкості, милозвучності, порівняній чистоті та широкому діапазоні виразності». („The Enciclopedia Americana...").

«Термін малоруська мова, названо її так у противагу великоруській, вживається тепер тільки, коли вказують цю сукупність говірок, що на них спирається російська літературна мова». «Українські говори (...), які в минулому втратили безпосередній стик з руською територією або мають його тепер лише частково, мають свої власні прикмети, які незважаючи на приналежність до східнослов'янської групи, не означають однак власної індивідуальності». (Отже, мовна окремішність під знаком запитання). („Enciclopedia Italiana...").

ПИСЬМЕНСТВО

«В добу пізнього середньовіччя, коли Київ був столицею Русі, Україна породила багато світських (народних легенд, епічних циклів) і релігійних творів, які належать до спільної спадщини російської літератури». („Larousse. Trois volumes en couleurs", Paris 1966).

«Хоч від кінця X через все XIII ст. початки російської та української літератури назагал спільні, деякі все більші елементи зрізничкування можна зауважити в добу від кін. XIII до пол. XVII ст. Пам'ятками українського письменства, в широкому значенні, можна числити церковні книги, видані в Кракові друкарем Швайпольтом Фіолем, Біблію (народною українсько-білоруською мовою), видану Ф. Скориною в 1517—19 р.» і т.д. (Тут автор огляду інший ніж у мовних питаннях, тому й підхід більш українофільський).

«Політичне панування Москви, поряд з інтелектуальним — Києва, мало важкі наслідки для українського народу. Українсько-польська культура (С. Полоцький, Є. Славинецький, Д. Туптало, Ф. Прокопович) більше служили Москві ніж Києву. Все-таки видані історичні твори в українському дусі (як С. Величка і П. Граб'янки), які разом з думами (історичними піснями з народним колоритом) підбадьорювали душі під час українських воєн проти Польщі під проводом Богдана Хмельницького». (Отже хронологія тут дещо перемішана).

«Першим актом справжнього та властивого переслідування з царського боку була заборона в 1720 р. Петром Великим українським типографіям друкувати нові книжки, крім передруку старих церковних книг, які мусили видаватися тільки за правописом великоруських церковних книг.

За Катерини II введено російську мову в Київській академії та в усіх українських школах».

«З появою Сковороди співпадає поширення тайних вільнодумних товариств, яким, так як і козацьким традиціям, треба приписувати сьогодні народження ідеї української незалежності». (Мабуть ідеться про коло людей, серед яких виникла «Історія русів»).

«Заснування в 1808 р. Харківського університету дало новий поштовх українському духовому життю в національному сенсі».

«Творам його (Шевченка), як і «Запискам мисливця» Тургенева, приписано заслугу впливу на рішення царя Олександра II знести кріпаччину».

П. Куліш «репрезентував у певному сенсі боротьбу дрібноміщанства з аристократією».

П. Карманський, «уформований передусім на ліриці Фосколо та прозі Мадздзіні», має заслугу збагачення української метрики новими формами.

В. Винниченко — це «найгвалтовніший модерний верист України». Він і Коцюбинський, «не позбавлені цінності психолога, вийшли поза традиційні межі своєї батьківщини, щоб стати віч на віч з людськими темами універсальної стійкості».

Вартість цього огляду полягає в цьому, що українських письменників тут кинено на світове тло і через те поставлено в належній перспективі:

П. Гулак-Артемовський — це «наслідувач Горація».

Оповідання Г. Квітки-Основ'яненка «нагадують сільські оповідання Ж. Санд, Авербаха і «Записки мисливця» Тургенева, одні та другі пізніші від них» (отже Квітка був предтечею).

У Шевченка «не бракувало впливів (...) передусім Жуковського, Пушкіна та Міцкевича».

П. Куліш творив історичні романи «в стилі В. Скотта».

Лесю Українку «порівнюють з огляду на суспільні тони з ранньою Некгрі», і не були їй «навіть чужі символістичні течії кінця XIX ст.».

Коцюбинського «деякі порівнюють з Фокгадждзаро».

Винниченка «порівнюють, але безпідставно, з М. Горьким».

Стефаник і Мартович були — перший «під більш або менш прямим впливом Мопасана та Чехова, а другий — Достоєвського».

Український театр «удалекому минулому» був «культурним посередником між ... Європою».
(„Enciclopedia Italiana...").

Гоголь — «всесвітньовідомий український письменник царської доби, який однак писав по-російськи».
(„The Enciclopedia Americana...").

«Кобзар» Шевченка — це «щось в роді національного Євангелія українського народу».

Про «Чорну раду» Куліша: «Життя всіх суспільних прошарків тодішньої України описане тут дуже живо, яскраво змальовані постаті. Однак нема головного героя, навколо якого могли б розвиватися дії».
(„Dictionnaire des Oeuvres de Tous Temps et Tous Pays).

МИСТЕЦТВО

„Untersal-Lexikon in Zwei Bänden" (Einsiedeln, Zürich, Köln 1958) відповідає на реєстрове слово «Україна, мистецтво» дуже коротко: «Див. Росія, мистецтво, див. Польща, мистецтво».

«Мазепинський барок (XVII—XVIII ст.) віддзеркалює войовничий характер цієї бурхливої доби. Споруди були буйні, нерідко стрілчасті, з рясною прикрас, яка інколи нагадувала пишні орієнтальні стилі».

«У XIX ст. українська архітектура зазнала жорстокого удару, бо царський уряд заборонив будувати споруди в українському стилі».

«Після більшовицької революції засновниками сучасного національного типу малярства були Михайло Бойчук та Юрій Нарбут. Їх головними учнями були Падалка, Павленко й Седляр». «У 30-тих роках українські розписні книжкові закладки, ілюстрації та заставки й дереворити здобули багато нагород на европейських і американських виставках».
(„The Encyclopedia Americana"...).

ГОСПОДАРСТВО

«Мало ... країн світу має багаті землі та великі копальні поруч себе так, як Україна. А ще менше країн має п'ять основних сировин чорної металургії (вугілля, залізну руду, марганець, вапняк, мулярську глину) в таких великих кількостях, так близько розташованні одна від одної. З погляду природних ресурсів — Україна — це одна зі скарбниць світу».
(„Encyclopedia Britannica", Chicago — London — Toronto 1956).

ІСТОРІЯ

«Чи існувала українська держава від IX ст. нашої ери, не можна твердити, але в усякому разі пізніше ця держава стала васалем Литви, Польщі, Австрії та Росії, заки зникла в XVII ст. як політична окрема одиниця».
(„Nouveau Larousse Uniwersal" Paris 1949).

Після 1569 р. на Україні «почалась боротьба місцевого російського православного населення проти польських католиків».

Проте «протягом XIV—XVII ст. населення України розвинуло в себе окреме самовизначення й деякий ступінь національної свідомості, відрізняючись від росіян з Росії». (Словом, «росіяни» з України стали чомусь відрізнятися від росіян з Росії).
(„Everyman's Encyclopaedia", London 1958).

«Внаслідок повстання під проводом ватаг авантюристів, званих козаками, Східна Україна відвоювала деякий ступінь самостійності».

«Після вибуху більшовицької революції в 1917 р. проголошена була самостійна Українська Народна Республіка. Відтак надано їй ім'я Української Радянської Соціалістичної Республіки».
(„Compton's Pictured Encyclopedia", Chicago, Toronto, Rome, Sydney, Tokyo 1965).

«Внаслідок аграрних реформ, введених у XVI ст., багато визволених селян, які стали називатися козаками, переселилось у досі незаселені східнонаддніпрянські землі».

«В Росії після капітуляції імперії перед Центральними державами під час світової війни проголошено в 1917 р. в Києві Українську Народну Республіку. Вона була опанована німецькими та австрійськими військами, на коротко була замінена диктатурою Петлюри й Врангля і, коли більшовики перемогли, перетворена в Радянську Республіку в рамках Російської Соціалістичної Федеративної Радянської Республіки (1921) і стала (1923) складовою частиною СРСР».
(„The Columbia Encyclopedia"...).

Україна — це район, де слід показувати первісну батьківщину слов'ян».

«В деякі моменти могло справді здаватися, що українська національність уже не існує, що т.зв. Південна Росія або ж Малоросія відрізняється від Великоросії тільки іншою говіркою. Але в ході великих політичних і суспільних заворушень, які потрясали російською імперією на протязі XIX ст. дуже швидко стало видно, що загальноросійські проблеми (кріпаччина, свобода друку та об'єднань, робітниче законодавство) ускладнюються на «малоросійських» землях типово місцевими питаннями, цебто українськими».
(„Enciclopedia Italiana"...).

«Шведські вікінги створили в 800-тих роках на Україні державу з осередком у Києві». (Задніпрянська Україна) «звалася пізніше Малоросією й дістала автономний статус, який однак скінчився разом з невдалою спробою Мазепи здійснити самостійність України під час російської війни Карла XII».
(„Focus Uppslagsbok", Stockholm Uppsala 1959).

«Українську націю виводять з галицько-волинського князівства».
(„Universal-Lexikon"...).

«Україна створила в IX ст. київське князівство» (див. Росія, історія).

«У XIII ст. після наїзду монголів — до Литви...».
(„Kiepen-Lexikon"...).

«Країна старої слов'янської цивілізації, Україна почала відрізнятися яко «Малоросія» від властивої Росії або «Великоросії» щойно після XII ст.».
(„Enciclopedia Garzanti", Milano 1959).

Як бачимо, західні енциклопедії при цінних інколи довідках — повні неточностей і перекручень, а то й звичайної Ігноранції в інформаціях про Україну. Все це випливає з ігнорування західними буржуазними авторами оригінальних українських радянських джерел.

Богдан Струмінський

Ярослав Полянський

БУД ЗДРАВА ЗЕМЛИЦЕ — ЛЕМКІВСЬКА НАРОДНА ПІСНЯ

Andante ♩= 66, Con sentimento

С
А
Т
Б

pp Буд здра-ва зем - ли - це, и - ду к Га - ме - ри - це, и -

pp Буд здра-ва зем - ли - це, и - ду к Га - ме - ри - це, и -

mf - ду за - ра - бяц пі - няз. f pp Буд здра-ва се - стрич-ко,

mf - ду за - ра - бяц пі - няз. f pp Буд здра-ва се-стрич-ко,

poco dim. a rit.

pp не плач-те мамич-ко. и - щи к вам вер - ну да-ко-ли зас.

pp не плач-те мамич-ко и - щи к вам вер - ну да-ко-ли зас.

Буд здрава землице
Иду к Гамерице,
Иду зарабяц піняз
Буд здрава сестричко,
Не плачте, мамичко,
Ищи ся верну даколи зас.

Буд здраве, младеньке,
Дівчатко шварненьке,
Што-м тя так миловав барз,
Жди на мня кусціся,
Може я вернуся
И пак ся будем миловац зас.

Поїхав за гори,
За ліси, за море,
Ждали го барз довгий час,
Деси в Гамерици
Спочиват в землици,
Юж ся не верне нигда к нам зас.

МАТЕРІАЛИ ДО БІБЛІОГРАФІЇ

Переклади українських творів на польську мову:

Antonenko-Dawydowycz Borys, Za parawanem. Z ukraińskiego przetłumaczył Stanisław Rychlicki. Warszawa, 1973, Czytelnik.

Berdnyk Ołeś, Gwiezdny korsarz. Przekład S. E. Bury. Warszawa, 1974, Iskry

Dowżenko Aleksander, Poemat o morzu. Tłumaczył M. Raczkiewicz, Literatura Radziecka, 1957, nr. 7.

Dowżenko Aleksander, Zaczarowana Desna. Tłumaczył M. Raczkiewicz, Literatura Radziecka, 1958, nr. 6.

Dowżenko Aleksander, Matka. Tłumaczyła E. Wasilewska, Literatura Radziecka, 1968, nr. 9.

Na ciche wody. Dumy ukraińskie. Przełożył, wstępem i komentarzem opatrzył M. Kasjan. Wrocław, 1973, PTL.

Szelągowski Władysław, Wzburzony San. Warszawa, 1973, KiW.

Szczerbak Jurij, Transplantacja. Z ukraińskiego przełożył S. E. Bury. Warszawa, 1973, PIW.

Художні твори польської літератури з українською тематикою:

Jędrzejewicz Jerzy, Zwycięstwo pokonanych. Opowieść o S. Worcellu. Warszawa, 1973 , PAX.

Kaltenbergh Lew, Szymona z Matyjaszem perygrynacja oraz innych rybałtów i dziadów przypadki. Warszawa, 1973, LSW.

Kraszewski Józef Ignacy, Boży gniew. Warszawa, 1973, LSW.

Kraszewski Józef Ignacy, Czasy Władysława IV. Warszawa, 1973 LSW.

Sadzewicz Marek, Powrót Katarzyny. Warszawa, 1972, MON.

Sadzewicz Marek, Na szańcach Woli i Ochoty. Warszawa, 1973, KiW.

Sadzewicz Marek, Jan III Sobieski 1679—1696. Warszawa, 1971, MON.

Історичні, літературно-критичні, спогади та інші публікації з українською тематикою.

Atlas onomastyczny Słowiańszczyzny, Wrocław, 1972, Ossolineum.

Basiński Ewebiusz, Polska — ZSRR. Warszawa, 1973, KiW.

Breyer Regina, Aleksander Dowżenko. Warszawa, 1957, PISZ.

Czapliński Władysław, Glosa do trylogii. Wrocław, 1974, Ossolineum.

Długosz Jan, Roczniki czyli kroniki sławnego Królestwa Polskiego, t. 4, księga 7, 8. Tłumaczenie z łaciny. Warszawa, 1973, PWN.

Dokumenty i materiały do historii stosunków polsko-radzieckich, t. 7, Warszawa, 1973, KiW.

Danek Wincenty, Józef Ignacy Kraszewski, Warszawa, 1973, WP.

Dymowski W., Owsiany H., Wybór tekstów z folkloru i literatury staroruskiej, cz. I. Rzeszów, 1972, WSP.

Gajek J. Zarys etnograficzny zachodniej części Podola. Lublin, 1947.

Helsztyński Stanisław, Przybyszewski. Opowieść biograficzna. Warszawa, 1973, LSW.

Hernas Czesław, Barok. Warszawa, 1973, PWN.

Historia etnografii polskiej. Wrocław, 1973, Ossolineum.

Hórn Maurycy, Walka klasowa i konflikty społeczne w miastach Rusi Czerwonej w latach 1600—1647 na tle stosunków gospodarczych. Wrocław, 1972 Ossolineum.

Kozik Jan. Ukraiński ruch narodowy w Galicji w latach 1830—1848. Lublin, 1973.

Kosman Marceli, Na tropach bohaterów Trylogii. Wyd. II. Warszawa, 1973, KiW.

Kowalczyk J. Zwołał Kongres święty Jury. Warszawa, 1973, KiW.

Klimaszewska J. Katedra Etnografii Słowian (1926—1964) na tle rozwoju etnografii w Uniwersytecie Jagiellońskim w latach 1811—1925. Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego t. 139, 1967.

Kolberg Oskar, Sanock. — Kroścień... cz. 2, Warszawa, 1972, LSW.

Lehr-Spławiński Tadeusz. Zarys dziejów słowianoznawstwa polskiego. Kraków, 1948, PAU.

Materiały wydane z okazji konferencji poświęconej twórczości radzieckiego reżysera filmowego Aleksandra Dowżenki. Warszawa, 16—18.IX.1959.

Mały Słownik kultury dawnych Słowian. Warszawa, 1972, WP.

O Związku Radzieckim zwięźle i ciekawie. Warszawa, 1972, KiW.

Okęcki Stanisław, Cudzoziemcy w polskim ruchu oporu 1939—1945. Warszawa, 1974. Interpress.

Polski słownik biograficzny t. XV. Warszawa, 1970.

Rocznik slawistyczny, t. 34, cz. I, Wrocław, 1973, Ossolineum.

Rocznik slawistyczny, t. 34, cz. II. Wrocław, 1973, Ossolineum.

Ryl Lubomira, Wilgat Janina, Polska literatura w przekładzie 1945—1970, Warszawa, 1972, A.A.

Serczyk Władysław. Piotr Wielki, Wrocław, 1973, Ossolineum.

Sierocka K., Polonia radziecka 1917—1939, Z działalności kulturalnej i literackiej, Warszawa, 1968.

Slawistyczne studia literaturoznawcze poświęcone VII Międzynarodowemu Kongresowi Slawistów, Wrocław, 1973, Ossolineum.

Szweykowski Zygmunt, Trylogia Sienkiewicza. Poznań, 1973, Wyd. Poz.

Toeplitz Jerzy, Historia sztuki filmowej, t. 1—5. Warszawa,1953—1970. F.A.W.

Tobiasz Julian, Na tyłach wroga. Warszawa, 1972, MON.

Walichnowski T., Basiński E. Stosunki polsko-Radzieckie w latach 1945—1972. Warszawa, 1973, KiW.

Wiśniewska Elżbieta, O sztuce pisarskiej Michała Kociubińskiego. Wrocław, 1973, Osolineum.

Z zagadnień twórczości ludowej. Wrocław, 1972, Ossolineum.

Публікації видані польським видавництвом українською мовою:

Кузик Кость, Антін Середницький. Широчіють обрії. Літературна читанка для V класу. Варшава, 1972, ПЗВС.

Лапський Остап, Терня і квіти. Хрестоматія для VII класу з української літератури. Варшава, 1972, ПЗВС.

Середницький Антін, До грамоти! Читанка для II класу. Варшава, 1974, ПЗВС.

Зібрав А. С.

ЛІТЕРАТУРА

Антін Верба

ВРОЖАЙНІ РОКИ

На терасі двору в Дроблині сидів домашній вчитель поміщицьких хлопців, Теофіль Янчак. Високі старовинні тополі шелестіли на вітрі. Хвилі гойдалися на широкому плесі ставу. Вітер поковзавшись на воді, впадав на луги, пригинав соковиті трави до землі, обтрушував пелюстки поблідлим на сонці незабудькам, або грався дозрілим насінням молочаю. Сонце повисло вже в гіллі широколистих тополь, недільний надвечір виходив з синіх туманів обрію. Тиша відпочивала в затінках двору. Пани поїхали в гості до сусідів, служба розбіглася по недільних відвідинах свояків.

Теофілеві думки свобідно полинули разом з вітром по безконечній рівнині, аж затрималися в далекому рухливому місті. Йому стало жаль обірваних надій. Війна перервала Теофілеві навчання в університеті. Досі він вже закінчив би факультет, а хтозна може б працював асистентом... Професор обіцяв колись... Вчителеві стало сумно. Він пройшовся по терасі, поглянув на прядиво мідних променів сонця, що спливало з дірок між тополиним листям на розквітлі троянди й запалювало траву на клумбах. Сонце відходило за ліс у прощальному поклоні. Теофіль не витримав болю цього прощання, пройшовся посипаною піском стежкою між трояндами та попрямував до дерев'яних хатинок за брамою двору.

Біля першої з них сиділа худощава жінка. Недалеко від неї бавилося в піску двоє дітей. Була це жінка батряка Марчука, Килина.

— Добридень! — привітався Теофіль. Діти перервали забаву й на мить застигли в безрусі. Вони пильно дивилися на гостя, бо знали, що він приносив їм солодкі коржики з панського столу. Побачивши, що коржів тим разом не буде, діти зникли за хатою. Мати зніяковіла.

— Добридень... відповіла несміливо й швидко сховалася за двери хати. За хвилину в дверях показалася кудлата голова Василя Марчука.

— Добридень, пане! — заспано промовив господар і рухом руки запросив сідати на ослоні.

Коли вчитель уже вигідно розмістився, господар і собі присів на краєчку. Спочатку розмова якось не клеїлася. Помаленьку заговорили, як це часто буває про погоду, потім зійшли на посіви.

— Бачу, буде добрий урожай — запримітив учитель.

— Хто його знає... — відповів, прижмуривши карі очі Марчук. Не знати, чи дочекаємо жнив... Господар нахилився до гостя й майже шепотом продовжував:

— Кажуть якийсь Кирпічний з партизанами ходить... Прийде до нас, зачнуть за ним карателі гонитися, не знати хто в живих останеться... Мені все одно... Немає чого жалувати... Може злиднів позбудуся на віки...

— Все йде до кращого — перебив учитель.

— Яке там краще — продовжував батрак.

Найстарша дівчина Христя в Суховолі служить. Оці малята — Карпик і Данилко поки що подорогах граються, а підростуть, підуть у життя стежечкою старшої сестри...

А от Килина при надії, буде четверте... Чого тут сподіватися... Даром на світі нічого не дають...

Теофіль намагався потішити господаря, розповідав йому, що на сході діти вчаться в школах, держава їх на свій кошт у люди виводить.

— Може й воно там десь так і буває, але в нас споконвіку на панському треба робити — сумно перебив Василь.

Розмову перервав сусід. Він прийшов від економа з дорученням, щоб лагодити віз, бо завтра

В. Васьківський. Тарас Шевченко.

на заранку треба везти спаржу до міста.

Батраки пішли до двірської повітки і стали коломаззю мастити віз, а Теофіль вернувся до своїх книжок.

●●●

Не минуло багато часу, як на сході вже було чути гарматні постріли. Пан забрав, що найдорожче та виїхав з родиною до старшої дочки кудись аж за Віслу. В дворі залишився сам економ. Теофілеві пропонували їхати з дітьми, але він вимовився і ще перед виїздом пана зник з двору. Ходили таємні чутки, нібито вчитель пішов у партизани, але ніхто нічого певного не знав. Тимчасом події перемішували людей, одних забирали назавжди, других переселювали в чужі сторони, кидали на непередбачені шляхи, обдаровували терпінням або блискучими долями...

●●●

Проминули довгі роки. Теофіль Янчак не змарнував цього часу. З партизанського загону він пішов до військової частини, розбивав дзоти Поморського валу, а після капітуляції гітлерівської Німеччини вернувся на університет. Мрії молодості почали здійснюватися. Янчак закінчив університет, працював асистентом, ад'юнктом, доцентом, а ось від кількох років завідував кафедрою історії педагогіки для заочників. Студентами Янчака були переважно вчителі. Недоліком цієї праці було те, що найбільше активності треба було проявляти під час літніх заліків, у липневі спеки.

Цього року спека була небувала. Місто особливо посилено готовилося до ювілейних святкувань, втомляли рух і вулична метушня. Будинки пахли свіжою олійною фарбою та вапном. Художники з робітниками докінчували декорації.

Саме в такий час професор Янчак екзаменував заочників. Останньою зголосилася до нього вчителька з Вітлина, Ольга Марчук. Професор знав це прізвище, але Ольги Марчук ніколи не зустрічав. Ледве Ольга ввійшла в кабінет професора, він відразу завважив, що дівчина подібна до Килини Марчук.

Професор попросив залікову книжку студентки та пильно вдивлявся в її персональні дані. Він звернув увагу, що студентка народжена 1944 року в Дроблині. Після екзамену професор запитав:

— Ви може дочка Василя Марчука?

— Так... збентежено відповіла вчителька.

— Якже батько, мати? — питав далі всміхаючись привітно професор.

— Тато тепер на пенсії. Бригадиром у пегеері були, хату побудували, гарний садок завели. Мама курей годують й так хоч на старість живуть спокійно...

— А Христя де?

— О, Христя тепер завідує Будинком культури в Білій!...

— Гарно — тішився професор.

— Що ж Карпик, Данилко?

— Карпик залізнодорожний інженер, у Щеціні працює. Данилко в нас артист, в симфонічному оркестрі на скрипці грає... по світі гастролює... В Парижі навіть був...

— А звідки ви, пане професоре, нашу сім'ю так знаєте — не втерпіла Ольга.

— А знаю, працював я тридцять років тому в Дроблині...

Батько не вірив, що вийдете колись у люди... А показалося, надійшли не худі, а врожайні роки...

Професор полинув думками на терасу дроблинського двору. Йому здавалося, що знов шумлять грубі, широколисті тополі. Свавільний вітер жене хвилі на широкому плесі ставу. Сонце заливає промінням безкраї луги та великою золотою мітлою вимітає темряву туманів за далекий обрій...

МАЛОВІДОМИЙ ДРУГ

Т. Г. ШЕВЧЕНКА

1892 року в львівському журналі «Зоря» за підписом Павло Граб опубліковано статтю «Невідомі творці», в якій, між іншими, діячами Слобожанщини автор згадує якогось «старого маляра», який «знався з нашим славним Шевченком». П. Грабовський (а це йому належить стаття) накидає деякі риси зовнішності й характеру цієї «цікавої людини», коротко знайомить з його життям. Маляр цей, за словами автора, був колись кріпаком кн. Голіцина, він же й завіз хлопця до Петербурга, де той і вдосконалював свій хист.

Розшифрувати ім'я старого маляра допомогли спогади Г. М. Честахівського про Тараса Шевченка, опубліковані три роки пізніше в цій же «Зорі». В них йдеться про Одарку Соколівну, яка позувала Шевченкові, та про її брата, «українського маляра Петра Соколенка». І «старий маляр», знайомий П. Грабовського, з яким він зустрівся в кінці 70-х років на Охтирщині, й Петро Соколенко — кріпаки князя Голіцина, обидва зв'язані зі Славгородом (Г. Честахівський писав: «А брати (Одарочки) тоді пробували в Україні, в Славгороді»). Без сумніву, мовилось про одну й цю ж особу.

Ще певніше підтверджує цю думку опублікований у збірці «Т. Г. Шевченко в епістолярії» (К., 1966) лист до редакції журналу «Киевская старина», надісланий незабаром кимсь після смерті П. Соколова. Автор листа писав, що у вдови художника, колишнього кріпака кн. Голіцина, «залишились листи Т(араса) Ш(евченка) до Соколова, щирого приятеля Ш(евченка), потім малюнки і дещо з одежі Т(араса) Г(ригоровича)». Всі ці предмети, за його словами, були залишені Шевченком Соколову «на пам'ять». Невідомий кореспондент писав далі, що в 1886 році він кілька разів зустрічався з П. Соколовим і бачив Шевченківські реліквії, які власник мав намір залишити своїм дітям.

П. Соколов. Автопортрет.

Не все, очевидно, достовірне в цьому документі. В джерелах пізнішого часу відносно цього питання нема згадок про листи Шевченка до Соколова. Невідомо також, що саме бачив автор листа — одежу Шевченка чи епістолярію.

Та вже з названих матеріалів маємо певне уявлення про маловідомого друга Т. Шевченка Петра Максимовича Соколова (чи Соколенка, як його називав Кобзар). Проте в пізніші роки, особливо в зв'язку з різними виданнями шевченкознавчої літератури, з'явились досить сумнівні версії щодо особи Соколова. Це питання до останнього часу залишалось малодослідженим. Зібрані нами відомості відтворюють ось таку життєву канву художника й поета-пісняра П. Соколова.

Народився він 1827 р. в Славгороді, в родині кріпака. В Тростянці на Харківщині, куди згодом переводять його батька, дворового кравця, хлопець ходить у церковно-приходську школу, починає малювати. З 9 років — у Петер-

бурзі, де, подібно Шевченкові, Соколов проходить малярську науку. П. Грабовський справедливо завважував, що «старий маляр» (тобто П. М. Соколов) «бував в Академії художництва, водив знайомство з малярами-худогами». Там, очевидно, він познайомився й з Т. Шевченком, коли поет повернувся зі солдатчини та одержав помешкання в Академії. Один з мешканців Тростянця свідчить, що 1928 р. він бачив серед паперів П. Соколова автобіографічний запис: «Кобзар старався, щоб я художника получив».

Співставивши всі відомості, які вдалось розшукати, можемо думати, що дружба Соколова з Шевченком відноситься до 1858 —1861 років. Деякі свої малярські праці, як про це розповідали рідні художника, Петро Максимович виконував у стінах Академії мистецтв під доглядом Т. Шевченка. Соколенко (Соколов, мабуть, з ласки князя Голіцина) нерідко бував гостем Кобзаря і в його майстерні, і в «поетичному кабінеті» на антресолях. Він допомагав Шевченкові в роботі над «Букварем». Про це свідчить один малюнок, який нині є власністю Охтирського краєзнавчого музею. На ньому П. Соколов зобразив себе й Шевченка, зробивши внизу такий напис: «Цей аркушик паперу своїми руками дав мені Т. Г. Шевченко для переписувань його Букваря». Дуже цінна дата на малюнкові: 12 жовтня 1860 р. як день зустрічі Тараса Григоровича з Соколовим. Досі ця дата була відсутня в «Літописі життя й творчості Т. Г. Шевченка».

Виявлено ще два малюнки з зображенням Шевченка. Обидва вони зроблені з натури в академічній кімнаті поета і співпадають зі словесним описом його помешкання, зробленим відвідувачами, зокрема М. Лесковим. Навіть пучки квітів з українських полів, що висіли в кабінеті Кобзаря, находяться на цих рідкісних малюнках.

П. Соколов відвідував Шевченка й під час його хвороби. Тарас Григорович дарує своєму другові один з перших примірників щойно виданого «Кобзаря» з простим написом: «5.II.1860. Петрові Соколенкові» (книжка зберігається в Києві). Їхня дружба склалась на основі палкої любові до України, мистецтва, поезії. Єднала їх подібна доля. Тарас Григорович був, очевидно, свідком звільнення П. Соколова з кріпаччини, яке сталося 19 грудня 1861 р. Цей день — «незабутній і спогадливий волею» — він записав на звороті знімка, зробленого того дня в Петербурзі.

Соколов був і на похоронах великого поета, а потім змалював могилу Кобзаря на Смоленському кладовищі. Цей малюнок також до останнього часу був невідомий і зберігався, як і ті, що названі вище, в онуки художника, Л. П. Алтухової. Шевченкознавці, як відомо, досі мали в себе тільки один малюнок могили поета в Петербурзі: його зробив 22 квітня 1861 р. Г. М. Честахівський. Соколовське зображення ще цінніше, бо в деталях відтворює перше місце упокоєння Т. Шевченка. Зберігся і знімок, на якому П. Соколов стоїть у колі друзів поета біля його труни.

У 60-х роках Петро Максимович повернувся до Тростянця, де жив до самої смерті. Він привіз на Україну й дорогоцінні Шевченківські реліквії, що, очевидно, дістались йому під час поділу між друзями Шевченка його речей: олівець, палітру, жилет і темнокоричневе пальто. Ці речі назвав зі слів дочки художника Марії Петрівни тростянецький учитель П. Миргородський (1928). Можливо, що згадка про пальто недостовірна (була ще версія про кожух, сумнівна ще в більшій мірі). Соколов гордився своїм знайомством з Шевченком, пильно оберігав предмети, які належали поетові. На жаль, вони не дійшли до нас.

П. Соколов займався маляр-

ством, писав портрети, жанрові картини, копії, образи, про що, зокрема, свідчив і Грабовський. Дещо з його творчої спадщини збереглося в онуки художника (портрет матері в дитячому віці, дядька Миколи, що теж непогано малював, хоч і був самоуком, та ін.); дещо знаходиться в Охтирському музеї, а дещо в приватних колекціях. Зберігся також альбом з ескізами, в якому, крім згаданих малюнків, є кілька сюжетів на теми Шевченківських творів, є також малюнки, зроблені його дітьми після смерті художника. Цікаві малюнки М. Соколова (пом. 1955 р.), на яких зображено батьківську хату, яка вже не існує.

Л. Алтухова, онука художника, живе на дідівському подвір'ї. Сама агроном за професією, вона любить мистецтво, знає напам'ять Шевченка, уважно оберігає рештки дідової спадщини. На основі її розповідей про П. Соколова та цих праць художника, що знаходяться в її оселі, в останні роки написано кілька газетних заміток і тим віддано шану талановитому творцеві з народу, якому доба не дала крил.

А в Тростянці й досі побутує легенда про те, як до Соколова приїздив Тарас Шевченко. За однією версією, він ту ховався від жандармських переслідувань і за якийсь час поїхав звідси на Охтирку. За іншою — просто гостював у Соколова: сидів з ним над ставочком, писав вірші та рибу вудив... Дехто готовий стверджувати, що в Шевченка були й вірші про Тростянець. Та це, звичайно, легенда: поетові приписується вірші якщо не Щоголева, то самого П. Соколова. В хроніці життя великого Кобзаря Тростянець не означений. Але в 1859 р., їдучи з Сум до Лебединського повіту, Тарас Григорович проїздив і через Тростянець, який знаходився якраз на поштовому тракті.

Петро Ротач

О. Архипенко. Т. Шевченко.

Іван Златокудр

ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Минуть віки —
незабудуть люди пом'янути тебе,
батьку,
незлим тихим словом...

Образ людини вписаний в серце
народу
теплом вселюдської любові —!... –
Кобзар хмурночолий,
в думній авреолі неба степового,
орав життя
волами сірих дум...
Лан страждань людських
— нескінчених,
як степ — широкий — Україні!
оросив сиротиною сльозою
Й
мечі повстанчі
кував
— бунтар —
в полум'ї гнівного слова
— дозгину –
... „ ...Поховайте та вставайте,
Кайдани порвіте
і вражою злою кров'ю
волю окропіте... „ ...

ПЕТРО ПРОКОПОВИЧ

І ТАРАС ШЕВЧЕНКО

Ще задовго до подорожі Тарас Григорович бачив у мріях свою батьківщину з її природою, рідними людьми. Мрії ці, після довгої розлуки, нестримно тягли його в рідний край. В листі до брата Микити він пише: ... «Скажи дідові, щоб не вмирав, швидко побачимось»... «Та, будь ласкав, напиши до мене як я до тебе пишу, не по-московському, а по-нашому... Тай нехай же я хоч через папір почую рідне слово, нехай хоч раз поплачу веселими сльозами...».

Тарас уже не був кріпаком, був студентом академії мистецтв і за ілюстрації до книг заробляв гроші, посилав, навіть, рідним у Кирилівку. Була ще рання весна, снігові води стояли на дорогах, а він поспішав на батьківщину з далекого Петербурга. Шлях був довгий і поки Шевченко доїхав до України, та й дороги підсохли, ожила природа й весело зустрічали його біленькі хати та дівчата в клітчатих плахтах. Першим, хто зустрів Тараса, був власник корчми, колишній солдат російської армії, що гонячи Наполеона, побував у всіх містах Європи та, за його словами, навчився всіх європейських мов. На Шевченкове запитання, — як же ти говорив з німцями — по-німецьки, а з французами — по-французьки? Колишній солдат, якого звали Туман, відповідав: Різниця між тими мовами — невелика. Ця зухвала відповідь Тарасові Григоровичу зробила добрий настрій і він не втрачав його за всю подорож. Минувши міста Глухів та Конотоп, Шевченко опинився серед великої рівнини. Ще здалека побачив він струнку білу церкву, яка стояла на високому березі річки Сейма. Це був Батурин, колишня столиця гетьманщини, де поховано останнього гетьмана, Кирила Розумовського. На думку декого Шевченко в Батурині мав бажання змалювати палац Розумовського, збудований архітектором Камероном, але в малярській спадщині Тараса Григоровича батуринського палацу не бачимо, змальовано лише церкву, усипальницю з написом «церква». Взагалі до палаців малярська рука Тарасова не піднімалась, це знаємо з того, що бачив він немало тих ампірних палаців в Сокирницях, Качанівці, Петербурзі, але ні одного з них не побачимо серед малярської спадщини. Саме слово «палац» у Шевченка асоціювалось з пузатими панами, що бачимо у вірші «Сон» — «палати та пани пузаті».

В перші Шевченкові подорожі на Україну — 1843 і 1845 рр. він придбав обширне знайомство з цікавими людьми: Лизогубами, Тарнавськими, Віктором Забілою та багатьма іншими. Тоді ж Тарас Григорович познайомився й з ко-

М. Смерек. Т. Шевченко. Рисунок.

рифеєм бджільництва — Петром Прокоповичем (1775—1850). Стояв травень місяць, природа була в усій красі. Бджоли так голосно бриніли, що привертали увагу кожного. Про те враження місцевий дід Іван Шлапак говорив: «Там як іде було Прокоповичева бджола на ярину, дак гуде і як хмара суне». Таким привітанням зустріла Тараса Григоровича Прокоповичева пасіка в Батурині. Від Батурина до села Пальчики, де була школа бджолярства, Шевченко приїхав, як великим концертним залом. Пасіки Петра Івановича були розставлені в усіх, майже, селах біля Батурина. Самого Прокоповича в Пальчиках не було вже, він усе життя звик рано вставати та щось робити. Так було й сьогодні. День видався гарний, сонячний, оглянувши ближчі пасіки, Петро Іванович поїхав подивитись на сівозміни. Сонце ще не припікало й він їхав поволі, милуючись співом жайворонків та красою природи. Це оточення викликало давні спогади. В його пам'яті постали дитячі роки, коли ще малим хлопцем блукав у цих околицях з такими, як сам. Далі згадав Київську академію, військову школу в Переяславському полку, а відтак повстання Костюшка у Варшаві, де він уперше, як молодий офіцер був відзначений нагородою Суворова. Це придушення вразило його душу та сприяло поверенню на батьківщину. З кінцем 18 століття поринали в минуле і його спогади. З першого року 19 століття почалось його нове життя, неспокійне, бентежне, в пошуках того, що людству ще невідоме. З того часу минуло вже 45 років, він здобув те, що шукав — перший у світі створив бджолярську науку. Його вже знає Україна, Росія та Європа, як винахідника рамкового вулика, творця правдивої науки про бджіл. Він багато вже написав, немало й друкував, але ж головна його праця — «Записки про бджіл» — ще лежить у стосах паперу. Над ним тяжить заборона друкувати свої праці у власній друкарні, а це означає, що людство ніколи не довідається про його досягнення в науці бджільництва. З такими сумними думками Петро Іванович повертався з поля. Несподівана зустріч у Пальчиках швидко розвіяла сумні думи. На нього чекав у шкільній пасіці дорогий гість, більш бажаного гостя він не міг уявити — то був автор «Кобзаря», Тарас Григорович Шевченко, якого Прокопович читав і перечитував, а його син Степан Великдан знав «Кобзаря» напам'ять. Зрозуміло, що поет на пасіці був дорогим гостем. Про нашого «великого пасічника» знав і Тарас Григорович з журналів та газет, де статті Прокоповича набули популярності від 1827 року й друкування їх не припинялось до 1852 року. Таким чином, теми для розмови їм не бракувало.

«Одних уже нет, а те далече», як любив повторювати Пушкінові слова Шевченко. Тараса заслано в Азію. Прокопович незабаром помер, але у Шевченковій пам'яті пальчиківська розмова збереглась надовго і сам співрозмовник. Свідками того є повість «Близнюки» і «Капітанша», написані поетом у засланні.

Повість «Близнюки» щільно пов'язана з пасічництвом та Прокоповичем, бо і героїв повісті — близнюків, названо іменами святих, що були покровителями бджільництва — «Зосим і Саватій».

Інші герої цієї повісті також чимось пов'язані з пасікою та особою Петра Прокоповича. Головне постать повісті Никифор Федорович Сокира, сільський господар, дуже любить пасічництво та надає йому перевагу перед іншими галузями сільського господарства. Має велику пасіку, 5.000 вуликів, читає в оригіналі Віргілієві «георгіми», Гомера й Давида, «лежачи в солом'яному курені», на полиці в нього літопис Кониського. Про бджолу Сокира каже: — «вона найпрацьовитіше створіння, люди-

ні та природі найугодніша, схороняє вас від дотику з недобрими людьми та всім злим і, в той же час, рятує від бідності». Всі ці прикмети перенесено автором на Сокиру з діяльності Петра Прокоповича, який писав: — «Пасічницька діяльність по своїй охайності, пристойності та інших ознаках нікому так не належить, як бідній людині для поліпшення свого побуту, потрібно тільки добре знати цю науку та мати відповідне місце». І додає: — «Бджільництво є благородніше заняття для мислячих людей, привабливе існування бджіл, цікаві прояви їх життя, відмінність їх продукції та при тому легка й приємна праця біля них. Усе це повинно приваблювати людину й викликати в неї бажання тримати пасіку».

Але ж на думку Прокоповича, пасічником може бути не кожен, ними повинні бути люди працьовиті, сумлінні та високоморальні. Словом типи позитивні. Такими в цій повісті є Сокира й Степан Мартинович Левицький, перший подібний до Петра Івановича Прокоповича, а другий, хоч і не дуже вдався дотепом та вродою, але ж дуже сумлінний в своїх обов'язках, як учитель близнюків. Щодо читання Сокирою Віргілієвих «георгін», то Прокопович їх не тільки читав, а подавав переклади в своїх наукових працях.

І. Марчук. Мати.

Пізніше Левицький стає також пасічником і вчителем сільської школи. Шевченко надав Левицькому ще багато інших позитивних рис: щирість, простоту, піклування про старих бідних батьків та їх багатодітну сім'ю, любов до дітей, педагогічні здібності, уникання п'яниць тощо. По закінченні навчання близнюків Сокири, як господарі, зуміли віддячитися Степанові Мартовичеві. Крім усього іншого, дали йому 10 вуликів з бджолами, з яких він заснував пасіку біля школи. Герої повісті Никифор Сокира й Степан Левицький — позитивні типи, створені Шевченком на тих засадах, які пропагував Прокопович у бджільництві. До пасічницької школи він приймав, переважно, поміщицьких посланців з кріпаків, але ставив до них певні вимоги. Учні мали бути працьовиті, кмітливі, тверезі, мудрі, хоч би й неписьменні. Останнім посланцям, але сумлінним, надавав, навіть перевагу перед письменними, але з якимись вадами. Зокрема, не любив панських прислужників: — лакеїв, писарів та іншої дворової челяді.

До цієї теми Тарас Григорович звертається в повісті «Капітанша» словами: «Мужички наші недурно кажуть: не буде добра і правда на землі, поки письменним очі не повилазять», і додає — «тільки внаслідок глибокої зневаги до цих грамотіїв могла родитись подібна пословиця. Що б подумав про моїх земляків великий прихильник народної освіти Ланкастер, коли б знав, що в них є така пословиця»? Подумав би, що земляки мої не люди, а пародія на людей, і був би несправедливий».

Хто ж такий Ланкастер і звідки його ім'я відоме Шевченкові?

Вперше на Україні це ім'я почуте 1818 року під час повернення на батьківщину офіцерів, майбутніх декабристів, після перемоги над Наполеоном. Вони привезли з Європи прогресивну педагогіку англійського вченого Джозефа Ланкастера (1771—1838). Зміст його педагогіки полягає в тому, щоб навчання відбувалось народною мовою та взаємно: найкращі учні навчають відстаючих. Цей метод майбутні декабристи запроваджували при навчанні солдатів і в цей же час — 1818 року була заснована в Києві перша загальноосвітня школа за методом Ланкастера. Незабаром, на другий рік після розстрілу декабристів, 1827 р. Петро Прокопович заснував пасічницьку школу в с. Митченки біля Батурина та навчав учнів цієї школи за методом Ланкастера. Ось що він писав: «Оскільки всі вони були малоросіяни, то необхідність мене змусила писати, для кращого розуміння, уроки малоросійською мовою та навчати за методом Ланкастера, себто кращі учні, зрозумівши урок, оповідають тим, які не засвоїли». («Земледельческий журнал» № 22, 1828 р., М.). Як бачимо з дати, Прокопович був першим після декабристів, хто дбав за метод Ланкастера не лише щодо взаємного навчання, а й за народну мову в народній освіті.

Невідомо, як потрапила Ланкастерова педагогіка до Прокоповича, але є велика доля імовірності, що не з літератури, а з уст самих декабристів. Його суспільні погляди були відомі колегам-офіцерам з багатьох фактів його життя: рання відставка з армії, хоч і готувалась для нього гарна кар'єра, як 23 річному юнакові з нагородою фельдмаршала Суворова, захоплення бджільництвом, одруження з кріпачкою замість дворянки. Все це говорило на користь Прокоповича, як симпатика декабристів.

З наведених вище фактів цілком зрозуміло, що ім'я Ланкастера потрапило до Шевченка від Прокоповича. Від нього ж воно прийшло й до Гоголя, що читаємо в «Мертвих душах». Правда, Шевченко й Гоголь до Ланкастерової педагогіки поставились неоднаково — Тарас Григорович його назвав «великим прихильником народної освіти» від власної особи, а обережний Гоголь майже цю думку вклав в уста героя «Мертвих душ», поштмейстера, котрий «відкликнувся з великою похвалою про Ланкастерову школу взаємного навчання», що можна тлумачити і як «вольнодумство», бо поштмейстер висловив багато «крамольних» думок у «Повісті про капітана Копейкіна».

Чи було відоме ім'я Петра Прокоповича М. Гоголеві? Сумніву не може бути, бо Прокопович працював біля Ніжина і його статті друковано в 2-х газетах і 3-х журналах від 1827 до 1852 рр. Але ж Прокопович — пасічник і тому Гоголеві трудно було поєднати пасічника з письменницькою діяльністю. Тому-то його «Рудий Панько» і саме є пародією на Петра Прокоповича. Це видно з цього, що на початку своєї діяльності Гоголь був далекий від реалізму. Він завзято працював над поемою «Ганц Кюхельгартен», яка пізніше і його не задовольняла, як і його «Вечери на хуторі...» Значення Прокоповичевої науки Гоголь зрозумів значно пізніше й тому згадав ім'я Ланкастера, яке потрапило до нього від Прокоповича, і то з великою обережністю. Та й зрозуміло чому.

Після розстрілу декабристів 1825 року, все пов'язане з ідеями декабристів стало в країні ознакою непокори царському урядові, а значить і школа Прокоповича з педагогікою Ланкастера. Незабаром після заснування школи та публікацій про неї в пресі, засновник цієї школи набув собі ворогів серед реакційного панства. І дивно, що під час царювання Миколи І Прокопович не мовчав, а докоряв їм: «Між тим чую заклики: і охота ж йому навчати цю

підлість, а я тим панам відповідаю: несправедливо й образливо називати підлими цих людей, які створюють народні та державні цінності. Підлими треба називати нероб та дармоїдів». Сміливі вчинки Прокоповича можна пояснити тим, що він мав велику пошану не лише в народі, а й серед прогресивних діячів різних наукових організацій, яких і сам був дійсним членом та діставав за свої праці високі урядові нагороди. Цьому сприяло те, що сільське господарство в той час було найвідсталішою ланкою в усій Російській імперії, а діяльність Прокоповича впливала на його поліпшення. Про його заслуги в бджільництві, що збагачувало сільського господаря, багато було друкованого похвального в пресі.

Найкраще оцінив Прокоповичеву діяльність князь Волконський з Шацка, який і сам заснував школу бджільництва, подібну Пальчиківській, куди Прокопович переніс школу з с. Митченок 1830 р.

Вернімся до героїв Шевченкової повісті «Близнюки». Ми вже бачили, що всі історичні прикмети в Прокоповича перенесено на Сокиру, він, уладнавши справу з Степаном Мартиновичем, каже: ...«поїду тижнів на три в Батурин. Там коло Батурина живе наш великий пасічник Прокопович. Послухаю його мудрих настанов, тому що я тепер виключно думаю зайнятись пасікою».

Повернувшись від Прокоповича, Сокира обдаровує Степана Мартиновича Левицького, який стає шкільним учителем і при школі розводить пасіку, а сам Сокира цілком віддається пасічництву. Але для Шевченка Сокира-Прокопович був не тільки пасічник, він його характеризує значно глибше в цій же повісті словами: «Мене запросив до себе Никифор Федорович в пасіку ночувати, на що я, звісно погодився охоче. Не було такої іншої ночі в моїм життю, да певно і не буде. Довго ми з ним говорили про різні речі і випадково торкнулись моєї слабкої струни — наших народних пісень. Жоден професор словесності світу не прочитав так своєї лекції про значення, вплив і достоїнство народних пісень. З якою глибокою любов'ю вивчав він слова і мелодії наших прекрасних задушевних пісень. (...). І надто делікатно торкнувся пісень небіжчика свого вчителя Сковороди. Він сказав: це був Діоген наших днів, і коли б не творив він своїх вінегретних пісень, то було б краще».

Виникає питання, чи міг бути Сковорода вчителем музики Петра Прокоповича? Так, міг бути.

Народився Прокопович 1775 р. До академії вступив 1786 року, значить 11 дитячих років перебував у селі Митченки біля Батурина. За свідченням свого біографа М. Новалінського Сковорода у 80-ті роки не мав свого мешкання, а перебував у знайомих та їх пасіках на Харківщині, Сумщині та сусідніх областях. Малого Петра в ці роки готували до Києво-Могилянської академії, де були суворі вимоги до співу та музики. Другим аргументом є ще те, що Шевченко в усій своїй творчості був істориком — історик-поет, історик-художник, історик-письменник.

Як би там не було, але в Шевченка й Прокоповича бачимо багато Сковородинських прикмет, хоч вони й не могли читати творчості філософа, бо вона надрукована лише після їх смерті. Наприклад, герой повісті «Близнюки» Степан Левицький багато, чим нагадує «Благородного» Єродія» Сковороди, а Прокоповичева методика виховання та навчання пасічників цілком збігається з поглядами Сковороди. Це явище цілком закономірне, бо всі три вони виростали в середовищі свого народу, напоєні його духом, його традиціями, є вихованцями культури українського народу.

Сергій Сенюк

«ГАЙДАМАКИ» ШЕВЧЕНКА В ІНТЕРПРЕТАЦІЇ МИХАЙЛА ДРАГОМАНОВА

«Гайдамаки» Шевченка дають багатющий матеріал для дослідження не тільки історикові України, а й літературознавцеві, етнографу, літературному критикові. Драгоманов був істориком, літературознавцем, етнографом. Крім того, він був завжди при всіх фахових дослідженнях ще й публіцистом і це великою мірою позначалося на всіх його працях. Монографія «Шевченко, українофіли і соціалізм» носить політично-публіцистичний характер. І це не недолік критика, коли він уважає за свій обов'язок, передусім, виявляти суспільно-політичне значення цього чи іншого твору та його автора. Адже таке завдання має й філософська критика. Відомо, що М. Чернишевський завжди підходив до аналізу творів з публіцистично-філософських позицій. Щоправда, М. Чернишевський здебільшого зазначав, що він пише «з приводу», наприклад: «Размышления по прочтении повести Тургенева «Ася».

Висловлювання Драгоманова про «Гайдамаки» носять теж «спривод-ний», публіцистичний характер.

Розглянемо, передусім, питання: як оцінив Драгоманов гайдамацький рух і зокрема акт 1768 року, який ліг в основу історичної поеми Шевченка?

Погляди Драгоманова на гайдамацький рух були різко відмінні від «офіціальних» істориків і письменників періоду 70—80-х років XIX століття. Він не захоплювався та не ідеалізував гайдамацького руху, як це робила більшість так зв. «українофілів», але й не знецінював його значення, як одного з великих соціальних етапів національно-визвольної боротьби. «Гайдамаччина і рух 1768 року, — пише Драгоманов, — дуже важливі факти, як протест проти

Г. Кузневич. Погруддя Т. Шевченка. 1914. Фото П. Семенюка.

польських державних, панських і церковних порядків»[1]). Водночас з таким визначенням гайдамацького руху Драгоманов справедливо вказує, що стихійність, неорганізованість, царистські симпатії, нарешті, деяка неясність конечної мети — характерні прикмети гайдамаччини. В цьому плані публіцист Драгоманов слушно проводить аналогію між бунтами Степана Разіна, Ємельяна Пугачова та гайдамацьким рухом. У першому томі женевської «Громади» Драгоманов писав, що основна вада всіх великих селянських повстань XVIII століття полягає в тому, що вони були, як правило, не вільні від царистських ілюзій. «Навіть великі повстання Разіна, Пугачова, в котрих не було ясних політичних думок, а до того був ще й обман «самозванщини» і т.д., кінчи-

лись тим, що повстанців повбивали». Селянські повстанці були певні, що вони виступають «не проти закону державного, а за закон, за царську волю, проти котрої ідуть мов то не вони, а пани, або чиновники»[2]). Безпосередньо про гайдамаччину Драгоманов пише, що вона мало чим відійшла по темряві думок від бунту Разіна та Пугачова. «Уся справа 1768 року показує, в якім лісі і безвладді були державні і громадські думки тодішніх верховодів українського повстання. Вони (архимандрит Мельхисидек, запорожець Залізняк і сотник українських вояків на польській службі Гонта) підняли людей «золотою грамотою», котру мовби дала цариця Катерина... До такої «темноти» треба додати, що повстанці 1768 року всетаки показували таку ж вузьку церковну ненависть до католиків і євреїв, яку польські конфедерати мали до благочестивих»[3]).

Усе це об'єктивно правдиво та вірно. Однак гостра полемічність і пристрасність переконань «підказали» Драгоманову потребу піти по лінії гіперболізованого розкриття негативних моментів гайдамаччини. Втративши почуття історизму та справді науково-критичний підхід, автор праці «Шевченко, українофіли і соціалізм» кінець-кінцем впадає в протиріччя та заперечує взагалі прогресивність гайдамацького руху XVIII століття, а Залізняка й Гонту на підставі недостовірних мемуарних матеріалів до певної міри навіть дискредитує, цим самим сам собі заперечує.

Для сучасної марксо-ленінської науки відомо, що повстання 1768 року було до певної міри забарвлено в націоналістично-релігійну ворожнечу між українцями, поляками та євреями. До того ж і в самих масах українського населення були наявні деякі націоналістично-релігійні забобони. Проте, це ні в якому разі не здіймає з повстання 1768 року його антикріпосницький, соціальний характер. Адже повстання 1768 року, як всі селянські рухи за часів феодалізму, при наявності цілого ряду негативних прикмет, мало прогресивне значення та об'єктивно розчищало шлях до нових соціальних і економічних взаємин.

Усе це дуже добре розумів і М. Драгоманов, коли говорив про генезис гайдамаччини, однак він говорив про гайдамацький рух не спеціально, а в зв'язку з Шевченком, до якого в автора монографії «Шевченко, українофіли і соціалізм», було певне досить продумане упередження. Звідси й ця упередженість та деяка суперечність. Для М. Драгоманова важливо було не стільки правдиво історично висвітлити гайдамаччину, скільки довести, що «традиції старої України були гідні тільки на те, щоб збудити аналіз сучасності»[4]). На думку М. Драгоманова, гайдамаччина — це урок, а не метод боротьби для XIX століття. Не дивно, після цього, що коли з кінця 60-х років залунали передзвони:

«Романов, Пугачев или Пестель?»[5]), то М. Драгоманов засудив усі три шляхи, бо не вірив в організуючу силу ні Пугачовщини, ні Пестелівщини. Не вірив мислитель також і в організуючу силу Пугачовщини в умовах XIX століття, а тому з такою публіцистичною пристрасністю гостро критикував тих, хто ідеалізував гайдамацький рух, а на Шевченкового Гонту та Залізняка дивився, як на нових Гонтів, «що піднімуть знову правду та волю на Україні»[6]). Такі були основні погляди М. Драгоманова на гайдамацький рух. Уже з цих уривчастих думок можна пізнати певний підхід М. Драгоманова й до історизму «Гайдамаків» Т. Шевченка.

Про історизм «Гайдамаків» Т. Шевченка, про літературний генезис поеми великого українського поета наша наука вже має досить солідну бібліографію та й в українській і в польській літературах. Над історичною підосновою «Гайдамаків» чимало працював академік В. Щурат. Досить згада-

ти його цікаву працю «Коліївщина в польській літературі до 1841 року» (Львів, 1910). З цих позицій досить цікава праця «Основи Шевченкових зв'язків з поляками» (Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Львів, 1918 і окрема відбитка). Тут ставиться і до певної міри розв'язується питання про вплив польських революційних демократів на «Гайдамаки» Т. Шевченка. Ширше та глибше це питиння порушує революціонер-демократ Іван Франко в часописі «Кур'єр львовскі» (1893, ч. 67). Чимало є праць про деяку залежність поеми «Гайдамаки» від «Історії русов» Псевдо-Кониського, чи Псевдо-Полетики. Особливо слід відзначити під цим оглядом цінну працю академіка М. С. Возняка [7]).

Перший, хто порушив це питання досить широко, був М. Драгоманов. «Між 1840 і 1844 роком, видно, що Шевченко, — пише Драгоманов, — потрапив на «Историю руссов», яку приписували Кониському і вона запанувала над його думками своїм українським автономізмом і козацьким республіканством... Шевченко брав із «Истории руссов» цілі картини, і взагалі ніщо, окрім біблії, не мало такої сили над системою думок Шевченка, як ця «История руссов»[8]).

Доводити М. Драгоманову певну залежність поеми Шевченка від «Истории руссов» не було потреби, оскільки сам автор поеми «Гайдамаки» про це засвідчив у «Передмові» та в зверненні «Панове субскрибенти».

Другим значним, майже основним джерелом, що послужило появі «Гайдамаків» Т. Шевченка, була народно-мемуарна традиція про гайдамаччину. Справедливо писав М. Драгоманов, що в основі поеми «Гайдамаки» лежить не стільки літературний вплив, скільки вплив народних переказів про Коліївщину та про народних ватажків цього славного селянського руху. «Про те, що діялось на Україні 1768 р. розказую так, як чув од старих людей» — писав Т. Шевченко в своїй «Передмові по мові». І в нас немає ніяких підстав піддавати сумнівові свідчення Т. Шевченка, що він у поему вклав ті відомості, які йому «дід розказував». Подібність, що деякі дослідники побачили в поемі «Гайдамаки» та в польській літературі, ніяк не обов'язково трактувати, як безпосередній вплив чи запозичення. Можна було віддати щодо цього деяку рацію лише академіку Дашкевичеві, який вбачав відносну залежність окремих ситуацій поеми «Гайдамаки» від повісті «Вернигора» М. Чайковського. Що до думок так зв. «впливологів», якими до певної міри були О. Огоновський, а особливо І. Шпитовський, то їх «доводи» більше апріорні, ніж наукові.

Численні фольклорні записи, новознайдені різні історичні матеріали та різні історичні студії чимало проливають світла на народно-мемуарні джерела «Гайдамаків» Т. Шевченка. Слід також зважити той факт, що Тарас Шевченко родом зі Звенигородщини, де саме був центр Коліївщини. В Кирилівці задержався був гайдамацький отаман Неживий, який разом з кирилівцями громив розбійника Гайдаша. Через Кирилівку проїжджав гайдамацький загін повстанців на чолі з Залізняком і Галайдою. В Кирилівці довгий час зберігався червінець, що його дав Залізняк якомусь хлопцеві за те, що той напоїв йому коня. Недалеко Кирилівки розташована Вільшана, де перебував гайдамацький отаман, Іван Романченко. Село Лисянка теж зв'язане з якимись традиціями Коліївщини. Т. Шевченко ще малим хлопцем обійшов увесь театр дій гайдамацьких загонів, чимало наслухався про гайдамаччину не тільки від діда, а від інших старих людей. Чув і про завзятого повстанця Галайду, про якого збереглася народна пісня, записана А. Метлинським.

Все, що збереглося в народі про Коліївщину, примушувало слухачам старого діда не лише «од стра-

ху, од жалю німіти», а малому Шевченкові «у куточку плакати», а й врізатися в пам'ять так, щоб потім стати об'єктом історичної епопеї, якою є «Гайдамаки» Т. Шевченка.

М. Драгоманов, найвидатніший фольклорист Європи, дуже добре знав українську народну поезію, збиранню якої присвятив усе своє життя, знав, звичайно, і гайдамацький рух на підставі історичних пісень і мав підставу зазначити: «Ось на таких-то обірваних та затемнених думках наших селян, на споминах тих темних рухів, як уманська різня 1768 р. зріс Шевченко і переніс їх у свої поеми, покладаючи надію, що нові «Гонти» піднімуть знову «правду та волю» на Україні»[9]).

М. Драгоманов не заперечував антикріпосницького характеру поеми «Гайдамаки», однак уважав, що вихід з такого пригнобленого стану українського, як і російського народів, треба шукати не в минулому, а в майбутньому. Автор високоцінних «Політичних пісень українського народу XVIII—XIX ст.» пристрасно виступав проти всякої ідеалізації минулого. Тому з таким особливим наголосом він твердить, що Гонта «не мученик правий», а Залізняк «не душа щира», і що сама Коліївщина затемнена царськими симпатіями ніяк не вільна від націоналістичних тенденцій. На думку М. Драгоманова перебільшення значення гайдамацького руху розжеврює націоналістичні почуття й тим самим відволікає від справжньої боротьби за соціально-національне визволення українського народу. За твердженням М. Драгоманова не Гонта й Залізняк «піднімуть правду та волю», а європейський прогрес українського народу через федералізм в політиці, гуманізм ідеалу і реалізм методу. Не ідея за національні ідеали мусить лежати в основі боротьби, а підведення визвольних тенденцій українського народу під широкий космополітичний грунт — таке переконання М. Драгоманова. Не важко збагнути, що у висловлюваннях Драгоманова про гайдамацький рух, про поему «Гайдамаки» Т. Шевченка лежить провідне завдання перенести українське питання з літературно-етнографічного грунту, куди його настирливо висували націоналісти різних мастей та відтінків, на соціальний, щоправда з деякими суперечностями.

М. Драгоманов не зараховує «Гайдамаки» до антиісторичного художнього полотнища, лише бачить у ньому огріхи проти історії. Критик, публіцист, фольклорист М. Драгоманов уважав, що Т. Шевченко геніальний «мужицький поет», талановитий художник слова відчув добу Коліївщини більше «історичним нюхом», якому заважало захоплення романтизмом.

Водночас М. Драгоманов вбачає в описі уманської різні відхід не тільки від романтизму, а й від здорового глузду. Посилаючись на школу Бєлінського, на викриття та зображення дійсності через «натуральну», а потім і «соціальну» школу, Драгоманов зазначає: «Шевченкові ж ця нова думка була цілком невідома. Він по-старому судив та карав людей і навіть усе хотів «перелякати пекло та здивувати Данте старого нашими магнатами й полупанками»[10]).

«Гайдамаки» Шевченка, — гадає Драгоманов, побудовані на образах не таких як вони є, не на злих і не на добрих, а за романтичним принципом і до певної міри ідеалізованих, це досить велика хиба поеми. Особливо фальшиво, неправдоподібно та невмотивовано подав Шевченко вбивство Гонтом своїх дітей. Драгоманов у вбивстві Андрія з повісті М. Гоголя «Тарас Бульба» знаходить ідейну логіку, хоч вона йому страшна, а в убивстві Гонтою своїх невинних дітей не вбачає ніякого сенсу та зазначає, що Шевченко скотився в романтичний мелодраматизм. Таким же мелодраматизмом віє й від сцени, коли Гонта ховає своїх дітей. Цікаво буде при цьому відзначити, що Іван Фран-

ко теж рішуче засудив епізод убивства Гонтою своїх дітей. «Шевченко з Гонти робить українського Брута, що невідомо для якої цілі мордує свої діти» — пише Ів. Франко[11]).

Невисокої думки був М. Драгоманов і про художні прийоми Шевченка в поемі «Гайдамаки». Майже солідаризуючись з несправедливою оцінкою В. Бєлінським поеми «Гайдамаки: Драгоманов завважує, що «замашек плохого пиитъ» (Бєлінський) у Шевченка справді є, чимало, однако Шевченко все ж «не плохой пиит», а поет, котрому не було доброї школи»[12]).

Поема «Гайдамаки» не позбавлена деякої композиційної недоробленості і тут цю розпорошеність треба пояснювати тими «митарствами», які пройшла «дитина» Т. Шевченка, маємо на увазі передусім цензурні митарства. Від пояснення Драгоманова, що ніби Т. Шевченко не мав «доброї школи», віє анахронізмом. У світлі сучасного стану радянського Шевченкознавства думки Драгоманова, як і деяких сучасників українського Кобзаря (П. Куліш, І. Тургенєв) про «неосвіченість» поета мусять бути передані в архів. Ця справа пояснюється певною антипатією Драгоманова до всякого романтизму, в тому числі й до революційного романтизму Т. Шевченка. І тут Драгоманов цілком іде за поглядами В. Бєлінського.

Заслуга М. Драгоманова в трактуванні романтизму полягає в тому, що він усе ж відтіняв соціальний бік Шевченкового романтизму. На фоні класової боротьби навколо Шевченка і за Шевченка його думки, хоч і не вільні від деяких суперечностей і навіть досить різних негативних тлумачень, були новим словом про антикріпосницьку сутність романтизму автора поеми «Гайдамаки». Повторюємо, що Драгоманов справедливо писав: «Традиції старої України були гідні тільки на те, щоб збудити аналіз сучасності і це вони зробили через Гоголя та Шевченка, — хоч у кожного різно»[13]). Цим самим М. Драгоманов відтіняє прогресивне значення активного романтизму, як творчого методу. І справді, важливим здобутком прогресивного романтизму було ствердження історичної спадкоємості й в розвиткові суспільства. Активні романтики звертали свої погляди в минуле, щоб знайти в ньому прикмети, які б перегукувалися з національно-визвольною боротьбою тодішньої сучасності. Саме таким історично-повчальним дидактизмом пройнята художня поема «Гайдамаки».

Вірно І. Франко, перший в історії української критики, зазначив, що «Гайдамаки» — це «простора епопея народного руху»[14]). І справді! Хто головний герой в поемі? Не Гонта, не Залізняк і не Ярема, а народ, колектив повстанців! Яка ідея твору? «Замучені, руки розв'язалися — і кров за кров, і муки за муки» — ось ідея епопеї. Зрозуміло, що така ідея могла та повинна була викликати лють серед польських націоналістичних кіл. Така ідея, цілком зрозуміло, лякала й українську буржуазію. Така ідея до певної міри перелякала й одного з радикальних «поступовців» XIX століття, виразника в основному мирних, принаймні «не кривавих», методів боротьби щодо переробки суспільних взаємовідносин М. Драгоманова.

Підсумовуючи все сказане, слід ще раз наголосити на тому, що Драгоманов в оцінці поеми «Гайдамаки», як і всієї творчості талановитого Т. Шевченка, не був послідовним. Цьому заважала гостра полемічність виступів М. Драгоманова, що іноді розминалася в критика з науковою об'єктивністю. Одне у висловлюваннях М. Драгоманова незаперечне — це справедлива оцінка генезису гайдамацького руху, його стихійності та сліпоти в цілях. Слушно пише М. Драгоманов про місце поеми «Гайдамаки» в цілому доробкові Шевченка. Не можна не відзначити й того позитивного факту, що М.

Драгоманов постійно закликав не тільки в «Гайдамаках», а й в інших творах — не безтямно захоплюватися минулим, не ідеалізувати козаччини, гайдамаччини, не робити з Шевченка культу, не дивитися на «Кобзар», як на коран, де ніби можна знайти відповідь на всі моменти національно-визвольної боротьби українського народу. «Гайдамаки» Т. Шевченка на думку Драгоманова, сильні тим, що в них виявлена «негативна ідея» з такою силою, як ні в кого з українських письменників середини XIX століття. Щодо «позитивної ідеї», то М. Драгоманов чітко наголошував на тому, що гайдамацький рух сліпий, темний і в умовах XIX століття є анахронізмом. Коли в цьому твердженні М. Драгоманов має рацію в основному, то в трактуванні нехудожності, чи малохудожності, критик неправий.

В трактуванні музи Т. Шевченка М. Драгоманов не завжди був об'єктивним, хоч об'єктивно допоміг зрушити Шевченкознавство дожовтневого періоду, піднести його на вищий науковий рівень. А. Луначарський не цілком поділяв окремі позиції М. Драгоманова щодо значення Т. Шевченка в історії української літератури, але ніяк не знецінював його поглядів. А. Луначарський уважно прочитав монографію М. Драгоманова «Шевченко, українофіли і соціалізм» і справедливо відзначив: «Вона (критика Шевченка) не зменшує Шевченка, а очищує його. Адже така критика рухає всю літературу вперед, бо вона не констатує, не любується зовні, а втручається в літературний процес і виборює нові синтезуючі спрямовання, відкриває нові горизонти для дальшого та глибшого наукового студіювання. Саме такою критикою в своїй основі була критика талановитого шевченкознавця М. Драгоманова.

Іван Савченко

1. «Громада», Женева, 1879, IV, стор. 216.
2. Там же.
3. Там же, стор. 216.
4. (М. Драгоманов). Література російська, великоруська, українська і галицька» Львів, 1873, стор. 44.
5. «Колокол», 2862, № 122.
6. «Громада», Женева, 1879, IV, стор. 217.
7. Акад. М. С. Возняк. Псевдо-Кониський і Псевдо-Полетика. Львів-Київ, 1939, стор. 28—31, 55.
8. Драгоманов М. Шевченко, українофіли і соціалізм. З передмовою Івана Франка, Львів, 1906, стор. 57—58.
9. «Громада», Женева, IV, стор. 217.
10. «Громада», Женева, 1879, IV, стор. 137.
11. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури. 1910, стор. 109.
12. «Громада», Женева, IV, стор. 188 (примітка). Див.: Михайло Петрович Драгоманов Літературно-публіцистичні праці у двох томах. Вид-во «Наукова думка», Київ, том. 2, стор. 44.

GDYBYŻ TO WIEDZIEĆ WAM,

PANICZE...

Gdybyż to wiedzieć wam, panicze..
Gdzie ludzie żyją we łzach — liczę,
Żebyście hymnów nie składali
I Boga tak nie wychwalali,
Łzy ośmiewając niewolnicze.
Czemu to bają, nazywając
Chatynkę w gaju cichym rajem?
W chacie udrękę znał i znoje!
I tam się łzy polały moje,
Pierwsze łzy! Pytać nie przestaję:
Czy jest choć takie zło u Boga,
Co by nie tknęło tego proga?
A chatę rajem nazywają!
Nie, ja jej nie nazywam rajem —
Owej chatyny, co pod gajem,
Nad czystym stawem. Tam to, w siole
Matka powiła mnię — pacholę,
A spowijając mnie, śpiewała,
Swoją tęsknotę przelewała
W dzieciątko swoje. W owym gaju,
W owej chateńce białej — w raju
Ujrzałem piekło... Tam — niewola,
Tam praca ciężka tak, i bieda,
Że i pomodlić ci się nie da!
Tam zgasła biedna matka moja —
Tak młodą jeszcze do mogiły
Nędza i praca położyły.
Tam ojciec, płacząc razem z nami
(Myśmy maleńcy byli, goli),
Nie mógł już znieść przeklętej doli —
Skonał na pańskiemi... A my, sami
Porozłaziliśmy się wkoło,
Niczym myszęta. Ja — do szkoły:
Ano szkolarzom nosić wodę;
Bracia w pańszczyźnie żyli płono,
Póki im głów nie ogolono;
A siostry... Siostry?... Biadaż, młode
Gołąbki moje wy żałosne!
Dla kogoż, pełne trosk, żyjecie?
Najemne, cudzeście wyrosły,
Zbieleją wam, najemnym, kosy,
Jako najemne i pomrzecie.
A mnie tak strasznie, kiedy wspomnę
Ową chatynę koło gaju.
Takie to, Boże, w naszym raju

Rzeczy tworzymy wiekopomne
Na świętej ziemi Twej!... Wyznaję,
My piekło śmy stworzyli w raju,
O drugi — w niebie — raj błagając.
Z braćmi przykładnie tak żyjemy,
Zagony braćmi tu orzemy
I łzami ich je polewamy.
A może... nie, skąd wiedzieć mamy...
Lecz tak się zdaje, żeś sam właśnie...
(Bo przecie, wbrew Twej woli, Panie,
Raju by nie napełniało łkanie),
Że może tam — w niebiosów jaśni
Kpisz z nas, tatulu, i nad nami
Naradzasz może się z panami,
Jak rządzić światem... Bo zwróć oko,
Spójrz — tu gaj skłonił się głęboko,
Dalej przeziera z poza gaju
Staw, niczym płótno srebrzystawe,
A krępe wierzby ponad stawem
Pogodnie w wodzie omywają
Zielone witki... Raj, i kwita
Lecz przypatrz że się, i zapytaj:
Co się tam dzieje w owym raju?
Zwyczajnie — radość więc i chwała
Tobie, Najświętszy, Jedynemu
Za dzieła one, coś je zdziałał?
Nieprawda! Chwały tam — niczemu,
Lecz łzy, lecz krew i hańba krwawa!
Hańba wszystkiemu! Nie! świętego
Niemasz zaiste nic na ziemi...
Zda się, że ludzie i samego
Ciebie przeklęli usty swemi!

Z ukraińskiego przełożył
Bohdan Żyranik

З ВІРШІВ Б. А. ШВАРЦЕ

Публіцист, перекладач, поет і революційний демократ, борець за незалежність Польщі, Броніслав Антоні Шварце (7.X.1834 — 18.II.1904) розгортав підпільну діяльність серед білоруських і польських селян на Білосточчині. У 1862 р. він став членом Центрального національного комітету в Варшаві як представник «червоних». Після викриття друкарні підпільної газети «Рух», яку він редагував, Б. Шварце заслано до Шлісельбурга, а згодом у Сибір. На засланні він написав цикл «В'язничних сонетів». В лютому 1875 р. Шварце в Оренбурзі написав сонет про Тараса Шевченка. Текст цього вірша зберігається в рукописному відділі Оссолінеум у Вроцлаві.

Першу згадку про цей вірш подав польський письменник, Станіслав Струмпф-Войткевич.

(Szewczenko)

Cywilizacja! Oszklone magazyny
Zajazd porządny, porządnie karmi szwab:
Panie, panowie, nie tłumy chłopców, bab —
Tu zasadzili kulturę polskie syny.

Innych czyż śladów nie znajdą? Wszak tu ślęczał
Nasz Sierakowski, młodzieży szkolnej tłum
W szarych szynelach. Szewczenko do swych dum
Kreślił rysunki i za to go Moch dręczył.

Ale dla duszy cóż nasi zostawili?
Ujrzeć mi łatwo — dożyję może chwili
Iż Orenburski wystąpi śmiało zuch.

W ludu swojego obronie, że tu duch
Wyda świadectwo tym, którzy go uczyli —
Pracuj wygnańcze! Z martwoty tryśnie ruch.

В лютому 1875 р. Броніслав Шварце написал також сонет про засланого в Оренбурзькі степи козака Бугая.

Oj, Buhaju, Butajeńku!
Po cóż ci było, kozacze, w te pustynie
Zabrnąć po swojej prześlicznej Ukrainie?
Zczeźniesz tutaj, kozaczeńku...

O Buhaju, Butajeńku!
Kozackim duchom nie szczęści się już ninie,
Nie umiesz służyć, pochlebiać tej padlinie,
Zjedzą ciebie, kozaczeńku!

I rozjuszą krew kozacką
Krwią się naleją siczowe twoje oczy
Sam kord ci z pochwy na podłość ich wyskoczy.

Na zgniliznę ich — magnacką
Wezmą, osądzą jak zbója: duch się zmroczy
I zastrzelisz się sam gracko...

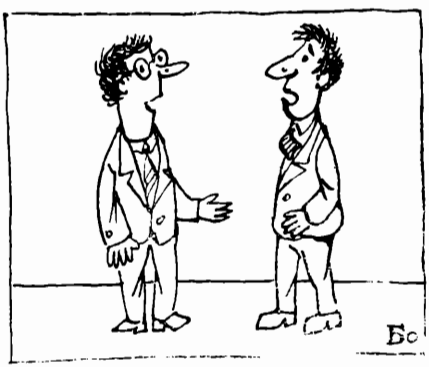

— Моя дівчина не хоче вже більше чекати...

Піду до батька і попрошу згоди на шлюб.

— Чоловіче, її батько четь тебе прожене...

— Я й на це розраховую.

ЯК Я ПРАЦЮВАЛА

З ВАНДОЮ ВАСИЛЕВСЬКОЮ

Восени 39-го року, коли я ще жила в Харкові, мене несподівано викликали до Києва, у в-во «Молодий Більшовик».

— Чи не згодилася б я перекласти нову повість Ванди Василевської?

Ну, звичайно ж, я була згодна... чи можна глянути на оригінал?

Тут редактор розвів руками.

— Перекладати, правду кажучи, доведеться спішно... але з оригіналом якийсь час треба почекати: він ще десь у варшавській друкарні...

Коли гітлерівські війська підходили до Варшави, Ванда Василевська, разом з іншими прогресивними польськими письменниками пішки рушила до Львова. Вона, звісно, не встигла захопити рукопису з собою. Проте є підстава сподіватися, що його все-таки пощастить добути...

Можна собі уявити, з яким хвилюванням я чекала — що ж буде далі?

Але й справді десь місяців за два мені надіслали сподіваний оригінал бандероллю. Складачі варшавської друкарні зібрали його по аркушу й заховали. Потім на вимогу радянських органів повість вже офіційними каналами передали з Варшави.

...Перекладаючи, я весь час чекала, що от-от зустрінуся з Вандою Василевською... Але якось так сталося, що побачилися ми вперше, коли вже почалася війна — в грудні 1941-го року — в Саратові, де я працювала на українській радіостанції ім. Т. Г. Шевченка, що провадила мовлення для партизанів.

Ванда Львівна приїхала тоді, якщо не помиляюсь, у справі організації при нашій радіостанції редакції польського радіомовлення, у складі її були письменники, журналісти. На чолі редакції став Віктор Грош.

Як добре я пам'ятаю цю першу зустріч у затемненому, засніженому Саратові! Ванда Львівна у військовому кожушку з відзнаками полкового комісара. Примружені темні очі, гарний маленький рот, окреслений глибокими рисами тривоги й смутку.

«Є вже друга частина повісті, Маріє! Але вона зарита в пивниці, у Львові. Повернемося — знайдемо. Відразу ж почнете перекладати...»

...Три роки минуло, коли я нарешті взяла до рук поцяткований плямами вогкості рукопис, де над рядками порозпливалися вписані олівцем слова.

«Зорі в озері» побачили світ десь 1946-го року.

Але раніш була «Райдуга», — рукопис якої Ванда Львівна надіслала на ім'я начальника нашої радіостанції, з проханням звільнити мене на деякий час від роботи, щоб я мала змогу зробити переклад... Та заступити мене не було кому, й я перекладала «Райдугу» вечорами — в порожній, ледь

освітленій кімнаті, де містилося три відділи нашої радіостанції, перекладала частенько під акомпанемент зенітних кулемітів та важке ухкання бомб.

Гітлерівці не минали своєю увагою Саратов: час від часу їхні літаки проривалися до міста й з ходу намагалися бомбити пристань.

Бувало так, що наш будинок, розташований неподалік, ходив ходором, аж деренчали шибки. Це на диво гармоніювало з тривожним настроєм, що ним була просякнена повість.

Авторизувати переклад я не мала змоги: Ванда Львівна приїжджала рідко й дуже ненадовго: саме тоді брала участь в організації Першої польської дивізії ім. Костюшка.

Нарешті я скінчила переклад і відіслала до видавництва. Але надруковану «Райдугу» знову ж побачила вже в Києві — тонку книжку воєнних років на остюкуватому, жовто-сірому папері. Вона й досі, як найдорожча пам'ятка, стоїть у мене на полиці.

...Відколи повернулися до Києва, моїй перекладацькій сваволі прийшов край. Ванда Львівна завжди вміла ввести її в береги. Тепер вона кожен новий переклад неодмінно звіряла з оригіналом — і безжалісно підкреслювала усі відхилення від тексту, які в мене — ніде правди діти — таки траплялися. Підкреслювала й деякі «кучеряві», на її думку, або надто вже пестливі слова, що без усякої потреби, як вона казала, підсолоджували її мову.

Згодом ми працювали так: я читала польський текст, Ванда Львівна звіряла його з українським перекладом.

Дедалі зупинок і підкреслень ставало менше: ми хутко звикали одна до одної.

Часом і сама Ванда Львівна підказувала мені потрібне слово: у неї була чудова пам'ять — багато чого збереглося в ній з давніх розмов з селянами-поліщуками, ще з часу мандрівок човном волинськими річками.

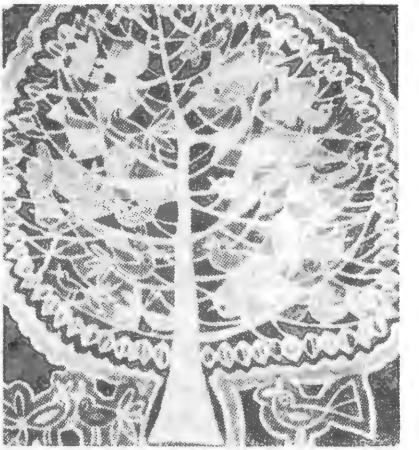

О. Бейсембінова. Співаюче дерево.

Я завжди з нетерпінням чекала перепочинків: тоді Ванда Львівна запалювала цигарку й починала оповідати. Оповідачем вона була незрівняним.

Часто згадувала дитинство й юність — місяці, прожиті в бабусі на селі під Татрами, навчання в Кракові, вчителювання за містом... Згодом я пізнавала знайомі події, перекладаючи її автобіографію...

Дуже любила Ванда Львівна оповідати й про свої післявоєнні мандрівки по різних країнах світу... І завжди хвалилася, що от звідти вивезла насіння якихось незвичайних квітів, а ще звідкись дивовижну кукурудзу або квасолю. І виховувала їх з щирим захватом, нетерпляче дожидала — що з того виросте.

Якось гармонійно поєднувався в ній талант письменниці й трибуна з палкою, захопленою любов'ю до природи, до всього живого. І все робила талановито: писала книжки, рибалила, господарювала, виховувала сад.

...І досі ввижається мені висока постать, схилена над клумбою блакитних гортензій в садку; здається — от-от обізветься в телефонній трубці знайомий низький голос.

Марія Пригара

MYKOŁA BAŻAN

BRAMA

W nieludzkim natężeniu,
w pragnieniu i skwarze,
Wstrząsnowszy ozdób łańcuchami,
Napiął się władczy mięsień ciężkimi zmarszczkami,
Zakreślił krańce
w spokojnym bezmiarze.
Uniósł
niby kielich upragniony
Szeroką bramę w niebios wielką przestrzeń,
Szeroką bramę, przyziemną i grzeszną
Niby krągły pierścień na rozpulchłej dłoni.
I twórczy dar,
co się nie poddał zmęczeniu, nie wystygł,
Snopy wabiących ziół na kamień kładł od razu
Jak grupy branek
gorących i nieczystych
W ohydnych snach i zwidach fantazji.
Tak szczodrze cisnął ciężką od nasion kiść młodą,
Jak zwykł na łoże rzucać swą kochankę,
Co zna miłosny pot,
ciężkich zapłodnień słodycz,
I syty sen,
pragnienie wczesnym rankiem
Na kiści — kwiat,
na kiści kwiat jak oko
Rozpalonego samca przez samicę
Jeszcze z tych epok,
kiedy serca bicie
Przyśpieszała namiętność chciwego baroku,
Płynąca z wieków starego labiryntu,
Łącząc z oddali w niepodzielną całość
Bram ukraińskich rozkwieconą gałąź
Z wilgotnym akantem Koryntu
Lecz akant ten — nie laur,
co monarchów mami
I nigdy nie skrzypnęły w tej bramie zawiasy,
By przepuścić jeńców pochwyconych w jasyr,
Bo szlak zwycięstwa omijał tę bramę.
Ta brama pragnień niewolnych, zaszczutych
Starych stuleci.
Wtedy wznosił w szkarłaty odziane,
Dzwonnice swoje w złocie kute,
Niby wspaniałe buńczuki,
pychą nadęty hetmanat.
Wtedy niby koronę odświętną
Na tłuste włosy stepu
Włożył swe cerkwie Mazepa,
kupiec zawzięty,
hetman,
Poeta,
Wtedy, przegrawszy grę va banque, niezwyczajną,
Nauczył się uciekać, drogę w przód poplątał
Mazepy biały koń, ów Pegaz bez stajni,
Bucefał bez ogona
przyszłych hetmaniątek.
Przepędzić tego konia,
by tupot jego ścichł!
Jak rdzą przeżarte dzidy
łamcie dzwonnic cienie!
I milkną dzwony,
dzwony spod sklepienia,
Bo serce nasze jest większe niż ich!

Z ukraińskiego przełożył Florian Nieuważny

Wasyl Hołoborod'ko

●●●

— o czym śpiewała Cyganka?
o drodze?
o rozłące?
o miłości?
— śpiewała
jak kradnie droga
miłość, miłość
a zamiast miłości
daruje rozłąkę
— o czym śpiewała Cyganka?
— śpiewała o kresie naszego kochania.

●●●

Stałaś pod jabłonią
z trzema jabłkami w dłoniach.
Nie wiedziałaś, że masz w rękach jesień.
Nie wiedziałem, że masz w rękach jesień.
Ta jesień była namalowana
na trzech jabłkach:
na jednym jabłku byłaś namalowana ty,
na drugim ja,
na trzecim — samolot.

●●●

jesień:
w jarach niebiekie kamyczki
ożyny
jesień:
nad skibkami kawonów
osy
jesień:
toczy się bryczka
liście przypływają do
obręczy
jesień:
w niewodzie splecionym z gałązek
staw trzepoce jak
okoń
jesień:
ludzie na długich ulicach
otulają się w ciepłą
odzież.

Z ukraińskiego przełożył
Florian Nieuważny

Bohdan Ihor Antonycz

ZIELONA EWANGELIA

Wiosna niby karuzela,
na karuzeli białe konie
Wieś górska — w sadzie morela
i księżyc — tulipan czerwony.

Stół jesionowy bielą lśni
i słońce tu w słowiańskim dzbanie.
Taka ziemia jest godna czci
ziemia — stubarwne malowanie.

KLONY

Schyliły się samotne klony,
czytając elementarz wiosny,
Do ziemi modlę się zielonej,
zielony sam, jak zieleń roślin.

Mchem porośnięty lis uczony,
klonom poetykę układa.
Zaśpiewał dzień, śpiewają klony
słoneczna strzała włada.

Z języka ukraińskiego przełożyła
Helena Kożuszko

Франческо Петрарка

(20.VII.1304 — 19.VII.1374)

ЯКЩО ЛЮБОВІ НЕМА...

Якщо любові нема, то що є оце — що чую?
Якщо є любов — яка, вона, мій боже?
Якщо — вона добром, то чому ж тихий сон — тривожить?
Якщо — вона злом, то чому ж милий серцю біль — віщує?

Якщо сам палати прагну, звідки ж взялись сльози?
Якщо не протестую, чому ж жалі не пощезають?
О смерть жива! О радість повна грози!
Нащо ж ти раниш ти мене, якщо — величаєш?

Покірний долі, чому ж нарікаю!
Вітри полонили мій човен,
Вода забрала весла, хоч морська глибінь навколо.

Неправдиві ж вісті скрізь блукають,
Сам не знаю вже, чого прагну й хочу знову,
Взимку вогнем палаю, влітку — мерзну, кволий.

Переспів Івана Златокудра

Франческо Петрарка

СПІВАЄ ПТАШКОЮ

ТА СОНЦЕМ СХОДИТЬ...

Співає пташкою та сонцем сходить,
Бринить в зелених росах, що
в долинах...
Біжить струмок, несе студені води
До рік пісенних, бистропливних...

Краса жива! — щаслива чарівниця!
Та — сніжночола, та — золотокоса
Зоря, що будить знов мене і птицю,
І чеше вітром віти срібноросі...

Співаю ж й я зорі досвітній гожій!
Бо ж з нею сонце, та ще й сонце
друге,
Що моє серце спопелити може...

Було ж я бачив оба сонця ясні,
Що вмить залили світ вогнистим
кругом:
Та зорі, це сонце ж стьмило вчасне!...

ХТО ДАВ ЛЮБОВІ САМОЦВІТІВ

ГРОНА...

Хто дав любові самоцвітів грона
На довгі коси? Хто — троянди гожі
Зривав для неї? Хто — снігові крони
З верховин? Хто — восінні грози?

Та звідки в неї зуби — перли! —
білі? —
Між ними — слово — чар, що — біль
приносить...
Та — звідки очі — небо! — серцю
милі? —
В погідних віях — даль у росах!...

З яких жеж зір чарівна пісня лине —
Що над вертепи вабить серце мрійне
Та повнить душу співом ангелиним?

З яких жеж сонць вулканові череди —
Вогні в зірницях тихих й —
неспокійних, —
Що серце б'ють то — полум'ям, то —
ледом?

Переспів Івана Златокудра

Пабло Неруда

(нар. 1.VII.1904)

ЗЕМЛЯ

Земля зелена покірна
законам жовтіння, золотим жнивам,
грудками ріллі, листками, зернам,
але коли осінь двигає важко
хуругов свою широку,
то ти тоді пливеш перед моїми очима,
то ти тоді розгортаєш для мене
колосся
локонами своїми.

Дивлюсь на статую
з каменя старого покрушеного,
але коли я доторкнуся камінного
шраму
відчуваю, як тіло твоє пульсує,
мої здивовані пальці нараз відкривають
твою гарячу ніжність.

Проходжу серед героїв
щойно відмічених
землею і порохом,
а за ними, мовчазна,
своїми кроками дрібними,
чи ж не ти ідеш?
Учора коли вирвано
з корінням, щоб на нього глянути,
старе карликове дерево,
я бачив тебе, як ти виходила
й дивилась на мене із підтятого
туртурами
та спрагою коріння.

А коли приходить сон,
щоб мене полонити й закутати
у моє ж мовчання,
прилітає буйний білий вітер,
що в бурелом перемінить мій сон
і опадають з нього листки,
падать на мене мов гострі леза
і кров з мене спливає.

Кожна рана моя
має колір твоїх вуст.

НЕ ОДИН ЛИШ ВОГОНЬ...

Я запам'ятав на все життя
твої очі примружені,
здавалися налиті чорним світлом,
все тіло твоє, що мов розкрита долоня,
як біле гроно місцеве
й — екстаз:
коли влучила в нас блискавиця,
коли багнет ранить наше коріння
і світло бурить нам волосся,
та коли —
знову ідемо,
повертаючи до життя;
неначе з океану виходимо,
неначе з розбитого на скалах корабля
повертаємо поранені —
посеред каміння й червоного водорості.

Ще ж інші є — спогади,
не тільки квіти пожеж,
але — й надії доброї стебла,
що несподівано розквітають,
коли ми — в поїзді,
або — на вулиці.

Бачу тебе
як ти переш мої хустки
та вішаєш на віконній рамі
мої діряві носки,
постать твоя, на яку упав

всецілий чар, немов блискавиця,
й не знищив знову
тебе,
жінко
буденного щодення,
дарівнице нового буття людського,
гордо убога;
якою ж мусиш ти бути, щоб не стати
шаленою трояндою,
що попіл кохання нищить,
а — цілим життям,
цілим життям, що — з милом та
голкою,
й якжеж мені милим запахом
кухні, якої ж може — не будемо мати,
та у якій твоя рука, що над картоплею
жареною,
та твої співаючі вуста взимку,
коли вже майже готова печеня,
були б для мене безконечно
нескінченним
щастям на землі.
О, життя моє,
не один лиш вогонь між нами палає,
але — ціле життя,
звичайна історія,
звичайне кохання
жінки та мужчини,
подібних до інших.

Переспів Івана Златокудра

Юліан Тувім

СОНЦЕ-ЗАХІД

(уривок)

В обори заганяй воли золоті й кривані,
Звози снопи вже спілі до стодоли — гей! — жваво,
В жмені збирай же ж дукати — червенці,
Ріж топорами брили граніту на куби,
Вбий в кипучі оркестри гостро звучні труби,
Бодні бургундських вин відкрий.
На роздоріжжях небес розлий
Зоренпінний струмінь й — повних бочок клекіт,
Й кинь їм зі скорим вітром навздогін
Вінки горобини мідним диском!
Крізь Карпати хмар — крести, крізь Татри зір й — яри перлисті!
Бачиш верхи кавказькі? Гуляй — в кавказькім краю!
Глянь! Не божі закони, а Синаї крутоверхі там Мойсей
Цілі вісли і волги преповні живого рубіну
І градопад троянд, і з балтійських морів рій бурштинів,
А з фабрик цегли і брук з доріг
Зриває революція форм й кольорів —
І в райдуг лом! Бог, що падає з ніг,
Шматки прапорів набиває на громи!

Переклав Іван Златокудр

Сергій Єсенін

●●●

Снігом першим бреду щосили,
В серцю, в дужим — конвалії цвіт.
Вечір синю зорю засвітив
На дорозі від моїх воріт.

Вже й — не знаю: це світло, чи — мла,
Півень у хаці, чи вітер — у тиші;
Може замість зими на полях —
Сіли лебеді білі в межі.

Славна яка ж ти, сніжна блакить,
Кров — мороз гріє, літа не гірш.
Цілувати — як прагну в цю мить
Вщерть обнажені груди беріз.

О дрімучі бори, голубі,
О засніжені сонні луги,
Як мариться взяти скоріш
В теплі руки —
долоні іви.

Переклав Іван Златокудр

Станіслав Колесар

●●●

Чи то вкраїнське, чи російське,
Сербське, французьке чи інше,
Яка різниця,
Щоб тільки людське.

Але ж людське
То ніяке інше,
Як вкраїнське, російське
Сербське, французьке чи інше.
При тому кожному
Своє рідне найміліше...

МОЯ ПРАЦЯ

Те, що прагну і те, що можу
Заміри та виконання
Зливаються в борні
В одну будівлю.

Не йдуть окремо
Бажання і можливість,
Мрія і дійсність,
Мрія змінює дійсність
Дійсність народжує мрію...

СТАРІ ГУМОРИСТИЧНІ

ВІРШІ-ОРАЦІЇ

В культурному розвиткові України є період, що привертає до себе щораз більшу увагу дослідників і любителів. Сьогодні вже прийнято називати його українським бароккo, хоч питання про хронологічні межі і обсяг цього поняття складне й досі ще остаточно не розв'язане. Виникнення та розвиток цієї течії на Україні пов'язані, головним чином, з роллю, яку відіграла в розвиткові нашої культури XVII—XVIII століть схолостична освіта. В цілій Європі барочну літературу характеризувала посилена увага до релігійної тематики, поєднана з напруженим, патетичним життєсприйманням і симпатією до складних літературних форм. На Україні, де під тиском трудних історичних обставин не змогли розвинутися міцні й тривалі центри світської культури, де не було таких визначних ренесансово-гуманістичних традицій, як, наприклад, у сусідній Польщі, перевага утилітарно-релігійної течії в барочній творчості стала ще виразнішою. Головним носієм літератури стали церковні кола; релігійна ж ідеологія того часу, особливо від другої половини XVII століття, поступово втрачала контакт з конкретним життям народу. Літературна творчість, що формувалася на базі високорозвинутого шкільництва, ставила абстрактну вченість проти проблем і ритмів життя сучасної людини; вчена слов'яноруська мова, витіснивши з літературного вжитку первісну письмову мову на український основі, ще більше відгородила схолостичну літературу від сучасного побуту. І хоч барочна епоха з її значним культурним розмахом, теоретичною ерудицією, з високорозвинутим почуттям патріотизму та громадської етики стала підставою пізнішого духовного розвитку України, мало що з її літературної спадщини піднялося понад умовності свого часу й стало таким живим надбанням національної культури, як пізніша «Енеїда» чи літературна творчість романтиків, вивершена творчим подвигом Шевченка.

Але і в нас літературне барокко не складається виключно з літератури «високої», створюваної за рецептами авторитативної ідеології. За цією інпозантною рікою, скованою кам'яними набережними знеособленої майстерності, були простори, на яких розливалися нерегульовані води літератури на щодень, літератури, призначеної для пересічних людей того часу. Поряд з інтермедією, що виросла пряме в саду схолостичної освіти, тут була анонімна любовна й рефлексійна лірика, записувана до рукописних співаників, історична й політична вірша, гумористичні складання. Ця стихійна творчість, яку не підтримували, але й не переслідували ніякі авторитети, не мала на Україні такого широкого соціального підгрунтя й художнього та ідейного діапазону, як у Польщі, де її продукти врядигоди навіть видавалися друком. У перманентно загроженому суспільстві не було умов для виникнення середовища вільних літераторів-совізжалів, що задовольняли б своєю іронічною загостреною творчістю не тільки художні, але й ідейні потреби середніх верств. Але й тут знайшлися елементи, здібні використовувати надбання високої релігійної культури для цілей, що мали небагато спільного зі своїм первісним призначенням.

Тогочасна українська школа мала, крім правовірної дидактичної орієнтації, ще інше обличчя, звернене до народних мас. Через свій справді демократичний характер — доступ до неї не був закритий навіть для найбідніших — вона була сильно пов'язана з різними групами населення. А хронічна матеріальна незабезпеченість учнів була причиною того, що не тільки в час канікул, але й протягом цілого шкільного року з її мурів ви-

літали цілі рої бідніших студентів, «павпрів», переважно сирітбурсаків, що йшли в світ за принагідним прожитком. Ще відважніші були старші спудеї, мандрівні дяки, звані іронічно пиворізами, що залюбки чергували монотонне шкільне навчання з мандрівництвом і пригодою, з куштуванням різних професій та служб. Високий престиж освіти був для них запорукою, що населення не відмовить їм матеріальної допомоги; радість з необмеженої свободи мандрівничого побуту дозволила їм не розпачати в ситуаціях, коли цієї допомоги бракувало, коли дошукуляли нужда та бездомність і відчуття хиткості власної долі.

Важливе було те, що поблажливість населення для цих мучеників освіти не мала характеру чистої милостині. Приймаючи матеріальні блага, студенти давали за них в обмін духовну поживу, забавляли доброчинців плодами здобутої освіти. Головною формою такого спілкування, поряд з драматичними сценками й кантами, що виконувалися хором, були святкові вірші-орації, що їх студенти складали й читали чи перед вибраною публікою в самих школах, чи просто перед вікнами міщанської або козацької хати. В ранній період барочної школи в таких віршах ще переважала поважна, релігійна тематика, але складалися вони загальнозрозумілою «посполитою» мовою й часом попадали навіть під друкарську машину. Але напевно вже дуже скоро поряд з ними, для кращого задовільнення слухачів, почали з'являтися гумористичні наслідування, в яких шкільна братія презентувала себе саму, своє нелегке, але гучне життя.

Гумористика вірша-орація становить особливий культурний парадокс. Своєю формою вона сильніше ніж інші роди світської поезії виходить з прикладу й досвіду школи; іноді в ній з'являються навіть елементи повчання. А проте вона найсильніше з усіх літературних жанрів того часу віддалюється від змісту й духа шкільної освіти, найповніше виражає невибагливий естетичний ідеал тогочасної пересічної людини. Книжне, схоластичне барокко, бажаючи поширювати серед населення свою ідеологію, радо зверталося до популяризації та знижування релігійних змістів. Воно прокладало релігійні драми світськими інтермедіями, створювало проповіді, пронизані анекдотами, чи жартівливі колядки, в яких святу родину оточують прості пастухи й ремісники. Але гумористична вірша-орація в своїй зрілій формі не хоче ні повчати, ні пародіювати. Її єдина мета — розважати. Це своєрідна гра — не з формою чи кунштовним словом, як у високій барочній поезії, а з самим життям, з власним «я» на його сцені, з вигадкою, що провокує до безтурботного сміху, з почуттям міри й приличності.

Образ життя тут створено з не-

Г. Пецух. Світ. Фото А. Богуцького

широкого кола натуралістичних помічень, перемальованих у новий, несподіваний колір абсурдним гумором. Явища дійсності вільно перетасовуються й перебільшуються, низьке стає важливим, а важливе смішним. Посередині цього світу стоїть сам оповідач-школяр або людина непевної мандрівної професії — «пілігрим старий», «нетяга од ізбитого войська», «вандровний пахолок». За певною схемою він розкриває дві сторони свого життя: нужду, яка змушує його просити милостині, та радість з власної свободи, яка дозволяє йому бачити речі й власне становище інакше, ніж бачать їх звичайні люди. Є тут майже облігатні скарги на типові обставини школи — голодування, обдертість, примітивну гігієну, побої, на байдужність населення супроти цих фактів. Але все це вважається конечним злом, навіть жертвою для добра освіти й людства. Все це перекривається світом, у якому школяр почуває себе абсолютним паном — світом вигадки й насмішки. Хіба ж нецікаво жити в школі, в якій бурсаки змагаються з гігантською вошею, рятуються з квашової катастрофи, чудесним способом добувають їжу? А вже справжнім раюванням стає мандрівка з її пригодами, кумедними успіхами й невдачами. На далекому обрії цього незвичайного світу лежить обіцяна земля, де небо тримається на печених кишках, масляні гори поросли книшами, ковбаси родяться на вербах, через ринок тече горілчана ріка, з неба спадає сметанний дощ і пироговий град. Аж дивно, що після пробудження з цієї благодатної мрії мандрівник зараз же пригадує свою злободенну мету: знайти зручну дівчину й висвятитися на попа.

Світ бурсацької вигадки не дорівнює творчості їх західноєвропейських середньовічних колег, у яких сміх переростав в іронію, сатиру, філософську рефлексію. Аж надто дає себе відчути обмежений кулінарний світогляд наших мандрівників, їхнє невміння скомпонувати зі своїх іноді непоганих помислів продуманий і суцільний сюжет. Однак треба радуватися й тому, що в цих наївних і близоруких самостилізаціях живе дух свободи. Пригода й вигадка в них стає вище, ніж усе, що можна точно переміряти й передбачити, ніж усі матеріальні блага й самовдоволена ситість. Цю перемогу фантазії над інерцією «непоетичних» матеріальних явищ завершить на багато десятиліть пізніше, в інших умовах, велика індивідуальність — Іван Котляревський.

Зовсім інший тип гумористичних святкових віршів становлять бурлескні опрацювання біблійно-апокрифічних мотивів, переважно різдвяних і великодніх. В більшості вчених існує схильність ототожнювати первісні школярські орації з бурлескними, або не робити різниці між їх історичним походженням. Насправді ж це дві окремі, історично незалежні формації, між якими є тільки відношення певної функційної спадкоємності. Рання гумористична вірша, відома переважно з записів XVII століття, має завжди характер саморозповіді, нехай і гротескної. В більшості випадків вона складена старим силабічним віршем, перебраним від школи, або фразовим віршем з простим двохрядковим римуванням. Зате бурлескна вірша — абсолютно неособиста, сенс її — не розповідь про власну долю, а чисто об'єктивний малюнок з високими художніми аспіраціями. Стара школярська вірша — це творчість голодних, засуджених на мандрівки; бурлескна вірша — творчість ситих, що живуть в атмосфері ідилії, вічного миру, «тишини», визнаючи близькодоступний ідеал — «пожити всмак». Не даром ці люди вважають народження Христа в стайні «диковиною», а центральною темою чинять великий колективний празник — визволення з аду й знущання над смертю, спільним ворогом усіх людей. В порівнянні зі

старими школярськими віршами бурлескні вірші мають блискуче вироблену форму з елементами тонкої психологічності. Все вказує на те, що йдеться про продукт іншого часу, інших соціально-побутових умов, іншого культурного рівня.

Виразне підтвердження цього вдогаду — це є віршова форма бурлескних вірш. Вона має виразну силаботонічну основу, що почала переважати в українській поезії аж протягом останніх десятиліть XVIII століття. Їх найчастіша шестирядкова строфа з густим римуванням нового типу (ізбит — живіт, сад — назад) є спадкоємцем т. зв. леонівської строфи, поширеної на Україні від половини того ж століття. Різдвяні та великодні бурлескні вірші документують той же злам у розвиткові українського віршування, що менш виразно видний у творчості поета останніх десятиліть XVIII століття Івана Некрашевича. Хоч не можна виключати, що існували й не дійшли до нас бурлескні вірші силабічного складу, імовірнішим буде здогад, що вони виникли аж слідом за жартівливими колядками («пасторалками») барочної епохи, в зв'язку з загальною модою на бурлеск. Це ніяк не знижує їхньої історичної ваги.

Таким чином стара школярська орація та бурлескна святова вірша появляються ніби на двох протилежних полюсах українського барокко. Перша має ще мало спільного з барочним розумінням гумору як автоіронії та дезілюзії. Друга вже тільки користується спадщиною барокко. Але обидві традиції — та, в якій звучить сердечний сміх з домішкою особистого смутку, і друга — знеособлена, але значно більше артистична — виражають той же коректив у розвиткові мистецтва. Проти вченості й абсолютизму готових ідей тут стоїть віра в радощі звичайного життя, проти готової піднесеної мови — стихійна мовна творчість.

У новішій популярно-науковій літературі чомусь з'явилося твердження про «величезну кількість» гумористичних віршів з епохи українського барокко. Дійсність зовсім не така світла: та ж цінна антологія Л. Є. Махновця «Давній український гумор і сатира» переконує нас, що врятовано від забуття ледве три десятки творів цього складу. Ще гірше, що за останні десятиліття цей фонд майже не збагатився новими знахідками. Тому нам приємно представити читачам два нові тексти віршів-орацій.

В першому випадкові це черговий запис найбільш популярної бурлескної вірші (в антології Махновця на стор. 214—219, примітки на стор. 469—470). Її найстарші тексти походять з першої половини минулого століття. Наш текст записав десь на початку нашого століття поет Микола Вороний у Придонщині від Івана Можевітіна, колишнього кріпака пана Шишальського. З останньої інформації можна зробити висновок, що

А. Ойцюсь. «О сестри, сестри...» Ілюстрація до поезії Т. Шевченка. Туш-білило-пензель. 1968.

Можевітін засвоїв свій текст теж десь у половині минулого століття. В порівнянні з найкращими відомими записами в ньому бракує деяких колоритних місць: опису втечі до Єгипту, нарад Ірода з мудрецями й його люті, вужче змальовані його муки. Друга орація — про лінивого й непосидющого школяра — записана, за характером паперу й почерку, десь наприкінці першої половини XIX століття, невідомо де. Вартість цього тексту значно вища — йдеться про пізній запис типової школярської орації, що не має паралель у дотеперішній літературі. Крім цього текст винятково широкий: найбільша орація цього типу в книзі Махновця має 85 рядків, наш текст — 120. Хоч у порівнянні зі старими записами епічна розповідь не така плавна, а в стилізації появляється ряд нових рис, культурно-побутова вартість цієї орації значна; цікава зокрема згадка про перебування в козака на Січі.

Обидва тексти одержав мій батько, мовознавець Іван Зілинський, під час своєї діалектологічної експедиції по Україні 1911 р. від когось зі східноукраїнських культурних діячів. У публікації зберігаємо особливості орфографії рукописів. **Орест Зілинський**

РІЗДВЯНА ОРАЦІЯ

Христос народився —
Весь мир звеселився!
Після Адамова гріха
Ось диковина яка!
Звізда ясненька,
Гарна, кругленька
Прикотилась над Вифлием і стала,
Де сама знала:
Кругом страну світом осіяла.
Пастухи з степу прибігли,
По ягнятку принесли,
У дудочку грали
Якої самі знали,
І знов в стадо пішли.
Віл і осел
Стояли в ясел,
От же ж дихали на його,
Та й знали на кого.
Три царі принесли дари аж із востока,
Там їх поклали і здоровляли звисока.
Вклонялись низенько,
Просили любенько:
Будь ласка, благослови так,
Щоб жито родило,
Війни не було —
Нехай би й ми пожили в світі всмак.
Ісько старенький
Був їм раденький, —
Дарунки прийняв,
Так їх вітав:
Сідайте в нас,
Почастуєм вас;
Чим Бог дав.
Зараз поставив їм по кухлю сивухи
Та по кухлю варенухи.
Отож вони як хлиснули,
То й поснули.
Янгол божий,
Ясний, гожий
У сні царям шепнув:
Хутко вставайте,
Вліво повертайте,
Ирода обминайте,
Так щоб він того не чув.
Царі схопились,
Перехрестились,
Вліво повернули,
Ирода обминули...
І догадався ж диявольський гайдамака,
Що кепають на його!
Зараз крикнув грімким голосом:
Гей, військо, набігайте,
До шнура всіх дітей вибивайте!
Декотрих повбивали,
Декотрих порозтинали,
І такий на землі великий галас та шум пішов,
Що аж до самого Бога на небо дійшов.
Бог послав на Ирода чорну хмару,
Всю кару:
Під носом позеленіло,
В лобі засвистіло,
В ухах задзвеніло,
По потилиці чирачки,
По всій спині болячки,
Різачка докучила,
До шупа сіль клав.
Не вмів хліба їсти, —
Згинув гаспидський гайдамака,
Пропав без вісти,
Як у ярмарці собака.
А ми, хлопці, веселімся,
Різдву Христовому поклонімся,
Бо наш батько не скупий:
Хто до його —
Й він до того, —
Ось він який!

ОРАЦІЯ

Благословіте, господа, в сей чесний дом вступити,
І стану я вам орацію говорити.
А як стану орацію казати,
То затрусяться і стіни в хаті,
Бо в мене уста громогласні,
І в орації слова прекрасні.
Ще вам не звіщалось, що я вмію співати вельми —
Слухайте та не стукайте дверми.
Я такий молодець —
Головка як коробка, а сам як горобець.
Хоч на печі сплю і кожухом укриваюсь ліктів в п'ять,
Зате чоботи кабардинові, послухайте, як вони риплять.
Ще вам не звіщалось,
Що в нас у школі щось оказалось.
Прилетів птах із ліса
Та приніс нам нові вісти,
Що в нас у школі чортма чого й Істи.
Ковбас і сала, всього того немає,
Тільки узвар та кутя на покуті грає,
Грає, аж бульби дме, неначе грав сопілку,
А діждем великодня — закурим горілку.
А після Маковія переженем на оковиту,
Тільки дайте мені сукна на свитку.
Як ішов я був з Полтави,
Та й заслужив великої слави,
Та й зайшов до шевця-знакімця.
Правда, він мене давно сподівав
І великий ріжок табаки приготовав.
Поставив він стілець
І великий табаки рукавець,
А на закуску з гречаної муки буханець,
Та ще поставив молотої дерти,
І довелось було мені від неї вмерти.
Що ж то добра жінка его шевчиха,
Що виратувала мене від такого лиха.
Вона баче, що мене кушання опушило —
Стала колоти, вхопивши за живіт, шилом.
Я біжу, кричу, котюсь,
Сам собі барзі сміюсь.
А дяк і питається:
Чого ти, малий, плачеш?
Ходи лиш, мені поскачеш.
А якої? Чи не чинбарачки,
Що насилу виліз із шевцевої хати рачки?
І так він мене добре пригостював —
Бодай він і довіку щастя й долі не мав!
Я не захотів у шевця жити
Та й пішов до мужика служити.
Так такий мужик невистивий,
Що як витріще на мене глаза,
То неначе Софронова коза.
А як стане що говорити ко мні,
То неначе ліпе горбатого к стіні.
І заставив мене мужик гороху молотити.
Став я снопів добивати,
Стала мене думка за думкою пошибати,
Як би до козака на Січ утікати. І так поки мужик оглядівся,
А я біжучи й нагрівся.
Прибув до козака на Січ
Та й заліз аж на саму піч.
А козак і каже:
Годі лиш тобі на печі сидіти,
Іди лиш у печі глядіти!
А я в печі нічого не зварив,
Сам собі волосся осмалив.
Так козак баче, що я не такої масти,
Та й заставив мене товару пасти.
А я не захотів товару пасти в козака
Та й пішов до дяка.
А дяк і питається:
Де ти, малий, ходиш?
Сам собі шкодиш.

Я за тобою зажурився
Та з журби й оженився.
Якби так усе дяки журились,
То б у школі й блощиці не плодились.
Дяк же як дяк, а жінка його дума та й дума,
Що б мене заставити робити.
І заставила мене дитину колихати.
Став я дитину колихати,
Став колишучи й співати:
Люлі-люлі, маленький враже,
За тобою нянька спати не ляже,
Я не захотів дитини колихати
Та й пішов хата від хати
Мир Христов давати,
Милостині прохати,
І мене не могли ні дівки, ні жінки пізнати,
Кулик? Не кулик!
Чайка? Не чайка!
Сказать би — сова?
Так не така голова!
Похоже на звіра?
Так не така міра!
Сказать би — птиця?
Так, так, як молодиця!
А один догадавсь та й каже:
Та се той баламут,
Що й торік був тут!
Се той дяк,
Що витовк у мене в огороді весь мак!
Та ні бо, брате, не так!
Я тільки вступив в твій огород ногою,
А твоя бісова жінка вже й біжить з кочергою.
Та ще скажу я вам, братці, новую новину:
Не держіте плаття на тину,
Бо як будете плаття по тинах держати,
То будете нашого брата зодягати.
Бо наша братія така:
Як вийде із школи, то як мак процвітає —
Той голий, той босий, в того й сорочки немає.
А як розживетьця наша голота,
То йде п'ятірнею в ворота.
А якою? Чи не тою, що в млині?
А ви заплатіть за орацію мені!
Я з вас не требую ні по шагу, ні по п'ятаку,
Дайте мені в руку хоч по коповику.
Я на те й капшук маю
І вас з празником поздоровляю.

З фольклору Підляшшя

КАЗКА ПРО БАБУ ТА ЇЇ СИНА, ЯКИЙ СТАВ ЦАРЕМ

В ідному царстви-государстви жила собі такая баба-вирібниця і мала вона малого хлопчика. Та баба ходить за жебраниною, хліб приносить, дрова на плечьох з ліса носить до дому і того синочка годує. За якийсь час той хлопець вироус великий і каже до своєї матері:

— Що віте мамо будете той хліб жебрати. Що ми будемо в тоуй хатци сидіти. Йдімо в світ, може щістє яке ліпше знайдемо, або щось такоє, або де хату яку ліпшу, або що інше!

Мати сказала:

— Добре, йдем!

Вони покинули свою хатку і стали йти в світ. Йдуть вони і йдуть, алі нигде ани ліса, села жадного не видно тілько чисте поле. Вже їх в дорозі і ноуч захоплює. Але бачать — лежить камиць над дорогою. Той хлопець каже:

— Мамо, то ми поуд тим каменьом переночуємо. Я того каменя одверну. Там буде ямка то ми туди вліземо. В ямци буде трошки

затишній, а то такий вітьор на дворі.

А мати каже:

— Ай, синочку, як ти його одкинеш такого великого каменя.

— Ниц я його одкину! Войн взів і того каменя одкинув. Дивляться, а в тоуй ямци якиїсь двери є! Вони одчиніють тиї двери, входять туда, а там є якась кухня. Бачать — а тут в тоуй кухні сидить такий старий сивобородий чоловік і варить вечеру. І той старий до їх каже:

— Таки якись гости до мене прийшли, і не сподивався никого. Но то ниц! Можете в мене переночувати! Вони переночували. Все в порідку. На другий день, як повставали, той хлопець бере дубельтівку і йде на полюванє за здобичию. Воун поушов в ліс, а той дидулько так каже до його матера:

— Знаєш що, може ми будьомо жити вже разом з тобою, вдвох.

Та згодилася і каже:

— Добре!

Той старий далі говорить:

— Тілько як би твого сина стратити?

А вона:

— Я ж не відаю, як його стратити?

Той дидулько каже так:

— Єсть там у пущи така груша велика, а коло теї груши стоїть така велика мурована хата, а в тоуй хати живуть розбойники. Ти удай слабую і скажи свому синови, що ти будеш тоди здоровая, як воун тобі з теї груши принесе грушок. Як воун поуйде там за грушками — каже той старий — і тую грушу стране, то тиї розбойники повискакують з хати і твого сина заб'ють.

Приїжджіє той син з полюваня і бачить, що його мати лежить слабая і тілько стогне.

— А що вам такоє мамо? — питається.

А тая йому так і так, що як не принесе їй грушок з теї груши, то вона не видужає.

Син взів дубельтівку на плечи і поуйшов шукати теї груши, щоб натрасти грушок і принести їх своїй матері. Шукав, шукав і нарешти знайшов тую грушу. Подоуйшов до груши, страснув її і зачів ти грушки збирати. Як тілько розбойники тоє зобачили, зараз повискакували із своєї хати і його хтіли забити. А воун як не злапає ідного розбойника, як не зачне його бити, як не злапає другого, третього і так їх всіх побив, ще й на купу поскидав. Алі топіренька слухає — там якийсь плач чути в тоуй мурованоуй хати. Воун заходить туда, вивилює двери в льохови і бачить, що там сидить така хороша, а хороша дівчина. Воун питається теї дівчини:

— Хто ти є? Як ти тут трапила?

А вона каже:

— Я єсть царова дочка. Я з батьком приїхала до теї пущи на полюванє і поушли ми на дві стежки. Я поушла ідною, а батько — другою. Тиї дві стежки сходилися до купи і ми мали споуткатися, але не споуткалися, бо мене розбойники злапали і забрали з собою, а моуй батько поїхав сам до дому.

Той хлопець каже:

— Ти вже вольная.

Вона на те:

— А вони не прийдуть тиї розбойники?!

— Не прийдуть, бо вже я їх побив.

Потом той хлопець назбирав тих грушок і поніс до матера, а вона, тая царова дочка зосталася в тоуй хати. Мала вона тут що їсти і що пити. Було тут всяке всьо, бо тиї розбойники всяких скарбоув тут поназносили.

Той хлопець заходить до дому і висиплює на стоул грушки. Як те той старий зобачив так собі думає:

«О, то воун такий сильний! То топіренька вже бида буде з нами! То воун всьо ідно мене заб'є!». Той дидулько до хлопця каже так:

— Од грушок мати не виздоровіє. Треба тобі йти ще раз в пущу. Там в тоуй пущи є такая медве-

диця і вона має малиї. Якщо ти надоїш од єї молока, принесеш його до дому і даси для матера напитися, то мати твоя буде здорова!

Воун сказав:

— Добре — і поушов, бо свою матера шкодував і хтів, щоб вона видужала. Поушов воун до пущи шукати теї медведиці. Шукав, шукав і нарешти знайшов. Бачить, що ходить медведиця, а недалеко коло єї ходять малиї медведики. Воун поудоуйшов до малих і зачів їх чухати: їдне, друге, третє. Поузній поудоуйшов до старої і зачів теж стару чухати. Чухав, чухав, а потом став її доїти. Воун надоїв молока і заносить є до хати, ставляє коло матера й каже:

— Нате мамо, пийте медведіче молоко! Як той старий те молоко зобачив, одразу перелякався й думає:

«О, то вже бида зо мною! То його тая медведиця не роздерла?! О, вже бида!!!».

Допіречка той хлопець переночував, встав рано і знов поушов на полюванє. А старий до теї баби, його матера, каже так:

— Знаєш що, ти возьми свого сина викупай!

Вона каже:

— Добре.

Той хлопець вертається з полюваня. Входить до хати з забитою дикою козою. А мати до його:

— Я така вже слабая, дай я тебе перед свею смертію викупаю!

Воун каже:

— То ж трудно. Як вже хочете, то купайте мене перед тею смертію!

А той старий пришихував собі кіпитку води. Мати його купає. Той дидулько подоуйшов несподівано і одразу шугнув йому в очі той кіпиток. І вони його ослипили. Взяли його за руку, вивели в пущу і пустили там самого. Сами вернулися до дому і живуть вже собі разом в тоуй хатци.

А той хлопець ходив і ходив по пущи може роук, може два і нарешти натрапив на тую медведицю, од якої надоїв був молока для свого матера. Топіренька, як воун тую медведицю напоуткав, злапався за її хвоуст і так з єю ходив. Медведиця водила його по пущи, кормила його й всьо. Доуйшла вона з їм до теї мурованої хати, в котороуй зосталася й жила царова дочка. Як та цароувна його зобачила, одразу зачала плакати й його шкодувати. Воун юй розказав, що так і так йому зробили, же йому мати з вчимом очі випарили і воун ничого вже не бачить. Царова дочка дала йому своє золотоє кольце і каже так:

— Даю я тобі своуй перстень, а то буде такий знак, що ти мене вибавив од розбуйникоув. Я поїду до свого батька і там заложу шпиталь для отемнілих. До того шпиталю я буду всіх отемнілих з цілого царства спроваджувати і їх лікувати. Тиї отемніли мені ниц не означають, тілько ти мені найдорожший, бо ти мене од смерти вибавив. То я тепер тебе вже не забуду. Я тебе возьму за свойого чоловіка, за цара. Ти будеш царом, а я буду царовою і будемо жити!

Вона попрощалася з їм і поїхала до свого батька. Там збудувала такий шпиталь і завозвала всіх отемнілих із свойого царства до лікування. Поз'їжджілися всі. Вона переглядає їх, а того хлопця межи їми нигде нема. Вона каже до служби так:

— То не всі з'їхалися. Їдьте, шукайте по ліси, по пущи, там мусить бути якийсь хлопець отемнілий, що тримається хвоста медведиці, а вона його по пущи водить!

Вони заїхали до теї пущи і там його знайшли. Як вони знайшли його так і забирають його з собою, а тая медведиця йде за їми. Допіренька вони до парохода і всадили його на пароход. Та медведиця з своїми дитьми тоже лізе до пароходу, але вони теї звирини не пускають, бо бояться, що вона їх поїсть. Вже той пароход

став од'їжджіти до тамтого царства, а та звирина одразу вплав туди за їм. Той пароход зайшов на своє місце і вона, тая звирина теж припливла й вийшла на берег. Той хлопець виходить і йде до цара, а звирина за їм. Цароувна каже до свойого батька:

— О той хлопець вибавив мене од смерти, а та звирина жила разом з їм в пущи. Я — каже — хочу взіти його за свойого чоловіка!

А цар юй сказав:

— Нє! Мні слипих не треба, бо до мене будуть приїжджіти з каждого панства царі і зобачуть, що моуй зіть слипий. Нє, я його не хочу!!!

А вона плаче й просить батька:

— То хоч його з медведицію не виганійте з царства. Дайте йому дожити свойого віку.

Той цар згодився і вибудував йому і тоуй звирини такий палац. Тиї перейшли і жили в тому палацови. Алі тая цароувна щодень ходила до того палацу і одвідувала того отемнілого хлопця. Тому царови те не подобалося, бо воун хтів її оддати замуж за їдного богатого царевича, а вона ани кого не хотіла, а тілько того хлопця любила. Цар думає: «Треба їх в тому палацови замкнути і поуд палац міни поудложити. Міни розорвуть будинок і того хлопця із звириною заб'ють на смерть». Як подумав так і сказав для своєї стражи, щоб на другий день їх там в палацови зачинили і поуд той палац міни поудложили. Алі почула той царський приказ їдна служебка, котора була барзо добродушна і того отемнілого шкодувала.

Як той цар заснув, то вона якось помало витягла царови з рота ключі од палацу (цар в ротови тиї ключи тримав), поушла й одомкнула їх, і сказала: — Втикайте!!! І вони повтикали. Вона вернулася і занесла тиї ключи і знов для того цара в рот їх встромила. Топір цар збудився, пушов ти міни поудоурвав і того палаца розвалило. А як його розвалило, то той цар подумав, що вже вони пропали. Алі вони не пропали, бо вже давно були в ліси.

Поузній, за якийсь там час, той хлопець з тею звириною приходить назад до цара. А тут цар такий баль справив. Дочку свою має оддати за барзо богатого царевича. Вже тут поз'їжджілися розмаіти царі, бавляться, і всякевсьо на тому бальови є. Вони приходять до того палацу, де той баль є. Приходять, як би з тамтого світа. Страж їх не пускає. Той хлопець каже закликати царову дочку. Вона приходить і його не познає, бо відала, що вже давно воун згинув. А той хлопець показує юй того золотого перстеня, якого вона йому дала ще в пущи. Вона, як зобачила, допір його познала і кинулася йому на шию з криком:

— То ти моуй милий! Ти, ти мой найдорожший!

Зачала його цилувати й питати, яким чудом воун вратувався. Воун розказав про все. Вона казала закликати цара. Той приходить і каже, щоб його впустили з тею звириною. Цар думав, же вони прийшли з тамтого світа. Воун до цароувни й до цара каже:

— Я є вже видящий. То тая медведиця мене хвостом в око тернула і я трохи зобачив на те око, вона знов тернула і я поузній ліпий зобачив, потом зновенька в друге око тернула раз, другий і я вже на обоє очи добре бачу!

А тая дочка царови каже:

— Я за никого не хочу виходити замуж. Воун єсть моуй чоловік!

Цар бачить, що нема виходу і згодився свою дочу оженити з тим хлопцьом. На другий день зробив їм весілє і вже вони живуть тепер разом. І тая звирина коло їх живе.

Від Клима Казимирука, село Данці, Володавського повіту. У 1970 році записав та опрацював **Іван Ігнатюк**

Е. Рапапорт. Дитяча капела.

ДІТЯМ

Іван Златокудр

22 ЛИПНЯ

Пахне медом липень!
Небокрай біліє,
В небі мак цвіте червоний —
Прапор майоріє.

Квіт червоний — свято!
Білий радість щира.
Любо в вільнім краю жити,
Боронити миру.

Ірина Рейт

ДОБРИЙ ВЕЧІР!

Добрий вечір вам у тиші
запорошеній,
Щедрий вечір вам за столом
сосновим.
Аромат ялинковий — і серце
Танє в ньому...
Для сердець наших добрим будь,
вечоре,
Пісні волю дай, спокій неси,
Чом сльозами запахне — спитай,
Та коли не одкажуть — прости.

●●●

Приносили Миколаї,
Приносили Морози —
Дідусі казкові.
Небо
У руки малечі
Чи не вперше
І чи не востаннє
Писалися листи
Серця золотом
Побляклим вже золотом.

Антін Більчук

АТАКА

Серпневе сонце 1944 року жбурнуло на закурене місто пригорщу золотих променів. Нічні тумани почали ліниво розповзатися по вулицях і закутках, по випалених і розторощених артилерією або летунськими бомбами будинках. Згодом згинули зовсім, неначе лягли на денний відпочинок у льохах, під звалищами цеглин і в затінених повстанчих траншеях.

За настовбурчаними барикадами, за швидкоруч спорудженими оборонними позиціями причаїлися варшавські повстанці. Вони уважно дивилися на захід, звідки могли піти в наступ гітлерівці. Ворог видно не поспішав. Розвідка донесла, що ессесівці після ситого сніданку поволі лагодяться до якоїсь операції. На всякий випадок у відділі поручика Бистрого почалася жвава бойова підготовка. Повстанці з білочервоними пов'язками на руках і в німецьких, з польськими орлами, шоломах укріплювали барикаду. Стрільці на вищих поверхах зруйнованих будинків маскували свої позиції, медсестри зміняли пораненим перев'язки. У віддаленому від боєвої лінії будинку, який виглядав на приміщення штабу, панував пожвавлений рух. До брами будинку зносили якісь пакунки, банки, клунки. Незважаючи на вартового, сюди забігали жінки та чоловіки, а часто-густо навіть діти. Що діялося за темнокоричневою брамою будинку, годі було вгадати. Чим більше припікало ранне сонце, тим гар недопаленого дерева, папи й паперу ставав усе гостріший. Прибита нічною росою курява, підносилася за найменшим порухом.

Біля недавно викопаної криниці на затишному подвір'ї одного з будинків почала формуватися черга. Вода лилася в підставлювані відра, глечики, миски та чайники. Дехто відійшовши зразу промивав очі та жадібно гасив спрагу, дехто поспішав з водою до оцілілих квартир, щоб скиц'ятити її на нужденний сніданок. Знедолені старанно виймали з торбинок сухарі, відкривали одну з прихованих на воєнний час консерв, варили куліш, або просто принесену з розбитих військових складів пшеницю. Час минав. Гітлерівці якось не атакували. Дехто навіть почав тішитися надією, що сьогоднішній день буде спокійний. Саме тоді, коли ці надії ставали все реальнішими, заскреготала ракетна зброя. Снаряди посипалися на перші вздовж вулиці доми. Зацокотів об камені викинутий силою вибуху град черепиці, засвистали в повітрі покручені листи бляхи, забубонів глухо розбитий мур. Люди вже по звуках навчилися пізнавати, що діється навколо, хоч у хмарах диму та сірожовтової куряви нічого не було видно. Коли чорний дим почав таяти в просторі, а курява осіла на поторощеній війною землі, стало видно, що половина дахів на вулиці була розбита. Над ребрами розшарпаних будинків промчав літак. Водночас, з заходу почувся гуркіт танків, що йшли в атаку.

Повстанці швидкоруч лагодили пошкоджені артилерією позиції, санітари виносили поранених на затишне подвір'я.

Танки вже наближалися.

— Скільки їх? — ломотіло питання в головах оборонців.

Ось біжить хлопчина Янек від обсерватора на горищі висотного будинку.

— Яка вістка? — зачіпляють повстанці юного товариша. Він не відповідає, тільки дужче біжить у штаб. Виструнчившись перед капітаном, Янек відрапортував:

— Три «Тигри» просуваються вулицею в нашому напрямкові. За ними піхота...

Капітан погладив русявого бійця по кудлатій голівці й почав видавати накази. Повстанці поручика Бистрого з гранатами в руках старалися підповзти найближче до шляху, яким просувалися

«Тигри». За ними наче горобці порхнув гурток невеличких хлопчиків. «Тигри» почали обстрілювати з гармат барикаду. Под'їхавши ближче відкрили кулеметний вогонь. Повстанці мовчали.

Гітлерівці вже мабуть почали міркувати, що згинули під ракетним вогнем. Однак з-за барикади, з руїн мурів, з вибитих вікон вдарив по них автоматний вогонь. Піхотинці поховалися за танки. То тут, то там рвалися повстанчі гранати, але «Тигри» густо стріляючи з кулеметів, повзли просто на барикаду. Ось-ось розторощать усе й вірвуться на вулицю. Нараз від середнього танка бухнув чорний дим, а потім показалося полум'я. Це Янек, Юрко та Адась влучили сталеву тварюку пляшками з бензином. Танк повернув назад, щоб вирватися з зони обстрілу. Полум'я червоним гребенем вперезало машину.

Команда «Тигра» мусила якомога швидше покидати танк, поки не вибухне амуніція. Командири двох уцілілих «Тигрів» зрозуміли це також і почали відступати.

Хлопці рвалися бігти за ними, але поручик їх стримав:

— Не виходьте з-за барикади, бо постріляють вас наче качок!

Ледве командир вимовив ці слова, як страшний вибух шарпнув повітрям вулиці. Це амуніція розсадила «Тигра».

— Ура! — крикнули хлопці.

— Молодці! — похвалив їх командир.

Бійці виповзли зі своїх сховищ, щоб розпростувати ноги, обмити злите потом і почорніле від порохової сажі обличчя, а взагалі — треба було провірити, чи всім вдалося зберегти від куль.

Коли втихла стихійна радість, хлопці завважили відсутність товариша.

— Де Адась? — спитали водночас.

— Провірте на позиції — звелів поручик Бистрий.

Хлопці метнулися на передову. Незабаром верталися поволі з повислими головами. Вони несли на дошці мертвого Адася. Поручик Бистрий підійшов до них.

— Кулеметна черга прошила... — сказав шепотом, віддаючи честь убитому.

Хлопці понесли свого товариша на вічний спочинок...

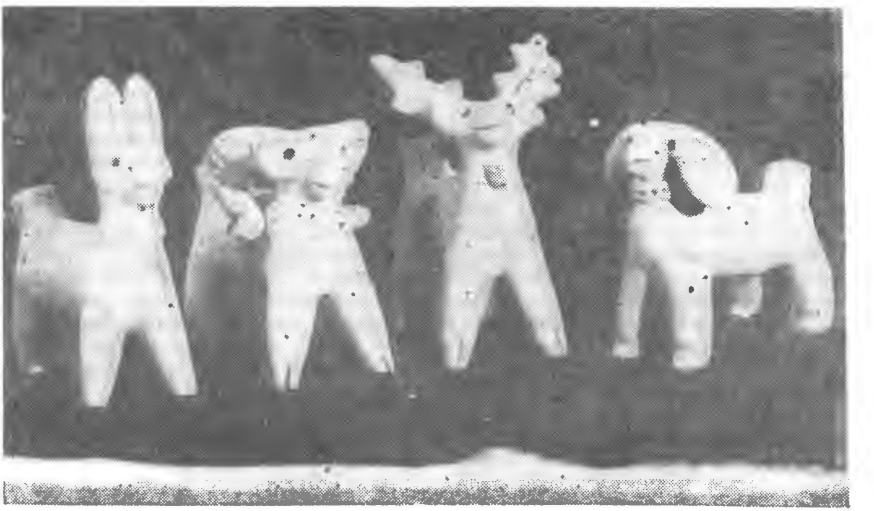

Сувеніри.

Іван Златокудр

ПОЛЬСЬКЕ ВІЙСЬКО

Громили фашистів
Відважні солдати —
З орлами на касках.

Несли перемогу
Варшаві, де Вісла
Стобарвна, мов казка.

І йшли їм на зустріч
Мости надвіслянські
І вежі високі.

І йшли їм на зустріч
Дідугани кволі
Діти ясноокі.

ІСКОРКИ

Діточий гурток «Іскорки» заснований у 1971 році діє при місцевому гуртку УСКТ в Ганчові.

В згаданому році під час весняних свят зібралися маленькі дівчата та почали між собою говорити про виступ «Лемковини», яка недавно повернула з міжвоєвідського огляду в Кракові, де закваліфіковано її до участі в IV фестивалі у Варшаві. Молоденькі дівчата поговорили, подумали та вирішили вчитися співати. Хто ж нас буде вчити? — спитали. І Маруся ще додає: «Інструктор Я. Трохановський має багато праці з «Лемковиною» і не схоче нас учити».

«А може самі трохи поспіваємо» — завважила Любка. Інші кажуть: «Попросимо Т. Шафран, вона знає багато пісень, любить дітей, то напевно схоче нас навчити співанок. Коли вже розспіваємося й почує інструктор, то може тоді візьме нас під свою опіку».

Як урадили, так і зробили. Перша, якщо так її назвати, репетиція співу відбулась ще того самого дня. Зійшлись співати: Л. Скальська, М. Пирч, М. Дідик, М. Феціца і А. Риджанич. На чергову пробу прийшли ще: М. Михал, І. Корбеляк, Г. Корбеляк, Й. Гончарик, М. Дідик, Л. Пирч, М. Дідик і Г. Ленарт.

Початково не було так легко, як уявляли собі маленькі хорист-

«Іскорки» на виступі в Ганчові 1972 р. Фото П. Шафрана.

ки, але все-таки з великою охотою приходили на проби, які відбувалися постійно. Першою піснею, яку почали вивчати, була «А вже весна вскресла». Вона залишилася надовго в програмі «Іскорок».

Наполеглива праця принесла успіхи. Вже 6 червня 1971 р. «Іскорки» виступили вперше на сцені сільськогосподарського технікуму в Ганчові й дуже схвилювалися. Виступ їм вдався, і це заохотило їх до дальшої праці. Свій перший виступ присвятили XV-літтю УСКТ.

Другий раз «Іскорки» виступили також в Ганчові в місцевій світлиці на вечорниці, присвяченій 30 роковинам Польської Робітничої партії та творчості поета й художника Івана Русенка. Тоді молоді дівчата не тільки співали, але й декламували. Їх другий виступ треба зарахувати до дуже вдалих. Він дуже зворушив мешканців села.

21 травня 1972 р. «Іскорки» виступили в Лосі, де зібралося дуже багато людей.

28 травня 1972 р. ждиняни були дуже вдоволені з виступу молодих хористок.

4 червня 1972 р. «Іскорки» виступали вп'яте в Ганчові. Останні три виступи були присвячені життю й творчості Тараса Шевченка. Найбільш вдалим був виступ у Ганчові. Погода тоді була прекрасна. Прибуло дуже багато місцевих людей, а також і нещоденні гості, а саме: заступник голови Головного правління УСКТ Григорій Боярський, секретар воєвідського правління УСКТ Ярослав Стех з Перемишля, а також редактор українських передач з Польського радіо в Ряшеві, Ярослав Чорнобай. Молоді дівчата розпочали свій виступ місцевою піснею:

«Добрі ся нам водит, добрі ся нам має,
Бо в нас каждий чловек о культуру дбає
У нашій державі в книгах записали
Аби і руснаки рівні права мали.
Люде, подумайте, гуртки закладайте
І свою культуру далі розвивайте.
Та наша молодіж дуже талантлива
До співу, до танцю, в школи ся рушила.
Добрі сой газдуйте і добрі ся майте
І лемківські гори всюди прославляйте.
Наші діди жили в хижах деревяних,
Але ми уж жиєме, лем у мурованих.
По тих наших селах крос доми ставляют,
Деревяні хижи в музей залишают.
Учу я ся, учу, жебим вельо знала
Жеби наша влада добрих газдинь мала.
Добрі же нам, добрі до школи ходити,
Бо ми ся учиме по-новому жити.
Нашого поета Шевченка славиме,
На його славу гордо заспіваме».

Були також власно уложені вірші:

«Співайте, дівчатка, співайте си разом,
Як ся розійдете, не будете разом
Як ся розийдете, разом не будете
Як буде вас мало, не буде весело.
Закля зме маленькі, тримаме ся ненькі.
Як лем вироснемо, в світ ся рихтуєме.

Співають Галинка Корбеляк і Любка Скальська в Ганчові.
Фото П. Шафрана.

Хто ж тоді заспіват двома
голосами?
Што чути їх в долах і медже
горами.
Што будут слухати наші родителі,
По тяжкій роботі, святочній
неділі?
Від села до села треба нам
їздити,
Де чекают на нас, бо хотят нас
чути.
Наш маленкий гурток із села
Ганчови
Приносит вам привіт, витайте
здорови».

Завдяки редакторові Я. Чорнобаєві вже на третій день 6 червня з Польського радіо з Ряшева лунали пісні у виконані ганчівського гуртка.

Шостий раз «Іскорки» виступили на великій перемиській сцені, де проходив воєвідський огляд перед V фестивалем УСКТ. Огляд відбувся 22 жовтня 1972 р. Тут «Іскорки», як наймолодший гурток, показалися гарно та порадували серця глядачів своєю чудесною та різноманітною, фольклорною програмою. Комісія закваліфікувала їх до міжвоєвідського огляду в Кракові.

Сьомий раз «Іскорки» виступили 12 листопада 1972 р. в Маластові з нагоди 50-річчя СРСР. В тому дні погода не задовільнила наших сподівань, а все-таки людей зібралося так багато, скільки лише могла помістити місцева світлиця. Публіка змушувала виконавців повторювати пісні. Тут дівчата вперше виступили з хлопцями.

Восьмий раз виступили «Іскорки» 19 листопада 1972 р. в Лосі. Виступ був присвячений 55-річчю створення УРСР. Незважаючи на пізньоосінню погоду, коли вже мело снігом, до світлиці прибуло немало людей, щоб ще раз послухати співу наймолодших хористок з Ганчови.

Дев'ятий раз «Іскорки» дали виступ 11 березня 1973 р. в Ганчові на вечорниці присвяченій творчості Тараса Шевченка.

Першого вересня 1972 р. почала вчити ганчівські діти української мови мгр Мирослава Хом'як.

На Шевченківському вечорі читає мгр Мирослава Хом'як. Фото П. Шафрана.

Завдяки цьому праця з «Іскорками» пожвавилася. Вони охочо вивчають рідну мову. Всі мають потрібні підручники. Українське товариство дружби та культурного зв'язку з зарубіжними країнами з Києва присилає для дітей «Барвінок», «Малятко», «Зірку», «Україну» та інші часописи.

Вчителька Хом'як віддано працює з дітьми. Має вона багато педагогічного хисту, вміє зацікавити та заохотити своїх вихованків, щоб вивчали рідну мову.

В Горлицькому повіті діє тільки один пункт навчання української мови в Ганчові. Відділ освіти в Горлицях дав дозвіл навчати української мови в Ганчові лише учнів старших класів (V, VI, VII і VIII).

Петро Повазник

КОМПАНІЯ

Андрійко мав свою нерозлучну компанію чотирикласників. До її складу входили веселий Макарик, мандрівник Климко та пустун Яремко. Хлопці любили гратися на лузі, цілими годинами слідкувати за форелями над потоком. Ледве достигли черешні, вони, наче шпаки, ласували на самих верхах дерев.

У Андрійка був менший брат дошкільник Богданко. Він не мав з ким гратися і тому на силу пхався до Андрійкової компанії. Хлопці гордували малим. Були у них свої секрети, часто втікали від нього, щоб вільно побігати по околиці. Богданко сидів тоді на порозі й плакав.

Раз Андрійкова компанія придумала піти в ліс за ягодами. Почалася таємна підготовка. Хлопці говорили, що буцімто йдуть на позашкільні заняття, глечики ж на ягоди поховали в кущах порічок, а хліб з салом сховали у миснику Климкової мами. Богданко повірив хлопцям і почав збивати з дощечок автомашину. Хлопці використали цей момент і майнули в ліс. Щоб сховатися за деревами, треба було йти під гору лугом. Ледве хлопці дійшли до середини лугу, їх помітив Богданко. Він швидко кинув молоток та цвяхи й щодуху помчав за хлопцями. Компанія була певна, що обдурила малюка. Вона йшла поволі, не поспішаючи. Яремко полохав метеликів, що на високих стеблах напували сонцем барви своїх крил.

Поява Богданка наполохала хлопців. Вони кинулись втікати, але вже було пізно.

— Вертайся додому! — крикнув Андрійко.

— Не вернуся! — завзявся Богданко.

— Хай йде з нами... — вирішив справу Макарик і хлопці пірнули в ліс. Зразу зарилися в хащі густої ліщини, потім продиралися крізь колючий сосняк, аж врешті під їх ногами зашелестіло букове листя. В буковому лісі то тут, то там лисіли зелені поляни чорниць. Хлопці накинулися на синюваті ягоди. Ласуючи, розбрелися між корчами молодої бучини й берізок. Звичайно змагалися, хто більше назбирає. Тому не звертали уваги один на одного, а горнули соковиті яголи в глечики. Трудно сказати, який процент чорниць попадав їм просто в рот, в кожному разі у хлопців посиніли не тільки губи, але й лиця аж по самі вуха...

Богданкові чорниці видавалися кислі. Тому він вибирав з трави лише червоні суниці. Ковтаючи стиглі суничкі, Богданко відбився від гурту. Праву кажучи, гурт перестав існувати, бо кожен хлопець сам слідкував за лісовим врожаєм.

Богданко знайшов велику сонячну почервонілу від суниць галявину, присів на пеньку й просто пригорщами ласував суницями.

Раптом щось зашелестіло в траві. Богданко підвів голову. Недалеко від нього підскочила згорнена в клубок гадюка. Хлопець так налякався, що не міг навіть крикнути. Він щодуху кинувся тікати. Гнав високими травами, густими

корчами, скакав через пеньки. Йому все здавалося, що гадюка клубком котиться за ним. Врешті добіг до високого букового лісу. У лісі було темно. Сухе листя шелестіло під ногами. Богданко глянув вперед. Серед дерев стояла якась потвора. Вона мала густу зелену шерсть, сиву бороду, темні очі та довжелезні руки. Здавалося, що потвора зараз стрибне і схопить його в ці руки. Коли б Богданко знав, що це дуплявий старий бук, він не налякався б. А так хлопчина скочив у бік і погнав лісом. Як довго він біг, не відомо. Затримався щойно над потоком. Але через потік боявся перейти, та ще більше боявся повертатися.

Богданко оглядався чи не вискочить з лісу потвора. Вона не вискакувала. Хлопець поволі заспокоївся та почав кликати Андрійка. Але довкола було тихо. Тільки тетерев залопотав крилами й зник в гущавині лісу. Богданко напився води, розглянувся довкола і знову почав гукати. Коли ніхто не відповів, страх огорнув хлопця. Він кинувся вздовж потоку, але замість бігти до села, біг далі в ліс. Врешті знесилений присів на купі сухого хворосту, щоб відпочити. Сон заплющив йому очі, втулив у сухе гілля. Хлопець заснув.

Коли прокинувся, темніло. Богданко почав бігти вперед, зачепився за корінь старої сосни й з розгону впав на каміння. У нього потемніло в очах, хлопець зімлів. Коли Богданко прочунявся, почув біль у нозі. Пробував йти, але біль не дозволяв встати. Хлопчина присів на камені й плакав. Так у сльозах і заснув. Пробудився на світанку від холоду. Нога розпухла й пашіла вогнем. По тілі лазили комарі. У вусі шкреботіла якась мушка. Богданко почав скидати з себе непрошених гостей. Пробував йти, але дарма. Несамовитий біль сіпнув ногою. Хлопчина знов присів, голосно ридаючи. Ніхто й не чув його плачу. Пташки співали, вітали схід сонця. Сонячний промінь ласкаво поглянув на нещасного хлопчину.

Він чув, що йому зробилося тепло. Захотілося прилягти. Вибрав вигідніше місце, заплющив очі та й задрімав. Це гарячка огортала тіло. Богданкові хотілося пити, але він не мав сили встати. Зірвав тільки з корча кілька кислих чорниць і знов заснув.

●●●

Коли хлопці вернулися без Богданка, в селі підняли тривогу. Батьки й сусіди кинулися до лісу, обшукали кожен корч, за яким міг би бути хлопець, але його не знайшли.

Вернулися з лісу в надії, що Богданко таки добрів додому. Хлопця однак не було. Перепочивши трохи знов рушили в ліс. Андрійкова компанія пішла шукати навіть з собаками.

Години минали, але з лісу вернулися тільки змочена росою трав Андрійкова компанія. Макарик, Климко й Яремко зашилися швидко десь по кутках і не показувалися на очі. Тільки Андрійко неспокійно виглядав брата.

— Пропав Богданко, може його

Бартошицькі діти.

вовки з'їли — журилися старі жінки біля крамниці.

●●●

Листоноша Ціпилко гнав до села щосили. Так рано він звичайно не приїжджав ніколи, хіба що хтось отримав важливу телеграму. Листоноша навіть не мав службової торби. Він не затримувався, як звичайно перед дворами, а просто їхав до садиби Богданкового тата.

— Та там нікого немає, — затримали його жінки біля плоту.

— А де ж вони? — поспішно спитав Ціпилко.

— У лісі, хлопця шукають.

— Нема чого шукати — відповів листоноша.

— Як-то? — насторожилися жінки.

— А так, бо його там немає...

— А де ж він, де? — допитувався з сльозами в очах Андрійко.

— Треба було пильнувати брата, — докоряла сусідка Євдоха.

Андрійко розплакався.

— Ну не плач — сказав листоноша Ціпилко. — Твій Богданко в лікарні.

— В лікарні? — перепитали жінки.

— А в лікарні, відповів пан Ціпилко.

Вранці його знайшов собака лісничого. Почав гавкати. Лісничий думав, що там якийсь злодій, або що. Підходить, дивиться — хлопець. Він до нього, а той ледве дихає. Голова в гарячці, якісь комахи по ньому лазять. Лісничий, людина бувала, зразу взнав, що тут не жарти. Взяв хлопця на плечі, заніс до хати, а потім загорнувши в кожух завіз до лікарні. Ось тільки-що дзвонив до мене, щоб повідомити батька.

Андрійко, почувши вістку, вскочив на велосипед і вихором погнав у бік містечка. Їхав сам, без компанії. Видно, погана буля ця компанія, що в такий час розсипалася...

Антін Більчук

Кошалінський музичний дитячий гурток на V фестивалі УСКТ. Фото М. Петшаковського.

Ірина Рейт

ПОЇДЕМ

Поїдем — їдем в ліс липневий
Там куховарить вже малина,
Пухову ковдру мох розстелить,
Коли захочеш на спочинок.

Паличку взявши маестро-місяць
Вклониться низько любим гостям —
І тьохне хор артистів тисяч
На заздрість цісарської мості.

Нам виливають заповіти
Ці чудотворці Андерсена —
Не можеш краю не любити,
Де царить братія зелена.

РОЗСПІВАВСЯ САД

Розспівався сад
Вишневою піснею
Над принишклим
Мрійливо селом.
Задрімав твій дім
Над сірою Віслою
Так, як мій далекий
Над синім Дніпром.

Зустрічає він тебе
Вогниками — вікнами,
Тихо поздоровить
Скріпінням воріт,
В серці перекотиться
Хвилями сріблистими
Материн зажурений
Всміхнений привіт.

Є. Удін. Ілюстрація до казки «Про закоханих у сонце». Літогравюра. 1967.

О. Оброца. Із книг. Стрий.

І. Катрушенко. Із книг. Львів.

Юліан Тувім

ПРО ПАНА ТРАЛЯЛІНСЬКОГО

В Співограді, гарнім місті,
На вулиці Веселинській
Жив собі співак відомий,
Пан Траліслав Тралялінський.

Жінка в нього — Тралялінка,
В нього дочка — Тралялочка,
Син у нього — Тралялінек,
В нього песик — Тралялесек,
Ну, а котик? Є і котик,
Зветься котик Тралялотик,
А крім того є папужка,
Дуже смішна Тралялюжка.
І щоранку по сніданку
Всі збираються, хоч тісно,
Повторити на честь пана
Найулюбленішу пісню,
Як розкриє пан Траліслав
Свої ноги — тралялоти,
Всі змовкають, а по хвилі
Хор береться до роботи:

«Траля, траля,
Тралялялля,
Тралялялля,
Траля, траля!»
Так маестро Траліславу
Довго хор співає славу —
Всі виводять, тралялюють,
А маестро диригує.
Він веде ще вище, далі:
«Траля, траля, тралялялля!»
Вже на кухні, вже надворі
Пісню ту співають хором,
Вже співає в домі кожен,
Вже співають перехожі:
І шофери — Тралялери,
Куховарки — Тралялярки,
Покоївки — Тралялівки,
Листоноші — Тралялльоші,
Продавщиці — Тралялиці,
Лейтенанти — Тралялянти,
Адвокати — Тралялати
І пан доктор — Тралялоктор!
Навіть тиха мишка,
Сіра Тралялішка,
Забува, що близько
Котик Тралялотик,
Сіла у куточку,
Темнім тралялочку,
І попискує тихенько:
«Траля, траля, тралялєнько...»

Є. Шеремета. «У нашого Омелька невеличка сімейка». Кераміка. 1967.

Юліан Тувім

КВІТНЕВІ БЕРЕЗИ

Це — не листя, не весняне,
Не листочки перші навіть.
Це — прозора хмарка тане
В позолоті зеленавій.

Чи є небо десь лісове—?!—
Хмарка з лісового неба
Впала на грядки безкрові,
Й задержалась в сизих стеблах.

Щоб тут небо зеленіло
— Як береза десь над взгір'ям —
Шумну тінь між трав стелило —?!—
Я — ніколи! — не повір'ю.

Переклав Іван Златокудр

РИМСЬКІ ЦИФРИ

I	—	1
II	—	2
III	—	3
IV	—	4
V	—	5
VI	—	6
VII	—	7
VIII	—	8
IX	—	9
X	—	10
XX	—	20
XXX	—	30
XL	—	40
L	—	50
LX	—	60
LXX	—	70
LXXX	—	80
XC	—	90
C	—	100
CC	—	200
CCC	—	300
CD	—	400
D	—	500
DC	—	600
DCC	—	700
DCCC	—	800
CM	—	900
M	—	1000
MCMLXXII	—	1972
MCMLXXIV	—	1974

Є. Удін. Ілюстрація до казки «Про закоханих у сонце». Літогравюра. 1967.

М. Кристопчук. Із книг. Львів.

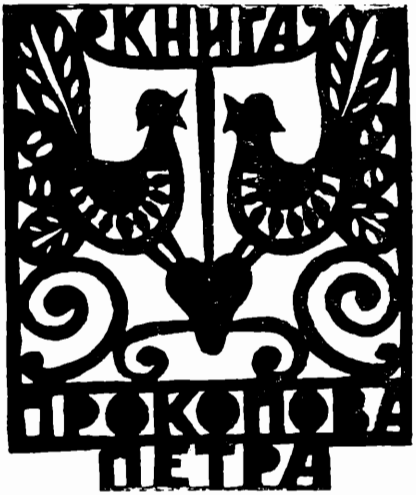

П. Прокопів. Із книг. Івано-Франківськ.

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПОЛЬСЬКОГО РІЛЬНИЦТВА

Сучасний розвиток народного господарства Польщі неможливий без належного поступу в рільництві. Досягнення або невдачі рільництва є та будуть джерелом успіхів або загроз загальногосподарських планів. Виникає це з основного впливу рівня рільничого виробництва на динаміку росту харчової промисловості, а ця, як відомо, в загальному національному доході займає почесне місце. Крім цього з рільництва ще нині утримується значний відсоток населення країни, а рільничі продукти займають значне місце в закордонній торгівлі.

Треба об'єктивно сказати, що рільництво нашої країни останнім часом інтенсивно розвивається. Так наприклад, пересічні врожаї зернових у 1965 році були на рівні 19 центнерів з гектара, в 1971 р. вже 23,7 центнера, а пшениці 26,5 ц. В 1971 році випродуковано в Польщі 18,9 мільйонів тонн зерна, тобто на 3,5 мільйона тонн більше ніж у 1970 році та на 2,6 мільйона тонн більше від пересічної продукції з 1966—1970 років. Збір картоплі останніми роками завершується 50 мільйонами тонн.

З кожним роком розвивається також тваринництво. В половині 1972 року в країні було 11.500

Л. Левицький. Село.

тисяч рогатої худоби, тобто на 3.5% більше ніж у половині 1971 року, а поголів'я свиней зросло до 17.347 тисяч штук, тобто на 13.8% більше ніж у червні 1971 року. Одночасно з тим зростає кількість м'яса, молока ітп. Якщо в 1965 році випродуковано 12.943 мільйони літрів молока, то в 1971 році 14.700 мільйонів, а продукція яєць в тому часі зросла з 6.2 мільярда штук до 7 мільярдів.

Одночасно з ростом продукції на рільництво призначається великі фінансові витрати. Вартість майна зросла з 527 мільярдів злотих у 1965 р. до 660 мільярдів у 1971 році. В тому короткому часі кількість тракторів у рільництві зросла з біля 50 тисячі до 98.3 тисячі, а вартість праць зросла в три рази.

В постанові VI з'їзду ПОРП вказано, що в поточній п'ятирічці харчовий фонд у Польщі збільшиться на 38% по відношенні до 30% в минулій.

Реальна зарплата зросте на 17—18%, тобто в два рази скорше ніж в минулому п'ятиріччю. Одночасно в постановах VI з'їзду ПОРП вказується, що такий ріст споживання вимагає збільшення харчових засобів приблизно на 35%.

Щоб плани ці були реальні, загальна рільнича продукція повинна зрости в 1971—1975 роках на около 18—21%, тобто набагато більше ніж будь-коли в минулому. Варто пригадати, що в 1961—65 роках приріст цей замкнувся 14.8%, а в 1966—1970 — 92%.

В поточній п'ятирічці особливу увагу звернено на розвиток тваринництва. Це є гарантія, що в 1975 році припаде 61—62 кг м'яса на душу населення, тобто 7.6—8.6 кг більше ніж у 1970 році.

Щоб здійснити цей план, треба в 1975 році збільшити здачу м'яса та м'ясних виробів на около 25%. Відповідно високо мусять зрости поставки масла, рослинних жирів, овочів та інших продуктів. Вимагає це визволення існуючих резервів у рільництві, які бачимо, передусім, в кращому використуванні рільничих угідь, людських засобів, існуючого вже маєткового засобу, біологічних вартостей

Використовування існуючих резервів — це основне завдання найближчих років. Перш за все треба збільшити продуктивність коло 6—8% рільничих угідь, які згідно з розпізнанням агрономічної служби є мінімально використовувані. Діється це тому, що власниками цих господарств є люди в старшому віці або без відповідних фахових кваліфікацій та професійних амбіцій. Йдеться про те, щоб в найближчих роках грунти ці знайшлися в руках добрих хліборобів, а перш за все молоді з відповідною професійною освітою. Для збільшення механізації господарських праць останнім часом створено нові умови організування гуртків спільного господарювання машинами (по 3—4 рільники) та дається можливість поодиноким хліборобам купівлі тракторів. Крім механізації господарі можуть одержувати високі державні позики на спільні інвестиції, наприклад: будову хлівів, обір ітп. Після закінчення будівельних праць сплата позики може бути припинена навіть у 80%.

Центральна проблема рільництва найближчих років — швидке збільшення кормової бази, а особливо піднесення рівня господарки на лугах і пасовиськах. Збільшення продуктивності зелених угідь виникає з цього, що це найдешевша форма продукції кормів, а з другого боку звільнює грунти, зайняті під кормові рослини або створює умови для творення 25—30% резерви грубих та соковитих кормів на випадок несприятливих кліматичних умов. Необхідно також більш раціонально використовувати грунти призначені під посіви, додержуючися принципу, що протягом року з цього самого поля повинно збиратися 2—3 рази.

На збільшення врожайності в багатій мірі впливає угноювання. В 1975 році на кожний гектар рільничих угідь даватимемо більше ніж 190 кг мінеральних добрив

у чистому виді (НРК). Створює це нові можливості по відношенні до збільшення продукції зерна та кормових рослин. Одночасно з цим, треба щораз краще обробляти ріллю, ліквідувати бур'яни й шкідники та засівати інтенсивними сортами збіжжя.

Вже в 1974 році всі рільники в нашій державі матимуть змогу користуватися насінням інтенсивних сортів. Вимагає це однак великих знань про ці сорти, бо кожний з них має інші грунтово-кліматичні, удобрювальні та інші вимагання. Отже завдання ці можна буде реалізувати при швидкому підвищуванні загальної культури рільництва, в тому рільничих кваліфікацій усіх хліборобів.

В ділянці тваринництва створено рільникам нові умови для розвитку спеціалізації. Сприяє цьому піднесення ціни на свинину на 24.8%, воловину на 17.3%, телятину на 14.8% та молока на 27.3%. З другого боку входимо в період швидкого поступу в ділянці збагачених кормів в нові складові частини, які в багатій мірі прискорюють швидкість розвитку тваринництва.

В реалізації продукційних планів у рільництві великі завдання стоять перед суспільно-господарськими організаціями, а особливо в сфері обслуговування рільників. З другого боку зростаюча продукція вимагає розвитку рільничо-промислових підприємств, на будову яких призначено на 65% більше фондів ніж в минулій п'ятирічці.

Вказані вище основні завдання в рільництві будуть виконані, якщо крім факторів економічних прийдуть нам з допомогою самі продуценти. Йдеться тут про вдосконалювання системи освіти й рільничого шкільництва, а рівнож постійно відновлювати та поповнювати рільничі знання всіма хліборобами й спеціалістами рільництва.

ПРО МІНЕРАЛЬНІ ДОБРИВА

Основне завдання рільництва — це угноювання. Головною проблемою людини було і є здобування харчів. На земській кулі проживає нас зараз около 3 мільярдів, а за 30 років численність населення збільшиться до 6 мільярдів. Статистичні дані вказують, що майже третина населення земської кулі не доїдає або й просто голодує внаслідок низької рільничої культури, примітивних методів господарювання, обсіювання невідповідними сортами збіжжя, неправильного угноювання, невідповідної боротьби з бур'янами, хворобами та шкідниками рослин тощо.

Всі ці причини залежні від людини, а не природи. Крім цього на низький стан рільничого виробництва мають також вплив невідповідні міжлюдські відносини, невідповідна організація продукції та розподілу продуктів, які виникають з егоїзму сучасної людини. Щоб оправдати невідповідні відносини та низькій рівень виробництва, ще нині деякі економісти покликуються на понуре право Мальтуса забуваючи про далеко більші можливості, які має в ділянці зросту продукції сучасне рільництво. Включивши до обробки всі грунти, які надаються під засіви рільничими культурами та угноїти їх так, як це практикується в Голландії, ми могли б забезпечити продукти (харчі) не для 3 чи 4 мільярдів населення, а для 30 мільярдів. Пише про це проф. Д. Фішер в книзі «Голод у світі», а проф. Ст. де Вітт з університету в Вагеніпген в Голландії стверджує, що теоретично на нашій планеті може достатньо жити коло 100—125 мільярдів людей. За підставу бере він врожаї в Голландії, які від початку XIX століття до сьогоднішніх днів зросли на 500%. Отже, можливості є великі. Йдеться про те, щоб у всіх країнах в швидкому темпі можна було піднести загальний рівень культури, зокрема рільничу куль-

туру та, щоб діяльність людини була гармонізована з природою, а точніше природничим правилами, бо від рільничої продукції не очікуємо лише маси продукції, але також біологічно повноцінних продуктів харчування.

Основне завдання в забезпеченні з харчування людей припадає рільництву, а тут центральну позицію займає рослина. Без неї неможлива продукція харчів, а також існування нас самих та тварин. У рослинних клітинах у процесі фотосинтези постають різні углеводи, амінокваси та білки, постають жири, вітаміни, ензими тощо. Центральна позиція рослини в житті на землі наказує нам вести докладні дослідження щодо її вимог відносно середовища її проживання та створювати кращі умови її розвитку та росту.

В боротьбі за високі врожаї, людина старається помагати рослині щораз більшими раціонами мінеральних добрив, які згідно з проведеними дослідженнями в 60% вирішують про рівень врожаю, а інші фактури лише 40%.

З огляду на збільшування численності людей на світі та їх потреб, необхідно з кожним роком збільшувати врожаї. Можна це робити пам'ятаючи, що угноювання мінеральними добривами буде повноцінне та достосоване до грунтово-кліматичних умов, якщо стосування добрив відбуватиметься своєчасно, у відповідній кількості та відповідних пропорціях, йдеться просто про те, щоб застосування мінеральних добрив не було поза контролею науки та не перевищило так званого «біологічного порогу» з його некорисними наслідками.

Раціональне угноювання — це застосування всіх кормових потреб рільничих культур.

Потреби ці великі, бо на продукцію одного центнера зерна рослина споживає (потребує) 3 кг азоту (N), 2,5 кг фосфору (P) та 3 кг калію потасу (K), а картоплі відповідно 0,5 кг азоту, 0,5 кг фосфору та 1 кг калію потасу. На врожай 30 центнерів зерна треба отже 90 кг азоту, 75 кг фосфору та 90 кг калію потасу — очевидно в чистій речовині. Це само можна сказати про врожай картоплі, де на 250 центнерів треба 125 кг азоту та стільки ж фосфору й 250 кг калію потасу. Частину тих речовин рослини одержують з землі, а решту треба їм дати в формі

На пасовиську у Вислоку Великому. Фото В. Пшепюрського.

мінерального або органічного угноювання.

Хоч кількість мінеральних добрив на гектар рільничих угідь з кожним роком збільшується й на кінець поточної 5-річки дійде в Польщі до 190 кг/га. Однак треба сказати, що багато рільників ще немає переконання до інтенсивного угноювання, бо мовляв, це не оплачується. Забувають вони, що 1 кг/NPK (азоту, фосфору та калію потасу) в чистій речовині на гектар дає приріст врожаю річний 6 кг зерна та 25 кг картоплі. Ціна закуплених мінеральних добрив, як легко переконатися, є кілька разів нижча від одержаних ефектів. Треба також пам'ятати про відповідні пропорції окремих компонентів (елементів). Як правило під зернові культури (збіжжя)) треба стосувати N:P:K (азот, до фосфору і потасу (калію) як 1:0,8:1,2, а під картоплю відповідно 1:1:1,5-1,8. Інакше кажучи, під зернові (збіжжя) даємо на кожні 10 кг, 8 кг фосфору і 12 кг потасу калію, а під картоплю 10 кг азоту, 10 кг фосфору і 15—18 кг калію.

Закінчуючи цей енциклопедичний перегляд угноювання, слід взяти до уваги такі правила при стосуванні раціонального угноювання:

— поповнювати азот, фосфор, калій та магнезію в формі мінеральних добрив в кількості залежній від засобів грунту та рівня врожаїв.

— грунти систематично вапнувати, згідно з вказівками рільничо-хімічних станцій.

— гній стосувати через 3—4 роки на всіх грунтах господарства.

— якщо рослини виглядають на те, що немає в грунті якоїсь речовини, звернутися з запитанням до рільничо-хімічної станції або агрохіміка, який працює на території кожного повіту.

Олександр Колянчук

БІЛЬШЕ УВАГИ ГОРОДНИЦТВУ

В останніх роках продукція городини в Польщі з року на рік збільшується, але все її ще за мало в порівнянні до потреб. Спожиття городини в розрахункові на одного мешканця в нас ще однак надто мале. Відбивається це від'ємно на здоров'ї людей, особливо в зимку та на провесні. Слід при цьому завважити, що городину вирощуємо не тільки на власні потреби, але також для закордону. Незважаючи на постійні зростання продукції городини, маємо її ще замало. Беручи це до уваги, кожний селянин повинен подумати, яку посівну площу може в своєму господарстві призначити для продукції городини. При тому треба й збагнути не тільки потреби власні, але також ринку. Постає отже питання, чи наше господарство має відповідну якість грунтів, спрятливий клімат в даному районі, яка віддаль господарства від пункту скупу, та як наше господарство забезпечене рільничим знаряддям та що найважливіше, чи маємо достатню кількість рук до праці, бо це в городництві найважливіше.

На власні потреби городину можна вирощувати на грунті кожної якості. Коли йдеться про товарну продукцію, то вона оплатиться тільки на добрих грунтах.

На яких землях можна вирощувати городину?

Загально кажучи, городину можна вирощувати на грунтах, на яких росте добре конюшина та буряки. Морква та спаржі (шпараги) менш вимогливі по якості грунту. Морква на грунтах надто тяжких зле сходить, корінь у неї формується кушистий.

З огляду на кліматичні вимоги деякі городні культури дуже різ-

няться між собою. Капуста росте на доброму грунті в усій Польщі. Найбільший однак урожай дає вона в районах де є найбільше дощів.

Вирощування помідорів найбільше поширене в воєвідствах середньої Польщі. Коли йдеться про помідори для продуктів переробки то найкращі однак умови мають південні райони. В районах гірської та північної полоси продукція помідорів менше оплачується.

Огірки вимагають більшої вологості. Розвиткові цієї рослини сприяють особливо підвищення вологості повітря та висока температура. Погано ростуть огірки під час посухи, а також — у вологій химерній погоді. Огірки ростуть добре в південній та середній Польщі. Вирощують їх також у північній Польщі, але дають вони там слабший урожай.

Цибуля призначена для переховання, вдається добре в південній та середній Польщі, де час вегетації цибулі є довший ніж в інших районах. Цибулю призначену для спожиття влітку можна сіяти на території всієї Польщі, але треба підбирати однак ранні сорти, як наприклад «Кода».

Квасоля на зерно вимагає влітку високої температури. Гарні врожаї дає вона в районах при малій вологості повітря. При надмірних дощах хворіє на пліснявки. Належало б поширити вирощування квасолі в Ряшівському, Келецькому, Люблінському воєвідствах. Погано вдається вона в Познанському воєвідстві та в південній частині Бидгощини.

Консервний горох якостево найкращі врожаї дає в районах північної Польщі, бо при низькій температурі зерно вільніше дозріває.

Цвітна капуста (каляфіор) удається добре на низинних землях з родючим, добре забезпеченим вологою грунтом, а в районах недостатнього зволоження — на зрошуваних землях. Непридатні для цвітної капусти вбогі піщані грунти, які швидко витрачають запаси вологи, а також ділянки, на яких довго весною застоюється вода.

Другі рослини, як моркву, петрушку, селеру, цвікловий буряк та спаржову квасолю з огляду на кліматичні умовини можна вирощувати на території всієї Польщі.

Коли б хотіли вирощувати горох на зелено, треба мати достатню кількість робочих рук, бо ручний збір стручків дуже трудомісткий. Горох на зелено можуть вирощувати хлібороби близько консервних заводів, що мають молотарки для зеленого гороху. Горох тоді збирається разом з гороховинням і так доставляється на консервний завод.

Також вирощування спаржової квасолі трудомістке, а особливо багато праці вимагає збір врожаю. При вирощуванні городніх культур велику роль відіграє віддаль від місця збуту. В селах розташованих близько міст або консервних заводів можна вирощувати городину, яка не надається до далекого транспорту, як нпр. помідори.

В околицях, що находяться далеко від міст можна вирощувати городину, яка видержує далекі транспорти, як буряки, моркву, петрушку, цебулю і т.д. В цих же районах дуже оплачується вирощувати городину на насіння.

При плануванні посіву городніх культур треба завжди пам'ятати, що вимагають вони багато праці. Затрата праці знова зменшується, коли вживати до вирощування відповідних знарядь та машин. Тому треба подбати, щоб такі машини та знаряддя були в місцевому рільничому гуртку.

Працю в городі треба починати вже восени

Осінь числять хлібороби від Михайла до Різдва. Однак землю орати, чи перекопувати можна й після Різдва, якщо на це позволяє погода. Краще однак старатися, щоб перед морозами закін-

Т. Венгринович.

чити орання та копання. Осінні оранки дають багато користі. Високі врожаї городини залежать від осіннього приготування грунту. Осіння орка нищить усі зародки комах, личинки, гусеницю, комахи тощо. Крім цього, земля бере з повітря відповідну кількість вологи та речовин (азоту і інших), потрібних до вегетації рослин. Від повітря та морозу земля крушіє, себто, як кажуть, набирає відповідної структури. Орати, чи копати восени треба глибоко, скиби землі залишати. Землю покрушить мороз. Під розкрушеною скибою ховалися б різні шкідники та коріння всякого бур'яну було б прикрите, а відкрите воно гине.

Пирій треба виривати. Коли можливо під час орання грунтів пустити на город кури, щоб визбирали робаки. Земля зорана восени скоріше нагрівається весною та скоріше обсихає, тому можна раніше її обробити, сіяти й садити. На неораній землі осінню збирається багато води, яка сполоскує поживні речовини в борозди та зносить у долину. Стояча вода на грядках не може швидко випарувати. Вона заквашує землю й на цьому місці твориться часто гриб, плісень та мох. Усе це очевидно шкодить ярині.

Отже треба орати городи восени, не лишаючи стежок ані борозд. Очевидно, що праця не кінчиться на осінній оранці, бо весною, треба ще раз перекопати кожну грядку перед самим посівом чи садженням розсади.

Гноєння та плодозміни у городі

Відома річ, що без гноєння в городі обійтися не можна. Однак не всяка рослина вимагає свіжого гноєння. Наприклад, коли посіємо горох на свіжо угноєній грядці, то він вибуяє та мало обродить. Тому найкраще буде, як ми поділимо город на чотири частини, які по черзі що третій рік угноюватимемо, а четверту призначимо на багаторічні городні культури як: щавець, ревінь (рабарбар), спаржа (шпараги), хрін, любисток, майоран, полуниці, суниці і т.д.

У першій частині після гноєння садимо: капусту, калярепу, салату, шпинат, помідори, салери, огірки. Гній належить дати восени.

На другій частині, гноєній минулого року садимо буряки, цибулю, калярепу, моркву, петрушку, редьківцю.

На третій частині гноєній 2 роки назад сіємо горох, квасолю, біб.

Подамо ще один приклад плодозміну зернових культур з городніми. Цей плодозмін стосуємо, коли не стачає рук до роботи.

Рік І. — салера на грядці угноєній восени, II рік — картопля, III рік — овес зі всякою конюшиною, IV рік — конюшина, V рік — капуста або цебуля, VI рік — столові кореноплоди, а саме: буряк, морква, петрушка, редьківця, редька, ріпа, або на дуже добрих грунтах можна сіяти також цебулю. VII рік — у районах теплих з малою кількістю опадів сіє-

мо квасолю на зерно, а в районах зимніших горох на зерно.

В наведеному прикладі, овес сіємо на полі в третьому році по гноєнні тому, що при цьому плодозміні береться до уваги добрий грунт. В овес всівається конюшину. На кращому полі овес мігби вилягати, а це зле вплинуло б на конюшину. В цьому плодозміні не беремо до уваги справжевої квасолі, огірків і помідорів. Ці культури в такому випадкові треба вирощувати на власний ужиток у городі. Щоб використати землю та час, треба планувати так, щоб по ранній городині садити та сіяти ще пізніші, наприклад, по ранній капусті — селери, салату, по шпинаті — огірки на корнішони, по вчасній бараболі — пізній горох. Отже в цей спосіб збираємо плоди два рази до року.

Городні культури вимагають високого угноєння грунтів. На грядки, гноєні давніше, даємо компост.

Компост робимо зі всякого сміття з подвіря, обори, стайні, курників, з листя, різних покидьків, дерев'яного попелу, трави та бур'яну (але без насіння) намулу з потоків та ставів тощо. Це все складається на кіпчики, одометрової висоти, поливається мильною водою з прання, сеччю, гноївкою, а 2—3 рази до року перемішується, щоб воно добре перегнило. По 2—3 роках зробиться з того чорна земля (компост), яка краще ніж інший гній засилить город. Компост можна також давати в ями при садженні молодих дерев, малин, порічок, агресу тощо, а також парників.

Незважаючи на угноєння грунтів, під городину треба також додавати кожного року мінеральні добрива: калійові, фосфорні та азотні. Найкраще надаються під городину мішанки добрив, спеціально підготовлених для городів. 10 кг такої мішанки коштує 30 зл. Можна її дістати в кожній складниці мінеральных добрив. Вона вистачить на 100 м² городу. Землю під городину треба також вапнувати.

При вирощуванні городних культур треба пам'ятати, що чим раніше випродукована городина, тим вона дорожча. Тому-то для прискорення продукції городніх культур уживають парників та в останніх часах для забезпечення перед приморозками використовується в різний спосіб фолію.

Закладання парників

Парник — це грядка, де штучним огріванням землі приспішується вегетацію різної городини або плекається такі, що вимагають більше тепла.

Плекання городини в парниках вимагає великого піклування та заходів. Оплачується воно тільки під містами, де рання городина має скорий і добрий збут. Хто хоче мати розсаду всякої городини, квітів та посадити її в догідний час, цей для власної потреби може заложити малий парник.

Спосіб закладання: в сонячному, затишному від вітрів місці копається яму глибини около 60—80 см, а довжина та широта відповідно до величини скрині та вікон.

В яму кладемо кінський гній, пересипаючи його тонкими верствами землі, або листям (щоб довше гріло). Якщо парник закладаємо ще в лютому кладемо около 80 см. гною, як пізніше, вистачить лише 60 см.

На таку яму кладемо скриню без дна, з дощок досить широких і поки що закриваємо вікнами, земля не нагріється. Гній треба рівно укладати і утоптувати, щоб не осідав. Коли гній загріється і почне парувати, тоді підносимо вікна, щоб пара вийшла і насипаємо доброї, компостової вимішаної з піском та порохном землі. Коли земля зогріється, можемо сіяти. Землі треба насипати і дощинкою зрівняти, щоб не було ямок.

Боки скрині обкладається гноєм. Вікна мусять бути щільні, щоб скриню добре прикривали. Віддеглість вікна від землі в парни-

С. Хижняк Екслібріс. Львів.

ку не повинна бути більшою ніж 25—30 см. Щоб охоронити парник від зимна, а малу розсаду від загибелі, накриваємо парник на ніч солом'яними матами.

Хто не має парника, може в другій половині лютого висівати насіння городини до скриньок. В скриньки насипаємо землі, а відтак сіємо насіння ранньої капусти, салати, порів, цибулі, помідорів і т.д. Можна це робити також і в початках березня, але тоді будемо мати пізнішу розсаду.

В скриньках найкраще сіяти насіння в рядки, дуже густо. Рядок від рядка 3—7 см. Салату до пізнішого пересаджування сіємо в рядки що 3 см.

Коли рослини зійдуть і покриють листочками землю, тоді треба пересадити їх до інших скриньок. Не пересаджений салат виростає вгору, видовжується, а такий салат маловартісний.

До часу, коли рослини не сходять, скриньку слід поставити в теплому місці. Коли ж рослини зачинають сходити, тоді конечно треба скриньки виставляти на сонце.

Є ще інші способи, щоб приспішити врожаю городини. Наприклад, висіваємо насіння до горщиків. Горщики можуть бути глиняні, дерев'яні а навіть з паперу. Останнім часом у продажі появилися горщики з пластмаси. Глиняні та з пластмаси купуємо, земляні та з дернини можемо самі зробити. Земляні горщики треба так зробити, щоб не розсипалися, а одночасно, щоб через їх стінки до коріння рослини доходило повітря.

Отже такі горщики робимо з різних мішанок землі, а саме: І спосіб — 3 частини добре перегнилого гною (зі самого споду гноївні), змішаного з компостом та одною частиною глини і коров'ячого лайна. Все це добре вимішати з водою та наповнити форми, які можна собі зробити з дощечок. Такі горщики можна зробити за допомогою спеціальних машинок.

ІІ спосіб — з частини компостної землі, 1 частину коров'яку, 1 частину землі з дернини, вимішати це все з водою.

ІІІ спосіб — однакова кількість городньої землі, землі з під гною, торфу та дещо піску. Отже йдеться про це, щоб земля була угноєна, мала дещо глини, щоб не розсипалася, піску, щоб мала відповідну порістість. Замість згаданих горщиків уживають також до висіву насіння торф'яні посуди. Торф копається восени, а взимку переховують його в такому місці, де б він не замерз і не пересох. При висаджуванні насіння розтинають торф на відповідні квадратики, до яких всівають насіння. Коли насіння зійде, скриньку виставляють на сонце. Торф'яні горщики надаються найкраще до продукції розсади огірків та дині. Розсаду разом з горщиком всаджається в землі й тоді рослина скоро росте, бо не хворіє від пошкодження корінців.

Щоб мати ранню городину на весну, можна також сіяти деякі гатунки городини вже й восени.

Тоді сіють моркву, петрушку, салат, кріп, цибулю, соняшник. Усі ці рослини сіємо так, щоб їх насіння не вспіло скільчитися перед морозом, щоб весною одержати раніші всходи рослин, треба грядку прикривати гноєм, листями і т.д. Коли минуть останні приморозки, тоді таку ослону треба зняти.

Для прискорення вегетації городини в грунті городники почали нещодавно вживати різних форм ослон з фолії. Щоб забезпечити поодинокі рослини від приморозків роблять ослони з фолії в формі скляних кльошів або різної форми стіжків, якими накривають кожну рослину з осібна. Такими кльошами накривають помідори, огірки, цвітну капусту (каляфіори) і т.д. Фолією накривають також цілі грядки. Для цього роблять різної форми дерев'яні рами, на яких розпинають фолію. Такими рамами прикривають рослини на грядках. Роблять також на грядках каблуки і на них розтягають фолію. Рослини тоді ростуть у таких тунелях прикритих фолією. Височина таких тунелів буває різна. Бувають і такі городники, що будують малі теплиці, покриті фолією замість скла. Фолію стелять також між рядами рослин, напр. між полуницями та суницями. Фолія огріває землю в міжрядді, не дозволяє, щоб випарувала волога, в таких умовах рослини краще розвиваються, скорше дозрівають.

В останніх роках фолія відіграє важливу роль в городництві. Варто цією справою ближче зацікавитися, а тому радимо прочитати книжку: Л. Масевіч, «Управа важив под фоліом».

Хто хотів би ближче поцікавитися цією тематикою радимо купити собі книжечки, присвячені городництву. Їх знайдете в кожній книгарні. Без теоретичної підготовки не радимо братися за товарне городництво.

Ілля Матвійчина

Дмитро Скуратко.

ЗРАЗКОВИЙ ГОСПОДАР

ТА СУСПІЛЬНИЙ ДІЯЧ

Дмитро Скуратко з Дембовця, Бранєвського повіту належить до групи цих хліборобів Ольштинщини, які своєю самовідданою працею здобули авторитет не лише в своїх середовищах, але в усьому повіті, а то й воєвідстві. Дмитра Скуратка розхвалюють у гміні Лєльково, повітовій народовій Раді в Бранєві. Це активний діяч народових Рад, бере участь у житті УСКТ (делегат на останню воєвідську конференцію в Ольштині), від багатьох років активно працює в ЗСЛ. Він займає чільне місце в контрактації, член кооперативних рад в Гмінній кооперативі (ГС) та СОП (ощадної каси). Отже, як на одну людину, працює на господарстві 18 гектарному лише з дружиною,

праці либонь вистачає. А тим часом Д. Скуратко так організує роботу, що з усіх обов'язків вив'язується добре. По останніх змінах в громадській організації обрано його головою гмінної Ради в Лелькові. В чому полягають таємниці успіхів діяча в добрій організації праці та механізації господарства. Все почалося ще тоді, коли багато господарів недовірливо ставилось до «зеленого світла» в рільництві.

Дмитро Скуратко приїхав до Дембовца в 1947 році з малою валізкою з Німеччини, де працював протягом кількох років в заводі Цайса. Сюди були переселені його родичі. Поселився разом з ними в будинках, які своїм виглядом лякали досі всіх переселенців — знищена покрівля, в сінах великі діри від 20-ти гарматніх пострілів тощо. Великим плюсом були просторі житлові приміщення та господарські будинки. Працюючи в юнацьких роках у різних професіях, Скуратко швидко оцінив вартість цього маєтку. Важко було зробити все водночас. Однак протягом кількох років довів усе до належного вигляду коштом більше ніж 300 тисяч злотих, не числячи власної праці. Сьогодні умови на життя не поступаються перед міськими. В хаті та господарських будинках запроваджено водопровід та інші санітарні обладнання. Хаті придбав усі нині необхідні обладження, телевізор, радіо, досить багата бібліотека з рільничими книжками та художніми творами. На полиці видніють твори Старицького, Коцюбинського, Кобзар Шевченка тощо. Найголовніше — що книжки не стоять тут від параду, а використовуються господарем.

Саме тут і находиться таємниця успіхів. Дмитро Скуратко один з перших купив трактор та легкову машину. Просто без тих двох «друзів» не уявляє собі праці в господарстві та суспільної діяльності. Два трактори з усіма необхідними машинами помагають у швидкому виконуванні усіх праць.

А швидко та своєчасно виконані праці в господаствi — це гарантія продукційного успіху, який у Скуратка неабиякий. Від багатьох ро-

Свиноматка Дмитра Скуратка. Фото В. Пшепюрського.

ків врожаї зернових коло 40 центнерів. Сіє лише інтенсивні сорти, особливо пшениць — старне, фаналь, єрос. Кормову базу забезпечує добре сіно та буряки, яких з півгектара збирає коло 400 центнерів. На кожному секторі годує по одній штуці рогатої худоби, в тому 6—7 корів постійно доїть. Їх продуктивність виносить річно 5—6 тисяч літрів молока. Від двох років стоїть новий курник та кілька соток курей. Отже є біля чого працювати і де тут час на суспільну діяльність. І тут помагає друга машина, протягом кількох років «Шкода», а від недавна «Волга». Вона допомагає бути всюди на час, і на час повернути додому. Вона помагає в швидкому полагодженні аварій тракторів та інших рільничих машин.

Механізація та добра організація праці, сперта на працьовитості Дмитра Скуратка та його дружини — ось таємниці успіхів. І треба сказати, що господарство має перспективи розвитку. З «трійці» дітей — дочка на російській філології Гданського університету, один син в будівельній школі, а другий кандидат на господаря та думаю, що на доброго. Адже є в кого навчитися та брати приклад! **Олександр Колянчук**

САД АКАДЕМІКА КАЩЕНКА

Якось на Київській студії художніх фільмів імені Олександра Довженка виникла потреба зняти квітучий сад однієї з республік Середньої Азії. Поїздка за тисячі кілометрів забрала б чимало часу й коштів.

Кіномитці звернулися по допомогу до науковців акліматизаційного саду. Кінокамера зафіксувала буйне цвітіння мигдалю й персиків, абрикосів й айви, багатьох інших одвічних мешканців південних районів країни.

Як потрапили ці вибагливі й ніжні рослини до Києва?

...Сьогодні це вже історія. Історія цікава й хвилююча. Вона починається з 1912 року, коли в Києві оселився професор Микола Кащенко. Кащенки взагалі вславилися в царині розвитку садівництва на Україні.

Василь Кащенко (1812—1894) понад 50 років працював над плеканням садових дерев в маєтку «Приют» на Катеринославщині. Він один з перших запроваджував полезахисні лісонасадження. Академік Микола Кащенко (1855—1935) народився також на Катеринославщині (тепер Запорізької області). Відомий вчений почав працювати на кафедрі зоології агрономічного факультету політехнічного інституту.

Лікар за освітою, професор зоології за фахом, М. Кащенко понад 40 років віддав, за його висловом, «перетворенню живої природи», збагаченні рідного краю новими рослинами. Він виріс, одержав середню й вищу освіту на Україні, але тривалий час провадив наукову роботу в Томську. Там учений науково обгрунтував і практично здійснив акліматизацію багатьох плодових рослин. Кащенка по праву називають батьком сибірського садівництва...

Повернувшись до Києва, він заснував сад, який згодом викликав подив киян і гостей міста. Багато праці й енергії доклав невтомний ентузіаст, щоб в умовах України прижилися такі рідкісні південні рослини, як персик, мушмула, айва, хурма, алича, істивний каштан, кизил. Саджанці, насіння й живці він розшукував у садоводів-любителів, виписував рослини з Криму й Кавказу, з Сибіру й Далекого Сходу.

Після Великого Жовтня, коли держава виділила необхідні кошти, пишно розцвів сад Кащенка. Старого вченого обрали академіком Академії наук Української РСР.

Щира дружба зв'язувала Миколу Кащенка з російським чарівником природи Іваном Мічуріним. Тривалий час вони листувалися, обмінювалися досвідом наукової

роботи. Колекція київського акліматизаційного саду збагатилася новими цінними рослинами.

Учнями академіка Кащенка вважають себе багато українських ботаніків. Вони продовжують і розвивають його традиції.

...Росте й квітне акліматизаційний сад. Біля входу можна побачити меморіальну дошку, на якій золотом викарбувано ім'я його засновника. Зима приходить сюди пізніше. У південних рослин свій вегетаційний період — раніше за всіх вкриваються вони рожево-білим цвітом, пізніше скидають листя. Нині ці розлогі персики, айва, горіхи, кизил — не просто екзотичні рослини. Вони гарно пристосувалися до умов київського клімату, витримують найсуворіші зими. Протягом багатьох років тут відібрано найвитриваліші сорти.

— Головне завдання науковців,— розповідає завідуюча акліматизаційним садом кандидат біологічних наук Світлана Клименко, — полягає в тому, щоб впровадити у сільськогосподарське виробництво цінні рослини, які раніше культивувалися лише в умовах Півдня.

Алеї чарівного куточка природи утворюють різноманітні фруктові дерева. Добірними золотистими плодами вкрита айва. До самих морозів милують вони око. Окремі плоди досягли ваги 500 грамів. Рослини почувають себе не гірше, ніж на батьківщині — у Середній Азії чи на Кавказі. В саду імені академіка М. Кащенка — близько 40 форм айви. Шість сортів відзначаються особливо високими врожаями й стійкістю до низьких температур.

— До речі, — продовжує розповідь С. Клименко, — промислові плантації айви з нашого садивного матеріалу з'явилися на території приміського радгоспу «Пуща-Водиця». Ця культура дуже перспективна: високоврожайна, зимостійка, відзначається великою стійкістю до шкідників та хвороб. Айва містить чимало цінних вітамінів, мікроелементів, має лікувальні властивості.

В акліматизаційному саду, який є філіалом Центрального республіканського батанічного саду АН УРСР, є чимало рослин, власноручно посаджених академіком Кащенком. Привертає увагу кущевидне дерево, що вкривається напровесні ніжним сріблястим листям. Мов іскринки, червоніють восени ягідки. Це шефердія або, як її ще називають, бичача ягода. Батьківщина рослини — Північна Америка. З цінної ягоди виготовляють чудові соуси і приправи для м'яса, ароматні наливки. Шефердія вирощена Кащенком з насіння, подарованого Мічуріним.

Чудово почувають себе тут мешканці Криму й Кавказу — мигдаль, алича, хурма. Особливо плідно працював вчений над виведенням зимостійких сортів персика. Численні садоводи мають у себе високоврожайний сорт «Серпневий» Кащенка.

На південних схилах пагорба в'ються виноградні лози. Працюючи над селекцією «сонячних ягід», вчений використовував амурський виноград, схрещуючи його з сортами «Лідія» та «Ізабелла.

У центрі саду стоїть розлоге дерево, на якому щороку достигають сотні кілограмів «райських яблучок», воно було особливо дороге вченому, який вивіз його з далекого Сибіру.

Серед сотень нових для Києва рослин, з якими проводив роботу невтомний дослідник, було понад 250 декоративних.

Понад п'ять гектарів займають нині колекції акліматизаційного саду. Дбайливо доглядають рідкісні рослини садівники Анастасія Тернова, Феодосія Сульжик, робітник Олександр Сенкевич.

Науковці підтримують тісні зв'язки і з іншими ботанічними садами країни. Нещодавно кияни надіслали насіння морозостійких персиків на адресу Ташкентського плодоягідного інституту. Із столиці України одержують садивний матеріал у Білорусії й Литві, Грузії й Азербайджані.

Михайло Дереза,
Володимир Омельченко

АДРЕСИ ТА ІНФОРМАЦІЇ

Zarząd Główny UTSK, Warszawa, ul. Czerniakowska 73/79, I piętro, pokój 101, 115, 116, kod. 00-718, tel. 41-23-51; 41-30-33.

Redakcja tygodnika „Nasze Słowo", Warszawa, ul. Nowogrodzka 15, kod. 00-511, tel. 21-31-67, 21-37-55.

Zarząd Wojewódzki UTSK, Gdańsk, ul. Długi Targ 8/10, kod. 80-828, tel. 31-58-79.

Zarząd Wojewódzki UTSK, Olsztyn, ul. Dąbrowszczaków 6, kod. 10-538, tel. 25-45.

Zarząd Wojewódzki UTSK, Koszalin, ul. Matejki 3, kod. 75-540, tel. 64-70.

Zarząd Wojewódzki UTSK, Szczecin, ul. Wojska Polskiego 91, kod. 70-481, tel. 275-65.

Zarząd Wojewódzki UTSK, Wrocław, ul. Ruska 46, pokój 20, kod. 50-079, tel. 347-64.

Zarząd Wojewódzki i Powiatowy UTSK, Przemyśl, ul. Kościuszki 5, kod. 37-700, tel. 20-29, woj. Rzeszów.

Zarząd Powiatowy UTSK, Banie Mazurskie, kod. 19-520, pow. Gołdap, woj. Białystok.

Zarząd Koła UTSK, Legnica, ul. Szkolna 10, kod. 50-079, woj. Wrocław.

Zarząd Powiatowy UTSK, Ostróda, ul. Armii Ludowej 7, kod. 14-100, skrytka pocztowa 100, tel. 820, woj. Olsztyn.

Zarząd Koła Miejskiego UTSK, Łódź, ul. Więckowskiego 32, kod. 90-721, tel. 340-69.

Zarząd Koła Miejskiego, Lublin, ul. Okopowa 1, kod. 20-022, tel. 2-46-43.

Zarząd Koła Miejskiego UTSK, Trzebiatów, ul. Śluzowa 21, kod. 72-320, pow. Gryfice, woj. Szczecin.

Zarząd Koła Miejskiego UTSK, Kraków, ul. Rynek 29 (TPPR), kod. 31-008.

Zarząd Koła Miejskiego UTSK, Zielona Góra, kod. 65-950, skrytka pocztowa 109.

Zarząd Koła Miejskiego, UTSK, w Dzieżgoniu, ul. Krzywa 5, pow. Sztum.

Zarząd Koła Miejskiego UTSK, Elbląg, ul. Teatralna 21,

Zarząd Koła Miejskiego UTSK, Gorzów Wielkopolski, skrytka pocztowa 134, kod. 71-400.

Школи

Uniwersytet Warszawski, Instytut Filologii Rosyjskiej; Zakład Filologii Ukraińskiej, Warszawa, ul. Smyczkowa 5/7.

Liceum Ogólnokształcące Nr. 4 (z internatem), Legnica, ul. Chojnowska 98, woj. Wrocław.

Liceum Ogólnokształcące, klasy ukraińskie, Górowo Iławeckie, ul. Marchlewskiego 1, pow. Bartoszyce, woj. Olsztyn.

Szkoła Podstawowa Nr. 2 im. Tarasa Szewczenki (z internatem), Biały Bór, pow. Miastko, woj. Koszalin.

Szkoła Podstawowa, Banie Mazurskie, p-ta Banie Mazurskie, pow. Gołdap, woj. Białystok.

Szkoła Podstawowa, Jaroszówka, pow. Złotoryja, woj. Wrocław.

Українські радіопункти

Ольштин — радіопередачі раз на тиждень на середніх хвилях 188 м. (1594 к Н 2) і 202 м. (1484 к Н 2) та трансльоються гучномовцями та Ольштинщині. Адреса:

Komitet d/s Radia i Telewizji „Polskie Radio i Telewizja" Rozgłośnia w Olsztynie, ul. Lumumby 24.

Кошалін — радіопередачі раз на тиждень на середніх хвилях 188 м. (1594 к Н 2) та трансльоються гучномовцями на Кошалінщині. Адреса:

Komitet d/s Radia i Telewizji „Polskie Radio i Telewizja", Rozgłośnia w Koszalinie, ul. Armii Czerwonej 49.

Ряшів — радіопередачі раз на тиждень на середніх хвилях 249 м. (1205 к Н 2) та трансльоються гучномовцями на Ряшівщині. Ряшівські радіопередачі чути майже по всій Польщі, слухаючи на хвилях радіостанції Краків. Адреса:

Komitet d/s Radia i Telewizji „Polskie Radio i Telewizja", Rozgłośnia w Rzeszowie, ul. Świerczewskiego 3.

Щецін — радіопередачі польською мовою на українські теми раз на тиждень на середніх хвилях 230 м. (1304 к Н 2). Адреса:

Komitet d/s Radia i Telewizji „Polskie Radio i Telewizja", Rozgłośnia w Szczecinie, al. Wojska Polskiego 73.

Книгарні

а) які ведуть продаж українських підручників:

Księgarnia Nr. 2, „Dom Książki", Rzeszów, ul. 3 Maja 2.

Księgarnia „Domu Książki", Wrocław, Rynek 60.

Księgarnia „Domu Książki", Olsztyn, Pl. Wolności 2/3.

Księgarnia „Domu Książki", Chojnów, ul. 1 Maja 17.

Księgarnia „Domu Książki", w Szczecinie, ul. 9 Maja 11.

б) які ведуть продаж іншої української літератури:

Księgarnia „Domu Książki", Olsztyn, pl. Wolności 2/3.

Księgarnia Wydawnictw Importowanych, Warszawa, ul. Nowy Świat 47.

Księgarnia „Światowid", Szczecin, ul. Wyzwolenia 12—13.

Klub Międzynarodowej Książki i Prasy, Olsztyn, ul. Mickiewicza 9.

Klub Międzynarodowej Książki i Prasy, Koszalin, Nad Raduszką 1.

Księgarnia Wydawnictw Importowanych, Gdańsk-Wrzeszcz, ul. Mirzewskiego 16.

Księgarnia „Domu Książki", Wrocław, Rynek 14.

Księgarnia „Domu Książki", Legnica, ul. Złotoryjska 50, woj. Wrocław.

Księgarnia „Domu Książki", Rzeszów, ul. 3 Maja 2.

Klub Międzynarodowej Książki i Prasy, Przemyśl, ul. Kościuszki 7.

Księgarnia „Domu Książki", Bartoszyce, Plac Zjednoczenia 41.

Księgarnia „Domu Książki", Gołdap, plac Wolności, woj. Białystok.

Умови передплати

«Нашого слова»

а) у краю:

місячна передплата — 3,50 зл.
квартальна передплата — 10,50 зл.
піврічна передплата — 21.— зл.
річна передплата — 42.— зл.

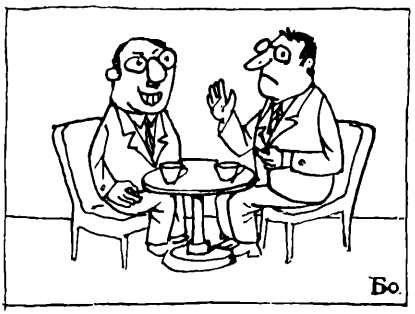

— Моя жінка весь час нарікає, що немає що на себе вложити.

— Найкраще ви мешкали б у тропіках...

— Тоді сушила б мені голову, що немає чого з себе зняти...

б) для закордону:

квартальна передплата — 14,70 зл.
піврічна передплата — 29,40 зл.
річна передплата — 58,80 зл.

Передплату для закордону висилайте бланком ПКО на адресу:

Biuro Kolportażu Wydawnictw Zagranicznych „Ruch", Warszawa, 10, ul. Wronia 23, konto PKO, Warszawa, nr. 1-6-100024.

за 20 днів перед кварталом, півріччям, роком, на який вноситься передплату. На зворотній стороні бланка слід чітко написати ім'я і прізвище та докладну адресу особи, якій передплачуємо часопис, його назву, тобто «Наше слово», та подати, на який квартал, півріччя, рік вноситься передплату.

в) за кордоном:

Замовлення слід висилати на такі адреси:

В Австралії:

„Contal", 114, Elisabeth Street, Melbourne, Australia.

В Канаді:

S. Proszowski, 722, Queen Street 4, Toronto 3, Ontario, Canada.

В Англії:

B. Świderski, 6 Warwick Rd. London S.W. 5, England.

У ФРН:

W. E. Saarbach Snb H, 5 Köln 1, Gertrudenstr. 30, Federal German Republik.

У Франції:

La Boutique Polonaise, 25, Due Drouet, Paris IX, France.

У Швеції:

Wennergren-Williams A.B.
Fack, Stockholm 30, Nordenflychlychtavägen 70, Sweden.

В США:

European Publishers Representatives, Inc. 132, West 43 dr Street, New York, 36, N.Y. United States of America.

В Югославії:

Prosveta, Eksport — Import Agency, Terasite, 16/1, Belgrad, Yugoslavia.

Сума річної передплати становить: $ 4,70; t/l 13,6; Frs. 23,50; DM. 19,70.

Увага! Передплату для крайових (польських) передплатників можна також висилати поштою на таку адресу:

Centrala Kolportażu Prasy i Wydawnictw „Ruch", Warszawa, ul. Wronia 23.

Від підприємства, установ та організацій приймається тільки річна передплата, яка повинна бути вплачена до 25 листопада кожного року.

ЗМІСТ

Календарна частина . . . . . 4—27

30 РОКІВ ПНР

Златокудр І.: Тридцять років . . 28
Врецьона І.: Історичні події в Польщі 1944 30
Королько М.: Напередодні визволення Люблінщини 34
А. Б.: Вклад українців у боротьбу за Народну Польщу 43
Тобіяш Ю.: Василь Бойченко — партизанський командир у Польщі 47
Костенко Л.: О Польщо! 49
Починайло А.: 30 років мирної політики ПНР 50
С. З.: Економіка ПНР 57
Калениченко П.: Українсько-польське співробітництво в галузі культури 67
Перекладацька арифметика . . . 75
Юрковський М., Балій М.: Вклад польських вчених в українське мовознавство 76
Польська література в світі . . 80
Контролевич С.: У новоорганізованій гміні 81
Колянчук О.: Вклад українського населення в загосподарювання Ольштинщини 84

УСКТ

Козак М.: Польські вчені та письменники на зустрічах в щецінському УСКТ 90
Т. М.: Чоловічий хор «Журавлі» 94
Ожибко Н.: У драмгуртку «Синя ленточка» 97
Повазник П.: Лемковина . . . 102
Полянський Я.: З гуртка УСКТ на оперну сцену 104
Назарович А.: Бартошицький спогад 105
Л. І.: Будні вчителів Голдапщини 109
Бень С.: Начальник гміни та діяч УСКТ 113
Погорецький В.: З XV-річної хроніки гуртка УСКТ в Катовицях . 115
Ігнатюк І.: Люблінський гурток УСКТ 122
Галан Р.: Популярно-наукові сесії УСКТ 125
Верба А.: На V ювілейному фестивалі 130

ЮВІЛЕЇ

Златокудр І.: Ленін 134
Щирба М.: Українські співробітники В. І. Леніна 135
Щирба М.: Польські співробітники В. І. Леніна 139
Бажан М.: 21 січня 142
Б. М.: Павло Білецький-Носенко 143
Рачинська Е.: Олекса Стороженко 145
Кузьменко С.: Лев Писаржевський 148
Полек В.: Твори М. Черемшини у сусідів 150
Демчук Т.: Іван Рубчак 153
І. Г.: Адам Дідур 158
Єнджеевич Є.: Михайло Коцюбинський 158
Неуважний Ф.: Микола Бажан . 161
Бажан М.: Уманські спогади . . 166
Верба А.: Олександр Довженко в ПНР 166
Вітрук В.: Михайло Дерегус . . 169
М. Б.: Вадим Гомоляка 172
Неуважний Ф.: Від сількора до академіка 173
Вітрук В.: Семен Корпанюк . . 175
Верба А.: Ярослав Івашкевич . . 178
А. С.: Митець і педагог 183
Прут М.: Франческо Петрарка на Україні 185
Прут М.: Лудовіко Аріосто . . . 189
Лудовіко Аріосто: З поеми «Шалений Роланд» 189

З ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ

Кульчицький В.: Правове становище Лівобережної України за «Березневими статтями» 1654 р. . 191
Кульчицький В.: Заснування Нової Січі 1734 р. 192
Ротач П.: Літературні пам'ятки Полтави 195
Кравчук Н.: Ювілей Одеси . . . 198
Полек В.: Товариство руських жінок 203
Бабій Б.: Перенесення столиці України до Києва 205
Малько С.: За визволення України 208

КУЛЬТУРНІ ПОДІЇ

Історично-культурна хроніка . . 215
Кульчицький В.: Перший підручник історії України 215
Гамрецький М.: Початок книгодрукування на Наддніпрянській Україні 218
Зілинський О.: Сто років «Історичних пісень» 221
Косар М.: Постійний український театр у Львові 224
Вігорний А.: До 100-річчя «Друга» 226
Демчук Т.: Музично-драматична школа М. Лисенка 230

НАУКА ТА МИСТЕЦТВО

Фіцак Є.: Типи капіталістичних держав 234
С. З.: Європейське економічне товариство на новому етапі . . 238
Починайло В.: Польща в поетичній творчості М. Рильського . . 240
М. Б.: Український фольклор у творчості польських композиторів 246
Лесів М.: Північноукраїнські говори в Польщі 251
Таранушенко С.: Братські школи 257
В. К.: Космонавти українці . . 260
Данилюк А.: Музеї на Україні . 262
Данилюк А.: Охорона пам'ятників історії та культури на Україні . 272
Починайло А.: Розвиток філософської думки на Україні 277
Друшкевич Є.: Дещо про середньовічну латину 287
Зілинський О.: Україніка в бібліотеках Праги 288
Кузьменко С.: Важка вода . . 292
Струмінський Б.: Україна в західних енциклопедіях 293
Полянський Я.: Лемківська пісня — Будь здрава землице . . . 296
А. С.: Матеріали до бібліографії 297

ЛІТЕРАТУРА

Верба А.: Врожайні роки . . . 299
Ротач Петро: Маловідомий друг Тараса Шевченка 301
Златокудр І.: Тарас Шевченко . . 303
Сенюк С.: П. Прокопович і Шевченко 304
Савченко І.: «Гайдамаки» Шевченка в інтерпретації Драгоманова . 309
З віршів Б. А. Шварце 315
Пригара М.: Як я працювала з В. Василевською 316
Poezje W. Hołoborod'ki; B. Antonycza 319
З віршів Ф. Петрарки, Неруди, Тувіма . . . . . 319—321
С. Колесар: 321
Зілинський О.: Старі гумористичні вірші-орації 322
Ігнатюк І.: З фольклору Підляшшя 328

ДІТЯМ

Вірші І. Златокудра, І. Рейт . . 332
Більчук А.: Атака 333
Златокудр І.: Польське військо . 335
Повазник П.: Іскорки 335
Більчук А.: Компанія 338
Вірші І. Рейт. 341
Вірші Ю. Тувіма . . . . . 342—343
Римські цифри 343

СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО

Колянчук О.: Актуальні проблеми польського рільництва 344
Колянчук О.: Про мінеральні добрива 346
Матвійчина І.: Більше уваги городництву 348
Колянчук О.: Зразковий господар та зразковий діяч 353
Дереза М., Омельченко В.: Сад академіка Кащенка 355
Адреси та інформації 357
Зміст 359
Самохваленко Є.: Над Віслою (додаток)

Kalendarz ukraiński na 1974 r. Wydawca: Ukraińskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne, Zarząd Główny, Warszawa, ul. Czerniakowska 73/79, tel. 41-23-61. Nakład 9000 egz. Cena 35 zł. Druk Zakłady Graficzne „Tamka", Zakład nr 1, Warszawa, ul. Tamka 3. Zam. 774/73. R-77.

CENA ZŁ.35